This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

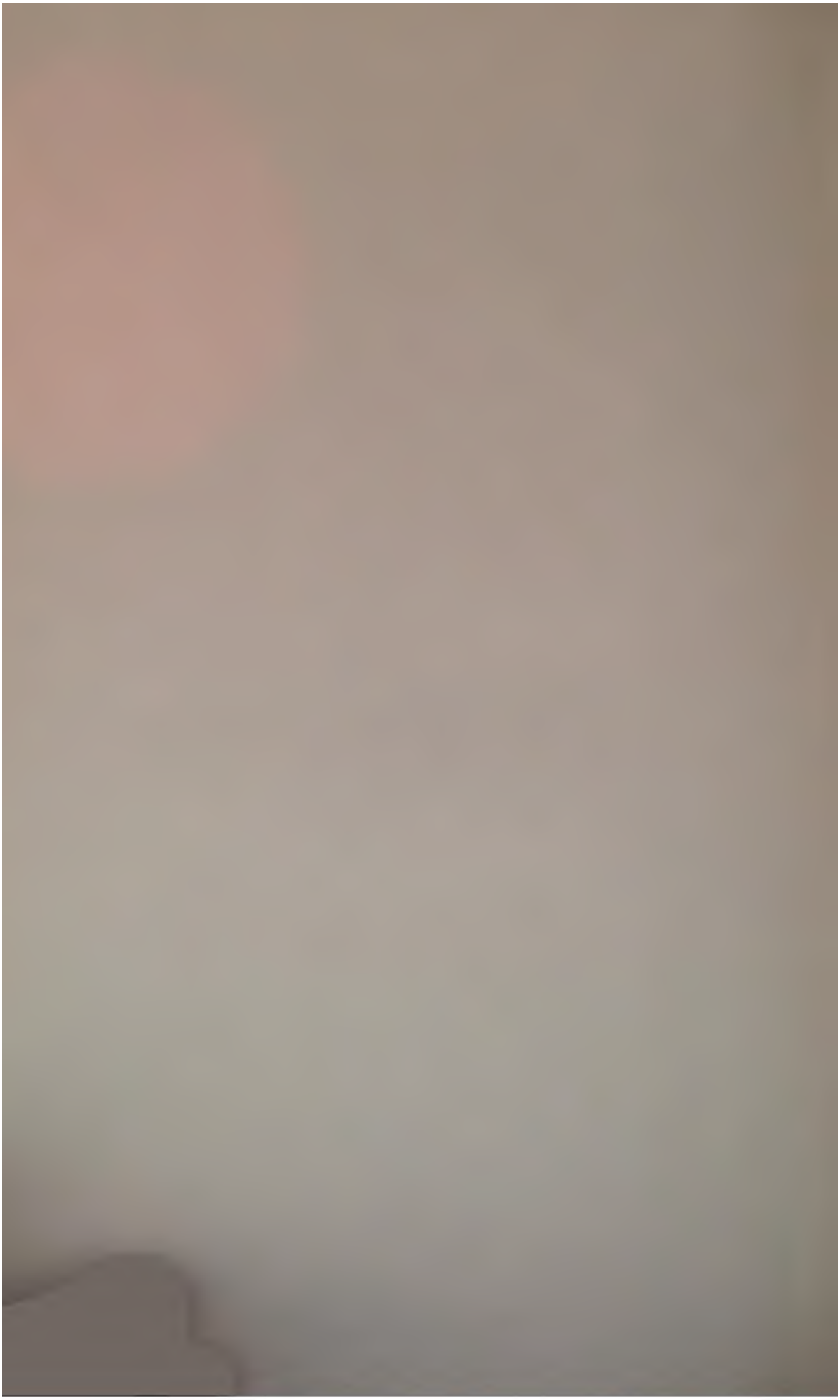

Litomyšlsko.

Vydává Musejní spolek v Litomyšli.

Pořádá

Ant. Tomíček.

I.

Dr. Zdeněk Nejedlý: Dějiny města Litomyšle a okolí.
Díl I. (do r. 1421).

V Litomyšli 1903.

Nákladem osady města a okresu Litomyšlského.

Tiskem V. Augusty v Litomyšli.

Podávaje čtenářstvu prvý svazek Litomyšlska, vzpomínám vděčně ochoty a přízně slavného zastupitelstva osady města a okresu Litomyšlského, jichž nákladem dlouho zamyšlené dílo přichází k uskutečnění. Veškeré hmotné starosti spočívají na bedrách »finanční kommisse«, zvolené ze středu interessentů. Členy jsou páni: Václav Bier děkan, Frant. Dostál zemský poslanec, Mikuláš Horský měšťan, Jan Laub purkmistr města, Čeněk Tobolář starosta osady města Litomyšle a podepsaný; náhradníkem p. Jan Novák, tajemník okresního zastupitelstva.

»Litomyšlsko« bude obsahovati:

I. *Zdeněk Nejedlý:* Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl I. Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského do r. 1421.
II. Týž: Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl II. Dějiny husitské a Bratrské Litomyšle 1421—1628.
III. Týž: Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl III. Dějiny protireformační a obrozenské Litomyšle 1628—1860.
IV. *Antonín Tomíček*: Dějiny selského lidu na Litomyšlsku. Díl I. Vývoj hmotný.
V. Týž: Dějiny selského lidu na Litomyšlsku. Díl II. Život duševní.
VI. *Quido Hodura*: Dialektologie.
VII. Přírodní poměry Litomyšlska.
VIII. Přítomný stav Litomyšlska od r. 1860 (místopis, statistika atd.).

Jednotlivé svazky vyjdou v tom pořádku, jak budou práce k tisku připraveny.

V Litomyšli 15. července 1903.

Ant. Tomíček.

Dějiny
MĚSTA LITOMYŠLE
a
okolí.

* * *

Napsal

Dr. Zdeněk Nejedlý.

Díl I.

Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského
(do r. 1421).

V Litomyšli 1903.

Nákladem osady města a okresu Litomyšlského.

Tiskem V. Augusty v Litomyšli.

STANFORD
LIBRARIES

461

DB879
L63N4

Aloisu Jiráskovi.

Předmluva.

Monografie o dějinách měst, hradů, klášterů přicházejí stále více a více ke cti. Ne že by se jich psalo více než dříve (v té věci je tomu spíše obráceně), ale že se na ně klade větší váha. V době historického diletantismu, karakterisujícího naše obrozenské hnutí zvláště v druhé jeho periodě, psaly se takové monografie v dvojím smyslu dilettansky, totiž co se účelu i methody týče. Účelem jich byla ne vědecká práce neb vypátrání nějaké vědecké pravdy, nýbrž oslava onoho místa; lokální patriotismus vedl pisatele při takové práci. Methodou byly to práce nekritické, kde pramenný záznam i poslední povídačka lidová měly stejnou cenu, formou nevědecké (bez poznámkového apparátu), literárně často nevkusné (nepřehlednost, otiskování listin v textu a p.). Takové práce, pořizované často s největším nadšením historických ochotníků, mohly vyvolat jen nedůvěru k takové práci. Nelze bohužel říci, že se takové práce dnes již nepíšou, ale vedle nich vznikají monografie, vyhovující všem předpisům, jež moderní historiografie vůbec ukládá. Nesmrtelné dílo Tomkovo, jež ukázalo, co lze z monografie důležitého města udělat, nemohlo nepůsobit.

Svoje dějiny města Litomyšle mohu právem zařadit v tuto druhou skupinu kritických monografií. Šlo mi o podání dějin místa, jež beze zření k osobnímu interesu musilo dříve neb později nalézt svého historiografa. Litomyšlské biskupství, Bratří v Litomyšli, lidové hnutí na Litomyšlsku v 18. století, to jsou themata, jež by nedovedl podcenit ani největší historický labužník. Šlo mi o podání kritických dějin beze zření na to, padne-li pravdou tou i něco, co dosud bylo snad chloubou města (na př.

pobyt sv. Methoděje v Litomyšli). Oslava města nemůže být účelem vědeckého díla. Bezohlednou pravdou však na místě dosavadních milých tradic objeví se zásluhy nové, dosud netušené, a tím cennější, čím jsou pravdivější. Jakožto rodák města Litomyšle přinesl jsem však k dílu tomu i to, čeho mimo vědeckou práci jest k takovému dílu třeba: dokonalou znalost míst, na nichž dějiny ty se odehrávají, a s tím souvisící interess pro předmět díla. Jen ten, kdo s místem takovým jest úže spjat než pouhým interessem vědeckým, může zápisy často velmi chudé a suché oživit v skutečný život.

Není dosud mnoho takových monografií, ba mohu říci, že dějiny takových rozměrů nemá dosud žádné české venkovské město. Neměl jsem tu proto vzoru, jímž bych se byl mohl řídit. Bylo mi tu překonat celou řadu technických obtíží, o nichž se chci aspoň poněkud zmínit. Nejprve šlo o stanovení rozměru. Rozdělení ve tři díly bylo diktováno povahou dějin, šlo tedy jen o rozsah jednotlivých dílů. První díl obsahuje dobu čistého středověku, kdež bylo třeba již v zájmu slohovosti díla řídit se zcela methodou bádání o středověkých dějinách. O této době mohl jsem snést celý materiál tak úplně, jak jen vůbec úplnosti při dnešním stavu archivů lze docílit. Tím obraz zejména biskupství Litomyšlského realisoval se mi do nejmenších podrobností. V tom pak vidím zároveň největší užitek takového díla monografického, že může jíti do podrobností, k nimž dílo celkové již z technických důvodů nemůže sestoupit; může podávat doklady a důkazy k tomu, co v díle celkovém může být pouze tvrzeno. Budoucí autor českých církevních dějin bude ovšem moci vybrat z tohoto množství o Litomyšlském biskupství jen hlavní obrysy, ale k jich plné správnosti je třeba právě takových prací. Proto z důvodu ryze vědeckého odmítám hned předem výtku obšírnosti v přesvědčení, že monografie toho druhu nejsou nikdy dost obšírné a že právě v podrobnosti spočívá jich vědecká cena. Při druhém a třetím dílu již technika i slohovost vyžadují zcela jiný útvar, odpovídající rázu dějin těchto dob.

Jiná nesnáz, větší než se na první pohled zdá, bylo rozřešení otázky, v jakém poměru mají se psát takové monografie k celkovým českým i světovým dějinám. Že třeba tuto souvislost mít stále na mysli, jest jisto; ale může být sporným, jak dalece je třeba tyto věci přibírat do díla. V starších monografiích nalezneme často jalové povídání o historických událostech města se netýkajících, což bez pochybnosti třeba vyloučit. Avšak kde třeba líčit muže jako jsou Jan ze Středy, Jan Železný, nebo Mikuláš z Litomyšle, tam zase rozšíření programu jest stejně nutným. Jak tato otázka hluboko zasahá do práce monografické, ukázal nejlépe Tomek, jemuž se »Dějepis města Prahy« změnil ve veliké české dějiny. To ovšem při dějinách Litomyšle je nemyslitelno. Psal jsem tedy své dějiny s předpokladem aspoň průměrné znalosti českých dějin, abych jich výkladem neztrácel místa, za to však tak, že kdo se v našich dějinách jen poněkud vyzná, bude moci dobře zasaditi si jednotlivé části mých dějin na náležité místo ve všeobecných dějinách. Při tom hleděl jsem zachovat i srozumitelnost díla úplnému laikovi, jenž, i když plně neocení souvislost líčených dějin s vyššími proudy historickými, přece vycítí vždy celkovou náladu doby, jíž je vše podřízeno.

Že přibírám k dějinám města i dějiny venkova, nemusím ani vysvětlovat ani odůvodňovat. Jedno bez druhého bylo by velmi násilné vytržení z celku. Titul díla však již ukazuje, že mi šlo především o město, o venkov pak jen hlavně potud, pokud v něm se odrážejí dějiny města neb pokud působil na město. Podávám vždy obraz venkova hlavně proto, aby čtenář viděl před sebou obraz celé krajiny a ne pouhé hradbami uzavřené město. Detailní vylíčení poměrů zejména hospodářských přenechal jsem ovšem Ant. Tomíčkovi jehož dílo dvoudílné vydáno bude též v této souhrnné publikaci o Litomyšlsku. O církevním, městském i selském životě mohl jsem pak podat hned v tomto prvním díle o 14. století obraz poměrně tak úplný, že snad z něho dosti dobře poznáme poměry, vládnoucí kolem r. 1400 ve venkovském městě českém. Tyto poměry a jich vývoj chceme pak stopovat dále až do nejnovější doby, což bude obraz jistě ne nezajímavý.

Jsou však v dějinách Litomyšle některé zjevy, jež mne nutily překročit i hranice toho, čemu říkáme okolí města i v dosti širokém smyslu. V prvním díle jsou to dějiny Litomyšlského biskupství. Pojal jsem do svého díla nejen dějiny ty, pokud se týkají Litomyšle, nýbrž dějiny celého biskupství, při čemž ovšem snažil jsem se obmezit se ve vypravování o místních záležitostech míst vzdálených co nejvíce. Za to zřízení a ústavu biskupství snažil jsem se podat co nejúplněji, a sice nejprve v posloupném jejím vývoji, aby tekutost této naší církevní instituce předhusitské tím jasněji vynikla, na konec pak v celkovém přehledu. V druhém dílu dějiny Jednoty Bratrské nutí rozšířit program díla i na sousední sbory, proto dočte se tu čtenář o sborech Bratrských v Ústí a Brandýse n. O. více, než by snad v dějinách Litomyšle očekával. Že pak hojné styky se sbory v Mladé Boleslavi a v Evančicích nemohly být pominuty, jest samozřejmo. V třetím díle rozšiřují se dějiny Litomyšle v dějiny panství Trautmansdorfského, jež sahalo až za hranice politického okresu dnešního. Vždy pak hleděl jsem si souvislosti dějin našich nejbližších měst, na severu Vysokého Mýta, na jihu Poličky, dvou to královských věnných měst, mezi nimiž musila poddanská Litomyšl hájit někdy dosti těžko svůj primát.

O důležitosti dějin Litomyšle zmiňuju se jinde, též o disposici, zde chci však podrobněji udat plán díla. První díl obsahuje dějiny kláštera a biskupství, tedy dobu původního katolictví, druhý bude jednat o době české reformace, třetí o době protireformace.

Díl druhý rozvržen na tyto části:

1) Litomyšl husitská (15. století): správa Diviše Bořka z Miletínka a Jeníka z Mečkova, vláda prvních Kostků z Postupic do smrti Jana Kostky. Obraz Litomyšle i venkova v 15. století.

2) Litomyšl Bratrská (první polovice 16. stol.): vznik a rozvoj Bratrské jednoty v Litomyšli za Bohuše Kostky z Postupic, vláda jeho bratří a jich synů, politika Bohuše ml. Kostky a konfiskace Litomyšle 1547, první pronásledování Bratří, správa bratří z Šenaichu.

3) Litomyšl Pernšteinská (druhá polovice 16. a první čtvrt 17. stol.): Jaroslav z Pernšteina a vláda Václava Haugvice z Biskupic. Vratislav z Pernšteina, stavba zámku. Osud Bratří, pronásledování za Marie z Láry. Počátky katolické protireformace, vláda Polyxeny z Pernšteina. Převrat náboženský.

4. Obraz Litomyšlska v 16. století: místopis, poměry správní, církevní, kulturní, hospodářké.

Díl třetí rozvržen takto:

1) Litomyšl protireformační: vláda Vratislava a Frebonie z Pernšteina. Útrapy třicítileté války. Uvedení piaristů do Litomyšle, dějiny gymnasia. Počátky vlády Trautmansdorfů, rozhárané poměry církevní, stavba piaristského chrámu vrcholem protireformace.

2) Stav Litomyšlska v době protireformační: změny církevní, katoličtění cechů. Literátské bratrstvo i církevní bratrstva růžencová. Tajní nekatolíci. Místopis. Poměry správní, kulturní i hospodářské v městě i na venku

3) Litomyšl rokoková: po posledních Trautmansdorfech první Valdšteinové. Války pruské. Selské vzbouření. Obraz Litomyšlska v 18. století.

4) Litomyšl obrozenská: doba Josefinská, hnutí náboženské v lidu, bouře náboženské a sociální. Založení filosofie a první známky národnostního hnutí na Litomyšlsku. Obraz života v této době. Rok 1848.

5) Litomyšl moderní: konec poddanství, změny správní, konec vlády Valdšteinské, Thurn-Taxisové. Národnostní obrat po r. 1860, zakládání spolků. Školy.

Za vzácné přispění při své práci vzdávám díky panu Václavovi Schulzovi, archiváři Musea království Českého, a panu Ant. Tomíčkovi za neocenitelné služby, zvláště pro nepřítomnost mou v Litomyšli tak často dožadované, též panu Vl. Augustovi za pečlivé vypravení knihy i příloh.

V Praze 12. dubna 1903.

Dr. Zdeněk Nejedlý.

OBSAH.

Úvod: Celkový ráz dějin. Rozvrh. Prameny. Literatura: Jelínek, Šanta, Rojek, Sedláček, Jirásek, Tomíček, Štěpánek, Nováková. . . . . 1— 5

Díl I.

Litomyšlsko do válek husitských.

(Do r. 1421.)

Část I.

Litomyšlsko v době nejstarší

(do r. 1145).

I. *Litomyšlsko v 10. a 11. století*: Zalesnění. Slavníkovci. Kostel sv. Klimenta. Stezka Trstenická. Hrutov. Tržiště na Trstenici. Hrad Litomyšlský. . . . . 11— 18

II. *Klášter benediktinský*: Založení, nadání Břetislava II. a Soběslava I. Svatopluk a Vršovci. . . . . 19— 23

III. *Politické a sociální poměry v 12. století*: Země a vlasti. Marka. Clo. Národ a rod. Ženy. Šlechta. Dědinníci. Zemská robota. Otroctví. Dušníci. Poddaní. Zřízení krajské: kmet, komorník, vladař, sudí. Purkrabové. — Hospodářské poměry: okrouhlice, silniční vsi. Hospodářství společné. Újezd. Lhota. Hranice . . . . 24— 32

IV. *Místopis Litomyšlska 12. století*: Místní názvy, jména podle rodů, podle osob, podle míst. Řeky, lesy, luka. Litomyšl. Nedošín. Tržek. Újezd Lubenský. Říkovice. Křekovice, Cerekvice. Újezdec. Bučina. Hrušová. Švábenice. Zhoř. Tomnatice (Kornice). Bohuňovice. Osídlení. . . . . 33— 41

Část II.

Litomyšlsko v době velké kolonisace

(1145—1344).

I. *Založení praemonstrátského kláštera*: Praemonstráti a benediktini. Jindřich Zdik. Uvedení praemonstrátů do Litomyšle. Zdik v Litomyšli. Hora Olivetská. Nadání: Vladislav II., kněžny Gertruda a Eliška, kníže Otto Olomoucký. Nadání duchovenská a světská. Přehled. . . . . 45— 53
II. *Dějiny kláštera až do založení města*: Opatové: Jan, Deocarus, Jurata, Myslen, Heřman, Walter, Otto. Privilegia: Přemysla I., Václava I. Osazování far ve Svitavách. . . . 54— 60
III. *Kolonisace. Němci v okrese*: Praemonstráti. Bídný stav. Německé právo. Lány. Privilegium. Lhota. Správa. Rychta. Jména vsí. Právo soudní. Fojt. Usedlosti. Půdorys. Staré vsi. Rodinný majetek. Míry polní. Němci. . . . . . . 61— 67
IV. *Zřízení obce městské*: Vznik měst. Majestáty Přemysla II. o založení města. Obchod. Krčmy. Založení Poličky a Vysokého Mýta. Následky národnostní a třídní. . . . . 68— 73
V. *Opat Oldřich*: Opat Štěpán. Opat Oldřich hospodářem. Koupě domu v Praze. Záviš z Falkenšteina. Král Václav II. v Litomyšli. Založení kláštera Zbraslavského, statky jeho na Litomyšlsku. Prodeje polí u Morašic, vsí u Letovic. Majestát Václava II. Obchod. Nadace opata Oldřicha. . . . . . . 74— 81
VI. *Klášter Litomyšlský v 14. století*: Válka s Uhry. Statky kláštera Zbraslavského. Loupeže Švábů. Šlechta: páni ze Švábenic, z Morašic. Povodeň 1310. Rychta v Chmelíku. Odúmrtí. Řemesla. Lázně. Pověst o Karli. Opatové Kunrát a Jindřich Calta. Dluhy klášterní. Bouře v klášteře. Privilegium krále Jana. . . . . 82— 90

Část III.

Dějiny Litomyšlského biskupství

(1344—1421).

Prameny a literatura . . . . 93— 95
I. *Založení biskupství. Biskup Jan I.*: Založení. První biskup. Kapitula a konvent. Zřízení kapituly: probošt, kustos, kantor, scholastik; shromáždění, roucho. Statky biskupské a kapitulní. Správa statků. Jednání o diecési. Topografie Litomyšlské diecése. Biskup Jan I. v poměru k arcibiskupovi Pražskému, k Karlu IV., k papeži, k duchovenstvu. Majestát Karla IV. Nadání v Litomyšli. Rychta v Lezníku, Litrbachy. Osoby úřední. Opevnění města. . . . . 96—125

II. *Biskup Jan II. ze Středy* (1353—1364): Mládí biskupovo. Jeho volba. Cesty s Karlem IV. Založení Augustinianského kláštera. Směna panství Lanšperského. Narovnání mezi biskupem a kapitulou o statky. Srovnání o fary. Smlouva o směnu důchodů. Veřejná činnost biskupa Jana. Cechy. Privilegia z r. 1360. Rychta v Abštorfě. Kaplanství v Morašicích. Církevní správa biskupství. Nepotismus. Osoba a povaha Jana ze Středy . . . . 126—147

III. *Biskupové Albert z Šternberka a Petr Jelito* (1364-1380): Domnělý biskup Mikuláš. Albert z Šternberka poprvé biskupem. Rozdělení hradu Litomyšlského. Úředníci a milci biskupovi. Rychta v Cerekvici. Styky s kláštery Podlažickým a Opatovickým. Biskupovy zájmy rodové. Důchody ze vsi Abštorfu. Biskup arcibiskupem Magdeburským. Petr Jelito. Úrok ze vsi Abštorfu. Smlouva s Podlažicemi o hranice. Klášter v Lanškrouně a Šternberku. Povaha Petrova. Dům v Praze. Albert z Šternberka znova biskupem. Heřmanice, Bučina. Augustinianský klášter v Litomyšli a Lanškrouně. Kartusianský klášter v Tržku. Spor kapituly s biskupem. Biskup Albert a Jan ze Středy. Markrabě Jošt. Smrt Albertova . . . . 148—171

IV *Biskup Jan III. Soběslav* (1380 — 1388): Protibiskup Hynek Kluk z Klučova. Jan Soběslav před zvolením za biskupa. Jan z Nepomuku domnělý biskup. Smlouvy s kapitulou o Abštorf. Kartusianský klášter v Tržku. Spor s kanovníkem Mikulášem z Jičína. Privilegium městské 1383. Augustianský klášter v Litomyšli. Smlouvy o Žbánice, Tešetice, Čechy a Letnou. Ostatky sv. Viktorina. Morašice. Povaha a mravy Jana Soběslava. Jednání o biskupství Olomoucké . . . . 172—184

V. *Biskup Jan IV. Železný* (1388—1418). Domnělý biskup Jan (1388—1391). Osobnost Jana Železného. Jednání o přenesení kartusianského kláštera z Tržku na Moravu. Augustinianský klášter v Litomyšli a Lanškrouně. Jednání kapitulní. Rozdělení statků mezi biskupa a kapitulu. Rozdělení hradu. — Církevní politika Jana Železného. Účastenství v jednotě panské. Jan Železný členem zemské vlády. Jednání o povýšení jeho za arcibiskupa. — Nadace kathedrálního chrámu P. Marie. Nadace kostela sv. Kříže. Kostel sv. Klimenta. Vavřinec Toulovec, jeho nadace k špitálu městskému a smrt. Nadace kostelů po venkově. — Nový výroční trh. Politika biskupova a obchod města. Nové cechy. Stavba městské radnice. — Biskupovo hospodářství. Osvobození biskupských poddaných od odúmrti. Rychty biskupské. — Dvůr Jana Železného, jeho úředníci. Správa biskupství . . . . 185—225

VI. *Počátky husitství. Mikuláš z Litomyšle:* Stav církve. Význam panských bojů proti králi Václavovi. Jan Železný. Reforma duchovenstva. Nemravnost kněží. Mikuláš Cink z Litomyšle. Simonie. Ofěry, odpustky, pouti, zázraky.

Počátky kacířství, hloubání o velebné svátosti. Mikuláš z Litomyšle. Jeho činnost universitní (professor, děkan, rektor) i mimouniversitní. Jeho význam národní. Poměr k Husovi. Přívrženec Wiclifův. Jeho význam professorský. Předchůdce Husův. První přívrženci a odpůrci Husovi z Litomyšlska. . . . . 226—237

VII. *Boj Jana Železného proti husitství* (1412—1418): Papežské schisma. Hus. Poměr biskupa Jana k arcibiskupům té doby. Synoda kněžská r. 1413. Biskup Jan plnomocník papežský proti liknavým kněžím. Počátek koncilu Kostnického, příjezd biskupa Jana. Biskup v při Husově. Zpustošení biskupství. Biskup legátem koncilu. Návrat do Čech, bouře proti němu. Jeho činnost literární. Jan Železný vojákem. Jednota katolická. Jednota biskupství Litomyšlského s Olomouckým. Spor s Alšem z Březí o biskupství Olomoucké. Jan biskupem Olomouckým . . . . 238—248

VIII. *Biskup Aleš. Pád biskupství* (1418—1421): Původ Aleše z Březí. Jeho náklonnost k husitství. Jan Sádlo ze Smikova. Tažení Žižkovo r. 1421. Litomyšl dána Divišovi Bořkovi z Miletínka. Konec biskupství. Počátek nové doby . . . 249—252

Část IV.

Obraz Litomyšlska v době biskupské.

I. *Duchovenstvo*: Biskupové: 1. Zřízení: diecése. Jmenování a volba biskupa. Poměr k metropolitovi Pražskému, papeži a českému králi. Biskupova pravomoc nad kněžstvem. Výkony bohoslužebné. Znak a pečet. Patron biskupství. Biskupské hroby. 2. Konsistoř: světící biskup. Officiálové a generální vikářové. Děkanové. Notáři a prokurátoři. 3. Dvůr biskupův: hofmistr a maršálek. Purkrabí a rychtářové. Dvořané, kaplan, lékař, komorníci, kuchmistr, marštaléř, huntmeister, vrátný, sluhové. Umělci. 4. Statky biskupské: majetek v městě, hrady, tvrze, města. Dům v Praze. Koupě statků. Odúmrti a odkazy. Prodej statků. Důchody pravidelné. Právní pokuty. Clo. Berně. Dluhy. Vojenství.

Kapitula a její chrámy: 1. Zřízení: volba kanovníků. Preláti: probošt, kustos, kantor a scholastik. Disciplina. Schůze. Strava a roucho. Vzdělání. Bibliothéka. Archiv, pamětní kniha. Pečet. 2. Statky a důchody kapitulní: správa statků, prokurátoři a lantfojt. Odúmrtí, odkazy, prodej statků. Důchody, právní pokuty. Vydaje: berně, desátky, dluhy. Jmění soukromé kanovníků. Majetek převora a kantora. Beneficia kanovnická. 3. Kathedrála: stavba chrámu. Chrám, jeho oltáře, kaple, věž, hroby. Bohoslužba, ostatky sv. Viktorina. Farář, oltářník, český kazatel a zvoník.

Důchody a nadání. 4. Farní chrám sv. Klimenta: poloha, hřbitov, sakristie. Farář. Důchody, zádušník. Desátek, oféry, nadání. Špitální kaple.

Kláštery: 1. Klášter Praemonstrátský v Litomyšli: klášter benediktinský. Hora Olivetská. Opat. Konvent a převor. Bohoslužba. Statky, nadání. Právní pokuty, odúmrtí, mlýny, krčmy, pitance. Vydaje, berně, válka. Klášter v době biskupství. 2. Augustinianský klášter v Litomyšli: stavba kláštera. Konvent. Kaple panny Marie. Chrám Povýšení svatého kříže. Převor, podpřevor, prokurátor. Sakristan, kněz, český kazatel. Schůze konventu. Knihovna. Bohoslužba, dřevo sv. kříže, rekviem, kázání. Statky, domy, dvůr Volšínský, Letná, Žbánice, Tešetice a Čechy. Peníze a klenoty. Nadání. 3. Kartusianský klášter v Tržku: jméno. Refektář, celly. Kostel, sakristie. Kartousy. Převor, rektor. Roucha, knihy. Statky: Dolany, Tověř, Palonín, Moravičany. Dluhy.

Špitál a školy: 1. Špitál: správcové, lékař. Chudí a nemocní. Nakažlivé nemoce. Důchody. Špitální kostel: zvonice, hrobka, kaplan, bohoslužba, nešpory, salve, odpustky. 2. Školy: místo, rektor.

Popis duchovenstva do r. 1421. . . . . . . 255—283

II. ***Město.*** Místopis: 1. Hrad Litomyšlský: hradby a brány. Kathedrála, residence, kaple sv. Kvirina. Nový palác, sýpka, dílny, školy. Kostel sv. Klimenta, hřbitov. 2. Město, tvar města a jeho vznik. Hradby a brány. Domy »na hrádku«. Augustinianský klášter. Špitál s kostelem, masné a pekařské krámy. Soukenická ulice. Domy na náměstí. Mlýn městský. Radnice, její stavba. Jižní část města. 3. Německé předměstí: domy a dvory. »Na hrádku.« Mlýny, lázně, pole. 4. České předměstí, Lány a Zaháj: české lázně, špitální chalupa. Dvůr a mlýn na Lánech. Dvůr na Zaháji.

Zřízení obce městské: 1. Právo městské: právo magdeburské Privilegia. Měšťanské právo, přijímání do obce. Právo vystěhování. Předměstí. 2. Správa města: vrchnost. Rychtář. Konšelé: obnovení rady, purkmistr, schůze, posel městský. Kniha městská. Pečet a znak. 3. Soudnictví: vrchní soud. Vesnice. Zasedání práva. Proklamace. Rozhodčí a rukojmě. Trestní spory. Pokuty, konfiskace. 4. Právo majetkové: spůsob majetku, zapsání do knih. Nájem a dluhy. Prodej. Odúmrtí. Kšaft. Postup. Věno, právo vdovské. Sirotci: sirotčí truhlice, poručníci. Dědictví: podíly po otci a matce. Movitosti. 5. Finance obecní: právní pokuty a platy cechovní. Mýto a krčemné: Jmění zádušní a špitální. Sbírky a berně. Opevnění.

Řemesla a obchod: 1. Řemesla: právo mílové, cechy. Pekaři, koláčníci, perníkáři, mlynáři, řezníci, sladovníci, sládci, olejníci. Soukeníci, tkalci, kraječi sukna, krejčí, tandléři, kloboučníci, kožešníci, koželuzi, ševci nového a starého řemesla. Zedníci, stavitelé, tesaři, pokryvači. Kováři, koláři, zámečníci. Stolaři, bečváři. Střelci, lučištníci. 2. Obchod: kupci, kramáři. Trhy. Zboží, ceny, peníze, váha, míra. 3. Jiné živnosti: krčmy. Lazebníci, ranhojiči, umělci, formani. Polní hospodářství, chov koní, zahradnictví, včelařství.

Měšťanstvo: 1. Počet a národnost: lidnatost, vzrůst obyvatelstva. Stavy. Němci. Čechové. Židé. 2. Rody měšťanské: vznik příjmení. Tuklínové, Wicippové, Kartusové, Telčkové, Sedláčkové, Svenové. 3. Život měšťanský: titule. Domy. Oděv: mužský, ženský, klenoty.

Právo městské do r. 1421 . . . . 284—332

III. ***Venkov***: Rychty, soudnictví. Panské dvory. Rybníky, lesy. Řemeslníci. Mlýny, krčmy. Drobná šlechta. Němci. — Popis vsí: Nedošín, Tržek, Cerekvice, Bučina, Hrušová, Džbánov, Vysoká, Lhota, Újezdec, Sedlištky, Morašice, Říkovice, Lažany, Makov, Chotovice, Vidlatá Seč, Chotěnov, Volšany, Jarošov, Mladočov, Poříčí, Zrnětín, Budislav, Rez, Desná, Zvole, Borová, Široký Důl, Střítež, Lesník, Sebranice, Třemošná, Pohora, Kaliště, Lubná, Újezd, Lubníček, Cikov, Hraničky, Krasinova ves, Láskova ves, Propastné, Lysá, Žďár, Pazucha, Přibinova ves, Osík. — Kornice, Sedliště, Bohuňovice, Horka, Heřmanice (Švábenice), Tisová, Vratišovice, Zálší, Lhota, Valcmanice, Voděrady, Jehnědí, Řetová, Sloupnice, Vlčkov, Čupek, Zhoř, Svinná, Kozlov, Pazucha, Suchá, Dvořice, Němčice, Vlkov. — Strakov, Janštorf, Semanín, Abštorf, Sling, Dittersdorf, Kunzendorf, Mikulč, Květné, Karle, Chmelík, Střenice, Litrbachy, Staré Litrbachy. . . . . 333—372

Přílohy.

Mapy: I. Litomyšlsko ve 12. století.
II. Litomyšlské biskupství.
III. Litomyšl v době biskupské.
IV. Litomyšlsko v době biskupské.

Vyobrazení: František Jelínek.
Antonín Šanta.
Pečeti duchovenské a městské.

* * *

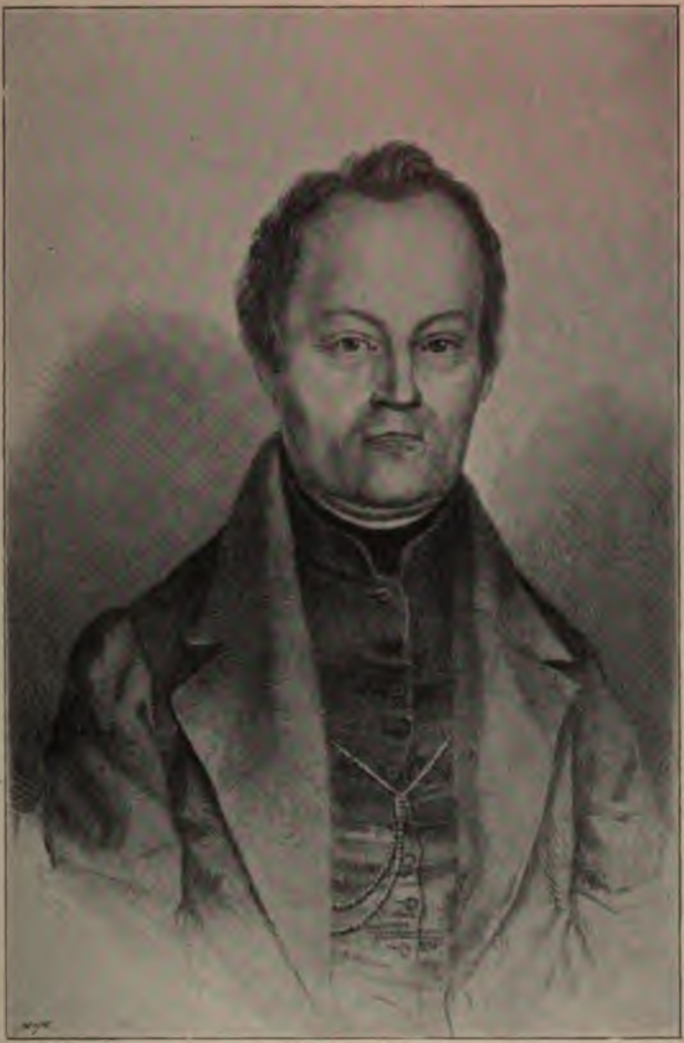

FRANTIŠEK JELÍNEK

ANTONÍN ŠANTA.

Úvod.

Celkový ráz dějin. Rozvrh. Prameny. Literatura:
Jelínek, Šanta, Rojek, Sedláček, Jirásek, Tomíček, Štěpánek, Nováková.

Dějiny města Litomyšle a okolí jsou celé české dějiny v malém. Ptáme-li se, jaký je poměr mezi dějinami Čech a dějinami Litomyšlska, dostaneme odpověď dvojí. Litomyšl nezasáhla nikdy do politických dějin, v církevních jest však nejdůležitějším městem českým.

Nepočítáme-li nejstarší dobu, kdy Litomyšlskem vedla důležitá stezka Trstenická, počínají vlastní dějiny Litomyšle založením kláštera. Rozkvětu země v době Karla IV. odpovídá založení biskupství, tedy po Pražském arcibiskupství nejvyšší instituce církevní doby předhusitské.

Husitství dotklo se mocně i Litomyšlska a rozumářské hloubání o dogmatech a řádech církevních zakořenilo se na Litomyšlsku tak, že trvá podnes. Tato doba vrcholí rozkvětem Jednoty Bratrské v Litomyšli, kde do r. 1547 bylo sídlo Bratrského biskupa.

Převrat pobělohorský jeví se mocně i v dějinách Litomyšlska. Bratrští exulanti ještě na poč. 18. století zakládají odtud své osady v Německu, až v Berlíně. Protireformace katolická uvedla do Litomyšle otce piaristy, kteří representují dějiny města až do r. 1848, kdy zrušením filosofického ústavu sláva jich vybledla.

V dějinách Litomyšle obrážejí se tedy úplně dějiny české. Proto rozdělení českých dějin, jež stanovil Palacký, jest i rozvrhem díla tohoto. První díl bude obsahovat dějiny kláštera a biskupství až do poddání se města Žižkovi r. 1421. Druhý díl podá dějiny Jednoty

Bratrské v Litomyšli až do vypuzení jejich r. 1627. Třetí díl vylíčí dějiny panství s dodatkem o nejnovějších dějinách, tedy dobu od r. 1627 do 1900. Ke každému dílu přiloženy budou zvláštní stati o místopisu a rodopisu města i okolí.

Prameny pro dějiny Litomyšle jsou, jako většinou našich venkovských měst, rozptýleny široko daleko. První soustavný archiv zřízen byl v Litomyšli za Českých Bratří v 16. století, ten však shořel r. 1546 při velikém požáru města[1]. Mimo to uschovávalo město svá privilegia, z nichž vznikl archiv městský, chovaný nyní v městském museu. Zevrubnou zprávu o listinách a knihách zde uložených podal J. Štěpánek[2]. V příloze k „Věstníku samosprávnému a národohospodářskému okresu Litomyšlského“ uveřejňoval K. Tomíček zprávy o knihách městských[3].

Jiné archivní prameny chovají se na děkanství a v piaristské koleji zdejší. Několik památek k novějším dějinám je v knihovně gymnasia Litomyšlského[4]. [illegible] s městským museem zvláštní archiv.

Zámecký archiv, obsahující prameny zvláště k hospodářským poměrům na Litomyšlsku od 16. stol. počínaje, zaznamenán byl před nedávnem již W. Schulzem, archivářem Musea království Českého, pro archiv téhož musea. Byl však [illegible] konservatora [illegible] Českého do [illegible], jemuž však [illegible] konservator ještě předešle.

* * *

Prvním dějepiscem města Litomyšle je známý [illegible], měšťan a [illegible] v Litomyšli, jenž napsal [illegible] Historie města Litomyšle a vydán je v letech 1839—1847. Dílo [illegible] dnes zastaralé, je přece nejlepší historické dílo [illegible] psané v prvé polovici 19. století, v době až [illegible] do vydání prvního dílu Dějin Palackého r. 1836. Jelikož měl spolupracovníka [illegible] A. Bočka, zemského archiváře markrabství moravského, s nímž byl spřízněn. Boček dodával mu material z archivů moravských, zvlášt kláštera Hradiště u Olomouce. Boček je proslulý falsátor listin k nejstarším dějinám moravským. Nejznámější padělek jeho jsou Fragmenta Monseana (zlomky Monsejské). Zajímavo je, že v Monsejských zlomcích a v padělané kronice tak zv. Hildegarda jsou i zprávy výhradně Litomyšle se týkající. Měl tedy Jelínek jistě též ruce v padělání těchto zlomků i kroniky5). Ostře katolické stanovisko Jelínkovo vadí mu ovšem při posuzování historických událostí zvláště v druhé periodě dějin Litomyšle. Nejlepším jest díl první (do r. 1425), z dalších nejdůležitější jsou zprávy o událostech kolem r. 1800, jež měl Jelínek ještě od jich současníků.

---

[1] Gol J., Quellen u. Untersuchungen, Prag 1882, I.

[2] Štěpánek J., Archiv m. Litomyšle. Program gymn. v Litomyšli 1884. — Týž, [illegible] Litomyšlský [illegible] 1887. — Menší zprávy z archivu [illegible] 1893. [illegible] Litomyšlský. Památky arch. X. [illegible]

[3] Srovnej též Tomíček K., Z archivu města Litomyšlského. Čas. Východ 1887 č. 31. — Týž v Čas. Spol. Přátel Starož. 1897 [illegible] — Týž v Čas. Východ 1898 č. 46.

[4] Sedláček A., Dvoje rodinné památky z knihovny gymnasia Litomyšlského, Pam. arch. IX. [illegible]

Antonín Šanta, děkan Litomyšlský (zemřel u vysokém stáří 1887), napsal malou knížku „Geschichte der Stadt Leitomischl" r. 1856. Šanta byl osvícenský kněz, duch josefinismu je na něm patrný. Byl z nejvzdělanějších lidí v Litomyšli. Jeho knížka, třeba fakta bral z Jelínka, vyniká širokým rozhledem, náboženskou tolerantností kněžibuditelů. Šanta však zasluhuje i jinak vřelé vzpomínky. Od r. 1848, kdy jako kaplan súčastnil se studentského hnutí pokrokového, stál v čele národního hnutí na Litomyšlsku. Osvícenost svou udržel si až do své smrti, kdy byl již vzácným zjevem josefinského kněze. V knížce své píše o husitech po husitsku, o Bratřích Českých po Bratrsku. V tom smyslu je to nejlepší dosud pojednání o dějinách Litomyšle.

J. K. Rojek, známý historik svou pilností při sbírání materialu, jejž však nedovedl spracovat, napsal mnoho článků opravdu důležitých o dějinách biskupství Litomyšlského v Památkách Archaeologických, Časopise Katolického Duchovenstva a Blahověstu, jež na patřičném místě cituju. Samostatně vydal Biskupství Litomyšlské, v Litomyšli 1873.

August Sedláček byl professorem na Litomyšlském gymnasiu. Zde sbíral material k dějinám biskupství i k místopisu, práce ty však nevydal. Celkový výsledek tvoří však stať o Litomyšli v jeho »Hradech a zámcích.« Jistě ne bez příčiny začal toto obrovské dílo právě Litomyšlí. Dělí tu dějiny starého hradu do 16. století a zámku Litomyšlského. Zájem jeho obrací se však hlavně k hradu, ne k městu, a i při hradu jde mu nejvíce jen o místopis.

Alois Jirásek neuvádí se ve vědecké literatuře české, při dějinách Litomyšle nelze však ho pominout. Jirásek je nejpopulárnější historik Litomyšle. Za delšího pobytu na zdejším gymnasiu nasbíral

---

5) Viz o tom můj článek Ant. Boček a Frant. Jelínek, Č.Č.H. VI. 1900, seš. 2, kde poměr jich při výrobě fals probrán podrobněji.

material, z něhož vznikly Maloměstské historie (Sebrané spisy I). I jinde však rád dotýkal se dějin Litomyšle. Od stlumené »Nevolnice« jednající o Hrutově až k rozkošné a rozmarné »Filosofské historii« z r. 1848 vinou se dějiny Litomyšle. Pro rok 1848 v Litomyšli je Jirásek přímo vědeckým historikem, třeba ve formě novellistické. Autor »Filosofské historie« stojí v čele historiků Litomyšlska.

Antonín Tomíček věnoval se dějinám Litomyšlska s takovou horlivostí, jako nikdo po Jelínkovi. Jeho zájem však jde zcela jiným též směrem než byl Jelínkův, prohlubuje a doplňuje jeho úzký program v úhrnné probádání dějin nejen města, nýbrž i širokého okolí. Tomíček je specialista v hospodářských a právních dějinách Litomyšlska, proto obrací se více k venkovu a podniká i soustavné práce folkloristické. Jeho zásluhou stal se z přílohy k »Věstníku samosprávnému okresu Litomyšlského« specielní historický časopis pro dějiny Litomyšlska, jímž zorganisována práce historická o tomto předmětu. Práce Tomíčkovy, roztroušené dosud většinou po časopisech, jsou spolehlivým základem poznání dějin našeho venkova zejména v 16—18. století, kdež jich můžeme použít podle zásady o dělení práce za náhradu pramenů. Další díly »Litomyšlska«, jehož plán i organisace jsou jen Tomíčkovým dílem, přinesou výsledky jeho dlouholeté a pilné práce.

Josef Štěpánek zasloužil se o dějiny Litomyšle zejména srovnáním a soupisem městského archivu, o čemž správu podal v »Archivu města Litomyšle«. Bohužel omezil se tu jen na kusy sice nejdůležitější, tím však také nejznámější, kdežto řada jiných, z nejstarších (z 14. stol.), zůstala nepovšimnuta. Vydání těchto nejstarších listin bývalo by bylo s větším prospěchem pro historiografii našeho města. Mimo to vydal obšírné dějiny gymnasia, soupis knih tištěných v zdejší knihtiskárně a úryvky z některých pamětí městských o 17. a 18. století. Tereza Nováková pěstovala nejvíce jen folklor okolí Litomyšlského.

* * *

Pro první dobu dějin Litomyšlska material listinný sebrán v Regestech, vydaných od Erbena a Emlera (díl I.—IV.) do r. 1346, odtud méně úplně v Codex epistolaris et diplomaticus Moraviae, vydávaném nejprve od Bočka, potom od Brandla. Z knih městských sahá do této doby velký pergamenový »Liber memorabilium«, obsahující zápisy od r. 1390 až do polovice našeho století, k nimž F. Jelínek učinil index. Jiná kniha též pergamenová (Liber inscriptionum, č. 115) obsahuje zápisy od r. 1402 do 1486, mimo české překlady artikulů cechovních z 14. stol. na l. 7—15. Zápisy jsou latinské až do r. 1436, odtud vesměs české.

V literatuře celkově probral dobu tuto Rojek v anonymním článku Lilie Litomyšlská v Blahověstu r. 1865 (str. 248, 265, 295), obsahujícím dějiny kláštera a biskupství. Literaturu o biskupství viz dále.

⁂

První díl, obsahující dějiny Litomyšlska do r. 1421. dělím na tři části: 1) dobu nejstarší, slovanskou, sahající do polovice 12. století 2) dobu kláštera praemonstrátského a velké kolonisace 1145—1344, 3) dobu Litomyšlského biskupství 1344—1421; k tomu doplňkem jest část čtvrtá: obraz Litomyšle a okolí v době biskupské na konci 14. století.

DÍL I.

Litomyšlsko

do válek husitských.

(Do r. 1421.)

Část I.

Litomyšlsko v době nejstarší.

(Do r. 1145.)

I.

Litomyšlsko v 10. a 11. století.

Zalesnění. Slavníkovci. Kostel sv. Klimenta. Stezka Trstenická. Hrutov. Tržiště na Trstenici. Hrad Litomyšlský.

Nejstarší dějiny Litomyšlska probírány byly dost často. Kraj zarostlý pohraničným lesem, o němž sporé zmínky se zachovaly, nedal se však snadno osvětlit. Nejsmělejší domněnky o tehdejším útvaru Litomyšlska vznikaly a padaly, zmatek zvýšen ještě, když se dokázalo, že prameny jsou dokonce podvrženy. Musíme proto vrátit se k základu pevných pramenů.

Pohraniční území české bylo pokryto hustým lesem, pralesem, zvaným dnes též »markový les« (Markwald), jenž určoval hranice země. Poněvač však byl několik kilometrů široký, nebyla hranice přesně určena jako nyní. Na východě českém prostíral se tento pohraniční les na východním břehu Labe od dnešního Králové Hradce až ku vtoku Chrudimky do Labe[1]) a odtud až k hranicím moravským a přes ně. Na západ pokračoval les ten podél Sázavy až k Vltavě a za ní, z čehož zbyly ještě dnešní veliké lesy u Zbečna a Křivoklátu). Hranice Litomyšlska k jihu proti Moravě nebyla také pevně určena. Hranice v pohraničním lese určovala se nejprve jen nějakým přirozeným označením. Tak hranici mezi Litomyšlskem a Moravou činila již v 10. století řeka Svitava, při čemž nešlo ovšem o přesné určení hranic v našem smyslu[3]).

Toto moře lesů náleželo ke knížetství Slavníkovců. Knížetství toto rozkládalo se po celém horním toku Labe a daleko na jih až k Vltavě a činilo politickou protiváhu knížetství Přemyslovců na střední Vltavě. Kosmas vypisuje hranice knížetství Slavníkovského a za pohraniční místo proti Moravě udává hrad Litomyšl, ležící u samého lesa. To je nejstarší zmínka o Litomyšli k r. 981[4]).

---

[1]) Lippert, Socialgeschichte Böhmens I, 16.

[2]) Ibid. str. 18.

[3]) Kosmas, FRB. II, str. 54.

Slavník stýkal se často se sousedním knížetem polským, čímž ve sporu Mečislava I. polského s Boleslavem II. českým dostal se na stranu polskou. Vznikly války mezi Čechami a Polskem, jichž jistě účastnil se i Slavník, avšak o účastenství jeho nemáme zpráv. Ze v té době stále ještě Litomyšl patřila ke knížetství jeho, ukazuje nadační listina kláštera Břevnovského r. 993, jíž biskup Vojtěch, syn Slavníkův, jako spoluzakladatel kláštera uděluje mu i výtěžky z cla na Trstenici[5]). R. 996 knížetství Slavníkovců zničeno bylo válečnou mocí Boleslava II. Libice rozbita, synové Slavníkovi pobiti neb rozprášeni, sám biskup Vojtěch odešel ze země do Prus, kde zemřel mučennickou smrtí. Od té doby Litomyšl náležela přímo pod vládu knížete pražského. O Litomyšli samé v 10. století nevíme ničehož, než že tu byl hrad. O jedné pověsti třeba však se zmínit.

V 14. a v 15. století stála na hradě kaple, později farní kostel sv. Klimenta. Ostatky tohoto svatého přineseny byly od Cyrilla a Methoděje do Říma, pročež vždy, kde se vyskytl kostel sv. Klimenta, uvozováno to v souvislost se svatými bratřími. Odtud vznikla i pověst, že Methoděj byl na Litomyšli při své cestě do Čech[6]). Pověst ta je starého data, vznikla asi brzo po založení zmíněného chrámu sv. Klimenta,[7]) snad za biskupa Jana ze Středy (1354—1364), jenž potom též na Moravě rozšiřoval tradici, že Velehrad je původní sídlo Methodějovo. Podle toho byla i zavedena a dosud trvá při děkanském chrámě slavná mše na den sv. Klimenta (23. listopadu) v upomínku prý na zasvěcení kostela toho od Cyrilla a Methoděje, jak výslovně stojí v direktářích diecese Královéhradecké[8]). Vědeckého podkladu nabyla pověst ta zprávou prý z rukopisu 12. století, že svatí bratří posvětili kostel sv. Klimenta na hranicích českých[9]). Tím mohla se myslit ovšem jen Litomyšl, ale ukázalo se, že zpráva ta není z 12. století, nýbrž zcela nové falsum moravského archiváře Bočka. Tím pobyt Methodějův v Litomyšli třeba vyloučit z historie a s tím odpadají i spory, bylo-li to r. 863 neb 867[10]).

---

[4]) Kosmas str. 41.

[5]) Erben, Regesta I, 34. Otázka pravosti tu nerozhoduje.

[6]) Jireček H., Pam. Arch. XIV, 241. — Lumír XII, 1862, II, 670. — Jelínek, [illegible]

[7]) Wir bürgermeister und geschworene schöpfen der stadt Luthomischel [illegible], dass wir mit willen, wissen und wort unsers gnädigen chrwürdigsten [illegible] herrn, herrn Johannes, bischofs zu Luthomischel, und mit willen und rat der ganzen gemeinde ob den zinnze vier und zwanzig grosch der sanct Clemens-kirchen unser pfarre, die die erste ist im Böhmerland geweyhet vom heil. sanct Cyrillo und Methudio, hatte auf dem haus, darinne da ist und wohnt Jan Schmidt, [illegible]. Der geben ist zu Luthomischl 30. dubna 1416 (Lumír XII, 1862, str. 670).

Jméno Litomyšl ukazuje, že vznikla založením neb původem nějakého Litomysla, staročesky Liutomysla[11]).

Viděli jsme, že celé Litomyšlsko pokryto bylo hustým lesem, který však byl prosekán tak, že povstala cesta z Moravy do Čech. To byla pověstná stezka Trstenická, jež udržovala styk Čech s Moravou a dále s Uhrami. Stezky měly na prvním místě význam obchodní. U vchodu do stezky bývala vždy brána, kde se vybíralo clo a kde vojenská posádka chránila zemi před vpádem nepřátelským.

Směr cesty Trstenické nebyl dosud přesně určen a nikdy nebude (srv. s mapou přiloženou zde k stati o místopisu v XII. století). Zprávy, které se o ní zachovaly, k tomu nestačí. Uvedu několik sporných mínění. Jisto je, že Trstenická stezka šla z Brna přes Svitavy do Litomyšle, odtud podél řeky a přes most »na dlouhých lukách« k Cerekvici a přes Hrušovou a Džbánov do Vysokého Mýta k hradu Vratislavi (Vraclav). Z Vratislavi šla přes Pardubice do Kolína, kde se sbíhala s cestou Znojemsko-Jihlavskou, a společně odtud přes Český Brod do Prahy[12]).

---

[8]) Text v nejstarším direktáři cituje Jelinek I, 5. V novějšich misto to zni: »Etenim in festo S. Clementis quotannis solito antiquissimo more cantata missa celebratur, ob memoriam, quod Litomyslii a S. Moraviae Apostolo Methodio in Boemiam transeunte et corpus S. Clementis deferente ecclesia honori eiusdem S. Clementis dicata fuerit«. Zde je očividný rozpor: buď tu byl Methoděj před r. 869 a pak by tu byl jistě se svým bratrem, nebo tu byl po r. 869 a pak neměl s sebou ostatků sv. Klimenta. Srv. můj článek o Bočkovi a Jelínkovi v ČČH. 1900. — Socha sv. Methoděje v Litomyšli, Blahověst 1878, 416.

[9]) »Consecrarunt hi sancti viri etiam capellam b. Clementis in confiniis Moraviae«, Codex Mor. I, 39. Falsum toto náleži mezi v úvodě zmíněná Fragmenta Monseana. Boček zfalšoval místo toto jistě jen pro Jelínka, neboť jemu asi málo záleželo na tom.

[10]) Rojek v Lumíru III, 1853 datoval pobyt sv. Methoděje v Litomyšli hned r. 863, nejpozději 867. Srv. Lumír XII, 1862, II, 670.

[11]) Poukazovat na Litomysla v listině z r. 1055, jakoby to byl člen z téže rodiny, jako zakladatel Litomyšle, nemá důvodu, poněvač Liutomysl, jako všechna tehdejší jména, je jméno křestní a ne rodové.

[12]) Lippert, Socialgeschichte Böhmens I, 75; II, 192.

Sporný je směr Trstenické stezky ze Svitav do Litomyšle[13]). V udávání směru toho dály se dosud chyby hlavně proto: 1) nečinil se rozdíl mezi stezkou Trstenickou stol. 12., která šla skrze lesy panství Litomyšlského, a stol. 13., kdy ji Přemysl II. přeložil tak, aby šla z Vysokého Mýta přímo na Poličku, jakožto město královské, a ne přes zboží klášterní; 2) nečinil se rozdíl mezi stezkou Trstenickou a »černou stezkou«. Tato šla také z Brna ke Králové Hradci, ale je pozdější a sloužila zvlášť pašířům. Šla ze Svitav ke Geiru, odtud mimo Mendrik do tak zv. obory k Příčnici a Kozlovu, u Zhořského kříže přešla dnešní silnici, načež zahýbala se v levo přes Sloupnici k Chocni; 3) název Brlenka (Brünnersteig) není rozhodujícím, že by Trstenická stezka musila tudy jít. Že se tudy chodilo do Brna, to ovšem název ukazuje, ale ne, kdy tudy do Brna vedla cesta.

Šimek ve své studii vede Trstenickou stezku přes Javorník (Mohren) a Brlenku přímo do Litomyšle. To je chybný směr, k němuž ho svedlo chybné pojetí účelu stezky a název Brlenka. Obchodní stezky nebyly tak úzké, aby nemohl tudy vůz projet, nýbrž byla to obchodní dráha. Nemohla proto vést takovou necestou, jak Šimek uvádí[14]). H. Jireček uvádí jiný směr: ze Svitav přes Vendolí (Stangendorf), Ostrý Kámen (Rausenstein), Karli a Chmelík do údolí Trstenického. Jirečka svedla zase vedlejší a nedůležitá okolnost, že v Ostrém Kamenu je kaple sv. Cyrilla a Methoděje. Poněvač vesnice ta je již na Moravě, dokazuje to tak málo přítomnost svatých bratří jako v Čechách nějaká kaple sv. Václava přítomnost tohoto knížete. Téhož roku navštívil Jireček osobně stezku, po níž ho provázel farář v Mikulči Walter. Týž farář udává[15]) zajímavý jiný směr stezky: přes Kukele po hranicích zemských k »hájence« (ta byla 1862 zbourána), odtud údolím Střenickými drahami do Střenice, mimo kostel Střenický ke kostelu Litrbašskému na nynější silnici a dále přes Benátky do Litomyšle. Směr tento má zase tu chybu, že by stezka činila u vsi Kukele přímo ostrý úhel zpět.

---

[13]) Literatura o Trstenické stezce: Šimek J., O stezce T., Progr. gymn., Litomyšl 1884, 8°, 11 str. — Trapp M., Notizblatt 1856, č. 11. — Jireček H., ČČMus. 1856, týž, Pam. Arch. 1857; týž, Slovanské právo, I, 13 sq. — Hraše, Stezky str. 35. — [illegible], Pravník země české 249. — Šembera, Vys. Mýto 32. — Dudík, Dějiny Moravy I, 281, IV, 131, VIII, 27. — Adámek K. V., ČČMus. 1892, 452. — Lippert, Socialgeschichte Böhmens I, 70.

[14]) Šimek vysvětluje chybně Jirečka H., Slovanské právo I, 13. Vidí-li Jireček [illegible] do stezky u Javorníka, neznamená to ještě směr Šimkův.

[15]) Mám v knihovně své exemplář Jirečkova Slovanského práva I. po témž faráři se zajímavými lokálními přípisky.

Vidíme, že každé mínění má svou slabou stránku, že však také každé má něco pro sebe. Rozhodnout spor nelze nyní ani nikdy příště. Avšak jedna okolnost dovoluje mi postavit nové mínění. Historický pokrok má své zákony, podle nich budoucnost obsažena je v minulosti. Podívejme se tedy, kudy šel pokrok dějin. Cesta obchodní šla jistě ze Svitav do Litomyšle. Obchodní cesta má však vždy dlouhou tradici, zvlášt v staré době. Přirozeně tedy usazovali se lidé, zvláště řemeslníci, podél cesty, kudy přecházelo nejvíce lidí. A opravdu mezi Litomyšlí a Svitavami je nepřetržitá řada vsí, spojených v jednu, které rozloženy jsou podle cesty [16]. Jsou to vsi Benátky, Litrbachy, Střenice, Chmelík, Karle a Ostrý Kámen; jen mezi poslední vsí a Svitavami je malá přestávka, mezi prvními nelze ani bez mapy nalézt hranici. Povstala tedy podél cesty vesnice, více než 4 hodiny dlouhá, jež ukazuje, že musilo tu být nějaké středisko. Z Litomyšle až do Střenice mohla to být nynější řeka Loučná, odtud však všechno přirozené pojítko mizí. Nemohu v tom tedy nevidět směr Trstenické stezky.

I názvy vesnic některých na to poukazují. Nejvíce ovšem vesnice Střenice, dříve Trstenice. Jak uvidíme, pěstoval se tu také chmel, odtud ves Chmelík (Hopfendorf). Název Karle ukazuje až na 14. století, což však nevylučuje, že tu ves stála již dříve neb aspoň roztroušená stavení. Mimo to mohla jít stezka po »drahách« dnešních, tedy za humny vsi Karle buď k Ostrému Kameni, nebo též za humny této vsi k Svitavám.

Přidržíme-li se tohoto směru, můžeme vchod do stezky u Javorníka připočíst k »stezce černé«[17] a ne Trstenické. Brlenka zůstane také mimo tento směr a název její dá se vysvětlit jinou cestou pozdější.

Každá stezka měla bránu, jež slula »zemská brána«. Na Litomyšlsku sluje zemská brána »na Trstenici«. Trstenice znamená řeku s rákosím. S tím shoduje se i jméno vsi Benátek. V Litomyšli při stavbách domů přicházelo se na mohutné rákosí v lučinaté zemi[18]. Název řeky »Loučná« vyskytá se poprvé až u Stránského r. 1635[19]. Celé řece říkalo se Trstenice, r. 1167 sluje tak Loučná u Hrušové, 1086 až u Pláténic za Uherskem [20]. Podle toho nelze tedy určit bránu zemskou[21].

---

[16] Lippert, Socialgeschichte Böhmens II, 399.

[17] O »černé stezce« viz Tykač J., Národní povídky i skutečné příběhy z Litomyšle, Ústí n. O., České Třebové i okolí, v Praze I, str. 111.

[18] Jireček H., Vys. Mýto 1884, str. 1.

[19] De republica Bojema.

[20] Jireček H. l. c.

[21] Srv. Pam Arch. XV, 80.

Brána zemská byla jistě na řece Trstenici, avšak před vchodem do hlubokého lesa. To bylo u dnešní vsi Benátek a poukazuje to k místu zvanému Hrutov.

Jméno Hrutov vyskytá se jen třikrát: r. 1055 »pole Hrutovská« (agri Grutau), asi 1098 »chmel na celém Hrutově« (per totum Grutou), 1167 »trh na Hrutově« (forum in Grutou)). Podle prvního údaje byla na Hrutově brána strážná (porta custodica), podle druhého rostl tam chmel, podle třetího bylo tu tržiště. Kdekoli se v nejstarších listinách mluví o bráně zemské, říká se »na Trstenici« a ne Hrutov [3]. Proto Sedláček a. nejnověji Lippert kladou bránu zemskou k dnešní vsi Střenici, pohraniční celnici a tržiště na Hrutov [4].

Oboje místa však třeba sloučit v jedno. Nelze si myslit bránu zemskou bez vybírání cla a obráceně. Podle prvních dvou dokladů je jisto, že Hrutov nebylo nic jiného než jakýsi újezd, na němž byla zemská brána. Podle uvedených dokladů hodí se právě pro Hrutov zemská brána, o celnici se nikdy nemluví. Poněvač však třetí doklad mluví o tržišti, ukazuje to totožnost tržiště i zemské brány.

Tím nastává otázka, kde máme bránu tu s tržištěm a celnicí, již krátce budeme nazývat »Hrutov«, hledat. Jistě ležel Hrutov na stezce Trstenické. Klást je podle názvu »na Trstenici« na místo dnešní vsi Střenice nemá důvodu, poněvač ves vznikla a obdržela jméno své teprvé od řeky. Lepší je mínění Jirečkovo[25], jenž klade Hrutov na místo dnešní vsi Chmelíku (Hopfendorf), poněvač se praví, že na Hrutově rostl chmel. Toto by se hodilo i na udání Kosmovo, že Hrutov byl blízko hranic zemských (Chmelík je jen 4 km. od hranic), i souhlasilo by to s naším udáním směru Trstenické stezky. Avšak vadí zde ta okolnost, že Chmelík je příliš hluboko v lesích a zvlášt že neleží na řece Trstenici.

Nejlépe je hledat Hrutov tam, kam ho položil Sedláček, totiž na »hradisko« u Benátek[26]). Zde právě počínal pohraniční les za Litomyšlí, proto zde asi byla brána zemská s tržištěm. Brána taková

---

[22] Kosmas, FRB. II, 89. Listina z r. 1167 u Erbena, Regesta I, 138.

[23] K r. 993 : na sternicy (Erben 33); k r. 1088 : »na trstenici« (ib. 79); k r. 1130: dimidiam partem salis na tristenici (ib. 211); k r. 1167: de porta terrae, quae dicitur na Trstenici (ib. 139).

[24] Sedláček, Hradisko Hrutovské u Litomyšle, Pam. Arch. VII, 59-62. Lippert, Socialgeschichte Böhmens I, 74.

[25] Jireček H., ČČMus. 1856: O starých cestách z Čech a z Moravy. Podle něho Dudík, Děj. Moravy II, 192.

[26] Viz článek Sedláčkův v pozn. 24. J. Jira a Q. Šimek provedli prokopání hradiště, což vedlo k nálezům archaeologickým, ne k objevům dispozičním. Rozměry zde uvedené uvádím podle měření Sedláčkova.

nebyla nic jiného než ohrada. To ukazuje i toto »hradiště«. Je to vyvýšenina nad Benátkami, jež na 3 stranách má svah, na jedné souvisí s planinou. Podoba povrchu je vejčitá, na severozápadní straně hranatá. Délka obnáší 150 m, šířka 106 m. Zachovaly se tu valy, stavěné primitivní technikou bez vápna. Po stranách zdi složené z kamení nasypáno hustě drobného kamení smíšeného s hlínou a s drnem na povrchu. Rozměry valů těch jsou dost značné, vnitřní svah 4 m 34 cm, vnější 8 m 37 cm, šířka hřebenu 93 cm, dolejší šířka v prokopaných dnes již místech 10 m 23 cm. Neporušeny zůstaly valy na jihovýchodní straně, kde dosud je jen pastvisko, třebas zorané. Na severozápadní straně zachovaly se též, ale jsou prokopány. Vozil se odtud kámen na úpravu silnice. Středem valu táhne se zeď pravidelně utvořená ve směru hřebene valu, nahoře popsaná. Na jihozápadu táhne se pod srází dvojí val až k cestě, jež jde středem hradiště. Na konci této části mizí stopa dolů. Podle Sedláčka šlo se tudy asi k řece pro vodu.

Již tento popis zřejmě ukazuje, že máme tu zbytek ohrady starší než jsou středověké tvrze. Říká se místu tomu dosud »položení na hradisku« a pověst vypravuje, že tu stál klášter. Pověsti o zdejším pokladě nemají ovšem ceny. V historické době objevuje se Hrutov znovu až r. 1505, kdy veden byl spor mezi Dûrou jakousi a sedláky Benátskými o »louku pod hradištěm proti mlýnu Jeníkovu«[27]). Bylo tam tehdy již pole. Jelínek[28]) vidí tvrz na hradisku ještě v 16. stol. Můžeme však věřit znateli tvrzišť jako je Sedláček, jenž výslovně praví, že středověký hrad ani tvrz tu vůbec stát nemohla.

Hradisko to se nejlépe hodí k určení zemské brány před cestou Trstenickou. Zde byla tedy stráž i tržiště[29]).

Jako hlavní zboží na Hrutově jmenuje se sůl. Vozila se tudy buď tak zv. uherská sůl nebo v kusích (kameny solné). Clo ze soli daroval tu Vladislav II. klášteru Litomyšlskému r. 1167. Vratislav II. určil zase r. 1088, aby z 10 kamenů solných tudy převezených připadly dva kostelu Vyšehradskému[30]). Obchod vedl se tu již v 10. století hojně. Boleslav II. daroval klášteru Břevnovskému všechno clo každého desátého dne vybrané na 6 hlavních stezkách zemských, mezi nimi i na Trstenické.

---

[27]) Liber inscript. civ. Lut. (č. 116) p. 251.

[28]) Hist. m. Lit. II, 73, cituje též jen předešlý doklad, kde o tvrzi není ani řeč.

[29]) Význam Hrutova se přecceňoval zvláště tak zv. župní theorii. Palacký pokládá Hrutov dokonce za město, v němž sídlily úřady župy Litomyšlské. Soudil tak podle listiny z r. 1167. Nejlepší název pro Hrutov je »brána zemská« nebo »újezd«.

[30]) Erben, Regesta I, 79. Listinou 1130 (ib. 93) upraveno obdarování tak, že polovice dávána kanovníkům, polovice proboštovi.

Jiné dovozné zboží po stezce byl chléb a ryby, které se asi spíše vyvážely, než dovážely. Vratislav II. daroval téže kapitule Vyšehradské ze cla každý desátý chléb a každou druhou rybu.

V pozdějším čase, ale vždy ještě před polovicí 13. století, vozily se po Trstenické cestě z Moravy nejrůznější věci. Tenkrát již přestával obchod po soumarech a počalo se užívat vozů. Hlavní zboží v té době jsou tkaniny, od nejdražšího sukna do obyčejného plátna. Mimo to vozily se tu i suroviny: len, vlna, mák, sůl, obilí, železo, měď, víno, oves, ryby, koně, brav, vepři, ovce, kozy, slanečky a dříví. I osoby musily platit clo: kdo nesl náklad, platil jeden denár, sedlák s celou rodinou 8 denárů. Celníci musili obhlížet okolí na míli cesty, aby nikdo jinudy neprošel. Celníkům musily se denní potřeby, jako víno, sůl, obilí, oves, sukno atd. dovážet a byly osvobozeny od cla. Dokazuje to, že celní stanice nebylo větší osídlené místo, nýbrž jen ohrada[31]).

Z toho také můžeme vyložit poměr Litomyšle k Hrutovu. Podle župní theorie dělila se země na malé okresy, zvané »župy« Podle toho byl hlavou župy nejprvé Hrutov, potom Litomyšl. Podle novějšího názoru dělily se Čechy na kraje (provincie) mnohem větší. R. 1228 jmenuje se sice i provincie Litomyšlská, avšak je to jistě chyba místo Litoměřická.

Viděli jsme, že Litomyšl byl hrad, Hrutov jen ohrada celní. Jak dlouho Hrutov trval, není známo. Tržiště jistě přeneslo se brzo do Litomyšle, Hrutov stal se pouhou strážní stanicí, až úpadkem stezky Trstenické i to zaniklo. Obchod v Litomyšli zkvétal v podhradí tak, že i vlastní »Litomyšlská váha a míra« se vytvořila, o čemž později.

Končím stať o Hrutovu zprávou Kosmovou, podle níž r. 1055 kníže Spytihněv II. po smrti otce svého Břetislava I. volal k sobě 300 Moravanů předních do Chrudimě. Tito však dostavili se jen k braně strážné na pole Hrutovská a dál zdráhali se pokročit, za to dal je Spytihněv uvěznit[32]).

Tím přešli jsme dobu jakési předhistorie Litomyšlska. Založením kláštera počíná teprve historie vlastní Litomyšle.

---

[31]) Lippert, Socialgeschichte Böhmens I, 75. Šel-li i obchod s otroky cestou Trstenickou, jak tvrdí J. Šimek, O stezce Trstenické, str. 8, nelze dokázat.

[32]) Kosmas FRB. II, 89.

II.

Klášter benediktinský.

Založeni, nadání Břetislava II. a Soběslava I. Svatopluk a Vršovci.

Založením kláštera začínají vlastní dějiny Litomyšle. Do širého hraničního hvozdu přistěhovali se mniši. Význam klášterů v prvním středověku je znám. Klášter založený v území toho druhu, jako bylo Litomyšlsko, má účel na prvním místě hospodářský, na druhém kulturní a teprve na třetím náboženský. Klášterníci byli rolníci, kteří první svědomitě a soustavně káceli lesy, zakládali pole a luka. Takový význam má i klášter Litomyšlský.

Kláštery nejstarší v Čechách jsou řádu sv. Benedikta. Tak i Litomyšlský. Tento však činí zajímavou výminku. Hlavní podmínka založení kláštera bylo nadání územím a příjmy od zakladatele. To se při založení kláštera Litomyšlského nestalo. Je to jediný klášter, který založen byl tehdy bez — možno-li tak říci — nemovitých statků[1].

Zakladatelem kláštera Litomyšlského[2] je kníže Břetislav II.[3]. Kdy[4] byl klášter založen a odkud sem mniši přišli, nevíme[5]. R. 1100, když Břetislav II. byl zavražděn, klášter stál. Na výživu mnichů nepřikázal kníže klášteru statky, nýbrž jen důchody[6]. Proto také nelze dnes již určit polohu vsí, z nichž klášter platy bral. Nečinily souvislé území, byly roztroušeny na různých stranách.

---

[1] Prvni rozpoznal to Lippert, Socialgeschichte Böhmens II, 49.

[2] Z literatury mohu poukázat jen na článek Lilie Litomyšlské v Blahověstu 1865, 249, ač i zde je o předmětě tom méně než málo. Frind, Kirchengeschichte Böhmens I,263 jmenuje klášter Litomyšlský v titulu, nedopatřením však v textu o něm nemluví.

[3] To dosvědčuji slova v majestátu Vladislava II. z 20. ledna 1167 (Erben, Regesta I, 138): »Brecizlai, loci illius fundatoris.«

[4] Podle řečeného bylo to za Břetislava II., jenž panoval 1092-1100. Jelínek I, 20 udává určitě datum 1098 a uvádí k tomu citát: »A. 1098 Brecislaus dux fundat coenobium pro fratribus nostri ordinis in Lutomizl«, jenž prý jest v »Chronicon monasterii Gradicensis ordinis S. Benedicti, quod Hildegardus ibidem intra annos 1126 et 1149 conscripsit. Codex membr. saeculi XIII. Olomucensis«. Tato kronika tak zv. Hildegarda Hradištského je však falsum udělané od A. Bočka a citát tento udělal Boček pro Jelinka, poněvadž jinde se nevyskytá. Viz o tom všem obšírněji můj článek v Čes. Čas. Hist. VI. seš. 2. Palacký nevěřil falsům Bočkovým, proto udává dobu založeni kláštera Litomyšlského také jen neurčitě v létech 1093-1100.

[5] O doměnce, že to byl filiální klášter kláštera Opatovického viz dále. Srv. Lippert, Socialgeschichte Böhmens II, 49.

Nejblíže byl jakýsi dvorec knížecí, jenž tehdy již zván byl Nedošín. Zde dostal klášter od Břetislava II. nějaký pozemek s včelami i hlídačem jich jménem Zvol se syny i dcerami jeho, tedy dědičně. Tělesné poddanství (otroctví)[7] nevymizelo tedy ještě z Čech, jak uvidíme i dále. V neznámém místě někde u řeky, zvaném »u hradiště«, obdržel klášter též dědičně v tělesné poddanství dva rybáře, jménem Vec a Zoreta s celým potomstvem. Z brány zemské »na Trstenici« vykázal kníže klášteru všechno clo ze soli uherské a na blízkém Hrutově[8] dovolil sbírat chmel. V okolních lesích[9] bylo nadbytek zvěře, proto nařídil kníže, aby každý, kdo by v území tom nějakou zvěř ulovil, část masa odvedl klášteru a sice pod pokutou 300 denárů knížecímu kastelánovi[10] a mimo to aby vinník musil dát klášteru celého vola. Ze zvláštních míst šly klášteru tyto příjmy: v Sekerách[11] náležely klášteru dvě popluží s dvěma oráči (popluží bylo tehdy pole na jeden pluh a 2 voly t. j. asi 75½ korce). V místě »Restocech«[12] odevzdán klášteru kovář Mucek se syny i dcerami dědičně. Na »Doubravnici« (snad dnešní ves Doubravice mezi Novými Hrady a Luží) držel klášter sveřepice (kobyly neskrocené) s pastvinami a strážci jich, mimo to jakési Ivana a Dobracha[13]). Též pekař Jan, neznámo odkud, dostal se v poddanství kláštera dědičně se syny i dcerami, avšak syn jeho Nemoj koupil si otroka Valdice s celou rodinou a toho dal klášteru za sebe, čímž se otroctví sprostil. Na Chýnově[14]) odkázal kníže klášteru ročně čtyry voly, dvě krávy a čtyry ovce. Ze všech odkazů těchto měli mniši aspoň živobytí. Na hotovosti nařídil pak kníže, aby se jim vyplácelo z mince knížecí dvě stě denárů každou sobotu.

---

[6] Zakládací listina se nezachovala, jen konfirmace Vladislava II. z 20. ledna 1167, tištěna u Erbena, Regesta I, str. 138. sq. Co se týče jmen, nečiním tu takové násilí při transskripci jako Jelínek a jiní.

[7] O tom, třebas v jiné spojitosti, viz Šusta J., Otroctví a velkostatek v Čechách, Čes. Čas Hist. V.

[8] O tom viz kapitolu první. Na sbírání chmele upomíná dosud ves Chmelík (Hopfendorf), ještě v 15. stol. zvaná správněji Chmelník.

[9] Území tu není ohraničeno. Tehdy vůbec nedbalo se tak přísně hranic jako nyní. Vykládat místo to hned na župu Hrutovskou, je nejen přenáhlené, nýbrž přímo tendenční.

[10] Kastelán byl představený hradu knížecího, tedy to, co později purkrabí a ještě později vrchní. Překládat slovo to »župan« (Blahověst 1865, 249) nemá důvodu.

[11] V listině se praví »Secri«, což znamená jistě Sekry neb Sekery, ač polohu udat neumím. Bezdůvodná je transkripce slova toho v Seč (Jelínek I, 20) nebo v Žhery (Blahověst 1865, 249). Seč je ves na Litomyšlsku, Žhery jsou v Kouřimsku (Jireček H., Antiquae Boemiae Topogr. Hist. str. 178.)

[12] Tak v listině. Jelínek (I, 20) píše v Řestoku, Blahověst 1865, 249 v Žestocích, kde bez potřeby též místo jména Mucek čte se Mutěk. Frind, Kirchengeschichte Böhmens I, 285 vykládá jméno to Roztoky.

Takové byly důchody kláštera Litomyšlského při smrti zakladatele jeho Břetislava II. Vidíme, že klášter nemá jmění v pravém smyslu, t. j. zemských statků, nýbrž jen důchody. Tyto však nebyly špatné, zvláště pro počátek. Nejzajímavější je, že Litomyšl nenáleží klášteru, nýbrž spravuje ji knížecí kastelán.

O dějinách kláštera benediktinského nevíme ničeho, než že Soběslav I. (1125-1140) [15]) daroval klášteru Křekovice (Krkovice[16]). Nedovídáme se v celé té době ani o jediném opatu Litomyšlském. Palacký[17]) patrným omylem opata Jana, prvního z řádu praemonstrátského, pokládá za posledního opata benediktinského.

To vše činí pravděpodobným mínění, že klášter zdejší nebyl samostatný, nýbrž filialní kláštera benediktinského v Opatovicích.[18]) Klášter tento měl statky v těchto končinách, snad tedy zřízen byl pobočni klášter, jenž držel některé statky, avšak od kláštera Opatovického, a proto pozemková nadání nečiní se klášteru Litomyšlskému, nýbrž Opatovickému. Tomu by nasvědčovalo nadání Svatopluka z r. 1108, je to však novověký padělek.[19] Darování vsi Křekovic je již pozdější, to na věci nic nemění. Pokládáme-li Litomyšlský klášter za filiální kláštera Opatovického, vysvětlíme si, že byl bez vlastních statků, že mu sama Litomyšl nenáležela a že neznáme jméno ani jediného opata. K jiným důvodům se ještě vrátíme.

---

[13]) Blahověst 1865. 249 udává bez důvodu, že to byli pastevci.

[14]) V listině se praví »Hinow«, což nemůže znamenat nic než Chýnov (Lippert, Socialgeschichte Böhmens I, 281). Jelínek I, 21 učinil z toho jméno osobní »jistý pán jménem Hýnov«. V Blahověstu 1865, 249 místo to je úplně vypuštěno, nevědělť si s ním autor asi rady.

[15]) Jelínek I, 24 klade to určitě k r. 1132. K tomu není dokladu. Že Neplach klade chybně rok založení k r. 1132, není dokladem pro tvrzení Jelínkovo.

[16]) O nadání Soběslavově zachovala se nám jen jediná věta v konfirmaci Vladislava II. 20. ledna 1167 (Erben, Regesta I, 138: »Dux Sobezlaus dedit villam Crecouica«. Jelínek I, 24 vykládá to na Cerekvice, což je chybné, poněvač v též konfirmaci Vladislava II. jmenují se Cerekvice výslovně. Křekovice (tak čte H. Jireček) či Krkovice je dnes zmizelá ves někde u Říkovic a sice v oblasti Desinky, tedy před vtokem jejím do Loučné.

[17]) Dějiny nár. čes. (5. vyd.) I, 418.

[18]) Lippert, Socialgeschichte Böhmens II, 49: »war es ein missglückter versuch von Opatowitz aus, das güter am Desnabache erworben hatte?«

Hrad Litomyšl nedostal se do rukou kláštera, nýbrž zůstal v moci knížecí. O návštěvě samého knížete v Litomyšli víme o jediné. Bojovný kníže Svatopluk[20] (vládl 1107-1109) vracel se r. 1108 z Uher, kde pomáhal ve válce císaři německému Jindřichovi V., aby zabránil vpádům polským do Čech. Táhl Trstenickou stezkou a tak došel na Litomyšl. Zde očekávali ho dva přední mužové v zemi: Mutina, hlava Vršovců, a sok jeho vysoký dvorský úředník Vacek, aby se omluvili, že dopustili vojsku polskému vpadnout do Čech. Vacek se z žaloby očistil tím, že svalil všechnu vinu na Mutinu. Kníže rozzuřený opustil s oběma pány Litomyšl a táhl dále na hrad Vratislav (nyní Vraclav u Vys. Mýta), kde nastalo známé vraždění

---

[19] Listina z r. 1108 tištěna v Bočkově Codexu I, str. 193. Boček praví: E copia sec. XIV. mon. Gradicensis descripsit Friebek. Z 20 tak zv. Friebekových opisů u Bočka je 6 pravých a 14 falsifikátů. Podle listiny z r. 1108 žil ve vsi Domašicích (dnešní Kornice) nějaký nižší šlechtic Domaslav, jenž jmění své daroval klášteru sv. Vavřince v Opatovicích, a sice: statek svůj dědičný v Domašicích, les podél řeky Desinky a otroky Vrše, Domu, Jutrika a Ostratu, hlídače Zuleje, včelaře Soběhrda a Agnu, i lovce Karena, též chmelnice dvě s dělníkem Květem. Louky veliké u řeky Desné při vsi Cerekvicích rozdělil tak, aby opat Opatovický držel pravý břeh Desné, levý břeh opat a bratři (abbas et fratres) kláštera Litomyšlského. Toto nadání učinil prý Domaslav za knížete Bořivoje II. (1100-1107) v ruce opata Opatovického Oneše († 1107). Po smrti Domaslavově syn jeho Nemoj svolil na žádost nového opata Opatovického Sulislava, aby nadání to stvrzeno bylo zvláštním listem. Přišli tedy oba ke knížeti Svatoplukovi, jenž tehdy meškal na Litomyšli, a ten nadání Domaslavovo u přítomnosti biskupa Olomouckého Jana a bratra svého Oty stvrdil. — Listina tato je Bočkovo falsum, udělané pro Jelínka, jenž ho také vydatně užil (I, 22-24). Nového tu mnoho není, co bychom nevěděli z listiny Vladislava II. 1167, jen osoby Domaslava a Nemoje jsou vymyšleny. Pobyt Svatoplukův v Litomyšli je správný, na to navázal Boček. Hlavní důvod, že jest to falsum, je, že není známo víc než tištěný text. Jelínek na to navázal nadání Soběslavovo, že týž daroval Cerekvice jakožto přiléhající ves k nadání Domaslavovu. Bylo ukázáno výše, že to nejsou Cerekvice, nýbrž Křekovice.

[20] Při nezdařeném jeho povstání proti Bořivojovi II. r. 1105 stíhal ho tento »a longe usque ad introitum silvae«, tedy až k Litomyšli.

Vršovců, šířící se pak po celé zemi[21]). S tím mizí i všechna další vědomost o osudech Litomyšle, až po r. 1140 změnou řádu v zdejším klášteře nabýváme zase více světla. Abychom však rozuměli významu praemonstrátského kláštera, musíme se ohlédnout aspoň zběžně, jaké byly tehdy kulturní poměry na Litomyšlsku.

* * *

---

[21]) Kosmas, F. R. B. II, 158. J. J. Drobný v Hlasech z vych. Čech v studii o Vršovcích přeceňuje význam rodu toho, příliš idealisuje poměry, které byly mnohem střízlivější. Vršovci byli mocná šlechta, nic víc a nic míň. **Následek je vždy týž:** závistivé sočení jiných rodů a snaha vládní moci po omezení silného poddaného. Přičítat Vršovcům nějaký program demokratický nebo dokonce národní, je naprosto pochybeno. O jich významu pro Litomyšlsko není známo ničeho.

III.

Politické a sociální poměry v 12. století.

Země a vlasti. Marka. Clo. Národ a rod. Ženy. Šlechta. Dědinníci. Zemská robota. Otroctví. Dušníci. Poddaní. Zřízení krajské: kmet, komorník, vladař, sudí. Purkrabové. — Hospodářské poměry: okrouhlice, silniční vsi. Hospodářství společné. Újezd. Lhota. Hranice.

Kapitola tato má doplnit předešlé i připravit podklad líčení dalšímu. Nelze tu ovšem omezit se na zprávy, týkající se jen Litomyšlska. Chceme-li poznat společnost a její zřízení jen poněkud soustavně, třeba přibrat zprávy i z jiných krajin a na ně navázat ty útvary, jež se nám objevují i zde[1]).

Země česká rozdělena byla podle kmenů,[2]) z nichž se prvotně přistěhovalý národ skládal. Takové území sluje »země« v užším smyslu (provincia), některá země dělila se pak na »vlasti« (regiones). Východní Čechy byly poměrně nejméně obydleny, proto činili jedinou »zemi« Hradeckou. Rozdělení na »země« vyvíjelo se potom v církevní rozdělení na arciděkanáty a v politické na kraje. Země či kraje se množily tím, že »vlast« čili podkrají stalo se samostatným krajem. Tak jižnější část Hradecka utvořila samostatnou zemi či kraj Chrudimsko.

---

[1]) O všech těchto proměnách a útvarech politických i sociálních viz dílo Lippertovo Socialgeschichte Böhmens, jež v prvním svazku podává nejobsažnější a nejkritičtější dosud rozbor poměrů českých až do kolonisace 13. stol. Mimo to důležita je práce F. Vacka, vycházející od r. 1898 v Aletheii a menší práce J. Peiskra a J. Pekaře. V dalším cituju jen prameny Litomyšlska se týkající; v ostatním opírám se o tyto práce.

[2]) Zde třeba se zmínit několika slovy o theorii župní. Palacký v ČČM. 1831 dělil Čechy správně na kraje podle hradů a kastelánů. Potom sveden podvrženými zlomky Monseovými rozdělil kraje na župy a srovnával je s děkanaty. Proti župní theorii vystoupil 1876 Šembera a ukazoval, že župa není označení okresu, nýbrž že se vyskytuje až v 14. století, avšak ve smyslu úřadu (exemptio a supa). V Polsku župa sluje přímo plat (beneficium). »Župan« vyskytuje se v cizině na označení českých pánů. Šembera to vysvětluje pravděpodobně tím, že titul ten zavedly listy papežské podle vzoru chorvatského. R. 1878 Šembera znovu a určitěji ještě popřel pojem župy jako rozdělení země.

Markový les, o němž byla řeč již v první kapitole[3]) byl majetkem »země« a podstatnou její částí. Každý kraj bránil se proti nepříteli zejména pomocí markového lesa. Tak jsme viděli, že na Litomyšlsku dosahoval markový les k samé Litomyšli[4]). Všechna nevzdělaná půda, zvaná »marka«, byla v moci knížat kmenových a potom krajů samých, jen vzdělaná půda náležela jednotlivcům. Kácením lesa na hranicích šířil se i obchod.

Zemské stezky neměnily na venek svůj směr, jen uvnitř země měnily se jich dráhy. Stezka Trstenická spojovala Čechy s Moravou a zvlášť s Uhrami. O obchodu zde vedeném byla již dříve řeč. Směr každé stezky, a jak jsme viděli, i Trstenické, měl vliv na osazování země. Tam, kde se nejvíce obchodovalo, usazovalo se nejvíce lidí, s čímž souvisí pak kácení lesa. Povstala-li v zemi křižovatka takových stezek, vzniklo tím důležité místo (v Praze se sbíhaly všechny). Obchodník, aby si zajistil volný a bezpečný průchod, dával pánu země nějaký poplatek, jímž si vykoupil kmenový mír. Z toho vyvíjelo se clo, jež bylo dvojí. U brány zemské vybíralo se mýto, na tržišti clo tržní. V nejstarší době clo platilo se tak, že obchodník musil část zboží svého dát pánu země. To potom přestalo a clo platilo se buď plátnem neb penězi. Užívání zvláštních plátýnek za peníze vyskytá se poměrně dosti dlouho. Tak bylo vše i u Trstenické stezky.

Vnitřní organisace společnosti byla dvojí: národ a rod. »Národ« je menší kmen, počet jich byl veliký, vznikaly přirozeně rozrodem neb i uměle. Jednotkou národních celků byl rod, to jest veškeré potomstvo praděda a prabáby pod jedinou hlavou, to byl stařešina či děd. Zádruha netrvala dlouho, množství rodin nutilo k dělení. Tyto oddělené statky sluly »dědiny«, jich držitelé »dědinníci« nebo »dědici«. Moc starostova rostla, měl rozhodné slovo na soudě i v náboženském kultu. Tak dělí se společnost na pány a poddané.

Ženy měly zlé postavení v době starší (zvlášť v 10. stol.). Muž byl pánem ženy, ať si ji koupil, unesl nebo vyjednal. Proto vdovy zabíjely se samy při pohřbu mužově. Žena není nic jiného než majetek mužův. A jako dávány do hrobu koně, zbraně a jiné zamilované věci nebožtíkovy, tak umíraly i ženy. I mnohoženství se vyskytuje, na př. u Slavníka, otce biskupa pražského Vojtěcha. Za to mezi otroky cenily se ženy víc, byly proto dražší než muži.

---

[3]) Viz str. 11.

[4]) Kosmas, FRB. II, 158 k r. 1108: »sub ipso exitu silvae iuxta oppidum Lutomisl«. Oppidum neznamená tu město, nýbrž hrad s podhradím.

Vývin vyšší třídy společenské, šlechty, ať rodové nebo úřednické, nedotkl se asi Litomyšlska, kde nemáme stopy ani o velkých latifundiích šlechtických, ani o úřadech krajských. V době, kdy šlechta česká nabyla nejvíce statků, t. j. na konci 12. století, náleží Litomyšlsko různým beneficiím klášterním, zvláště Litomyšli samé a Opatovicím, později v 14. stol. Zbraslavi. Za to objevuje se zvláště v 14. stol. na Litomyšlsku nižší šlechta, zemané. Ti bydlí 2 až 3 v jedné vsi, bylo to jádro národa. V 15. století rozchvácením statků církevních někteří zbohatli tak, že se stavěli pobok staré šlechtě panské.

Dědinníci (haeredes) jsou svobodní lidé, stojí mezi šlechtou a poddaným lidem. Jich postavení se stále horší, proto jich velmi ubývá. Chudli tak, až zváni byli »pauperes«. Dědinník držel svobodně a dědičně svou dědinu. Byl-li však chud, měl se hůře než poddaný člověk. Svobodný člověk byl povinen táhnout do pole. Dědinník však nemohl opustit svůj statek, musil hospodařit, aby měl živobytí, proto musil platit »mír« (tributum pacis). Mír vybírali knížecí úředníci (u nás z Chrudimě) často s velikými nátisky, a sice v naturaliích. Vedle toho platili dědinníci i berni zemskou. Nejtěžší břemeno byla zemská robota. Šlechta posílala na ni své nevolníky, svobodníci, byli-li chudí a bez čeledi, musili sami. Byla to »otrocká služba« (servile officium). Byl-li kníže na cestě nebo na lovu, musili svobodní ho vyživovat, i čeleď jeho. Nejhorší byla »pojízda«. Nejspíše to byla objížďka při vybírání daně míru. Přemysl II. zatratil to jako pohanské vybírání a zavedl za to plat 42 denárů z usedlosti. Poddané chránil aspoň pán proti nátiskům knížecích úředníků. Duchovenstvo, jak uvidíme dále, vymáhalo si osvobození a exempce od takových robot. Dědinník však byl vydán na milost a nemilost úředníkům, proto často dávali se v ochranu velké vrchnosti. Počet jich mizel stejně na Litomyšlsku jako jinde. Za Soběslava I. (1125—1140) vynášela daň z míru (tributum pacis) z celých Čech 1800 hřiven stříbra, za Soběslava II. (1173—1178) 106 hřiven stříbra, tedy ani ne za 50 let klesl počet dědinníků ze 17. na 1. V 13. stol. tributum pacis vůbec mizí. Proto již od konce 12. stol. není ani rozdílu v terminologii: vše je již jen »poddané«, dědina sluje všechno, nejen svobodná. Půda je všude již panská (grundherrschaft). Bohatí dědinníci uhájili se až do 16. stol., kdy přecházeli v šlechtu. Stránský v 17. stol. počítá 340 takových rodin, též z Litomyšlska, o čemž na svém místě.

Nevolníci (otroci, rabové, servi) přikazováni bývali pánům jako jiné zboží. Ze zakládací listiny kláštera Litomyšlského známe nevolníky včelaře Zvola v Nedošíně, rybáře Vece a Zoretu, kováře Mucka a Valdice. Jak patrno, mohli být i rozličného zaměstnání. Celé potomstvo až do propuštění nebo vyplacení bylo rabské (srv. tutéž listinu o vyplacení Nemoje, syna pekaře Jana). Brzo potom kolem r. 1120 přestává se užívat v latinských listinách slova servi (otroci) a říká se famuli (sluhové). I ve věci je obrat k lepšímu. Sluhové jsou sice i dále jakožto inventář dvoru nevolní, ale neprodávají se již sami o sobě, jak uvidíme při nadaci kláštera Litomyšlského od Vladislava II. r. 1167. Odtud také častěji dostává se jim svobody. Ku konci 12. stol. stav otroků lepší se i tím, že vrchnost dávala jim část pozemků k výživě. Litomyšlsko náleželo klášterům, a tu na duchovenských statcích vyvinul se pro tyto otroky živící se samostatně název »dušníci« (animatores neb proanimatores). Dával se jim totiž obyčejně pozemek daný kostelu na sloužení mší za duše (pro anima) nějakých příbuzných neb dárce samého; odtud jich název. Dušníci byli však nevolníci, pozemek mohl jim být odňat. Často se stalo, že takovým vyhnáním z půdy nabyli svobody. Stěhovali se potom na jiná panství již jako svobodní, koupili si zde půdu a sluli pak »hosté« neb »cizinci« (hospites). Často však i dědinníci svobodní stali se raději »hosti«, byliť aspoň chráněni proti nátiskům úředníků krajských, u nás v Chrudimi sídlících.

Tak vzniká jednotvárná massa poddaných. Vývoj otroků jde k lepšímu, vývoj dědinníků k horšímu. Tím se setkávají uprostřed a stávají se oba poddaným lidem. Poddanost v 12. stol. je krutá, má na sobě ráz otroctví. Za propuštění musil dát poddaný »výhostné«, to jest vykoupení z rabství, nebo musil nechat statek pánu. Platy z poddaných prodávaly se smlouvami mezi pány (tak zvláště u nás mezi klášterem Litomyšlským a Zbraslavským), zvláště plat obilní, za to právo soudní a robotu si pán ponechával. Tak se stalo, že poddaný náležel třeba dvěma i více pánům, každý chtěl mít ovšem z něho užitek. Tato bída poddaného lidu mění se velmi rychle v 13. stol. tak zv. právem purkrechtním. Vývoj tento náleží však již do doby kolonisace měst i vsí, o níž bude jednáno později. Rozdíl mezi dobou starou a dobou kolonisační je dán na Litomyšlsku rozdílným řádem v zdejším klášteře. Benediktini hospodařili po staru s nevolníky. Praemonstrati brzo po svém uvedení do kláštera obrátili směr hospodářství a počali Litomyšlsko kolonisovati. Jen na tomto základě dá se ocenit pokrok jich proti Benediktinům.

Ze zřízení zemského není třeba uvést ničeho, leč několik slov o zřízení krajském. V čele kraje stál kastelán (castellanus, comes, podle Palackého kmet), je to dědic starých kmenových knížat. Když Slavníkovci r. 976 byli zničeni, připadlo celé jich panství, tedy i Litomyšlsko, koruně. V tehdejší době pro nedostatek administrace a komunikace nebylo však možno říditi tak vzdálené kraje z centrální Prahy, proto zřízen pro knížetství Slavníkovské úřad kmeta se sídlem v Hradci (nyní Králové Hradci). Tím si také vysvětlíme, že kraj Hradecký byl tak veliký, obsahoval takřka polovinu Čech. Byloť knížetství Slavníkovské největší ze všech, bezmála tak veliké, jako všechna ostatní knížectví česká dohromady. Brzo nastala potřeba rozdělit kraj ten na dva, čímž vzniklo Hradecko a Chrudimsko. Litomyšlsko připadlo k tomuto kraji.

Kastelán (kmet) stál v čele vojska svého kraje, byl »popravce«, t. j. měl pravomoc. Zvláštní »zemský« či krajský soud soudil zemany, výkonnou moc měl v ruce kmet. Jiní »zemští« čili krajští úředníci byli: komorník spravoval po kraji královský fiskus; poháněl k soudu, neboť soudnictví bylo hlavní zdroj knížecích příjmů, vybíral pokuty. Jemu podřízeni byli hlasatelé a biřici, kteří vůli jeho po kraji prováděli. Do soudu nezasahal, leč při ordaliích, soubojích a přísaze. Vladař (villicus) spravoval knížecí statky v zemi, byl svrchovaný pán čeledi i poddaných, vybíral daň míru (tributum pacis). Poněvadž někde nestačil vladař na všechny statky knížecí, rozdělil se kraj na villikace. V Hradeckém kraji (později i v Chrudimském), k němuž náleželo Litomyšlsko, stačila jedna villikace, poněvadž většina půdy náležela tu duchovenstvu a šlechtě, jen menšina knížeti. Vladař řídil menší soud krajský (»zemský«), jenž soudil záležitosti lidí poddaných. V Hradecku nalézáme tu výminku, že byl větší soud pro zemany vedle menšího pro poddané. Ukazuje to veliký rozvoj drobné šlechty v kraji tom, jak uvidíme i na Litomyšlsku. Na soudě vladařském byli přísedící kmeti vesničtí, vladař měl však »popravu« t. j. pravomoc. Sudí čili cudař (judex) zastupoval »zemského« (krajského) kmeta při větším soudě »zemském« (krajském). Přísedící byli šlechtici krajští, soud konán vždy na hradě krajském, u nás tedy nejprve v Hradci, potom v Chrudimi, a soudil jen svobodné lidi. Přísedící »brali potaz«, »vydávali nález«. Při stejném počtu hlasů rozhodl sudí svým hlasem.

Časem hlavní úřad krajský t. j. kmetství či kastelánství ustupuje, vedlejší úřady tlačí se do popředí. První porušení krajské ústavy bylo přenášení sídla krajského z hlavního hradu na soukromý hrad. V Chrudimsku o tom zpráv není, jistě však dálo se to i zde. Koncem

12. stol. zanikají zmínky o kmetech, místo nich vystupují purkrabové, kteréžto jméno hrálo potom velikou úlohu až do našeho století. V 13. stol. celé toto rozdělení země na »země« či kraje mizí a zavedeno bylo zřízení krajů soudních. O příčinách a vývinu toho řečeno bude více v kapitole o kolonisaci na Litomyšlsku.

* * *

O obchodním ruchu na tržišti Hrutovském bylo již jinde pojednáno, tím však poznali jsme vlastně vše, co víme o tomto zárodku pozdějšího městského života v Litomyšli. Zbývá tedy jen povědít něco o životě ve vesnicích, zvláště o zakládání vsí a polním hospodářství té doby[5]).

Udat stáří osady lze na základě jména a půdorysu. O jménech místních povím více v kapitole o místopisu té doby. Při obou těchto pramenech musíme mít zření k rozličným okolnostem. Tak při půdorysu není jisto, že na př. okrouhlice musí být nejstarší osada. Ukázalo se, že se stavěly okrouhlice i na poč. 18. stol. Máme-li však listinné doklady o stáří osady a nejsou-li při vsi zvláštní podmínky (terrain), jež by nutily měnit polohu, můžeme podle půdorysu soudit dost pravděpodobně o stáří osady. Stáří však rozumí se tu jen v tom smyslu jako v archeologii a geologii. Nelze totiž určit přesně dobu, nýbrž můžeme jen říci, že tato osada je starší než jiná. Prvotní i dnešní člověk lpí na tradici, od níž se bez důvodu neuchyluje. A jako podle kroje můžeme poznat dobu, můžeme ji poznat i podle půdorysu osady.

Vliv německého zřízení selského počíná u nás až kolonisací. Nám jde tedy nyní o to, stanovit typy vesnic původu českého, slovanského. První osady stavěny na volném prostranství, jež mělo vodu a ornou půdu. Zcela přirozeně proto první vesnice jsou okrouhlice (runddörfer) v podobě buď kruhu nebo podkovy; kolem do kola stojí stavení, čímž vzniká uzavřená náves. Východ z ní je jen jeden, jenž se na noc uzavíral kolovratem proti nezvaným hostům. Od stavení pak táhnou se pole jako klínovité výseče. Kdekoli se vesnice ty vyskytují, vždy jsou to slovanského původu, i v Německu (podle Maitzena). U nás nevyskytá se nikde čistá okrouhlice, přece však tvaru tomu blíží se Heřmanice (osada velice stará) a Lažany. I Chotovice upomínají na okrouhlici, avšak tam podmíněna poloha zvláštním terrainem na svahu kopce.

---

[5]) Mimo práce jmenované byly mi hlavní pomůckou přednášky prof. Dr. Č. Zibrta o agrární historii všeobecné, opírající se zvláště o bádání Maitzenova a doplněné doklady ze všech národů slovanských, zvláště pak českého.

Druhý typ osad slovanských jsou »vesnice silniční« (podle Maitzena strassendörfer). Vesnice taková má přímou silnici, podle níž stojí stavení na obdélníkových pozemcích. Uprostřed rozšiřuje se silnice v náves, na níž stojí kostel se hřbitovem a obecní louže, kde se dobytek napájí. Poloha stavení nejde tu tak do šířky jako do hloubky. Na slovanský typ ukazuje i ta okolnost, že stavení i stáje stojí na dvoře pravidelně proti sobě, proti silnici jsou vrata nebo zvláštní budova s vraty. Za stavením bývají zahrady stejně široké jako půdorys statku, jsou ohraženy plotem a uzavírají ves v jakýsi parallelograf. Vesnice tyto musí se rozeznávat od vesnic německého typu tak zv. reihendörfer (u nás velmi krásný příklad těchto je Sloupnice), které jsou původu německého a u nás vyskytují se až v 13. stol. Nejlepší doklad pro silniční ves u nás je Osík, třebas dnes už je nutno počítat na změny během času nastalé, Morašice, Velké Sedliště, Říkovice, Makov, Seč a j.

O vlastním hospodářství českém nevíme mnoho. O době 12. stol. můžeme soudit z analogických poměrů německých. Zejména je to společné hospodaření. Ještě dnes, díváme-li se na rozčlenění cest na polích, překvapí nás neobyčejná nepravidelnost. Často cesta přeřízne roh pole od ostatního pozemku. Máme doklady, že nejstarší rozdělení polí bylo rovnoměrné, třeba ne asi tak pravidelné jako u osad germanských. Takové pravidelné rozdělování polí však mělo tu zvláštnost, že nebylo cest. Pozemek, jenž nyní leží ladem v cestách, byl využitkován. To nutí k zmíněnému již společnému hospodářství. Pole osady musila se najednou zorat, osít i požít, při čemž se jezdilo po polích. Jednotlivec nemohl se tomu opřít, byl by škodil jen sobě, byli by mu jezdili po poli. Teprve při vyvinutějším hospodářství zaváděny cesty, někde bylo k tomu třeba i úředního příkazu. Tím se stalo, že cesty potom vedeny směrem beze zření na pole, a nepravidelnost tu vidíme dosud. Neoprávněná je výtka, činěná agrární historii, že v dnešním parcelování půdy nelze vidět zbytek starých poměrů. Můžeme-li dokázat nejvyšší konservativnost v lidovém umění, jež samo sebou je věc velmi pohyblivá, můžeme tím spíše opřít se o tak základní podmínky selského života, jako je hospodářství. Změny jsou veliké, ale přece historicky logické.

Nejprve na místě, kde hospodářství se mělo provozovat, vykácen byl les, pařezy byly spáleny. Tím vznikaly »kopaniny«. Půda zkypřená popelem zaseta byla potom obilím. Když se obilí přestalo vysílením země dařit, ležela půda ladem, až vzniklo pastvisko neb louka (tato je původu dost pozdního), což po čase zase zoráno. Tak děje se dosud v horách, kde je dost půdy, ovšem špatné. Při osadách bylo stálé hospodářství rozděleno na dvě až tři léta způsobem nahoře popsaným (princip společného hospodářství). Zoraná země slula »brázda«, jež se vláčela branami. Oralo se radlem (oradlem) dřevěným, jež později teprve opatřeno bylo železem, čímž se z radla vyvinoval pluh. Nejprve zasel se všude »ozim« (jméno to je již tehdy všeobecné), pak jařina, potom nastupuje úhor, t. j. strnisko bylo spáleno a pole tak mrveno popelem. Vzdělavatelé polí sluli »rataji« neb »těhaři« (od slovesa těžiti).

Ku konci doby, o níž jednáme, počíná se vyvíjet soukromý majetek silněji než před tím. Nejstarší útvar majetku, jejž kníže daruje někomu v plné vlastnictví, jest »újezd«. Znamená to území, jež se na důkaz postupu objelo nebo obešlo. Odtud názvy »újezd«, »objeta« nebo »ochoz«. Míru újezdu určit nelze. Na Litomyšlsku máme k tomu velmi zajímavé doklady. Veliké osady Horní a Dolní Újezd nejsou jednoduché vsi, povstaly složením z několika vsí menších. Jméno však samo ukazuje, že to byl větší nějaký újezd, který rostl přibíráním vsí jiných,[6]) při čemž jméno zůstalo. Že tomu tak jest, ukazuje i ta zajímavá okolnost, že vedle tohoto velikého Újezdu (rozdělení na Horní a Dolní je dost moderní) nalézáme tu i malý Újezdec (u Morašic). Újezdy vyskytují se nejčastěji na území klášterním neb vůbec duchovenském.

Lhota znamená tolik co lhůta, to jest pán odevzdal půdu v soukromý majetek s tou výhodou, že zprostil pozemek ten na nějaký čas (na určitou lhůtu) platů. Lhota je hlavní prostředek šíření se kolonisace, kdež bude o ní obšírněji řeč. U nás vyskytá se Lhota však již v 12. stol. První Lhota, kterou v Čechách známe, je Lhota s kostelem sv. Jiří, z níž povstala nynější ves sv. Jiří u Brandýsa nad Orlicí, tedy vlastně ještě na Litomyšlsku, třeba ne podle nynějšího ohraničení politického okresu.

O rozdělení na lány a o jiných mírách a váhách tehdy užívaných pojednáme až v kapitole o kolonisaci. Zde jen ještě několik slov o hranicích. Mezníků v našem smyslu se neužívalo. Hranice označovala se nejraději nějakým znamením vyrytým do kůry stromu, zvláště křížem. Nebylo-li stromu na blízku, nasypána byla hranice kamení. Pod hranici takovou zakopaly se různé věci, zvané »svědkové mezní«. Byl-li spor o hranice a bylo-li kamení rozházeno, vykopaly se tyto věci a tím dosvědčilo se, kde hranice má stát. Spor o hranice byl asi dost častý. Nedokonalý pluh nedovoloval ani jinou brázdu než zubatou. Známe některé pozdější hraničné zvyky. Kdo stvrzoval správnost hranic, sestoupil do vykopané jámy, vzal drn na hlavu a v této posici vykonal přísahu. Později též, když se zakládaly meze, vzati k tomu dva chlapci, kteří dostali výprask, aby si to pamatovali, kde hranice stála. Zajímavo je, že ještě při kladení základního kamene nynějšího zámku Litomyšlského v 16. stol. dostali dva chlapci slavnostní výprask.

---

[6]) Víme na př. o největším staročeském újezdu Přeštickém, že obsahoval 15 vsí.

Podle privilegií kláštera Litomyšlského víme něco i o specielních předmětech hospodářských. Kvetlo tu hospodářství polní i luční, chov dobytka, zvláště koní, chmelařství, brtnictví, lovectví říční i lesní. Role dělila se podle popluží (terra unius aratri) a dvorů i dvorců (praedium a praediolum), jak uvidíme ve stati místopisné. Pastviska pro dobytek a zvláště koně byla největší u dnešní vsi Doubravice (za Novými Hrady)[7]. Včelařství lesní (brtnictví) pěstováno zvláště při dvoře Nedošínském.[8]) Na chmelařství upomíná ještě dnes vesnice Chmelík (do 15. stol. Chmelník), mimo to máme zmínku o chmelu na Hrutovských polích.[9]) Na lesní lovectví ukazují vyskytující se v té době hajní (custodes forestarii) a lovčí (venatores).[10]) O rozloze lesů pojednáme dále. Rybářství kvetlo na Trstenici i Desné. Dostalť klášter právo rybářské na Desné od Lubné až k ústí řeky, mimo to na Trstenici měl totéž právo u Hrušové.[11])

Tento stručný nástin poměrů socialních stačí nám zatím pro porozumění dalšímu. Doba stará, slovanská, končí uprostřed století třináctého, kdy vystupuje plnou silou snaha kolonisační. Na Litomyšlsku však klášter praemonstrátský kolonisoval mnohem dřív, proto bylo nutno poměry staré vylíčit dříve, než přikročíme k vypravování o praemonstratech v Litomyšli.

* * *

---

[7]) Nadání Břetislava II. (v listině Vladislava II. z r. 1167, Erben, Regesta I, 138): »Na dubraunici dedit equas indomitas cum pascuis et custodibus earum«. Jireček H., Antiquae Boemiae Togopr. Hist. str. 32 udává správně ves Doubravici u Luže, v Pam. Arch. II, 26 zbytečně hledá ji až u Pardubic.

[8]) Tamtéž.

[9]) Tamtéž.

[10]) Jireček H., Pam. Arch. II, 26.

[11]) Nadání Vladislava II. Erben, Regesta I, 138.

IV.

Místopis Litomyšlska v 12. století.

Místní názvy: jména podle rodů, podle osob, podle míst. Řeky, lesy, luka. Litomyšl. Nedošín. Tržek. Újezd Lubenský. Říkovice. Křekovice. Cerekvice. Újezdec. Bučina. Hrušová. Švábenice. Zhoř. Domašice (Kornice). Bohuňovice. Osídlení.

(Mapa I.)

Nejprve všimneme si místních jmen na Litomyšlsku. Je samozřejmo, že vedle půdorysu i jméno osady ukazuje nám, kdy asi ves vznikla.[1] Na př. jméno Opatov (Abtsdorf) ukazuje jistě na dobu, kdy v Litomyšli stál již klášter. Dělíme pak místní jména na tři skupiny.

I. Nejstarší jména českých osad jsou s koncovkou -ice.[2] To souvisí se vznikem vsí. Rod usadil se v osadě společně, osada ta neměla zvláštní jméno, nýbrž zvána podle rodu. Později zapomnělo se na souvislost rodin s rodem, tím pojem rodu zmizel, ale jméno jeho pro ves zůstalo. To jsou nejstarší názvy, končící se rodovou koncovkou -ici, dnes -ice. Nejlepším dokladem toho na Litomyšlsku je **Tržek**, jehož nejstarší jméno jest Tržkovici, to se však nepravidelně změnilo v Tržek místo Tržkovice. Jméno Tržkovice ukazuje na rod, jenž tu bydlil. Jiné vsi rodové jsou Bohňovice, v 12. stol. slují

---

[1] O místních jménech psáno bylo velmi mnoho. Vlastním zakladatelem studia toho u nás je Palacký, jenž důrazně ukazoval na důležitost toho v článku O jménech místních v zemi české a moravské, ČČM 1834, 404—49 (otištěno v Radhošti I, 128—144). Veliká je studie V. Jacobiho, Die Bedeutung der böhmischen Dorfnamen für Sprach- und Weltgeschichte, Leipzig 1856, 8, X, 252. Četné články J. Petterse, B. V. Spiessa a H. Jirečka viz v Zíbrtově Bibliografii I, 133, kde udána i ostatní literatura podrobně. Specielně Litomyšlska týká se čl. F. Petery, Místní jména: II. Chrudimsko, Pam. Arch. VII, 597—9, ač mnoho tu podáno není.

[2] Sláma F., O jménech místních v zemi české a moravské: I. Pokus o vysvětlení českých jmen místních slabikami -ice a -vice se ukončujících a jen ve množném počtu užívaných, ČČM 1834, 394—404. — Spiess B. V, Jazykozpytný rozbor staročeských místních jmen na -ici zakončených, Otavan 1864, II, str. 72, 83, 105, 118, 133. —Jireček H., Osadní jméno s koncovkou -ice, Paměti Vysokomýtské, V. Mýto 1896.

Bohuňovici, v Morašicích bydlili Morašici, v Říkovicích Říkovici, v zaniklé osadě Křekovicích (asi u dnešního Dolního Újezda) Křekovici, v Domašicích (dnešních Kornicích) Domašici, v Chotovicích Chotovici, ve Vračovicích Vratišovici, z toho starý název Vratišovice, stažením Vratšovice, Vračovice. I Sebranice sem náležejí (výklad tohoto slova, že znamená »sebrané« vsi okolní, jest chybný).

Ne všechna jména na -ice jsou rodová. Napřed musíme vyloučit ta jména na -ice, kterých se užívá v singuláru, na př. Sloupnice, Střenice. Avšak i při plurálu je třeba opatrnosti. Heřmanice ukazují zase na zakladatele Heřmana, jméno německé, tedy pozdější, ač dost staré; podobně Němčice. Vždy je třeba opřít se o doklad listinný. Cerekvice mají původ svůj od cerkev (církev=dřevěný kostel).[3]

II. V pozdější době zakládají jednotlivci vsi a dávají jim svá jména. Tím povstává jméno osady složené ze dvou slov, na př. Přibino-ves (v Dolním Újezdě), Láskova ves (tamtéž do 15. století), Krasňoves (t. j. Krasinova ves). Obyčejně však udání »ves« a pod. zmizí a zůstane jméno přídavné přisvojovací končící se obyčejně na -in, -ina, -ino nebo -ov, -ova,- ovo.[4] Na Litomyšlsku zejména jsou to dvory: Nedošín t. j. dvůr, Jarošov t. j. dvůr Jarošův. Každé jméno na -ov nebo každé složené jméno sem nepatří. Na př. Nová ves a pod. náležejí v dobu kolonisační, též jméno Makov, Džbánov, Kozlov mají jiný původ. Spíše, ač ne určitě, můžeme sem zařadit Semanín, Chotěnov, Bořkov (v Újezdě).

Do této skupiny náležejí jména místní, odvozená od jmen osobních změkčením. Sem patří na prvním místě sama Litomyšl. Osobní jméno slulo Liutomysl, z toho změkčením osada rodu ženského Liutomyšl. Tak i od osobního jména Budislav vzniklo jméno osady Budislav (proto je správně do Budislavě a ne do Budislavi), též Vratislav jméno osobní a Vratislav (nyní Vraclav u Vysokého Mýta) jméno místní, Sudislav (u Brandýsa n. O.) a j.

Jak jméno takové snadno se přenáší, ukazuje ves Zderaz u Nových Hradu. Jméno samo náleží do této skupiny: z osobního jména Zderad (známější Zdirad) povstalo změkčením jméno místní Zderaz. Zde však nebyl zakladatelem Zderad, nýbrž je to ves kolonisační, založená na území kláštera Zderazského v Praze. Podobně o názvech německých vsí Janov, Mikulč, Oldříš, Dětřichov (Dittersdorf), Stillfried a pod., též o Heřmanicích bude jednáno až při kapitole o kolonisaci.

---

[3] Krch H., Cerekev, Cerekvice, Církvice, Čas. Ol. Mus. I, 24.

[4] Spiess B. V., Staročeská místní jména s příponou -ov, Progr. reálky v Král. Hradci 1883, str. 24—30.

III. Třetí skupina je nejrozšířenější. Časově nedá se dobře dělit od dvou předešlých. Jsou to místní jména dávaná osadám z nejrůznějsích příčin podle polohy vsí neb podle obyvatelů. Uvedli jsme taková jména Újezd a Újezdec.[5] Suchá Lhota je jediná Lhota na okrese, jen u Mladočova je samota Na Lhotkách.[6] Podobně vzniklo jméno Víska v Újezdě, Nové Sídlo, Sedliště Velké, Malé i Kamenné, což vše jsou jen varianty pro pojem »ves«. Podobně Lány.

Mnoho jmen povstalo od názvů mýtění lesa:[7] Seč, Proseč, Osík (vlastně Osek), Paseka u Proseče a za Lubnou, Posekanec u Suché Lhoty a u Pusté Kamenice, Kosořín u Chocně. Les často se vypaloval, odtud název Žďár.[8] Na Litomyšlsku vyskytá se jen Zďárská strana u Újezda a Seče. S tím souvisí i Zhoř. Poměr osady k lesu měl také vliv na vznik jména: Lesník (Lezník), Zálší (t. j. Záolší), Zaháj (za hájem), Vysoký les (u Lezníku). Podle jiných poloh Záhrad (za hradem), Pohora (u Sebranic), Podhořany (pod horou u Nových Hradů). Podle druhu lesa neb stromů: Volšany (u Jarošova), Javorník u Luže a u Svitav (Mohren), Bučina (u Cerekvice), Borová (u Heřmanic), Chmelík (Hopfendorf), Třemošná (Třemešná od třemcha či Střemošná od střemcha) a Hrušová.[9]

Důležitý zdroj názvů je též vodstvo, u nás hlavně potoky: Poříčí (u Budislavi), opakem je Suchá. Podle potoků a řek Desná (ves i řeka), Svinná (podle potoku), Sloupnice, Kornice, Střenice (od Trstenice), snad i Lubná. Z pozdějších náležejí sem Benátky, Litrbachy (Lauter-bach) a Neuteich (u Semanína).

---

[5] Ludvík J., Oujezd, Lhota, Poutník Slovanský, v Praze 1826, IV. 105.

[6] Jireček H., Lhota prvni, Pam. Arch. II, 1857, 31.— Prasek V., Lhoty, Komenský IV, 1876, str. 717. — Václavek, Lhota, Posel z Budče 1879, str. 27. — Srv. Elgut (Lgota, Lhota), Verhandl. Berl. Anthrop. Gesell. 1882 a 1883. — Lhoty a jiná mistni jména v Č. a na M., Náš Domov I, 160. — Antl Th. v Čas. Spol. Přát. Starož. 1897, 138.

[7] O tom články J. Chadta v Čas. Spol. pro lesnictvi 1892 seš. 176, 1893, seš. 178. i jinde.

[8] Z literatury stači fundamentálni studie prof. Gebaura, Etymologie von Žďár, Arch. Slav. Phil. III, 76.

[9] Kurz V., Botanické paběrky z mistopisu Čech, Zl. Praha V, 666.

Jména podle zaměstnání obyvatel: Voděrady, Košíře (rybník Košíř), Řepníky (u Luže, náležely k Litomyšli). Podle pěstování zvířat domácích Jehnědí a Svinná (nejprve potok, potom ves),[10] podobně Vlkov a Vlčkov podle šelem. Přezdívkou jsou Lažany, Švábenice (u Heřmanic).

V dalším podáme zevnější obraz Litomyšlska, pokud se nám zachoval v listinách i jiných zprávách do konce 12. století, do doby velké kolonisace.[11])

Z řek známe v celé krajině jen Trstenici,[12]) jež sluje tak roku 1167 u Hrušové, asi 1086 až u Platěnic u Uherska. Přítok její je Desná,[13])kteréžto jméno dáváno i Loučné mezi Tržkem a Cerekvicemi. Z přítoku Desné připomíná se potok Lubný.[14]) Z dalších přítoků Loučné známe potok Sloupnici[15]) (nyní Sloupnický potok).

Z vrchů připomíná se jediný Ples[16]) za Vysokým Mýtem, jenž 1167 darován byl klášteru Litomyšlskému.

Lesy byly hojné. Ještě v 10 stol. Litomyšl byla nejzazší obydlené místo, za níž až k hranicím bylo vše pokryto pralesem.[17]) To bylo i v 12. století, avšak tehdy aspoň činí se již zmínka o rozloze a poloze těchto lesů. R. 1167 dostal klášter Litomyšlský lesy, táhnoucí se od potoka Sloupnického na východ až k řece Třebovce a odtud až k hranicím zemským.[18]) Ještě zazší les, též klášteru darovaný, táhl se od Přeseky až k řece Svitavě.[19]) Nevíme, kde Přeseka byla a co se tím vlastně míní, jistě však byla hluboko v lese směrem k Svitavám. Odtud na západ držel klášter od r. 1167 les od pramene řeky Desné, asi od nynější vsi Sv. Kateřiny, až k řece Švarcavě (Svratce),[20]) tedy celý severovýchodní cíp dnešního hejtmanství Poličského. Z obydlenějšího kraje u Litomyšle uvádí se r. 1167 les Mokřenice u Morašic[21]) a lesy Proznice a Prozna u Cerekvic.[22]) Mimo to prostíral se u Cerekvic jiný větší les podél Loučné, jejž téhož roku dala klášteru manželka potomního knížete Fridricha.[23]) Ze vzdálenějších lesů získal opat Deokarus les u Hrubovic (u Luže),[24]) jejž koupil od kláštera Opatovického.

---

[10]) Týž, Zvířectvo v místních jménech českých. Zl. Praha VI, 135, 147, 163.

[11]) Jireček H., Místopis župy Lit., Pam. Arch. II, 25—31. — Stránky v dalších citátech vztahují se k jeho spisu Antiquae Boemiae usque ad exitum saec. XII. topographia historica, Vindobonae Pragae 1893.

[12]) Jireček str. 152: r. 1167 (t. j. v nadání Vladislava II, učiněném toho roku klášteru Litomyšlskému. Erben, Regesta I, 138): „Grussoua cum flumine Trstenice“; r. 1086 „aquam Trenyzam a Roztok usque Prachouic“.

[13]) Jireček str. 27: 1167. „praedium juxta villas Krekovici et Rikovici cum flumine, quod vocatur Dezna“. Tamtéž: „silva tota ab ortu Dezne usque ad fluvium [illegible] Tmatka“. Tamtéž: „Zuabenice cum flumine Dezna a ponte, qui est in longis pratis, usque ad villam Cerekuice“. O rozdělení luk mezi klášter Litomyšlský a Cerekvicky viz též falsovanou listinu z r. 1108 zde na str. 22.

[14]) Jireček str. 141: 1167 „flumen Dezna a Lubna usque ad pontem, qui est in longis pratis“.

[15]) Jireček str. 141: 1167 „rivus Zlupnice, silva tota a rivo iam dicto usque ad flumen Trebouac“.

[16]) Jireček str. 100: 1167 „Grussoua cum flumine Trstenice usque ad Vz-plise“.

[17]) Kosmas, F. R. B. II, 158: „sub ipso exitu silvae iuxta oppidum Lutomisl“.

[18]) Viz pozn. 15.

[19]) Jireček str. 120: 1167 „silva tota a loco, qui vocatur Preseka, cum pratis [illegible] usque ad fluvium, qui Zuitaua“

Luk nalézáme v té době na Litomyšlsku poměrně velmi mnoho, ukazuje to vyvinuté poměry hospodářské. Nejdůležitější komplex byla tak zv. »dlouhá luka« (longa prata),[25]) jež se táhla asi od Nedošína až k Cerekvicím. Zbytek jich vidíme dosud v rozlehlých lukách mezi Řídkým a Cerekvicemi. V lukách těch byl most přes Loučnou a sice zdá se, že asi u vsi Tržku. Byl to jediný most na Litomyšlsku, který známe. Šla tudy asi stezka Trstenická, pro niž asi most ten byl zřízen. Jiná větší luka náležela k újezdu Lubenskému a slula »na poličkách«, na nichž v 13. stol. vystavěno město Polička.[26]) I v lese jmenovaném již mezi Přesekou a řekou Svitavou byla luka.[27]) O pastviskách na Doubravici byla již zmínka.[28])

Popis osad na Litomyšlsku z té doby je velmi kusý. Nevíme nic jiného, než o statcích kláštera Litomyšlského, a i tu musíme se spokojit stručnými zmínkami v nadačních listinách, zvláště z r. 1167. Při tom ovšem nejde nám nyní o statky kláštera, ležící mimo Litomyšlsko, zvláště na Moravě.

Hrad Litomyšlský byl starší než Hrutov. Kolem hradu byly mohutné náspy, na nich dřevěné ploty. Na dvou stranách chránily hrad svahy k řece, na dvou (k Záhradí a k děkanskému kostelu dnešnímu) byl hluboký příkop. Úvalem mezi náspy došlo se oklikami

---

[20]) Viz pozn. 13.

[21]) Jireček str. 84: 1167 „silva, que dicitur Mokrenice“. Jireček chybně klade tu les ten k Cerekvicím, správně v Pam. Arch. II, 26 k Morašicům.

[22]) Jireček str. 21: 1167 „silva tota, que dicitur Prozniceet Prozna“.

[23]) Ibidem: 1167 „Cerekuice cum flumine et silva“ nurus regis, uxor Friderici, licentia regis contulit.

[24]) Jireček str. 41: 1167 »silva iuxta Grubouic“. Hrubovice slují dnes též Roubovice.

[25]) Viz pozn. 13.

[26]) Jireček str. 74: 1167 »circuitus, qui dicitur Na lubnem cum pratis na poličkah«.

[27]) Viz pozn. 19.

[28]) Jireček str. 32: »Na Dubrauuici equas indomitas cum pascuis et custodibus earum«.

I.

Založení praemonstrátského kláštera.

Praemonstráti a benediktini. Jindřich Zdík. Uvedení praemonstrátů do Litomyšle. Zdík v Litomyšli. Hora Olivetská. Nadání: Vladislav II, kněžny Gertruda a Eliška, kníže Otto Olomoucký. Nadání duchovenská a světská. Přehled.

Řehole benediktinská náleží k tichým řeholím, právě mnišským. Církev však nabývala neustále více a více jmění, její ústava se sesvětšťovala ve všem, i v mnišství. Tak vznikl nový řád praemonstrátský, který nemá již ráz staromnišský, nýbrž církevně politický. Tím se stalo, že řehole praemonstrátská jakožto časovější vytlačovala benediktinskou, což se stalo i v Litomyšli.[1] Praemonstráti jsou ve slovanských dějinách nejznámější svou působností mezi polabskými Slovany. Jich kolonisace a hlásání křesťanství v Polabí spojeno bylo s tendencí germanisační.[2] Totéž vidíme i na Litomyšlsku. S praemonstráty vniká na Litomyšlsko živel německý, jenž trvá tu dosud.

Řehole praemonstrátská založena byla sv. Norbertem 1120 a stvrzena papežem r. 1124. První z Čechů, kdo poznal novou řeholi, byl biskup Olomoucký Jindřich Zdík. Muž tento, z největších v 12. století v Čechách, získal si zásluh i o Litomyšl. Vydal se roku 1137 s opatem kláštera Sázavského Sylvestrem na pouť do svaté země. Zde pobyl až přes velikonoce 1138, při čemž seznámil se s mnichy nového řádu, vstoupil sám do něho a přivezl několik mnichů s sebou zpět. Zde získal pro praemonstráty nejprve biskupa Pražského Jana, potom knížete Soběslava I. Všichni tři založili nový klášter praemonstrátský (prvotně zamýšlený též pro benediktiny) na Strahově, jejž nazvali Sion. Klášter založen hned r. 1139, dostavěn byl roku 1143. Ještě roku 1139 zemřel však biskup Jan a hned r. 1140 kníže Soběslav I. Z příznivců nového řádu zbyl jen biskup Zdík, který však i za nástupce Soběslavova Vladislava II. (1140—1173) staral se o zvelebení řádu. Přičiněním jeho uvedeni praemonstráti též do Litomyšle.

---

[1] Mimo jmenovaný článek „Lilie litomyšlské« v Blahověstu 1865 jedná o dějinách praemonstrátského kláštera v Litomyšli Čermák, Praemonstrátské kláštery v Čechách. Listiny kláštera sebral Boček ve zvláštní diplomatář, srv. d' Elvert, Historische Literatur-Geschichte in Mähren u. Öst. Schlesien, Brünn 1850, str. 302 a 367.

[2] Viz o tom zajímavé spisy Winter, Die Praemonstratenser des 12. Jahrhunderts, Zur Geschichte der Christianisirung des Wendenlandes, Berlin 1865 a téhož spis Die Prämonstratenser im nordostlichen Deutschland, Gotha 1868.

Kdy praemonstráti dostali se do Litomyšle a jakým způsobem, nevíme. Nesnáze, jež poskytovalo založení kláštera benediktinského, ještě se tu zvětšují. První listina k dějinám Litomyšle je listina Vladislava II. r. 1167.[3]) Všechny listiny před tím jsou falsa, vyšlá z dílny Bočkovy a Jelínkovy.[4]) Jsou to zejména dvě listiny z r. 1145: v první (v únoru) činí kníže olomoucký Otto nadání klášteru Litomyšlskému,[5]) v druhé (dané 8. června 1145) stvrzuje papež Eugen III. všechno dosavádní nadání téhož kláštera.[6]) Vyloučením těchto podvrženin pozbýváme však pevného podkladu pro způsob vypravování o uvedení praemonstrátů do Litomyšle, jak se posud dálo.

---

[3]) Důležitá listina tato, z níž čerpáme všechnu znalost o Litomyšlsku až do roku 1167, otištěna v Erbenových Regestech I, str. 138—140.

[4]) Dobner, jenž znal dopodrobna všechny prameny české až do konce 12. stol., zná jedině listinu z r. 1167. Praví v Annales VI, 43: »Teneo in manibus elenchum Litomisliensium omnium documentorum, quae supersunt in archivo Zuittaviensi (Svitavy, nyní v Brně), teneo alterum vastum MS. diplomatarium Litomisslicnse«, nikde však nenalezl listiny starší než onu z roku 1167. Viz o tom všem můj článek již citovaný Ant. Boček a Frant. Jelínek v ČČH. 1900, seš. 2.

[5]) Podávám zde obsah falsa (tištěno Boček, Codex I, 232, též Erben, Regesta I, 112). Kníže Olomoucký Otto vyvázl z nebezpečenství života (o tom viz dále), když byl přepaden od knížat Vratislava Brněnského a Kunráta Znojemského, zachránil prý se však modlitbou před oltářem sv. Václava v chrámu Litomyšlském. Proto činí nadání k témuž klášteru (»opatu Janovi a bratřím«), aby ve dne i v noci děkovali Bohu za zachránění jeho. A sice dal prý klášteru nejprvé ves Pamětice se »zemí« (terra) na osm pluhů i lesem přiležícím. Též v poddanství dal odtud Jiřika (v textu Jutrik, Jelínek I, 30 znal lepší čtení (originál!) »Juryk«) se synem Lubošem, Jance (Jelínek jméno to vypustil) Sdatu, Bolehnu se synem Vnatou, Velíka se syny Jarohněvem (Jelínek čte Jaroš) a Zbislavem, Dědu, Milhosta a Dobratu s dcerou Zděnou (jméno to zní tehdy podivně, zvlášť jako jméno nevolnice). Z téže vsi asi dostal klášter i kováře Nemu a pasáka krav Nyneje. Ve vsi Važanech (v textu Wazane, Jelínek však asi věděl, jak se to má číst jakožto spoluautor listiny) odkázal Otto tři popluží a desátky z téže vsi a poddané Oleka (Olka) s dcerami, Květa (Queta) se synem Samotou, Luděka se syny Chvalem (Hual) a Petrem. V Říkovicích (Richouici) daroval kníže zemi na dva pluhy, nevolníky Chvala, Ludslava, Vavřika (Vaurik), též les, jejž koupil prý od svého rytíře (miles) Heřmana (jméno německé), i se strážcem téhož lesa Janem. — Že kníže Otto tyto tři vsi klášteru opravdu daroval, víme z listiny z roku 1167, ač jen bez těchto podrobností. Nyní však přináší listina již naprosté smyšlenky: kníže dává též šestý denár z mýta v Jevíčku (tvar »Gewich« ukazuje jasně podvrženost listiny) a z mostu v Letovicích. Opat Litomyšlský změnil však s povolením knížete Otty platy tyto na zemi na jeden pluh ve Važanech, na dva pluhy v Říkovicích a na dva pluhy i s robotníky (tak se má asi rozumět slovu ministeriales) ve vsi Sudicích (»Sudici« Jelínek čte v Sudici), a sice směna stala prý se s rytířem (nobilis) Emeránem (Emerammus), synem Bozkovým (»Bozek«, Jelínek zase znal lepší čtení »Božeta«). — Přítomný Jindřich Zdík (Heinricus VII. episcopus Moraviensis) stvrdil toto obdarování (auctoritate divina sub anathemate). To vše stalo se prý v Litomyšli (tvar »Lutomusle« ukazuje na pozdní Litomyšle místo původního Litomyšl, Liutomyšl) v únoru indikce osmé (to jest roku 1145). Svědkové jsou »hrabata« (podle Jelínka, v textu comes) Petr, Předvoj, Emeramus, Suda, Prostěj (Jelínek Prostaj), Sláva, Hrabiše, Protiva (v textu Protiunen, Jelínek zná zase lepší čtení), Jarej, Lubhost »a jiní«. »Dáno rukou Fridricha kaplana našeho « — Falsum toto náleží mezi podvržené »opisy Friebekovy«. Důvodů pro falsifikaci je mnoho První odsoudil je Šembera pro neshodu s letopisem Vincentiovým. Jméno »Gewich« ukazuje na německou kolonisaci v 13. stol. Jestě r. 1200 říká se česky via de Jevíčko. Boček neopatrně užil tvaru německého.

Musíme se vrátit k starému klášteru benediktinskému. Viděli jsme, že klášter ten neměl žádného území, nýbrž jen příjmy z některých pozemků. Zprávu o založení máme v listině z r. 1167, kdež se Břetislav II.[7]) jmenuje přímo zakladatelem »toho místa«. V listině r. 1167 nemluví se však o změně řádu, nýbrž uvádějí se souvisle nadání Břetislava II, Soběslava I, Vladislava II a Jindřicha Zdíka. Ani v kronikářských zprávách současných není nejmenší zmínky, že by tu byla nastala změna řehole, nýbrž někteří jmenují Zdíka zakladatelem, jiní Vladislava II. Břetislav II. však jmenuje se též zakladatelem, něco založil, ale co? Klášter praemonstrátský jistě ne, tehdy řád ten ještě neexistoval. Důmyslný a kritický, vysoce ceněný a přece ještě nedoceněný Dobner[8]) připadl na domněnku, že Břetislav II. založil v Litomyšli jen kostel, při němž potom biskup Zdík založil prý klášter. Mínění toto je pozoruhodné, vysvětlilo by nám také tu nápadnou okolnost, že klášter Litomyšlský neměl pozemků. Avšak Dobner, chtěje se tu vyhnout jednomu rozporu, upadl v druhý, ještě horší.

Připustíme-li, že bylo v té době možné založení pouhého kostela se záduším beze vší pevné církevní organisace, musíme se přece ptát, kde je dokladu pro Dobnerovo mínění? Není v l. 1167 zprávy, že by se v té době v Litomyšli byla změnila řehole, ale také tam není zpráva, že by obyčejný kostel byl změněn v klášter.[9]) A jistě že spíše můžeme si vysvětlit, že se nepřipomíná pouhá změna řehole, než že by bylo zamlčeno samo založení kláštera. Nerozhodnost kronik, že nevědí, komu určitě mají připsat založení kláštera, ukazuje také spíše na změnu řehole a nové obdarování, než na nové založení. Tím vším jen utvrzuje se naše domnění, vyslovené v druhé kapitole, že benediktinský klášter nebyl samostatný, nýbrž filialní kláštera Opatovického. Proto uvedení praemonstrátů[10]) mohlo pro kronikáře znamenat založení kláštera, v právní listině pak z r. 1167 mohlo být pojímáno jako pouhé nadání, ne založení.

---

[6]) Aby předešlá listina nabyla větší váhy, falsoval Boček bullu papeže Eugena III, datovanou ve Viterbě 8. června (bez roku). Papež stvrzuje tu na žádost prý Jindřicha, biskupa moravského, všechna nadání učiněná od knížat Břetislava II, Soběslava I, Vladislava II, bratra jeho Jindřicha, Otty Olomouckého (zde »Moraviensis ducis«) a biskupa Zdíka i jiných klášteru Litomyšlskému, jejž béře v ochranu stolice apoštolské (»ecclesiam s. Mariae una cum loco, in quo vestrum monasterium cernitur esse censtructum«). Bulla tato přišla z Codexu I, 237 nejen do Erbenových Regest I, 114, nýbrž i do Jaffé, Regesta pontificum, str. 618, č. 6159.

[7]) V listině praví se prostě »dux Brecislaus«. Berghauer, Protomartyr poenitentiae str. 251 vykládá jméno Břetislava a Soběslava na syny prý knížete Svatopluka (1108—1109) Dobner, Annales VI, 42 správně ukázal, že lze tu rozumět jen Břetislava II, předně proto, že žádného syna Svatoplukova toho jména neznáme, mimo to kníže dává v listině klášteru i plat z mince knížecí, to však mohl jen panující kníže učinit.

[8]) Annales VI, 41—46.

[9]) V listině říká se sice stále »kostel« (ecclesia), ne klášter. Avšak význam »ecclesia« mělo tehdy širší význam, mimo to užívá se slova toho nejen při nadaci Břetislava II, nýbrž i Vladislava II, kdy jistě již míní se tu klášter.

Tím tedy vysvětlili jsme, že praemonstráti opravdu zaujali klášter benediktinský. Nyní zbývá otázka: kdy? Úvaha následující přivede nás k r. 1145. Rok ten udával se dosud podle falsovaných listin nahoře uvedených. To zavrhuju, avšak držím se téhož data z důvodů jiných. Myslím, že Boček při falsifikaci svých listin veden byl touž úvahou a proto jim dal toto datum.

Vladislav II. byl panovník mocný, jenž dovedl hájit moc svou proti zvůli panstva. Proto záhy objevuje se proti němu opposice, v jíž čele stojí knížata moravští Kunrát a Vratislav. Na straně Vladislavově stál pevně biskup Olomoucký Jindřich Zdík. Proto knížata tato zanevřeli na něho tak, že nepřátelství proti němu nezanechali ani tehdy, když smířili se prostřednictvím papežského legata s samým Vladislavem II. R. 1145 vydal se Jindřich na cestu do Říma ke dvoru papeže Eugena III. Na cestě byl noclehem na nějakém dvoře blíž moravských hranic (směr cesty lze si těžko vysvětlit). Zde přepaden byl mocně od dotčených knížat, takže biskup stěží zachránil se útěkem do lesa. Zde pak skrýval se v mrazu (byloť to v lednu neb na počátku února), až o půlnoci zahlédl sedláka, který sháněl dobytek. Sedlák ten byl poddaný biskupův, proto zavolal naň biskup potichu a žádal ho, aby otce svého Hvozdlu s nějakým koníkem nebo mezkem přivedl. Sedlák, patrně mladík, vrátil se s otcem, načež biskupa v selském šatě přestrojeného na mezku vezli po nescestí a velikými závějemi sněhu pryč od místa nebezpečného, přešli hranice, až dorazili do Litomyšle. Zde biskup nastudiv se ležel nemocen, nejspíše v klášteře.[11]) Papež dal knížata v klatbu, Vladislav II. pak ujal se Zdíka i brannou mocí, až došlo k smíření.

---

[10] Jelinek I, 24 na důkaz, že právě tento klášter benediktinský v Litomyšli na řeholi praemonstrátů přešel, uvádí »poznamenáni v knize XIII. století v knihovně kapitoly Olomoucké těmito slovy: »Liber abbatis monasterii Litomislensis primum monachorum, nunc canonicorum«. Ex analectis prof. Boczek«. To je zase falsum Bočkovsko-Jelinkovské. Knihu tu nikdo nikdy neviděl a sám Boček ani Jelinek ji nikdy neužili. U Bočka se vůbec nevyskytá, u Jelinka jen tento titul. Kdyby opravdu byla existovala, byla by jistě obsahovala mnoho zpráv, jichž by byl Jelinek mohl užít.

Událost tato má pro Litomyšl veliký význam. Biskupa Zdíka nalézáme tu v jistém styku se zdejším klášterem. Výklad toho je však možný dvojí: buď Zdík uvedl praemonstráty do Litomyšle před r. 1145 a v nebezpečenství utekl se k nim nebo dal se dovést do Litomyšle jen z toho důvodu, že byla Litomyšl nejblíž hranic zemských, zde pak poznal příhodnost místa pro novou řeholi a teprve potom uvedl ji sem. Obojí výklad je stejně možný. Dobner[12]), který nebyl předpojat pozdějšími falsifikáty Bočkovými, hlásí se k druhému výkladu. To můžeme přijat. Kronikáři Vincentius i Jarloch[13]) vypravují o založení kláštera ne k určitému datu, nýbrž sumárně. Pulkava první přijal r. 1141, z něhož přejal jej Hájek, z tohoto Paprocký atd., což však neuspokojuje.14)

---

[11]) O tom obšírně vypravuje Vincentius ve svém letopise (FRB II, 415, podle něho Pulkava, FRB V, 268), kde sedlák starý jmenuje se »Guozdla«, jméno synovo se neuvádí. Že věc ta udála se na Moravě, dosvědčují slova: »quod citius eum extra terram educant«. Všechny jednotlivosti vypravování kronikářova nejsou asi správné, zvláště je podivno, že by sedlák v lese o půl noci v největším mrazu sháněl dobytek. Na věci samé to však nic nemění. Co vypravuje Jelínek I, 34—38, přesahuje všechny meze fantasie historické. — Boček užil události té k falsování několika listin. Litomyšle týkají se dvě: listina knížete Otty z února 1145 (viz pozn. 5), podle níž by kníže Ota byl též s biskupem a stejně byl zachráněn jako Zdík. To však odporuje zprávě Vincentiově, podle níž byl Zdík sám na své cestě přepaden. Druhé falsum Bočkovo otištěno v jeho Codexu I, 252—3 s datem r. 1146. Podle tohoto falsa dává Zdik odměnu sedlákovi, jenž ho zachránil. Boček chtěl asi dokázat Vincentiovi, jenž je z nejspolehlivějších českých kronikářů, že se mýlí, proto jmenuje starého sedláka Sobín a syna jeho Bolebud (u Vincentia není jméno synovo). Zdík mluví tu o svém nebezpečenství a dává záchrancům svým (»hominibus de familia ecclesie nostre«, což vzato slovně z Vincentia) ves Lubnou (»Lubine“), již koupil za soukromé peníze od rytíře Tvrdiše. Viděli jsme, že ves Lubná tehdy ještě nestála, nýbrž že tu byl jen újezd. Zdík připomíná dále, že nadání to učinil jim sice již roku 1145, avšak jen ústně, proto že nyní jim dává na to list i s pečetěmi. Jako svědkové podepsáni jsou: kníže Otto Olomoucký, bratr jeho Svatopluk (je pochybno, není-li tato osoba jen Bočkova fikce, vyskytá se jen zde a r. 1147 v listině též ne nepochybné), Boleslav syn Bořivoje II. (nevyskytá se jinde než v tomto falsu), dále šlechtici Tvrdiše, Chval (tak se má as číst Haul), Mstihněv, Oneš, Drslav z Hradce, Vícemil, Sláva, Mikul, Bohdan a Kuno (jméno úplně německé). Též podivné je datum „post expugnationem castri Rokiczen“. O události té odnikud nevíme, mimo to podle dobytí hradu nedatoval by jistě tehdejší biskup. Boček udává, že nadání to je v confirmaci biskupa Brunona r. 1277 v archivu Kroměřížském. Konfirmace ta nejen že se nenašla, nýbrž Bočkovi stala se dokonce nehoda, že na ni zapomněl a při r. 1277 se o ní ani slovem nezmiňuje. — Tím jsme vybředli, ač ne úplně, z fals, jimiž byly dějiny Litomyšle sice bohatší, avšak nepravdivé. Odtud stojíme již na pevnější půdě listin pravých.

[12]) Annales VI, 296—298.

[13]) FRB II, 410, 467, 491.

Jindřich Zdík měl vynikající účastenství při uvedení praemonstrátů do Litomyšle, proto prameny jmenují ho přímo zakladatelem. Zdík naplněn dojmy ze svých dvou cest po sv. zemi, zaváděl zároveň biblická jména pro kláštery. Jako Strahov nazván byl Sion, tak Litomyšl překřtěna na Horu Olivetskou15). Jméno to živořilo a živoří dosud. Za jméno města neujalo se nikdy, za to užívá se ho na označení vrchu, na němž stál klášter (nyní zámek). Později Čeští bratří oživili název ten zejména tiskárnou svou na Hoře Olivetské (in Monte Oliveti), a ještě dnes nárožní tabulka na »Židovském kopci« hlásá jméno to jakožto upomínku na biskupa Zdíka, vlastního zakladatele Litomyšle. Na děkanství mezi starými obrazy Litomyšlských děkanů i dobrodinců kostelních nalézá se i Zdíkův obraz. Je to opravdu vzácnost, že pamět velikého tohoto muže, jenž z tradice národní naprosto vymizel, trvá aspoň v odlesku tam, kde pozdější smýšlení nijak nenapomáhalo životu jejímu. Vždyť nevděčnost mohli bychom přičíst mezi historické zákony. Zde výminka potvrzuje pravidlo.

* * *

Klášter benediktinský podle našeho domnění byl filialní Opatovického, proto neměl vlastních statků, nýbrž jen platy z okolních některých vsí a dvorů knížecích, do konce pak i z mincovny knížecí. Teprve Soběslav I. daroval první ves, totiž Křekovice. Nyní ovšem novému, samostatnému, a podle úmyslu zakladatelova bohatému a velikému klášteru musilo se dostat statků nových16).

Vladislav II. ponechal klášteru novému nejprve všechna obdarování kláštera starého, jak byla výše uvedena. Jen pokud se týče Chýnova, ustanovil na prosbu tamnějších lidí poddaných, aby místo dobytka, jak byli povinni podle ustanovení Břetislava II., odvedli novému klášteru 1500 denárů. Nově daroval Vladislav II. tyto statky:

---

14) Pulkava, FRB V, 267. Hájek, Kronika, list 182. Paprocký, Diadochus str. 297 a 369. Pelzel, Nová kronika II, str. 289 udává již rok 1145. — Annales Praemostratenses II, str. 115 praví: „Ex Siloensi monasterio primos Litomissliensi colonos eduxit Henricus". Je to sice pozdní pramen, ale ne bezcenný, jenž také poukazuje k pozdější době než k r. 1141.

15) Vincentius, FRB II, 410: Zdík založil klášter na Strahově „et aliud quoque in introitu Boemiae Lutomisl, ei nomen montem Oliveti imponens, construxit et viris religiosis, qui deo die ac nocte famularentur, implevit". Jarloch ib. str. 467 přičítá založení kláštera Vladislavovi II, na str. 491 Zdíkovi: „nec non et Lithomyslensis, quam appellavit montem Oliveti«.

16) O dalších obdarováních mluví listina z 20. led. 1167, vyd. Erben, Regesta I, 138-140.

dvůr svůj Řepníky (u Luže),[17] pozemek v samé Litomyšli, odkudž vypudil dosavádní obyvatele (o tom později). Ve vsi Lozici (za Luží) nemohli poddaní snést jho kastellánů Chrudimských, proto opouštěli své statky. Všechna tato pustá místa dal Vladislav klášteru, biskup Zdík pak koupil i jiné pozemky v téže vsi.

V Zalesanech(?)[18] držel nějaký pozemek bývalý hudec Dobřeta, jemuž dostal se od Vladislava I. za věrné jeho služby. Vladislav II. nyní daroval týž pozemek klášteru. Nevíme, byl-li tehdy Dobřeta již mrtev nebo musil-li ustoupit novým pánům. Blíž k Litomyšli daroval Vladislav II. nějaký dvůr menší u vsi Křekovic s řekou Desnou od vtoku potoka Lubného až k známému nám již mostu v »dlouhých lukách« u Tržku. Na východní straně daroval neobydlený les, příhodný ke kolonisaci, a sice od místa zvaného Přeseka, nyní neznámého, s loukami všemi až k řece Svitavě. Na jihu z tržiště Hrutovského postoupil klášteru výtěžek každého čtvrtku. Na severu připadlo klášteru nejvíce: Hrušová s řekou Trstenicí až k vrchu Plesu[19] a les Mokřenice (u Morašic), Švábenice s řekou Desnou od mostu v »dlouhých lukách« až ke vsi Cerekvicím a les Prosnici a Prosnou. V téže krajině[20] daroval Vladislav II. čtyry hamrníky, aby odtud dostáva klášter potřebné železo.

Největší dar Vladislava II. byl onen veliký újezd Lubenský se všemi lukami »na políčkách« (Polička) a lesem celým od pramene Desné až k řece Svratce. Tím odevzdal klášteru část pohraničného (markového) lesa, pročež vymínil, že mniši nesmí kácet les ten ani vsi tam zakládat, leč by jinak snažili se mniši vyzískat nějaký užitek z těchto hvozdů. A poněvač nemohl, jak sám praví, darovat klášteru dostatek vsí, jak by chtěl, daroval mu i celý les od potoku Sloupnice až k řece Třebové a odtud až k českým hranicím, též les od téhož potoku k Litomyšli s rolemi i lukami všemi, vyjma ves Domašice (dnešní Kornice).

---

[17] V listině z roku 1167 praví se »Repine«, což dobře dá se vyložit na Řepníky.

[18] V listině se praví »in villa Zalasaz«. Jireček, Antiqua Topographia str. 172 vykládá to na Zalažany u Chroustovic, čte tvar v listině »Zalažas«, t. j. lokál od Zalažané (Zalažany). Rojek (Blahověst 1865, 250) čte Zalešany, nemá však pro to lokálního určeni. Jelínek 128 uvádi Zálši, ves u Litomyšle, avšak nesprávně, ježto Zálši vzniklo z Záolší a ne z Zálesí, jak se mylně vykládá. Dobner, Annales VI, 297 má podivné čteni „Solasecz“.

[19] V listině tvar »Vzplize« připoušti mnoho výkladů. Jirečkův (Topographia str. 100: Vz Plese) dává aspoň nějaký výsledek, Ples je opravdu vrch u Loučné. Rojek (Blahověst 1865, 250) čte »V Splži«, což je věrnější čtení než Jirečkovo. avšak nemá místního určení.

[20] Jelínek I, 43 vykládá to na Nedošín, poněvadž prý »dle vypravování starých bývaly hamry tam, kde nyní papirna Nedošinská stojí“. Pamět starých lidí je

Nedovedeme říci určitě, kdy které nadání se stalo.[21]) Jistě nepocházejí z jednoho roku. Na př. ustanovení o vsi Lozici zdá se poukazovat na dobu po smrti Jindřicha Zdíka (1150), jiné na ještě pozdější. Stačí nám však tolik, že nadání ta učiněna byla asi v letech 1145—1165, jistě před r. 1167.

Klášterní statky množily se i nadáním jiných osob. Z téhož času víme o těchto: manželka Vladislava II. Gertruda Rakouská (jež zemřela 15. dubna 1151) darovala dvě vsi: Koloděje (nelze tvrdit ani popírat, že je to známá ves toho jména u Uhřiněvsi[22]) a Říkovice, též zemi ve vsi Lepějovicích (nyní samota u Valů) směrem k Týnci. Pozdější je nadání kněžny Elišky Uherské, manželky vévody Fridricha, nejstaršího syna Vladislava II. (stala se chotí jeho teprve r. 1157). Darovala ves Bohňovice a Cerekvice s řekou i lesem a sice se svolením samého Vladislava, tehdy již krále. Jiný člen rodu Přemyslovského, kníže Otto III. Olomoucký, přítel Jindřicha Zdíka, daroval vsi Pamětice, Vázany a Říkovice,[23]) nejspíše vesměs na Moravě.

Jindřich Zdík, biskup Olomoucký, koupil klášteru statky ve vsi Lozici. Nástupce jeho Jan III. (biskupoval 1150—1157) daroval klášteru nějaký menší újezd za Suchou a Vodnou[24]), jejž byl obdržel od Vladislava II. Z jiných církevních hodnostářů Radovan, arcijáhen Olomoucký, daroval s příbuznými svými Dinterem a Petrem zemi v Ivanovicích. Jiný arcijáhen (neznámo odkud) Milako daroval zemi na jeden pluh v Čachovicích[25]). Probošt (patrně Pražský) Hroznata věnoval ves Olšany. Bratr (mnich) Nemoj nějakou ves

---

však už vzácná o 18. stol., o 12. stol. nelze na ni spolehnout ani na ni se odvolávat. Špatná interpunkce svedla ho též k mínění, že hamry ty dala klášteru manželka knížete Fridricha.

[21]) Jelínek to činí, avšak zcela libovolně a bez důvodu.

[22]) Jireček (Typographia str. 57.) chybuje, že nepočítá se zaniklými vesnicemi, nýbrž vysvětluje vše jen podle Palackého Popisu.

[23]) Zde vyskytají se znova Říkovice. Nelze vyložit, jsou-li to tytéž, které dala kněžna Gertruda, nebo jiné. Zdá se, že tyto byly na Moravě. Na základě této věty falsovali Boček a Jelínek listinu uvedenou v pozn. 5.

[24]) V listině se praví: Zuha et Vodna. Jelínek (jistě pomocí Bočkovou) vyložil první slovo na Suchou (I, 40), což je opravdu vtipné a zdá se, že i správné. Je to snad nějaká menší část újezdu »na zhoři«. Název Vodná je vhodný pendant k prvnímu, ač nevíme, kde by místo to leželo.

[25]) V listině »Cahovicích«, Jelínek I, 43 čte Chotovice, Rojek (Blahověsť 1865, 250) a Jireček (Topographia str. 23) Čachovice v Kouřimsku.

Ruhně (?)[26]. Duchovního stavu byl též asi Martin, jenž daroval klášteru újezd »Na Zhoři«.

Ze světských dobrodinců kláštera známe Bavora, jenž dal klášteru všechny své vsi na Moravě mimo jednu, kterouž dal svému synovci Dluhomilovi. Ze vsí těch jménem se připomínají jen Ivanovice.[27] Petr, syn Lubmanův, daroval ves svou »Na Bučině« (dnešní Bučina podle potoku Bučiny). Nižší šlechtic byl Janek, dárce dvoru »Na Újezdci« a půdy, již koupil od jakéhosi Pravdy. Pavel, syn Paběšův, věnoval zemi »Na Kačí Hoře« (dosud u Osíka), maršálek (podkoní) Soběslavec dvůr Litošice (Ljutošici) na Čáslavsku.

Tím vyčerpali jsme znalost o statcích, jež se dostaly klášteru při jeho založení nebo brzo potom. Jsou jiné statky, jichž nabyl klášter buď koupí nebo darem opatů i jednotlivých mnichů, zvláště když bohatší nějaký dědinník nebo šlechtic vstoupil do kláštera. To však náleží již k dějinám kláštera, ne k jeho založení, pročež o tom bude zmínka v další kapitole.

Přehlédneme-li znovu všechny statky jmenované, jež klášter držel, vidíme, že statky ty nejsou ani příliš četné, ani příliš znamenité. Prostírají se od Litomyšle na západ, severozápad a sever, méně k severovýchodu. Za to náleží klášteru veliká plocha lesů od České Třebové podél hranic k Svitavám, odtud přes Poličku až k řece Desné. Řeka tato, zajisté rybnatá, náležela klášteru od vtoku Lubného potoka (před tím je Desná nepatrným potůčkem) až téměř k Chocni. Vidíme zároveň, že Desná byla důležitější hospodářsky i kulturně než Loučná, proto název její přenáší se i dále za ústí. Na ní měl klášter nejvíce vsí a pozemků, na Loučné teprv (mimo Nedošín) za vtokem Desné.

---

[26] V listině »Rugne«.

[27] V listině se praví: »Comes Bavor dedit villam Ivvanovice et omnes villas suas, quas habuit in Moravia, praeter unam« atd. Podle toho by se zdálo, že Ivanovice neležely na Moravě. Spíše však je to buď nějak porušené místo nebo špatná stylisace. Dokonce je možné, že právě Ivanovice je ona ves, jež se klášteru nedostala.

II.

Dějiny kláštera až do založení města.

Opatové: Jan, Deocarus, Jurata, Myslen, Heřman, Walter, Otto. Privilegia: Přemysla I. Václava I. Osazování far ve Svitavách.

O dějinách praemonstrátského kláštera nemůžeme mnoho říci. Jednotvárný život v poloobydlené krajině neměl v sobě velikých změn dějových, individuelních. Za to všechna činnost obracela se k stránce vnitřní, k zvelebení hospodářství a osídlení půdy. Tak zevnější dějiny stávají se více jen řadou opatů, jež ještě není úplná.

Opat Jan (1145-1158) jest první opat kláštera Litomyšlského. Nemáme sice o tom výslovného svědectví, avšak vystupuje hned jako současník Jindřicha Zdíka, snad přítel jeho, tedy asi první opat. Odkud do Litomyšle přišel, není jisto¹). Za něho vstoupil do kláštera Modlata²) ze vsi Tržku, kdež spolu se synem svým Petrem daroval klášteru zemi. Opat Jan koupěmi rozmnožoval statky klášterní: v Tržku k zemi Modlatově přikoupil jinou, v Lepějovicích ke konci svého opatství koupil zemi od šlechtice nějakého jménem Lazlava³).

Opat Jan chválí se pro svou mírnou povahu i přísný život, což mu zjednalo stolec biskupský. Nástupce Jindřicha Zdíka v biskupství Olomouckém Jan zemřel 19. února 1157. Po něm zvolen byl Drahoň, kaplan Vladislava II., ten však volbu nepřijal. Kníže Olomoucký

---

¹) Udání Jelínkovo (I, 25), že by byl mnichem Strahovským, není jisto, ani ne podle citátu z Vincentia.

²) Podle Jelínka (I, 28) vstoupil do kláštera syn jeho Petr, což jest proti znění listiny (Regesta I, 138). Jelínka svedla domněnka, že ženatý člověk nemohl se stát mnichem.

³) Jelínek (I, 28) čte Čáslav. Zprávy ty vzaty z často citované listiny z r. 1167 (Regesta I, 138-140).

Ota způsobil tedy, že 29. září 1158 v Praze v chrámu sv. Víta zvolen byl Litomyšlský opat Jan za biskupa Olomouckého. Znalť ho asi ještě z doby Jindřicha Zdíka. Tehdejší biskup Pražský Daniel, světového jména, kancléř císařův, schválil volbu a slíbil, že Jana dovede k císaři Fridrichovi I. a vymůže mu udělení investitury. Oba tedy vypravili se ke dvoru, kdež Jan stvrzení dosáhl. Císař potom poslal Jana s listy odporučujícími k arcibiskupovi Mohučskému, aby jej jako metropolita vysvětil, což se stalo opravdu v Ebrfordě. Přijat byl potom slavně v Olomouci, kde biskupoval až do své smrti, jež ho stihla 18. února 1172. Pohřben byl v klášteře praemonstrátském v Hradišti u Olomouce4).

Opat Deocarus jest asi bezprostřední nástupce Janův, jmenuje se opatem hned r. 11605). Statky klášterní rozmnožil koupí lesa u Hrubovic a země u Domašic, zvané »na Kornicech«, oboje od kláštera Opatovického, též ostatek země u dvora v Lutošicích, jejž dal klášteru Soběslavec jakýs a jíž část již opat Jan pro klášter koupil.

Hlavní událost jeho opatování bylo udělení velikého privilegia králem Vladislavem II. v Praze 20. ledna 1167. Vladislav II. stvrzuje tu klášterním kanovníkům všechny statky, jež klášteru od doby Břetislava II. od knížat i jiných osob uděleny byly, i dává právo získávati nové statky. Listina byla vydána v Praze u přítomnosti těchto svědků: bratří královských Děpolta a Jindřicha, synů Fridricha a Svatopluka, biskupů Daniele Pražského a Jana Olomouckého, proboštů: Gervasia Vyšehradského (kancléře), Oldřicha Pražského, Juraty Mělnického a Palturia Žateckého, arcijáhnů: Domaslava Pražského, Peregrina Kouřimského, Slavona Hradeckého, Otmara Boleslavského, Bertholda Roudnického a Dětleba Bechyňského; kastellanů: Budilova Pražského, Vznaty Vyšehradského, Jarohněva Žateckého, Nemoje Netolického, Držislava Plzeňského, Zdeslava Kouřimského a a jiných mnohých6).

Opat Jurata připomíná se r. 1184.7)

Opat Myslen byl asi přímý nástupce jeho, neboť připomíná se hned r. 1185. Téhož roku totiž dovolil kníže Fridrich, aby opat Myslen mohl koupiti pro klášter Litomyšlský ves Ledeč (dnešní město

---

4) O tom obšírně Vincentius, FRB II, 426. O dni úmrtí a hrobě viz staré Necrologium u Dobnera, Annales VI, 475.

5) Erben, Regesta I, 134 jmenuje se Deocarus abbas de L. svědkem na listině, jíž Vladislav II. stvrzuje statky a privilegia kláštera Hradiště u Olomouce (16. června 1160).

6) Erben, Regesta I, 138-140.

7) Erben, Regesta I. 171 za svědka na nadační listině kláštera Plaského.

na Sázavě) od řádu rytířů Jerusalemských (Johannitů) v Praze, jakožto bližší území klášternímu[8]). Opatoval dlouho, r. 1201 jmenuje se jako svědek na nadační listině Přemysla I. pro klášter Hradiště u Olomouce[9]).

Ve zmatcích o trůn český v létech 1174-1197 založil vévoda Břetislav Břeclavský (syn Oty III) jakousi kapli sv. Jana na Moravě bez svolení a stvrzení vrchního knížete českého. Kapli tu i užitky z ní daroval přímo neb aspoň odkázal klášteru Litomyšlskému. Král Přemysl I. dovedl hájit svá práva a bylo by přišlo z toho asi k sporu. V tom však na konci r. 1200 neb zač. 1201 zemřel Břetislav a Přemysl I. prý na památku jeho i pro spasení duše jeho založení to potvrdil listinou v červnu 1201. Zároveň však stvrdil i úmluvu kláštera Litomyšlského s markrabětem moravským Vladislavem, jíž klášter kapli tu markraběti prodal. Mimo to král udělil klášteru desátek roční z újezdu Hrutovského, prý s osobním souhlasem obyvatelů[10]). Na listině mezi svědky vyskytuje se Blud sídlem v Morašicích, důležitá to tehdy osoba stavu šlechtického na Litomyšlsku.

Kupní smlouva mezi klášterem a markrabětem uzavřena byla r. 1202. Jí připadl markraběti dvorec s kostelem sv. Jana, jenž byl té doby pustý a prázdný. Dvorec neměl ani plných 200 jiter, kupní cena smluvena byla na 10 hřiven stříbra. Vladislav daroval dvorec ihned klášteru Velehradskému. Přemysl I. stvrdil znovu nadaci vévody Břetislava Břeclavského klášteru Litomyšlskému i tento prodej.[11])

Opat Heřman účastnil se velikého sporu Přemysla I. s biskupem Pražským Ondřejem o práva koruny i kleru. Jmenujeť se jako svědek v památné listině z 2. července 1221, jíž práva biskupská i královská vyměřena byla.[12])

Opat Walter jmenuje se poprvé 26. června 1225 svědkem na listině krále Přemysla I. na obdarování kláštera Oslavanského, dané v Praze.[13]) V době jeho provádí se emancipace kleru z moci královské. Kněží hledí zbavit sebe i poddané své těch povinností, jimiž byli světští povinni králi. Král uděloval některým ústavům církevním privilegia na takovéto exempce z práva královského, jiné ústavy, zvláště po smrti královĕ, podle vzoru podobných privilegií falsovaly listiny i pro sebe. Tím vzniká veliká řada falsovaných dokumentů, pocházejících ze století 13. a hlásící se často o století do zadu. Klášter Litomyšlský má dvě exemční listiny. Král Přemysl I. prošen byl od opata Waltera i od bratří o udělení svobod klášteru, zvláště když jednou na cestě v Litomyšli nocoval. Král osvobodil klášter i poddané jeho listinou z r. 1226 od povinnosti zvané »hlava«.

---

[8]) Erben, Regesta I, 185. Jireček, Topographia str. 64. vykládá „Lecy“ na Ledeč, čehož se tu přidržuju.

[9]) Boček, Codex Moraviae II, 3.

[10]) Erben, Regesta I, 205-206. Svědkové: biskup Pražský Daniel, Adalbert opat Strahovský, Florian probošt Pražský, Kristian probošt Vyšehradský, Ondřej probošt Boleslavský, Slávek, komorník království českého, Lev z Brna (?), Cyrvín s bratrem svým Břetislavem, Jaroslav, Bohuta, Budivoj, Blud (z Morašic), Medl Zdislav, Velis, Jutroň, Lutobor a Jakub. — Listina tato, jakož i některé další, není bez podezření falsifikátu. Zvláště zmínka o újezdě Hrutovském je podezřelá.

[11]) Erben, Regesta I, 211. Boček, Codex II, 13 uvádí ji z archivu Vídeňského. O pravosti její viz předešlou poznámku.

[12]) Erben, Regesta I, 301.

[13]) Erben, Regesta I, 322.

»Hlava« jest zvláštní útvar staročeského práva, náležející k »společné poruce«. Byla-li spáchána vražda v některém území (újezdu), ručili za vypátrání zločince všichni obyvatelé téhož území. Nebyl-li zločinec postižen, musili platit všichni obyvatelé, což slulo »hlava«. To mělo tu výhodu, že obyvatelstvo samo bylo bedlivo, aby se zločin v území jich nestal, nevýhodou však a nespravedlivostí bylo, že nevinný musil trpět za vinného. Největší nespravedlivost však provozovali královští úředníci krajští, kteří ukládali větší »hlavu«, poněvadž čím více z trestu vybrali, tím větší byl jich zisk. Nejen že zvětšovali obnos »hlavy«, nýbrž to, co dříve bylo určeno za poplatek celé obce, vymáhali na každém jednotlivci. Tak »hlava« stala se z nejhorších břemen poddaného lidu, což na Litomyšlsku přestalo privilegiem Přemysla I. roku 1226.

Na privilegium podepsáno mnoho svědků z okolí Litomyšle, čmž setkáváme se s nejstaršími šlechtici v našem kraji: Byčen, kastellan Vratislavský (Vraclav u Vysokého Mýta), Jaroš z Třebislavic, Vítek a bratr jeho Jindřich, Boruta z Ředhoště a syn jeho též Boruta, Sulislav z Lozic, Záviš, Ctibor z Nedělišť, Janek sudí Vraclavský, Otoslav z Radhoště se synem Hartlebem, Vacek, Jacín z Borovec, Svatoslav z Heřmanic, Hlupen z Hor. Bolezud z Králic, Slusek z Pušic, Křišťan z Svinčan, Miroslav se syny Janem a Budislavem z Kněžodolu (de valle sacerdotis), Předbor z Morašic, Viktor syn Bluda z Morašic a jiných mnoho.[14])

Druhá exemční listina pochází hned z roku 1228. Václav I., syn Přemysla I., korunován byl 6. února 1228 ještě za živobytí otce svého za krále českého, načež vydal klášteru Litomyšlskému privilegium, jež mělo mnichům pomoci k lepším příjmům i mělo být upomínkou na bratra Václavova Vladislava II. markraběte moravského, jenž byl po tříletém panování 18. února 1227 zemřel. Privilegiem tím postupuje Václav I. klášteru právo vybírat pro sebe od poddaných pokuty za zmíněnou již »hlavu«, též za »nárok« (žaloba ze zločinu) a »viselce« (žaloba pro oběšení) a osvobozuje se od »nářezu« t. j. povinnosti opatřovat potravu i noclehy úředníkům královským neb králi samému na cestách neb na lovu.[15] Privilegiem tímto bylo obyvatelstvu málo pomoženo. Všechny tyto »roboty zemské« zůstaly i na dále, jen že nevybíral je král, nýbrž opat.

---

[14]) Erben, Regesta I. 328 Pravost listiny brána v pochybnost. Boček (Codex II, 174) tvrdí, že original její s pečetí nalézá se v registratuře gubernia moravského, podle Jelinka I, 52 choval se v děkanském archivě v Litomyšli. Nyní nalézá se v archivu musea Litomyšlského a ani listina ani pečeť nevzbuzuje podezření padělku.

Opat Otto jest snad bezprostřední nástupce Walterův. Bylť asi rodem Moravan, neboť za opatování svého meškal tam velmi často. Poprvé nalézáme jej r. 1231 při biskupu Olomouckém Robertovi, kdy podepsán jest na listu, jímž biskup stvrdil právo patronátní u sv. Jakuba v Brně klášteru Oslavanskému,[16] mezi jinými opaty moravskými. Za to biskup Robert, když r. 1232 zakládal proboštství v Olomouci, výslovně vymínil kláštery Velehradský, Litomyšlský a Hradištský, aby založení to jich právům ke škodě nebylo.[17]

Markrabě moravský Přemysl (1228—1239), mladší bratr krále Václava I., osvědčil se v této době hlavním příznivcem kláštera Litomyšlského. V Olomouci 27. prosince 1233 vydal klášteru privilegium, jímž udělil vsi Pamětícům úplnou exemci ode všech robot a platů povinných knížeti tím spůsobem, jak byly osvobozeny vsi kláštera Velehradského. Mimo to lidé kláštera Litomyšlského byli privilegiem tím osvobozeni od placení mýta po celé Moravě a klášteru odevzdáno patronátní právo ke kostelu v Ivanovicích. S markrabětem meškal v Olomouci starý Blud z Morašic i syn jeho Viktor, neboť oba jmenují se svědky na privilegiu.[18]

R. 1234 byl opat Otto opět na Moravě, kde podepsal 26 srpna jako svědek nadační listinu biskupa Olomouckého Roberta klášteru Oslavanskému.[19]) Téhož roku spolu s opatem Strahovským opatřil jménem kollegiátního kostela Vyšehradského dvě hřivny zlata pro papeže, což papežský nuncius Filip de Asisio listem 6. prosince 1234 kostelu tomu kvitoval i zaplacení dluhu toho nebo vpočtení v příští poplatek slíbil.[20])

---

[15] Erben, Regesta I, 341. Listina tato je spolehlivější, originál v archivu gubernálním a v museu v Brně (Boček, Codex II, 203). — Co vypravuje Jelínek I, 54 55, že r. 1220 obdržel klášter práva usazování duchovních svých na faru ve vsi Tvarožnicích (nyní Basenice) »od urozeného mládence, syna jistého Bendy, kteréhožto práva Robert biskup Olomoucký klášteru potvrdil,« nemohu přijmout, poněvač zápis biskupa Roberta jsem nenašel a citát Jelínkův »inventarium litterarum monasterii Luth. in analectis professor Boček« podezření spíše sesílí než umenší. Mimo to Boček zápis ten ani v Codexu II. neuveřejnil.

[16] Erben, Regesta I, 364.

[17] Erben, Regesta I, 374.

[18] Erben, Regesta I, 387. Jelínek I, 55, jenž cituje listinu tu z archivu Duchcovského, uvádí chybně datum 1234; počítá totiž nesprávně nový rok tehdy od 1. ledna místo od 25 prosince. O privilegiu téhož markraběte z 25. března 1237, o němž mluví Jelínek I, 56, platí totéž, co řečeno bylo v poznámce 15. o privilegiu z roku 1229.

Opat Otto zemřel asi roku 1240. Toho roku 16. května jmenuje se na listině krále Václava I. dané klášteru Zabrdovickému jako svědek Robert, převor kláštera Litomyšlského.[21]) Zdá se, že toho času nebylo tu opata a převor po smrti starého zastával asi místo opatovo až do volby nového.

V květnu roku 1244 Jan, syn pana Zbislava, daroval klášteru Litomyšlskému vsi Hostovice a Blatníky na Pardubicku. Svědkové na listu nadačním procházejí z téže krajiny: Přibyslav z Moravan, Jiří Nosek z Janovic, Jan syn Zdeslavův z Trojovic, Honata z Krakovan, Bruno z Hostovlic, Dobrohost z Vlchnova, Nikvard z Něnchovic, Vlček z Svinčan, Petr z Želovic se synem Něprem, Jachemír z Prachovic se synem Přednojem, Fabian z Mnětic, Třich z Bučiny a j.[22])

Král Václav I. stvrdil 25. dubna 1245 klášteru Litomyšlskému privilegium někdy krále Vladislava II. z roku 1167.[23])

Statky kláštera Litomyšlského byly rozptýleny mimo Čechy i po Moravě, což musilo vést ke sporům zvláště s biskupem Olomouckým. Klášter náležel k diecési Pražské, k níž potahoval i své moravské statky. Biskup Olomoucký musil tedy hájit svého práva nad celou Moravou. Po delších asi sporech učiněna smlouva mezi opatem[24]) a konventem kláštera Litomyšlského a Brunonem, biskupem Olomouckým 6. listopadu 1256. Hranicí mezi klášterem a biskupstvím měl být hřbet českomoravského pohoří v lese u Svitav, tak aby místa, odkud voda stéká do Čech, náležela klášteru, odkud do Moravy, biskupství. Tak všechny statky kláštera za touto hranicí i s příslušenstvím vším a právy[25]) připadly biskupství Olomouckému. Za to biskup užitky ty odevzdal jako nadání kostelu v Svitavách a klášteru Litomyšlskému dal patronátní právo nad tímto kostelem i nad každým, který by snad v Svitavách v budoucnosti vystavěn byl, tak aby vždy duchovní z kláštera Litomyšlského byl tu farářem a užitky z bývalých statků klášterních bral. V církevních a duchovenských věcech měly však Svitavy i všechny statky být podřízeny biskupu Olomouckému. Mimo to biskup přiřkl klášteru jako patronu Svitav desátek týdenní z mýta v Jevíčku a tři lány, jeden na místě starých Svitav, druhý na místě nynější osady a kostela, třetí v Drvalovicích, kteréž kostel Svitavský od starodávna jako nadání držel. Aby klášteru bylo právo toto zajištěno, jmenoval biskup faráře Svitavského notářem, tak aby sám ve vlastním prospěchu mohl hájit práv kláštera Litomyšlského.

---

[19]) Erben, Regesta I, 400

[20]) Erben, Regesta I, 408.

[21]) Erben, Regesta I, 458. Jelinek, jenž snaží se podat souvislou řadu opatů, což nelze, pošinuje smrt Ottovu až za r. 1245, k čemuž však není důvodu.

[22]) Erben, Regesta I, 523.

[23]) Erben, Regesta, I, 528.

[24]) Kdo by tehdy byl opatem, nevíme. Jelinek I, 58 cituje listinu Václava I. z 20. července 1249, podle níž by byl tehdy opatem Heřman. Listina tato však dnes po ruce nikde není (ani Erben ani Boček ji neznají, ač musila by mít širší zájem, Heřman, jmenován tu jen jako svědek), proto raději Heřmana vypouštím z řady opatů.

[25]) Jako majetek kláštera jmenuji se tu: desátky, právomoc, pastviny, louky, rybolovy, vody, mlýny, lovy a j.

Z listiny této známe poprvé podrobněji konvent Litomyšlského kláštera. Převorem byl Filip, podpřevorem Lambert, kněží Antonín a Mikuláš, kustos Alexander, komorník Kunrát, bratří Radoslav, Gothard, Fridrich, Petr a Heřman. Podle jmen patrno, že většina byla německá. Se strany biskupovy podepsali listinu z kapituly Olomoucké děkan Herbord, probošt Mikuláš, arcijáhnové Bartoloměj Olomoucký, Markvart Znojemský, Jan Přerovský a Hejdolf Opavský, Vilém a Arnold notář, M. Štěpán, sakrista Řehoř, kaplan biskupův a scholastik Kunrát a j. [6])

Smlouvou touto byl klášter Litomyšlský na svých statcích zkrácen, což vedlo k dlouhým sporům. V dobu tu však spadá důležitá událost, založení města Litomyšle, jakožto vrchol kolonisační činnosti praemonstrátů na Litomyšlsku.

---

[16]) Emler, Regesta II, 44—45.

III.

Kolonisace. Němci v okrese.

Praemonstráti. Bídný stav. Německé právo. Lány. Privilegium. Lhota. Správa. Rychta. Jména vsí. Právo soudní. Fojt. Usedlosti. Půdorys. Staré vsi. Rodinný majetek. Míry polní. Němci.

Litomyšlsko v 12. století bylo osídleno jen v severní své části, sama Litomyšl bylo nejjižnější obydlené místo. Uvedení praemonstrátů do zdejší krajiny znamená veliký obrat v této věci. Jde o obydlení lesů, prostírajících se jižně a východně od Litomyšle. Praemonstráti záhy chopili se práce a užili hnutí, jež tehdy bylo teprve v začátcích, které však v 13. století zmohlo se v nejsilnější kulturní proud, známý pod jménem kolonisace.[1]

Praemonstráti v Litomyšli předešli značně dobu velké kolonisace (Václava I. a Přemysla II). Osídlení zalesněných, méně úrodných krajů byl hlavní jejich plán od počátku. Viděli jsme, že Vladislav II. r. 1167 udělil jim celou rozlohu lesů mezi Litomyšlí, Sv. Kateřinou, Poličkou, Svitavami a Českou Třebovou. Vladislav II., aby zachránil kácení tohoto pohraničného hvozdu, jenž byl přirozenou hradbou zemi, vymínil v privilegiu svém, že opat a konvent nesmí dovolit jednotlivcům zakládat v hvozdě vsi nebo jinak ho zužitkovat, nýbrž jen klášter sám měl s lesem tak zacházet, jak by toho prospěch kláštera kázal.[2] Vladislav II. roku 1174 zemřel a v nastávajících bojích o trůn neohlíželi se praemonstráti asi ani na malou tuto výminku. Kolonisace roste stále více, až vrcholí založením města r. 1259.

---

[1] Lippert, Socialgeschichte Böhmens II.

[2] Erben, Regesta I, 140.

Sociální poměry 12. století byly v Čechách již tak hrozné, že se nedaly udržet. Všechna moc přešla do rukou knížecích úředníků, kteří utiskovali poddaný lid hůře než potom v 17. a 18. století panští úředníci, poněvač neměli nad sebou vlastně dozoru. Čím více musil poddaný platit pokuty, tím větší měl úředník zisk. Tato osobní interessovanost úřednictva vedla k neslýchaným krutostem. A tak poddaný lid selský chytil se jediného prostředku, který mu zbýval: utíkal ze svých statků. Na duchovenských statcích, tedy i na Litomyšlsku, nebylo o nic lépe, proto duchovenstvo vymínilo si r. 1222 konkordátem, aby páni světští nebrali na svá panství uprchlíky ze statků duchovenských. V polovici 12. století opustila většina sedláků ves Lozici (u Lůže), načež král Vladislav II. daroval ji klášteru Litomyšlskému. V privilegiu z r. 1167 praví král výslovně, že poddaní odtud utekli, poněvač nemohli snést násilí kastellánů.³) Král to tedy dobře věděl, a přece nepomohl. Též Přemysl I. osvobozuje r. 1226 poddané kláštera Litomyšlského od »hlavy« s důvodem, že pro »hlavu« děje se chudým poddaným od kastellánů a cúdařů královských i jiných úředníků nesmírné bezpráví a násilí.⁴)

V takových poměrech nebylo ovšem ani pomýšlení na zakládání nových vsí. Vrchnost sotva udržela staré poddané na místě, natož aby sehnala nové. Bylo tedy třeba postarat se o poddaný lid odjinud, z ciziny. Aby však se sem lidé stěhovali, musil se starý stav napravit neb aspoň pro nové osadníky nový řád zavést, který by dovedl cizince sem přilákat a zde udržet. Tak vzniklo tak zvané »právo německé«.

Jako i jinde, šlo na Litomyšlsku o osídlení zalesněného, dosud neobydleného kraje, proto vesnice kolonisační leží pravidelně v místech méně úrodných než vesnice staré, vystavěné právě jen se zřetelem k příhodnosti místa blízko vod v nížinách a úrodných rovinách. Nyni postupují vesnice i do hor, u nás do českomoravského pohoří, jež počíná se zdvihat hned za Litomyšlí.

Na místě vymýtěného lesa založena vesnice s polnostmi. Pole rozdělena byla na lány, jež šly od vesnice na obě strany. Lán měl 60—120 korců. Každý osadník obdržel celý lán (zřídka půl lánu), a sice k dědičnému užívání, tak že i prodat jej mohl. To byl veliký pokrok proti starým vsím. V nových vsích obci náležely jen některé

---

³) Erben, Regesta I, 139: »vim castellanorum ferre non valentes, decertum reliquerant«.

⁴) Erben, Regesta I, 328: »a castellanis et judicibus atque aliis nostris beneficiariis occasione illius culpae. eiusdem nostri claustri pauperibus maxima impedimenta et injuriae atque gravamina fiebant«.

pozemky, jež sluly »obec« neb »občina« (dosud se tak někde říká). Byly to obyčejně lesy a pastviska k společnému užívání. Každý občan nové vsi byl samostatnější než staré, o společné ruce není tu řeč. I nevolnictví kolem roku 1200 působením nových poměrů mizí. Statky staly se nyní soukromým majetkem, což znamená veliký pokrok.

Jiná výhoda nových vsí byla, že obdržely zvláštní privilegium od vrchnosti, v němž byly ustanoveny a vyměřeny povinnosti i práva, čímž chráněny byly před libovůlí vrchnosti i úřednictva. Privilegium smluveno bylo obyčejně mezi vrchností a osobou, jež ves založila. Bylť to obyčejně v poměrech obeznalejší muž, jenž všechny starosti při založení vsi vzal na sebe a za to obdržel jistá práva. Podobných privilegií zachovalo se na Litomyšlsku několik až ze 14. stol. (smlouvy o svobodné rychty). Obyčejně obsahovalo privilegium, kolik lánů vesnici se vyměřuje, jaký podaj a úrok mají sedláci z lánů odvádět v penězích (v 14. století 1 kopu z lánů) i naturaliích (osep, t. j. obilí, kuřata, vejce a pod.) Po založení vsi na prvních několik let byli osadníci ode všech dávek osvobozeni po 10 až 30 let, což slulo »lhota« (to jest lhůta). Toto jméno dáváno i novým vesnicím. V Čechách je přes 300 Lhot, na Moravě asi 60. Lhoty leží pravidlem v krajinách méně úrodných, které teprve z nouze o půdu byly osazeny. První Lhota vyskytá se roku 1199 u Brandýsa nad Orlicí, jest to nynější ves Svatý Jiří, tedy vlastně ještě na Litomyšlsku.

Právo, na němž tyto vsi nově založeny byly, slulo »právo zákupné« čili »purkrecht«, též »právo německé«, ač se ho v Němcích neužívalo, nýbrž vzniklo u nás podle vzoru německy založených míst.

Správa nových vsí lišila se též podstatně od starých. V čele vsi stál rychtář dědičný. Rychtářem stal se obyčejně podnikatel, to jest vlastní zakladatel vsi (vocator). Rychta byla dědičná, ale mohla být i prodána. Při založení vsi vyměřeny rychtáři buď větší lán nebo dva lány, jež byly obyčejně osvobozeny ode všeho platu. Za to musil rychtář spravovat ves a sloužit vojensky na koni neb o 2 koních vrchnosti (se zbrojným pacholkem). Dědiční rychtáři měli tak postavení šlechtických manů, ač to šlechtici nebyli. Rychtář konal nařízení vrchnosti, byl i soudcem, odkudž i jeho jméno (richter, judex, scultetus na Moravě) fojt (focht). Statek jeho slul rychta (iudicium, sculteria). Často ves dostala podle něho i jméno své. Poněvač tehdy příjmení ještě nebyla, jsou to jména odvozená od německých jmen křestních, na Litomyšlsku na příklad Dittersdorf, Jansdorf, Heřmanice. Jinak jmenovány vsi též podle vrchnosti, u nás Opatov (Abtsdorf), i jinak.

Právo soudní náleželo vrchnosti. Klášter Litomyšlský jako všechny vrchnosti v Čechách měl právo to povoleno privilegiem královským. Založením města soudnictví se valně mění, vsi odkazovány byly často k městu, o čemž později. Nejnižší soud byl soud rychtářský, jemuž předsedal rychtář, přísedící byli 3 neb 6 konšelů. K jedné rychtě náleželo více vsí a tu pravidlem v každé vsi býval jeden konšel. Takovému malému soudnímu okresu s jedním rychtářem říkalo se též rychta. Vymíněny byly ze soudu rychtářského těžké zločiny: žhářství, vražda a krádež. Z pokut každý třetí peníz připadl rychtáři, dva peníze odváděl rychtář vrchnosti.

Vyšší soud byl fojtův. Jméno »fojt« není stálé, v 14. století sluje též judex. Týž jmenován byl od vrchnosti pro všechny vesnice (v 13. století asi jen jeden). Každoročně objížděl třikrát až čtyřikrát všechny rychty a konal soudy. Přísedícími byli rychtářové a konšelé. K soudu jeho šlo odvolání od soudu rychtářského.

Usedlost byla v nových vsích dědičná. Dědila se i prodávala, což bývalo privilegiem zvláště vytčeno s podmínkou, že držitel nesměl ji prodat leč osobě, jež by se vrchnosti líbila, a to proto, aby se statky nedostaly do rukou buď mocných rodin, které by se nepodrobovaly povinnostem poddanským, nebo zase velkých zahalečův. Usedlosti dostávaly se hlavně robotným lidem.

Vesnice nové lišily se od starých mimo jméno i půdorysem. Zakládány byly v hornatějších krajinách, proto obyčejně vsi ty stavěny podle německého typu vsí hromadných (Haufendörfer), to jest stavení se zahradou roztroušena jsou po stráních po různu beze všeho pravidla a obyčejně bez návsi (ta někdy teprve později ve vsi takové se zřizovala). Nejlepším dokladem u nás jest německá ves Strakov, též Němčice a jiné. Jiný typ vesnic kolonisačních jsou vsi řadové (Reihendörfer), v nichž stavení stojí při silnici pravidelně a od nich táhnou se pruty polí až k výšinám nebo k úzení sousední obce. Liší se od vsí silničních slovanských, že nerozšiřují se uprostřed návsi. Vzácný příklad toho druhu je Sloupnice, ves na hodinu cesty se rozpínající, též Jansdorf a j.

Tyto nové vsi vynikaly svým zřízením nad staré tak, že brzo nastala asimilace. Staré vsi poznaly, že jich řád domácí je velice nevýhodný proti novému německému a počaly tedy stát o to, aby se i ony zařídily podle týchž pravidel jako vsi nové. Z toho se vyvinula nová skupina vsí, původem (a tedy i půdorysem) svým slovanská, zřízením však kolonisační.

Při proměně vsí šlo hlavně o ustálení rodinného majetku. Dělo se tak dvojím způsobem: buď polnosti staré vsi rozdělily se na

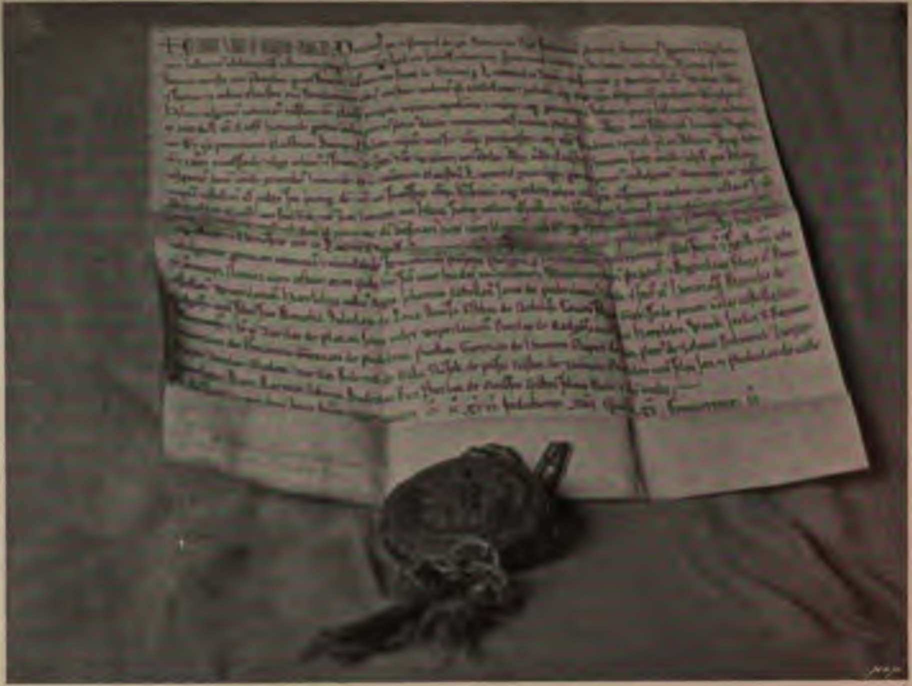

MAJESTÁT PŘEMYSLA I. z r. 1226.

lány a vykázaly se pak jednotlivým rodinám, nebo (a to bylo častější) vzal se za základ status quo podle posledního dělení, tak že každý podržel dědičně to, co právě držel dočasně. V tomto případu jest přirozeno to, co vidíme ještě dnes, že statky mají pole roztroušená na nejrůznějších stranách. Proměněná ves obdržela též privilegium o svých povinnostech a právech. Platy nové vsi obyčejně vzrostly v poměru k staré, za to robot valně ubylo. V 13. století robotovalo se z jednoho lánu jen ve žních 5—8 dní do roka.

Taková proměněná ves neměla však svého podnikatele jako vsi nově založené, proto vrchnost jmenovala sama rychtáře, avšak často ne dědičného. Nový řád ten musily si vsi zakupovat, odkudž sluje právo to »zákupné«. Plat za to slul podaj, jenž nebyl mnohem větší než berně (3 hřivny z 1 lánu). V proměněných vsích objevují se i menší sedláci než celoláníci, jsou tu i půlláníci a čtvrtláníci. Ještě menší usedlíci sluli podsedkové.

Tak staré vsi měnily se podle nového práva. Do válek husitských provedla se změna tato skoro úplně, takže na konci doby biskupské máme na Litomyšlsku vsi všechny zřízené podle nového práva německého.

Z doby veliké kolonisace známe i míry polní, jimiž se potom měřilo v 13. a 14. století i dále. Hon značil tolik, kolik jedním spřežením za den se vyoralo, též rádlo nebo pluh. Jitro znamenalo práci rolníkovu za den. Korec byla míra pole, na niž byl korec obilí vyset. Lán vyskytuje se až v 13. století, značil pole, jež se vlastně mělo teprve zorat, potom i zorané. Míry tyto vzaty z práce hospodářské, jiné nazvány podle lidského těla. Palec měl šířku čtyř ječných zrn, dlaň byla 4 palce, píď 3 dlaně, loket 3 pídě, sáh 3 lokte. Stopa byla půl lokte, krok 3 stopy. Názvy pro výměr luk: prut byl $7\frac{1}{2}$ loktů (5 kroků či 15 stop), provazec 42—52 loktů. Ze snopů skládána kopa, jež měla 60 snopů (za stara 50). Hrst bylo tolik, kolik člověk rukou zachytil, číška měla 2 hrsti. Měřice měla 5 dlaní a 2 palce, korec 32 hrnců, vědro 4 soudky. Kolonisace přinesla i západní názvy: hrst=lot, váha= 32 lotů, kámen=20 váh. Též libra je známa.

Na Litomyšlsku byly kolonisovány části jižní a východní. K severu a západu prostírá se staré slovanské území, kdež vesnice teprve později změněny v kolonisační, mimo Heřmanice, které asi místo Švábenic založeny byly podle nového zřízení. Řadové vsi prostírají se v lesnatých a hornatých krajích k Svitavám a České Třebové.[5]) Hlavní jich čára táhne se asi podle staré Trstenické stezky: od Litomyšle prostírají se dlouhé Benátky (české), s nimi souvisí Litrbachy (německé), za nimi ihned Střenice (česká), dále Karle, s ní souvisí Ostrý Kámen (na Moravě, německý). Odtud do Svitav je malá mezera. Jest to vlastně jediná řadová vesnice (reihendorf) 16 km (od Litomyšle do Ostrého Kamene) dlouhá, a tedy jistě nejdelší v Čechách. Avšak stará cesta Trstenická tudy tehdá již nešla. Přemysl II. přeložil ji z území kláštera Litomyšlského na západ, tak že vedla z Vysokého Mýta asi po hranicích dnešního okresu Litomyšlského (snad přes Proseč) přímo do Poličky a odtud do Brna. Litomyšl i Svitavy zůstaly tedy stranou.[6])

---

[5]) Lippert, Socialgeschichte Böhmens II, 251, 394

Kolonisační území kláštera Litomyšlského šlo severozápadně až k zboží královského města Vysokého Mýta, východně k horám v údolí Třebovky (Abstdorf). Nejdále dosahovalo k jihu, kdež však samostatná kolonisace Poličky jakožto města královského také zkrátila území klášterní.[7]) Opuštěné vsi a statky byly dávány novým osadníkům. Kde však bylo potřebí, neštítili se mniši osadníky staré prostě vyhnati, jako se stalo v území u Litomyšle (směrem k Nedošínu) již v 12. století.[8])

Pro dnešní poměry nejdůležitější stránka kolonisace jest hojné usazování se Němců v Čechách. I v dřívějších dobách bylo tu vždy dosti Němců, avšak ti pokládáni byli více méně za cizozemce, a měli-li vliv na veřejné záležitosti, byl to vliv jen jednotlivců. Nyní usazují se Němci v zemi, stávají se rovnoprávnými obyvateli Čech. Tak bylo i na Litomyšlsku.[9])

Kolonisace šíří se od hranic do středu země. Pomezní hvozdy osazovány proto napřed, a sice z nedostatku obyvatelstva domácího osadníky cizími. Není to vina českých králů, jak u nás často se tvrdívá. Kulturní (tedy i hospodářské) zájmy státu jsou přednější než národnostní, mimo to nemohl nikdo tehdy tušit, jaké následky to mít bude. Také klášteru Litomyšlskému nesmíme proto zazlívat, že uvedl na Litomyšlsko Němce. Vždyť mnichům nešlo o to, germanisovat kraj. Kde byli čeští obyvatelé, tam i zůstali, jen kde jich nebylo, užito cizích. Germanisace byla teprve následek snah kolonisačních, ne příčinou a proto původcové nenesou žádné viny. Domácího obyvatelstva byl nedostatek a k tomu ještě bylo příliš pozadu, nemohlo se v pokročilosti hospodářské rovnat osadníkům cizím.

---

[6]) Emler, Regesta II, str. 193.

[7]) Lippert, Socialgeschichte Böhmens II, 399.

[8]) Erben, Regesta I, 139, privilegium Vladislava II. 1167: »dejectis inde hominibus«.

[9]) Dějiny Němců v okresích Lanškrounském, Poličském a Litomyšlském stručně (nedostatečně) podal J. Loserth v článku Zur Geschichte des Lanskroner Theiles der Schönhengster Sprachinsel MVGDB XXVII, 1889, 194 atd. Jako při většině praci Loserthových vadí i zde jeho politicko- nacionálni tendence. O tomto Schönhengstském území je dost bohatá literatura folkloristická, již též na svém místě se dotknu.

Nejstarší německé vesnice na Litomyšlsku jsou původu francského.[10] V polovici 14. století jmenují se na okresu tyto: Kötzelsdorf (Koclířov), Karlsbrunn (Karle), Lauterbach (Litrbachy), Breitenthal (Široký Důl), Jansdorf (Janov), Blumenau (Květná), Hopfendorf (Chmelík), Dittrsdorf (Dětřichov) a Abtsdorf (Opatov).[11] Strakov (Strokele) byl český (dnes německý), Semanín (Schirmdorf) též. Tento slul Malín.

O zřízení těchto vsí platí na prvém místě to, co bylo řečeno o vsích kolonisačních. Poměr národnostní byl v 13. stol. velmi vrátký. Až budeme jednati o místopise v 14. stol., uvidíme, jaké hluboké proměny národnostní udály se v tomto století, jak proud český a německý se mísí, první vítězí, až v době husitské zvítězí zvláště ve městě. Litomyšlsko již od 13. stol. až do dnes jest územím národnostně smíšeným. Proto sledování národnostních poměrů na tomto území jest velmi zajímavé a poučné, jsou to naše národnostní dějiny v malém.

---

[10] Lippert, Socialgeschichte Böhmens II, 394.

[11] MVGDB XXVII, 209.

IV.

Zřízení obce městské.

Vznik měst. Majestáty Přemysla II. o založení města. Obchod. Krčmy. Založení Poličky a Vysokého Mýta. Následky národnostní a třídní.

Význam kolonisace pro vývoj vsí byl veliký, přece však největší pokrok, jejž kolonisace k nám přivedla, bylo zřizování obcí městských podle způsobu německého. Až dotud nebylo u nás měst. Zakládání jich vyžadovalo ovšem mnohem většího nákladu a mělo daleko větší následky finanční i kulturní, než zakládání vsí. Proto s počátku zakládali města jen čeští králové. Když však šlechta se vzmáhala a zvláště duchovenstvo exempcemi v 13. stol. nabytými stávalo se státem v státě, zakládaly i tyto vrchnosti města na svých statcích, ovšem zcela po způsobu měst královských.

Města vznikala nejvíce na místě důležitých středisk obchodních, jež však náležela většinou králi. Tak bylo i v Litomyšli. Za stara Hrutov i Litomyšl náležely knížeti, což bylo ještě v 12. stol. V pol. 13. stol. nalézáme pojednou Litomyšl v rukou kláštera. Jak se tato změna udála, není známo. Následky bývalého panství knížecího byly patrny. Litomyšl obdržela brzo plné právo a zřízení města královského, ač hned při založení bylo již městem poddanským, a význam její převyšoval o tolik ostatní města poddanská, že omylem od některých (i od samého Palackého)¹) počítána za město královské. Pulkava potom v 14. stol. podle vlastního názoru obdivuje velikost a lidnatost Litomyšle.

Zřízení městské obce v Litomyšli jest nám dosti nejasno. Nepadá na váhu, že papež Clemens VI. povyšuje teprve 1344 ves

---

¹) Palacký II. (5. vyd.), str. 191.

Litomyšl na město;[2]) šloť tehdy o zřízení biskupství v Litomyšli a tudíž o mimořádné povznesení města. Zřízení městské obce událo se v létech 1259—1263. Z té doby máme tři listiny královské, jimiž udílejí se Litomyšli nové svobody, avšak tak, že obsah listin jest vlastně týž. Vysvětliti toto opakování není možno, ježto všechny listiny jsou v originálu zachovány a nic nesvědčí o podvrženosti některé z nich.

Přemysl II. vydal 27. července 1259 klášteru Litomyšlskému dvoje privilegium, jímž dal Litomyšli právo městské. V prvním[3]) stvrdil všechna dosavadní privilegia kláštera Litomyšlského se stručným podotknutím, že dává obci Litomyšli táž práva a svobody, jichž užívají města královská. Listina vydána byla v Králové Hradci, proto mezi svědky nalezneme i jména šlechticů z Litomyšlska, hlavně Jiljího z Švábenic, tehdy asi sídlem na Švábenicích u Heřmanic.[4])

V druhé listině, téhož dne v Hradci vydané,[5]) vymezuje král své privilegium podrobněji. Obec Litomyšl výslovně se tu přiřiká klášteru P. Marie a dávají se jí práva soudní, městské i tržní v rozsahu, jak je mělo samo město Králové Hradec i ostatní královská města. Podle toho obyvatelé nové obce měli být úplně vymknuti ze soudní pravomoci úředníků krajských a podléhati přímo soudu královskému v Praze. Svoboda ta rozšířena na poddané opatství Litomyšlského vůbec, jakož i další osvobození od různých poddanských povinností: od »nároku« či »svodu« (t. j. pokuty, placené za ztracenou stopu zloděje), od »nářezu« či »noclehu« (vydržování dvoru knížecího na cestách), od povinnosti tenata nositi na lov i od vyživování psů a jich strážců »holoti« zvaných, dále od »osepu« (dodávání píce pro koně knížecí) i od zvláštního poplatku šesti denárů, jenž se platil královskému lovčímu. Ve smyslu dřívějších privilegií ustanovil král, aby poddaní kláštera byli sice osvobozeni od »hlavy« (pokuty z vraždy) i od »ranného« (pokuty z poranění), aby však z těchto zločinů odpovídali opatovi podobně jako v případě oběšení a aby opat měl právo ukládat a vybírat pokuty za to pro pokladnu klášterní. Zvláště připomíná privilegium, aby užitky z mlýnů náležely opatovi a klášteru. Na konec stvrzují se majestátem znovu předešlá klášterní privilegia.[6]

---

[2]) Emler, Regesta IV, 618.

[3]) Emler, Regesta II, 89. Že není totožná s následující listinou téhož dne vydanou, ukazují zejména různá jména svědků. Obyčejně však tato listina se pomíjí

[4]) Jiní svědkové tu jsou: Sezema z Kostomlat, Půta z Potenštcina, Oldřich z Doudleb, Ctibor z Lošan a jacísi Budislav a Záviš.

[5]) Emler, Regesta II, 89. Listina tato jest bez odporu pravá, máme její confirmaci krále Václava II. z 20. července 1298 (Emler II, 776). Jireček, Codex juris Boh. I, 146 přijal jen tuto listinu ze všech tří. V archivě města Litomyšle zachoval se starý překlad této listiny, Jelínek I, 63-67.

Vidíme, že privilegium osvobozuje obyvatele hlavně od jurisdikce soudů krajských a že dává jim na jedné straně výhody města královského, na druhé však podřizuje je dosti silně moci opatově. Zdá se, že převod Litomyšle z moci královské v moc klášterní, neudál-li se právě tehdy, neudál se o mnoho dříve.

Z neznámého důvodu dal si klášter Litomyšlský toto privilegium obnovit v doslovném znění 25. března 1263 od krále Přemysla II.[7]

Klášteru jednalo se opravdu o obec městskou. Proto, když nýmž dosáhl, že obyvatelé Litomyšle vymaněni byli z područí krajských úřadů, pečoval hlavně o rozkvět obchodů. Litomyšl vznikla na místě tržiště, její minulost byla čistě obchodní, proto přirozeno, že tu obchodu za nových řádů, jež rozkvětu obchodu tolik pomáhaly, dobře se dařilo. Proto nás nepřekvapí, že král Přemysl II., když majestátem z 27. září 1265 zakládal obec města Poličky na území někdy kláštera Litomyšlského, jež neznámým způsobem dostalo se v jeho moc, vymezoval její povinnosti podle míry a váhy Litomyšlské. Za to týmž privilegiem končí se historie naší Trstenické stezky. Jím přenesena na půdu královskou a vedena přímo z Vysokého Mýta na Poličku, tak že minula i Litomyšl i Svitavy.[8]

Přeložením Trstenické stezky z dosavadního směru na cizí území končí se vlastní stará doba Litomyšle. Městská obec slyne i dále svým obchodem, ale má na severu i jihu mocné dva konkurenty, Vysoké Mýto a Poličku. S počátku se zdálo, že Polička bude nebezpečnějším sokem, avšak historie tuto úlohu přiřkla Vysokému Mýtu. Až do té doby byla Litomyšl opravdovou vládkyní nejvýchodnějších Čech. I potom nadvláda její trvá, jak ukazuje založení biskupství, avšak musila přece o svou moc zápasit. Tato konkurence hnala ji pak ku předu. Hlavní nebezpečenství obou sousedních měst bylo, že to byla města královská, Litomyšl jen městem poddaným. Proto klášter tak úsilovně dbal o to, aby Litomyšl nabyla práv rovnocenných s městy královskými.

---

[6] Svědky zde byli: Bavor komorník království Českého, Jaroš kastellán hradu Pražského, Choz sudí zemský a nahoře jmenovaní Sezema z Kostomlat, Půta z Potenšteina, Oldřich z Doudleb, Ctibor z Losan a Záviše.

[7] Emler, Regesta II, 160. Listina tato od předešlé liší se i jmény svědků, jež tu jsou: Jaroš purkrabě Pražský a syn jeho Albrecht, Ondřej komorník Pražský, Oldřich podkomoří, Chach sudí zemský a syn jeho Protiven, Smil z Belkova, Jiljí z [illegible] a syn jeho Hrabiše, Hron z Náchoda, Načerad bratr jeho z Brady, Záviš syn [illegible], Oldřich z Hermaně, Přibislav z Moravan, bratr jeho Nitibor, Držislav z [illegible], bratr jeho Domaslav a Bos z Radhorek. — Originál s visutou, nyní již porouchanou pečetí královskou červenou na žlutém hedvábí chová se v archivu města Litomyšle (srov. Štěpánek J., Archiv m. Litomyšle č. 1.) a nevzbuzuje nijakého podezření. Opat Hradišťský (u Olomouce) Jan Ponetovský z Ponetova poslal tuto listinu purkmistru Litomyšlskému [illegible] října 1582, aby prý mu dokázal svou upřímnou lásku a náchylnost. Zdali však, aby to na něho nevyzrazoval (orig. v témž archivu). Že majestát dostal se do Hradiště, je při velikém styku tohoto kláštera s Litomyšlským velmi přirozeno.

[8] Emler, Regesta II, 191. Srv. Eiselt, Policzka str. 6; Hájek, Král. věnné město Polička str. 80, Michl, Polička str. 39.

Viděli jsme, že již při založení městské obce Litomyšl svým zřízením postavena byla na roveň městům královským. Šlo však i o jiná práva, zvláště obchodu a řemesel se týkající. Z těch víme o vymezení důležitého tehdy práva krčemního. Král totiž udělil městům královským výsadu, aby krčmy směly býti jen v městech. Avšak 24. dubna 1268 udělil klášteru Litomyšlskému privilegium na šest svobodných krčem pro celé panství klášterní.[9]) Jak privilegia toho klášter užil, poznáme později v kapitole o místopise.

Založení Poličky vedlo k některým zmatkům hraničným. Polnosti »na políčkách«, kde nové město bylo založeno, náleželo ještě ke konci 12. stol. k velikému újezdu Lubenskému a s ním klášteru Litomyšlskému. Přemysl II. vybavil území to neznámým způsobem z poddanství kláštera, avšak panství klášterní sahalo až k samému městu. To ovšem nebylo příjemno měšťanům Poličským, i starali se, aby půda ta byla klášteru odňata. Brzo po založení města Poličky jacísi Heřman a Jimram, asi ne bez vědomí králova, snad dokonce z vůle jeho, zmocnili se násilně území od pramenů Desínky až k řece Svratce, odtud dolů k potoku Svratoušskému a naproti »Bílému kameni« až k řece Svitavě. Kdo by byli tito uchvatitelé, není známo, jakož i to, proč klášter svých statků nehájil a neuhájil. Snad pro zření na krále konvent kláštera Litomyšlského r. 1269 zřekl se opravdu tohoto území, čímž Poličce teprve umožněno volně se rozšiřovat a sílit. Přemysl II. v náhradu za to dal klášteru Litomyšlskému jiné území, totiž šedesát lánů lesa stojícího i vykáceného mezi Širokým Dolem a prameny Desínky až k řece Borovnici. Na to vše vydal klášteru privilegium hned 19. prosince 1269.[10])

---

[9]) Emler, Regesta II, 238.
[10]) Emler, Regesta II, 260.

Nedlouho před tím 10. dubna 1269 stvrdil Přemysl II. privilegiem srovnání o území a hranice, učiněné r. 1256 mezi klášterem Litomyšlským a biskupem Olomouckým, tak aby řeka Svitava činila rozhraní obou území a tím i Čech a Moravy.[11] Mezi Litomyšlí a Olomoucí byl tehdy již asi smír, neboť biskup Olomoucký 26. srpna 1268 udělil Litomyšlskému kostelu čtyřicetidenní odpustky.[12]

Tím vším rozloha území kláštera Litomyšlského se zmenšila. Za to město stalo se nyní hlavní jeho oporou. Zdá se, že následek těchto událostí, ježto město na počátku neslo spíše škodu než užitek, bylo ztenčení příjmů klášterních. Proto do této doby asi náleží ustanovení konventu klášterního, jímž posavadní jeho položka $15^1/_2$ hřiven stříbra na nemocné mnichy se zdvihá a povinnost platiti ji přenáší se na venkovské kostely klášterního území podle různé jich výnosnosti.[13]

Není pochyby, že založením města sesílil se značně na Litomyšlsku živel německý. Nemáme zpráv, odkud vzati obyvatelé do nově založeného města. Poloha bývalého podhradí asi zůstala, jak patrno dosud, že město prostírá se v mírném oblouku pod vrchem, na němž stál někdy hrad, potom klášter i biskupský chrám, nyní zámek. Jest Litomyšl pěkným dokladem měst, vzniklých z podhradí, z tržiště. Že tu již dříve, před založením města sídlili Němci, jest jisto. Kolonisace německých vsí nemohla zůstat bez vlivu na obyvatelstvo městské. O městech sousedních, Vysokém Mýtě i Poličce, víme bezpečně, že byla tehdy německá. Přímé doklady o národnostních poměrech Litomyšle máme až z konce 14. stol., kdy již v době předhusitské poměry se značně změnily. Pravděpodobně byl i v Litomyšli v 13. stol. živel německý vládnoucí, ne-li výlučný.

Češtění německy založených měst dálo se obyčejně přílivem obyvatelstva z venkova. Litomyšl byla tu ve veliké nevýhodě, že ji jako dosud u velikém oblouku svíralo i venkovské území německé. O národnosti mnichů a opatů nevíme též ničeho. Biskupové byli potom národnosti české i německé, o čemž později.

---

[11] Emler, Regesta II, 252.

[12] Listina ta známa mi jen ze starého inventáře listin kláštera Litomyšlského v archivu Musea král. Českého. V klášterním archivě choval se originál. Datování je neurčité: 7 Cal. Sept. in festo s. Augustini, což si odporuje. 7 Cal. Sept. je 26. srpna, sv. Augustina 28. srpna.

[13] Inventář listin kláštera Litomyšlského v pozůstalosti Bočkově v zem. archivu Brněnském.

O vlivu založení města na poměry kulturní a sociální bylo již mluveno. Měšťanstvo vyvinovalo se tu stejně jako v městech královských v mocný stav politický i sociální, v střed mezi šlechtou a poddanými. Tím třídní poměry, vylíčené o době nejstarší, se zlepšily. Není tu jen rabsky poddaných lidí a velkomocných šlechticů. Ve stavu městském nalezly obě vrstvy svou protiváhu. Odtud také dějiny Litomyšlska, jež dosud týkaly se jen kláštera a venkova, zvláště kolonisace lesů, přesunují se odtud stále více a více na město. Na konci 14. stol. poznáme vyspělou městskou obec v Litomyšli.

* * *

V.

Opat Oldřich.

Opat Štěpán. Opat Oldřich hospodářem. Koupě domu v Praze. Záviš z Falkenšteina. Král Václav II v Litomyšli. Založení kláštera Zbraslavského, statky jeho na Litomyšlsku. Prodeje polí u Morašic, vsí u Letovic. Majestát Václava II Obchod. Nadace opata Oldřicha.

Až dosud věděli jsme o Litomyšlských opatech vlastně jen jména. Mimo prvního Jana, jenž byl asi vynikající osobou v 12. stol., všichni ostatní vyskytují se jen mimochodem, byli-li vzati za svědky listinách. Proto často jich řada se trhá, zmínky o nich mizí. Tak ani nevíme, kdo byl opatem při zřizování městské obce. Zdá se, že všichni tito opatové byli lidé málo význammí, vycházející snad z řad mnichů samého kláštera a nevystupující na jeviště velkých dějů. Takovým byl asi též opat Štěpán[1]), jenž se vyskytá r. 1268 a 1269, tedy v době největší slávy Přemysla II., avšak jeví se nám jen dobrým hospodářem, což ovšem jest nepopíratelnou jeho předností, avšak mužem velkého slohu nebyl. Toho dostalo se klášteru teprve na konci 13. stol. v opatu Oldřichovi[2]).

Bohužel ani o tomto muži nevíme tolik, kolik bychom si přáli a kolik by byl si asi zasloužil. Všeobecná česká historie pomíjí ho mlčením, ač nelze pochybovati, že náležel k předním osobám v zemi za vlády Václava II., nejen svým postavením, nýbrž i důmyslem. Ani dobu jeho opatování nedovedeme určit. Poprvé se vyskytá r. 1278 hned na počátku roku[3]) a zprávy o něm jsou rozptýleny až do konce století. Na rozhraní 13. a 14. stol. zprávy o něm mizí. Nejvíce víme o něm z let 1287—1291, kdy náležel asi ke dvoru Václava II. a účastnil se tehdy událostí, jichž středem byl Záviš z Falkenšteina a jež skončily založením kláštera Zbraslavského.

---

[1]) Vyskytá se na listinách daných klášteru Litomyšlskému nahoře uvedených 24. dubna 1268 (Emler, Regesta II, 238) a 19. prosince 1269 (Emler II, 260).

[2]) Jelínek, Historie města Litomyšle I, 73 uvádí mezi Štěpánem a Oldřichem opata Martina. Týž jmenuje se v Necrologiu mon. Gradecensis et Zabrdoviensis k úmrtnímu dni 4. května bez roku. Jelínek ho sem klade jen proto, že zde jest mezera v řadě opatů. To však jest ovšem důvod velmi slabý, sám o sobě bezcenný.

Brzo po založení města viděli jsme částečný finanční úpadek kláštera. Klášter měl mnoho pozemků, zvláště lesů, avšak málo příjmů. Stará doba se přežila, bylo nutno jíti s časem, využitkovat půdy co nejvíce. Spekulace finanční musila se přidružit k dřívějšímu těžení z půdy. S peněžními spekulacemi souvisí však nerozlučně dluhy. Tak bylo i tehdy. Opat Oldřich byl muž své doby, dovedl pro klášter získat příjmy a peníze, dovedl však také dělat dluhy, tak aby klášteru a jeho finančnímu stavu nejen neuškodily, nýbrž prospěly.

Klášter Litomyšlský byl dosud klášterem opravdu venkovským, bez významu pro zemi mimo vlastní Litomyšlsko. Opatovi Oldřichovi šlo o povznesení významu, o vlivu při dvoře. Hlavní jeho starost tedy bylo, opatřit klášteru dům v Praze. Vybral si dům blízko kláštera sv. Tomáše na Malé straně s lázní, pivovárem i pekárnou, náležející k proboštství kostela sv. Víta na hradě Pražském. Kupní cena byla 75 hřiven stříbra Pražské váhy. Opat však neměl peněz, pomohl si spekulací s dluhy. Před tím, asi též již za opata Oldřicha, pronajal klášter Litomyšlský své pozemky ve vsi Tržku[4]) mistru špitálu u mostu Pražského řádu křižovnického za plat sedm hřiven stříbra. Tento kapitál, dosud nevyplacený, avšak na pozemcích tkvící, dal opat proboštu a kapitule Pražské za onen dům tím způsobem, že jim dal ony pozemky v Tržku s právem vybírati si od mistra křižovnického nájem.

Tak dostal se opat a tím klášter Litomyšlský v držení domu na Malé straně v Praze, jenž potom mu náležel dlouho a přešel i v majetek biskupův. Kupní smlouva o tom byla uzavřena 25. února 1287[5]) mezi opatem a proboštem s některými podmínkami: opat měl volno až do příštích hromnic (2. února 1288) zaplatit proboštu hotovými, čímž by byl minul závazek o postoupení Tržeckých pozemků. Majitel lázní v témž domě měl volně provozovat svou živnost až do nanebevzetí panny Marie (15. srpna 1287), tak aby nájem za tu dobu platil ještě proboštovi. Probošt pak odevzdal klíče i dům opatovi ještě v únoru 1287. Opat Oldřich bydlil asi často potom v Praze. Na podzim 1288 účastnil se jednání o jakési staveniště v Praze mezi opaty klášterů na Ostrově a Milevského[6]). Bylo to v době všemohoucnosti Záviše z Falkenšteina. Jeho hvězda počala se brzo potom kalit. O poměru opata Oldřicha k Závišovi nevíme, potom však hned opat přidržel se mladého krále Václava II.

---

[3]) V listině z 21. ledna 1278 (Emler, Regesta II, 468), v niž soudcové jmenovani od Přemysla II. klášteru Hradištskému u Olomouce přiřikaji půl vsi Těšetic.

[4]) Zde vyskytá se ještě původni tvar Tržkovice.

[5]) Emler, Regesta II, 601 z orig. arch. kap. Pražské. Jelínek I, 74 neznal asi celé znění této listiny, aspoň ji neužil.

Král Václav II. návodem krále německého Rudolfa I. hleděl se dostat z poručníkování svého otčíma, Záviše z Falkenšteina. Litomyšlský opat Oldřich účastnil se těchto pletich i jednání. Král zejména chtěl připravit Záviše o statky, v nichž spočívala jeho veliká moc. Statky ty ležely v bezprostřední blízkosti území kláštera Litomyšlského, hlavně Svojanov, Lanškroun a Lanšperk. Král proto uzavřel smlouvu s Fridrichem markrabětem Míšeňským a Lužickým 9. února 1289[7]), aby mu markrabě vydal některá svá panství na severu Čech a za ně přijal od něho v léno statky ve východních Čechách, z nichž by bylo utvořeno zvláštní knížectví v dědičném manství k české říši. To se dotýkalo Litomyšle velmi mnoho. Statky, z nichž mělo být utvořeno nové knížectví, obklopují Litomyšl skoro se všech stran: od Svojanova na sever Lanškroun, Lanšperk, Ústí n. O., dále Vysoké Mýto, na druhé straně Skuč, na jihu Polička, Svitavy až s Zábřehem. Opatství Litomyšlské by bývalo leželo uprostřed zvláštního území. Proto asi král chtěl udělit markrabímu i zvláštní protektorské a vrchnostenské právo nad Litomyšlí, ale tak, aby neukládal žádné roboty ani platy bez vůle opata a konventu Litomyšlského.

Ustanovení toto jest právně dosti podivné, a kdyby nebylo výslovného svědectví listiny z r. 1259, že Litomyšl je městem klášterním, museli bychom souditi, že Litomyšl byla městem královským jako Polička a Vysoké Mýto a že klášteru náležel jen venkov. Avšak listina z r. 1259 mluví příliš jasně o poddanském městě Litomyšli a podle ní můžeme asi vyložiti i zmínku v této listině o vůli konventu kláštera Litomyšlského. Touto listinou bylo by přešlo na markraběte asi jen jakési zeměpanské právo, ne majetkové, proto se tu Litomyšl klade mimo výčet nahoře uvedených statků.

Ustanovení této listiny nevešla v platnost a sice asi z příčiny, o níž i v listině se míní, že totiž ony statky jsou dosud v cizí moci. Záviš z Falkenšteina držel tehdy ještě většinu statků těch, královští města také nestála o nového pána, opat Oldřich snad také nelenil. Smlouva provedena nebyla, ani když Záviš z Falkenšteina byl popraven. Litomyšl zůstala i dále městem klášterním a klášter svobodným jejím pánem.

---

[6] Emler, Regesta II. 624.

[7] Emler, Regesta II. 633 sl.

Král Václav II. oblíbil si asi opata Oldřicha, o čemž svědčí jeho návštěvy v Litomyšli. Víme o trojím pobytu Václava II. na Litomyšlsku, přesně datovat je však nedovedeme. První asi jeho pobyt byl tu 1. září 1291,[8] kdy vydal odtud dvě listiny. Mimo to byl tu jednou koncem června[9], jindy koncem listopadu[10]. O tomto třetím pobytu nevíme určitě, přijel-li král i do samé Litomyšle, zdá se však, ježto toho času navštívil Vysoké Mýto.

O vlastních příčinách jeho cest do Litomyšle nevíme. První však r. 1291 týkala se asi založení kláštera Zbraslavského v pokání za popravu Záviše z Falkenšteina. Tomu aspoň nasvědčuje okolnost, že klášteru tomu hned v jeho zakládací listině z 10. srpna 1292[11] darováno bylo mnoho statků z vých. Čech, i z Litomyšlska. Tak staly se kláštery Litomyšlský a Zbraslavský sousedy a sice velmi blízkými, neboť statky kláštera Zbraslavského šly až na hodinu cesty k Litomyšli. O to asi jednal král v Litomyšli na podzim r. 1291 s opatem Oldřichem a konventem.

Statky kláštera Zbraslavského rozprostíraly se ve vých. Čechách v půlkruhu v čáře od Chocně k Ústí n. Orl. a České Třebové s výběžky k Litomyšli. Byly to sama Choceň, od ní na sever ves Běstovice, na západ Chlum a Bor[12], les Srub mezi Chocní a Vysokým Mýtem (nyní ves Sruby) u vsi Slatiny. V krajině mezi Vysokým Mýtem a Brandýsem n. Orl. obdržel klášter Nořín,

---

[8] Václav II. vydal toho dne listinu biskupovi Krakovskému na desátek z soli, srv. Dudik, Archive im Königreich Galizien, Arch. Öst. Gesch. XXXIX, 42, Extr. a Piekosiński, Kodeks dypl. kat. Krakowskej 131 (regest Emler, Regesta II, 667 a 1197), kde všude čteme Litomyšl (Lythomysl). Druhá listina téhož dne v Litomyšli vydaná biskupu Pražskému otištěna u Emlera, Regesta II, 666. Václav II. byl v lednu 1291 na Moravě, v březnu v Opavě (Palacký II, 128), 23. července v Praze (Emler II, 666), 8. října již zase v Chebu (ib. 667).

[9] Zachováno datum bez roku ve formuláři krále Václava II. (Emler II. 999) v listině z 21. června dané „in Luthomissl“. Že tento pobyt nesouvisí s pobytem zářijovým, ukazuje mimo délku času i nahoře uvedené datum 23. července, kdy byl král v Praze.

[10] Též ve formuláři, Emler, Regesta II, 999 s datem ve Vys. Mýtě 25. listopadu.

[11] Zakládací listina kláštera Zbraslavského, Emler IV, 745.

[12] Směrem k Chrasti. S nimi jmenuje se i „Mohlna“, již nedovedu lokalisovat.

Kosořín, Loučky, Zálší[13]), Oucmanice, Sv. Jiří[14]), Sulislav a Voděrady U Ústí n. O. Oldřichovice (nyní Dreihof), Kunzendorf (Kunčice?) Horní Dobrouč, Ustrov (Michlsdorf), Řetová, Česká Řetová[15]), Kerhartice, Dlouhá Třebová, Skuhrov (Ratsdorf), ještě jižněji Rybník, Königsfeld, Helvíkov (Herwigsdorf), konečně blíže k Litomyšli Zhoř, Vlčkov a Sloupnice.[16])

Nelze dobře určit, které z těchto statků byly dříve v moci kláštera Litomyšlského a které nyní koupí neb darem přešly na klášter Zbraslavský. Zejména neznáme vznik veliké kolonisační vesnice Sloupnice, nevíme, byla-li to ves klášterní. Klášteru Litomyšlskému jistě dříve patřila Zhoř (újezd »na zhoři«), o ní se však v listině praví, že té doby (1292) byla pusta. Proto snad dal ji opat králi Václavovi II. k disposici. Odtud klášter Litomyšlský dělí se o vládu ve vých. Čechách s klášterem Zbraslavským, jenž všech statků těch, ježto příliš vzdálených, znenáhla se zhošťoval.

Těmito nepatrnými zprávami musíme se spokojiti o činnosti opata Oldřicha v událostech let 1289—1292. Co víme dále, ukazuje nám ho hospodářem směru nahoře vylíčeného. Hleděl území klášterní zaokrouhlit. Statky, jež se mu nehodily, prodával. Hned 27. června 1293 prodal pole za Morašicemi[17]), jež na klášter spadlo nápadem dědičným, jež se však nehodilo pro vzdálenost od jiných polí klášterních, a sice šlechtičně domácí, Elišce vdově po Dyrskovi (?) z Bučiny i jejím dvěma synům Čeňkovi a Mikulášovi za 12 hřiven stříbra praž. váhy. Uzavření kupní smlouvy[18]) účastnili se i jiní šlechtici z okolí, Trojan z Morašic a syn jeho Bludo, Slavibor z Nových

---

[13]) Tak vykládám „Salicz“. Další „Bovoz“ opět nelze určit.

[14]) V listině vyskytá se oboji název, starý i nový, a sluje Lhota u kostela sv. Jiří. U ní ležel též „Ztriczow“.

[15]) V listině jmenují se tak obě Řetové, nyní Velká a Malá.

[16]) Zajímavo jest, jakým jazykem uvádí listina jména vsí. Česky: Choceň, Běstovice, Chlum, Bor, Sruby, Slatina, Jehnědí, Kokořín, Loučky, Sulislav, Voděrady, Řetová, Rybník, Zhoř, Vlčkov, Sloupnice, Skuhrov. Všechny tyto vsi mimo poslední (Ratsdorf) jsou i dnes české. Latinsky: villa Valczmanni (dnes české Oucmanice), Elgota circa ecclesiam S. Georgii (český Sv. Jiří), villa Ulrici (české jméno Oldřichovice, dnes jest to osada německá a sluje Dreihof), villa Michaelis (dnes česky Ustrov, něm. Michelsdorf, jest to ves německá), Tribovia (česká Dlouhá Třebová), Hervici villa (dnes něm. ves Herwigsdorf, česky Helvíkov). Německy: Kunzendorf (?), Ditrchsbach (i dnes něm., český název Horní Dobrouč), Gerhartsdorf (dnes česká ves Kerhartice), Königsfeld (dnes něm. ves taktéž).

[17]) V listině se praví „inter Morasicz et Mossenecz“. Kde by tento Mošenec ležel, není známo. Výklad Jelínkův I, 75, že jest to Mokře, je poněkud násilný.

[18]) Otištěna pod datem 27. června 1293 u Emlera, Regesta II, 696.

Hradů (z Božího domu), Čeněk z Desné[19]. Nejznamenitější z nich byla rodina z Morašic, jež potom v 14. stol. hrála na Litomyšlsku velikou úlohu. Že rodiny ty byly i dosti zámožny, ukazuje to, že pí. Eliška z Bučiny hned hotově zaplatila opatu tržní summu, což ani sám opat, jak jsme viděli, nedělával.

Takovéto prodeje prováděl opat Oldřich vždy s vůlí celého konventu, jejž k tomu cíli k zvláštním schůzím svolával[20]. Odtud známe i některá jména jiných hodnostářů kláštera. R. 1295 byl převorem Jan, podpřevorem Jindřich a proboštem Kunrát.[21] V příčině prodeje statků nebyl ani opat ani konvent zcela svobodným, nýbrž dělo se to pravidelně za souhlasu krále i opatů jiných klášterů praemonstrátských, ovšem hlavně Strahovského. Ano až k mateřskému klášteru Praemonstrátskému (ve Francii Prémonté) táhl se klášter Litomyšlský.[22]

Tak r. 1295 opat a konvent s povolením krále a opatů Strahovského a Praemonstrátského prodal tři vsi na Moravě u Letovic Vokov, Pamětice a Kladruby proboštu Vyšehradskému a kancléři království Českého Janovi. I v tom vidíme zase finanční obratnost opata Oldřicha. Neprodal proboštovi vsí smlouvou kupní, nýbrž postupem (concessionis seu locationis titulo). Postoupil mu je s dvory i se vším příslušenstvím, lidmi i rolemi, lesy, pastvisky, vrchy, loukami, vodami i všemi právy za 60 hřiven stříbra pražské váhy a sice doživotně. Jakmile by probošt zemřel anebo obdržel vyšší úřad církevní (biskupství), měl ihned statky ty vrátit a sice ve stavu, v němž by tehdy byly, se vším dobytkem i obilím, a k tomu ještě i s polnostmi, jež si již dříve probošt sám koupil od Heřmana a Šebestiána z Letovic u téže vsi Vokova.

O tom uzavřena postupující smlouva v Praze 11. května 1295[23], jíž oběma stranám byly poskytnuty opravdu výhody. Ony tři vsi ležely od kláštera Litomyšlského daleko, proto je s prospěchem mohl postoupit za hotové peníze, zvláště když po letech měly se statky zase ke klášteru a k tomu ještě rozmnožené vrátit. Probošt zase měl výhodu, že za cenu poměrně levnou mohl držet vsi až do své smrti. Smlouva ta klášteru Litomyšlskému se ovšem vyplatila zvláště tím, že probošt Jan zemřel již za tři léta, r. 1298, když již oněch 60 hřiven byl hotově zaplatil.

---

[19] Jelinek I, 75 připojuje před tím stojící jméno Bohuslav k následujícímu Čeňku a jmenuje je oba z Desné, k čemuž není důvodu. — Mimo tyto jsou tu svědky Plichta z Nosalovic, jmenovaný Bohuslav i Markvart z Čankovic (u Pardubic), Vrš, Čeněk, Vádek, Lev, Eliáš z Týnce, Ludvík z Moravan a Petr Dubek. Jelinek I, 75 učinil z Dubka plnomocníka pí. Elišky, o čemž v listině není zmínky.

[20] V listině z 27. června 1293 (Emler II, 696) se praví: „Nos Ulricus abbas . . . habito nostrorum seniorum fratrum consilio et consensu“.

[21] Jména v listině z 11 května 1295 (Emler, Regesta II, 724).

[22] Ibidem: „Gilhelmi Premonstratensis et Budissi Strahoviensis monasteriorum abbatum beneplacito“.

[23] Otištěna u Emlera, Regesta II, 724.

Tak pod ochranou a vedením mocného a důmyslného opata Oldřicha vzmáhal se klášter, vzmáhalo se i město. Víme o trzích jež tu byly konány v té době a na něž sjížděli se kupci z okolních měst i královských, zvláště z Vysokého Mýta a Poličky[24]. Avšak poddanský poměr měšťany a kupce Litomyšlské tížil v poměru ke královským svobodným svým sousedům. Královská města totiž bedlivě střehla své právo tržní a nepouštěla sem obchodníků z měst poddanských. Opat Oldřich odpomohl i této nesnázi. Maje asi velký vliv na dvoře, vymohl si od krále Václava II. privilegium dané 25. července 1298, jímž král předně stvrdil všechny svobody, dané městu Litomyšli majestátem r. 1259, a dal mu nové právo, aby mohli měšťané Litomyšlští na trzích v městech královských, zvláště ve Vysokém Mýtě a Poličce, požívati týchž práv svobodného obchodu, jako měšťané královských měst měli u nich. Kdyby pak nastaly spory, kdyby měšťané královští žalovali na měšťany Litomyšlské, má při rozsoudit opat neb jeho úředníci, a teprve kdyby ti se vzpírali neb nedbali, má být pře vznesena na král. podkomořího[25].

Na samém sklonku 13. století a snad i svého života učinil opat Oldřich nadaci pro mnichy kláštera Litomyšlského, tak aby dostávali pravidelnou denní míru jídla i pití (pitance). Dostav k tomu svolení opata mateřského kláštera Praemonstrátského, daroval mnichům k tomu roční úrok, jenž mu šel ze Svitav a z dvou blízkých vsí, z Lačnova (Lotschnau) a z Kamenné (Hermersdorf), jež obě leží nyní v okresu Litomyšlském. Bylo toho všeho 13 kop, začež konvent musil konat ročně tři slavné zádušní mše za zakladately kláštera[26].

K tomu potom přibyly i jiné úroky, o nichž není jisto, zda také ještě od opata Oldřicha či od jiných. Zdá se, že dárců bylo několik. Byly to vesměs vsi blíže Litomyšle. Nejblíže Osík, odkudž z mlýna šla jedna kopa, z mlýna v Němčicích 42 grošů, nejvíce však z Litrbach: z mlýna 54 grošů, z desíti prutů pole 1 ½ kopy, z kovárny 14 gr. (celý úrok odtud byl 28 gr.) a z Tuklinovy role 40 gr. Ze vzdělanějších vsí šly ze vsi Karle z hospody 1 kopa a z lánu 72 gr., v Lezníku též jedna kopa, což činí dohromady 8 kop 12 gr. [27]. O platy tyto později v době biskupské nastaly hádky, komu náležejí. V té době dostalo se klášteru i slavných plnomocných odpustků[28].

---

[24] Emler, Regesta II, 776.

[25] Listina otištěna u Emlera, Regesta II, 776—777. Srv. J. Chytil, Schriften d. hist. stat. Section V, Brünn 1853, str. 57.

[26] Zpráva o tom s datem „ante 60 annos“ jest v listině z 5. října 1358 v archivu m. Litomyšle, z níž nedostatečný regest o této nadaci otiskl Emler, Regesta IV, 752.

Opat Oldřich zemřel asi hned potom, kolem r. 1300, tehdy aspoň mizí už o něm všechny zprávy[29]. Za něho klášter Litomyšlský dosáhl významu, jakého před tím neměl. Byl to první muž mezi opaty Litomyšlskými, jenž dovedl ocenit a pochopit myšlenku biskupa Zdíka, jenž dovedl učinit neb aspoň snažit se učinit z kláštera Litomyšlského to, co z něho chtěl míti Zdík. Odtud klášter Litomyšlský, ač stísněn novými kláštery, jest přece předním ve východních Čechách. Opatovi Oldřichovi náleží o to zásluha; proto v něm můžeme vidět nepřímého spolutvůrce, zárodek vývoje, jenž spěl k založení Litomyšlského biskupství. Po něm klášter se již na své výši udržel, ač přišli opatové menší ano slabí a ač v konventu nastaly veliké různice a pletichy. Podklad finanční a k tomu zevnější lesk kláštera, jeho zastoupení na královském dvoře v samé Praze, toť zásluha opata Oldřicha.

* * *

---

[27] V téže listině, jakož i v listině z 11. února 1361 v témž archivu.

[28] V inventáři listin, chovaných někdy v klášterním archivě Litomyšlském (v archivu Musea král. Českého) jmenuje se originál takových odpustků, jež dal klášteru Petr biskup Kamenský (Caminensis) 13. listopadu 1296 (Idus Nov.) k kostelu Litomyšlskému. Den před tím 12. listopadu (II. Idus Nov.) vydal týž biskup v Brně odpustky klášteru Nanebevzetí P. Marie (Emler, Regesta II. 741 s chybným datováním 13. listop.). Zdá se, že oba listy vydány byly najednou, snad u přítomnosti opata Oldřicha v Brně.

[29] Jelinek I, 88 klade smrt opata Oldřicha až k r. 1310, avšak neprávem. R. 1306 Oldřich byl již jistě mrtev.

VI.

Klášter Litomyšlský v 14. století.

Válka s Uhry. Statky kláštera Zbraslavského. Loupeže Švábů. Šlechta: páni ze Švábenic, z Morašic. Povodeň 1310. Rychta v Chmelíku. Odúmrtí. Řemesla. Lázně. Pověst o Karli. Opatové Kunrát a Jindřich Calta. Dluhy klášterní. Bouře v klášteře. Privilegium krále Jana.

První desítiletí 14. století bylo v českých dějinách velmi bouřlivé. Války Václava II., vymření Přemyslovců a boje o trůn až do uvedení do země Jana Lucemburského, to byly události, jež hýbaly celou zemí, i Litomyšlskem. Král Václav II. v zájmu syna svého Václava III. vytáhl do Uher, za to císař Albrecht vtrhl do země, což se opakovalo po smrti Václava II. a zvláště III. Litomyšl, kudy dosud podle zvyku chodilo se do Moravy, byla všemu tomu na ráně. Nezdá se však, že by jí válečné ty příběhy byly nějak ublížily. Václav II. byl klášteru nakloněn a proto před výpravou do Uher vydal klášteru privilegium, jímž osvobodil konvent od povinnosti opatřiti vozy na tažení do Uher, a sice po celá dvě léta, jakož i aby nebyl klášter nucen k mimořádným nějakým platům[1]). Tak byl klášter ušetřen skoro vší vojenské povinnosti.

Téhož času nastala i změna v držení statků kláštera Zbraslavského. Václav II. majestátem z 21. května 1304 stvrdil klášteru tomu statky a podle něho se zdá, že buď klášter sám neb král prodával neb vyměňoval vsí ležící blízko Litomyšle. Klášter Zbraslavský drží odtud jen statky u Vysokého Mýta, Ústí n. O., České Třebové, Svitav a Poličky. Nejbližší statek směrem k Litomyšli jest Zhoř. Jsou to tyto: Stradouň a Džbánov u Mýta, Oldřichovice (Dreihof), Kerhartice, Řetová, Česká Řetová, Knapovec (Knappendorf), Siegfridsdorf (?), Horní Houžovec (Hertersdorf), Třešnovec (Johnsdorf u Lanškrouna), Dolní Dobrouč (Liebenthal), Horní Dobrouč (Dittersbach) u Ústí n. O., dále Krátká Třebová, Dlouhá Třebová, Parník, Rybník, Zhoř, Skuhrov (Rathsdorf), Ustrov (Michelsdorf), Malín (snad dnešní Semanín) u České Třebové, Königsfeld, Helvíkov (Kl. Herwigsdorf) u Abštorfa[2]).

---

[1]) Osvobození toto zachovalo se bez data ve formuláři Zdeňka z Třebíče z doby Václava II. a otištěno u Emlera, Regesta II, 1073. Zpráva o tažení do Uher datuje listinu tu dosti přesně. Podivno je, že se tu mluví o klášteru řádu sv. Augustina, což snad vzniklo omylem pozdějšího písaře. Že se to nevztahuje k pozdějšímu Litomyšlskému klášteru Augustinianskému, vysvitá jasně z toho, že formulář ten určitě náleží Václavu II., proto onen udaj musíme pokládat za chybu. Až do vynalezení tohoto formuláře bylo privilegium neznámo.

S těmito úmluvami o zboží s klášterem Zbraslavským souvisí i to, že papež Clemens V. 23. května 1305 stvrdil opatu i konventu kláštera Litomyšlského P. Marie všecky svobody a nadání předešlých papežů, jakož i nadání a exempce světských osob, králů i jiných, jim udělená[3]).

V té době již Oldřich opatem jistě nebyl. Hned na počátku r. 1306 vyskytá se jiný opat, jehož jména však neznáme[4]). Byla to bouřlivá doba. Václav III. byl zabit, následující král Rudolf I. zemřel za několik měsíců, král Jindřich byl slaboch. Po smrti Rudolfově vtrhl r. 1307 do Čech císař Albrecht. Musil sice odtáhnout, ale podařilo se mu smluviti se s Eliškou Rejčkou, manželkou někdy Václava II. a potom Rudolfa I., jež v druhém svém vdovství sídlila v Králové Hradci a držela všechna věnná města královská. Podle této úmluvy přijala do svých měst švábskou posádku. Tak se stalo i ve Vysokém Mýtě a Poličce, obou věnných městech. Švábové loupili kraj široko daleko, proto pochopíme, že Litomyšlské území, pustošené s obou stran, utrpělo asi znamenité škody. Obyvatelstvo ovšem k tomu nemlčelo a tak strhly se někdy úplné bitvy, z nichž nejznamenitější byla porážka Švábův u Uherska. Teprvé smrtí cís. Albrechta 1308 toto pustošení přestalo, kdy Švábové, jsouce úplně opuštěni, musili ze země ustoupit[5]).

V té době vystupuje na historické jeviště okolí Litomyšlského šlechta. Tím, že Litomyšl sama byla městem duchovenským a nejbližší dvě města městy královskými, zatlačen ovšem vliv šlechty v zdejší krajině do pozadí. Za to setkáme se tu hojně s šlechtou drobnou, zemany, z nichž nejznamenitější byli zmínění již vladykové z Morašic, po nich vladykové z Bučiny. Na poč. 14. stol. kvetl tu však také již zmíněný mocný rod panský, páni ze Švábenic, kteří sídlili kdysi na tvrzi Švábenické, v té době však již i na Heřmanicích, odkudž se i psali. Rod pánů ze Švábenic náležel více šlechtě moravské. O jeho rodopisu bude mluveno později. Na poč. 14. stol. byl hlavou rodu pan Vítek ze Švábenic a na Heřmanicích, obzvláštní přítel kláštera Zderazského v Praze. Jeho vlivem dostaly se některé vsi na Litomyšlsku do rukou tohoto kláštera, jenž potom s klášterem Litomyšlským a Zbraslavským tvořil trojici hlavních držitelů půdy v nejvýchodnějších Čechách od Litomyšle k Lanškrounu.

---

[2]) Listinu viz u Emlera II, 866.

[3]) Stručný regest u Emlera, Regesta IV, 763 originál v archivě m. Litomyšle Vidimus z r. 1651 uložen v témž archivě pod č. 58. Emler nějakým nedopatřením otiskl nejprve regest této listiny k roku 1306 (Regesta II, 903) a teprve v dodatcích pod správným datem

[4]) V listině z 17. března 1306 jmenuje se mezi svědky vedle jiných opatů „C. Lutomissilensis“ (Emler, Regesta II, 900) a 2. června 1306 „Th. Luthomislensis“ abbas (Emler II, 903). Jest to asi týž opat, snad čtení není tu přesné. D. Čermák vykládá oboje za Ch. a čte Kunrát, jenž se jmenuje opatem až r. 1314. Proti tomu mluví papežská bulla z 13. července 1312, o níž dále.

[5]) Palacký II, 162.

Vítek ze Švábenic daroval klášteru Zderazskému nejprve 11. ledna 1307 patronátní právo ve vsi Moravanech[6]). Když pak následujícího roku zakládal si v kostele téhož kláštera hrobku pro svůj rod, zapsal klášteru 100 hřiven grošů praž. (64 gr. na hřivnu) na svých vsích, a sice aby je platila ta ves, jíž to bude možno, buď Voděrady nebo Oucmanice nebo Zálší. K tomu přidal patronátní právo ve vsi Sv. Jiří (tehdy zvané též Prostřední Lhota). Svědky tohoto nadání byli okolní vladykové Tvořimír z Louček a Havlík z Džbánova[7]). V té době byl Vítek dlužen značnou summu peněz Pražským měšťanům. Klášter, pamětliv asi jeho nadání, pomohl mu tím, že týmž měšťanům zapsal svůj dvůr Žebřinu[8]) a tak dluh 312 kop gr. praž. za něho zaplatil. Mimo to utrpěl klášter Zderazský jím ještě škodu 100 kop zastavením jiných statků. Proto nyní Vítek 27. července 1309 převedl na klášter za tuto celou summu 412 kop dvě své vsi, Zálší a Sloupnice, se všemi pozemky, rolemi, loukami, pastvinami, vodami, se všemi právy soudními a užitky. Kdyby pak ty vsi vynášely více, než byla ona dlužná summa, daroval i to Vítek klášteru na vydržování hrobky rodu svého. Smlouva udála se o to u přítomnosti krále Jindřicha dne nahoře jmenovaného, při čemž z Litomyšlska byli i vladykové Lipolt z Újezda a Havlík z Džbánova[9]).

---

[6]) Emler, Regesta II, 913.

[7]) Emler II, 939. O patronátu u sv. Jiří srv. Hammerschmied, Gloria Eccl. Prag. 277.

[8]) V listině se praví „Ziebrzina“, kdežto v další listině z 29. července sluje „Zyberna sive Viesd.“ Je-li to Újezd na Litomyšlsku, neb kde onu „Žebřinu“ máme hledat, nevíme.

[9]) Emler Regesta II, 951. Lipolt z Újezdu sluje tu miles (rytíř), Havlík z Džbánova jen famulus, byl asi ve Vítkově službě.

K listině té přišla jiná s dodatkem hned 29 července 1309 o témž nadání[10]), načež král Jindřich nazejtří 30. července obě listiny stvrdil[11]).

Hned následujícího roku, 25. července 1310, stihla statky Vítka ze Švábenic a současně asi i jiných držitelů velká živelní pohroma, tak že zpráva o tom šířila se i daleko do země. Toho dne totiž přikvačila na Litomyšlsko povodeň, ač nevíme, která řeka se rozvodnila. Příval byl asi veliký, takže i menší potoky dělaly veliké škody. Nejhůře bylo na Heřmanicích, sídle p. Vítka z Švábenic, jež leží na Sloupenském potoku. Bylo tam nějaké taneční veselí o sv. Jakubě, když se přihrnula voda a odnesla tanečníky i s pištcem[12]).

Bludo z Morašic, hlava rodu, staral se též o rozmnožení slávy svého rodu, zvláště zbožnými nadáními. Na své tvrzi[13]) v Morašicích postavil zvláštní oratoř, pro niž vymohl si 25. listopadu 1321 v samém Avignoně u dvora papežského[14]) plnomocné odpustky čtyřicetidenní pro každého, kdo by v neděli neb o velkých svátcích[15]) a jich oktávech v též oratoři mši a kázání byl přítomen, zvláště pak pro celou svou rodinu[16]).

Při rozkvětu šlechty musil se i klášter starat, aby jí nebyl zatlačen do pozadí, zejména ve věcech hospodářských. Zdá se pak podle toho, co o letech těch víme, že klášter opravdu neleníl. Z té doby máme zprávy o zřízení dědičné rychty ve vsi Chmelíku. Již tehdy stejně jako dnes byla to ves německá (sluje v listinách Hopfendorf), ač leží bezprostředně vedle velké české obce Střenice (Trstenice). Tam zřízena dědičná rychta, k níž náležely tři pruty role, krčma, pekař, kovář a švec. Rychtář měl i jurisdikci, mohl ukládat pokuty, z nichž pak třetí peníz byl jeho. Klášter 17. března 1314 postoupil rychtu tu, asi prodejem, Jirsovi a jeho dědicům na věčné časy se vším příslušenstvím i s oním třetím penízem, avšak s podmínkami, aby sice Jirsa i jeho dědicové směli rychtu prodat, ale jen se svolením kláštera a to ještě tak, aby položili konventu napřed závdavek. Mimo to vymíněno, aby opat a konvent měli tu právo odpustit vyměřené tresty, a komu by odpustili, aby od něho ani rychtář nevymáhal svůj třetí peníz[17]).

---

[10]) Emler, Regesta II, 952.

[11]) Emler, Regesta II, 954.

[12]) Dalimil, FRB III, 221, 295. „U Liutomyšle v Heřmanicích tanec i s pištcem vzala. Ta božie spústa den sv. Jakuba sě dála". Od té doby vyskytá se i jméno „Submersa ecclesia".

[13]) V listině mluví se o „castrum in Moraschicz" (Emler, Regesta III, 301).

[14]) Odpustky vydali arcib. Mathias Duracensis a biskupové Zacharias Suacinensis a Egidius Adrianopolis.

[15]) O vánocích, o novém roce, na 3 krále, o květné neděli, velikonocích, nanebevstoupení, o sv. duchu, o božím těle, o Janu Křt., Petru a Pavlu, všech apoštolích, o všech svatých, sv. kříži, o sv. Michalu, o všech svátcích p. Marie, o sv. Vavřinci, Vincenci, Martině, Mikuláši, Štěpánu, Jiřím, Ambroži, Jeronymu, Řehoři, Augustinu, o sv. Markétě, Maří Magdaléně, Kateřině, Agátě, Anně, Anežce a v den 11tisíc panen.

[16]) Listina z pamětní knihy fary Morašické u Emlera, Regesta III, 301.

Jirsa asi brzo potom zemřel, snad bez dědiců, ježto rychtu prodal Jindřichovi, jenž byl potom rychtářem. Zdá se však, že ustanovení z r. 1314 nebyla při tom přesně zachována[18]), proto r. 1324, kdy rychtář Jindřich chtěl odprodat zmíněné tři pruty role, přišla celá věc k městskému soudu do Litomyšle, jemuž předsedal rychtář městský Mikuláš a jehož se súčastnil i opat (tehdy byl opatem Kunrát). Povoláni svědkové z rady městské, privilegium Jirsovo prozkoumáno a nalezeno, že Jirsa koupil ony tři pruty role, o něž nyní šlo, od konventu kláštera a že se nalézají u vsi na místě řečeném „nad zmolemi.« Tím dokázáno, že role náležejí k dědičné rychtě, načež rychtář Jindřich se jich odřekl a soud přiřkl k nim právo kupci Blahotovi a jeho dědicům. Opat Kunrát stvrdil Blahotovi jeho právo listinou 9. dubna 1324[19]).

Z téhož času víme i něco o poměru opatově k samému městu, zejména o jeho právu odúmrtním. Zemřelť v Litomyšli nějaký Michal, zanechav po sobě chlapce. Jeho majetek připadl klášteru, avšak poručník sirotků Bohuslav se dětí ujal a jednal s opatem o postoupení dědictví. Pomohlo mu asi, že onen Michal byl vlastní bratr Domaslava, opatova notáře. R. 1326 došlo k smlouvě, podle níž opat a konvent vydali dětem v plný majetek krám řeznický a dva krámy pekařské v samé Litomyšli, tak aby z nich mimo berni královskou ničeho nemusili platit. Jen si opat vymínil, aby synové Michalovi, chtěli-li by ony krámy někdy prodat, oznámili to prve konventu kláštera, a teprve kdyby klášter sám nechtěl je koupit, aby je prodali, komu by chtěli[20]). Bohužel listina o smlouvě té jest poněkud nejasna. Nepraví se tu výslovně, byly-li ony krámy právě dědictvím po Michalovi, neb byla-li to jen náhrada za dědictví. Zdá se však, že krámy ty náležely Michalovi a že tedy krámy byly zapisovány od opata, proto spadávaly na klášter zpět i tehdy, když majitel měl přímé dědice v svých dětech. Nevysvětleno zůstává, že Michal a po něm jeho synové drželi krámy řeznický i pekařský, což se nesrovnává s tehdejším přísným dělením řemesel. Snad byl jen majitelem krámů a ne řemeslníkem.

---

[17]) Z urbáře Litomyšlského v českém překladu starém vydal Emler, Regesta III, 80.

[18]) Opat a soud praví, že „porozuměli“ r. 1324, že Jindřich rychtu koupil, tedy asi bez jich vědomí.

[19]) Z téhož urbáře Emler, Regesta III, 380.

[20]) Listina, na níž udán jen rok, otištěna u Emlera, Regesta III, 486. Originál chová se v archivu m. Litomyšle a zajímá tím, že na něm zachována nejstarši pečeť opata a kláštera Litomyšlského. Při listě visí dvě vejčité pečeti v bílém vosku, na obou je vyobrazena P. Maria s Ježiškem, avšak tak, že na pečeti opatově s nápisem „Sigillum abbatis Litomisl.“ chová Ježiška na levé ruce a před ní klečí duchovní v klerice, na pečeti konventu s nápisem „Sigillum conventus ecclesiae Litomisl.“ drži Ježiška na pravé ruce.

K těm chudým, nesouvislým zprávám z let desátých a dvacátých druží se i malé dvě zprávy z let třicátých 14. stol. Tehdy totiž setkáváme se v Litomyšli s lidumilným měšťanem Jindřichem Vlkem, jenž společně s manželkou svou 19. dubna 1335 učinil nadaci na věčné časy, aby z domu Hankova, jenž stál kdesi na tkalcovském náměstí[21]), každoročně čtyřikrát, vždy v pondělí neb úterý po suchých dnech, vystrojena byla chudým a neduživým v městě lázeň v tak zv. německých lázních. Syn Jindřichův Matiáš slíbil za to doživotně odvádět o suchých dnech rodině Hankově po 1 groši, a sice tak, aby kdyby Hanka sám dům prodal nebo po jeho smrti prodán byl, následující držitel i dále ony lázně opatřoval. Zápis o tom stvrzen pečetí městskou[22]).

Z téhož roku dovídáme se něco o Sloupnici. Snad asi ke konci 13. stol. byl v radě městské obce v České Třebové Petr z Heřmanic, neznámo, zda člen rodu pánů ze Švábenic, či jen rodilý ze vsi té. Ten svým kšaftem odkázal z ročního úroku ze svého půllánu ve vsi Sloupnici 40 gr. chudým města České Třebové, aby jim každých čtrnácte dnů byla vystrojena lázeň. Mimo to zahrady přiléžící daroval kapli sv. Kateřiny. Syn jeho Ulman darování to potvrdil, syn pak tohoto Lipolt, rychtář jmenovaného města, přidal témuž kostelíčku užitek z mlýna, placený o velikonocích a sv. Michalu a 22 gr. z mlýna v Parníku[23]).

Tuto chudost zpráv o městě Litomyšli a venkově neosvěžil, bychom ani vypravováním pověsti, jak markrabě Karel, později císař Karel IV., jel toho času z Olomouce do Prahy a ubytoval se v klášteře Litomyšlském, jak se vydal na lov, jak unaven hledal vodu, až nalezl studeň ve vsi, jíž odtud přezval Karlsbrunn (česky dnes Karle)[24]). Nemáť tato zpráva asi vůbec historického podkladu.

---

[21]) V listině se praví „in platea textorum Luthomyslensis civitatis".

[22]) List o tom u Emlera, Regesta IV, 55. Orig. v archivu m. Litomyšle s městskou pečetí, jež jest nejstarší, bohužel však porušena.

[23]) Z orig. v archivu m. České Třebové Emler, Regesta IV, 48

[24]) Pověst tu vypravuje mimo jiné Schaller, Topogr. v. Böhmen, Chrudimer Kreis str. 154.

Teprve z samého obratu let třicátých v čtyřicáté, tedy bezprostředně před založením biskupství, dostává se nám zpráv o některých událostech v klášteře, jež, jak se zdá, byly značně bouřlivé. Jest to počátek velkých sporů mezi opatem a konventem, jenž nedlouho potom, změniv se v boj biskupa s kapitulou, zabíral dlouho mysle všech členů kapituly, takže jím byl vývoj na delší dobu zastaven.

Opat Oldřich mizí z historického jeviště asi kolem r. 1300. Po něm nevyskytá se jméno opatovo až r. 1314, kdy byl opatem Kunrát. Zdá se, že to jest týž, jenž r. 1295 byl proboštem. Opatem stal se asi r. 1312, kdy opatu Litomyšlskému vydal papež Clemens V. 13. července milost, aby 10 let po své volbě mohl užívat ještě dřívějších beneficií. Patrně tedy toho roku nastupoval nový opat[25]).

Jmenuje se potom ještě r. 1324 a 1326, načež zase stopa jeho mizí. Za něho z hodnostářů známe r. 1314 převora Jana a podpřevora Šimona, r. 1326 byl převorem snad týž Jan, podpřevorem též Jan[26]). Zdá se, že Kunrát dožil se značného věku, proto mniši, hlavně kandidáti na opatství, čekali již na jeho smrt. Z nich víme o Petrovi Peregrinovi, jenž byl mnichem Litomyšlského kláštera a dal si od papeže Jana XXII. udělit »milost« (kollaci) na Litomyšlské opatství, až se uprázdní. Tehdy bylo ovšem snadno tomu, kdo měl peníze a chtěl u kurie platit, dosíci tak zv. „milosti« a není divu, že na totéž místo bylo vydáno »milostí" několik. Tak papež Jan XXII., jenž proslul tímto prodáváním »milostí«, téhož dne, kdy vydal list na Litomyšlské opatství Petrovi Peregrinovi (26. února 1331), vydal takový list i děkanu Olomouckému[27]). Jak se oba potom dohodli nevíme. Mezi opaty nenalézáme potom ani jednoho ani druhého. Rovněž nevíme, v jakém poměru neb byl-li v nějakém ke klášteru Litomyšlskému r. 1340 vyskytující se právník a advokát Jan z Litomyšle[28]).

Kdo byl opatem na počátku let 30tých, nevíme[29]), jen tolik je jisto, že to byl velmi špatný opat.

Statky klášterní zastavoval tak houfně, na klášter mimo to uvalil tolik dluhů, že se musilo sáhnout k prostředku velmi mimo—

---

[25]) Chytil, Cod. Mor. VI, 45—6, stejné listy vydány Petrovi biskupovi Olomouckému (nast. 1311), nově zvolenému biskupovi Viterbskému a Olomouckému kanovníkovi M. Oldřichovi z Paběnic.

[26]) Viz listiny z 17. března 1314 (Emler, Regesta III, 80), 9. dubna 1324 (ibid. 380) a 1326 (ibid. 486).

[27]) Regest obou listin vydaných v Avignoně u Emlera, Regesta III, 680. O druhé viz též Dudík, Iter Rom. II, 117 podrobnější zprávu.

[28]) Jmenuje se svědkem na listině z 14. ledna 1340 (Emler IV, 300).

[29]) Beze jména vyskytuje se opat Litomyšlský svědkem na kupní smlouvě kláštera Kornického 19. února 1329, Chytil, Codex Mor. VI, 291.

řádnému: opat ten byl konečně sesazen z opatství. Bezprostřední nástupce jeho je Jindřich Calta, mnich kláštera Milevského, jenž opatoval potom až do založení biskupství[30]). Za něho byl převorem též Jindřich[31]).

Opat Jindřich ujal se opatství, avšak dluhů bylo tolik, že je nezmohl. Poprvé se jmenuje 23. srpna 1336, kteréhožto dne opat a celý konvent vydali dlužní úpis na 40 kop gr. Rupertovi z Onšova, purkrabímu Lanšperskému, a Petrovi zedníkovi, měšťanu Vysokomýtskému. Zavázali se zaplatit dluh ten o sv. Michalu. Kdyby tak neučinili, měli sám klášterní rychtář města Litomyšle a Kunrát z Karle (z Karlsbrunnu) dostaviti se do domu Petrova ve Vysokém Mýtě a zde zůstati rukojmím, dokud by peníze ty i s dalšími vydaji nebyly úplně zaplaceny. Vyminěno však, že kdyby král peníze ty poručil vyplatiti podkomořímu království Českého Oldřichovi Pflugovi, aby opat a konvent byli propuštěni z tohoto závazku[32]). Zdá se, že peníze ty nebyly plným majetkem nahoře uvedených věřitelů, a že proto opat chtěl jednati s králem neb podkomořím o delší sečkání, od nichž by toho byl spíše dosáhl než od soukromých měšťanů.

Toho zažil a o tom se přesvědčil opat téhož času jinde. Byl dlužen značnější summu Václavovi a Mikulášovi bratřím Geunaherům, měšťanům Pražským, kteří ho upomínali stále hrozivěji, až mu pohrozili, že mu budou škodit na statcích jeho kláštera s mocnými svými přáteli, kolik jich dostanou[33]). Zaplatil-li potom, neb došlo-li k nějakým výtržnostem, nevíme. Podle toho, co následovalo, zdá se, že nezaplatil a že nemohl zaplatit.

Opat Jindřich činil asi co mohl. Zastavoval pozemky, aby mohl zaplatit nejnaléhavějším věřitelům, prodával, vydával dlužné upisy na staré dluhy, to vše však nestačilo. Doba byla zlá, vláda krále Jana ne nejjistější. Proto větší věřitelé urvali násilně klášteru část pozemků v náhradu za dluhy. K tomu všemu vznikla silná opposice proti samému opatovi. V čele jí stál mnich Lev syn Janův, opravdu asi horlící pro reformu klášterních financí, s ním však spojil se mnich Hildger, mnich z kláštera Strahovského, muž násilný a vládychtivý. Opposice vzrostla tak, že Hildger konečně pomocí moci světské, snad okolní šlechty, zmocnil se vlády v klášteře a opata Jindřicha odtud vypudil.

---

[30]) O událostech těchto, jakož i o rodném jméně opatově a původu jeho dovídáme se z důležité listiny z r. 1339, objevené ve Vatikáně (Emler IV, 295). Listiny o opatování opata Jindřicha nalezeny byly teprve v novější době, proto naše vypravování o konci Litomyšlského kláštera liší se podstatně od líčení dosavadního, zvláště od Jelinka, jenž o předůležitých událostech těchto ještě věděti nemohl.

[31]) 23. srpna 1336, Emler IV, 128.

[32]) Listina o tom vydána v Litomyšli, Emler, Regesta IV, 128.

[33]) Tomek, Dějiny m. Prahy I, 307.

Opat Jindřich vznesl ovšem celou záležitost na papežskou kurii, kamž i mnich Lev vyslal své plnomocníky. Lev se své strany žaloval na opata, jejž zval jen mnichem Milevským, jenž prý se vetřel v Litomyšlské opatství, že odcizil zástavami i prodejem mnoho statků i práv klášterních, že velké peníze, jež za to utržil, nechal si pro sebe a neobrátil je k užitku kláštera, což vše že vedlo k zkáze klášterní. Jindřich se však hájil, že právě pro jeho vzorné hospodaření mnozí darovali klášteru statky i platy, že osvobodil klášter od mnoha dluhů těžkých, že však ho nejvíce tížily dluhy, jež nadělali jeho předchůdci, z nichž poslední proto dokonce byl i sesazen, že vše, co prodal neb zastavil, bylo s vůlí celého konventu a vždy jen proto, aby se vyhnul větším škodám, že dluhy předchůdců bral na sebe; největší škody že utrpěl klášter násilným loupením svých statků a násilným skutkem Hildgerovým.

Další osud těchto sporů neznáme. Papež Bonifác XII. vznesl celý spor na opaty Zbraslavského a Opatovického a Jana Pádovského, kanovníka Olomouckého, ke konci roku 1339[34]). Jich rozsudek se nezachoval, avšak toho času byl již Jindřich opět opatem v Litomyšli a Hildger vypuzen. Opat Jindřich i dále staral se opravdu o zlepšení financí a obrátil se o to i na krále Jana. Ten majestátem 24. července 1341 uznal, že opat i konvent Litomyšlského kláštera jsou dluhy velmi stísněni, proto osvobodil klášter i jeho poddané od sv. Havla (16. října) toho roku na celých dalších pět let ode všech poplatků mimořádných i pravidelných berní. Tehdy zejména Jan z Nedošína byl naléhavý a neodbytný věřitel kláštera[35]).

Těmito bouřemi končí se dějiny kláštera praemonstrátského v Litomyšli. Založením biskupství nastává veliký obrat v směru dějin i v hojnosti pramenů. Z lokálního kláštera přestupujeme na širší pole veřejného života českého, z úlomkových, nahodilých zpráv v soustavnější líčení dějin Litomyšlského biskupství.

---

[34]) O tom všem vypravuje listina Bonifáce XII. z konce r. 1339, otištěná u Emlera, Regesta IV, 295.

[35]) Emler IV, 387.

Část III.

Dějiny Litomyšlského biskupství.

(1344—1421).

Prameny a literatura.

Dějiny Litomyšle až posud stále stoupají organickým vzrůstem. Od pohraničního tržiště k založení města, od založení kláštera až k zřízení biskupství vyvíjí se Litomyšl stále mocněji a mocněji. Biskupství znamená vrchol dějin Litomyšle v době předhusitské, jím dostalo se jí mimořádného postavení v Čechách. Litomyšl byla prvním venkovským městem biskupským v Čechách. Odtud význam dějin Litomyšle v této době sahá za hranice dějin místních.

S bohatostí dějů kráčí i bohatost historických pramenů. Dosud musili jsme se spokojit i nejmenšími zprávičkami rázu sebe lokálnějšího, něco chudě osvětlených jmen osobních a místních musilo nám nahradit dějiny. Odtud však jsou prameny již úplnější, souvislejší, proto též obraz dějin Litomyšle, na nich zbudovaný, bude ucelenější, životnější. Proto budeme si též všímat zde více celkového vývoje biskupství a kathedrály, o událostech místních promluvíme obšírněji až v další části.

Zvláštních pramenů kronikářských o dějinách Litomyšlského biskupství není, i na dále jsme odkázáni na prameny ovšem spolehlivější a tudíž cennější, na listiny. Zde však hned v r. 1346 opouštějí nás Emlerova »Regesta«, za něž dosti neúplnou náhradu nalezneme v »Codex diplomaticus Moraviae«. Důležity za to jsou publikace 17. a 18. stol., dosud nedosti oceněné. Balbín, Pešina, Berghauer a jiní uveřejnili cenný materiál k dějinám biskupským. Hlavní prameny nalezneme vydány v některé z uvedených sbírek, ostatek musíme doplnit z archivů.

Archiv zemský v Brně náleží k nejbohatším archivům pro dějiny Litomyšle ne sice svými originály, ale tím, že tam přešla bohatá pozůstalost Frant. Jelinka a Ant. Bočka. V jich opisech, hodících se ovšem více jen ke kontrole úplnosti materiálu než k vlastní práci, nalezneme často materialie, jichž originály dnes už nemáme neb jsou z různých důvodů nepřístupny. Ovšem vynořuje se s tím hned otázka pravosti, ale po jejím rozluštění dá se z materiálu toho ledačeho užiti. Originály svými je důležitější klášterní archiv na Starém Brně řádu Augustinianského, s nimiž se v dalším vypravování často shledáme. Většina originálů chová se v archivu města Litomyšle, jenž je nyní částí městského musea, toto však má mimo to i svůj zvláštní archiv. Na zámku v Duchcově z této doby jsou jen náhodou sem zabloudilé kusy, teprve pro pozdější dobu je tu materiál pro dějiny Litomyšle bohatší.

Podobně v archivu Musea království Českého, jenž jest dnes nejbohatším archivem pro dějiny Litomyšle, ale až pro dobu pohusitskou. Ze starší doby mimo diplomatář důležity jsou zvláště inventáře listin, chovaných někdy v klášteře Litomyšlském. V zemském archivu v Praze nalezneme zejména hojně opisů.

Listinný materiál o době biskupské našel hojně sběratelů. O všeobecných sbírkách Balbínových, Berghauerových a j. bylo už mluveno. Z nejstarších uvésti třeba zvláště Pešinu, svého času děkana v Litomyšli, jenž potom užil tohoto materiálu i v »Mars Moraviae« i v »Phosphorus septicornus«. Jeho sbírka opisů byla potom roznesena na různá místa, něco je v Brně, něco v Duchcově i jinde. Jsou to zejména opisy listin z archivů Litomyšlského, Svitavského a Litovelského. Středovský ve svých »Apographa Moraviae«, chovaných v archivu Brněnském, zejména v 10. svazku podává hojně materiálu. Horlivý sběratel Friebek sbíral též listiny biskupství Litomyšlského. Ceroni, jenž si Litomyšle rád všímal, získal sbírku Friebekovu pro sebe a zařadil ji do svých sbírek. Měl zvláštní svazek v kvartu »Episcopatus Litomysliensis« a zvláštní »Diplomatarium episcopatus Litomysliensis«. O sbírkách Bočkových viz zprávu u d' Elverta, Hist. Liter. Geschichte v. Mähren u. Öst. Schlesien, v Brně 1850, str. 367.

Literatura o biskupství Litomyšlském je sice hojnější než o době předešlé, ale ne cennější. Celkové spisy a články podávají nám velmi málo. Dílo Jelínkovo i zde až do dnes je nejlepší. O jednotlivých biskupech máme lepší monografie. Nejcennější aspoň materiálem jsou Balbínova »Miscellanea de episcopatu »Litomyslensi« (o rukopisné sbírce viz Vydra, Balbín 50) a Berghauerova »Series episcoporum Litomysliensium« v »Protomartyr poenitentiae«, v Praze 1736, 267. — Ostatní články jsou kompilace většinou podle Jelínka: F. J. Smetana, Litomyšlské biskupství, počátky a osudy jeho, Čas. Kat. Duch. 1845, 420-430. — Děje biskupství Litomyšlského, Pražské Noviny 1851, č. 122. — Legis-Glückselig, Geschichte des untergangenen

ums Leitomischl, Ill. chronik v. Böhmen I, lief. III, 148 (v Praze
). — Lilie Litomyšlské: 2. biskupství, Blahověst 1865, str.
268, 280-283, 295-300. -- Čermák Dom., Praemonstráti v Če-
h a na Moravě, v Praze 1877, 189-201. — Posel z Vých. Čech
, č. 19-20. — Vacek F., Vznik a krátké dějiny diecése Lito-
ské, Blahověst 1880, str. 199. — O topografii biskupství pokusil
K. Rojek, Biskupství Litomyšlské, Pam. Arch. IX, 737-758, jenž
l též spisek s týmž názvem v Litomyšli 1873. Studii svou doplnil
cem Plebanie v Chrudimsku r. 1350 mimo biskupství Litomyšlské,
e relací r. 1677, Pam. Arch. IX, 841-848.

I.

Založení biskupství. Biskup Jan I.

(1344-1353.)

Založení. První biskup. Kapitula a konvent. Zřízení kapituly: převor, kustos, kantor, scholastik; shromáždění, roucho. Statky biskupské a kapitulní. Správa statků. Jednání o diecési. Topografie Litomyšlské diecése. Biskup Jan I. v poměru k arcibiskupovi Pražskému, k Karlu IV., k papeži, k duchovenstvu. Majestát Karla IV. Nadání v Litomyšli. Rychta v Lezníku, Litrbachy. Osoby úřední. Opevnění města.

Zřízení Pražského arcibiskupství byl dávný cíl politiky českých králů. Závislost duchovní na Německu byla vždy ne-li nebezpečna, tedy nepohodlna říši české, samostatně se vyvíjející, nemající tehdy již společných zájmů s knížaty říšskými. Teprve Karlu IV. r. 1344 zdařilo se toto přání uskutečniti. Arcibiskupství mělo celkem obsahovat celou tehdejší říši českou, tedy i Moravu s biskupstvím Olomouckým. Obě diecése, Pražská i Olomoucká, byly tehdy již příliš rozsáhlé. Byly zřízeny v dobách, kdy Čechy teprve znenáhla se zalidňovaly, obě vznikly před dobou velké kolonisace, tedy před soustavným mýtěním hraničního hvozdu a jeho osazováním. Proto se pociťovala potřeba, zřízením nové diecése odpomoci rozsáhlosti oněch dvou. Bylo pak přirozeno, že potřebě té učinilo se zadost současně s založením arcibiskupství, ježto tehdy působila i ta okolnost, že arcibiskup, neměl-li to být pouhý titul, měl mít i suffragany, aspoň dva. Tak vznikla myšlenka, založiti třetí diecési v českých zemích.

Pozorujeme-li tehdejší stav říše, pochopíme dále, proč právě Litomyšl byla zvolena za sídlo biskupské, ač nebyla nikterak největším tehdy po Praze českým městem. Že bylo vybráno město české a ne moravské, je pochopitelno z rozsahu i významu obou zemí. Viděli jsme však, že zřízením nového biskupství mělo být odpomoženo velikostí obou dosavadních diecésí, proto musilo být vybráno místo ve vých. Čechách a ne na západě ani na severu ani na jihu Čech. K tomu pobízela i ta okolnost, že mýtění hvozdu, o němž byla řeč, dálo se právě nejvíce mezi Čechami a Moravou, že tedy ve východních Čechách přibylo tehdy poměrně nejvíce obyvatelstva, tam že bylo obyvatelstvo nejhustěji osazeno. Viděli jsme, jak na př. praemonstráti v Litomyšli již velmi záhy v 12. stol. počali kolonisovat a že počet obyvatelstva na Litomyšlsku, počítáme-li podle počtu vsí, se za jedno století nejméně ztrojnásobil. To vše asi působilo, že vybráno bylo za sídlo biskupské město východočeské.

Zde pak byla jen tři místa, jež mohla se o to ucházet: Králové Hradec, jenž potom opravdu byl zvolen za sídlo biskupské pro východní Čechy, tehdy však se nehodil pro svou přílišnou vzdálenost od Moravy, jejíž část měla náležet k nové diecési. Zbývaly tedy Chrudim a Litomyšl. Litomyšl měla několik výhod naproti Chrudimi: byla blíže Moravě, v církevním ohledu znamenala mnohem více velkou tradicí svého kláštera, a konečně se zdá, že tehdy i velikostí svou Chrudim značně předčila. Aspoň v papežské listině výslovně se praví o Litomyšli, že je to místo velmi znamenité, že je hojně obydleno i oplývá dostatkem všech potřeb[1]). Tím vším tedy jasně asi vyloženo, proč právě Litomyšl vyvolena byla za sídlo nového biskupa.

Počátky Litomyšlského biskupství[2]) byly dosti dlouho temny, zejména spory o to, kdo byl prvním biskupem Litomyšlským, vedly k velikému zmatku. Novějšími listinami z archivu Vatikánského učiněna tomu konečně přítrž. Papež Clemens VI. hned v zakládací listině arcibiskupství Pražského, vydané v Avignoně 30. dubna 1344, zřizuje nové biskupství v Litomyšli tak, že chrám kláštera praemonstrátského povyšuje za kathedrální, nařizuje, aby z obou diecésí Pražské a Olomoucké postoupena byla nějaká část k nové diecési a aby biskupové Olomoucký i Litomyšlský byli suffragany arcibiskupa Pražského[3]). Téhož dne vydal papež jiné dvě listiny, jíž jednou udílí

---

[1]) Papež praví o Litomyšli (Emler IV, 618): locus insignis existit et ubertate multiplici hominum et rerum exuberat«, a jinde: »locus nobilis et insignis« (ibid. 567).

[2]) Z literatury viz dva články B. V. Konečného, O počátcích biskupství Litomyšlského, Chrud. Noviny 1893, č. 7-12, a kdo byl prvním biskupem Litomyšlským, ČČHist. I, 327-329. — O prvním biskupu Janovi jakožto opatu Luckém viz Troschl Bern., Series abbatum canoniae Lucenae, Znojmae 1738. — Korborn G. L. N., Geschichte des Kloster Bruck bei Znaim, NBlatt 1856, č. 8-9.

[3]) Listina u Emlera, Regesta IV, 566—568 (str. 567).

Litomyšli titul města a ustanovuje prvního biskupa, druhou vydal k dosavadnímu opatu Litomyšlskému[4]).

Určení Litomyšlské diecése jest jasné: z obou sousedních biskupství postoupena mu nějaká část, o čemž bude hned jednáno. Nelze však s takovou určitosti odpověděti na otázku, jakým způsobem byl změněn klášter v biskupskou kapitulu. Jisto jest tolik, že klášter praemonstrátský založením biskupství nezanikl, že aspoň první čas trval dále. Dále jest jisto, že opata tu nebylo, že biskup a kapitula žili z důchodů klášterních.

Opatem Litomyšlským na poč. roku 1344, tedy v čas zřízení biskupství, byl známý nám Jindřich Calta. Spory, o nichž bylo vypravováno, nezapsaly asi dobře tohoto opata u kurie papežské, proto se ohlížela po jiném muži a vyvolila opata praemonstrátského kláštera Luckého Jana. Papež Clemens VI. zmíněnou listinou 30. dubna 1344 jmenuje ho biskupem Litomyšlským pro jeho vynikající vzdělání, bezúhonnost mravů a rozhled ve věcech nejen církevních, nýbrž i světských, čehož je třeba zvláště nyní, než se poměry v novém biskupství ustálí. Druhou listinou z téhož dne jmenuje papež opata Jindřicha opatem Luckým po Janovi[5]).

---

[4]) Obě u Emlera, Regesta IV, 618—619 pod datem 30. dubna 1345, jakž jest v listině, jest to však patrně chyba. Již od 8. ledna 1345 (Emler IV, 603) nazývá papež Jana biskupem Litomyšlským. Obě listiny náležejí tedy do r. 1344 a byly vydány současně s listinou citovanou v pozn. 3.

[5]) Tak udávají přesně dvě listiny citované v pozn. 4. Obě však nalezly se teprve v archivu Vatikánském. Dříve soudilo se jen z listiny zakládací arcibiskupství Pražského, kde se o opatu přímo nikde nemluví, proto dovoluje všemožné výklady, a z pramenů kronikářských, z nichž mluví o tom dva: Beneš z Veitmile (FRB IV, 511) praví: »episcopus Lutomislensis, qui pridem fuerat abbas ordinis Praemonstratensis«, což se spojení s větou: »monasterium Luthomislense, de quo novum episcopatum fieri decrevit« (ib. 494) snadno vedlo k výkladu, že Litomyšlský opat stal se biskupem. František (FRB IV, 438) praví pak výslovně: »abbas de Lutomysl per archiepiscopum in episcopum est consecratus«. Papežské listiny ukazují ovšem jasně, že se František Pražský mýlil a že místu u Beneše z Veitmile nelze rozumět, že by to byl opat Litomyšlský, nýbrž Lucký, též řádu praemonstrátského. U historiků až do objevení oněch dvou listin byl velký zmatek. Palacký, Dějiny nár. čes. II, 2, 56, a Kalousek, Karel IV, v Praze 1878, 47, přidrželi se neurčitého výroku Beneše z Veitmile a nechali věc nerozřešenu. Mylného udaje Františka Pražského, že opat Litomyšlský stal se biskupem, přidržela se velká většina: Pelcel v Nové Kronice III, 385 a v spise Karl IV, I, 123, Balbín, Vita Arnesti 1664, str. 103 i jiní až do Jelínka. Berghauer, Protomartyr poenitentiae 267 znal papežské bully o jmenování opata Luckého biskupem Litomyšlským, jeho správného udaje všiml si dobře Pubička, Gesch. Böhm. IV, 2, str. 293. Jelínek chtěl nalézt střední cestu mezi oběma výklady, což ho však zavedlo úplně na scestí. Vypravuje (I, 95), že opat Litomyšlský Jan po smrti opata Luckého Oty byl zvolen za opata, a tak že opat Lucký i Litomyšlský byl týž Jan biskup. Toho se přidrželi ti, kdož psali po něm o založení biskupství, spoléhajíce na jeho podrobné studie, tak sám

První biskup Jan I. účastnil se slavností povýšení biskupství Pražského na arcibiskupství spolu s druhým suffraganem, biskupem Olomouckým. Oba byli přítomni slavnosti, když biskup Vratislavský odevzdával pallium arcibiskupovi Arnoštovi[6]). Ten potom udělil biskupovi Janovi biskupské svěcení. Po slavnostech nový arcibiskup vystrojil nákladnou hostinu všem přítomným biskupům i jiným prelátům na hradě Pražském a dal jim znamenité dary. Na to vše se rozjelo, i biskup Jan vrátil se do své Litomyšlské residence[7]).

Založení nového biskupství mělo hlavní nesnáz ve své finanční stránce. Karel IV., tehdy ještě jen markrabě a spoluvladař krále Jana, staral se především o rozhojnění statků arcibiskupských. Na nadání nového biskupství sám neměl. Vybrán tedy Litomyšlský klášter, biskup s kapitulou tu usazeni a dány jim statky klášterní. Tím de facto klášter zanikl, neboť neměl ani jediného svého příjmu, avšak podle jména ještě trvá. K zřízení tomu bylo potřeba asi svolení řádu praemonstrátského a tak si vysvětlíme, že první biskup vybrán z tohoto řádu, takže hlavou kláštera zůstal přece praemonstrát.

Statky klášterní nebyly rozděleny mezi biskupa, kanovníky a mnichy, nýbrž v první době ujal se jich všech sám biskup. Druhá pak nesnáz byla v tom, že vlastně tu nebylo legální kapituly biskupské. Každý mnich chtěl být kanovníkem nejen řeholním (praemonstrátským), nýbrž i kapitulním. A zdá se, že tomu tak na počátku opravdu bylo. Opata tu nebylo, místo něho byl tu biskup, jenž vládl statky, na druhé straně nebylo tu zase kapituly, nýbrž jen klášterní konvent, tehdy velmi četný. Z toho nastaly veliké zmatky, hotová anarchie: hlava biskup neměla tělo (kapitulu) a tělo klášter nemělo hlavy opata. Tento zmatek v zřízení církevním zvýšen nadmíru zmatkem v právu majetkovém. Mniši konečně musili se báti, aby vlastně o všechno nepřišli, aby si biskup nevyvolil zvláštní kapitulu. Z těchto

---

Frind, Kirchengeschichte Böhmens II, 93, Zap, Českomor. Kron. II, 203, Vacek, Blahověst 1880, 199. D. Čermák, Praemonstráti v Č. a na M. str. 190 neprávem mínění to přičítá Pulkavovi. Mínění Jelínkovo zakládalo se na tom, že opat Lucký Oto zemřel až 1341, že Litomyšlský opat Jindřich zemřel hned asi 1336 a že po něm nastoupil opat Jan. Z těchto Jelínkových předpokladů není žádný správný: opat Litomyšlský opatoval až do r. 1344, načež stal se opatem Luckým, kde se připomíná až do r. 1351 (Codex Mor. VII, 438, 625, VIII, 36, 37). Opat Lucký Jan, potom biskup Litomyšlský, jmenuje se opatem již 14. února 1334 (Emler, Regesta IV, 7) a vyskytá se i dále až do roku 1344, kdy se stal biskupem (Emler, Regesta IV, 61, 89, 115, 160, 184, 196, 479, 529). Konečně jest jisto, že v 14. stol. vůbec nebylo v Litomyšli opata Jana. Tím padá theorie Jelínkova úplně.

[6]) Beneš z Veitmile, FRB IV, 511.

[7]) František Pražský, FRB IV, 438.

zmatků šlo pohoršení až i k bohoslužbě v chrámu biskupském[8]), tak že počátky biskupství nebyly příliš slavné. Konečně biskup Jan a mniši-kanovníci vznesli celou věc na papeže Clementa VI. Karel IV. sám se v to vložil[9]).

Clemens VI. svým listem 4. května 1346 nařídil z Avignonu biskupu Vratislavskému Předslavovi, aby osobně zajel do Litomyšle, zde dobře prozkoumal statky a příjmy nového biskupství, ty aby rozdělil na dvě části, jednu biskupovi a druhou kapitule, aby mohli řádně zastávat své úřady a dbát o čest kostela. Dále mu nařídil, aby podle velkosti příjmů a statků pevně vyměřil počet kanovníkův, aby jim v čelo postavil převora i jiné potřebné hodnostáře[10]).

Vratislavský biskup Předslav byl muž velikého rozhledu, kancléř a rádce Karla IV., a třebas nemáme o tom výslovných zpráv, jistě ujal se svého úkolu svědomitě. Nebylo však snadno dojíti tu k cíli. Poměry již za posledních let kláštera Litomyšlského neobyčejně rozhárané nedaly se snadno urovnat. Teprve v říjnu roku následujícího (1347) zmatek skončen, zřízení kapitulní i rozdělení statků dokonáno. Bylo to po korunovaci Karla IV. 2. září 1347, kdy biskup Předslav zajel do Litomyšle. Usadil se v domě biskupském i s těmi, jež vzal s sebou, aby byli přítomni a jemu pomocni v nastávajícím jednání. Byli to Vratislavský kanovník a doktor církevního práva Mikuláš z Panevic, Petr scholastik od sv. Kříže též z Vratislavě, Vavřinec z Kelova kanovník Lubcenský, Štěpán podkustos Hlohovský a farář Filip ze Svin. Též byl přítomen mistr Jindřich, kustos kapituly Olomoucké.

Biskup Předslav jmenoval nejprve z konventu praemonstrátského 28 kanovníků, kteří měli tvořit kapitulu. Byli to Dětmar, Jan, Vojslav, Kunrát, Vintíř (Gunther), Jindřich Saxo, Edmund, Bartoloměj, Valter z Prahy, Petr Engilbertův, Kunrát Benešův, Ludvík z Vratislavě, Jan Julianin, Jan Heynlinův, Rocho, Jan z Duban[11]), Ješek dlouhý, Vilém, Lev, Tilman, Oldřich, Mikuláš od Rýna a Jindřich od Rýna, Jan od sv. panen, Vojen, Zdislav, Jan řečený Opička a bývalý farář v Širokém Dole Mikuláš. Již z jmen patrno, že Němci měli v kapitule úplnou převahu. Když pak uvidíme, že biskupy Litomyšlskými stávali se většinou Němci, pochopíme, že před válkami husitskými byla Litomyšl vlastně městem německým.

---

[8]) O tom všem vypravuje papež Clemens VI. v listině z 4. května 1346 (Chytil, Codex Mor. VII, 482).

[9]) O Karlovi mluví se v témž listu výslovně, o biskupovi a mniších se praví: »de episcopi et canonicorum assensu«.

[10]) List ten inserován v rozsudku biskupa Předslava z 16. října 1347, z něhož otištěn u Chytila, Codex Mor. VII, 482. Nedostatečný regest u Emlera, Regesta IV, 681.

[11]) Rodina vladyků z Duban byla osedlá zejména v 1. pol. 15. století na Litomyšlsku.

Počet 28 kanovníků prohlášen za pevný, nepřestupný, leč by sám papež ustanovení to změnil. Důvod toho byl opět finanční. Statky klášterní nestačily na více kanovníků. Číslo 28 je pro naše poměry značný počet kanovníků, tehdy však bývalo v kapitulách ještě více členů. Tehdy mnichů v klášteře Litomyšlském bylo však více než 28, proto nestali se všichni kanovníky a tím vlastně klášter trvá stále vedle kapituly. Ustanovením o doplňování kapituly určena však klášteru smrt. Volba a přijímání nových členů kapituly po uprázdnění některého z 28 míst náležely společně biskupovi a kapitule, ustanoveno však, aby se kapitula doplňovala i na dále z konventu Litomyšlského kláštera a sice podle stáří aby postupovali mniši z konventu v kapitulu, nebyl-li by z nich některý úplně neschopný. Aby pak nová kapitula jen o sebe pečovala a vzkvétala, zakázal biskup Předslav všem kanovníkům, aby přijímali jiná beneficia, zejména nesměli se státi faráři na svých farách, což tehdy bývalo obyčejem a velkým zdrojem příjmů.

Takto zřízené kapitule postaveni v čelo čtyři preláti. Hlavou kapitul biskupských býval vždy děkan, v Litomyšli však slul převor, patrně vlivem zřízení kapituly z klášterního konventu. Převor Litomyšlské kapituly jakožto její hlava měl po biskupovi první slovo. Jemu náležela správa záležitostí duchovních a bohoslužby, předsedal schůzím kapituly, vyšetřoval a trestal menší provinění kanovníků (větši náležela pod jurisdikci biskupovu). K úřadu tomu vybrán z nahoře jmenovaného počtu kanovník Dětmar.

Za převorem stál v hodnosti kapitulní kustos, jenž byl farářem kathedrálního chrámu P. Marie a správcem farnosti k chrámu náležející. Z ofěr a jiných darů chrámu věnovaných od zbožných věřících, jakož i z důchodu 5 hřiven, jež již dříve k cíli tomu při chrámě byly vyměřovány, měl opatřovat světla, víno, hostie i jiné potřeby. Zvolen k tomu kanovník Vojslav. Pro kustoda musily platit dvě výjimky uvedeného řádu kapitulního: kustos totiž byl farářem, ač to nebylo jiným kanovníkům dovoleno; jako farář podléhal pak biskupovi úplně, takže dosazovat kustoda na uprázdněné místo měl právo jen biskup, kapitula v tom neměla hlasu.

Kantor kapitulní byl třetí prelát, jenž, jakž dosud bylo i v konventu klášterním, pečoval o chrámový zpěv. Vybrán k tomu kanovník Jan, jenž snad již dříve v době kláštera úřad ten zastával.

Čtvrtý a poslední kapitulní prelát byl **scholastik**, jenž byl farářem kostela sv. Klimenta (stál asi na místě dnešní panské zahrady v rohu proti gymnasiu a piaristskému chrámu)[12], z jehož důchodů a oftěr byl povinen opatřovat knihy bohoslužební. Mimo to scholastik měl sám neb skrze jiného dbát o vzdělání mladších kanovníků. Scholastikem stal se kanovník Kunrát. Protože byl scholastik farářem, platilo o jeho jmenování totéž pravidlo, jako o kustodovi.

Kapitula měla konati ročně nejméně dvě hlavní **shromáždění** (capitula generalia) a sice den po nanebevzetí panny Marie (16. srpna) a den po hromicích (3. února), tak aby každé trvalo asi 3 neb 4 dni a aby se tu vyřizovaly jen důležité věci. Též **roucho** určeno kanovníkům: v létě (přesně od bílé soboty do předvečera sv. Michala 28. září) měli nositi kanovnický biret a kleriku, v zimě (od 28. září do bílé soboty) kápi. Jen převor mohl od tohoto ustanovení osvobodit.

Tím způsobem zřízena byla kapitula Litomyšlské kathedrály. Později neslyšíme o zmatcích v této věci. Dálo se tedy doplňování asi pravidelně podle předpisu.

Druhá nesnáz, již měl biskup Předslav odstranit, byla finanční, šlo o rozdělení statků bývalého kláštera mezi biskupa a kapitolu. Protože pak i dále celkem stav ten zůstal, uvádíme tu statky obou stran.

Statky Litomyšlského biskupa: město Litomyšl se vším právem vrchnostenským i se vším co k městu ještě od jeho založení (locace) náleží, mimo důchody na pitance, půl třetího lánu pole náležejícího k chrámu Litomyšlskému a jeho službě (custodia) a 15 prutů polí, jež náležejí od starodávna k špitálu; za to dán biskupovi v plné právo mlýn ležící v samém městě. S městem připadla biskupovi i řeka Trstenice (Loučná) a sice až k hranicím města Vysokého Mýta. Na řece dostalo se biskupovi těchto vsí a platů: 1) Nedošín, tehdy na doživotí držitelovo zastavený, s dvorem o jednom popluží. 2) V Tržku v plné právo užívání dvůr svobodný s pastvisky a zahradami, jakož i veliký mlýn o čtyrech složeních. 3) V Cerekvicích z louky 6 grošů, mimo to celá tak zv. »dlouhá luka«, jichž jméno se udržuje od nejstarších dob (mezi Tržkem a Cerekvicemi). 4) Hrušová ves celá, tehdy zastavená, avšak o nejbližším sv. Michalu (39. září 1348) zástava minula a tak ves celá připadla biskupovi v svobodné držení. Biskupské statky ležely většinou na levém břehu Loučné. Na pravém jsou to vsi: 5) Bohuňovice ves celá svobodná i pokud byla na doživotí zastavená, též plat 9 kop z pozemku prostě zastaveného. 6) Němčice, ves prostě zastavená. 7) Dvořice, ves taktéž zastavená, nyní zmizelá, někde v okolí Němčic. 8) Kozlov, celá ves svobodná. 9) Semanín[13]), ves celá svobodná. 10) Strakov, ves (tehdy česká s českým jménem) na doživotí zastavená. 11) Janštorf, taktéž ves zastavená s důchody 40 kop, mimo to les Janštorfský, 10 kop platu z pozemku prostě zastaveného a dvůr o 2 poplužích. Z jižnějších vsí německých náležely biskupovi: 12) Litrbachy, ves svobodná, mimo to i úrok: pšenice, žito, ječmen, zvěřina, sýr, vejce, podle starodávného zvyku placený, dále polovice mlýnu; druhá polovice příjmů z něho přiřčena kapitule. 13) V Chmelíku plat 13 kop. 14) Květná, ves zastavená. 15) Mikulč, ves svobodná. 16) Koclířov[14]), ves svobodná, s lesem. 17) Karle, ves svobodná.

---

[12]) Místo chrámu toho určeno: »infra septa cathedralis ecclesiae«.

Na levém břehu Loučné připadly biskupovi vsi: v severní části 18) Morašice, ves svobodná. 19) Ve Lhotě 8 kop platu. 20) Lažany, ves svobodná. 21) V Říkovicích plat 14 kop. 22) Seč, ves doživotně zastavená. 23) V Nových Hradech pozemky prostě zastavené. 24) Chotěnov, ves doživotně zastavená. V oblasti obou dnešních Újezdů náležely biskupovi: 25) Újezd v plné rozlehlosti až k Chotěnovu, se všemi právy a důchody, i zastavenými. Majitelé prostě zastavených statků s platem 53 kop byli tu Kornberk a Volislav. Mimo to připadl zde biskupovi dvůr o 3 poplužích a plat 6 kop z pozemků, nějakému Martinovi zastavených. Z dnešních částí Újezdů jmenuje se samostatně: 26) Pazucha, zde měl biskup nějaké důchody. 27) V Desné louky. K městu blíže jest 28) Osík (tehdy ještě sluje Osek), ves doživotně zastavená s důchodem 3 kop, s mlýnem o 2 složeních a dvorem o 4 poplužích. Na místech dnešních Sebranic a okolí náležely biskupovi vsi: 29) Sebranice, ves svobodná. 30) Kaliště, ves svobodná. 31) Třemošná, ves svobodná. 32) Lubná, ves svobodná. 33) Střítež, ves svobodná. 34) Široký důl, ves svobodná. 35) Zrnetín s platem. 36) Lezník, ves svobodná s platem. V téže krajině ležel 37) Vysoký les, nyní ves, tehdy ještě les přiřčený biskupovi. 38) Sedlikor (snad dnešní Pohora), ves svobodná, a 39) Rez[15]), též ves svobodná, ležely v jihovýchodním cípu okresu Litomyšlského. Stejně nelze určit přesně jméno a místo lesa zvaného 40) Oberzar, patrně v německých končinách asi za Litrbachy. V lese tom bylo hojně včel.

---

[13]) V listině sluje villa Zirmeri, srov. německé jméno dnešní Schirmdorf (česky Semanín).

[14]) V listině se praví vždy Cunzendorf, kdežto Koclířov sluje německy Kötzelsdorf. Zdá se však, že myslí se tu Koclířov.

[15]) Jelínek, I 108 klade tuto ves za Budislav k potoku nedaleko později založených Kamenných Sedlišť.

To byly statky biskupa Litomyšlského, z nichž musil žíti a vydržovati vše, co k stavu jeho náleželo a slušelo.

Statky Litomyšlské kapituly byly o něco menší, finančně však asi ne méně vydatny. V městě Litomyšli obdržela kapitula zahradu, prostírající se za klášterem (asi na místě dnešní panské zahrady) a za ní zastavený dvůr na Zaháji o jednom popluží. V Litomyšli musíme také asi hledat tak zv. jeptiščin mlýn, jenž se dostal kapitule. Jako biskupovi připadla řeka Loučná, tak zase kapitule řeka Desná až k vtoku do Loučné16). Na ní držela kapitula: 1) V Osíku zastavený dvůr Markvartův o 3 popluzích, dále 2) v Lažanech plat 10 kop, 3) v Morašicích dvůr o dvou popluzích, 4) v Cerekvicích 30 kop, 5) v Hrušové dvůr o jednom popluží a mlýn o 3 složeních, 6) v Javorníku plat 36 kop, 7) v Nedošíně louku za vsí směrem k Tržku. Na druhé straně města náležel kapitule 8) dvůr Vlkov s pastvinami, zahradami a rybníkem17), 9) v Kornicích pozemky zastavené v 12 kopách. Směrem k Poličce dostal se kapitule nějaký les a 10) v Lezníku pozemky zastavené v 4 kopách, 11) v Lubné les s včelami, 12) v Stříteži pozemky zastavené v 12½ kopách; 12) v Kornicích pozemky zastavené v 12 kopách, 14) ve Strakově dvůr o 2 popluzích. Celé vsi připadly kapitule v krajinách německých: 15) Abštorf, svobodná ves, s rychtářovou loukou, 16) Dětřichov (Dittersdorf), svobodná ves, 17) v Koclířově dvůr o dvou popluzích a plat 5 kop, 18) v Mikulči louka, náležející na pitance (na stravu řeholníků, nyní kanovníků), 19) v Chmelíku18) plat 22 kop. V bližších vsích náležely kapitule: 20) v Janštorfě 3 kopy svobodného platu a v jiné části vsi19) 10 kop ze zastavených pozemků, 21) v Litrbaších polovina mlýna, jehož druhou polovinu držel biskup. 22) Střenice, ves svobodná celá s důchodem 18 kop.

O správě statků obou stran učiněna od biskupa Předslava dosti podrobná ustanovení: biskup i kapitula v svém díle měli úplnou volnost správy. Jen určeno, aby rychtář města Litomyšle, podřízený biskupovi, soudil i ty lidi kapitulní, kteří by se v městě s někým

---

16) V listině se praví »usque in Cirkwicz«, ač Desná vtéká do Loučné hned za Tržkem. Patrně myslí se tu ona »dlouhá luka«, jež se počítala k Cerekvici a kde Desná do Loučné vtéká.

17) Dosud jest u Vlkova rybník, zvaný »růžový«. Zdá se však, že zde jmenovaný rybník byl větší, snad na místě mezi dnešními rybníky »hlubokým« a »růžovým«, kdež jsou patrny hráze velkého rybníka.

18) V listině dosud uvádí se starý název »villa Humuli«, což Jelínek I, 110 nesprávně čte »ves Humuly«.

19) V listině: »in alio Jonsdorph«, podle Jelinka I, 111 nynější Pěšice.

přelí, jak bývalo i dříve zvykem. Pokuty však, které by lidé ti zaplatili, aby se odváděly kapitule a ne biskupovi. Rychtáři na statcích kapitulních měli důchody pro kapitulu vybírati a jí je odváděti. Biskup měl povinnost vojensky chránit oboje statky, své i kapitulní, pročež lidé kapitulní byli též zavázáni k vojenské službě biskupovi. Rovněž prodej i jiné odcizování statků nemělo se díti bez svolení druhé strany: biskup nesměl zastavit své statky bez svolení kapituly, aby ta snad nemusila potom biskupa vydržovat, i naopak.

Biskup byl jediným pánem svých statků, sám je spravoval. V kapitule však bylo mnoho hlav, i bylo potřebí zvláštních hospodářských správců, kteří měli dbáti i nad soukromým majetkem mnichů konventních, jimž bylo zakázáno míti zvláštní majetek. Vybráni k tomu dva kanovníci a nazváni prokuratoři k správě časných statků. Prokuratoři byli voleni, právo volby měla však sama kapitula. Prokuratoři měli spravovat kapitulní statky a řádně vyplácet prelátům i kanovníkům na roucho i stravu, čeho bylo třeba, tak aby preláti (probošt, kustos, kantor a scholastik) obdrželi bohatší roucho. Prokuratoři měli aspoň dvakrát do roka skládat kapitule účty, avšak kapitula měla právo žádati účty každé chvíle, též složit prokuratory s úřadu a volit nové, jakmile by se jí to zdálo být potřebným. Převor nikdy neměl být zvolen za prokuratora, aby nezanedbal své povinnosti duchovní i disciplinární. Prokuratorům ustanoveno pečovat i o nemocné neb staré kanovníky, tak aby v nemoci prelát dostal k obsluze jednoho bratra a jednoho sluhu, kanovník buď bratra nebo sluhu, jakož i zdravým prelátům měla se za jich práci vydávat dvojnásobná strava než obyčejným kanovníkům. Co dostávali mniši, o tom se nemluví. Zdá se, že se tuze dobře neměli, jakož ošetřování nemocných na ně vloženo.

Tak zřídil biskup Předslav Litomyšlskou kapitulu, ustanoviv ještě, aby starší obyčeje klášterní, pokud neodporují těmto novým ustanovením, zůstaly v platnosti. Na ochranu celého zřízení vyměřil tresty proti jeho rušitelům a to nejen všeobecně s pohrůžkou nemilosti boží i papežské, nýbrž i specielní. Proti dvěma věcem hlavně kanovníci mohli hřešiti: předně že by nedodržovali rozdělení statků a že by mohli změniti počet kanovníků v kapitule. Na první přestupek určen trest, aby, nebude-li se káti, biskup byl suspendován od vykonávání bohoslužby, kapitule aby byl uložen interdikt a jednotlivá osoba, dopustí-li se porušení rozdělení statků, aby byla exkommunikována. Na změnu počtů kanovníků určen jiný trest: arcibiskup nebo biskup měl být zbaven vykonávání bohoslužby a neměl být vpuštěn do chrámu, kanovník provinilý proti tomu neměl mít práva k volbě kanovnické po 2 léta a jeho hlas měl připadnouti biskupovi, nebyl-li týž v témž provinění. Tak chtěl zabránit biskup Předslav i rozšiřování kapituly, aby v ní nevznikla nouze pro nedostatek statků, i ztenčení, aby neutrpěla jím čest kathedrálního chrámu.

U přítomnosti nahoře uvedených soudruhů a průvodců svých vydal biskup Předslav na to vše listinu 16. října 1347 v domě biskupském v Litomyšli u přítomnosti celé kapituly[20]). Tak kathedrála Litomyšlská obdržela pevné zřízení kapitulní i hospodářský podklad. Dosud však nové biskupství nemělo diecése. Jednání o diecési počalo dříve, než jednání o zřízení kapituly, trvalo však déle. Určením diecése teprvé nové biskupství vešlo opravdu v život. Až do té doby (1350) byla Litomyšlská kathedrála spíše klášterem, třeba s biskupem a kapitulou, než biskupstvím.

Brzo po povýšení Litomyšle za sídlo biskupské počal papež, patrně z návodu Karla IV., starat se o přesné vymezení hranic nového biskupství. Již v zakládací listině z 30. dubna 1344 udáno, že mají k němu připadnout s obou stran části Čech i Moravy, jak vyplývalo již z účelu založení nové diecése. Hned na počátku následujícího roku (8. ledna 1345) jmenoval k tomu papež tři osoby: opata Břevnovského se strany Pražského arcibiskupství a opata Žďárského i děkana kapituly Olomoucké se strany tohoto biskupství, a nařídil jim, aby všichni neb aspoň dva z nich dostavili se osobně do Litomyšle beze všeho průtahu, aby předvolali arcibiskupa Pražského, biskupa Olomouckého i voleného nově biskupa Litomyšlského, jakož i obě kapituly, Pražskou i Olomouckou (Litomyšlské dosud nebylo), jakož i ty, jichž by se to týkalo, a aby zde rozhodli podle dobrého vědomí svého o kostelích, hodnostech i beneficiích, jež od obou diecésí novému biskupství měly být postoupeny, a rozhodnutí své aby mu na listě s pečetmi svými co nejrychleji oznámili[21]).

Zdá se však, že na straně Olomoucké nebylo mnoho ochoty k postoupení kostelů. Aspoň opat Zďárský i děkan Olomoucký se vymlouvali, že nyní jim pro jiná pilná zaměstnání není možno věnovat se této záležitosti. Tím ztracen víc než rok, až papež tím rozmrzen 31. srpna 1346 místo děkana Olomouckého jmenoval k tomu děkana u Všech Svatých na hradě Pražském. Jednoho zástupce biskupství Olomouckého v kommissi musil ponechati, i ustanovil k tomu opata kláštera Vyzovického. Nařídil jim totéž co předešle, pobízeje je k pilnosti v té věci[22]). Tito prelátové opravdu se věci chopili, jednali tu i tam, ale dojednati nemohli ničeho. Patrně odpor biskupa Olomouckého tu vadil nejvíce. Tak celá věc k nepopíratelné škodě nové kathedrály usnula, až se do toho vložil na konci r. 1349 sám Karel IV., když ani přímé jednání mezi biskupy Litomyšlským a Olomouckým nevedlo k cíli[23]).

---

[20]) Orig. perg. s biskupovou pečetí v bílém vosku na zeleném a červeném hedvábí v archivu města Litomyšle. Otištěno u Chytila, Codex Mor. VII, 539—543.

[21]) Emler, Regesta IV, 605—606, úplný text Chytil, Codex Mor. VII, 423-426.

[22]) Chytil, Codex Mor. VII, 496--499,

Úsilí Karla IV. a arcibiskupa Pražského Arnošta se zdařilo přivésti oba biskupy i kapituly k smlouvě o postoupení, což se stalo 5. února 1350. Obě strany toho dne oznámily papeži, jaká smlouva se stala, které kostely od diecése Olomoucké k Litomyšlské byly postoupeny a žádají za stvrzení toho. Se strany Litomyšlské účastnili se jednání biskup Jan, převor Dětmar, kustos Walter, kantor Jan i scholastik Kunrát s celou kapitulou[24]).

Jednání s arcibiskupem Pražským není nám dobře známo. Zdá se, že došlo tu dříve ke shodě, takže 3. prosince 1349 uzavřena již jakási písemná shoda mezi stranami, která však asi nedošla platnosti[25]). Příčinu toho neznáme. Snad vyčkával arcibiskup dohody s biskupem Olomouckým, jež byla nesnadnější. Teprvé 4. listopadu 1350 došlo ke konečné smlouvě o postoupení kostelů k Litomyšlské diecési. Se strany Litomyšlské byli opět přítomni biskup, preláti nahoře jmenovaní i kapitula[26]). Vše vzneseno na papeže Clementa VI., jenž velkou bullou 12. dubna 1351 celou dohodu stvrdil[27]). Tím obdrželo nové biskupství i určitý okres své působnosti, pevnou diecési.

Litomyšlská diecése[28]) byla určena nejenom všeobecně svými hranicemi, jak bývá zvykem, nýbrž vyjmenováním všech kostelů, jež k ní připadly. Proto známe dobře rozsah její i uvnitř jednotlivé farní obvody. Pro ujasnění rozlohy a organisace biskupství Litomyšlského podáváme tu topografii jeho, jak se jeví z jmenovaných listin z 3. prosince 1349, z 5. února a 4. listopadu 1350 a z 12. dubna

---

[23]) O tom v listině papežské z 21. dubna 1351 u Brandla, Codex Mor. VIII, 49.

[24]) Obě listiny z tohoto dne otištěny u Brandla, Codex Mor. VIII, 50—51.

[25]) Zachoval se z toho dne list arcibiskupa Arnošta a kapituly Pražské k papeži Clementovi VI., kdež žádají o stvrzení smlouvy o postoupení kostelů k diecési Litomyšlské (Chytil, Codex Mor. VII, 676—677). List ten zachován v archivu Rajhradském bez pečetí, snad tedy nikdy v platnost nevešel a do Říma ani odeslán nebyl.

[26]) Orig. tohoto listu, též v archivu Rajhradském, opatřen dvěma pečetmi, biskupa a kapituly Litomyšlské. Otištěn u Brandla, Codex Mor. VIII, 26—27. Orig. listu arcibiskupova v archivu m. Litomyšle na perg.

[27]) Otištěno u Brandla VIII, 47—51.

[28]) Rojek J. K., Biskupství Litomyšlské, Pam. Arch. IX, 737—758. — Týž, Plebanie v Chrudimsku r. 1350 mimo biskupství Litomyšlské, podle relací r. 1677, ibid. 841—848. Moravská část diecése zde není projednána.

1351[29]). O Litomyšli samé zde se šířit nebudeme, bude o ní jednáno na svém místě, též k farám v okolí Litomyšle vrátíme se v stati o místopisu.

Biskupství Litomyšlské obsahovalo 6 dekanátů, kteréžto rozdělení potrvalo: z diecése Pražské byly to dekanáty Chrudimský, Vysokomýtský, Poličský a Lanškrounský, z diecése Olomoucké Šumperský a část dekanátu Úzovského (viz k tomu mapu Litomyšlského biskupství.)

I. Dekanát Chrudimský: 1) Chrudim: farní chrám v městě, jehož podací měl opat kláštera Břevnovského, což mu biskup Litomyšlský Albert z Šternberka 1379 potvrdil, Václav IV. znovu to obnovil. 1387 farář odtud odvádí do Břevnova vosk. Z farářů té doby známe 1378 Václava Strnada, 1387 faráře Martina, před r. 1392 faráře Jaroše, mnicha kláštera Břevnovského. Z oltářníků jmenují se 1395 Mikuláš u oltáře sv. Vincence a 1400 u oltáře sv. Kateřiny Mikuláš Šik, při tom kaplan v Kolíně, ještě 1423 oltářník Václav (stal se farářem v Holohlavech). 1362 kněz Ješek z Chrudimě dostal se za faráře v Butovicích. R. 1394 veden tu spor o faru mezi Janem z Močova a mnichem Jaroslavem, v němž zakročil i biskup Litomyšlský. — Na podměstí stál farní chrám sv. Kříže, kde byli farářové: 1358 Jindřich, do 1364 Florian, 1364—1368 Otto, po něm Jan, do 1376 Matiáš, po něm Jan (dříve farář ve Vicemilicích), do 1383 Hodík, po něm znova jmenovaný už Matiáš, jenž byl zatím farářem ve Vícemilicích, do r. 1397 Štěpán, po něm Martin, oltářník z Prahy, do 1401 Marek, 1401 —1408 Mikuláš, farář Sopotský, po něm Zvěst, farář v Suché. — Též klášter řádu kazatelského připadl tu k nové diecési.

2) Kaplice či Markovice:[30]) fara tu později zanikla, v 17. stol. byl tu filiální kostel, připojený k Chrudimi.

---

[29]) V dalším citujeme listiny, jichž zde užito, takto: I. znamená hlavní list biskupa Litomyšlského z 4. list. 1350 otištěný u Brandla, Codex Mor. VIII, 26—27. — II. jest bulla papeže Clementa VI. z 12. dubna 1351, tištěno tamtéž VIII, 47—51. — III. je nepravní listina v archivu Rajhradském z 3. pros. 1349, otištěna u Chytila, Codex Mor. VII, 676—677. — Menší varianty a návody k vysvětlení některých jmen nalezneme v: IV. listina biskupa Litomyšlského z 5. února 1350, Brandl, Codex Mor. VIII, 51. — V. List biskupa Olomouckého z téhož dne, ibid. 50—51. — VI. List arcibiskupa Arnošta z 4. list. 1350 v archivu m. Litomyšle. — O výklad jmen pokusili se mimo uvedené články i Herm. Jireček, Pam. Arch. V, 330. a Palacký, Dějiny nár. čes. I, (5. vyd.) 439. Důležitá je sbírka pramenů, sebraná od K. J. Rojka o farách a farářích v době předhusitské, chovaná v archivu Musea král. Českého. Data o farářích vzata vesměs z Libri Confirmationum (vydal Emler). Na srovnání udávám zubožený stav kostelů po válce 30leté.

[30]) I. S. Marci, III. S. Marcus sive minus Caplicz.

3) Rozhovice:[31] u Heřmanova Městce, 1378 farář Velislav. Fara tu zanikla, v 17. stol. filiální do Heřmanova Městce.

4) Přelouč:[32] 1086 náležela klášteru Opatovickému, jenž i v době Litomyšlského biskupství měl tu jistá práva nejen majetková, nýbrž i patronátní. 1358 farářem Kliment, 1406 Leonard, 1416 opatovický mnich Petr. Fara tu zůstala.

5) Lepejovice:[33] již 1167 náležely s dvorem klášteru Litomyšlskému. 1358 byl tu farář Václav. Fara potom zanikla, v 17. stol. filiální a jest to asi kostelík, náležející dnes k faře Svinčanské.

6) Třebosice: v 17. stol. filiální do Pardubic, od 1856 opět farní.

7) Jestbořice:[34] 1409 byl tu farářem Václav Sláma, potom fara zanikla, v 17. stol. kostel filiální do Mikulovic, od r. 1871 opět farní. V Mikulovicích nepřipomíná se k r. 1350 kostel; stál tu jistě již v 15. stol. (zvon z r. 1469).

8) Pardubice: farní kostel na Novém městě[35] a filiální kostel v Mnichových Pardubičkách[36], z něhož potom byla filiální kaple. K diecési připadl též klášter křižovníků řádu sv. Cyriaka s kostelem sv. Bartoloměje, od r. 1516 minoritský. Z převorů jmenují, se zde 1390 Blažej, 1417 Mauric.

9) Tuněchody: faráři tu byli do 1366 Jan, po něm Václav, farář z Ostružna; do 1405 Vlach, po něm Velislav, farář v Liběči. Patronátní právo r. 1371 náleželo Janovi Heníkovi z Tuněchod, jehož sestra byla Běta, jeptiška u sv. Františka v Praze. Ta své dědictví po Heníkovi postoupila svému bratru Prokopovi. Fara zanikla, od 17. stol. filiální do Mikulovic.

10) Hostovice: fara zanikla, od 17. stol. filiální do Dašic.

11) Sezemice:[37] farní kostel i klášter jeptišek řádu cisterciáckého, v němž bylo tehdy mimo abatyši 10 jeptišek v konventu. Fara potrvala do dnes.

---

[31] I. Bosslawicz, VI. Rosslawicz, Rozhouicz.

[32] I. a VI. podivný název Jolucz, III. na témž místě Przelucz. Palacký I, 439 četl jen první jméno a vykládal je na Choltice.

[33] Jméno v listinách je jasno, polohu nelze zcela dobře určit. H. Jireček, Pam Arch. V, 330 hledá je na samotě u Valů s kostelem sv. Michala.

[34] I. a VI. mají Chlumek, III. mluví o Jessutborzicích. Oba názvy dají se spojit, ježto okolí kostela Jestbořického dosud sluje Chlumek. Jireček, Codex Jur. Boh. II, 3, str. 242 vykládá Jestbořice, neznámo proč, na Svinčany.

[35] Palacký I, 439 nespojil oba názvy a marně hledá osadu »Nové město«.

[36] Listina III. o tomto kostelu, jakož i dále o většině filiálních, nemluví.

[37] I. Czaczamicz, v III. vypuštěno, jen o klášteře se tu mluví s správným názvem Sezemicz. VI. má i zde Czeczemicz.

12) Dašice: 1363 kněz Mikuláš stal se farářem ve Lhotě, do 1391 farářem Jan, po něm Přech, farář z Líčna. Fara tu potrvala.

13) Moravany: fara zanikla, v 17. stol. filiální do Rovně, od r. 1854 opět farní.

14) Slepotice: do r. 1407 farářem M. Havel, po něm M. Vavřinec, oltářník v Praze. Fara zanikla, v 17. stol. filiální do Rovně, dnes do Moravan.

15) Chroustovice: 1374 farář Zdichoslav, do 1390 Bedřich, směnil s farářem na podměstí v Králové Hradci, do 1416 Václav, po něm Přibík. Fara v 17. stol. zanikla, ale obnovena hned 1665.

16) Hrochův Týnec: fara zanikla, v 17. stol. filiální do Trojovic, od 1704 opět farní.

17) Ivanovice[38]) (Vejvanovice), v 17. stol. filiální do Rosic a Chrasti, od 1720 farní.

18) Trojovice: 1374 farář Oldřich. Fara tu trvala až do r. 1704, kdy přenesena do Hrochova Týnce.

19) Žestoky: prastará ves, Břetislav II. daroval tu něco při založení kláštera Litomyšlskému, 1115 dostala se celá klášteru Kladrubskému. Fara zanikla, v 17. stol. filiální do Skuče, dnes do Chrasti.

20) Kaplice:[39]) snad na místě pozdějšího filiálního kostela do Chrudimě.

21) Honbice: fara zanikla, v 17. stol. jen sešlá kaple filiální do Trojovic, od r. 1704 do Hrochova Týnce.

22) Rosice: s vladyckým sídlem Dětleba a Ješka Nepásků ze Seslavek, kteří tu měli r. 1371 patronátní právo. Dnes je filiální do Chrasti.

23) Podlažice:[40]) farní kostel, dnes filiální do Chrasti. K diecési připojen zdejší benediktinský klášter s opatem a konventem o více než 20 osobách. K Podlažicím náležel tehdy též filiální kostel v Chrašticích,[41]) dnes filiální do Chrasti.

24) Kostelec: s prastarým chrámem. R. 1400 byl tu farářem Matiáš. Fara zanikla, v 17. stol. filiální do Žumberka, od r. 1853 opět farní.

25) Čelákov: v 17. stol. filiální do Hlinska, od 1738 opět farní.

---

[38]) I., III. a VI. Ivanowicz, Jireček, Arch. Pam. V, 330 Vejvanovice.

[39]) Jireček, Arch. Pam. V, 330 hledá ji u Pračova (viz. pozn. 46), Palacký nedovede lokalisovat. Rojek, Pam. Arch. IX, 743 klade ji na místo zvané »Tři bubny«; [illegible] 1677 stála kaple sv. Jiří s poustevníkem nade vsí Vorly.

[40]) III. neudává tu faru, jen klášter.

[41]) Frind, Kirchengesch. I, 389 vykládá jasné slovo Chrastice na Chrast. III. o tomto kostele jakožto filiálním nemluví.

26) Trhová Kamenice: do r. 1365 farářem Václav, 1365—1367 Velislav, po něm Matiáš, 1392 Beneš. V 17. století filiální do Bojanova, od r. 1712 opět farní. K faře r. 1350 připojen filiální chrám ve vsi Sv. Mikuláš[42]), v 17. stol. filiální do Žumberka, dnes opět do Trhové Kamenice.

27) Nasavrky:[43]) do r. 1393 farářem Jan, po něm Marek, po něm Václav, do r. 1408 Vít, po něm Jan, do 1409 Václav, po něm Hánek. V 17. stol. filiální do Bojanova, od 1857 opět farní.

28) Bítovany: fara zanikla, od 17. stol. filiální do Žumberka.

29) Seč: do r. 1358 farářem Jan, po něm Otmar; 1413 Ctibor kněz stal se farářem v Ronově. V 17. stol. filiální do Bojanova, od 1854 opět farní.

30) Žumberk[44]): velká fara, do 1366 farářem Jiří, 1366—1374 Henslín, po něm Matiáš, farář z Polomi. Fara potrvala nepřetržitě až dodnes.

31) Slatiňany:[45]) 1371 měl tu podací právo Zbyněk ze Slatiňan, po něm sdílela fara podací fary Tuněchodské (v. t.) V 17. stol. filiální do Chrudimě, od r. 1801 opět farní.

32) Svídnice (Sv. Jakub)[46]): do r. 1361 farářem Fricek, po něm Jan. V 17. stol. filiální do Bojanova, od 1857 opět farní.

33) Licibořice (Lučibořice)[47]): do 1392 farář Blažej, po něm Henslín farář v Polomi, do 1402 Budík, po něm znova Blažej, jenž zatím 1392—1404 farářoval v Polomi. V 17. stol. filiální do Bojanova, od r. 1853 opět farní.

34) Bojanov: 1398 farářem Vilém. Fara trvá nepřetržitě až dodnes.

35) Smrček[48]): 1366 sídlo vladyky Viléma Křeše ze Smrčku, jenž měl asi též patronát. V 17. stol. kostel filiální do Žumberka, dnes jen kaple.

---

[42]) I. cum filiali ad S. Nicolaum. III. o tom mlčí.

[43]) VI. má Slassiwogek, I. Slassawirk, III. Nassawrk.

[44]) I. a VI. Sunnenberg, III. Zumberk.

[45]) I. a VI. Slatin, III. Slatyna Svanconis.

[46]) I. VI. i III. Swidnicz. Rojek: »Sv. Jakub nad Svidnicí, jinak Pračov« (srv. Pozn. 39), podle Palackého Popisu str. 184. Zdá se to být správný výklad, aspoň v 14. stol. byla tu jistě fara.

[47]) I. Lycyboricz, III. Lucziboricz, Jireček, Pam. Arch. V, 330, Lícebořice.

[48]) I. a VI. Comyrk, III. Smyrzecz, což nelze určitě spojit a přečíst. Palacký I, 439 čte Komyrk a nelokalisuje ji, stejně Jireček, Pam. Arch. V, 330 čte Miřetice bez lokalisace. Rojek, Pam. Arch. IX, 746 zdá se čte dobře Smrček, ježto tu bylo sídlo vladycké a tudíž snad chrám. Čtení III. nasvědčuje Smrčku velmi pravděpodobně.

36) Chrbokov49): v 17. stol. jen kaple filiální do Heřmanova Městce, dnes do Vápenného Podola.

37) Pouchobrady50): do 1402 farářem Mikuláš, po něm Velík, dosud farář v Lukavici. V 17. stol. jen kaple filiální do Chrudimě.

38) Stolany: do 1375 farářem Václav, po něm Jan, dotud farář v Studenci, do 1394 Bedřich, po něm Přibík, dotud v Přibislavicích; farář Mauric 1416 přítomen volbě opata Opatovického. V 17. stol. filiální do Heřmanova Městce, dnes do Heřmanic.

39) Morašice: v 17. stol. filiální do Heřmanova Městce, od 1868 opět farní.

40) Kostelec51): od 17. stol. filiální do Heřmanova Městce.

41) Heřmanův Městec52): fara zřízena tu 1321 od krále Jana a stvrzena 1330 od biskupa Jana IV. Farářem do r. 1372 kněz Ojíř, po něm Hašek, dotud farář v Stokách. R. 1379 farář Hartung dostal se do sporu se svým biskupem Litomyšlským Albertem z Šternberka. 1393 kněz Jiřík Václavův z Heřmanova Městce stal se farářem v Chotěboři. Do r. 1404 farářem Mikuláš, po něm Jan, dotud farář v Lužci v Pražské diecési. Fara tu trvala nepřetržitě.

42) Míčov53): 1358 zemřel farář Jan, po něm Jan z Štěpánova. Patronem byl sám Karel IV. 1377 dosazen farář Martin podacím císařovny Alžběty. 1391—1404 farář Apolinář, potom kanovník na Mělníku. V 17. stol. filiální do Ronova, od 1856 farní.

43) Hošťalovice: do r. 1386 farářem Benedikt, 1386—1390 Petr, po něm Mikuláš, do 1414 Filip, po něm Hodík. Dnes filiální do Turkovic.

44) Stojice: r. 1384 farář Martin obdržel od faráře u sv. Štěpána ve zdi v Praze výnos chrámu toho od sv. Havla do sv. Jiří za 2 kopy gr. praž. 1418 byl tu farářem Havel, po něm Jan. V 17. stol. filiální do Svinčan.

45) Svinčany: fara tu trvala nepřetržitě.

II. Dekanát Vysokomýtský: 1) Vysoké Mýto: byl tu farní chrám, při němž se připomínají farářové Lev, po něm od r. 1360—1362 Henslín, 1374 Jan, 1377 Hanka, 1398 Václav, 1401 Jašek, 1406 Jakub a 1409 Jan Řepka; dále kostel filiální (snad kostel

---

49) I. Chyrbatow, III. Chribocov.

50) I. Puchobrad, VI. Duchowraad, III. Puchobrad. Palackého Popis str. 186. Jireček, Arch, Pam. V, 330 hledá je na samotě u Stolan.

51) I., III. a VI. Costel, odtud Jireček, Arch. Pam. V, 330 tuto ves nelokalisuje.

52) I. Hermanstat. III. Hermanni oppidum.

53) I. Mitkaw, III. Miczow, VI. Myrov.

Všech Svatých na Choceňském předměstí, známý z 15. stol.)[54] a klášter minoritský, jenž byl 1421 i s chrámem sv. Petra a Pavla sbořen.

2) Vraclav (tehdy Vratislav): zde byl 1407 farářem Šimon. Fara zanikla, obnovena až 1856.

3) Radhošt: do r. 1413 farářem Matiáš, po něm Hodík. Fara potom zanikla, v 17. stol. filiální do Chroustovic, od 1855 opět farní.

4) Uhersko[55]: 1392 byl tu farářem Mikuláš. Fara zanikla, v 17. stol. filiální do Rovně, potom do Chroustovic, od 1857 opět farní.

5) Platěnice: fara zanikla, od 17. stol. až dodnes filiální do Rovně.

6) Ředice[56]: do r. 1390 byl tu farářem Jan, 1390—1391 jiný Jan, od 1391 Jindřich, do 1393 Mikuláš, po něm Matěj, do 1417 Jan, po něm Václav. V 17. století filiální do Holic.

7) Holice[57]: r. 1372 byl tu kněz Filip, do r. 1392 farář Přech, po něm Bedřich. Fara tu zůstala podnes.

8) Roveň[58]: fara tu potrvala nepřetržitě, v 17. stol. z největších v celém kraji. V 14. stol. náležel k ní nějaký filiální kostel, jehož položení neznáme[59].

9) Hoštětín (Ostřetín)[60]: do r. 1360 farářem Petr, po něm jiný Petr, do r. 1409 Vít, 1409—1418 Martin, po něm Mikuláš. Fara potom zanikla, v 17. stol. byla filiální do Rovně, od r. 1854 opět farní. V 14. století náležel k ní též filiální kostel, o jehož poloze nevíme[61].

10) Zámrsk[62]: v 17. století filiální do Vysokého Mýta, od 1805 opět farní.

11) Polotice: dnes je to o samotě kostel na návrší u vsi Slatiny, filiální do Zámrsku, dříve do Chocně.

---

[54] III. o tomto kostelu mlčí. Šembera, Vysoké Mýto 45 o kostelu Všech Svatých k r. 1443.

[55] I. Hvherstk, VI. Hubersek, III. Uhersk.

[56] I. Hryedicz, III. Hermanni villa. Jireček, Arch. Pam. V, 330 faru tu nelokalisuje.

[57] I. Helycz, III. Holicz sive Eklini villa.

[58] I. Robna, IV Ribna, III. Rovna sive Waltheri villa. Palacký podle VI. čte Rybná a vykládá na Pustou Rybnou, což však není možno pro souvislost místní s okolními farami. Podle čtení III. je tu patrně míněna Roveň.

[59] Rojek, Pam. Arch. IX, 748 vykládá kostel ten na Komárov. III. o něm mlčí.

[60] I. Hostyestin, VI. Hostetin, III. místo toho Tyczmanni villa. Jireček, Arch. Pam. V, 330 nelokalisuje tuto faru. Rojek, Arch. Pam. IX, 748 vykládá ji na Ostřetín.

[61] III. o tom mlčí, Rojek ib. vykládá kostel ten na Veliny.

[62] I. Sampricz, III. Zamyrsk. Frind I, 349 chybně vztahuje jméno to k předešlému a pokládá kostel Zámrský za filiální k Hoštětínu. Proti tomu je listina III.

12) Submersa ecclesia (vytopený kostel), fara neznámého položení, mylně vykládaná na Heřmanice[63].

13) Heřmanice: v 17. století filiální do Brandýsa n. O., od 1740 opět farní. Viz stať o místopisu Litomyšlska.

14) Sv. Jiří[64]: v 17. století filiální do Brandýsa, od 1853 farní. Viz týž místopis.

15) Sloupnice: v 17. stol. filiální do Litomyšle, od r. 1669 do Cerekvic, od r. 1711 farní. Viz místopis.

16) Vračovice[65]: v 17. stol. filiální do Brandýsa n. O., dnes do Heřmanic. Viz místopis.

17) Mladočov: od r. 1621 filiální do Újezda, od r. 1807 opět farní. Viz místopis.

18) Knířov[66]: do r. 1360 farář Jan, po něm Petr. V 17. stol. filiální do Vysokého Mýta, od r. 1864 opět farní.

19) Bučina[67]: v 17. stol. filiální do Cerekvice, dnes taktéž (evangelická ves). Viz místopis.

20) Makov: v 17. stol. filiální až do Poličky, potom do Morašic. Viz místopis.

21) Chotovice[68]: od 17. stol. filiální do Nových Hradů. Viz místopis.

22) Boží dům (Nové Hrady)[69]: r. 1368 byl tu farář Václav, po něm Odolen; fara obnovena před r. 1638.

23) Proseč[70]: v 17. stol. filiální do Nových Hradů, od r. 1754 farní.

24) Řepníky[71]: v 17. stol. filiální do Trojovic, potom do Hrochova Týnce, od r. 1782 farní.

25) Peralec[72]: v 17. stol. filiální do Skutče, nyní do Rychmburku.

---

[63] V listinách I. a VI. se praví »submersa ecclesia Hermanicz«, což se vykládalo na Heřmanice a uvozovalo v souvislost s velikou povodní, o níž mluví Dalimil k r. 1310. Listina III. však má jiný pořádek, za »submersa ecclesia« přijde Zámrsk. Patrno, že to byla fara samostatná, dnes nelokalisovatelná. Rojek, Arch. Pam. IX, 748 ze snahy po úplnosti, avšak bez věcného důvodu vykládá jméno to na kostel sv. Mikuláše na Starém Mýtě.

[64] I. Elhota, II. Helota. III. Lhota, podle starodávného názvu.

[65] I. Brescowicz, VI. Bressowicz, III. Wraczouice.

[66] I. Knirow, III. Kmyerzow.

[67] I. Buczin, VI. Butyen, III. Buczina.

[68] I. Kothowicz, VI. Kochowicz, III. o tom mlčí.

[69] Ve všech listinách starý název český Boží dům.

[70] I. Brorschycz, VI. Borschycz, III. Prossiecz.

[71] I. Srepnik, III. Rzepnik.

[72] I. Pharacz, III. Bernarticz. Jireček, Arch. Pam. V, 330 nelokalisuje tut[illegible] faru. Palacký a Rojek mají Peralec.

26) **Krouná Horní**[73]: v 17. stol. filiální do Hlinska, od r. 1737 farní.

27) **Krouná Dolní (Otradov)**[74]: v 17. stol. filiální do Hlinska, nyní do Krouné.

28) **Lažany** (za Rychmburkem): od 17. stol. filiální do Skutče.

29) **Hlinsko**[75]: filiální do Skutče, od r. 1676 farní.

30) **Ranná**: do r. 1362 farář Řehoř, po něm Petr; od r. 1623 filiální do Skutče, od r. 1786 farní.

31) **Skuteč**: fara potrvala.

32) **Štěpánov**: v 17. stol. filiální do Skutče, dnes taktéž.

33) **Janovičky**[76]: samota, v 17. stol. filiální do Skutče, dnes taktéž.

34) **Luže**[77]: fara prastará potrvala do dnes. R. 1387 byl tu farářem Svach.

35) **Voletice**: 1394 farář Václav, po něm Jan, v 17. stol. filiální do Luže, dnes taktéž.

36) **Jenšovice**: do r. 1361 farář Matěj, po něm Držek, r. 1415 farář Jakub; v 17. stol. filiální do Luže, od r. 1855 opět farní.

37) **Kamenička**[78]: 1396 kněz Aleš farářem v Žamberce; v 17. stol. filiální do Hlinska, od r. 1855 opět farní.

38) **Svratka**: v 17. stol. filiální do Hlinska, od r. 1737 farní.

[39) **Újezd** nepřipomíná se v hlavních listinách 1350, jen v listině 1349. Snad nebyl přidělen k nové diecési při konečném rozhodnutí. Polohu jeho nelze pevně stanovit[79])].

III. **Dekanát Poličský**[80]. 1) **Polička**: město s farním kostelem; r. 1385 nastal spor o tuto faru; toho roku resignoval Petr z Chocně, po něm 1385—1389 byl farářem Matiáš, dále 1389—1393 Petr Lauterbach, po něm farář Martin, r. 1402 Mikuláš. Další fary:

---

[73] I. Grenna superior, III. Grunaw superior. **Krouna** je říčka, jež teče skrze es k Rychmburku.

[74] I. Grenna inferior, III. Grunaw inferior. Rojek vykládá Pam. Arch. IX 50 na Otradov.

[75] I. Hlynsko, III. Lynsk. Srv. Pam. Arch. IX, 248 a 251.

[76] Jireček, Arch. Pam. V, 330 vykládá na kostel pod Košumberkem.

[77] I. Lucza, III. Lusa sive Camenicz oppidum podle říčky Olšinky, jež Luží če od Pusté Kamenice a odtud i své druhé jméno má.

[78] III. o tomto kostelu mlčí.

[79] Rojek, Pam. Arch. IX, 752 míní Újezd za Chocní.

[80] III. v tomto a dalším dekanátu uvádí názvy far v témž pořádku jako I. a VI. proto stanovení míst jest tu snazší.

2) Třemošná (dnešní Sebranice): fara obnovena r. 1664. k ní v 14. stol. náleží filiální kostel v Širokém Dolu[81], v 17. stol. filiální do Sebranic, dnes taktéž. Srv. místopis.

3) Dolní Újezd[82]: fara potrvala. Viz místopis.

4) Cerekvice[83]: fara potrvala. Viz místopis.

5) Litrbachy: fara potrvala. K ní filiální kostel v Střenici[84], jenž r. 1859 stal se farním. Viz místopis.

6) Abštorf (Opatov): fara zůstala. K ní v 14. stol. náleží filiální kostel v Dittersdorfu (Dětřichově), což bylo i v 17. stol., od r. 1860 je Dittersdorf farní. Viz místopis.

7) Kuncdorf (Koclířov, Ketzelsdorf)[85]: v 17. stol. filiální do Kamenné Hory (Hermersdorfu) na Moravě, od r. 1805 farní. Viz místopis.

8) Bystrá: fara potrvala, k ní v 14. stol. filiální kostel v Trpíně, dnes taktéž.

9) Jedlová (Schönbrunn)[86]: v 17. stol. filiální do Bystrého, od r. 1792 opět farní.

10) Korouhev[87]: v 17. stol. filiální do Bystrého, od r. 1856 opět farní.

11) Borová (s dnešní Oldříší)[88]: v 17. stol. filiální do Poličky, od r. 1786 farní. Viz místopis.

12) Morašice: fara zůstala. Viz místopis.

13) Janštorf (Janov)[89]: v 17. stol. filiální do Litrbach, od r. 1785 farní. Viz místopis.

14) Karle[90]: fara potrvala, k ní v 14. stol. náleží filiální kostel v Květné[91], ten od r. 1860 farní. Viz místopis.

---

[81] III. praví jasně cum Latavalli, I. cum filia Latavalli. Podivno, že se tu mluví o filiálním kostele, když známe tam faráře Mikuláše před r. 1347 a 1358 biskup obdržel tu podací právo.

[82] I. Vygesd, III. Uyezd.

[83] I. Curowicz, VI, Cyrkowicz. III. Czirkouicz.

[84] I. cum filia Strinicz. III. cum Strymcz.

[85] I. VI. i III. mají Cunczendorf, což Jireček, Pam. Arch. V, 330, vykládá na Kunzendorf na Moravě. To však odporuje hranicím Poličského dekanátu, jenž tak daleko nešel. Patrně jest to dnešní Koclířov. (Srv. pozn. 93).

[86] I. i III. Pulcher fons.

[87] I. Korouia, VI. Chovina, III. Korouia.

[88] I. Borovia, III. Borovia sive Ulrici villa, což se potom rozdělilo na dvě vsi, Borovou a Oldřiš.

[89] I. i III. Jansdorf.

[90] I. i III. Carlsprun.

[91] I. cum filia in Blumnow, III. jen cum filia.

15) Limberk[92]): v 17. stol. filiální do Bystrého, od r. 1727 farní.

16) Banín: na poč. 14. stol. ves kláštera Zbraslavského, v 17. stol. filiální do Bystrého, od r. 1727 farní. V 14. stol. k ní náležel filiální kostel v Rohozné, v 17. stol. filiální do Svojanova, dnes taktéž.

17) Albrechtovice[93]): neznámého položení, zde byl 1392 farářem Michal a po něm Štěpán.

V seznamu omylem patrně vynechány vsi Semanín a Mikulč, kdež měl r. 1358 biskup Litomyšlský právo podací. R. 1403 jmenuje se též fara v Telecím, nejspíše nově zřízená (farář Petr), r. 1402 fara v Studánce (farář Blažek).

IV. Dekanát Lanškrounský: 1) Lanškroun: farní chrám.

2) Česká Třebová: fara potrvala.

3) Luková[94]): v 17. stol. filiální do Lanškrouna, od r. 1754 do Damníkova, od r. 1871 farní.

4) Damníkov (Thomigsdorf)[95]): r. 1405 farářem Gunther, v 17. stol. filiální do Lanškrouna, od r. 1758 farní.

5) Kunžvald (Königsfeld)[96]): v 17. stol. filiální do České Třebové, dnes do Třebovice.

6) Třebovice (Triebitz)[97]): v 17. stol. filiální do České Třebové, od r. 1859 farní.

7) Řetová[98]): v 17. stol. filiální do Ústí n. O., od r. 1855 farní. Fara byla pro obě části Řetové. Viz místopis.

8) Ústí nad Orlicí: fara potrvala, r. 1403 farář Petr.

9) Knapovec (Knapendorf): v 17. stol. filiální do Ústí n. O., od r. 1856 opět farní.

10) Dolní Dobrouč (Liebenthal): v 17. stol. filiální do Čermné, od r. 1765 farní.

11) Kunzendorf (Čeňkovice): v 17. stol. filiální do Jablonného, od r. 1782 farní.

12) Ostrov (Ústrov, Michelsdorf): v 17. stol. filiální do Čermné, od r. 1858 farní.

---

[92]) I. Lauwendorf, VI. Lubendorf, III. Laubndorf.

[93]) I. a VI. Alberti villa, III. omylem písařským Abbatis villa. Rojek, Pam. Arch. IX, 755 vykládá to na Vítějovec (Heinzendorf) na Svojanovsku. Palacký I, 439 také uvádí Vítějovec, myslí tím však asi Cunczendorf (pozn. 85), neboť vedle toho uvádí Albrechtovice.

[94]) I. Lutovia, III. Luthouia.

[95]) I. Tamynksdorf, VI. Domsdorf, III. Tomiksdorf.

[96]) I. Kunygshweld, III. Kunygsveld.

[97]) I. i III. Trybowicz.

[98]) I. Rytovia, III. Rytavia.

13) Čermná (Ruffa aqua): r. 1367 farář Jan; potom filiální do Ústí n. O., fara obnovena r. 1671.

14) Horní Dobrouč (Ditterchsbach): v 17. stol. filiální do Čermné, dnes taktéž.

15) Rudoltice: v 17. stol. filiální do Lanškrouna, od r. 1767 farní.

16) Jablonné[99]): 1370 farář Jan, po něm Kolda. Filiální do Ústí n. O., fara obnovena r. 1663.

V. Děkanát Šumperký z diecése Olomoucké obsahoval klášter řádu Benediktinského Klášterec sev. od Zábřeha, založený od Jana z Konic r. 1340. Byl zničen asi od husitů r. 1424. R. 1405 byl tu probošt Oldřich. Mimo to fary[100]):

1) Lubník (Lussdorf)[101]): do r. 1849 filiální do Tatenic, dnes lokalie.

2) Tatenice (Tattenitz)[102]): r. 1414 farářem Filip, v 17. stol. filiální k Starému Městu, r. 1707 obnovena fara.

3) Šumvald (Schönwald): fara tu potrvala dodnes.

4) Cotkytle (Zotkittl)[103]): 1624 filiální do Zábřehu, 1776 zřízena tu expositura, r. 1784 lokalie, r. 1846 znovu fara.

5) Hochštýn (Hochstein): 1398 byl tu farář Niček, od r. 1622 filiální do Dolní Hynčiny.

6) Adoltovice (ve Slezsku)[104]).

7) Šimperk (Schilberg): do r. 1377 byl tu farář Jan, po něm Henslín. Fara potrvala (v 17. stol. s 8 filiálními kostely).

8) Písařov[105]): 1624 filiální do Šimperka, 1784 znova zřízena fara, jež změněna hned 1785 v lokalii.

9) Odendorf: neznámého položení.

10) Zábřeh[106]): r. 1407 byl tu farářem mnich Postoloprstský [illegible] Jakub. Fara tu potrvala nepřetržitě do dnes.

---

[99]) III. o této faře mlčí.

[100]) Totožnost vsí dá se zjistit nejvíce podle německých názvů, jež souhl[illegible] dodnes s latinskými v bullách uváděnými. V nejistých případech přidržuji se Palacké[illegible] (I. 440), jenž české názvy obdržel od Šembery.

[101]) II. Lutwicivilla, V. Ludwici villa, nejspíše Lubník, něm. Lussdorf t[illegible] j. Ludwigsdorf na samých hranicích u Lanškrouna.

[102]) II. Detintz, IV. Detznitz, V. Detzwitz. Palacký I,440 udává Leženice. Cod. Mor. VIII. v rejstříku vykládá to na Losnici. Podle polohy zdá se, že jsou to Tate[illegible]ice mezi Lubníkem a Šumvaldem.

[103]) II. Zackicel, IV. Zotkitel, V. Zockitel.

[104]) Podle Šembery a Palackého, v bullách Adolfivilla, Codex Mor. VIII. Adelsdorf (bei Freiwaldau?)

[105]) V bullách Scriptoris villa, dnes něm. Schreibersdorf.

[106]) V bullách Altacivitas, dnes něm. Hohenstadt.

11) Ruda (Eisenberg)[107]: r. 1633 filiální do Bludova, 1646 do Šimperka, 1678 znovu zřízena tu fara.

12) Jakubovice: v 17. stol. filiální k Rudě, 1785 zřízena tu lokalie.

13) Raškov[108]: 1622 filiální do Šimperka, 1676 do Rudy, 1784 obnovena tu fara.

14) Bohdíkov[109] (Märsdorf): u Rudy, fara brzo zmizela, od r. 1622 je to filiální chrám fary v Rudě.

15) Hanušovice[110]: Fara tu potrvala do dnes.

16) Habartice[111]: od r. 1620 filiální do Hanušovic.

17) Kolštein[112]: r. 1647 filiální do Starého Města, 1686 fara obnovena.

18) Staré Město[113]: fara tu potrvala dodnes.

19) Rejchartice[114]: fara tu trvala do r. 1623, kdy přifařena ke Kopřivovu, 1784 zřízena tu lokalie.

20) Losín[115]: fara tu trvá ustavičně až do dnes.

21) Hradečná[116]: fara (dnes v Unčovském dekanátu) potrvala do dnes.

22) Sobětín (Sobotín)[117]: fara tu trvala do r. 1625, kdy zrušena a Sobětín přifařen k Losínu. R. 1675 fara obnovena.

VI. Dekanát Úsovský: 1) Mladoňovice[118]: od r. 1623 filiální do Hradečné, r. 1757 zřízena tu expositura, 1784 lokalie a 1861 fara

2) Rymařov[119]: město; před tím 1333 byl tu farář Radouš. r. 1400 farář Daniel. Fara tu potrvala do dnes.

3) Rešov[120]: r. 1625 filiální do Rymařova, od r. 1777 lokalie.

---

[107] V bullách Ferreusmons, dnes Eisenberg.

[108] II. a IV. Nicols, V. není. Dodnes Raškov sluje též Mikulášovice a něm. Nikles.

[109] II. a IV. Martinivilla, v V. není, dnes něm. Merzdorf.

[110] II. a V. Johannisvilla, v IV. není, dnes něm. Hansdorf.

[111] II. a V. Eberhardivilia, v IV. není, dnes něm. Eberhardsdorf

[112] V bullách Goldenscam, snad zkažené slovo německočeské.

[113] V bullách Antiquum Goldek, dnes něm. Altstadt.

[114] V bullách Richardivilla, dnes něm. Reichersdorf.

[115] II. a IV. Ulricivilla, v V. není, dnes Losín sluje něm. Ullersdorf. Opodál ležící Nová Losina sluje též Neu-Ullersdorf.

[116] II. Marschonisvilla, IV. Marchionisvilla, v V. není, dnes něm. název Markersdorf.

[117] V bullách český název: II. Sobecinna, IV. a V. Sobetinna, dnes něm. Zöptau.

[118] V bullách Bladavisvilla, dnes něm. Bladowitz.

[119] II. Rermarscat, IV. a V. Reymarscat, dnes něm. Römerstadt.

[120] V bullách Reschendorf, dnes Reschen.

4) Morava Dolní[121]: fara tu potrvala do dnes.

5) Těchanov[122]: fara brzo zanikla, dnes filiální do Helvíkova.

6) Helvíkov (Albrechtice)[123]: od r. 1633 filiální do Jiříkova, 1665 fara obnovena.

7) Tylov[124]: dnes jen kaple ve farním obvodu Lomnickém.

8) Lomnice[125]: v 17. stol. filiální do Brunseifu, 1781 zřízena expositura, 1786 obnovena fara.

Neznáme polohu vsi »Kmylovia«, jež se nevyskytá v těchto listinách, za to r. 1360 jmenuje se tu farář Jan. Podobně r. 1387 jmenuje se farářem v Ličné Jan (po něm Svach), nevíme však, která z far to byla.

Takový byl rozsah Litomyšlské diecése v polovině 14. stol. Změny, jež se udály, jsou nepatrné. Vidíme, že diecése nebyla veliká, avšak táhla se v dlouhém pruhu od Čáslavě až skoro k samé Olomouci (viz faru Mladoňovice u Mor. Šternberka). Na sever za to daleko nesahala, Choceň už náležela k diecési Pražské, též Brandýs n. O. Na severozápad vybíhá za Pardubice, na jihozápad k Svratce. Na jihu šla jen k zemským hranicím, Svitavy už náležely k Olomoucké diecési. Na východ šla velmi daleko; nedotýkajíc se Mor. Třebové prostírala se v severním cípu Moravy až k samému Slezsku, odtud k jihu až k Mor. Šternberku, kdež činila ostrý výběžek. Jižní její hranice moravská byl mírný oblouk od českých hranic severně od Mor. Třebové k Zábřehu a Úsovu.

Vymezením Litomyšlské diecése dokonáno zřízení biskupství. Nová kathedrála měla vše, čeho jí k působení bylo třeba: zřízenou kapitulu, statky biskupské i kapitulní a diecési. Jednání o to vše zabralo dosti času, vyplnilo takřka celou dobu biskupování prvního Litomyšlského biskupa Jana I. Z jednání všeho nevysvítá nám dobře povaha tohoto biskupa. Zdá se však, že byl vůle spíše slabší než energické, že jeho jmenování bylo přece jen asi více kompromiss nahoře zmíněný s řádem praemonstrátským. Vše, co se dálo v té době, děje se od jiných biskupů, zejména rázného, znamenitého biskupa Vratislavského Předslava.

Jedna událost osvětluje tyto poměry v podivném světle. Kanovník Bartoloměj, ustanovený mezi prvními kanovníky r. 1347, zmocnil se nějaké jménem nám neznámé fary. Fara ta však byla obsazena, snad farář podle tehdejšího zvyku nezachovával kněžskou residenci. Farář Václav, syn Jana ze Slaného, duchovní diecése Pražské, nebyl s tím ovšem spokojen. Nastaly spory, v nichž jméno biskupa Litomyšlského se nevyskytá. Farář Václav konečně vznesl žalobu tu na auditora papežského dvora, ten pak k tomu ustanovil arcibiskupa Pražského Arnošta a opaty Sedleckého a Podlažického. Papež psal o to sám arcibiskupovi Arnoštovi a farář Václav vážil o to cestu až do Říma. Bartoloměj však seděl pevně na své faře, zvláště když většina osadníků byla na jeho straně. Farář Václav doléhal dále na arcibiskupa, ten však nemoha sám pro jiné práce tomu se věnovati, jmenoval svým plnomocníkem děkana Poličského a nařídil mu, aby kanovníka Bartoloměje ještě napomenul, aby Václavovi ustoupil. Kdyby v 6 dnech neposlechl, třikrát byv napomenut, má na něho v kostele svém v Poličce vydat klatbu a exkommunikovat ho veřejně. Farář Václav sám asi nevěřil, že by to něco pomohlo, proto podvoloval se k smlouvě jiné, aby totiž mu Bartoloměj zaplatil za faru 60 zl. ve zlatě. Arcibiskup svolil, dav k tomu Bartoloměji lhůtu jednoho měsíce, aby v té době onu summu odvedl děkanu Poličskému. Jak se vše skoncovalo, nevíme[126].

---

[121] V bullách Moraw, dnes něm. Morau.

[122] II. Novumthecans. IV. Novum Cechans, V. Novum Cochans.

[123] V bullách Albertivilla, dnes něm. Albersdorf.

[124] II. a IV. Tylonisvilla, v V. není, dnes něm. Tillendorf.

[125] V bullách český název Lompnitz, dnes něm. Lobnig.

Nevíme, kdy se událost tato stala, nejspíše však v létech 1344 až 1347[127], tedy před ustanovením vydaným r. 1347, aby kanovník Litomyšlský neměl fary, ač není vyloučena možnost, že to bylo po r. 1347, což by bylo tím podivnější. Tolik je jisto, že to příliš silnou ruku biskupa Jana neukazuje.

Poměr biskupa Litomyšlského k metropolitovi arcibiskupovi Pražskému byl obyčejný, jak i jinde nalézáme. V statutech arcibiskupa Arnošta vydaných 18. listopadu 1350 stojí biskupové Litomyšlský i Olomoucký vedle sebe v stejné hodnosti, právech i povinnostech. Vymezuje se, aby svěceni byli v kostele sv. Víta na hradě Pražském od arcibiskupa Pražského, aby od jich soudu šlo odvolání k soudu arcibiskupskému, v mezích obecných zákonů aby měl arcibiskup zákonodárnou moc i nad celou provincií, proto svolával synody provinciální dvakrát ročně, o sv. Vítu (16. června) a o sv. Lukáši (18. října), kamž měli se dostaviti i oba suffraganové[128]. Zvláštním listem zval arcibiskup Arnošt biskupa Litomyšlského. aby se dostavil k synodě o sv. Lukáši s několika kanovníky v náležité důstojnosti.[129]) Spolu s biskupy Olomouckým a Vratislavským assistoval biskup Litomyšlský při korunovaci českého krále[130]).

---

[126] Zpráva o tom v listě arcibiskupa Arnošta k děkanu Poličskému, bez data a jmen místních, jen forma v Cancellaria Arnesti, vyd. Tadra, AÖG. LXI, str. 410—1. (VI. č. 5).

[127] Bartoloměj sluje tu »canonicus regularis«, tedy praemonstrát, Arnošt však již arcibiskup, děkan Poličský náleží ještě k diecési Pražské, což vše ukazuje na dobu před ustanovením kanovníků kapitulních 1347, mezi nimiž jmenuje se i tento Bartoloměj.

[128] Tomek, Dějepis města Prahy III, 224.

Poměr biskupa Jana ke Karlu IV. byl přirozeně velmi dobrý. Nové biskupství bylo Karlovo dílo, první biskup jistě neustanoven bez jeho vůle. Proto Karel IV. hned 18. ledna 1347 vydal biskupství Litomyšlskému majestát na veliké svobody: udělil mu všechna práva, jichž v poměru k moci světské užívají biskupové Pražský i Olomoucký, zejména, aby od nich nikdo na cestě nežádal výživu a v domě biskupském se neubytoval. Statky i poddaní biskupa i kapituly vyňati z jurisdikce krajských úředníků. Tak zv. smíšené spory měly náležet před samého krále neb soudce, jejž by k tomu zvláště ustanovil. Ani žádné právo popravní (ius advocatiae) nesmí si nikdo na statcích kostela Litomyšlského osobovati, nýbrž král sám chce být milostivým popravcem těchto statků. Aby zabráněno bylo svárům, nařídil Karel, aby služebníci jiných pánů, kteří bydlí na biskupském panství, opustili je a prodali biskupovi. Toto velké privilegium Litomyšlského biskupství provoláno bylo po trzích veřejně po celé zemi[131]).

S biskupem Olomouckým byl biskup Jan zabavován stále jednáním o stanovení diecése, jež nebylo nejhladší. Více o poměru tom nevíme. Jeho bývalé opatování v Louce vedlo přirozeně sympathie jeho více k klášterům moravským než českým, proto pochopíme, že byl od probošta konventu kláštera Kounického zvolen za mocného rozhodčího v sporu téhož kláštera s Vysokomýtským židem Israelem Schwarzmannem a jeho dědici o dluh zemřelého probošta Rulanda. Výrok vynesl biskup v Brně 22. října 1346. Zdá se, že biskup Jan dosti často meškal mimo svou diecési, zvláště na Moravě[132]).

Ještě méně můžeme říci o poměru biskupa Jana ke kurii papežské. Nově zařízené biskupství ihned musilo platiti papeži desátky, ty však papež Clemens VI. hned bullou z 10. srpna 1346 postoupil na tři léta od velikonoc počínaje Karlu IV. na jeho výdaje při ucházení se o trůn německý, čímž činnost zvláštních papežských výběrčích ve všech českých diecésích na čas se zastavila[133]). Později 2. března 1352 dovolil týž papež Karlovi IV. vybírati desátek z celého příjmu duchovenského v jeho říši opět po tři léta, tak aby dvě třetiny šly do královské komory a jedna třetina do papežské komory. První termin byl o Všech Svatých, další o Nanebevstoupení Páně[134]). Téhož dne žádal papež arcibiskupa Pražského a biskupy Olomouckého a Vratislavského o radu o zřízení nového biskupství Medlického; Litomyšlského biskupa pominul[135]). Nelze však v tom vidět známku nějaké nepřízně, snad jen nahodilé okolnosti byly toho příčinou.

---

[129]) List ten zachoval se jen ve formě v Cancellaria Arnesti, vyd. F. Tadra v Arch. Öst. Gesch. LXI, str. 313-314. Podobný list k biskupovi Olomouckému tamtéž str. 308-309.

[130]) Chytil, Codex Mor. VII, 530-532.

[131]) Otištěno u Chytila, Codex Mor. VII, 512-513.

[132]) Z knih města Brna Chytil, Codex Mor. VII, 501.

[133]) Emler, Regesta IV, 702-703.

Z dějin města zachovala se zpráva o nadání učiněném 14. července 1347 k farnímu kostelu (patrně sv. Klimenta). Toho dne dva sousedé města, Hynce vozka a Oldřich Riger, vyznali před celým právem města na soudě, že prodali na své zahradě, ležící u jich polí, nebožce paní Alžbětě Tilonišové pro spásu její duše i jejích rodičů 12 grošů Pražských úroku ročního, jež měly být placeny prokuratorovi kapitulnímu na farní chrám vždy o sv. Michalu (29. září) beze všeho dalšího jednání soudního, tak aby 6 grošů šlo na vosk, ostatní na jiné potřeby[136]).

Z venkova třeba se zmínit o Lezníku a Litrbaších. V Lezníku rychtář Petr, syn někdy rychtáře Poličského, před právem města Litomyšle (fojtem a konšely) postoupil svůj svobodný statek sestře své Alžbětě, vdově po sedlákovi[137]) Jenlinovi na tři léta za summu 30 kop gr. Pražských. Postoupení počítáno od sv. Martina 1345 a mělo trvati do r. 1348, kdy měla opět statek i s dobytkem vrátit. Kdyby rychtář zemřel, měla vydat statek Bohunkovi nebo Hrochovi bratřím z Vlčkova[138]). Nevíme určitě, proč Petr statek svůj postupoval, zdá se však, že příčina toho byla tehdy obvyklá, že se vydal na pouť, buď do Říma nebo spíše do sv. země. Kdo za jeho nepřítomnosti zastával úřad rychtářský, není známo. Byl to asi rychtář stavu zemanského, syn městského rychtáře, a snad příbuzný vladyk z Vlčkova, jimž dvůr svůj odkazoval.

Z téže doby máme zprávu o zakupování se ve vsích. Služebník biskupův a kapituly Vavřinec skoupil v Litrbaších 22 prutů rolí od různých majitelů: od bratra praemonstráta Ondřeje, faráře kostela v Třemošné, od Jana, od Anežky, manželky Abštorfského rychtáře Wernera, od manželky Gerwinovy Kunhuty, od Ondřejovy manželky Kateřiny a od synů nebožtíka Čestana, s povolením biskupovým za vlastní peníze, načež tito prodávající opět s povolením biskupovým před biskupem, kapitulou, fojtem i přísežnými města na soudě pozemky ty postoupili jmenovanému Vavřincovi, jemuž i manželce jeho Kateřině a dědicům jeho biskup s kapitulou stvrdil k nim právo, aby je držel s tím vším, co k tomu od založení vsi Litrbach náleželo. Vydán na to list pod pečetí městskou i biskupovou 19. března 1349 a z neznámého důvodu podruhé od biskupa a kapituly 14. února 1350[139]).

---

[134]) Brandl, Codex Mor. VIII, 108-111.

[135]) Brandl, Codex Mor. VIII, 111.

[136]) Orig. v archivě m. Litomyšle, cop. v archivu Musea král. Českého. Štěpánek, Archiv m. Litomyšle str. 5. pozn. 5. udává chybně datum 1346 i obsah (mluví o Tilonišové jako o živé), též Jelinek I, 105. — Při orig. visí pečeť, na němž je jasně znáti již městský znák lilii. Je to nejstarší dobře zachovaná městská pečeť.

[137]) V listině se praví »colonus« patrně na rozdíl od svobodníka Petra.

[138]) Tak čtu »de Wulczknaw". Listina otištěna u Emlera, Regesta IV, 663.

Z osob, jež té doby žily v Litomyšli, všimneme si jen práva. Fojtové v době biskupa Jana I. byli r. 1346 Kuncelín řezník, 1349 Martin, rychtářem r. 1347 Jan. V radě a v právu seděli r. 1346 Gunther (Vintíř) Boháč, Rodlín Velký, Albrecht řezník, Jenlín soukenník, patrně samí Němci. R. 1347 týž Gunther Boháč, Kunrát švec, Mikuláš Čitušer, Heřman kramář, Kunrát syn Rudolfův, Kunrát Halprejniš, Mikuláš syn Rudlinův a Nodislav, mimo poslední podivné jméno opět všichni Němci. R. 1349 Jan z Třebové, Kunrát Halprejniš, Tomáš, Mikuláš syn Rudlinův, Petr syn Albrechtův, Mikuláš komorník, Velclín pekař, Kunlín švec, Kunlín kloboučník, Lipman sládek, Heřman Appel a Macek švec. Z toho patrno, že Litomyšl na počátku biskupství byla vlastně městem německým, čeština tu byla ve velké minoritě. Nejen nahoře v kapitule biskupské, nýbrž i dole na radnici vládli Němci. Proto pochopíme, že následující biskup Jan II. vydával městu majestáty po německu.

Do konce panování biskupa Jana I. spadá pro Litomyšl velmi důležitá událost, počátek opevňování města hradbami. Hradby městské byly středověku víc než pouhým opevněním, ač ani to nelze v té době podceňovat. Ochrana majetku jest jistě velikou povinností každé, i městské organisace, a to tehdy bez opravdového zřízení vojenského, bez opevnění nebylo možno. Hradby však byly pro středověké město i jakousi legitimací civilní, jimi se lišila města od nehrazených poddanských vsí a městeček. Proto pochopíme, že papež Clemens VI. ještě r. 1344 nazývá Litomyšl vsí. Od opevnění města datuje se obyčejně založení města (na př. Starého města Pražského). Hradby bývaly vedeny ne v širokém kruhu, aby zaujaly vše, co s městem souvisí. Dělila se tu přísně předměstí od města.

---

[139]) Oba listy ty jsou orig pergamenové v archivu Musea království Českého, oba mají po 2 pečetích, na prvním jedna je poněkud zachována, na druhém jsou jen zbytky. Český překlad obou listů je v urbáři Litomyšlském z r. 1557, avšak nepřesny, zejména list z r. 1350 udává úplně chybně jména prodávajících. — V archivu musejním chová se též kopie listiny s datem 13. listopadu 1349, jež se také týká této věci, ale pro špatný překlad a podivnou zmatenost nelze jí náležitě rozumět. Již začátek: »My lidé boží a bohu oddaní v spolku obývající« má znamenat patrně konvent. Podle toho listu koupil nahoře zmíněný farář Ondřej z Třemošné (zde sluje Vondra plebán) od Vavřince (zde se udává jeho příjmení »Fidelius« neporozuměním frási: »fidelis famulus noster«) jeho statek ve vsi biskupské Litrbaších za 100 kop gr. čes. Biskup, kapitula i městské právo svolili a plebán Vondra zaplatil summu tu Vavřincovi, načež farář se v statek uvázal. Smlouva o to vykonána v biskupské kapli. — Prodal-li Vavřinec již 13. listopadu 1349 svůj statek a měl-li toho dne už za něj peníze, není pochopitelno, proč by biskup 14. února 1350 stvrzoval mu znova právo k němu. Snad to byl jiný statek Vavřincův, jejž farář Ondřej koupil a proto mu snad svá dřívější pole prodal. Není však pramenů k objasnění těchto smluv.

V době nejstarší v Litomyšli byl opevněn jen hrad, osada sama byla jen podhradím, jež se proti nepříteli nechránilo zvláštními stavbami. V době nebezpečenství ukrylo se obyvatelstvo z podhradí v opevněném hradě. Tak bylo asi i potom, kdy vznikl klášter a konečně biskupství. Vrch, na němž stála kathedrála, byl od dřívějška opevněn (nynější zámek se svahem k řece), nyní šlo o opevnění samého města. Biskup neměl prostředků, pomohl však Karel IV.

V Budějovicích 4. května 1351 udělil Karel IV. biskupu Janovi I.[140]) i jeho nástupcům právo, aby na opevnění města v Litomyšli, v Lanškrouně a Ústí[141]) vybírali clo, z každého koně, jenž veze vůz neb nese náklad, i z každého vola po jednom haléři. Právo to mělo však ihned po dostavění zdí minouti. Rychtáři a konšelé měst Chrudimě, Vysokého Mýta a Poličky měli to dát na trzích veřejně provolati [42]).

Jak daleko dospělo opevnění města ještě za biskupa Jana I., nevíme. Daleko asi ne, hlavní úloha připadla v tom až jeho nástupci.

Kdy biskup Jan I. zemřel, není z pramenů známo. Bylo to však v první polovici r. 1353. Pochován byl v kathedrálním chrámu Litomyšlském[143]). Na podzim r. 1353 byl tu již nový biskup.

* * *

---

[140]) Karel IV. tu tituluje biskupa Litomyšlského »princeps«.

[141]) V listině činí se rozdíl mezi Litomyšlí, jež sluje podle měst královských »civitas« a mezi poddanskými Ústím a Lanškrounem, jež slují »oppida«.

[142]) Brandl, Codex Mor. VIII, 52-3.

[143]) Pulkava, FRB V.

II.

Biskup Jan II. ze Středy.

(1353-1364.)

Mládí biskupovo. Jeho volba. Cesty s Karlem IV. Založení Augustinianského kláštera. Směna panství Lanšperského. Narovnání mezi biskupem a kapitulou o statky. Srovnání o fary. Smlouva o směnu důchodů. Veřejná činnost biskupa Jana. Cechy. Privilegia z r. 1360. Rychta v Abštorfě. Kaplanství v Morašicích. Církevní správa biskupství. Nepotismus. Osoba a povaha Jana ze Středy.

Janem ze Středy dosedl na biskupství Litomyšlské muž, jenž dodal největšího lesku, muž světového jména i rozhledu, rádce Karla IV., přítel Petrarkův, humanista, typ své doby. Jen jeden z pozdějších biskupů Litomyšlských může se postaviti vedle něho, a to jest Jan Železný. První biskup i všichni následující stojí nízko pod ním. Díváme-li se však na Jana ze Středy se stanoviska biskupství Litomyšlského, nemůžeme se pro něho tuze nadchnout. Byl to světový muž, Litomyšl mu byla přece jen malá, proto při první příležitosti opustil svou diecési, v níž nikdy dlouho nepobyl, aby se stal biskupem Olomouckým. Pro Litomyšl vykonal mnoho, avšak přece málo v poměru k tomu, co mohl vykonati. Zájem o osobu jeho jest tu však větší než u jiných biskupů, proto přihlédneme blíže i k mládí a osobnosti jeho.

Jan ze Středy¹) pocházel z města Středy (Środa, Novum

---

¹) Z pramenů mimo Codex dipl. Moraviae díl VIII. a IX. nejdůležitější jsou formuláře: Cancellaria Johannis Noviforensis episcopi Olomucensis (1364-1380), Arch. Öst. Gesch. LXVIII, 1886, 1-158, vydal F. Tadra, hlavně pro pozdější dobu. Summa cancellariae (Cancellaria Caroli IV), vydal Tadra v Praze 1895 (srv. Lulvés J., Die Summa cancellariae des Johann von Neumarkt, Berlin 1891). Cancellaria Arnesti archiepiscopi Pragensis, vydal Tadra v Arch. Öst. Gesch. LXI, 267-597. Dále Pelzel, Kaiser Carl IV, Urkundenbuch. Z literatury nejdůležitější F. Tadra, Jan ze Středy (Johannes

forum, Neumarkt)[2]), západně od Vratislavě, kdež se narodil z chudých rodičů Mikuláše a Markéty[3]). Z rodu jeho známe jednoho bratra, Matěje cisterciáka, s nímž se setkáme i v Litomyšli, a dvě sestry, z nichž jedné syn Rudlin také se dostal do naší krajiny. Jan stal se světským knězem[4]) a brzo na to farářem ve svém rodišti. Ochráncem jeho a protektorem v té době byl Vratislavský biskup Předslav, jenž osobně dojížděl do Litomyšle k zařízení kapituly. Předslav asi na Jana upozornil při královském dvoře, takže již za krále Jana dostal se do královské kanceláře[5]). Nebyla to však ještě asi úplná služba úřední, fara ho vázala aspoň časem k rodišti. Proto Karel IV. žádal r. 1347 biskupa Předslava, aby Jan mohl opustit faru a vstoupiti úplně do královské kanceláře[6]). Biskup Předslav svolil a ponechal mu i faru, neboť 16. října 1347 jmenuje se notářem kanceláře královské i farářem[7]). Nešvar tento, že farář bral důchody z beneficia a bohoslužbu za něho vykonával někdo jiný, byl tehdy velmi rozšířen (pronajímání beneficií).

Jan odtud zůstal dlouhá léta v kanceláři Karla IV., stal se jejím vlastním duchem, organisatorem. V létech 1351-1354 byl kancléřem příznivec Janův biskup Vratislavský Předslav, za něhož Jan stal se protonotářem, po něm pak, jsa již biskupem Litomyšlským, sám kancléřem[8]).

Postup Janův v církevních hodnostech byl neméně rychlý. Již 11. ledna 1349 přimlouvá se za něho Karel IV. u papeže Clementa VI.,

---

Noviforensis), kancléř císaře Karla IV. biskup Litomyšlský a Olomoucký, ČČMus. 1886, 85-101, 276-297 a téhož článek v Věstníku Č. Akad.VIII, 421-426. Dále: Friedjung, K. Karl IV. und sein Antheil am geistigen Leben seiner Zeit (str. 206 a 311); Feifalik, Über das Leben des heil. Hieronymus von Johannes VIII. Bischof von Olmütz, Schriften, Brünn IX, 193; Das Leben des heil. Hieronymus in der Übersetzung des Bischofs Johannes VIII. von Olmütz, hgg. von A. Benedikt, Bibl. Mittelhochd. Liter. in Böhmen III. Heyne, Gesch. des Bisthums Breslau II, 208. Lindner, Das Urkundenwesen Karls IV, 16. Tadrovy publikace o kanceláři Karla IV. Konečný, Jitřenka 1899, 57 a 61.

[2]) Odtud zván Johannes Noviforensis, Johann von Neumarkt.

[3]) Úmrtní knihy klášterů slezských, Heyne, Gesch. d. Bisth. Breslau II, 611.

[4]) Annales Praemonstr. II, 89 tvrdí, že byl praemonstrát a že po povýšení opata Luckého na biskupa Litomyšlského r. 1344 stal se tu opatem. To je vše jen následek zmatečných zpráv o prvním biskupu Litomyšlském, jak na svém místě bylo vyloženo a kamž odkazuji. Podle pramenů tam uvedených je jisto, že opat Litomyšlský Jindřich stal se 1344 opatem Luckým a byl jím ještě r. 1352. O tom, že by byl Jan vůbec praemonstrátem, není zprávy, vše pak nasvědčuje proti tomu. Proto je marna i snaha Benediktova (viz pozn. 1.) zachránit Jana řádu praemonstrátskému.

[5]) Karel IV. r. 1351 mluví o službách vykonaných od Jana »nobis et Johanni quondam Bohemiae regi« (Pelzel, K. Karl IV, Urkundenbuch I, 111).

[6]) Mencken, Scriptores III, str. 2023.

[7]) Ibid III, 2032.

[8]) Tadra, Kanceláře Lucemb. str. 21.

aby mu udělil kanovnictví Vratislavské, při tom však aby mu ponechal i užitky fary ve Středě[9]). Papež svolil, z Jana stával se bohatý obročník. Hned r. 1350 obdržel k tomu i třetí beneficium, kanovnictví Olomoucké[10]). Hned 2. března 1352 jmenoval ho papež Clemens VI. biskupem Naumburským a udělil mu právo, aby se ihned směl dát vysvětit od kteréhokoli arcibiskupa[11]). Tím měl přijíti o faru ve Středě, proto papež Clemens VI. toho roku 25. března nařizoval biskupu Olomouckému, aby se staral o to, aby fara ta dostala se do ruky biskupovi Theodorichovi Šlesvickému[12]). Jan psal se voleným biskupem Naumburským[13]), avšak biskupství své nenastoupil. Kapitula zvolila si za biskupa kanovníka Rudolfa, jejž arcibiskup Magdeburský stvrdil. Papež se Jana zastával, ještě 13. dubna 1353 nařizoval arcibiskupovi Pražskému a biskupovi Vratislavskému, aby se Jana ujali[14]). Jan psal se tedy voleným biskupem a faru podržel[15]).

Toho času v létě 1353 uprázdnilo se biskupství Litomyšlské smrtí Jana I. Papež Innocenc VI., aby nahradil Janovi ztrátu biskupství Naumburského, udělil mu 9. října 1353 biskupství Litomyšlské[16]). Fara ve Středě hned druhého dne (10. října) dána byla Mikuláši Děpoldovu z Pelhřimova, volenému kanovníku Vyšehradskému, s nímž se potom setkáme v Litomyšli. Papež 23. října povolil opět biskupovi Janovi, aby se dal vysvětit od kteréhokoli arcibiskupa[17]), to se však nestalo. Ještě 2. prosince mu prodlužoval k tomu lhůtu o šest měsíců[18]), takže byl vysvěcen až asi r. 1354, leč již 22. prosince 1353 sluje prostě biskupem Litomyšlským[19]).

Jan stal se biskupem Litomyšlským, ale znamenalo mu to asi tolik, jako dříve farářství ve Středě, totiž výživu, zdroj příjmů. Neusadil se v Litomyšli podle církevního předpisu o zachovávání residence, tehdy tak často porušovaného, nýbrž zůstal na císařském dvoře, kamž ho vázala kancléřská služba. Hlavním jeho zástupcem byl v Litomyšli jeho generální vikář jmenovaný Mikuláš z Pelhřimova, kanovník Vyšehradský. Později i bratr biskupův cisterciák Matěj, biskup Triburský, byl tu světícím biskupem a zástupcem jeho.

---

[9]) Tadra, Kanceláře str. 249.

[10]) Zpráva o tom z rkpu Celoveckého u Tadry, ČČMus. 1886, 89. Srv. Brandl VIII, 55.

[11]) Bulla v archivu Vatikánském, srv. Tadra, Sum. Canc. str. XXII.

[12]) Brandl, Codex Mor. VIII, 114-115.

[13]) Tak 19. říj., 31. října, 2 list., 24 list. 1352, srv. Čelakovský, Privilegia II. str. 479, 488, 489, 492.

[14]) Bulla v arch. Vatikánském, srv. Tadra, Summa Cancellariae str. XXII.

[15]) Pelzel, K. Karl IV, Urkundenbuch I, 111.

[16]) Bulla v archivu Vatikánském. Tadra, Summa Cancel, str. XXIII.

[17]) Ibid.

[18]) Ibid.

[19]) Huber, Regesta XLV. Winkelman, Acta Imper. II, 477 má podpis listiny s jménem voleného biskupa Litomyšlského již 22. května 1351, což je patrně omyl.

Biskup Jan byl syn své doby, pravá ruka Karla IV., jeho přítel i rádce. Proto nemohl tak snadno dvůr opustit. Se vší svou stilistickou učeností ujal se markraběte moravského Jana proti manželce jeho Markétě Maultaš, jež pro předstíranou jeho impotentnost žádala o rozvod. Biskup vyvracel žalobu tu listem k arcibiskupovi Magdeburskému, poukazuje na to, že se markraběti právě narodil nemanželský syn. S markrabětem poutalo biskupa Jana i na dále pravé přátelství[20].

Biskup nejen že nebydlil v Litomyšli, nýbrž i v Čechách nebyl stálým hostem. Cestoval stále s Karlem IV. Tak hned po svém jmenování po vánocích odejel do Němec, kdež ho nalézáme s císařem 12. února v Metách[21]. Na podzim (31. října) byl ve Feltřích, kde byl svědkem o starobylosti rukopisu evangelia sv. Marka, jejž Karel IV. poslal arcibiskupovi Arnoštovi[22]. Roku 1355 podnikl s Karlem IV. slavnou jízdu do Italie, kde se účastnil 5. dubna korunovace Karla IV. na císařství římské v chrámu sv. Petra. Na památku události té založil prý v témž chrámě oltář sv. Václava[23]. Na zpáteční cestě byl 24. dubna v Sieně, v červenci v Donaustaufě a Řezně, v srpnu opět zpět v Praze[24]. Zde účastnil se důležitých jednání a byl svědkem na listech Karla IV., jimiž císař jmenoval bratra svého Jana markrabětem moravským a přivtělil Budišín a Zhořelec ke koruně české[25]. V prosinci vyjel opět s císařem z Prahy, na boží vánoční hod byl v Norimberku. V lednu 1356 byl přítomen památným sněmům v Norimberku a v Metách, při čemž účastnil se i sepsání zlaté bully. Tehdy také rozpomenul se biskup, že má ve své správě nějaké biskupství, že má nějaké residenční město. Ne že by se byl do Litomyšle vrátil a zde se usadil, avšak založil v Litomyšli instituci, jež měla veliký význam pro město, pro místopisné pak utváření města význam rozhodující.

R. 1356 založil biskup v Litomyšli Augustinianský klášter. Jan ze Středy byl po celý svůj život zvláštní příznivec tohoto řádu. Již jako kanovník vymáhal od Karla IV. různé výhody pro

---

[20] Brandl, Codex Mor. VIII, 31-32. Tadra, Summa Cancell. č. 3, 49, 251.

[21] Brandl, Codex Mor. VIII, 193.

[22] Pelzel, K. Karl IV, Urkundenbuch I, 416.

[23] Balbín, Bohemia Docta II, 135.

[24] Čelakovský, Privilegia II, 430, 503, 505, 508, 511-513, 516.

[25] Brandl, Codex Mor. VIII, 253-258 a 262-265.

Augustinianský klášter sv. Tomáše na Malé Straně[26]), kdež později již jako biskup Olomoucký světil kapli sv. Filipa a Jakuba (nyní sv. Barbory) a 1368 před cestou do Italie daroval mu své knihy[27]). Tím více ovšem staral se o klášter Litomyšlský, jenž byl jeho dílem.

Snad za svého pobytu v Italii neb aspoň v onen čas žádal biskup Jan II. papežskou kurii, zastoupenou v Římě kardinály, aby směl založiti v Litomyšli nový klášter. Papež Innocenc VI. svolil a vydal na to bullu 5. února 1356 v Avignonu, jíž dovolil řádu Augustinianskému zříditi v Litomyšli nový klášter, avšak aby to nebylo na újmu ostatním kostelům zvláště farním v témž městě. Papež uznává, že Litomyšl je tak lidnaté město, že nový, již třetí veliký chrám není pro ni zbytečným a proto dovoluje vystavěti mimo klášter i oratoř, kostel, kryptu, zvonici a jiná potřebná stavení. Náklad na klášter měl jíti od Karla IV., jenž byl asi protektorem tohoto založení, ve skutečnosti však většina připadla samému biskupu, jenž i jako biskup Olomoucký na stavbu chrámu ještě mnoho platil.[28])

Mniši převedeni do kláštera Litomyšlského z kláštera u sv. Tomáše v Brně a sice hned asi r. 1357, kdy v Litomyšli snad již stála nějaká menší budova klášterní. Zdá se, že mnichy Brněnské nový klášter v residenci biskupské lákal, že se tam rádi stěhovali. Proto asi vydal Oldřich, provinciál řádu Augustinianského, 1. ledna 1358 nařízení, že počet mnichů v klášteře u sv. Tomáše v Brně nesmí se ztenčit pod 42 členů[29]). Od Karla IV. vymohl asi Jan II. privilegium 26. prosince 1360, jímž stvrzuje císař témuž řádu privilegium papeže Alexandra IV., aby směli získávat statky pro své kláštery[30]). Prvním převorem kláštera Litomyšlského byl Mikuláš, podpřevorem Jakub, oba z Brna.

Dnes již klášter ten nestojí, zanikl po půlstoletí v bouřích husitských. Pro dnešní Litomyšl však důležitou událostí bylo založení dnešního děkanského chrámu Povýšení sv. Kříže[31]). Augustiniánský klášter stál asi na místě nynějšího děkanství, z něhož starobylá kaple sv. Markéty sahá snad až do této doby. Vedle kláštera stavěn kostel Povýšení sv. Kříže. K dílu tomu vybral biskup mistra Jakuba, oznámil mu, jakou stavbu si přeje, načež učinil ho ředitelem celé stavby. Mistr Jakub prováděl stavbu k úplné spokojenosti biskupově, avšak za jeho biskupování v Litomyšli (do r. 1364) ji neskončil. Nicméně biskup Jan i potom ještě, jak uvidíme, o stavbu pilně se staral a mistr Jakub jeho přičiněním zůstal v čele podniku, aby v něm provedena byla úplně myšlenka biskupa Jana[32]).

---

[26]) Pelzl, K. Karl IV, Urkundenbuch I, 111.

[27]) Tomek, Dějepis m. Prahy II. 118 a 120; Tadra, Kanceláře str. 272-273.

[28]) Bulla papežská v archivu kláštera sv. Tomáše v Brně, nedostatečný regest u Brandla, Codex Mor. IX, 6.

[29]) Brandl, Codex Mor. IX, 58.

[30]) Brandl, Codex Mor. IX, 162. Jiné důkazy přízně biskupa Jana k témuž řádu viz Tadra, Summa Cancellariae č. 32 a 38.

[31]) Historická zpráva o děkanském chrámu Páně Povýšení sv. Kříže v městě Litomyšli, v Litomyšli 1860, též německy.

Nově založenému augustinianskému chrámu dostalo se neb mělo se snad dostati i části ostatků patrona řádu, sv. Tomáše. Na jaře (27. dubna) již r. 1355 na naléhání biskupa Jana učiněn zápis o ostatcích těch v klášteře u sv. Tomáše na Malé Straně. Přítomni byli tomuto jednání nejen biskupův prokurator bratr Jindřich řádu Augustinianského, nýbrž i Litomyšlské kapituly kustos Jan a generální vikář jmenovaný již Mikuláš z Pelhřimova, kanovník Vyšehradský, k tomu farář ze Středy, což poukazuje, že se tu jednalo asi o chrám Litotomyšlský[33]).

V tutéž asi dobu jako založení kláštera augustinianského náleží nadání biskupa Jana, jež učinil k Pražské universitě. Spolu s kapitulou Litomyšlskou podle vyzvání císaře Karla IV. přispěli universitě summou 60 kop gr. č., jež měli biskup a kapitula splatiti ve dvou letech, tak aby vždy o sv. Jiří a Havle odvedli 15 kop arcibiskupovi Pražskému nebo jeho pokladníku děkanu Vyšehradskému. Kdyby částku tu do 8 dnů po vypršení lhůty nezaplatili, mají být povinni odvést poněžitou pokutu, jež se v dalším zanedbání měla zdvojnásobit. Kdyby vůbec se zdráhal zaplatit, měl sám podkomoří královský právo všemi prostředky, konečně i arcibiskup tresty církevními summu tu vymoci. Vymíněno však, že peníze nemají jíti na jiný účel než v listině jmenovaný[34]).

Litomyšlsko již ode dávna bylo územím duchovenským. Viděli jsme, jak po samé Litomyšli i jiné kláštery nabývaly tu statků, nejen blízké, na př. Opatovický, nýbrž i vzdálené, i kláštery Pražské, zejména Zderazský a konečně Zbraslavský. Hlavní podporovatelé a příznivci kláštera Zderazského byli na poč. 14. stol. páni ze Švábenic. Klášter i dále hájil majetek svůj v těchto krajích, takže 22. února 1356 dal si stvrdit od officiála arcibiskupství Pražského patronátní právo na ves Švábenice (Heřmanice) z 20. října 1309[35]).

Jinak na to hleděl klášter Zbraslavský. Klášter ten byl od Václava II. založen ponejvíce ze statků Záviše z Falkenšteina, odtud k moravským hranicím Pertoltice (?)[43], Bystré (Waltersdorf), Šnakov u Chocně (?)[44], Oucmanice u Ústí n. O. (?)[45], Kuncendorf (?), Petrovice (česká ves u Čermné) a konečně neznámá dnes ves Malín (snad Semanín, Schirmdorf)[46].

---

[32]) Cancellaria Johannis Noviforensis, ed. Tadra, Arch. Öst. Gesch. LXVIII, č. 157.

[33]) Listina v archivu kláštera sv. Tomáše na Malé Straně v Praze.

[34]) Cancellaria Arnesti, Arch. Öst. Gesch. LXI, 543-545 (XXIV, č. 19).

[35]) Brandl, Codex Mor. IX, 7-8.

Všechny tyto statky měly připadnout biskupovi s plným právem a v plné užívání. K panství Lanšperskému náležely mimo to vsi nahoře uvedené Banín, Nová Bělá, Trpík a Kozínoha, jež klášter nepojal do smlouvy, též Džbánov a Stradouň, tyto však počítal podle jich výnosu na srážku kupní ceny. Biskup klášteru dal svou ves Zvole u Jílového a Hrušovou u Vysokého Mýta v plný majetek, mimo to měl platit 100 kop gr. čes., jež byl povinen poukázat na statcích, od kláštera nejdále čtyry míle vzdálených[47]. Arcibiskup Arnošt stvrdil tuto smlouvu téhož dne[48].

Vedle této hlavní smlouvy učiněny byly i zvláštní sjednání o některé detaily. Tak biskup se znovu zavázal, že jakmile smlouva vejde v platnost a bude provedena, daruje ke kostelu P. Marie 1200 kop gr. čes., jak byl již r. 1356 slíbil[49]. Hlavně šlo však o to, odkud má jíti onen plat biskupův třetího sta kop. V hlavní listině nepraví se o tom nic bližšího. Ujednáno však stejně jako r. 1356, že plat ten má jít z biskupských vsí Újezda a Osíka u Litomyšle, vymíněno však, že do desíti let má biskup plat ten vykázat na statcích ne více než 4 míle od kláštera vzdálených. Aby pak nevznikl o to mezi stranou spor, která místa se k tomu hodí a která nehodí, zvolen za rozhodčího arcibiskup Arnošt[50]. Učiněna však i jiná úmluva po velké úradě celého konventu klášterního: poněvadž měl biskup do desíti let plat z Újezda a Osíka přenést na bližší statky, určeno, aby když by klášter nalezl vhodné místo s příjmem 10 neb 20 kop, aby to ihned biskupovi oznámil a ten pak že má plat ten klášteru opatřiti, což se má srazit vždy z hlavní summy, a sice aby se počítala kopa výnosu ze statku v ceně $13\,{}^1/_2$ kop. Kdyby však klášter sám se nepostaral o vhodné statky k vykázání důchodů, měly být Újezd a Osík přece vráceny kostelu Litomyšlskému po vypršení lhůty 10 let[51].

---

[43] V listině Pertolsdorf, poloha neznámá.

[44] V listině Schnukendorf.

[45] V listině Weczmandorf.

[46] Srv. str. 67.

[47] Smlouva ta v listině biskupa Jana otištěna u Borového, Libri Erect. I, 9-11. Srv. Balbín, Misc. VI, 75-82.

[48] Cancellaria Arnesti, Arch. Öst. Gesch. LXI, 471 (X, č. 12).

[49] Brandl, Codex Mor. IX, 62-63.

[50] Brandl, Codex Mor. IX, 63-64.

[51] Brandl, Codex Mor. IX, 64-65.

Provedení smlouvy té stálo v cestě několik překážek, hlavně spor mezi biskupem a kapitulou o statky, o němž bude jednáno. Z statků biskupských jediná Hrušová měla být postoupena klášteru Zbraslavskému, ale kapitula nechtěla svolit. Po dlouhém jednání až po více než půldruhém létě (5 října 1359) došlo k shodě. Kapitula, v jejíž čele stáli tehdy převor Mikuláš, kustos Vojslav, kantor Sivald a scholastik Petr, svolili, aby Hrušová byla postoupena klášteru Zbraslavskému, ale jen díl biskupský, díl kapitulní měl jí zůstat. Bylo toho dosti mnoho, celý dvůr[52]), něco luk i mlýn. Klášter Zbraslavský se patrně spokojil a přijal zbytek Hrušové[53]).

Vesnici Zvoli, již biskup dal klášteru v ceně 100 kop, byl držel bratr biskupa Jana II., biskup Triburský Matiáš. Ten postoupil ji 10. listopadu na žádost biskupa Jana klášteru Zbraslavskému[54]). Biskup Jan odškodnil ho 4. července 1361 tím, že mu vykázal na Litomyšlsku, kde Matiáš přebýval, 60 kop důchodu z biskupských vsí Morašic, Říkovic, Sedlišť, Němčic a Dvořic (dnes zaniklá ves u Němčic), a sice aby bral odtud důchod polouletní vždy o sv. Jiří a o sv. Havle[55]). Karel IV. byl již 1. července dovolil biskupovi Matiášovi koupit si v Čechách statků a platů do 100 kop a držeti je osvobozené ode všech platů[56]).

Platu třetího sta kop úroků zbavil se biskup ještě před vypršením lhůty, při samém odchodu svém z biskupského stolce Litomyšlského. Koupil u Zbraslavě dvě vsi, Břežany a Velim, jež odevzdal v ceně 100 kop 13. června 1364 klášteru Zbraslavskému[57]).

Sotva urovnáno jednání o zboží Lanšperské, povstal v Litomyšli velký spor mezi biskupem a kapitulou o statky. Příčin bylo několik. Narovnání r. 1347 učiněné nebylo bez vad, zdá se, že nebylo dodržováno nejpřísněji. Kapitula byla nespokojena, že statky, jež přibývaly k biskupství, vlastně připadaly v užitek biskupovi, jako právě panství Lanšperské. Biskup Předslav r. 1347 přecenil majetek kláštera, kanovníci neměli blahobytu nazbyt. To, co bylo tehdy hlavním důchodem kapitul jiných, což však bylo zároveň velkým nešvarem, totiž hromadění beneficií, vážný Předslav přísně zapověděl, nedovoliv kanovníkům ani spravovat některou faru, t. j. brát z ní příjmy. Opravná snaha Předslavova narazila tu na odpor kanovníků a podlehla po desítiletém sporu. Důležitou záminkou sporu byl nový klášter Augustinianský.

---

[52]) »Cum curia seu allodio rubo seu Rubeto«.

[53]) Brandl, Codex Mor. IX, 112.

[54]) Codex pergam. z 14. stol. v klášteře Oseckém (formule a listiny řádu cisterciáckého).

[55]) Borový, Libri Erect. I, 28.

[56]) Codex perg. v pozn. 54.

[57]) V archivu zámku Duchcovského (rkp. paměti Litomyšlských).

Byly tehdy v Litomyšli tři větší chrámy, dva farní a jeden klášterní. Farní byly biskupský chrám P. Marie na místě dnešního pivovaru a sv. Klimenta naproti dnešnímu gymnasiu, klášterní Augustinianský Povýšení sv. Kříže na místě dnešního děkanského. Klášterní chrám stál v městě; když pak po r. 1351 počala se Litomyšl opevňovat, stál uvnitř hradeb, kdežto oba chrámy farní stály mimo město v hradbách klášterních, bývalého hradu. Proto bylo do nich mnohem dále z města než do klášterního. K tomu působila tehdy obliba řádu Augustinianského. To vše mělo ten následek, že lidé chodili mnohem více do klášterního kostela a že farní chrámy bývaly prázdny. Z toho ovšem největší škodu měli kapitulní kustos (farář u P. Marie) a scholastik (farář u sv. Klimenta). To se tehdy opakovalo velmi často a někde (na př. v Praze) došlo z toho k zjevným bojům světského kněžstva proti mnichům, zvláště žebravým řádům. V Litomyšli tak daleko spor snad nedošel, biskup chránil mnichy velmi pevně. Proto kapitula musila si nalézt jinou cestu, smírnou. Vznesli spor s biskupem svým na papeže Innocence VI., jenž spor odevzdal Pražskému arcibiskupovi Arnoštovi 12. ledna 1358.[58]) Arcibiskup vyzval obě strany, aby si zvolily rozhodčí. Obě strany vznesly to na arcibiskupa a biskupa Olomouckého Jana. Na podzim (11. října) 1358 učiněno mezi stranami porovnání:

Kustos a scholastik, aby byli odškodněni za újmu na ofěrách, měli obdržeti jednou pro vždy 130 kop gr. č. od biskupa, jakožto zakladatele kláštera a tudíž původce jich škody. Tím byla tato pře s mnichy skoncována, neboť ostatních kanovníků se netýkala.

Vlastní spor mezi biskupem a kapitulou urovnán různými opravami rozdělení statků z r. 1347. Rozdělen byl přesně úrok na vyživování členů někdy kláštera, nyní kapituly a biskupa (pitance): biskupovi přiřčen úrok ze Svitav, Lačnova (Lotschnau), z Kamenné Hory (Hermersdorf na hranicích) a z louky v Mikulči, kapitule z Karle, Litrbach, Lezníka a Osíka.

Biskup mimo to obdržel z dosavadních statků kapitulních úrok ze vsí Koclířova a z tamějšího dvoru, z Svinné, z dvou lánů role v Mikulči, z mlýna v Újezdě a z tří mlýnů v Němčicích (ves ta ode dávna slula svými mlýny); dále dostal to, co Předslav 1347 opomenul rozděliti: mlýn v Osíku, mlýn v Nedošíně a mlýn u Dubu

---

[58]) Bulla v archivu Vatikánském, Tadra, Summa Canc. str. XXV.

(dnes na Lánech), dvůr na Zaháji s 3 lány pole bez tří prutů a 633 kop hotových peněz zádušních.

Kapitula dostala statky tehdy většinou zastavené na doživotí: dvůr v Osíku, náležející vdově po Markvartovi, dvůr v Koclířově, náležející Adamovi zemanovi, dvůr v Strakově, zastavený Buškovi z Geršperka, dvůr v Hrušové se vším příslušenstvím, zahrada u Vlkovského dvora a 3 kopy úroku z Janštorfa. Tento úrok mohl biskup složením 10 kop za jednu vyplatit a sobě ponechat.

O právomoci obou stran k dřívějšímu narovnání jen dodáno, že lidé poddaní biskupovi smějí odkázati kapitule jen hotové peníze, ne grunty, že svobodníci i lidé poddaní kapitule při větších zločinech náležejí před soud biskupův, pokuty však z takového soudu že mají připadnout kapitule. Dluhy, jež zbyly ještě od dřívějška, z doby kláštera, mají spláceti biskup i kapitula podle toho, co kdo z nich dluhem obtíženého drží. Náklad na válku a povinnost bránit statky biskupské i kapitulní uložena opět biskupovi.

Důležitější bylo srovnání o fary, současně učiněné. Šlo tu též o věc hospodářskou a ne duchovenskou, šlo o zvýšení příjmů kapitulních. Podle církevního zřízení právo patronátní náleželo jen biskupovi, na tom nebylo možno co měnit, proto i kustos a scholastik jakožto farářové byli jmenováni od biskupa a ne voleni od kapituly. Kanovníci kapitulní byli však dřívější mniši, tradice je úzce poutala k starému klášteru, mimo to vedle nich byli tu mniši klášterního konventu praemonstrátského. Kanovníci a mniši dohromady vymohli si asi rozdělení far na dvě skupiny: jedna obsahovala fary, jež náležely ke klášteru Litomyšlskému ještě před založením biskupství, a druhá, jejíž fary teprve k biskupství připadly. V této druhé skupině ponecháno biskupovi neobmezené právo dosazovat faráře, v první skupině ponecháno mu právo patronátní, ale s podmínkou, že za faráře má dosazovat jen členy kapituly a klášterního konventu praemonstrátského. Tím byla zásada biskupa Předslava, aby kanovník nebyl nikdy farářem, protržena, hromadění beneficií dostalo právní podklad.

Fary této druhé skupiny byly v Čechách Cerekvice, Újezd (Dolní), Třemošná (Sebranice), Karle, Mikulč, Abštorf, Koclířov (Kötzelsdorf) a Semanín, na Moravě Svitavy, Unčice, Važanice, Greifendorf, Vendolí (Stangendorf), Kamenná Hora (Hermersdorf), Henčice (Henigsdorf) a Vanovice (Ivanovice.)

Rozsudek ten učinil arcibiskup Arnošt v Praze u přítomnosti zástupců obou stran a mimo to Předvoje děkana a Plichty scholastika u sv. Víta na hradě Pražském, Jana probošta u sv. Jiljí, Jenče probošta u sv. Kříže ve Vratislavi, Jana kustoda Vyšehradského, Jana Pavlova, Hynka z Malovar, Beneše z Kravař, Velíka děkana Žateckého a arcijáhnů Buška Kouřimského a Theobalda Žateckého[59]).

List arcibiskupův čten 18. října 1358 v Litomyšli v shromáždění kapituly od biskupského vikáře Jana děkana Hlohovského, u přítomnosti Jindřicha děkana Chrudimského a faráře u sv. Kříže na předměstí v Chrudimi, faráře Přeloučského Klimenta a Lepejovického Václava. Z kanovníků jmenují se při tom převor Mikuláš, kustos Vojslav, kantor Jan a scholastik Petr, kanovníci Bartoloměj, Ludvík, Henslín, Oldřich, Vilém, Vojen, Jan Dlouhý, Lev, Jindřich, Jan od sv. Panen, Geblin, Radimír, Jan Pol, Kunrát Holý, Heřman Pflug, František a Jan Bartoš. Kapitula souhlasila s rozsudkem, což notář biskupství Litomyšlského Řehoř syn Petra z Žabovřesk stvrdil[60]).

Brzo však přišlo se na různé nepříležitosti i v této smlouvě, proto po třech létech učiněna nová doplňující smlouva o směnu důchodů mezi biskupem a kapitulou. Zdá se, že tehdy byl již mezi stranami dobrý poměr, protož ujednáno vše doma a nevolán k tomu cizí biskup. Smlouva o to uzavřena po delším jednání a přísahami stvrzena pod pokutou 200 kop gr. v Litomyšli 11. února 1361.

Biskup podle této smlouvy dal kapitule: 1) úrok 3 kopy a 30 gr. ročního důchodu a 7 gr. z krčmy a z lánu pole ve vsi Zrnětíně, 2) úrok 15 gr., 36 kuřat a 13 kop vajec z lánů pole, z krčmy, z mlýna a ze zahrady ležící u vsi Budislavě ve vsi Rzi (dnes zaniklá ves blízko Budislavě), 3) 1 kopu a $25^{1}/_{2}$ gr. úroku ročního z mlýna v Poříčí, 4) úrok 13 kop a 3 gr., něco kuřat a obilí dosud biskupovi odváděného ze vsi Chmelíku, 5) úrok roční čtyry kopy z dvou lánů polí za novým klášterem Augustinianským v Litomyšli (asi na místě dnešního chudobince a bývalé reálky dále do Libánek), jež odkázala biskupovi vdova po Litomyšlském měšťanovi Albertovi.

Kapitula dala biskupovi: 1) roční úrok půl kopy ze zahrady u dvoru měšťana Mikuláše (zván »in acie«) v městě Litomyšli, ležící na pravé straně při cestě do Osíka, 2) úrok 42 kop z mlýna v Němčicích, 3) úrok 54 gr. z mlýna, 14 gr. z kovárny, $1^{1}/_{2}$ kopy z 10 prutů pozemků a 5 měr obilí a 5 kuřat, vše ve vsi Litrbaších, 4) z půl lánu role Lušnerovské u města 1 kopu gr. ročního důchodu, 5) roční úrok 5 kop a poplužní dvůr v Koclířově, roční úrok 5 kop, 6) 2 míry obilí a 12 kuřat ze vsi Lezníku, 7) roční úrok 3 kopy ze vsi Janštorfa, 8) roční úrok 72 gr., 6 měr obilí a 6 kuřat ze vsi Karle a jednu kopu z tamější krčmy[61]). Směna ta stvrzena byla 18. února 1361 od generálních vikářů Pražského arcibiskupství[62]). Tím narovnání mezi biskupem a kapitulou o statky na dlouhý čas provedeno. Zbývalo jen ještě rozděliti mezi strany vlastní sídlo, Litomyšlský hrad, to se však stalo až za následujícího biskupa.

---

[59]) Originál s pečetí arcibiskupa Pražského i biskupa Olomouckého v archivu města Litomyšle.

[60]) Originál v archivu m. Litomyšle.

Přece však na samém konci biskupování Janova, asi 1363, nastal nový zmatek, o jehož příčině a průběhu víme velmi málo. Víme jen tolik, že kanovníci nabývali v sporu vrchu, protož biskup poslal do Říma k dvoru papežskému svého plnomocníka Václava, kanovníka u sv. Víta na hradě Pražském, s úpěnlivou prosbou o pomoc, že jinak biskupství pro nesnesitelnou pýchu a zvrácenou kázeň kanovníků octne se v největším nebezpečenství[63]). Daufin francouzský Karel žádal dokonce toho času papeže, aby udělil biskupovi biskupství Bamberské[64]). Jak vše se skončilo, nevíme, snad teprve odchodem biskupa Jana z biskupského stolce Litomyšlského r. 1364.

Vraťme se k veřejné činnosti biskupa Jana. Viděli jsme, že od počátku svého biskupování byl stále na dvoře Karla IV., na všech jeho cestách. Po korunovační cestě do Italie r. 1355 byl biskup r. 1356 asi v Litomyšli při založení Augustinianského kláštera. Hned r. 1357 odjel však opět s císařem do Němec, do Cách, načež byl ve Vídni, v srpnu opět v Praze, v říjnu v severních Čechách. V létě 1358 byl opět v Němcích, v září v Praze, v listopadu ve Slezsku, v únoru 1359 byl ve Vratislavi[65]).

Cesta do Němec, již podnikl s císařem v březnu 1359, vynesla něco i Litomyšli. Biskup s císařem dojel až do Cách. Zde při jakési příležitosti žádal daufina francouzského Karla o část kříže, na němž Kristus byl ukřižován. Daufin jeho přání vyplnil a v květnu poslal mu částečku posvátného dřeva, již vlastní rukou uštípl, ve zvláštním obalu pod svou pečetí po mistrovi Fridrichovi, kleriku biskupovu, jejž to biskup do Paříže zvláště asi poslal[66]). Tehdy byl již biskup opět v Praze. Tato relikvie určena byla asi pro klášterní kostel Augustinianský v Litomyšli, s čímž snad souvisí, že se 31. července 1360 dostalo témuž kostelu plnomocných odpůstků od Vicenského biskupa Jiljího, papežského legáta, jenž snad tehdy navštívil Litomyšl[67].

---

[61]) Originál, při němž pečet biskupa Litomyšlského visí na hedvábných zelených nitích, v archivu města Litomyšle.

[62]) Cop. v diplomatáři v archivu Musea Král. Čes.

[63]) Tadra, Summa cancellariae č. 366, str. 212—213.

[64]) Tadra, Summa cancell. str. 151.

[65]) Brandl, Codex Mor. IX, 95.

[66]) Brandl, ibid. IX, 105.

Na samém počátku roku 1360 byl biskup v Praze[68], potom však hned odejel s císařem do severních Uher, odkudž v dubnu vracel se přes Brno do Prahy. Než odejel na dlouhou cestu do Němec, byl na počátku června v Litomyšli, kdež vydal městu privilegium, o němž bude brzo jednáno. V Němcích pobyl s císařem až do dubna 1361, načež na podzim 1361 a na jaře 1362 opět se tam vypravil. R. 1362 nenalézáme ho na dvoře císařském. Příčina toho byla asi nemoc, na niž si potom stěžoval a jež ho dlouho trápila[69]. Čas ten strávil asi v Litomyšli. Na jaře 1363 byl opět s císařem v Norimberku, v létě v Braniborsku, v srpnu byl opět v Praze. V únoru 1364 účastnil se uzavření památných smluv mezi domem Lucemburským a Habsburským, jichž listiny sám sepsal. To bylo však poslední vystoupení Janovo ve veřejnosti v hodnosti biskupa Litomyšlského.

V létě 30. června 1364 zemřel arcibiskup Arnošt z Pardubic. Karel IV. tázal se o radu biskupa Jana, kdo by se měl státi nástupcem jeho. Na Jana samého nepomýšleno. Biskup se omlouval, že pro nemoc je tak sklíčen, že nemůže ani radit. Schvaluje však návrh císařův, aby se stal arcibiskupem Pražským Jan Očko z Vlašimě, biskup Olomoucký, a prosí císaře, aby mu v tom případě bylo uděleno toto biskupství[70]. Biskup Očko stal se opravdu 12. července arcibiskupem. Karel IV. se přimlouval u papeže, aby Jana jmenoval biskupem Olomouckým a za biskupa Litomyšlského navrhoval Alberta ze Šternberka, tehdy biskupa Zvěřínského. Jan též psal o to papeži[71]. Papež Urban V. svolil a jmenoval Jana 23. srpna 1364 biskupem Olomouckým[72]. Tím jeho biskupská činnost v Litomyšli přestává, ač i nadále zůstává s Litomyšlí v úzkém styku. Před samým odchodem biskupovým vyžádali si převor Mikuláš, kustos Dluhomil a kantor Ludvík a scholastik Děpolt 13 hřiven stříbra ze Svitav, náležející tamní faře, jež jim farář postoupil[73].

Nežli ještě se rozloučíme s tímto slavným biskupem, musíme si všimnout dějin vlastního města, některých událostí v okolních vsích, církevní správy a konečně i osoby jeho.

---

[67] List biskupa Jiljího v zem. archivu moravském.

[68] Reliquiae Tabularum II, 457.

[69] Tadra, ČČMus. 1886, 95.

[70] Brandl, Codex Mor. IX, 278 chybně s datem post Jul. 12 misto **antea Jul. 12.**

[71] Ibid. str. 279, 280.

[72] Výpis z Vatikánského archivu Tadra, Summa Cancell. str. XXV.

[73] Balbin, Miscellanea lib. V, 70.

V dějinách Litomyšle hlavní událost za biskupa Jana II. bylo ustanovení některých městských cechů. O těch však bude jednáno později soustavně. Biskup Jan ustavil tři cechy: 28. srpna 1358 pekařský a řeznický podle cechů města Hradce nad Labem, a sice německými listy vydanými o to městu[74]. Mimo to zřízen byl tehdy cech krejčovský, jehož původní list biskupův se nezachoval, než 10. března 1363 purkmistr a konšelé města Litomyšle vydali jim pravidla cechovní[75].

Vedle cechů staral se biskup též o náležité zřízení právní při městské obci, což se stalo velkým privilegiem německým, vydaným městu 2. června 1360. Biskup uděluje městu tato práva a výsady: žádný vesnický rychtář, ani dědičný ani svobodný, ani podrychtář, jenž má rychtu mimo město na panství biskupském a bydlí ve městě, nemá míti krčmy, může však šenkovat víno. Totéž platí o všech landfojtech a hajných. Krčmáři, kteří jsou připojeni k městu, mají pivo kupovat jen v Litomyšli, zde pak nemá žádný krčmář ani měštěnín šenkovat cizí pivo. Všechny krčmy na míli cesty okolo města mají být zrušeny, vrátný na hradě nesmí vůbec nic šenkovat. Krejčím, kteří dělají záplaty, sukně a pláště, nedovoluje se na lokte sukno prodávat; soukenníci a tkalci mohou na lokte prodávat jen vlastní výrobky. Tkalci mají městské i jiné děti učiti svému řemeslu, avšak nesmějí bez rady, povolení a vědomosti konšelů městských nějaká ustanovení mezi sebou dělati. Měšťané mají dávat své děti na učení řemeslům. Vlnu smí každý měšťan kupovat na závaží aneb na kameny. V míli okolo města nemá být řemeslníka, zvláště krejčího, kováře a ševce. Konšelé i měšťané všech měst, městeček i vesnic na celém panství mají hledat své právo a ortele u konšelského práva města Litomyšle. Z právních pokut má připadnout jeden díl biskupovi, jeden městu a jeden konšelům. Nápadové v městě spadají nejbližším přátelům zemřelého, pokud žijí na panství[76].

Téhož roku 22. listopadu vydal biskup list novému klášteru augustinianskému, jímž mu s vůlí kapituly i městské obce daroval některé domy i zahrady se všemi právy. Domy a zahrady ty se prostíraly na dél mezi horní branou a hradním příkopem, na šíř od zdi městské za klášterem až k veřejné cestě, to jest značná rozloha od dnešní kaple sv. Trojice podél panských valů (dnešní děkanská a piaristická zahrada) až k dnešní piaristické kolleji, odtud dolů po svahu návrší až do dnešní kostelní ulice[77]). Před svým odchodem do Olomouce (6. srpna 1364) koupil biskup témuž klášteru tak zv. Volšinský dvůr na dnešním předměstí Lánech, s třemi lány polí, luk i pastvin. Z dvoru dosud placeny byly ročně 4 kopy gr. úroků, z čehož biskup dvůr osvobodil a pro spasení duše své, svých rodičův a všech věřících na způsob věna s povolením kapituly odevzdal klášteru[78]).

---

[74] Originál v archivě m. Litomyšle, srv. Štěpánek, Archiv m. L. str. 5, č. 7 a 8.

[75] Ibidem.

[76] Orig. tamtéž s visutou pečetí biskupovou, Štěpánek str. 6. č. 11.

Z dějin okolí města máme v té době jen sporné zprávy, hlavně o rychtě Abštorfské a kaplanství v Morašicích. V Abštorfě zemřel rychtář Werner bez dědiců. Rychtu po něm koupil a hotovými zaplatil jakýs rychtář Folprecht. Biskup Jan vydal mu na rychtu list 2. března 1364, jímž mu určil práva i povinnosti: k rychtě náležel mlýn o jednom složení, ležící ve vsi, 23 prutů pole, krčma svobodná, louka na hořejším konci vsi. Rychtář měl dostávat třetí peníz z pokuty na jeho soudě složené a směl ve vsi chovat po jednom řezníku, ševci, pekaři a krejčím. K vrchnosti své, biskupovi, měl mít za povinnost sloužit vojensky s jednou kuší, jakmile by ho biskup zavolal. Platy neměl odvádět žádné, jen zaplatit královskou hlavní berni po příkladu jiných svobodných rychtářů. Prominul-li by biskup někomu pokutu, měl mu i rychtář prominout svůj třetí peníz. Kdyby rychtář chtěl rychtu prodat, měl ji napřed nabídnout biskupovi, a teprve kdyby tento ji koupiti nechtěl, měl ji volně prodati, avšak vždy s radou biskupovou[79]). Nedlouho před tím 27. pros. 1363 vydal biskup Jan II. latinský hamfešt Otovi z Kamene (de Lapide), svobodnému rychtáři ve vsi Zichlinku, jímž mu obnovil staré privilegium pánů z Drnholce (z 2. pol. 13. stol.), bývalých držitelů tehdy biskupského panství Lanšperského. Práva tohoto rychtáře shodují se v podstatě s právy rychtáře Abštorfského, jen mu přiřčeno též právo lovit v lesích ke vsi náležejících[80]).

Jan z Nedošína byl zámožný šlechtic v nejbližším okolí Litomyšle. Zemřel brzo po r. 1354 a zanechal po sobě vdovu Jarku a dva syny, z nich Ješek seděl na Morašicích a Dětmar na Pěšicích (mezi Luží a Vysokým Mýtem). Vdova Jarka měla na statcích svých synů některé úroky. Bydlila nejspíše v Morašicích, kde při kostele sv. Petra a Pavla nadala zvláštní kaplanství. S povolením faráře Jaroslava vzdělán o to list před úředníky biskupskými v Litomyšli

---

[77]) Archiv zemský v Brně (v pozůstalosti Bočkově), viz též Jelínek, Histori m. Litomyšle I, 129. Jelínek I, 163 cituje nějaký rukopis Litomyšlský o požáru, jen pry r. 1360 zničil skoro celé město i dolní předměstí. Poněvadž dnes o rukopise to nic mi není známo a důvěra zpráv Jelínkových je silně otřesena, poznamenávám pouz jeho udaj.

[78]) Ibidem.

[79]) Český překlad v urbáři panství Litomyšlského z r. 1557.

[80]) Orig. v Žichlinku, srv. Pam. Arch. X, 735.

22. března 1354. Paní Jarka věnovala na vydržování kaplana dvě kopy svého úroku ze vsi Pušic, a sice měli je platit usedlí v této vsi Vaněk z půl lánu role 42 gr., Vít ze tří prutů 21 gr., bratří Matěj a Martin z krčmy 40 gr. a Petr z půl prutu pole 17 gr, úhrnem dvě kopy (120 gr.)[81]. Kostel Morašický byl té doby hlavní venkovský chrám na Litomyšlsku. Arcibiskup Arnošt udělil mu 1. srpna 1356 čtyřicetidenní odpustky, biskup Litomyšlský 21. června 1360 taktéž, což 28. června 1360 bylo obnoveno i papežským legátem Jiljím, biskupem Vicenským[82].

Měšťané Litomyšlští té doby stěhovali se též do okolních měst. R. 1362 nalezáme Kuncmana z Litomyšle konšelem města Vysokého Mýta[83], dříve jiný německý měšťan Kunrát stal se rychtářem ve Svitavách. Olomoucký biskup Jan prodal mu tuto rychtu 1. listopadu 1354 za 200 hřiven váhy moravské, jež Kunrát skutečně hotově zaplatil. Rychta ta byla značně bohatá. Kunrát obdržel tu půl šesta masných krámů, čtyři pekařské krámy, 18 ševcovských dílen, lázeň, čtyry domy v městě, roční úrok z tří mlýnů ležících před městem na místě, jež sluje »čtyřicet lánů« (dnes ves jižně od Svitav), čtyry lány polí tamtéž, roční úrok z jiného mlýnu, velkou louku na hořejší části před městem a mlýn o třech složeních v Březové, k tomu třetí peníz ze všech pří a pokut. Kunrát koupil tuto rychtu pro sebe i své dědice a je přirozeno, že se do Litomyšle asi nikdy nevrátil[84].

Církevní správa biskupství Litomyšlského nemohla jíti za Jana II. tím směrem jako za Jana I. Jan ze Středy byl kancléř, vysoký úředník a přítel Karla IV., s nímž stále meškal doma i v cizině. Proto mohl do Litomyšle vždy jen na krátko zajeti. Jmenoval tedy pro správu biskupství zvláštní úředníky, zvané administratory. Arcibiskup Arnošt svolil k tomu, snad na žádost Karla IV., neboť sám dopisuje »administratoribus in spiritualibus et temporalibus episcopatus Lithomislensis«, z čehož zároveň patrno, že moc administratorů byla značná, nejen ve věcech církevních, nýbrž i ve správě statků[85]. Nejspíše aby měl pro tuto druhou funkci spolehlivého a sobě oddaného správce, povolal biskup Jan do Litomyšle vlastního bratra svého Matěje, jenž byl kdysi vstoupil do řádu cisterciáckého, stal se potom biskupem Triburským (in partibus infidelium), mohl tedy bratra i v úkonech bohoslužebných zastávat. Biskup Matěj dlel v Litomyšli až do r. 1362, kdy stal se světícím biskupem Vratislavským. Zemřel ve Vratislavi 23. března 1370[86]).

---

[81] Orig. na faře Morašické.

[82] Orig. tamtéž, srv. Jelínek I, 123.

[83] Brandl, Cod. Mor. IX, 199.

[84] Brandl, Cod. Mor. VIII, 226—227.

[85] Tadra, Cancellaria Arnesti str. 375 (IV, č. 6.) Tamtéž str. 313 (II, č. 12) píše arcibiskup biskupovi Janovi »vel eo absente eius vices gerenti«.

Druhý a hlavní administrator biskupství Litomyšlského by Mikuláš z Pelhřimova, syn Děpoltův, balakář kanovnického práva. Mikuláš byl asi s biskupem Janem velmi blízce znám, proto mu Jan pomohl k řadě tučných beneficií. Mikuláš stal se kaplanem domácím Karla IV. a advokátem pražské konsistoře, potom farářem v rodišti Janově Středě, kanovníkem Vyšehradským a konečně i kanovníkem Pražským. Jak dlouho byl administratorem biskupství Litomyšlského (s titulem officiála), nevíme. Jmenuje se jím hned r. 1354[87]), r. 1363 však již dostal kanovnictví Pražské, při čemž se jmenuje již jako bývalý officiál této diecése[88]).

Třetí hlavní úředník biskupa Jana II., biskupský notář Jan, byl rodem z Litomyšle, syn měšťana Mikuláše a sluje proto Jan z Litomyšle. Studoval v Padově, byl registratorem, správcem pečetí a notářem v létech 1355-1358. Již 18. března 1346 udělil mu papež Clemens VI. kanovnictví u sv. Petra v Brně[89]), 1. března 1357 obdržel pak praebendu kanovnickou v Olomouci, kde 24. bř. 1358 jmenuje se vedle něho i jeho bratr Lev, kanovník Olomoucký. Téhož r. 1358 byl poslán notář Jan v poselství ke dvoru papežskému do Avignonu[90]). Později, když již Litomyšl opustil, stal se Jan z Litomyšle děkanem u sv. Apollináře v Praze (1367-1381). Papež Řehoř XI. dovolil mu 16. dubna 1374 přijmout doktorát kanonického práva na universitě Pražské, ač licenciátem stal se na universitě Padovské[91]).

Z kanovníků Litomyšlských jmenují se za biskupa Jana II. převor Mikuláš (1359-1364), kustodové Vojslav (1359-1361) a Dluhomil (1364), kantoři Sivold (1359) a Ludvík (1360-1364), scholastikové Petr (1359), Sebald (1360-1361), Děpolt (1364) a Siegfried (1364). Kanovník Litomyšlský Jan z Duban prodal r. 1363 ves Slatinu[92]). Z jiných kněží známe Petra Heřmanova, klerika diecése Litomyšlské, jenž byl 1360 prokuratorem přítele Jana ze Středy biskupa Frisinského Pavla Harracha a obdržel potom kanovnictví Vyšehradské[93]). Jiný kněz Litomyšlské diecése, Jan z Chrudimě, byl ve službách vévody rakouského

---

[86]) Codex dipl. Siles. IX, 261. Tadra, ČČMus. 1886, 87.

[87]) V listině Morašické 1354, srv. pozn. 77.

[88]) Tadra, Summa Cancellar. str. XXIV. Srv. téhož spis Kanceláře atd. str. 13

[89]) Chytil, Codex Mor. VII, 475.

[90]) Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou str. 102.

[91]) Data o Janu z Litomyšle viz Tadra, Kanceláře str. 32—34.

[92]) Reliquiae Tabularum I, 430.

[93]) Tadra, Kulturní styky Čech s cizinou str. 176.

Albrechta III. u dvoru papežského r. 1359 a Pavel Martinův z Chocně r. 1363 generálním prokuratorem arcibiskupa Pražského u římské kurie[94]).

Toho času stav církve stále se horšil, blížíme se již k době husitské. Karel IV. a arcibiskup Arnošt starali se o nápravu zejména kněžských mravů, ale bezvýsledně. Jan ze Středy nebyl takovým reformatorem, plynul s dobou, nestavěl se proti ní. Hlavní nešvar té doby bylo hromadění beneficií a nepotismus. Kněz nabyl několika úřadů, což mu sice vyneslo značné příjmy, avšak lid tím utrpěl. Fary byly bez vlastních farářů, biskupství bez biskupů, všude samý nájemník místo vlastního pastýře. Viděli jsme, že Jan ze Středy v této věci nebyl lepší. Druhý nešvar, nepotismus, kvetl hlavně v Italii, kde papežové dosazovali své příbuzné za kardinály atd. Jan ze Středy neprovozoval sice nepotismus ve velkém, zejména ne v beneficiích církevních, přece však usadili se jeho příbuzní většinou na Litomyšlsku neb v okolí, dokud jim biskup nezaopatřil lepšího místa.

Sestřenec biskupa Jana Rudlin (Rudolf) byl rychtářem ve Vysokém Mýtě. Biskup Jan žil s tímto svým příbuzným ve velmi přátelských stycích, přimluvil se za něho i u císaře, takže Karel IV. listem 14. září 1363 postoupil Rudlinovi dvě třetiny z pokut, jež na soudě městském budou uloženy a jež se doposud odváděly do královské komory[95]). Rudlin však dostal se potom do sporu s Pražskou rodinou Bohuslaviců, kteří mu uloupili manželku. Manželka Rudlinova šla od svého muže dobrovolně, aspoň biskup žaluje císaři, že vzala s sebou mnoho peněz a klenotů, které prý biskup Rudlinovi uštědřil, a že nechce se k manželovi na potupu manželství i jeho důstojnosti vrátit[96]). Psal o to též arcibiskupovi Pražskému[97]). Zdá se, že událost stala se v pozdější době, kdy Jan ze Středy byl již biskupem Olomouckým. Rudlin dostal od biskupa Jana též nějaké důchody ze vsi Tuchova[98]). Rudlin měl syna Jana, jenž dán byl k stavu kněžskému, patrně aby pod vlivem mocného strýčka domohl se dobrého postavení. Biskup psal o něm i papeži, doporučuje ho jako mladíka schopného, vzdělaného, jemu prý tak blízkého, jako by to byl vlastní jeho syn[99]). Jan z Jenšteina později žádal starého biskupa, aby mu poslal tohoto synovce[100]).

---

[94]) Ibid. str. 209.

[95]) Čelakovský, Privilegia král. měst II, str. 587.

[96]) Cancellaria Johannis Noviforensis č. 49.

[97]) Ibid. č. 51. Srv. Pelzel, Karl IV, II, str. 735.

[98]) Ibid. č. 154. Biskup nařizuje Rudlinovi, aby vyplácel z důchodu toho M. Erhardovi na Pražské universitě po kopě o sv. Jiří a Havle a aby si to potom při účtování strhl.

[99]) Ibid. č. 79.

[100]) Codex epist. Johannis de Jenstein č. 70.

Synovec se mu však špatně odsloužil. Poštval proti biskupovi i bratra jeho Matěje, světícího biskupa Vratislavského, takže Jan ze Středy musil bratra psaním ujistit, že ničeho proti němu nemá a že není pravda, co mu »zlořečený« jeho synovec namluvil[101]). Podobně psal své sestře, aby nevěřila klepům o něm rozšiřovaným[102]). Jedna z sester jeho žila na jeho dvoře. Když se rozstonala, poslal ji biskup na léčení do Prahy s listem k lékárníkovi Vlachovi Angelovi, aby jí dal potřebné léky, že mu potom vše zaplatí. Často mu jeho příbuzní způsobili značnou nepříjemnost: příbuzný jeho rychtář v Žatci byl uvězněn, jiný příbuzný, když měl být v klášteře vysvěcen, utekl z kláštera[103]). Tak biskup Jan v Litomyšli i Olomouci dělal svým příbuzným bohatého strýčka. I jiným svým přátelům pomáhal k dobrým místům. Prosil papeže, aby směl místa kanovnická uděliti svým dvořanům[104]).

Oosobě a povaze Jana ze Středy dalo by se mnoho říci, omezíme se tu jen na nejstručnější karakteristiku. Byl to muž širokého rozhledu, světového jména, předchůdce plnokrevných postav renaissančních. Podle národnosti byl rodem Němec, avšak neuznával hranic národnostních. Bůh nepřijímá osob ani národů, proto není Čech nad Němce ani Němec nad Čecha[105]). Hlavní jeho vada, k níž se sám znal, bylo lakomství, jež nedovede prý nasytit ani zlatem ani stříbrem[106]). Potřeboval mnoho peněz, měl dluhy[107]), snažil se proto dostati se vždy na výnosnější beneficium. Povahou byl muž veselý, život písařů za jeho kancléřování v kanceláři byl značně rozpustilý[108]). Byl milovník krásných žen a s otevřeností renaissančních kněží zná se k tomu[109]).

Nejsympatičtější je Jan ze Středy svou vzdělaností a svým podporováním umění. Byl přítel Petrarkův, s nímž se seznámil v Italii, dopisoval si s ním jako biskup Litomyšlský[110]). R. 1356 mluvil s Petrarkou v Praze. Podobně seznámil se s Colou di Rienzi[111]). Jan byl sám literárně činný. Když byl biskupem Litomyšlským, poručil mu Karel IV. přeložit sv. Augustina do němčiny[112]). Psal též latinské básně k panně Marii. Proslul svou bohatou knihovnou, již s větší části odkázal oblíbenému svému klášteru augustinianskému u sv. Tomáše v Praze[113]), něco podle neurčité zprávy klášteru téhož řádu v Litomyšli[114]), něco konečně kostelu Olomouckému[115]). Kde své knihy choval v době svého biskupování Litomyšlského, nevíme. Zdá se, že ne v Litomyšli, nýbrž v svém domě v Praze, jenž stál u kostela sv. Mikuláše na Starém městě Pražském na starém kurném trhu na západní straně. Biskup tento dům prodal ještě za svého života, neboť již r. 1379 zřízena v něm byla známá kolej Všech Svatých[116]). Dům, jejž měl biskup ve Vratislavi, prodal hned po svém jmenování biskupem Litomyšlským r. 1354[117]).

---

[101]) Tadra, Summa cancellar. č. XXXVII, str. 25.

[102]) Ibid. č. XLII, str. 27.

[103]) Tadra, Jan ze Středy, Č. Č. Mus. 1886, 280.

[104]) Cancellaria Joh. Noviforensis č. 80.

[105]) Friedjung, Karl IV. příl. IV.

[106]) Srv. Tadra, Č. Č. Mus. 1886, 281; Codex Mor. XI, 123.

[107]) Summa Cancellar. č. 343, str. 198.

[108]) Friedjung, Karl IV. příl. I.

[109]) Summa Cancell. č. 56, str. 42. Posílá komusi obraz panny, aby [illegible] pokochal aspoň vzpomínkou na zažité rozkoše, když už pro stáří nemůže jich uživ [illegible]

[110]) Procházka, De saccularibus liber. artium, Pragae 1782, str. 161. Wolk [illegible] Böhmens Antheil an der deutschen Literatur, Prag 1894, str. 99. Listy k Petrark [illegible] Summa Cancell. č. 8, 35, 49, 60, 61, 62.

[111]) Papencordt, Cola di Rienzi č. 15—6; Pelzel, Karl IV, I, 439, list. č. 1 [illegible]

Nejdůležitější jsou díla illuminatorská, psaná pro biskupa Jana ze Středy. Zachovaly se zejména dva nádherně illuminované rukopisy: »Liber viaticus domini Johannis Lutomyslensis episcopi«, chovaný v Museu Království Českého, kdež na každém listě čteme udání, že je to kniha biskupa Litomyšlského, a »Liber pontificalis« v knihovně kapituly Olomoucké, věnovaný od Jana ještě biskupa Litomyšlského markraběti moravskému Janovi. Liber viaticus vedle Mariale Arnesti je nejnákladnější české dílo malířské, jež se nám z 14. století zachovalo. Jan ze Středy podporoval rád illuminatory. Mikuláš z Kroměříže, potom kanovník Brněnský, naučil se v Avignonu novému umění illuminatornímu, jež potom šířil zejména v okolí Jana ze Středy. Jeho žák byl Jan z Opavy, kanovník Brněnský a farář v Lanškrouně, jenž r. 1368 maloval nádherný evangeliář pro rakouského vévodu Albrechta III.[118]).

Biskup Jan ze Středy, stav se biskupem Olomouckým, přesídlil na podzim r. 1364 do Olomouce. Tím se však s ním nadobro neloučíme. Stýkal se i dále nejen s biskupy Litomyšlskými, nýbrž i s městem, pečuje zejména o nový klášter augustinianský, kdež také, když konečně r. 1380 zemřel, byl pochován.

---

[112]) Benedict A., Das Leben des heil. Hieronymus in der Übersetzung des Bischofs Johannes VIII. von Olmütz, Prag 1880.

[113]) Tadra, Kanceláře atd. příl. XIX, str. 272—3.

[114]) Elvert, Schriften III, 93.

[115]) Wolný, Arch. Öst. Gesch. 1852, 145.

[116]) Tomek, Dějepis m. Prahy II, 200. Základy místopisu Pražského I, 48.

[117]) Lindner, Urkundenwesen Karls IV, str. 16, pozn. 3.

[118]) Wattenbach, Schriftwesen, str. 213. Srovnej o tom všem dílo M. Dvořáka, Illuminatoren des Johann von Neumarkt, Wien 1901.

III.

Biskupové Albert z Šternberka a Petr Jelito.

(1364-1380).

Domnělý biskup Mikuláš. Albert z Šternberka poprvé biskupem. Rozdělení hradu Litomyšlského. Úředníci a milci biskupovi. Rychta v Cerekvicích. Styky s klášterý Podlažickým a Opatovickým. Biskupovy zájmy rodové. Důchody ze vsi Abštorfu. Biskup arcibiskupem Magdeburským. Petr Jelito. Úrok ze vsi Abštorfu. Smlouva s Podlažicemi o hranice. Klášter v Lanškrouně a Šternberku. Povaha Petrova. Dům v Praze. Albert z Šternberka znova biskupem. Heřmanice, Bučina. Augustinianský klášter v Litomyšli a Lanškrouně. Kartusianský klášter v Tržku. Spor kapituly s biskupem. Biskup Albert a Jan ze Středy. Markrabě Jošt. Smrt Albertova.

Smrt arcibiskupa Pražského Arnošta z Pardubic r. 1364 byla příčinou všeobecného stěhování se českých biskupů. Na místo arcibiskupské dostal se biskup Olomoucký Jan Očko z Vlašimě, na jeho místo do Olomouce biskup Litomyšlský Jan ze Středy a na místo tohoto tehdejší kandidát hierarchické kariery z české šlechty, Albert z Šternberka. Vyskytá se sice zpráva, že po Janovi ze Středy jmenován byl biskupem Litomyšlským Mikuláš, probošt kostela u sv. Víta na hradě Pražském a kancléř císařův, jenž však prý byl nemocen a hned 6. srpna 1364, dříve nežli se mohl ujmout biskupství, zemřel¹). Zpráva o tom je však velmi pozdní a její věrohodnost je otřesena zvláště tím, že v té době se žádný Pražský probošt Mikuláš nejmenuje, ač by to musila být jistě osobnost známá, oblíbená u samého císaře. Pokládáme proto za nástupce Jana ze Středy Alberta z Šternberka.

Albert z Šternberka (1364-1368) vyšel z nejvyšší šlechty české, jeho otec byl pan Štěpán z Šternberka, matka Anna z bohatého

---

¹) Zprávu tu mají Berghauer, Protomartyr poenitentiae I, 139, 268 a Pešina, Phosph. Septic. 606, podle nich Jelínek, Hist. m. Lit. I, 168 a Frind, KGesch. Böhm. II, 1[illegible]4.

rodu moravských pánů z Kravař[2]). Bratří Albertovi byli Petr a Zdeněk. Zdeněk záhy zemřel, zanechav syna Petra. S tímto synovcem byl Albert nejčastěji z svého rodu ve styku, byl mu jakýmsi, třeba ne právním, poručníkem. Albert byl záhy určen k stavu kněžskému a sice započal svou karieru na Moravě, kde ležely hojné statky Šternberského rodu. Stal se knězem, potom kanovníkem kapituly Olomoucké, kdež dosáhl hodnosti děkanské za biskupa Jana Očka z Vlašimě. Z Olomouce přešel prý za děkana kapituly Vyšehradské, při čemž dostal se ke dvoru Karla IV. a stal se jeho rádcem. Odměnou mu bylo biskupství Zvěřínské, jež zastával v létech 1357 až 1364[3]). Alberta z Šternberka vyznačuje však touha po domově, rodinné tradice byly u něho mocně vyvinuty. Proto na podzim r. 1364 opustil znamenité biskupství Zvěřínské a stal se biskupem Litomyšlským. Karel IV. vydal mu hned 17. ledna 1365 privilegium, aby pro dluhy neb škody nebyl potahován před úředníky ani právo zemské (před popravce, cúdaře a soudce), nýbrž aby vždy mohl na obžalobu odpovídat jen před arcibiskupem Pražským[4]).

Mladost, nezralost Litomyšlského biskupství nejlépe ukazuje se tím, že vždy nový biskup smlouvá se s kapitulou o důchody, statky a p. Kde je vyvinuta historická tradice, není něco takového neb aspoň ne v takové hojnosti možno. Biskupství Litomyšlské bylo však založeno nejen bez tradice, nýbrž i bez pevné organisace. Nebylo jasného statutu, jenž by se byl nedal vykládat desaterým způsobem. O každou píď země nastal vždy spor. Teprve když znenáhla bylo vyřízeno tolik sporů, kolik mělo být artikulů v prvotním statutu, nastal poměrný klid. Viděli jsme, jak od počátku biskupství Litomyšlského prou se tu dvě strany: biskup representující hierarchickou, monarchickou stránku kleru, a kapitula, která si doposud zachovala tradice svobodného kláštera. Velké smlouvy z let 1347 a 1358 mimo jiné menší ukončily aspoň v zásadě spory o nejdůležitějších věcech. Zbýval spor velmi choulostivý, jejž rozřešit si biskup Jan II. netroufal: jak má být mezi strany rozdělen vlastní hrad Litomyšlský, bývalý klášter, kde má kdo bydlit a kde mají být úřední místnosti. Za Jana ze Středy nebyla tato otázka akutní, protože biskup zavítal na Litomyšl zřídka kdy a tak kapitula byla tu asi pánem. Albert z Šternberka však opravdu v Litomyšli bydlil. Ve sporu r. 1358 vymíněno, že tento spor má rozřešit sám biskup Litomyšlský. Jan II. se k tomu nedostal neb nechtěl dostati. Albert ze Šternberka to provedl.

---

[2]) Biskup Albert 8. pros. 1361 založil oltář panny Marie a Jana evangelisty v kathedrálnim chrámu Olomouckém za svého otce, matku a bratra Zdeňka, Brandl, Cod. Mor. IX, 194—5.

[3]) Hammerschmidt, Gloria eccl. Wissegr. str. 573; Berghauer, Protom. Poenit. I, 235. Tomek, Děj. m. P. V. neuvádí Alberta mezi klerem Vyšehradským.

[4]) Brandl, Cod. Mor. IX, 288.

Rozdělení hradu Litomyšlského mezi biskupa a kapitulu provedeno podle jeho rozsudku takto: status quo měl nabýt právní platnosti. Strany patrně již se usídlily tam, kde se jim nejlépe hodilo, a šlo jim nyní o právní zabezpečení toho. Kapitula s převorem měla nadále bydlit v dosavadním svém konventu a měl jí náležet mimo to starý palác, jenž stál za klášterním chorem, a zvláště uzavřený nový palác až k bráně scholastikově, jež mu znova byla určena, se všemi obydlími, jež na této prostoře stála. Jedině si biskup vymínil sýpku, kde byla ukládána úroda z biskupových polí. Biskup pak měl podržet ostatek, mimo dosavadní své obydlí vše od starého a nového paláce zase až k oné bráně. Kapitula k tomuto rozdělení svolila, načež zhotovena o tom smlouva notářská od veřejného notáře Petra z Kasejovic, klerika Pražské diecése, v Litomyšli 18. června 1366[5]).

Při této smlouvě shledáváme se s hlavními úředníky a milci biskupa Alberta. Jeho officiálem biskupským byl Mikuláš farář Jičínský, kaplanem Václav, kanovník Olomoucký a farář Benešovský. Z osob stavů rytířského byl biskupovi nejmilejší asi Markvart z Dobromilic, jenž už r. 1362[6]), když Albert byl ještě biskupem Zvěřínským, byl na jeho dvoře a později stěhoval se s ním do Magdeburku i zase zpět do Litomyšle. Když Albert stal se arcibiskupem Magdeburským, zařídil si tam úplný dvůr. Nevíme, byl-li tak zařízen již v Litomyšli. Jeho hlavní dvorští úředníci v Magdeburku vyskytují se však již r. 1366 v Litomyšli. Jmenovaný Markvart z Dobromilic byl v Magdeburku jeho hofmistrem[7]). Z jiných vladyk na dvoře Albertově v Litomyšli jmenují se r. 1366 Sezima z Bříště, Šteřek z Vrbiny a Jan Skřítek z Trpěnovic, kteří nešli s ním do Magdeburku, avšak po návratu Albertově do Litomyšle opět se vyskytují na jeho dvoře[8]).

Téhož roku 1366 na podzim (9. září) vydal biskup Albert hamtešt na rychtu ve vsi Cerekvicích rychtářovi Niklinovi, jenž držel rychtu podle starobylých zvyků, avšak bez právoplatného listu. Proto stanoví biskup právně povinnosti jeho i dědiců. K rychtě náleželo 9 prutů pole, krčma, jež brala pivo z města, a třetí peníz ze všech pokut a náprav na rychtářském právě zaplacených. Rychtář Cerekvický podržel pak své starodávné právo ve vsi Hrušové, ač tato ves nenáležela již biskupovi (dříve klášteru)Litomyšlskému, nýbrž klášteru Zbraslavskému[9]).

---

[5]) Brandl, Cod. Mor. IX, 351- 352.

[6]) Svědkem na listině, jíž Albert zastavuje ves Čechotice Bedřichovi z Podolí, dané 14. dub. 1362 na Velehradě, Brandl, Cod. Mor. IX, 203.

[7]) Na zakládací listině kláštera Šternberského 4. bř. 1371, dané v Praze, Brandl, Cod. Mor. X, 130.

[8]) Hned 25. března 1372 v listině dané v Litomyšli, Brandl, Cod. Mor. X, 181. — Dokud byl Albert biskupem Zvěřínským, byl jeho kaplanem Jan, farář v Malém Bukovsku, jenž r. 1360 dostal provisi na kanovnictví Olomoucké (list. z Vatik. arch. v zem. archivu.)

Brzo potom učiněno narovnání ve sporu kapituly Litomyšlské s klášterem Podlažickým o meze. Spor ten byl velmi dávný a nebyl ani nyní ukončen. Mezníkem určen potok Borovnice a nad ním ležící vrch, na němž pramení řeka Desná. Z obou stran účastnily se tohoto jednání zvlášt určené osoby, načež biskup Albert vydal na to list 3. října 1366 u přítomnosti Podlažického opata Domoslava, Litomyšlské kapituly a svědků: Sezimy z Bříště, Markvarta z Dobromilic, Viléma Křeše z Smrčku, probošta Podlažického Havla. List zhotovili jmenovaný již notář Petr syn Jana z Kasejovic a officiál biskupův Mikuláš z Jičína. Téhož času biskup Albert přišel do styku s jiným východočeským klášterem, Opatovickým, jehož opat Neplach za nějakou službu klášteru prokázanou zavázal sebe i konvent svého kláštera, že, když by biskup zemřel, má klášter vždy u vigilii jeho úmrtního dne modlit se devět lekcí a ve výroční den sloužit slavnou zádušní mši, a sice buď převor neb opat, ostatní kněží klášterní aby sloužili ročně za něho tři mše, novicové a klerikové aby třikrát zpívali žaltář. I za kanovníky měli se mniši modlit, a sice tři lekce, a sloužit zádušní mše[10]).

Jinak se biskup Albert o své biskupství tuze nestaral. Jeho zájmy byly hlavně rodové, staral se o povznesení Šternberského rodu, a sice o povznesení důstojnosti i majetku. Všechen zájem soustředil tu na svého synovce, jmenovaného Petra z Šternberka. Páni z Šternberka měli na Moravě velké spory s klášterem Vyzovickým, jež r. 1361 vznesl biskup Albert, tehdy ještě biskup Zvěřínský, i na papeže[11]). Když se stal biskupem Litomyšlským, dostal se nad sporné strany, od nichž zvolen byl za ubrmana. Výpověď svou učinil 15. prosince 1367 v Moravském Šternberku mezi klášterem a Alšem a Vilémem z Šternberka. Provázeli ho na Moravu jeho vladykové Markvart z Dobromilic, Sezima z Bříště a Mikuláš z Malenovic[12]). Oba jmenovaní páni z Šternberka, Aleš a Vilém, uznali tento rozsudek a zavázali se jej zachovávat teprve 4. dubna 1368[13]). Albert staral se i jinak o rozšíření jmění. Když byl biskupem Zvěřínským, stal se jeho dlužníkem slavný Dětřich, biskup Mindenský, za něhož sám Karel IV. musil se Albertovi zaručit 5. pros. 1360. Albert však z opatrnosti tuto summu 600 kop gr. dal zapsat nejen sobě, nýbrž i svému synovci Petrovi[14]. R. 1367 koupil biskup Albert spolu s týmž Petrem 19 lánů ve vsi Výškovicích od Všebora a Oldřicha z Náměští[15], jež hned hotově zaplatil[16]. Z listin o to sepsaných patrno, že Petr byl kupcem jen podle jména. Když pak Albert stal se arcibiskupem Magdeburským, směnil 1. srpna 1369 jménem téhož Petra s kapitulou Olomouckou některé své rodinné statky[17], nejspíše pro nový klášter, jejž se chystal založit v Moravském Šternberku.

---

[9]) Zápis v urbáři panství Litomyšlského z r. 1557.

[10]) Listiny v archivu Duchcovském v opise T. Pešiny z Čechorodu, srv. Jelínek I, 172—173.

[11]) List papežské kurie 16. břez. 1361, Brandl, Cod. Mor. IX, 173 ad.

[12]) Brandl, Cod. Mor. X, 19—21.

[13]) Ibid. X, 27.

S kapitulou Litomyšlskou nežil biskup Albert v míru ani po rozdělení hradu r. 1366. Hlavně se přeli o jakési důchody ze vsi Abštorfu, o úrok z kuřat a obilí. Biskupovi se opravdu zdařilo, že tento úrok, náležející kapitule, potáhl na sebe[18]. Kapitula však se práva svého nevzdala. Bylo to asi r. 1367, kdy v zimě chystal se Albert na dalekou cestu. Měl provázet císaře Karla IV. na jeho cestě do Říma. V dubnu 1368 vyjel dvůr císařský z Prahy. Na této cestě stal se Albert arcibiskupem Magdeburským, na jeho místo pak do Litomyšle jmenován byl Petr Jelito, dotud biskup Churský, jenž byl též v průvodu Karla IV. Albert poslal napřed do Říma kanovníka Olomouckého Václava Moravce a kanovníka Pražského Kunše z Veselé. Ti již 12. června 1368 obdrželi pro nového arcibiskupa papežský list potvrzující a arcibiskupské pallium[19]. Tak když Albert 21. října vjížděl s císařem do Říma, byl již arcibiskupem Magdeburským.

Petr Jelito[20], nový biskup Litomyšlský (1368—1372), byl rodák z Litomyšlské diecése, první její domácí biskup, avšak Němec. Pocházel z německé některé osady v okolí Lanškrouna, nejspíše z Třešňovce (Nieder-Johnsdorf). Tam dosud zachován statek, jenž podle prastaré rodiny Wurstů sluje »Wurstgrund«. Ze by to bylo rodiště Petrovo, nelze z toho ještě usuzovat. Neznámo, jakým způsobem dostal se na studie. Studoval asi r. 1350 v Bologně, mimo to v Perugii a v Římě, stal se mistrem a doktorem práv, tři léta pak zastával místo auditora causarum u papežského dvora, načež r. 1355 jmenován biskupem Churským. Po třináctiletém biskupování stal se biskupem Litomyšlským, kdež však pobyl jen čtyři léta, ani sobě ani biskupství ke cti a k prospěchu.

---

[14] Brandl, Cod. Mor. IX, 150.

[15] Ibid. X, 8 (listina z 7. června 1367).

[16] Kvitance z 5. čce 1367, ibid. X, 11—12.

[17] Ibid. X, 94.

[18] List biskupa Petra, Borový, Libri Erect. I, 77.

[19] Listina z Vatikánského archivu v zemském archivu, srv. **Tadra, Kulturní** styky str. 156.

[20] Mikovec, Petr Jelito, Lumír II, 1852, I, str. 160.

Biskup Petr po příkladu svých předchůdců nejprve se smluvil s kapitulou, a sice o úrok ze vsi Abštorfu, jenž byl placen biskupovi Albertovi. Petr uznává, že Albert návodem zlých rádců zle chybil, když nutil kapitulu odvádět z vlastní její vsi úrok, zrušil tedy tuto povinnost a osvobodil Abštorf ode všech dávek placených biskupovi. Pro lepší utvrzení poslala kapitula jeho list, daný 4. dubna 1369, Pražskému arcibiskupovi Janovi, jenž jej stvrdil 13. července 1370[21]).

Dříve ještě nucen byl Petr smlouvat se znova s klášterem Podlažickým o hranice. Opat Podlažický Domoslav nebyl spokojen rozhodnutím z r. 1366 a vznesl svou žalobu na biskupa Petra, jenž asi právě vrátil se z Římské cesty. Petr jmenoval k vyřízení sporu, jenž se týkal více kapituly než jeho, zvláštní kommissi: Dluhomysla, kustoda kapituly Litomyšlské, měšťana Litomyšlského Brunona, probošta kláštera Podlažického Havla a Viléma Křeše ze Smrček, s každé strany dva. Kdyby se neshodli, přidán jim k rozhodnutí většiny pátý, rytíř Albert z Jarošova. Kommisse určila hranice na sporném místě v lese Leštině čili Lubenském, a sice od vrchu, na němž pramení Desná, až k potoku Borovnici, jenž teče mezi kostelem sv. Kateřiny a vesnicí Zvolí (dnešní ves Sv. Kateřina) ke vsi Borové. Hranice označeny zvláště nanesenými hromadami kamení a znameními vyrytými na smrcích a osikách. Hlavní mezník byl smrk pod vrchem zmíněným na pravém břehu Desné. Všechny lesy od této hranice na západ (k Proseči) přisouzeny klášteru Podlažickému, na východ Litomyšlské kapitule. Smluvní list o to zhotoven v Litomyšli 17. listopadu 1368 u přítomnosti svědků Hanuše z Bělovic, Adama z Morašic, Vaňka ze Slavětína, Jana Přilbice z Újezda, Hereše z Týnce, Štěpána z Žestok či z Orle, Štěpána z Ronova, Mareše z Buchova a Viléma z Knínu pod pečetmi biskupa Petra a opata kláštera Podlažického[22]).

Biskup Petr přirozeně svými sympatiemi tíhl k rodišti svému, k německému kraji Lanškrounskému, kdež r. 1371 založil klášter v Lanškrouně, a sice augustinianský, patrně podle vzoru Litomyšlského kláštera Povýšení sv. Kříže. Petr získal si k tomu svolení Litomyšlské kapituly i císaře Karla IV., načež položil základ k tomuto klášteru před hradbami města Lanškrouna s kostelem posvěceným ke cti sv. Mikuláše a Kateřiny (nyní kostel Máří Majdaleny)[23]). Klášter nadal a zřídil z vlastních důchodů a peněz: 23. června 1371 daroval svou ves Střítež, již k tomu cíli za své peníze koupil od Jiříka z Packova, odkudž dosavad šel roční důchod 6 kop gr. praž., novému klášteru. Na místě ní koupil pro biskupství Litomyšlské, na vydržování stolu biskupského, ves Záběhlice s ročním důchodem 15 kop gr., též za své peníze a s povolením kapituly. Mimo to dal klášteru dvůr Kronfeld u Lanškrouna, jenž stavěn byl asi na způsob tvrze[24]), a ves Krotenful u Lanškrouna (tuto snad o něco později)[25]), dále mlýn o dvou složeních na řece Sázavě u Albrechtic (Albrechtsdorf) hned nad mlýnem Lanškrounského rychtáře. Kapitula Litomyšlská, v jejíž čele stáli tehdy převor Mikuláš, kustos Radivín, kantor Jan a scholastik Sibold, toto obdarování stvrdila, ač teprve po dlouhých rozpacích a úvahách[26]). Na to vydal biskup Petr 8. srpna 1371 na Litomyšli vlastní zakládací listinu nového kláštera, kde za důvod udával prospěch obyvatel celé diecése i mnichů. Postavil klášterní budovu a ustanovil, aby tam bylo 12 bratří nebo víc podle toho, jak by stačily důchody, v čele jich aby stál převor. Tito augustinianští kanovníci měli povinnost přijmout do kláštera šest chudých nemocných, živit je a šatit až do smrti, načež vždy jiného na místo zemřelého přijmout. Kapitula Litomyšlská, sešedši se několikrát k vůli tomu v plném shromáždění, svolila i k tomu a přitiskla svou pečeť k zakládací listině[27]).

---

[21]) Borový, Libri Erect. I, 77.

[22]) Orig. v arch. m. Lit. Srv. Štěpánek, Arch. m. L. str. 6—7, č. 13.

Téhož roku bývalý biskup Litomyšlský, Albert z Šternberka, založil klášter téhož řádu augustinianského v moravském městě Šternberku, k čemuž přijel do Prahy, odkud vydal 4. března 1371 zakládací listinu. Byl s ním tehdy v Praze jeho arcibiskupský dvůr, z něhož známe hofmistra Markvarta z Dobromilic. Jiní jeho dvořané byli Jindřich z Šumwaldu, podstolí Jindřich z Damobořic, kuchmistr Boreš z Chybovic a maršálek Jan z Nalenic[28]). Biskup Olomoucký Jan ze Středy, meškající tehdy též v Praze, stvrdil téhož dne nový klášter[29]), Olomoucká kapitula svolila 12. března 1371, aby fara v Šternberku byla povýšena na proboštství a stvrdila klášter[30]), načež markrab

---

[23]) Listina Urbana VI. 10. května 1378, Brandl, Codex Mor. XI, 100-101.

[24]) Kronfeld jmenuje se r. 1371 curia, r. 1378 castrum.

[25]) Krotenful (Krontelsil) nejmenuje se v listinách z r. 1371, nýbrž až r. 1378, zde však přičítá se k zakládacím statkům Brandl, Codex Mor. XI, 100—101.

[26]) Cod. Mor. XI, 554—555.

[27]) Cod. Mor. X, 159—160.

[28]) Cod. Mor. X, 129—130.

[29]) Cod. Mor. X, 131—133.

[30]) Cod. Mor. X, 134.

Jošt stvrdil 5. července 1371 Albertovo nadání sto marek ročního platu a dovolil vložit je do zemských desk[31]).

Biskup Petr Jelito není sympatická postava. Jeho drsná, na původ jeho ukazující povaha projevila se nejvíce r. 1380, kdy z arcibiskupa Magdeburského stal se biskup Olomoucký. V Magdeburku jednal a žil takovým způsobem, že musil toto beneficium opustit[32]). Zejména byl znám svou náklonností k jídlu, pití a ženám. Pozdější arcibiskup Pražský Jan z Jenšteina, sám ne muž nejpřísnějších mravů, domlouvá mu ostře, aby zejména posledního hříchu se varoval a krotil tělo posty a modlitbami[33]). Při tom byl to však muž vzdělaný[34]), s čímž také asi souviselo, že se nestavěl na odpor nově tehdy vznikajícím náboženským proudům reformním s takovou energií, jak by byli jeho vyšší představení si přáli[35]).

Albert z Šternberka neměl zvláštního biskupského domu v Praze, což napravil biskup Petr. Koupil brzo před r. 1370, tedy brzo po svém zvolení, dům v Praze od Beneše z Kravař. V domě tom byla kaple sv. Kříže, kde Augustiniani od sv. Tomáše na Malé Straně konali bohoslužbu[36]). Dům ten stál na Malé Straně pod hradem, asi na místě nynějšího paláce Thunů Žehušických[37]). Jak patrno, vlivem biskupů zmizela brzo z Litomyšle tradice Praemonstrátská a Augustiniani nabývají tu rozhodné převahy. Kláštery Augustinianské v Litomyšli, Lanškrouně a Šternberku stýkaly se často a velmi přátelsky, jsouce též v úzkém styku s dvěma hlavními kláštery toho řádu u nás: sv. Tomáše na Malé Straně v Praze a sv. Tomáše na Starém Brně.

Po čtyřletém biskupování v Litomyšli stal se Petr arcibiskupem Magdeburským, kterýžto úřad zastával v létech 1372—1380, načež stal se biskupem Olomouckým. V sporu mezi papeži Urbanem VI. a Klementem VII. přidal se k tomuto a podporoval skutkem schismatika Kunráta z Veselé, sesazeného děkana kapituly Vyšehradské. Biskup Petr zemřel nejspíše v klatbě, neboť nebyl pohřben ještě dlouhý čas po své smrti, snad vůbec[38]). Na děkanství v Litomyšli chová se jeho obraz.

---

[31]) Cod. Mor. X, 156—157.

[32]) Lindner, Gesch. des deutschen Reiches unter Wenzel I, str. 121.

[33]) Codex Epist. Joh. de Jenstein (ed. Loserth, Arch. Öst. Gesch. LV), č. 19.

[34]) Procházka, De saecul. liber. artium in Boh. et Moravia, Pragae 1782, str. 163.

[35]) Codex Epist. Joh. de Jenstein č. 45.

[36]) Archiv kláštera sv. Tomáše na Malé Straně v Praze, listina z 30. dubna 1370.

[37]) Tomek, Děj. m. Prahy II, 123.

[38]) Arcib. Jan z Jenšteina píše o biskupovi Petrovi: „qui aliquamdiu inhumatus iacuit et adhuc dubito, si iam sit sepultus" (Loserth, Cod. Epist. Joh. de Jenstein str. 324). Naproti tomu praví zpráva starého codexu kapituly Olomoucké (Brandl XI, 371),

Albert z Šternberka, arcibiskup Magdeburský, zatoužil po domově. Na biskupství Olomoucké neměl naděje, proto si umínil vrátit se v biskupství Litomyšlské. Biskupa Petra snadno asi přiměl k výměně hodností, když mu dával za Litomyšlské biskupství Magdeburské arcibiskupství. Změna byla provedena hned na zač. r. 1372. Na svátek zvěstování panny Marie (25. března) 1372 byl již Albert v Litomyšli a psal se biskupem Litomyšlským. S ním nalezáme tu již jeho dvůr, Markvarta z Dobromilic, Štěpána z Vrbiny, Jana Skřítka z Trpěnovic a Jaroslava z Odlochovic[39]).

Albert z Šternberka (1372—1380) v době svého druhého biskupování pozvedl znamenitě význam Litomyšlského biskupství, takže hrál důležitou roli i v politických dějinách své doby. Albert podržel titul arcibiskupský, ač psal se často opět jen biskup Litomyšlský. Z Magdeburku přivezl mnoho ostatků svatých, z nichž pro Litomyšl mají význam ostatky sv. Viktorina, jež uložil v kostele augustinianského kláštera v Šternberce[40]). Mimo Litomyšl a Šternberk dlel biskup Albert dosti často i na moravském statku svém Dědicích, kdež hned po uvázání se v Litomyšlské biskupství nalézáme jej na svátek Petra a Pavla (29. června 1372)[41]). Vedly ho tam často zejména zájmy rodinné. Viděli jsme, jak již dříve staral se o synovce svého Petra z Šternberka. Nyní 10. srpna 1374 koupil spolu s ním od Štěpána z Tvorovic pozemky v jeho vsi Tvorovicích[42]), na to 3. února

---

že byl Petr pohřben v klášteře Lanškrounském. Dávám přednost dokumentárnímu pramenu současnému. Augustinus Olomucensis (ed. Richter str. 213) udává i nápis náhrobku Petrova:

Hac sunt in fossa defuncti antistitis ossa,
Petrus ei nomen, cum Petro congruit omen.
Pastor erat rectus, nunc est super aethera vectus.
Eius primum aedes fuerat Litomislia sedes,
Teutoniae primas sedes conscendit ad imas
Magdeburgenses, per multos hic ibi menses
Rexit non vile commissum pastor ovile.
Julio-Montanus tandem cum tempore canus
Est praesul doctus, sudore laboreque coctus,
Landskronas ivit, gaudens ibi fata subivit,
Ante suam mortem cupiens conscribere sortem
Cleri, fundavit, sincere quos etamavit.

Nápis je podezřelý zejména tím, že neví ničeho o Churském biskupství Petrově.

[39]) Brandl, Cod. Mor. X, 180—1.

[40]) Pešina, Prodromus Moraviae III, cap. 5, § 6.

[41]) Brandl, Cod Mor. XIII, 541. Albert a Petr z Šternberka osvobozují toho dne městečko Dědice od konání roboty a přípřeže, což mění v peněžitou dávku. Petr z Kravař stvrdil Dědicům toto privilegium 3. října 1406. (Codex Mor. XIII, 483).

[42]) Brandl, Cod. Mor. X, 240—241.

1375 darovali oba Benešovi z Kravař, příbuznému svému, tvrz Rohatec[43]. Nastal potom nějaký spor mezi Albertem a Petrem, jenž ukončen smluvami, k nimž se oba jmenovaní zavázali 13. prosince 1375 listinami, danými v Litomyšli[44].

Biskup Albert byl rádce Karla IV. a rád byl viděn na jeho dvoře. Proto se súčastnil také činně politických událostí. V době, kdy Albert stal se podruhé biskupem Litomyšlským, byl Karel IV. ve velkých sporech s markrabaty Braniborskými o postoupení této země. V té době bylo sice umluveno příměří, když však 29. května 1373 vypršelo, došlo k válce. Biskup Albert poslal také své lidi. Nemáme sice přímých zpráv, avšak víme o sporu, jenž za tou příčinou nastal úředníkům biskupovým. Kaplan biskupův Archleb koupil koně do války od Zdeňka syna Mírka z Křižance, měšťana Pražského, jemuž spolu s notářem biskupským Jakubem slíbil, že po skončení válečné výpravy, do dvou neděl po návratu pánů z války, má mu dát pět kop gr. nebo koně. To slíbili oba úředníci 6. srpna 1373[45], ale slovu nedostáli. Zdeněk je proto žaloval u konsistoře Pražské 12. září, aby mu vrátili koně nebo dali peníze, když již páni z výpravy se vrátili[46].

V té době jmenuje se zvláštní prokurator všeho kleru v Litomyšlské diecési, jímž byl Tomáš, farář v Heřmanicích. Ten 26. dubna 1374, neznámo z jakých příčin, přijal 150 zlatých českých od děkana u sv. Appollináře v Praze Jana, zvaného Kantora a pocházejícího z Litomyšle (Jan Kantor byl tehdy kollektorem apoštolské stolice), pro Domaslava opata Podlažického, jenž je obdržel od kléru Litomyšlské diecése za podporu skrze mistra Jana de Cabrespino, kanovníka Narbonnského, tehdy nuncia apoštolské stolice, jménem papeže Řehoře XI. Vyplatiti tuto summu poručil Janovi Kantorovi Petr arcibiskup Viturský, papežský komoří[47]. Brzo potom učiněno nadání ke kostelu v Bučině, a sice po svátku Petra a Pavla (29. června 1374) Nicek, syn měšťana Smila z Vysokého Mýta, zavázal se dávat Vítovi farářovi v Bučině ročně jednu kopu gr. pr., 9 korců žita a 6 korců ovsa za desátek ze svých rolí u Bučiny. K smlouvě sešli se okolní faráři, načež v Litomyšli před biskupským officiálem Mikulášem z Jičína učiněn o to zápis. Svědky tu byli farářové Jan z Vysokého Mýta, Zdech z Chroustovic, Tomáš ze vsi Heřmanic, Jan ze Svojanova, Oldřich z Trojovic a Bartoloměj z Chocně, mimo to převor Litomyšlské kapituly Dluhomil, správce biskupských důchodů Bruno a kantor Jan[48]. Officiál Mikuláš farář Jičínský, jejž známe již z prvního biskupování Albertova, vrátil se s ním též z Magdeburka, kdež se zatím stal kanovníkem.

---

[43] Brandl, Cod. Mor. X, 257; plnější text Dobner, Monum. IV, 370.

[44] Brandl, Cod. Mor. XI, 4—7 a 7—10.

[45] Tadra, Soudní akta kons. Pražské I, 52.

[46] Tadra, ibid. I, str. 59.

[47] Arch. kapit. Pražské, srv. Tadra, ibid. I, 84.

Z pří, o nichž té doby víme a jež jsou více méně soukromého rázu, důležitější je spor Jana Načerace, kněze Pravonínského Pražské diecése, s Buškem arcijáhnem Kouřimským o svěcení přijaté v Litomyšlské diecési (27. února 1374 jednáno o tom před Pražskou konsistoří)[49]. Před tím 9. listopadu 1373 žaloval Mikuláš kanovník Vyšehradský před touž konsistoří z neznámých příčin Kateřinu z Litomyšle[50]. O rok později (7. května 1375) projednána tamtéž pře mezi děkanem Všech Svatých na hradě Pražském Oldřichem a Slavačkou z Rakovice[51] o náhradu útrat nějakého jiného sporu, jejž spolu měli před officiály biskupství Litomyšlského[52].

Augustiniansk klášter Povýšení sv. Kříže v Litomyšli, založený biskupem Janem ze Středy r. 1356, nebyl ještě ani tehdy vystavěn. Stavbu kostela řídil hned od počátku mistr Jakub, nevíme jakého původu, jejž si sám Jan ze Středy vyvolil. Když Albert z Šternberka stal se podruhé Litomyšlským biskupem, jednáno o to, aby mistr Jakub nahrazen byl jiným. Snad stáří vadilo již tomuto staviteli pokračovat v díle rychleji. Jan ze Středy, biskup Olomoucký, ujal se ho však a žádal biskupa Alberta, aby ponechal Jakuba na jeho místě, ježto zná jeho, Janovy intence, podle svých plánů vše staví, pročež změnou stavitele že by mohla stavba vážně utrpět. Při tom odvolával se biskup Jan na to, že při stavbě kláštera Šternberského, založeného biskupem Albertem, také plně respektoval vůli zakladatelovu[53]. Nemáme sice dalších zpráv o mistru Jakubovi, zdá se však, že biskup Albert ponechal ho v jeho úřadě, aspoň Jan ze Středy nestěžuje si o to více. Naopak, brzo potom pokročila stavba kostela tak daleko, že stěny stály již úplně hotové a jednalo se o kryt. Jan ze Středy nemohl se pro jiná pilná zaměstnání účastniti porad o dokonání stavby, žádal však převora a konvent téhož kláštera, aby na kryt dobrý pozor měli, na složení dřev, a aby k tomu vzali dobré řemeslníky, aby nešetřili, že vše rád zaplatí[54]. Žádal též převora Brněnského kláštera augustinianského, aby se staral a pomáhal k dokonání staveb kláštera Litomyšlského[55]). Tak v sedmdesátých letech 14. století postaven byl v Litomyšli klášterní chrám Povýšení sv. Kříže na místě, kde stojí dnešní chrám děkanský. Aby klášter po tolik let nebyl bez kostela (stavba jeho trvala asi dvacet let 1356—1376), založena byla při klášteře kaple Panny Marie, kdež šlechtic Jindřich z Dřevíče učinil nadání, aby tu každodenně byla sloužena mše. Kardinál Pileus při své cestě do Čech jel asi přes Litomyšl a vydal 27. března 1379 této kapli stodenní odpustky[56]). Zdá se být pravděpodobným, ač s určitostí tvrditi to nelze, že tato kaple Panny Marie je dnešní kaple sv. Markéty[57]), na dnešním děkanství, ježto je velice neobvyklé, že zde v děkanství stojí zvláštní kaple (z uměleckých důvodů náleží v dobu rozkvětu gotiky), ač děkanství je s kostelem spojeno chodbou. Půdorys dnešního děkanství a chrámu ukazuje dosud jasně klášterní původ obou staveb (vchod kaplí sv. Josefa, spojení děkanství a chrámu podloubím atd.).

---

[48] Rkp. na faře Cerekvické, srv. Jelínek I, 185.

[49] Tadra, Soudní akta I, 79.

[50] Ibid. I, 66.

[51] Neznámo, zda Vaněk Slavačka z Rakovice nebo Ješek Slavačka jinak Svině z Rakovice.

[52] Tadra, Soudní akta I, 122.

[53] Cancellaria Joh. Noviforensis č. 157.

[54] Ibidem č. 216.

S dokončením stavby kláštera souvisí asi některá nová nadání, učiněná témuž klášteru na konci let sedmdesátých. Biskup Olomoucký Jan ze Středy nezapomněl na zamilovaný svůj klášter ani v Olomouci a daroval mu ves Letnou ve formě odkazu kšaftovního a vložil ji do desk království českého[58]). Klášter v té době měl již značné jmění. Půjčil markraběti Janovi Soběslavovi 30 kop gr. pr.[59]) a koupil si od Budislava z Našiměřic a Štěpána z Bronek ve vesnici Žbanicích na Moravě tři lány polí, malý dvůr, zahradu ovocnou, les a půl desátků z vinic. Markrabě moravský Jošt nařídil 24. dubna 1377 úředníkům Brněnské cúdy, aby vložili konventu klášternímu tento nový jeho majetek do desk[60]).

Z mnichů tohoto kláštera augustinianského zemřeli na počátku let 70tých doktor theologie Petr, 1373 podpřevor Jakub Brna, 1375 převor Mikuláš, 1377 správce důchodů Jan Kartus, 378 hospodář Šimon z Litomyšle[61]). Biskup Olomoucký Jan ze tředy staral se i o osobní záležitosti kláštera. Zejména si oblíbil ratra Augustina, jenž byl převorem kláštera augustinianského na

---

[55]) Cancellaria Joh. Noviforensis č. 140.

[56]) Brandl, Cod. Mor. XI. 133.

[57]) Jelinek I, 131, jenž cituje Gemma Moraviae str. 329, nazývá kapli tu přímo ple sv. Markéty, ač v listině se praví: capella b. Mariae virginis.

[58]) Brandl, Codex Mor. XI, 397 v listě br. Hynka z 30. září 1387.

[59]) Gemma Moraviae str. 329. Jelinek I, 133.

[60]) Brandl, Codex Mor. XI, 65.

[61]) Jelínek I, 132 cituje tu Necrologium monasterii s. Augustini in Litom. ze bírek Bočkových.

Starém Brně. Tento Augustin byl stejně oblíben i u markraběte Jošta, proto žádal biskup Jan Litomyšlského biskupa Alberta, aby Augustin vedle převorství Brněnského mohl obdržet i převorství Litomyšlského kláštera[62]). Nevíme, co Albert odpověděl na tuto žádost o hromadění beneficií dokonce klášterních, nejspíše však odepřel. Aspoň po r. 1380 jmenuje se v Litomyšli převor Eberhard, na Starém Brně zůstal Augustin.

Vedle augustinianského kláštera v Litomyšli byl v naší diecési klášter v Lanškrouně téhož řádu, o nějž po Petrovi Jelitovi staral se biskup Albert svědomitě. Nejen že udělil 18. srpna 1375 čtyřicetidenní odpustky všem, kdo podporují tento klášter[63]), nýbrž pomáhal též sám. Probošt Jindřich a konvent tohoto kláštera vznesli na biskupa Alberta, že Petr Jelito sice založil s velikým nákladem jich klášter, že to však přece nestačí k pohodlnému jich živobytí (»commode sustentari«), boboslužby že nelze konat s náležitou nádherou a okázalostí. Petr Jelito, tehdy arcibiskup Magdeburský, uznával to úplně a žádal spolu s klášterem biskupa Alberta, aby dovolil připojit ke klášteru Lanškrounskou faru s kostelem panny Marie, aby tím vzrostly příjmy kláštera. Biskup Albert jednal o to dlouho se svou kapitulou, až svolil listinou 14. srpna 1377, danou v Litomyšli u přítomnosti Mikuláše z Jičína, officiála biskupského a kanovníka Magdeburského, a kanovníků Olomouckého Alberta a Řezenského Václava. Vymíněno však, aby tato fara připadla klášteru až po smrti neb jiném ustoupení faráře Ondřeje, a aby se klášter zavázal řídit se v obsazení fary vůlí biskupovou, jemuž jedině náleži právo dosazovat faráře[64]) (srovnej nahoře ustanovení o stvrzování scholastika v Litomyšlské kapitule). Litomyšlská kapitula, v jejíž čele byli převor Dluhomil, kustos Jan, kantor Jan a scholastik Ondřej, stvrdila list biskupův 11. září 1377[65]). Papež Urban VI. udělil sice 13. května 1378 Lanškrounskému kostelu plnomocné odpustky[66]), žádal však 10. května téhož roku officiála Olomouckého, aby mu dal své dobré zdání, je-li opravdu třeba onoho připojení Lanškrounské fary k augustinianskému klášteru[67]). Officiál dal asi kladnou odpověď, ježto arcijáhen Přerovský potvrdil 3. září 1380 spojení Lanškrounské fary s klášterem a určuje, jaké důchody má mít vikář (vicarius perpetuus) této fary, totiž dva lány, jeden proti samému kostelu, druhý u filialního kostela v Žichlinku s loukami a mlýnem, jenž od starodávna ke kostelu tomu náležel, 124 strychů z desátků obilí[68]. Kardinál Pileus obdaroval kostel ten 6. ledna 1380 stodenními odpustky[69].

---

[62]) Cancellaria Johannis Noviforensis č. 91.

[63]) Brandl, Cod. Mor. XI, 556—557.

[64]) Ibid. XI, 80—82.

[65]) Ibid. X, 82.

[66]) Ibid. XI, 101.

[67]) Ibid. XI, 100—101.

Nejdůležitější událost Albertova biskupování v Litomyšli bylo založení kartusianského kláštera v Tržku[70]. Biskup jednal o to již r. 1376[71], vlastní založení stalo se však až r. 1378. Když r. 1376 byl Albert v Šternberku (hned v lednu za příčinou koupi některých statků pro klášter Šternberský), vyzvedl odtud uložené tu ostatky sv. Viktorina a převezl je do Litomyšle, kdež je v chrámu kathedrálním panny Marie vystavil k veřejné poctě[72]. Odtud pokládán sv. Viktorin za patrona Litomyšlského biskupství a ostatky ty dosud chovají se v děkanském chrámu, kdež se uctívají týdenní pobožností od 5. září každého roku. Zdá se, že tyto ostatky byly určeny pro nový klášter Kartusianský.

Biskup Albert seznámil se s řeholí Kartusianskou nejspíše v největším klášteře tohoto řádu na Moravě, v Králové Poli u Brna, s nímž byl v častých stycích. Hledal tedy k tomu místo, kde by bylo lze zřídit tak zv. »kartous« t. j. obydlí na způsob poustevnických cell pro mnichy tohoto řádu podle vzoru původního kláštera Kartusianského. Vybral k tomu Tržek, kde měl jakousi malou tvrz neb hrádek s dvorem[73]. Na něm rád bydlil a zejména lovem se bavil, neboť u tvrze zřídil znamenitou a velikou oboru pro zvěř. Z této obory určil místo pro klášter a sice daroval půdu prostírající se od plotů, jež v oboře na příč běží od konce příkopů u jmenovaného biskupského dvora Tržeckého, až k veřejné cestě a odtud až k břehu řeky Loučné tekoucí od mlýna[74]. Když vybral toto místo, vydal potom 24. prosince 1378 na svém hrádku Tržku zakládací listinu nového kláštera. Klášter, kdež měli být mnichové oddáni jen kontemplaci a vyhýbat se všemu rozkošnictví, nazval »Keř panny Marie« a posvětil ho k poctě boží, panny Marie, zvláště ve jméno Zvěstování pána Krista a sv. Jana Křtitele i Všech Svatých. Klášter měl být pro celý konvent, totiž převora a dvanáct mnichů, mimo konvrše a jiné osoby podle tohoto řádu obvyklé. V čelo kláštera postavil ihned Jana z Lenpachu, mnicha kartusianského kláštera sv. Michala u Mohuče, jenž byl poslán biskupovi od převora a generální kapituly Kartusianského řádu. Biskup stvrdil mu všechny svobody a práva, jichž řád požíval, i pro nový klášter a zavázal se vystavět všechny klášterní budovy, kostel i kapli, celly a jiné místnosti a opatřiti bratřím výživu i oděv, knihy a kostelní ozdoby a přípravy[75]). Jednání tomu přítomni byli Jan biskup Nazaretský, Václav arcijáhen Boleslavský, Olomoučtí kanovníci Jaroslav, Vojtěch a Hartleb a rytíř Markvart z Dobromilic, hofmistr, a Vít z Kralic[76]).

---

[68] Brandl, Cod. Mor. XI, 178—179.

[69] Ibid. XI, 155.

[70] Srv. Zur Geschichte der Karthäuser in Leitomischl (u Ceroniho), d'Elvert, Hist. Liter. Gesch. v. Mähren 1850, str. 273.

[71] Jelínek I, 187 udává rok 1376 za rok založení a cituje Pešinu, Prodromus Moraviae III, cap. 5. Mars Moravicus str. 513. Správně je však rok 1378.

[72] List v děkanském archivu v Litomyšli, srv. Jelínek I, 186.

[73] V listině 24. pros. 1378 (Codex XI, 122) praví se „fortalicium et curia in Tirzka", táž listina datována „in dicto fortalicio". V listině 7. dub. 1379 (Codex XI, 134) mluví se jen o „curia". Zdá se podle toho, že tam byl dvůr (curia) i tvrz (fortalicium).

[74] Místo to dá se skombinovatz obou uvedených listin v předešlé poznámce. Klášter stál na vrchu nad dnešnim mlýnem (lid tam dosud říká »kartouzy«), kde dnes jde cesta od kapličky k sv. Antonínu. Kde by ona tvrz stála, lze těžko určit, podobně kudy šla »veřejná cesta«. Snad se tu mysli ještě stará Trstenická stezka, jež u Tržku přecházela přes Loučnou na levý břeh.

Na jaře potom (7. dubna 1379) vymezil biskup Albert novému klášteru ještě určitěji jeho území, jež daroval klášteru ze svých statků, vystavěl tu kostel s sakristií již z větší části a tři celly, protože převor řádu Kartusianského poslal novému klášteru zatím rektora, dva mnichy a dva konvrše, o dalším počtu měla rozhodnout generální kapitula řádu. Těmto osobám opatřil knihy bohoslužební, oratoř i celly a všechny potřeby živobytí i šatstva až do opatření náležitých a dostatečných důchodů. Zavázal však touž listinou sebe i některé dvořany, že postaví patnáct kamenných cell dobře krytých (cum galilea), započatý kostel, sakristii, kaple, refektář, malý klášter (claustrum), sklep dobře klenutý, studeň, kuchyni a jiné místnosti úřední i soukromá obydlí pro konvrše a hosty i služebníky, též kamennou ohradu kolem celého klášteru darovaného prostoru. To vše měl biskup postavit na vlastní náklad a bez odkladu, mimo to učinit nadání až do sta kop gr. pr. ročních důchodů, čtyř popluží a dostatečných hájů nebo lesů. Biskup závazný tento list, vydaný v Praze, odevzdal do rukou převorovi Zahrady panny Marie u Prahy Janovi, jakožto kommissaři téhož řádu, a jmenovanému již rektorovi tohoto kláštera Tržeckého Janovi[77]).

Zajímo jest, že biskup Albert založil tento klášter bez svolení Litomyšlské kapituly[78]) a proto musil všechny statky opatřovat klášteru sám. Kapitula, jak uvidíme, viděla v tom krok proti sobě nepřátelský. Napjatost, panující té doby mezi biskupem a kapitulou, byla asi příčinou, že biskup při založeni kapitulu ignoroval a založil klášter ve své vlastní oboře, v čemž mu nikdo nemohl překážet. Albert smluvil se s proboštem u Všech Svatých na hradě Pražském Petrem z Rožmberka a s proboštem Týnským Sezimou z Ústí a koupil spolu s nimi 22. srpna 1378 od Půty z Vilmberka vsi Dolany a Tověř, ležící u Olomouce[79]). Týmž způsobem koupil 8. května 1378 od Beneše z Vilmberka jinak z Buzova a syna jeho Procha dědičné jich vsi Moravičany a Palonín se všemi pozemky a patronátním právem ve vsi Moravičanech, též dvůr v Moravičanech s pozemky, ovocnými zahradami a příslušenstvím za 886 marek bez 5 gr. pražského rázu, při čemž jmenovaní dva proboštové jsou také kupci[80]). Téhož dne zavázal se Beneš z Vilmberka, že ves Moravičany a Palonín i dvůr v Moravičanech osvobodi od závazku věna, jenž na nich tkví Anně, manželce Benešově, a Elišce, manželce Půty z Vilmberka jinak z Loštic[81]). Proboštové jmenovaní byli asi jen podle jména kupci a postoupili všechny vsi koupené Albertovi. Ten 28. září 1379 s jich svolením daroval kartusianskému klášteru v Tržku všechny čtyři vsi, Dolany, Tověř, Moravičany a Palonín, vyjmul však právo patronátní u kostela v Moravičanech, jež sobě ponechal[82]). Biskup Albert byl tehdy asi již nemocen, proto hned 30. září 1379 proboštové Petr z Rožmberka a Sezima z Ústí se zavázali, že chtějí býti vykonavatelé kšaftu biskupa Alberta a v případě, že by v brzku zemřel, že jsou povinni vložiti Tržeckým kartusianům Moravičany a Palonín do desk zemských[83]). Biskup Albert své nadání stvrdil znovu 1. listopadu 1379[84]). Biskup Albert skutečně zemřel dříve, než vklad do desk byl proveden, markrabě Jošt však 3. června 1380 svolil, aby jeho nadání do desk bylo vloženo a sice v cúdě Olomoucké[85]).

---

[75]) Codex Mor. XI, 122-123.

[76]) Tito svědkové jmenováni na jiném exempláři této listiny, Codex Mor. XI, 123.

[77]) Codex Mor. XI, 134-136.

[78]) V listině z 8. ledna 1381, Codex Mor. XI, 190-191.

Nevole mezi kapitulou a biskupem Albertem měla několik příčin, jednu z nich známe již z prvního biskupování jeho. Tehdy byl mezi nimi spor o úrok z Abštorfu, jejž biskup Petr vrátil zase kapitule. Albert po svém nastoupení druhém hlásil se opět k Abštorfu, dokonce pak na území kapitulním u této vsi založil rybník, jejž podle znaku rodu svého (hvězda) nazval Sternteich a vybíral tu úrok pro sebe. Kapitula nebyla s tím spokojena a obrátila se na arcibiskupa Pražského Jana Očka z Vlašimě[86]). Jiná příčina sporu byly lázně, jež biskup Albert založil v Litomyšli na újmu důchodů kapituly, jež již dříve měla právo na lázně. Zajímavo je, že lázně kapitulní zvány byly »německé«, kdežto biskupovy »české«. Arcibiskup Jan Očko z Vlašimě vynesl mezi biskupem Albertem a kapitulou rozsudek 5. srpna 1378. Nařídil, aby biskup s kanovníky otcovsky a laskavě jednal, aby bez svolení kapituly neustanovoval žádného kanovníka, české lázně, jež v Litomyšli vystavěl, aby zrušil neb aby za ně dával kapitule dvě kopy ročního důchodu ze statků svých, aby nebránil, vyšle-li kapitula z usnesení svého někoho ze svého středu na studie, aby nepřekážel, usnese-li se kapitula prodat některé prebendy doživotně nebo odkazy jí učiněné, aby poddaným svým nedopouštěl chodit sbírat dříví do lesů kapitulních, a veřejně aby prohlásil, že lidé jeho i lidé kapitulní mohou mlít a dříví kupovat, kde chtějí. Kanovníkům nařídil, aby biskupa s náležitou úctou poslouchali, dovolil jim však mít na svých statcích řemeslníky. Obě strany zavázal arcibiskup dodržet tento rozsudek pod pokutou 300 kop[87]). Spor o rybník v Abštorfě byl snad vyřízen jiným rozsudkem arcibiskupovým, jímž byl biskup povinen zaplatit kapitule nějakou summu peněz. Biskup však nezaplatil ničeho. Brzká smrt snad mu v tom překazila[88]).

---

[79]) Codex Mor. XI, 112-113.

[80]) Ibid. XI, 138-140.

[81]) Ibid. XI, 140-141.

[82]) Ibid. XI, 148-149.

[83]) Ibid XI, 150.

[84]) Ibid. XI, 154.

[85]) Ibid. XI, 176

Důležitý je poměr mezi biskupem Albertem a sousední Moravou. Styk Litomyšle s sousedním markrabstvím byl vždy velmi častý, přirozeno tedy, že nyní, kdy na biskupském stolci olomouckém seděl Jan ze Středy, bývalý biskup Litomyšlský a zakladatel augustinianského kláštera zdejšího, nikterak neutuchl. Vedle Jana ze Středy byl tehdy hlavní osobností na Moravě markrabě Jošt, synovec Karla IV., jenž po smrti otce svého markraběte Jana (1375) nastoupil v jeho dědictví, kdežto mladším jeho bratřím Janovi Soběslavovi a Prokopovi dostalo se po údělu. Poměr biskupa Alberta k Joštovi i Janovi ze Středy byl dobrý, dokud žil Karel IV. Albert byl rádce císařův a upřímně jemu oddán. Taktéž biskup Jan, ač nebyl nedostatek nedorozumění mezi císařem a jeho kancléřem. Za to markrabě Jošt měl namířeno na úděly mladších bratří, bál se však Karla IV., proto choval se tiše. Jakmile Karel IV. 1378 zemřel, změnil se poměr biskupů Alberta i Jana a markraběte Jošta v trojstranné nepřátelství.

---

[86]) Podle listu biskupa Jana z 31. pros. 1380, Brandl, Codex Mor. XI, 187.

[87]) Orig. v archivu Litomyšle. Na listě podepsán notář Jan Velflin z Pomuka. Když r. 1729 prohlášen byl Jan Nepomucký za svatého, poslala rada města Litomyšle tento list Pražské arcibiskupské kanceláři k rozhodnutí, je-li to písmo sv. Jana Nepomuckého. Tehdy ještě pokládán Jan Nepomucký, utopený r. 1383, za jinou osobu než Jana z Pomuka, utopený 1393. Teprve když dokázána neexistence onoho prvního Jana, přenášena kanonisace na druhého Jana. Kancléř arcibiskupův Jan Ritter odpověděl 24. února 1737, že to není písmo sv. Jana, ježto vyskytují se i jiné listiny s jménem Jana z Pomuka po r. 1383, kdy pravý sv. Jan byl utopen, proto aby se podpis ten nevystavoval k uctívání. Je to zajímavý a důležitý dokument k otázce osoby sv. Jana Nepomuckého. Srv. Štěpánek, Archiv m. L. str. 7. č. 14, pozn. 12.

[88]) Srv. list biskupa Jana 31. pros. 1380, Brandl, Codex Mor. XI, 187.

Jan ze Středy choval se k biskupovi Albertovi nad obyčej uctivě a přátelsky, byltˊ Albert u císaře velmi oblíben. Zvláště když Albert r. 1373, jak jsme se zmínili, postavil Karlovi do války o Braniborsko své zbrojence, oblíbil si ho císař velice a podržel ho na svém dvoře. Jan ze Středy píše mu o tomto vyznamenání a žádá, aby směl se s ním sejíti, až konečně se bude vracet do Litomyšle, že naň bude čekati na svém Modřickém statku. Vezl s sebou tehdy biskup Albert ostatky sv. Viktorina, jež si přinesl z Magdeburka[89]). Jindy lituje biskup Jan ze Středy, že se na cestě z Moravy do Čech minuli, ač by byl s Albertem rád mluvil[90]), zvláště po nějaké cestě Albertově do Říma, odkudž se vrátil Albert velmi sklíčen nějakou nám neznámou nehodou[91]). Přátelský styk obou biskupů nejlépe poznáváme z toho, jak jeden druhému odporučuje různé osoby, a sice ne nadarmo. Viděli jsme, že Albert ponechal stavbu augustinianského kláštera v Litomyšli mistru Jakubovi, za nějž se biskup Jan přimlouval, začež zase Jan respektoval úplně vůli Albertovu při stavbě augustinianského kláštera v moravském Šternberku. Jindy žádal biskup Jan Alberta, aby mu na uprázdněnou faru Svitavskou presentoval podle starého práva svého Litomyšlského kanovníka Radimíra, jejž by on rád v této prebendě potvrdil[92]).

Biskup Albert měl nějakého umělého řemeslníka na svém dvoře v Litomyšli, jménem Mikšíka. Tomu od lidí biskupa Olomouckého byly vzaty některé věci. Mikšík obrátil se o to na Alberta, ten dopsal biskupovi Janovi, ten pak nařídil pátrání po ztracených věcech, aby Mikšík nebyl nucen utrácet peníze dlouhými soudními výlohami[93]). Biskup Albert oblíbil si faráře Václava z Olomoucké diecése, jenž proslul svým uměním lékařským, a žádal, aby týž farář, patrně s podržením důchodů své fary, směl bydlit na jeho dvoře. Probošt Brněnský asi z návodu biskupa Jana to dovolil. Když však Václav potom rozhodl se, že vystoupí ze služeb biskupa Alberta, nařídil Jan co nejpřísněji, aby farář Václav byl dohnán k zachovávání tak zv. personální residence, synodami nařízené[94]).

---

[89]) Cancellaria Johannis Noviforensis, Tadra, Arch. Öst. Gesch. LXVIII, č. 38.

[90]) Ibid. č. 85.

[91]) Ibid. č. 31.

[92]) Ibid. č. 85.

[93]) Ibid. č. 21.

Nejasnější je nám poměr obou biskupů po stránce církevní, zejména co se týče iurisdikce. Albert podržel titul arcibiskupa, sluje latině stále »praesul, antistes« a biskup Jan podle toho píše mu vždy s pokorou, jež odpovídá poměru biskupa k arcibiskupovi. Jednou však se stalo, že u přítomnosti biskupa Alberta, nejspíše při nějakých slavných službách božích, vylito bylo něco posvěcené krve z kalicha. Přestupek ten trestala vždy církev velmi přísně. Záležitost byla vznesena na biskupa Jana, jenž, nevíme jakým právem, udělil biskupovi Albertovi právo dispensovat kněží, kteří by se tohoto poklesku dopustili[95]).

Poměr biskupa Alberta k markraběti Joštovi byl s počátku také příznivý. Albert s synovcem svým Petrem byli hlava rodu Šternberského, tehdy nejbohatšího moravského panského rodu. Albert nejen že se účastnil řízení soudních (12. ledna 1376 byl při otevření Olomoucké cúdy zemské[96]), nýbrž dostal se dokonce i v příbuzenský svazek s panujícím rodem Lucemburským. Bylo to asi jeho dílo, že synovec jeho Petr z Šternberka pojal za manželku vlastní sestru markraběte Jošta Annu[97]).

Tyto přátelské styky počaly se na konci biskupování Albertova, ku konci let sedmdesátých, povážlivě kalit, nejprve mezi biskupem Albertem a Janem ze Středy. Spor veden byl o nějaké hranice a týkal se asi rodové finanční politiky Šternberků na Moravě. Biskup Jan o to poslal zvláštní prokuratory k papežské stolici 16. března 1376[98]). K tomu přistoupil spor mezi Janem ze Středy a jeho Olomouckou kapitulou. Biskup Albert přimlouval se u biskupa Jana za odbojného jeho vasalla Rudislava[99]), čímž jistě přátelský jich poměr nijak nezískal, naopak i kapitula Olomoucká dostala se tím s Albertem v nějaké různice[100]). Janovi ze Středy šlo však hlavně o to, uklidit svůj spor s vlastní kapitulou a vznesl proto rozhodnutí jeho na Alberta[101]). Kapitula k tomu svolila, v důvěře prý, že Albert neuškodí tomu kostelu, v němž sám pohřben byl (v Olomouci)[102]. Biskup Jan nedůvěřoval snad Albertovi a chtěl jinak předejít jeho výpověď, markrabě Jošt však zakročil a poručil mu, aby do rozhodnutí Albertova ničeho nového nepodnikal[103]. Biskup Jan psal Albertovi, že jeho rozkaz chce úplně vykonat, ujišťuje ho svou oddaností[104]. Jak rozsudek dopadl a spor byl skončen, nevíme. Za to v té době hrál Albert důležitější roli ve sporu, jenž vznikl mezi kapitulou Olomouckou, biskupem Janem a markrabětem Joštem.

---

[94]) Cancell. Joh. Novifor. č. 213.

[95]) Ibid. č. 143.

[96]) Brandl, Codex Mor. XI, 16—17.

[97]) Srv. Codex Mor. XI, 222 a XII, 409.

[98]) Cancell. Joh. Novifor. č. 217.

[99]) Ibid. č. 92.

[100]) Ibid. č. 39.

[101]) Ibid. č. 40.

Kapitula Olomoucká zdráhala se platit berni, již markrabě Jošt, vrchní pán země, vypisoval. Jošt škodil nejprve nepřímo oddanými sobě lidmi kapitule na jejích statcích, až papež Řehoř XI. 4. února 1377 na ustavičné stížnosti Olomoucké kapituly nařídil biskupům Vratislavskému a Litomyšlskému a opatovi škotského kláštera ve Vídni, aby to vyšetřili buď po dobrém a potichu nebo veřejně a soudně podle potřeby, a sice dal jim k tomu moc na pět let[105]. Zdá se, že Jošt potom se mírnil, až po smrti Karla IV. v listopadu 1378 vystoupil jako zjevný nepřítel kapituly Olomoucké. Pod záminkou, že kapitula nechce platit berni jemu, zeměpánu povinnou, zabavil jí statky. Kanovníci však se bránili jak mohli. Jošt nedbaje ničeho dal je v acht a poručil městské radě Olomoucké, aby je jako odbojníky v městě netrpěla. Rada města, viděvši v tom asi též nějaký užitek pro sebe, uposlechla a tak kanovníci upadli v opravdové pronásledování. K tomu nemohli ovšem církevní hodnostáři mlčky přihlížet. Vznešena na Jošta žaloba do Říma, načež papež Urban VI. 15. října 1379 nařídil biskupovi Litomyšlskému, opatovi kláštera škotského ve Vídni a arcijáhnovi Vratislavskému, aby zakročili proti Joštovi, bude-li třeba, i kletbou a exkommunikací[106]. Jošt v novém nepřátelství neustál, protož biskup Albert v kartusianském klášteře v Tržku vydal naň 12. ledna 1380 klatbu. Exkommunikačnímu aktu v Tržku byli přítomni Jan biskup Nazaretský, jenž později (na poč. 15. stol.) byl světícím biskupem Olomouckým[107], Mikuláš z Jičína, tehdy již kanovník Magdeburský, Olomoucký kanovník Vojtěch z Otoslavic, arcijáhen Boleslavský Václav, kvardian minoritský na podměstí Olomouckém bratr Lukáš a jiní[108]. Albert potom hned zemřel. Markrabě Jošt snažil se všemožně, aby se zbavil klatby, což se mu v brzku podařilo. Arcibiskup Pražský Jan učinil 20. února 1380 narovnání mezi ním a kapitulou Olomouckou, jímž Jošt se zavázal vše navrátit, kapitula pak slíbila platit berni od starodávna obvyklou, mimo to i jednou zaplatit berni od Jošta vypsanou[109]). Kardinál Pileus téhož dne zbavil Jošta klatby[110]). Zůstal ještě spor mezi Joštem a Janem ze Středy, v němž 10. května 1380 vinou lidí Joštových shořela i větší část biskupského domu v Olomouci, potom však umluven i mezi nimi smír[111]). Biskup Albert tehdy již nežil.

---

[102] Cancell.Joh. Novifor. č. 39.

[103] Ibid. č. 29.

[104] Ibid. č. 55.

[105] Brandl, Cod. Mor. XI, 57—59.

[106] Ibid. XI, 151—152.

[107] Ibid. XIII, 184, 267.

[108] Ibid. XI, 156—158.

Když r. 1378 zemřel Karel IV., účastnil se Albert jeho pohřbu, zejména přisluhoval arcibiskupovi 15. prosince při slavných zádušních bohoslužbách[112]). Roku 1379 potvrdil 12. května klášteru Břevnovskému podací právo v Chrudimi, jak je klášter užíval před časy, avšak až po smrti faráře Václava. Král Václav IV. stvrdil to znovu r. 1395[113]). Ku konci toho roku měl ještě biskup Albert při před konsistoří Pražskou s Hertvíkem farářem v Heřmanově Městci, nevíme však o co[114]). V té době biskup už vážně churavěl. Bydlil v svém oblíbeném kartusianském klášteře v Tržku. Nejspíše za příčinou vydání klatby na markraběte Jošta sjelo se sem do Tržku tolik prelatů i panstva, jak jsme nahoře viděli. Klatba vydána byla 12. ledna, Albert však hned 14. ledna zemřel. Nevíme sice kde, zdá se však, že zde v Tržku. Pochován byl v augustinianském klášteře v moravském Šternberku, jejž založil. Učinil odkaz k chrámu sv. Víta na hradě Pražském na zádušní mši v den svého úmrtí[115]). Albert vymohl si od papeže Řehoře XI. již 1. prosince 1371, když byl ještě arcibiskupem Magdeburským bullu, že může volně kšaftovat s svými statky[116]). Vykonavatelem kšaftu po jeho smrti byl Václav arcijáhen Boleslavský, jenž byl přítomen též smrti Albertově v Tržku[117]).

Na Štědrý večer téhož roku (24. prosince 1380) zemřel dřívěj -

---

[109]) Codex Mor. XI, 160.

[110]) Ibid. XI, 160—162.

[111]) Ibid. XI, 169—170.

[112]) Tomek, Děj. m. Prahy III, 319.

[113]) Dobner, Monum. VI, 93.

[114]) Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské I, 373.

[115]) Berghauer I, 108. Nápis na hrobě Albertově prý zněl:

Alberto una die finivit tempora vitae
ast famam nunquam finiet ulla dies.

[116]) Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské I, 7.

[117]) Ibid. arcijáhen Václav hned 30. ledna 1380 žádá konsistoř Pražsk [illegible] transsumpt zmíněné bully Řehoře XI.

biskup Litomyšlský, nyní Olomoucký, slavný Jan ze Středy[118]. Toužil stále po výnosném biskupství Vratislavském, když pak se mu ho dostalo, zemřel dříve, než se ho mohl ujmout. Před tím téhož roku zemřel též arcibiskup Pražský Jan Očko z Vlašimě. Tím osiřela najednou všechna tři česká biskupství. Nebylo divu, že v takovém případě nastaly spory, že obsazení jich neudálo se hladce. Než vraťme se ještě k době Alberta z Šternberka.

Biskup Albert byl dvořenín, v té věci podobal se svému předchůdci na biskupském stolci Litomyšlském, Janovi ze Středy. Byl však dvořenín Karla IV., jeho rádce, což vždy bylo svědectvím vzdělání, lásky k umění a vědám. Biskup Jan ze Středy znám jest zejména pořízením nákladné knihy »Liber viaticus« z doby svého biskupování v Litomyšli, biskup Albert proslul tak zv. »Pontificalem« Alberta z Šternberka. Skvostný rukopis tento chová se nyní v klášterní bibliothéce na Strahově. Psán byl r. 1376 od jakéhosi Hodíka[119]. Zdá se podle data, že vznik pontifikálu souvisí nějak se založením kláštera Tržeckého, snad byl pro něj určen. Obě kolumny stránky odděleny jsou obyčejně proutkem, ozdobeným uprostřed kulatým uzlem. Kolem proutku vine se často kadeřavé lupení, které nahoře i dole z něho pučí a jmenovitě po dolním okraji se rozpíná; barvy proutků i lupenů se střídají. První list ozdoben znaky království českého, biskupství Litomyšlského a rodu Šternberského. Na půdě inicialkového písmena jsou obrazy biskupa v rozličných obřadech. Biskup je bezvousý, pěkné tváře, oblečen v zlatý pluvial se zelenou podšívkou, na hlavě má bílou mitru. Na prvním listu světí sůl a vodu, při čemž dva kněží mu assistují, jeden drží pontificale, druhý berlu. Na l. 25. přijímá biskup dva kající muže na milost: žehná jim, za ním stojí jáhen s berlí. Výraz biskupovy tváře je tu přívětivý. Na l. 34^{b} klečí biskup s císařem před Kristem. Na l. 148 vidíme půvabné hlavičky několika jeptišek. Obrazy nevynikají tak umělecky jako věrným podáním obřadů[120].

---

[118] Datum to udává Jan z Jenšteina v své chvalořeči na Jana ze Středy (Codex epist. Johannis de Jenstein, vyd. Loserth, Arch. Öst. Gesch. LV, č. 13.) Poslední list biskupa Jana vydán v Modřici 9. prosince (Cod. Mor. XI, 185). Srv. Tadra ČČMus. 1886, 282.

[119] Nápis ten zní: »Anno millesimo trecentesimo septuagesimo sexto reverendus in Christo pater, dominus Albertus de Sternberg, quartus episcopus Luthomislensis, olym XXX. archiepiscopus magdeburgensis, pontificatus sui anno XX° ad honorem dei omnipotentis et intemerate matris eius virginis Marie hunc librum pontificalem per me Hodiconem conscribi mandavit«.

[120] Chytil K., Pam. Arch. XIII, 155. Pontifikál v 16. stol. chován byl v premonstrátském klášteře v Louce, kdež byl r. 1581 opatřen novou vazbou, za opata Šebestiána Freitaga z Čapihory.

Biskup Albert i jinak podporoval malířství. V klášteře Admontském v Štýrsku je přenosný oltář s vyobrazeními z nového zákona a nápisem, podle něhož posvětil jej biskup Albert r. 1365, kdy byl poprvé biskupem Litomyšlským. Vedle nápisu vyobrazen znak biskupství Litomyšlského a rodu Šternberského[121]). Klášteru Kartusianskému v Tržku daroval též nějaký »Liber viaticus«, již po jeho smrti koupil od kláštera toho jmenovaný již Václav arcijáhen Boleslavský za 20 zl. a 2 kopy gr.[122]).

Na konec uvedeme několik osob kněžských, které v této době v Litomyšli i jinde potom vynikli. V čele kapituly Litomyšlské byli r. 1371 převor Mikuláš, kustos Radevín, kantor Jan a scholastik Sibold, r. 1377 převor Dluhomil, kustos Jan, kantor Jan a scholastik Ondřej, r. 1379 převor Dluhomil, kustos Řehoř, kantor Jindřich a scholastik Ondřej. Z kanovníků jmenuje se r. 1378 Mikuláš řádu Premonstrátského[123]). O officiálech biskupa Alberta zmínka se činí, ne však o jich jménech. Protonotářem byl r. 1379 Jan z Jindřichova Hradce[124]), prokuratorem všeho kněžstva diecesálního Tomáš farář v Heřmanicích[125]). Kaplanem biskupa Alberta byl Archleb[126]), o jiných světských dvořanech, milcích a úřednících jeho bylo jednáno nahoře.

Z Litomyšle v té době vyniklo několik kněží i jinde. Zejména zasluhuje zmínky Jan z Litomyšle řečený Kantor, jenž r. 1367 stal se kanovníkem u sv. Víta na hradě Pražském, při čemž obdržel prebendu v Nehvizdech. Hned na to stal se děkanem kapituly u sv. Appollinaříše na Novém městě Pražském, kterýžto úřad zastával až do své smrti 1381. V době té byl též na čas výběrčím příjmů komory pražské pro Čechy (1373—1376) a generálním vikářem arcibiskupství Pražského (1373—1378)[127]). Jeho nejspíše vlivem stal se kanovníkem téže kapituly u sv. Appollinaříše Petr z Litomyšle, vyskytující se poprvé r. 1373. Byl to nepokojný kanovník. R. 1375 (30. srpna) musil se káti před děkanem Janem z Litomyšle za přestupek jistě ne malý, že totiž vikáře kapitulního Augustina tahal za vlasy. Marně proto ucházel se hned 1376 o prebendu uprázdněnou po mistru Vojslavovi, ještě r. 1378 jmenuje se jen kanovníkem sv. Appollinaříše. Teprve 28. října r.

---

[121]) Horčička, Kunstthätigkeit in Böhmen, Prag 1883, II, str. 40; Mitth. C Com. 1873, 163.

[122]) Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské II, 75, ke dni 18. prosince 1380.

[123]) Tadra, ibid. I, str. 293 (1378, 27. července).

[124]) Dobner, Monum. VI, 96. Viz Tadra, Kanceláře, str. 143.

[125]) Tadra, Soudní akta I, 84 (26. dubna 1374).

[126]) Ibid. I, 52 (6. srpna 1373).

[127]) Tomek, Děj. m. Prahy III, 177, V, 164. Tadra, Soudní akta I, 7—69. 69, 198.

1381 jmenuje se jen kanovníkem Kroměřížským, což jistě znamenalo dobrou prebendu. V této hodnosti se s ním ještě setkáme[128]).

Z soukromých osob v Litomyšli víme o jakési Kateřině, iež se přela, nevíme však oč, s Mikulášem kanovníkem Vyšehradským. Spor dostal se i do konsistoře Pražské, kdež byl jednání přítomen i jmenovaný děkan Jan Kantor z Litomyšle[129]). Podobně byl týž děkan při sporu projednávaném v konsistoři Pražské 18. února 1379 mezi Petrem jiným knězem z Litomyšle a knězem Mikulášem z Břehu o faru v Březině. Spor byl rozhodnut tak, že Petr dostal faru a Mikuláš milost na jinou prebendu. Kněze Petra ujal se tu sám opat Strahovský Kunrát[130]), snad byl Petr z řádu premonstrátského.

Vylíčená doba 16letého biskupování Albertova s čtyřletým intervallem biskupování Petrova znamenala pro Litomyšl velmi mnoho. V ni spadá rozkvět augustinianského kláštera Povýšení sv. kříže a kartusianského kláštera v Tržku. Tento sice nehrál velikou úlohu, nedovedl ani pozvednout význam osady, v níž stál. Za to první rostl a zkvétal tak, že brzo stál tu vedle starobylého kláštera, nyní biskupské kapituly, v stejné řadě. To mělo veliký vliv na rozvoj města. Praemonstrátský klášter a biskupská residence stály na vrchu nad městem, poměr poddanosti dán byl již terrainem. Za to klášter augustinianský byl blíže městu, intiměji s ním spojen. Poměr ten jeví se rozvojem dalším: v 16. století vystavěn byl na místě praemonstrátského kláštera zámek, na místě augustinianského kláštera farní chrám městský.

◆

---

[128]) Tadra, Soudní akta I, 67, 135, 152, 153, 314, II, 118; Borový, Liber Erect. I, 108; Tomek, Děj. m. Prahy V, 165.

[129]) Tadra, Soudní akta I, 66 (9. list. 1373).

[130]) Ibid. I, 333 (19. února 1379).

IV.

Biskup Jan III. Soběslav.

(1380—1388).

Protibiskup Hynek Kluk z Klučova. Jan Soběslav před zvolením za biskupa. Jan z Nepomuku domnělý biskup. Smlouvy s kapitulou o Abštorf. Kartusianský klášter v Tržku Spor s kanovníkem Mikulášem z Jičína. Privilegium městské 1383. Augustinianský klášter v Litomyšli. Smlouvy o Žbánice, Tešetice, Čechy a Letnou. Ostatky sv. Viktorina. Morašice. Povaha a mravy Jana Soběslava. Jednání o biskupství Olomoucké.

Když biskupství Litomyšlské smrtí Alberta z Šternberka osiřelo, nebylo tu nikoho z českých prelátů, který by se o toto místo ucházel. V Olomouci starý Jan ze Středy, nemocí sklíčen, chystal se ujmout se biskupství Vratislavského, v cizině arcibiskup Magdeburský Petr Jelito nehodlal se vrátit do Litomyšle. V této nejistotě poměrů starala se kapitula, jež vždy mohla se spíše báti nového biskupa než naopak, aby svá práva si zajistila. Snad jí šlo též o právo volební, aby jí nebyl biskup nějaký vnucován. Obrátila se o to do Říma, kdež jí papež Urban VI. 20. dubna 1380 svou bullou všechna dosavadní práva a privilegia stvrdil[1]).

Nárok na biskupství Litomyšlské činil si děkan kapitulní u sv. Víta na hradě Pražském Hynek Kluk z Klučova, avšak z důvodů církevně-politických nemohl být stvrzen. Když totiž byl zvolen r. 1378 papež Urban VI., jenž svou příkrostí popudil proti sobě několik kardinálů, užil toho král francouzský k pletichám, jichž výsledek bylo dlouhé schisma papežské. Urban VI. usadil se v Římě, král přiměl francouzské kardinály, že od něho odpadli a zvolili proti němu nového papeže Clementa VII., jenž se usídlil v Avignonu. Toto rozdvojení papežské stolice trvalo až do Kostnického koncilu a vliv jeho budeme stopovat i v biskupství Litomyšlském. Císař Karel IV. po něm i král Václav IV. byli rozhodní stranníci římského papeže Urbana VI. a rozumí se, že i jich věrný a oddaný rádce, biskup Albert z Šternberka, držel se tohoto papeže. Kapitula byla v tom s biskupem za jedno, jak patrno z toho, že si dala od téhož papeže stvrdit svá privilegia. Clemens VII., jenž se ovšem pokládal za jedině pravého papeže stejně jako Urban VI., pokládal proto biskupství Litomyšlské za uprázdněné ještě za života Albertova a udělil je v květnu 1379 zmíněnému děkanovi Hynkovi Klukovi za to, že dal přibít na dveře kollejí klatbu téhož papeže proti Johanně královně Neapolské. Děkan Kluk však nejen biskupství nezískal, nýbrž ztratil i své děkanství. Dalť ho arcibiskup na čas uvěznit a zbavil ho se svolením královým jeho beneficia[2]).

---

[1]) V zemském archivu v Brně v sbírkách Ceroniho. Jelínek I, 196 udává chybné datum 20. května.

Kapitula v létě r. 1380, nejspíše když obdržela z Říma papežskou bullu, stvrzující její volební právo, přistoupila k volbě nového biskupa. Zvolen byl Jan Soběslav, syn markraběte moravského Jana, bratra Karla IV., a bratr tehdejšího markraběte moravského Jošta. Jan Soběslav jmenuje se poprvé 31. srpna 1380 voleným biskupem Litomyšlským[3]). Rozumí se, že ani tato volba nebyla zcela svobodná, vůle krále Václava IV. působila tu jistě silně.

Jan Soběslav (1380—1388), markrabě moravský, byl sice záhy určen k stavu duchovnímu, ale podle tehdejších zlořádů staral se vlastně jen o důchody. Narodil se r. 1352. Když mu bylo šestnáct let (1368), stal se hned proboštem kapituly Vyšehradské, což bylo z nejvyšších církevních hodností v Čechách. Rozumí se, že tehdy nebyl ani knězem. Teprvé po dvou létech (1370) vysvěcen byl za jáhna[4]). Kdy se stal knězem, nevíme, snad teprve tehdy, když byl zvolen za biskupa Litomyšlského. Jinak užíval jen titulu markraběcího a všímal si také více jen politických zápletek než církevní správy. Podle posledního kšaftu markraběte Jana (21. března 1371) měli se tři jeho synové o Moravu rozdělit. Markrabětem a vrchním pánem země stal se nejstarší jeho syn Jošt, mladším Janovi Soběslavovi a Prokopovi dán sice titul markraběte, ale ne souverennost. Jan Soběslav dostal svůj úděl s hradem Bzencem. Markrabě Jošt musil se sice řídit kšaftem otcovým, rád by byl však potáhl podíly bratří na sebe. Jan Soběslav, jemuž určena byla kariera církevní, byl k tomu ochoten, kdežto Prokop se bránil, z čehož vznikly spory i válka mezi ním a Joštem.

---

[2]) Tomek, Dějepis m. Prahy III, 323.
[3]) Emler, Libri confirm. III, 136.
[4]) Tomek, Děj. m. Prahy III, 179.

Markrabě Jošt a Jan Soběslav smluvili se prostřednictvím Jana hraběte z Hardeku, purkrabího Magdeburského, 12. ledna 1376 na ten způsob, aby Jošt se ujal správy statků Jana Soběslava, tomuto pak aby za to vyplácel týdně 20 kop gr. pražských, mimo to pak aby mu dal 2000 kop za odstoupenou[5]). Jan Soběslav smlouvu tu 13. ledna 1376 stvrdil[6]). Tím neustoupil Jan Soběslav z veřejného života na Moravě. Hned 19. ledna 1376 byl při otevření Brněnské cúdy zemské[7]). Po roce, 17. února 1377, učinili Jošt a Jan Soběslav mezi sebou jinou smlouvu, jíž Jan Soběslav dovolil Joštovi, aby přijal od Václava IV. jeho úděl v léno. Při tom znovu vykázán Janovi Soběslavovi roční důchod[8]). Král Václav IV. stvrdil 22. února 1377 toto jich ujednání[9]). Že tím Jan Soběslav nevzdal se úplně práva na svůj podíl, patrno z toho, že 4. července 1377 udělil právo Olomouckým, aby nemusili platit mýto v jeho údělu[10]).

Po smrti Alberta z Šternberka staral se asi markrabě Jošt, aby bratrovi dopomohl k biskupství a tím získal úplně jeho podíl. Vypravování, že se měl stát biskupem Litomyšlským Jan z Nepomuku, pozdější svatý doby protireformační, je smyšlenka, jíž nelze dáti místo. Pověst ta vznikla v době, kdy ještě katoličtí historikové přísně dělili sv. Jana Nepomuckého, utopeného v březnu r. 1383, od Jana z Pomuka, generalního vikáře, utopeného v květnu r. 1393[11]). Berghauer první vypravuje, že sv. Janovi bylo biskupství Litomyšlské nabídnuto, že je však ze skromnosti nepřijal[12]). Když se však dokázalo, že domnělý Jan, utopený r. 1383, nikdy nežil, že je to jen osoba vzniklá Hájkovským zmatením, padl s tím i tento údaj, neboť není myslitelno, že by Janovi z Pomuka již r. 1380 bylo nabízeno biskupství, jež by byl ostatně jistě ochotně přijal, jako přijímal i jiné výnosné úřady.

Jisto jest, že po Albertovi z Šternberka zvolen byl markrabě Jan Soběslav. Ten snad teprve tehdy byl vysvěcen na kněze, při čemž r. 1380, tedy v naději, že bude zvolen, stal se kanovníkem Brněnským[13]). Proti němu byl jen pretendent Hynek Kluk, biskup

---

[5]) Cod. Mor. XI, 17–18.

[6]) Ibid. XI, 18–19.

[7]) Ibid. XI, 19.

[8]) Ibid. XI, 60–61.

[9]) Ibid. XI, 62.

[10]) Ibid. XI, 73.

[11]) Viz předešlou kapitolu pozn. 89.

[12]) Berghauer, Protomartyr poenitent I, 196.

[13]) Tomek, Děj. m. Prahy III, 179.

Litomyšlský obedience Clementa VII. Kluk opravdu se k biskupství hlásil, načež oba biskupové podle příkladu papežů stíhali se klatbami a exkommunikacemi[14]). Když 24. prosince 1380 zemřel biskup Olomoucký Jan ze Středy, nevíme, měl-li se Jan Soběslav stát jeho nástupcem. Zdá se, že o to jednáno nebylo[15]), nýbrž na přání Václava IV. stal se biskupem Olomouckým Petr Jelito, někdy biskup Litomyšlský, tehdy arcibiskup Magdeburský, jejž král byl nucen z různých ne nejlepších příčin z Magdeburku odstranit[16]). Jan Soběslav sám asi také nereflektoval na biskupství Olomoucké. Postoupil bratrovi svému markraběti Joštovi svůj úděl, z čehož r. 1381 vzešla válka mezi Joštem a druhým jeho bratrem Prokopem. Jan Soběslav však ještě r. 1380 žil se svým bratrem Prokopem v dobrém přátelství. Byl s ním 31. října 1380 společně na Úsově, při čemž jmenuje se poprvé skutečným biskupem Litomyšlským[17]).

Biskup Jan Soběslav staral se nejprve o uklízení sporů, jež v diecézi jeho vznikly za posledních let biskupování Allbertova. Smlouvami s kapitulou chtěl zřízením Allbertovým dodat legálnější půdy, zbavit je zdání, jako by namířeny byly proti kapitole. O vánocích 1380 byl v Litomyšli a zde jednal s kapitulou zejména o sporný Abštorf, kdež Albert na území kapitulním založil veliký rybník. Výsledek smlouvání byl list biskupa Jana Soběslava, vydaný 31. prosince 1380, jímž biskup podstoupil kapitule rychty a rychtáře v Abštorfě, Dittersdorfu, Střenici, Chmelíku, Cerekvici a v Kornicích, náležející biskupovi podle někdejšího rozhodnutí biskupa Vratislavského Předslava, jichž výnos měl nahradit kapitule škodu, učiněnou založením rybníka (»Sternteich«) a vybíráním různých důchodů, jež vlastně náležely kapitule. Biskup pak požádal arcibiskupa Pražského Jana o stvrzení této donace, což se asi stalo[18]).

Druhý předmět sporu byl klášter kartusianský v Tržku, jejž biskup Albert sice na své půdě, ale bez svolení kapituly založil a vystavěl. Převor a kapitula kláštera tohoto byla ovšem smrtí biskupa Alberta velmi znepokojena a obrátila se na jeho nástupce ihned s žádostí, aby stvrdil založení jich kláštera i vlastnické právo k darovaným jim vsím na Moravě, Moravičanům, Paloninu a Dolanům. Biskup Jan Soběslav jednal o to s kapitulou, jež konečně dala svůj souhlas, načež biskup 8. ledna 1381 jel do blízkého Tržku a zde vydal klášteru privilegium, jímž stvrdil i jeho založení i jeho statky, dav mu i jiná práva. Biskup Albert vymínil si pro sebe patronátní právo v Moravičanech, biskup Jan Soběslav postoupil je nyní též klášteru. Mimo to dovolil klášteru bráti dříví z obory, u níž byl klášter založen[19].)

---

[14]) Goldenkroner Urkundenbuch str. 160; Loserth, Arch. Öst. Gesch. IV, str. 340.

[15]) Wolný, Excommunication des Markgrafen Prokops, Arch. Öst. Gesch. VIII, dokazuje, že kapitula Olomoucká nechtěla zvoliti Jana Soběslava, z čehož prý vznikl spor mezi Joštem a kapitulou, nahoře zmíněný. To je chyba, vzniklá nesprávným datováním jedné listiny na rok 1366 misto 1381, ježto spor Jošta a kapituly vznikl za života Jana ze Středy, kdy o volbě Jana Soběslava za biskupa Olomouckého nemohlo býti ještě ani řeči.

[16]) Lindner, Geschichte des deutschen Reiches unter Wenzel I, Bd. I, str. 121.

[17]) Cod. Mor. XI, 183—184. Jan Soběslav je tu svědkem na listině, již dává markrabě Prokop rychtáři Unčovskému.

[18]) Cod. Mor. XI, 187.

Hlavním rádcem biskupa Alberta hned od r. 1364 a zároveň officiálem Litomyšlského biskupství byl Mikuláš zvaný Miketa, někdy farář v Jičíně. Ten r. 1368 odstěhoval se s biskupem do Magdeburka, kdež se stal kanovníkem. R. 1372 vrátil se s Albertem do Litomyšle. Přirozeno, že tu asi získal nějaké jmění, snad i prebendu. S novým biskupem Janem Soběslavem upadl v dlouhý spor, jehož průběh známe sice dosti podrobně, nevíme však předmět, o nějž se pře vedla. Rozepře vznesena na konsistoř arcibiskupství Pražského. Biskup byl o to v Praze, kdež ho nalézáme 11. října r. 1382[20]). Prokuratorem kanovníka Mikuláše u konsistoře byl Šimon, jenž podal konsistoři své posice proti biskupovi a kapitule. Posice byly biskupovi a kapitule dodány, neodpověděli však na ně, proto je Šimon žaloval 14. listopadu 1382 z tvrdošijnosti a žádal, aby konsistoř biskupa i kapitolu exkommunikovala a zakázala jim přístup do kostela. Předsedající arcibiskupskému soudu generální vikář však rozhodl, aby mistr Jan Pecník byl pohnán k zodpovídání posicí.[21]) Bylť jmenovaný mistr Pecník prokurátorem biskupa a kapitoly. Tito patrně skrze Pecníka odpověděli na podané jim posice, Šimon však žádal 12. prosince 1382 konsitoř Pražskou, aby směl vést repliku proti této odpovědi. Byl mu k tomu soudem konsistorním určen den 22. prosince[22]), toho dne však smluvil se s Pecníkem, aby odložili jednání soudní až na dobu po vánočních svátcích na den 3. ledna 1383.[23]) Když toho dne došlo k jednání, uloženo, aby za čtrnácte dní předložili biskup a kapitula své důkazy právní, Šimon však protestova[illegible] proti odpovědi druhé strany[24]. Po čtrnácti dnech 16. ledna 1383 jednáno o pohnané svědky[25], načež 31. ledna došlo k obsáhlejšímu jednání. Mistr Jan Pecník jménem prokuratorským vedl tři svědky: Poláka, faráře v Třemošné (Sebranicích), Zachariáše řečeného Čížka rychtáře a jakéhosi Ulika. Kanovník Mikuláš proti tomu jmenoval svědky Vojtěcha z Otaslavic, kanovníka Pražského Václava Pleskota, měšťana Jana z Veselí a kanovníka Václava z Radče. Adam Markvart a Jan Štěrba, zeman v Morašicích, se omluvili nemocí, proto měli složit svědectví u faráře Chocenského[26]. Později 23. února 1383 kanovník Mikuláš vedl za svědka jakéhosi Brunona, při čemž byl i prokurator Jan Pecník. Strany shodly se již o čtvrtý odklad. Mikuláš jmenoval svědkem Urbana professa Kartusiánského a Pecník žádal též za připuštění svých svědků[27]. Biskup a kapitula nedostáli tomuto čtvrtému odkladu a nepodali konsistoři v čas výpovědi svědků, začež je prokurátor Šimon žaloval 14. března znovu z tvrdošíjnosti a žádal termin k uveřejnění těchto výpovědí a k výslechu bratra Urbana v Kartouzích v Tržku. Arcibiskup Jan to odročil po velikonocích[28]. Posledního (31.) března prokurator Šimon znovu žaloval biskupa a kapitulu, že dosud neuveřejnili výpovědi, soud konsistoře dal jim však další termin týdenní[29]. Když 7. dubna tento došel, odloženo jednání až na příští sobotu (11. dubna)[30], kde ujednán další odklad o týden[31]. O dalším jednání nevíme, ani ne o rozsudku, která strana zvítězila.

---

[19]) Cod. Mor. XI. 190—191. Na originále (v archivu zemském v Brně) do[illegible]b zachovány pečeti biskupa i kapituly.

[20]) Codex Mor. XI, 561. Biskup Jan Soběslav je tu svědkem na listině Václava [illegible] IV

[21]) Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské II, 175.

[22]) Ibid. II, 184.

[23]) Ibib. II, 187.

Aby utišil nejen kapitulu, nýbrž i sváry vzniklé v poslední době mezi biskupem a městem Litomyšlí, vydal biskup Jan Soběslav 16. března 1383 městské obci veliké německé privilegium, jež první nám dává bližší zprávu o stavu a zřízení města. Privilegium obsahuje 21 článků, jež tu udáváme. Nejprve ustanoveno všeobecně, aby všichni obyvatelé města, jakmile se v městě usadí, s městem trpěli podle příkladu města Hradce nad Labem a jiných měst řídících se právem magdeburským. Biskup slibuje tato práva městská zachovávati při jich platnosti a váze. Kdo dovede ukázat své právo a nezávadnost, může být přijat za měšťana, rovněž takový měšťan může z města odejíti, kam mu libo. Všechny nápady movitých i nemovitých statků právem obtížených neb neobtížených mají s domy neb zahradami, jež náležejí k městu a jichž je v hradbách dvacet šest, spadnout dědičně na příbuzné, neb kam a komu by tyto statky byly odkázány, beze všech překážek. Žádná žena, vdova i dívka neb sirotek nemá být dána od biskupa a jeho nástupců v manželství bez úrady a svolení příbuzných. Všecky peníze pánevní, z krčem a pivovárů i právo trhové (Marktrecht) mají být od biskupa složeny tak, jak byly přijaty, tak aby ani od něho ani od jeho nástupců nebyly na věky požadovány. Mlít obilí má obec ve mlýně někdy Tuklínově a doleji na řece ve mlýně někdy Pešla ševce, dále ve mlýně městském a níže v mlýně řečeném »na lánech« a ještě níže až v Tržku. Jinde v žádném mlýně nemusí sousedé ani nemají mlíti[32]). Město má být osvobozeno ode všech berní královských spolu se všemi, kteří s městem trpí. Clo má být dáváno měšťanům, aby jej věnovali na opravu a udržování obce a města, pokud to stačí. V okolí města po jednu míli nemá na statcích biskupských být řemeslníků vyjma kováře. Podobně všechny nové krčmy na jednu míli kolem města, též krčmy, které se nemohou vykázat nějakými listinnými doklady, mají být zrušeny a nemají se nikdy více obnovovat. Žádné cizí pivo z jiných měst neb též i z jiné diecése a kraje nemá se vozit do města a do okolí jeho na míli cesty. Krejčí nemají prodávat sukna vlněná. Konšelé a měšťané všech měst, městeček a vsí na panství biskupském měli se o radu, práva a nálezy tázat konšel města Litomyšle. Kdo by byl v Litomyšli proskribován a vypovězen z města, má být za takového pokládán ve všech biskupských městech, městečkách i vsích. Všechny platy soudní mají být rozděleny na tři díly: jeden má připadnout biskupovi jakožto pánu, druhý městu na opevnění hradeb a třetí těm lidem, kteří zachovávají v tom svornost. Soukenníci a tkalci mají mít tu právo prodávat vlněné sukno, ale jen ti, kteří jsou z Litomyšle a pokud ona sukna sami zhotovují. Prodávali-li by sukna od jiného koupená, mají jim být zabavena a rozdělena ve dvě polovice mezi biskupa a město. Tkalci mají přijímat do učení chlapce biskupských řemeslníků tak jako jiné. Nemají tkalci mezi sebou činit nějaké statuty bez úrady konšelů, neboť měšťané Litomyšlští mohou koupit vlnu s váhou tak jako sami tkalci. Konečně rychtář venkovský, městský i lesní (iudex provincialis, iudex civitatis et silvanus) nemají mít krčmy ani nemají prodávat pivo, víno však mohou.

---

[24] Tadra, Soudni akta II, 188.
[25] Ibid. II, 191.
[26] Ibid. II, 196.
[27] Ibid. II, 202.
[28] Ibid. II, 204.
[29] Ibid. II, 204—205.
[30] Ibid. II, 206.
[31] Ibid. II, 207.

---

[32]) Jelinek I, 204 čte Tušlův mlýn, jejž vykládá na dnešní Pražský mlýn, dále mlýn Pešla Šubartova (nyní konšelského), potom níže chybně mluví o mlýně biskupském (nyní panském) a dále.

Sepsána o to listina, již stvrdil nejen biskup Jan Soběslav svou pečetí, nýbrž i kapitula, jejímž převorem tehdy byl Dluhomil, kustodem Mikuláš Vylant, kantorem Libuše a scholastikem Václav. Z ostatních kanovníků jmenují se Mikuláš Škram, Václav Malý, Dětřich, Mikuláš ze Svitav, Křišťan, Pešík z Chlumce[33], Jakub z Ústí, Martin z Rosic, Václav z Heřmanic, Mikuláš Rejnuš, Řehoř, Tomáš, Jindřich z Ouštku, Václav Dlouhý a Erhart Lev. K listině přivěšena i pečet města Litomyšle[34].

Augustiniansky klášter v Litomyšli hleděl se za biskupa Jana Soběslava emancipovat od Moravy, zejména vzdálenější své statky vyměnit za bližší. Z nejvzdálenějších vsí klášterních byla vesnice Žbánice, ležící mezi Moravským Krumlovem a Znojmem. Hlavní pramen příjmů z této vsi byly naturalie, víno a obilí to však bylo ovšem velmi nesnadno dopravovat. až do Litomyšle. Konvent kláštera, jehož převorem byl Eberhard a podpřevorem Jan, radil se o to často na svých schůzích, jak tomu odpomoci. Konečně s povolením převora mateřského augustinianského kláštera u sv. Tomáše na Starém Brně, jenž byl vikářem tohoto řádu pro Moravu, prodal konvent ves Žbánice se všemi právy zemanovi v téže krajině, Bohunkovi ze Střenice[35] a jeho zeti Filipovi ze Svojanova, za 135 hřiven. Kupci summu tu klášteru ihned zaplatili, načež 6. února 1382 sepsána byla kupní smlouva. Konvent kláštera, Brněnský převor a vikář Augustin, Ješek ze Svojanova, Valentin z Přestavlk, purkrabě na Špilberku, a Alšík z Manic slíbili postarat se o to, aby zápis ten vložen byl do zemských desk moravských[36]. Na podzim potom 3. září 1382 markrabě Jošt nařídil vložit Žbánice jich kupcům do desk[37], dovolil však augustinianskému klášteru v Litomyšli 29. listopadu 1382 kupovat na Moravě jiné statky až v ceně 315 hřiven[38].

---

[33] Jelínek I, 205 čte tato dvě jména v jedno: Křišťan Pešík z Chlumce; nelze rozhodnout, zda tím míněna jedna neb dvě osoby.

[34] Originál s 3 pečetmi v archivě města Litomyšle (č. 18.). Latinský překlad v Liber inscriptionum (č. 115) na str. 4—6, český v Liber memorabilium (od r. 1360) na listě 7. a v urbáři z r. 1557.

[35] V originále stojí Bohunco de Stihnicz, což znamená asi Stiegnitz, dnes ves Střenice (Trstenice) u Mor. Krumlova.

[36] Brandl, Cod. Mor. XI, 226—227.

[37] Ibid. XI, 235.

[38] Ibid. XI, 252.

Ještě dále za Žbánicemi blíže k Znojmu měl klášter ves Tešetice[39]) v blízkém sousedství dnešního městečka Prostoměřic. Zde konvent kláštera prodal louku, jež od německých obyvatel toho kraje zvána byla »die Wenk«, s nějakým polem a s vrbami Chuenlinovi řečenému Rözler, obyvateli Prostoměřic, jenž však tehdy sídlil v Tešeticích, za 16 hřiven moravského počtu a váhy, jež Rözler též ihned zaplatil. V kupní smlouvě, uzavřené 13. ledna 1383, bylo však ujednáno, že Rözler a jeho dědicové mají o sv. Havle odvádět klášteru úrok 72 grošů pražských. Zanedbá-li zaplatit úrok, má klášter právo vymáhat si jej na Rözlerovi všemožným způsobem, ať Rözlerovi by z toho vznikla jakákoli škoda, ano má ještě Rözler nahradit konventu škody, jež by mu takovým odkladem vznikly. Mimo to ujednáno, že Rözler nesmí pozemky ty prodati nikomu jinému než člověku usedlému ve vsi Tešeticích, a to se souhlasem a povolením konventu[40]).

Markrabě Jošt zatím smířil se s bratrem Prokopem tak dalece, že si od něho vypůjčoval peníze, při čemž Jan Soběslav dělal prostředníka[41]). Jošt byl člověk velmi lakomý a prováděl rozličné obchody, aby rozmnožil své jmění. Koupil tehdy nějaké klenoty od augustinianského konventu v Litomyšli i od bratra Augustina, převora kláštera téhož řádu na Starém Brně, a sice v ceně 360 hřiven moravské váhy. Nezaplatil jim však penězi, nýbrž zápisem 29. ledna 1384 dal jim za to svou ves Čechy (snad dnešní ves Čechyň u Rousinova)[42]), již před tím (9. prosince 1383) zastavil již klášteru augustinianskému v Brně za vypůjčených 200 hřiven[43]). Nyní dal tuto ves klášteru Litomyšlskému ve formě prodeje, avšak tak, aby do čtyř let mohl dlužnou sumu 360 hřiven zaplatit a tím aby ves spadla na něho zpět. Nevyplatí-li ji do čtyř let, má věčně náležet témuž převoru a konventu. Smlouvu tu potvrdil též markrabě Prokop[44]).

Za to klášter augustinianský v Litomyšli zastavil ves svou Letnou, již mu kšaftem odkázal biskup Olomoucký Jan ze Středy, Hynkovi[45]), bratru řádu sv. Augustina, biskupovi Vladiměřskému a v letech 1374—1387 světícímu biskupovi Pražskému[46]). Biskup Hynek vyznal listem daným v Praze 30. září 1387, že koupil od kláštera tuto ves, vloženou v desky zemské, že však ji má držet jen do své smrti, načež má spadnout zpět na klášter, proti čemuž příbuzní jeho nemají míti práva něco namítati neb od kláštera něco požadovat[47].

---

[39]) V originále Toeskwicz, asi Töstitz, dnes Tešetice.

[40]) Brandl, Cod. Mor. XI, 252—253. Na listině (orig. perg. v archivu u sv. Tomáše v Brně) na pečeti převorově v štítu kříž, pod pravým ramenem postava klečí, pod levým stojí; z legendy čitelno jen »prioris«. Na pečeti konvektu je spasitel nesoucí kříž a nápis: »S Conventus in Luthomuzzi(l)«.

[41]) Brandl, Cod. Mor. XI, 257.

[42]) V originále stojí »Czechi«, v jiné listině »Czechn«.

[43]) Brandl, Cod. Mor. XI, 287.

[44]) Ibid. XI, 290; česky v Archivě Českém VII, 593—594.

[45]) Jelínek I, 134 nazývá ho, nevím z jakého důvodu, z Hazmburka.

[46]) Tomek, Děj. m. Prahy V, 115.

Augustinianský klášter v Litomyšli i jeho kostel Povýšení sv. kříže se stále a stále vzmáhal. Viděli jsme, jak hned založení jeho postavilo kathedrální kostel do stínu. Mniši dbali o rozmnožení své obliby i svých důchodů. Byla to doba největšího rozkvětu církevního středověkého hierarchismu, nádhery bohoslužebné i rozmařilosti kněžstva. Kathedrální chrám chtěl nádherou překonat mnichy augustinianské. Kanovníci nalezli vhodný prostředek lákat lid z klášterního chrámu do něho. Posloužily jim výtečně ostatky sv. Viktorina. Zavedli velké slavnosti a poutě ke cti tohoto svatého, ano vypravovalo se i o zázracích, jež prý ostatky ty činí. Sám arcibiskup Pražský Jan z Jenšteina, když na své visitační cestě navštívil Litomyšl, byl získán kultu tohoto svatého, takže nařídil i zvláštní pobožnost k poctě jeho ve své diecési Pražské[48]. Týž arcibiskup byl přítelem augustinianského řádu, listem 18. dubna 1384 vzal v ochranu kláštery toho řádu v diecési Litomyšlské a Olomoucké[49].

Z okolí Litomyšle víme z této doby něco o Morašicích. Nejprve prodal tu biskup 24. června 1381 svobodný dvůr, jejž tehdy držel vladyka Jan jménem Štěrba, se čtyřmi lány polí, křovinami a lesy, loukami, pastvinami, se všemi užitky, svobodami, s lovem zvěře i ryb, s právy i se vším, co by smrtí neb dobrovolným postoupením téhož Jana připadlo k užitku biskupského stolu, Jiříkovi z Všestar a manželce jeho Markétě i budoucím dědicům jeho právem hájemným za 3 kopy gr. pr. ročního platu v biskupské vsi Kuncdorfě, jejž vladyka Jan měl v své moci, pro týž biskupský stůl. Měl však Štěrba a jeho dědicové na zavolání biskupovo poslat v čas potřeby na hrad Litomyšlský jednoho pěšího pacholka s kuší. Za to měl mít Štěrba právo lovit ryby v potoku Lukaři od Říkovic až k řece Desné a odtud dolů až k mostu[50]. Téhož času žil v Morašicích jistý vladyka, Adam z Morašic, nejspíše majitel rychty po někdy Bludovi z Morašic. Týž Adam 31. března 1386 se svolením samého Václava IV. daroval Morašickému kostelu čtyry kopy ročního úroku zvaného Bludovského ve vsi Pěšicích[51].

---

[47] Brandl, Cod. Mor. XI, 397.

[48] Vita Johannis de Jenstein, Fontes Rer. Boh. I, 465.

[49] Brandl, Cod. Mor. XI, 296.

[50] Urbář panstvi Litomyšlského z r. 1557.

[51] Orig. na faře v Morašicich, srv. Jelinek I, 122.

Biskup Jan Soběslav, z rodu panovnického, byl vychován v přílišné zvůli, než aby byl dobrým, zejména poslušným biskupem. Nevíme sice o žádné konkretní příčině sporu mezi ním a jeho představenými, ale spory tu byly. Došlo tak daleko, že sama císařovna Eliška, vdova po Karlu IV., jež trávila své vdovství na Hradci nad Labem, žádala arcibiskupa Jana z Jenštejna, aby prominul biskupovi jeho provinění. Arcibiskup byl však tak rozhněván, že odepřel i samé císařovně, ježto prý již biskup skoro tři léta se proti němu bouří a proto musí být kanonicky potrestán[52]. Skutečně arcibiskup Jan na soudě konsistoře Pražské pohnal biskupa Jana Soběslava na den 27. května 1384. Když pak biskup v určenou hodinu nepřišel, pro tvrdošíjnost byl od arcibiskupa exkommunikován, při čemž byli na soudě přední preláti Pražského kleru[53]. S tím konečně asi souvisí, že Jan z Jenštejna konal téhož roku neb r. 1385 visitaci v Litomyšli[54]. Před tím soud konsistoře a biskup Litomyšlský žili v dobré shodě. Ve sporu o faru v Chrudimi, k níž patronátní právo měl klášter Břevnovský, uznala konsistoř Pražského arcibiskupství 30. ledna 1384, že nemůže to rozsuzovat[55], načež 15. února 1384 odkázána celá záležitost k rozhodnutí biskupa Litomyšlského a jeho officiálů[56]. Jinak bylo v druhé polovici r. 1384. V říjnu měl prokurátor arcibiskupův Kuneš nějakou při u soudu biskupa Litomyšlského[57], 5. listopadu toho roku odvolal se pak generální vikář arcibiskupství Pražského od processů, jež proti arcibiskupovi zvedl officiál biskupství Litomyšlského jménem vikáře Olomouckého Kříže, k stolici papežské[58]. Roku 1385 bylo však již zase klidno, neboť biskup Jan Soběslav 13. listopadu 1385 žádal konsistoř Pražskou, aby podle své vůle osadila faru v Poličce, uprázdněnou resignací faráře Pavla z Chocně. Konsistoř vyvolila k tomu Matiáše, dosud faráře v Starém Kolíně[59].

Z kněžstva té doby známe Václava z Litomyšle, jenž 24. května 1381 jmenuje se klerikem[60], r. 1382 byl pak na studiích v Padově. Byl znám neb snad dokonce příbuzný s známým nám už Petrem z Litomyšle, svého času kanovníkem u sv. Appollinaříše, tehdy kanovníkem Kroměřížským. Týž Petr 23. dubna 1382 položil u konsistoře Pražské nějaké peníze jménem některých laických osob z Litomyšle pro téhož Václava, až by se vrátil z Padovy[61]). Jiný klerik jmenuje se Ondřej z Litomyšle a byl 19. srpna 1383 u chrámu Týnského v Praze[62]). Z světských osob vyšinul se té doby Němec Henzlín z Litomyšle, jenž se stal měšťanem Starého města Pražského, kde měl r. 1392 dům na starém trhu[63]). V letech 1385—1386 byl Staroměstským konšelem[64]).

---

[52] Codex Epistol. Joh. de Jenstein (ed. Loserth) č. 38 str. 340. Loserth udává datum konec r. 1380, což je chybné, protože se tu mluví o tříletém odporu biskupově, oba však, biskup Litomyšlský i arcibiskup Pražský, nastoupili své úřady teprve r. 1380.

[53] Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské II, 272. Arcibiskup pohání biskupa »personaliter in causa inquisicionis«.

[54] Fontes Rer. Boh. I, 465.

[55] Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské II, 249.

[56] Ibid. II, 252.

[57] Ibid. II, 293.

[58] Ibid. II, 297.

[59] Emler, Libri Confirm. III, 173.

[60] Tadra, Soudní akta II, 104.

R. 1387 (13. dubna) zemřel biskup Olomoucký Petr Jelito, někdy biskup Litomyšlský. Markrabata moravští Jošt a Prokop hleděl opatřit biskupství uprázdněné Janu Soběslavovi. Papež Urban VI. jmenoval však biskupem Mikuláše z Rizmburka, biskupa Kostnického a probošta Brněnského, hned 22. dubna 1387[65]). Václav IV. v té věci však souhlasil s svými bratranci a přimlouval se u papeže za Jana Soběslava[66]), i žádal kapitulu Olomouckou, aby postulovala Jana Soběslava za biskupa, ježto jmenování biskupa Mikuláše protivilo se jejímu volebnímu právu. Jan Soběslav jmenuje se po roce 11. května 1388 opravdu biskupem Litomyšlským a dožádaným (postulatus) biskupem Olomouckým[67]), ač nevíme, byl-li opravdu dožádán od kapituly, neb přisvojil-li si sám toto jméno. Jisto jest, že Jan Soběslav ujal se správy Olomouckého biskupství (statky spravoval jménem krále Václava IV. Jindřich z Lipé), a jisto je, že je spravoval špatně. Za krátké svoje biskupování nadělal tolik dluhů, že po něm biskup Mikuláš ještě r. 1394 na ně naříká[68]). Urban VI. nechtěl ustoupit od svého kandidáta Mikuláše, nechtěl si však rozhněvat též krále Václava IV., aby snad neuznal protipapeže za pravého papeže. Proto odstranil Jana Soběslava tím, že ho povýšil, jmenovav ho na konci r. 1387 patriarchou Aquilejským. Zpráva o tom došla teprve v létě do Čech, proto 11. května 1388 sluje ještě Jan Soběslav biskupem Litomyšlským, 10. srpna již patriarchou Aquilejským[69]), v obou případech však dožádaným biskupem Olomouckým. Mikuláš stal se potom biskupem Olomouckým.

---

[61]) Tadra, Soudni akta II, 139.

[62]) Borový, Libri Erectionum II, 201.

[63]) Ibid. IV, 371.

[64]) Ibid. II, 240. Tomek, Děj. m. Prahy V, 62.

[65]) Lindner, Gesch. d. deut. Reiches unter Wenzel I, Bd. I, 408.

[66]) Cod. Mor. XI, 451—452 bez data.

[67]) Ibid. XI, 417—418.

[68]) Ibid. XII, 180—181.

[69]) Ibid. XI, 429—430.

O biskupství Litomyšlském se podivným způsobem v tomto sporu vůbec nejednalo. Zamýšlel patrně Jan Soběslav podržet obě biskupství. Teprve v létě 1388, když stal se Jan Soběslav patriarchou Aquilejským, bylo třeba nového biskupa pro Litomyšl. Stal se jím Jan Železný.

* * *

V.

Biskup Jan IV. Železný.

(1388—1418).

Domnělý biskup Jan (1388– 1391). Osobnost Jana Železného. Jednání o přenesení kartusianského kláštera z Tržku na Moravu. Augustinianský klášter v Litomyšli a Lanškrouně. Jednání kapitulní. Rozdělení statků mezi biskupa a kapitulu. Rozdělení hradu. — Církevní politika Jana Železného. Účastenství v jednotě panské. Jan Železný členem zemské vlády. Jednání o povýšení jeho za arcibiskupa. — Nadace kathedrálního chrámu P. Marie. Nadace kostela sv. Kříže. Kostel sv. Klimenta. Vavřinec Toulovec, jeho nadace k špitálu městskému a smrt. Nadace kostelů po venkově. — Nový výroční trh. Politika biskupova a obchod města. Nové cechy. Stavba městské radnice. — Biskupovo hospodářství. Osvobození biskupských poddaných od odúmrtí. Rychty biskupské. — Dvůr Jana Železného, jeho úředníci. Správa biskupství.

V létě 1388 jmenuje se nový »volený biskup Litomyšlský« jménem Jan[1]), dosud notář královské kanceláře, jistě nástupce Jana III. Soběslava. Týmž rokem však zahalují se dějiny Litomyšlského biskupství takovou mlhou, že podle dosavadních zpráv nelze je dostatečně osvětlit. Proto vzniklo mnoho domněnek na základě různých kombinací. Zejména od dob Pešinových mluví se všude o biskupovi Janovi, jenž biskupoval prý krátkou dobu 1388—1391, načež nastoupil prý teprve biskup Jan Železný. Pešina k tomu cituje zprávy nedosti zaručené a zejména datum 1391 má tak vrátké základy, že zde raději tuto osobu pomíjím a vztahuji zmínku o »voleném biskupu« z r. 1388 hned na Jana Železného, ježto všechny okolnosti mluví pro toto udání[2]). Mládí Jana Železného, nejslavnějšího Litomyšlského biskupa vedle Jana ze Středy, jeho původ i kněžské důstojnosti, než se stal biskupem, známe velmi nedostatečně. Byl prý rodem z Prahy, studoval tu universitu, stal se doktorem církevního práva a kanovníkem u sv. Petra a Pavla na Vyšehradě[3]). Nemáme sice zpráv o tom, že by byl v kanceláři královské, avšak jeho pozdější vystupování a styky zdají se tomu nasvědčovati. Ostatně jedná se tu jen o datum nastoupení Jana Železného. Biskupoval-li před ním skutečně jiný Jan, byl to muž jistě bezvýznamný, o jehož osobním vlivu nevíme ničeho. Za to Jan Železný byla mohutná osobnost, plná temperamentu a síly.

---

[1]) Tomek, Dějep. m. Prahy V, str. 48. Über Formelbücher II, 92: »Johanko electus Lutomyslensis.« Pešina, Phosphorus Septic. str. 71.

[2]) V jedné listině z r. 1421 praví se o Janu Železném: »Joannes episcopus Olomucensis triginta annis proxime praeteritis, quibus praefuit ecclesiae Lutomislensi et demum ecclesiae Olomucensi.« Počítáno 30 let dozadu dostaneme ovšem rok 1391 a ne 1388, avšak takové udání »třicet let« je příliš summární, než aby se mohlo jím určiti datum na rok. Sluší také připomenout, že kdyby byl Jan Železný skutečně nastoupil 1388, byl by v Litomyšli biskupoval právě 30 let (1388—1418).

Jan Železný, když se stal biskupem Litomyšlským, byl homo novus, svou slávu a pověst nepřinesl si odjinud, nýbrž získal ji právě svým biskupováním Litomyšlským. Tím liší se podstatně od biskupa Jana ze Středy a tím také v dějinách biskupství Litomyšlského povznáší se i nad tohoto renaissančně zladěného preláta. Jan Železný byl pravý syn středověku, bez ohlašujících se již cností i necností renaissančních, bojovný hierarcha, hájící samospasitelnou církev slovem i mečem, bez hloubavosti a tudíž bez tolerance, fanatik v nejvyšším stupni, při tom racionalista do krajnosti, vědomý si svého cíle i prostředků. Proto záhy zaclonil nejen biskupa Olomouckého, nýbrž i arcibiskupa Pražského a strhl na sebe vedení katolické strany v Čechách v době Husově. Nebylo tehdy v Čechách katolického preláta, jenž by se mu byl mohl rovnat v síle a bezohlednosti.

Jan Železný, aby mohl volně provozovat svou vysokou politiku, jíž se věnoval hned v letech 90tých 14. století ve sporu českých pánů s králem Václavem, staral se pečlivě o sesílení vlastního biskupství, o odstranění všech sporů, jež je oslabovaly, aby takto se o ně mohl opříti morálně i finančně.

Kartusianský klášter v Tržku, dílo biskupa Alberta z Šternberka, byl vždy bolestí Litomyšlského biskupství hned od svého založení. Byl založen bez dohodnutí biskupa a kapitoly a po celých 10 let svého trvání nebyl náležitě opatřen podle přání mnichů. Nebylo proto asi proti mysli Litomyšlským biskupům, když moravský markrabě Jošt pojal úmysl založit nový klášter kartusianský na Moravě a převést sem mnichy z Tržku. První myšlenka na založení nového kartusianského kláštera na Moravě náleží Petrovi Jelitovi, někdy biskupu Litomyšlskému, když byl biskupem Olomouckým. Po Petrově smrti markrabě Jošt dal si 22. května 1388 stvrdit tento jeho záměr od kapituly Olomoucké[4]) a vznesl to na generální kapitulu řádu kartusianského. Ta ve svém shromáždění v principu svolila a listem daným ve Florencii 15 června 1389 rozhodla, aby klášter byl z Tržku přenesen s celým příslušenstvím do Dolan, tak aby všechen majetek (vesnice, platy, lidé, pozemky), bohoslužebné knihy a roucha, všechny prameny výživy, co náleželo k dosavadnímu klášteru, náleželo i k novému. Klausule, že převor a konvent nového kláštera, svolí-li i zakladatel, může něco majetku zanechat starému klášteru u Litomyšle, umožňovala udržet na živote i náš klášter. Podmínkou však bylo, aby to znovu vzneseno bylo na generální kapitulu, a aby klášter Tržecký byl napřed dostavěn. Konečně jméno kláštera »Keř P. Marie« změněno bylo pro klášter Dolanský v »Údolí Josafat«[5]). Zdá se, že biskup Jan Železný ujal se opět kláštera Tržeckého. Po 8 let nebylo v té věci nic provedeno, až r. 1397 dostala se tato záležitost do Říma ke dvoru papeže Bonifáce IX. Ten však 2. října toho roku na žádost mnichů v Dolanech stvrdil majetek i privilegia nového kláštera i s tím, co obdržel z kláštera Tržeckého. Žádal však, aby klášter Tržecký nebyl obrácen k světským účelům[6]).

---

[3]) Pešina, Mars Moravicus str. 551. Berghauer, Protomartyr poenitentiae str. 272.

[4]) Brandl, Cod. Mor. XI, 423.

Dolany náležely k biskupství Olomouckému, avšak statky kláštera kartusianského ležely nejvíce v biskupství Litomyšlském. Tím vznikly po převedení těchto statků nové zmatky, jež vedly roku 1398 k sjednání nových hranic mezi biskupstvím Litomyšlským a Olomouckým. Hlavní nesnáz i potom byla o ves Moravičany, kde byl farářem Jakub Bušek, bakalář theologie a officiál biskupství Litomyšlského. Ten teprve po delším jednání podrobil se patronátnímu právu nového kláštera, což biskup Jan Železný potvrdil v Lanškrouně 8. dubna 1400. Farářovi vyminěny zvláštní roční platy a jiné příjmy[7]). Když po Buškovi stal se farářem mistr Jan, kanovník Olomoucký a Kroměřížský, docílena shoda mezi ním a klášterem v Dolanech mnohem snáze, při čemž již neměl biskup Litomyšlský co rozhodovat a potvrzovat (21. července 1406)[8]). Nedlouho před tím (17. ledna 1406) markrabě Jošt, aby prý provedl úmysl biskupa Litomyšlského Alberta ze Šternberka, jemuž v provedení zabránila smrt, stvrdil znovu přenesení kartusianského kláštera z Tržku do Dolan, ježto místo u tvrze Tržku[9]) i statky klášterní nebyly pro klášter vhodny. Mimo statky, jež klášter Dolanský dostal po Tržeckém (ves Dolany, Palonín, Moravičany, Tovrš), dal mu Jošt i nové (dva dvory v Paloníně, pozemky u hradu Tepence, ves Jívovou a j.)[10]. První převor kláštera Dolanského, jenž sem mnichy převedl z Tržku, byl bratr Štěpán. O osudu kláštera Tržeckého jsme velmi špatně zpraveni. Zdá se však, že zde něco mnichů zůstalo. Víme o převoru Stanislavovi, jenž s konventem »kláštera v Hájku« u Tržku byl dlužen Čeňkovi z Wartemberka 120 kop gr. Konvent se zavázal ve 3 letech dluh ten splatit a v rukojemství zapsati sumu tu na 25 kopách platu ve vsích Trojovicích a Zájezdci. Bylo to asi bezprostředně před husitskou dobou, proto dluh splacen nebyl. Ještě 1454 hlásil se o něj Hynek z Valdštejna[11]).

---

[5]) Brandl, Cod. Mor. XI, 467—468.

[6]) Brandl, Cod. Mor. XII, 383—384.

[7]) Brandl, Cod. Mor. XIII, 31—32. S biskupem byli v Lanškrouně jeho kaplanové Marianus a Petr a notář konsistoře biskupství Litomyšlského Šimon Mikulášův z Prahy, klerik Pražské diecése. Orig. perg. s 4 visutými pečetmi v zemském archivu Brněnském.

[8]) Brandl, Cod. Mor. XIII, 473—474.

[9]) »circa Terzek castellum«.

O augustinianském klášteře v Litomyšli máme více zpráv, i o osobách, jež klášter řídily. Na počátku let 80tých byl převorem Eberhard, podpřevorem Jan, od 1394 po smrti Eberhardově převor Petr a podpřevor Vít. Asi roku 1400 Petr vzdal se svého místa, převorem zvolen Filip, podpřevorem Mikuláš (Petr zemřel 1406, Vít 1401). Po Filipovi nastoupil poslední převor kláštera Šimon, jenž se dožil dobytí Litomyšle od Husitů (zemřel až 1441 v Brně v klášteře u sv. Tomáše). Z jiných vynikajících mnichů víme o doktoru theologie Petrovi (zemřel na počátku let sedmdesátých), Matěji Kartusovi (zemřel 1389), s nímž byl příbuzný Mikuláš Kartus (v době husitské). Tato rodina Kartusů sídlila v té době v Litomyšli. Po roku 1400 byl sakristanem Jakub, prokurátorem Vincenc, v poslední době kláštera doktorem theologie Petr. Kněz Martin z Chocně zemřel 1398. Mnichové byli s větší části němečtí, ale pro rostoucí obyvatelstvo české chován zvláštní kazatel český: kněz Ondřej zemřel 1399, po něm. byl kazatelem kněz Jindřich[12]). Zemřelí mniši byli pochováváni v kostele klášterním.

Biskup Hynek, jemuž 1387 klášter na doživotí postoupil svou vesnici Čechy, zemřel hned 28. prosince 1388 v Praze, načež ves ta opět připadla klášteru zpět[13]). Důchody klášterní rozmnoženy byly zejména nadacemi, za něž mniši byli povinni sloužiti zádušní mše. S tím obyčejně souviselo též pohřbívání zakladatelů nadací v kostele klášterním. Největší z nich byla nadace pánů z Fridlandu. Na začátku 15. století Jindřich z Fridlandu, řečený Dachs, vyvolil si hrob u oltáře sv. Prima a Feliciana v chrámu Povýšení sv. Kříže; proto v kšaftu svém odkázal mnichům 7 kop grošů, aby řádový kněz sloužil u téhož oltáře v den týchž svatých (9. června) zpívanou mši zádušní s pěním žalmů a vystavenou rakví uprostřed světel, což měl vždy v neděli před tím ohlásit z kazatelny; mimo to byl konvent povinen týdně za něho tiché dvě mše sloužit a po kázání každou neděli a o všech suchých dnech se za něho modlit. Jindřichův bratr Mikuláš odkázal klášteru 5 kop gr. se stejným ustanovením jako Jindřich, tak aby zpívanou mši za něho sloužili 1. prosince, k čemuž daroval též černý příkrov aksamitový. Po smrti obou bratří vydal konvent klášterní 5. ledna 1400 fundační list bratřím obou zakladadatelů Bernartovi a Janovi z Fridlantu[14]).

---

[10]) Brandl, Cod. Mor. XIII, 437—440.

[11]) V zápisech z r. 1454 v Archivu Českém II, 206—207. O zbořeni kláštera od Husitů mluví Cruger, Sacri Pulveres, December str. 116.

[12]) Necrologium monasterii S. Augustini Litomislensis v zemském archivě moravském. Srv. Jelínek I, 132 a d. Srv. list z 5. led. 1400 v archivu m. Litomyšle.

[13]) Gemma Moraviae str. 329 (Jelínek I, 135).

Spory mezi augustinianským klášterem a kapitulou v té době ustoupily do pozadí, jen s farářem kostela sv. Klimenta vznikl spor o desátek z dvora Volšínského, jejž byl biskup Jan ze Středy daroval klášteru a osvobodil jej od desátku, placeného faráři. Farář, jímž byl scholastik kapitulní, i převor klášterní Petr zvolili 12. června 1396 za mocného rozhodčího svého sporu Jakuba Buška, officiála biskupství Litomyšlského, jehož výroku měli se podrobit pod pokutou 100 kop gr. pražských, z nichž by polovice byla připadla biskupovi a polovice poslušné straně. Biskupský official učinil výpověď hned 14. června, již přiřkl faráři u sv. Klimenta desátek jen z jednoho lánu role u jmenovaného dvoru na věčné časy a sice po korci žita a ovsa na celý rok; za ostatní dva lány z desátku osvobozené musil dáti klášter farářovi jednou pro vždy půl třetí kopy gr. pražských ve 3 dnech po vynesení výpovědi, farář pak za tyto peníze aby koupil takový pozemek, který by ročně vynášel po dvou korcích žita a ovsa. Notář konsistoře biskupské Vít z Lomnice tuto výpověď téhož dne sepsal se svolením biskupa Jana v list, potvrzený pečetí vikáře biskupského, převora a konventu klášterního a faráře od sv. Klimenta[15]).

S mateřským svým klášterem konkurroval v té době velmi mocně augustinianský klášter v Lanškrouně. Sám biskup Jan Železný pečoval o rozkvět tohoto kláštera a i markrabě Jošt se o něj staral, jakož potom klášter ten byl odtud přenesen do Olomouce. Klášter stál u města, mimo hradby, na místě velmi vlhkém, což škodilo nejen klášterním sklepům, nýbrž i zdraví mnichů. Mimo to báli se mniši nepřátel, neboť byl jich klášter blízko hranic a mimo městské opevnění. Konvent obrátil se proto na papeže Bonifáce XI., jenž 21. září 1391 poručil biskupovi Janovi Železnému tuto záležitost provést. Biskup pozval k sobě na Litomyšl biskupy Jana Nazaretského a Jana Magarenského. S nimi ku konci května 1393 odebral se do Lanškrouna, kde uznali oprávněnost žalob mnišských a rozhodli, aby klášter byl přenesen od kostela sv. Mikuláše a Kateřiny před městem k farnímu kostelu Panny Marie uvnitř města. Člen konventu Jan, jenž byl tehdy městským farářem, vzdal se dobrovolně svého beneficia a správa fary svěřena převoru kláštera. Jinak všechna práva i majetek klášter podržel. Z bývalého kláštera před městem utvořen špitál. Dva veřejní notáři (Vít z Lomnice a Václav z Humpolce) sepsali 1. června výpověď biskupů v akt, k němuž biskupové přitiskli své pečeti. S biskupem Litomyšlským byli v Lanškrouně officiál biskupství Vít, kanovník u sv. Jiljí na Starém městě Pražském, a dvořané biskupovi Jan Sirotek a Jan Bláznice, též Mikuláš z Ostrve, děkan Lanškrounského dekanátu[16]. Téhož dne vydal biskup Jan Železný dva listy, jimiž nařídil strhnout 8 domů, které stály v bezprostřední blízkosti kláštera a ohrožovaly jej nebezpečenstvím požáru, a určil hranice mezi pozemky klášterními a městskými[17]. Listy ty obnovil biskup 9. prosince 1396[18] a 7. ledna 1399[19].

---

[14]) Orig. v archivu města Litomyšle č. 22.

[15]) Zemský archiv Brněnský.

Po tomto přenesení kláštera bylo nutno provést některé stavby. Aby biskup klášteru vypomohl, dal mu 29. června 1397 právo čtyřicetidenních odpustků pro každého, kdo by k stavbě něčím přispěl a na jisté dny sváteční chrám klášterní navštívil[20]. Když pak Jan Zelezný chtěl založit nadaci na ranní mši, jak tehdy bylo zvykem, vyvolil si k tomu klášter Lanškrounský a ne Litomyšlský. Listem 17. srpna 1401 odkázal čtyry kopy gr. pražských, jež dosud obec města Lanškrouna platila biskupovi Litomyšlskému[21] o vánocích každého roku na poctu, rektorovi školy v Lanškrouně, kterého měl ustanovit konvent klášterní; rektor měl dostávat od obce vždy o suchých dnech po jedné kopě pod pokutou penežitou, již by v případě neplacení rektoru musila zaplatit do komory biskupské. Mniši měli za to zpívat každodenně slavnou mši ranní ke cti panny Marie, rektor pak měl s nejméně 6 zpěváky při mši zpívat. Protože to bylo skrácení biskupských příjmů, musil biskup žádat o dovolení kapitulu, v jejíž čele tehdy stáli převor Jan, kustos Henslín, kantor Libuše a scholastik Petr. Kapitula v svém shromáždění k tomu svolila, jakož i obec města Lanškrouna[22].

Nastoupení každého biskupa dosavad bylo spojeno s různým jednáním mezi novým biskupem a kapitulou. Tím se nahromadilo tolik různých smluv a aktů, že při nastoupení Jana Zeleného z toho vznikal zmatek tím větší. V jeho době víme opět o členech konventu klášterního řádu praemonstrátského, čímž se poměry znova komplikovaly. Člen tohoto konventu Jan stal se r. 1395 farářem v Nimburku[23], r. 1408 jmenuje se pak člen kláštera Rudolf rodu urozeného, bratr Petra Kdulince z Ostromíře, farářem ve vsi Litrbaších u Litomyšle[24].

---

[16] Brandl, Codex Mor. XII, 141—143.

[17] Brandl, Codex Mor. XII, 144—150.

[18] Brandl, Codex Mor. XII, 327.

[19] Brandl, Codex Mor. XII, 445.

[20] Brandl, Codex Mor. XII, 366—367.

[21] »nobis et antecessoribus nostris«.

[22] Brandl, Codex Mor. XII, 132—133.

Jan Železný počal jednat s kapitulou hned na počátku své vlády o odstranění některých nedorozumění, což vedlo r. 1392 k jakémusi dnes nám neznámému narovnání[25], jež ale mnoho neznamenalo, neb hned r. 1393 v jednání pokračováno. V čele kapituly byl tehdy převor Jan z Vratislavě, řádu praemonstrátského, jenž 19. května 1394 byl jmenován papežským kaplanem[26]. R. 1393 přijeli do Litomyšle Jan biskup Nazaretský, Jindřich probošt augustinianského kláštera v Lanškrouně, Vít kanovník u sv. Jiljí na Starém městě Pražském, tehdy officiál biskupství Litomyšlského, Mašek farář v Štěchovicích, Jiří oltářník v Ústí n. O., ze světských Niček Kytlice ze Zahrádky, Hron z Moravan, Jan z Doudleb a j. Ti všichni sešli se 20. října v kapli sv. Jiljí, kde se obyčejně kapitula scházela, a zvolili pro obě strany mocné rozhodčí: se strany biskupovy Vikera opata praemonstrátského kláštera v Hradišti u Olomouce a mistra Sandera, arcijáhna Přerovského a kanovníka Olomouckého; se strany kapituly Jana opata Strahovského kláštera praemonstrátského a mistra Mikuláše z Litomyšle, tehdy bakaláře práva církevního, pověstného professora Pražské university a potom přívržence Husova, s nímž se tu poprvé setkáváme[27]. Trvalo však přece ještě pět let, než došlo k památné smlouvě 19. srpna 1398, jíž dostalo se biskupství Litomyšlskému konečného rozsouzení všech sporných záležitostí a tím doplnění velkých aktů zakládajících[28].

---

[23] Emler, Libri Confirmationum V, 216.

[24] Tadra, Soudní akta konsistoře V, 430, VI, 249.

[25] V starém inventáři biskupských listin chovaném v archivu Musea Království Českého zaznamenány k r. 1392 »Litterae Lithomislensem Capitulum concernentes intuitu quarundam molestiarum, gravationum et iniuriarum«, jež byly chovány v originále v archivu biskupském.

[26] Výpisy z Vatikánského archivu v zemském archivu.

[27] Zemský archiv Brněnský (v pozůstalosti a sbírkách Ceroniho).

[28] Originál tohoto velkého aktu na pergamenu (85 cm dlouhého a 66 cm širokého) chová se v archivu města Litomyšle (č. 20), kdež jest též opis (č. 21). Otištěn v Codex Moraviae XII, 423—432 z transsumptu biskupského officiála a vikáře z 30. října 1406. Český výtah, ale na mnoha místech chybný v Jelínkovi I, 213—225, místo o rozdělení hradu v Sedláčkových Hradech a zámcích I, 5—6 a v Štěpánkovi, Archiv města Litomyšle str. 8, č. 16.

V kapli sv. Jiljí v chrámu kapitulním[29]) sešli se 19. srpna jmenovaného roku s jedné strany biskup Jan Železný, s druhé převor Jan, kustos Henslín, kantor Libuše, scholastik Petr, prokuratoři Václav řečený Malý a Petr, z kapituly Václav řečený Masař, Henslín, Jan řečený Strmčar, Václav řečený Dlouhý, Jakub řečený starší[30]), Mikuláš řečený Přilbice a jiní kanovníci. Mocnými rozhodčími byli z kapituly převor Jan a kantor Libuše, od biskupa officiál Bušek a opat Lanškrounského kláštera Jindřich. Nejprve rozdělili mezi biskupa a kanovníky statky na základě rozdělení někdy biskupa Předslava r. 1347, avšak s odstraněním nedostatků a nejasností tohoto rozdělení, jež byly po tolik let příčinou velkých svárů[31]). Nařízeno proto, aby mimo toto rozdělení strana od strany ničeho nepožadovala. Z minulých smluv uznána platnost jen rozdělení Předslavova, ovšem s novými dodatky, ostatních listů platnost zrušena. Na zachování výpovědi určena pokuta 500 kop gr. pražských, jež měla dostat druhá strana. Protektorství nad smlouvou dáno arcibiskupu Pražskému, jenž měl právo stíhat neposlušnou stranu tresty církevními. Svědky jednán byli ze světských sám Smil Flaška z Pardubic, dále známý nám již Mikuláš Dachs z Friedlandu, Hrzek ze Zahrádky řečený Krlín, Beneš z Blanska řečený Brtím, Jan z Morašic a Petr z Mirkovic, dále farářové Václav Újezdský, Václav Vysokomýtský a Vilém Bojanovský. Listinu sepsali veřejní notářové Matiáš Duchkův z Kladna a Šimon Mikulášův z Prahy. Pečetmi svými smlouvu ověřili biskup Jan, preláti kapituly převor, kustos, kantor a scholastik, officiál Jakub Bušek a opat Lanškrounský[32]). Ustanoveno též, aby smlouva dána byla k schválení arcibiskupu Pražskému, jenž skutečně 19. února 1399 celé ujednání potvrdil[33]).

Biskupské statky podle tohoto narovnání byly: město Litomyšl se vším právem vrchnostenským mimo kanovnickou lázeň, s třemi masnými krámy a dvěma pekařskými, s svobodnou lázní biskupskou, s mlýnem jedním uvnitř hradeb městských a s druhým na Lánech[34]); podměstí Litomyšlské též s plným právem vrchnostenským a s pozemky k tomu náležejícími, mimo zvláště vymíněné role určené k výživě kanovníků (pitance), půltřetího lánu polí prelatury kustodské a patnáct prutů polí špitálních. Řeka Trstenice dostala se biskupovi až k hranicím Vysokého Mýta. Dvůr na Zahájí držel tehdy služebník biskupův Jan Sirotek[35]). Hromadná ves Újezd se svobodnou rychtou obsahovala mnoho jednotlivých vsí: Lysou[36]), Přibinoves, Láskovu ves[37]), Krasňoves[38]), Lubníček, Propastnou, Cikov (zde kapitula měla tři dvory, z nichž brala plat tří kop a 20 gr.), Pazuchu, Hraničky[39]) a Žďár (poslední dvě s mlýny). U Litomyšle připadly biskupovi: ves Janštorf se svobodnou rychtou a novým osazením[40]); ves celá Strakov mimo allodiální dvůr kapitulní; ves Mikulč s svobodnou rychtou; ves Vidlatá Seč s rychtou; ves Chotěnov; ves Osík s dvorem o čtyrech poplužích, s mlýnem o dvou složeních a svobodnou rychtou (jen allodialní dvůr řečený Markvartův s třemi poplužími, jedním mlýnem a čtyřmi zahradami hned pod dvorem držela kapitula); ves Třemošná[41]) se svobodnou rychtou; ves Sebranice, ves Lubná, ves Skuhrov[42]); ves Lezník s svobodnou rychtou; ves Sedlíkova Hora[43]); ves Kaliště; půl vsi v Širokém Dolu; ves Koclířov[44]) s svobodnou rychtou; ves Květná[45]) s svobodnou rychtou; ves Bohňovice a Hrušová[46]); ves Němčice s svobodnou rychtou a rybníkem; ves Dvořice[47]); ves Svinná mimo jednu kopu úroku ročního a louku, což náleželo kustodu Litomyšlské kathedrály; ves Kozlov; ves Karle[48]) se svobodnou rychtou; ves Morašice se svobodnou rychtou; ves Sedliště[49]); ves Říkovice; ves Semanín[50]) se svobodnou rychtou; ves

---

[29]) »In civitate Luthomyslensi in ecclesia kathedrali in capella sancti Egidii confessoris seu in loco capituli, ubi generaliter capitulum celebrari consuevit« (Cod. Mor. XII, 424).

[30]) »Wenceslaus Longus, Jacobus dictus Major« (ib.)

[31]) »A multis retroactis temporibus periculose usque in presens vertebantur et periculosius in futuro verti sperabantur«.

[32]) Pečeti ty dosud visí u originálu.

[33]) Balbín, Miscellanea V, 107.

[34]) »Molendinum dictum in laneis.«

---

[35]) »Quam nunc Syrotek tenet« (Cod. Mor. XII, 425). Jelínek I, 214 to vykládá »nějaký sirotek«, avšak jest to asi »Johannes Syrotek familiaris«, připomínaný 1. června 1393 (ibid. str. 143).

[36]) Podle Jelínka I, 214 dnešní Víska v Újezdě.

[37]) V listině »Glaczkova villa«, Jelínek I, 214 Blažkova ves.

[38]) V listině »Crisina villa« (Cod. Mor. XII, 425).

[39]) Hraniczie villa.

[40]) »cum nova plantacione«.

[41]) Dnes část Sebranic.

[42]) V listině »Skrichow«.

[43]) »Sedlikova Hora«, část dnešních Sebranic.

[44]) V listině »Cunczdorff« (dnes něm. Kötzelsdorf).

[45]) V listině »Quietna«, dnes něm. Blumenau.

[46]) V listině »Bohunowycz cum Hrussowa«.

[47]) »Dworzycz«, zaniklá ves u Němčic.

[48]) V listině »Karlsprun«.

[49]) V listině »Sedlysk« bez udání, které to jsou Sedliště. Doleji jmenují se »Sedlisky«.

[50]) V listině »Sermerzdorf« znamená snad dnešní Schirmdorf (Semanin).

Lačnov[51]); ves Hermersdorf[52]) u Svitav; Nedošín s jedním mlýnem; ves Sedliště s dvorem o půldruhém popluží; ves Litrbachy se svobodnou rychtou, kamenným lomem[53]) a druhou polovicí vsi s plným právem vrchnostenským mimo kapitulní mlýn o třech složeních.

Ze znamenitějších míst obdržel biskup hrad Lanšperk, město Lanškroun, město Českou Třebovou, město Ústí n. O., město Jablonné, jež připadla k biskupství směnou s klášterem Zbraslavským, se všemi osadami a pozemky k tomu příslušejícími; u Litomyšle tvrz Tržek[54]) s dvorem o čtyrech poplužích, s mlýnem, rybníky, loukami a lesy; u samé Prahy tvrz Záběhlice s příslušenstvím a ovšem v Praze samé dům biskupský pod hradem za mostem[55]). Město Svitavy mělo platiti biskupovi sedm kop bez 4 gr. o prvním i druhém terminů. Jednotlivé pozemky neb platy z nich dostal biskup: v Cerekvicích[56]) louku, z níž šlo ročně 6 gr. úroku; v Šternteichu[57]) velký rybník s dvorem tamtéž a s úrokem ze vsi Sling (?) nad tímto rybníkem a pod Abštorfem[58]) i s řekou od hranic vsi Sling až k řečenému rybníku, pokud ji tehdy držel sluha biskupův Odolen; ves Sling náležela k rychtě Abštorfské, pokuty z ní měl však rychtář odvádět biskupovi; les u Janštorfa, Vysoký les[59]), les v Koclířově a les Überschar na hranicích českomoravských. Konečně připadly biskupovi statky Novohradské (tehdy Božídům), jež však byly zapsány opatovi Podlažickému.

Statky kapitulní po r. 1398 byly: Abštorf se svobodnou rychtou, rybníky, potoky, mlýny, zahradami a všemi pozemky až k území biskupskému u vsi »Sling«; Dittersdorf (Jetřichova ves) se svobodnou rychtou; ves Chmelík[60]) se svobodnou rychtou; ves Střenice[61]); ves Kornice[62]); ves Cerekvice se svobodnou rychtou, k níž patřila Hrušová[63]; ves Javorník[64], ves Poříčí[65], ves Zrnětín[66], ves Rez[67]. V mnoha místech dostala kapitula jednotlivé dvory: ve vsi Cikově[68] tři selské dvory, platící kapitule tři kopy a 20 gr. ročně s obilím a kuřaty a náležející k rychtě v Újezdě; ve vsi Hrušové dvůr o dvou poplužích, s jedním mlýnem o třech složeních a s krčmou; v Osíku[69] allodiální dvůr o třech poplužích, s mlýnem a čtyřmi zahradami ležícími hned pod dvorem, s loukou řečenou Desná a s pastvisky; ve Vlkově[70] dvůr o třech poplužích, s desíti zahradníky na týchž pozemcích, s rybníky a jinými svobodami; ve Strakově[71] dvůr o dvou poplužích se čtyřmi zahradníky, loukami, pastvisky a s potokem; mlýn v Litrbaších o třech složeních; konečně dva rozsáhlé lesy, jeden řečený Poličský a druhý Lubenský se všemi užitky, zvěří, včelami i pastvisky.

---

[51]) V listině »Lacznow« (dnes něm. Lotschnau na hranicích českomoravských).

[52]) V listině »Hermansdorff prope Czwittaviam« (něm. Hermersdorf na hranicích).

[53]) V listině »Lauterbach cum libero iudicio et monte lapideo«, což Jelínek I, 216 přeložil Kamenná Hora (Krumberk).

[54]) »Trzek municio« (Cod. Mor. XII, 425).

[55]) »In civitate Pragensi sub castro ex alia parte pontis«.

[56]) V listině »Czyrkwycz«, dále »Czirekwicz«.

[57]) V listině se praví »Sternteych«; ves »Sling« na břehu tohoto rozsáhlého rybníka (supra predictam piscinam et sub valle Abbatis) zanikla.

[58]) V textu Cod. Mor. XII, 425 praví se zde »sub valle Abbatis« a teprve rychta jmenuje se »villa Abbatis«.

[59]) V listině »Alta silva«, dnes osada Hochwald u Sebranic.

[60]) V listině český název »Chmelyk« (Cod. Mor. XII, 426), dnes německá ves Hopfendorf.

[61]) V listině »Strmcz«.

[62]) V listině »Cornicz«.

K »pitanci« kapitulní byl přikázán dvůr v Záhoří[72] o dvou poplužích s 6 zahradami pro dělníky, dále devět lánů a tři pruty rolí na předměstí a kolem z obou stran města Litomyšle; ves Lažany, ves Pazucha; mlýn jeptišský se zahradami a jiný mlýn ve vsi Střenici; úrok jedné hřivny ročně z krčmy ve vsi Abštorfě; svobodná lázeň řečená »německá« v městě Litomyšli, též tři masné krámy a dva krámy pekařské; dvě kopy úroku v Újezdci[73]. Kantorovi přikázány dva masné krámy v Ústí n. O.

O některých statcích učiněno zvláštní narovnání: louka v Mikulči[74], náležející dosud k pitanci kanovníků, dostala se biskupovi, jenž kapitule za to dal dosavad svou polovici mlýna v Litrbaších. Řeka Desná, připsaná kapitule, prohlášena za svobodný majetek obou stran až k ústí do řeky Trstenice. Kdyby však kapitula chtěla řeku Desnou uvést v staré řečiště, měl k tomu biskup svolit. K tomu odevzdala strana straně některé statky na utvrzení dobré vůle. Zejména kapitula utrpěla několik ztrát: dosavad měla roční úrok desíti kop gr. ve vsi Janštorfě[76]) a 13 kop gr. ročního důchodu ve Svitavech, Lačnově a v Hermersdorfě (vše v Olomoucké diecési), což nyní připadlo ke stolu biskupovu; mimo to na pozemcích kapitulních byly vykopány příkopy u zdí města Litomyšle v zahradách i na polích kapitulních vystavěných, při čemž zpustošeny i lesy kapitulní, z nichž vzato mnoho dříví. Za to za všechno dal biskup kapitule svou ves Pazuchu se vším příslušenstvím od starodávna k ní náležejícím.

---

[63] »villa Czirekwicz cum iudicio libero, ad quod villa Hrussowa duntaxat ad actus iudiciales spectat.«

[64] V listině »Jawornik«, ves již mimo nynější okres Litomyšlský u Bučiny.

[65] V listině »Porziecz«, ves u Budislavě.

[66] V listině »Zrnotyn«.

[67] »Rez«, zmizelá ves u Budislavě, viz str. 138.

[68] »Czykow«, dnes část velké složené vsi Újezda (»Ujezd«).

[69] »Ossyek cum prato dicto Desna«.

[70] »Curia in Wlkow«, dnes o samotě dvůr, u něhož jsou dosud rybníky (»růžový« a »hluboký«).

[71] V listině český název »Strakow«, dnes německá ves (Strokele).

[72] V listině »In Zahoria«. Dnes neexistuje žádné Záhoří na Litomyšlsku; patrně míněna tím dnešní ves Zhoř (v 12. stol. »Na zhoři«). Jelínek I, 219 má úplně smyšlené jméno Záhov. U Cerekvic je vrch Záhořany.

[73] V listině »in minori Ugezdecz«.

[74] V listině »Nicolcz«.

Biskup a kapitula shodli se též o vzájemné právo svých poddaných sbírat suché dříví v lesích; poddaní biskupovi dostali toto právo v kapitulních lesích Lubenském a Poličském na dobu od sv. Martina (11. listopadu) až do vánoc, ale tak, aby sbírali bez hluku a zejména bez psů; obráceně zase kapitulní poddaní měli toto právo v biskupských lesích. Od vánoc až do listopadu nesměl však žádný do lesů vstoupit bez výslovného svolení držitelova. Kdo by se byl odvážil sekat zelené stromy nebo pást v lesích dobytek, propadl trestu.

Rychtáři na statcích kapitulních byli poddáni kapitule a biskup neměl práva jim něco poroučet neb od nich čeho požadovat. Jedině v případě potřeby byli povinni sloužit biskupovi vojensky na obranu kostela a statků.

Též o obydlí na hradě Litomyšlském znova se strany shodly: převor a kapitula podrželi dosavadní svá bydliště, jež s jedné strany přiléhala k sakristii a k ambitu kostelnímu, s druhé strany (východní) šla od starého paláce, ležícího za kůrem kostelním, se všemi obydlími a dílnami, s zahradou převorovou, oběma branami i jiným příslušenstvím a prostranstvím, jak to vše zeď velká uzavírala, počínající od velkého paláce v čtyřúhelníku až k kostelní věži (s orlojem). Kapitula dostala též prostranství, kde bývaly kapitulní lázně, tehdy však tam stály školy; počínalo od zdí klášterních a táhlo se směrem k městu až k hranici, táhnoucí se od kameného sloupu, jenž stojí uprostřed poboční kaple čili sakristie kostela sv. Klimenta, avšak bez ujmy hřbitovu, přímou čarou až k příkopu a ke klášteru augustinianskému; ostatek tohoto prostranství směrem k městu až na vrchol kopce připadl biskupovi[76]). Vše ostatní obdržel biskup: část hradu od severní strany kostela, počínaje od starého paláce (ten v to počítaje) se všemi obydlími novými i starými, s kaplí sv. Kvirina, směrem k městu a pod město sestupuje s hradbami v předu i v zadu, s prostranstvími a velkou branou, jíž se chodí obyčejně z kostela a z hradu do města i obráceně a jež jest pod domem nyní officiálovým, dále s tímto domem a jakýms malým prostranstvím tehdy pustým mezi domem officialovým a hřbitovem u sv. Klimenta[77]). Společné hradby hradu Litomyšlského byly též společným nákladem udržovány, kdežto obydlí svá měla každá strana sama dát opravovat.

---

[76]) V listině »in alio Jansdorff«.

Bylo to v době hojných odkazů ke kostelům, v době rozkvětu katolického obřadnictví, kdy zbožní věřící kupovali si rádi modlitby kněží a mnichů, aby snáze došli spásy. Můžeme snadno předpokládat, že tím více kvetly tyto odkazy v Litomyšli, v sídle biskupa, kanovníků, tolika kněží a mnichů. Proto nezapomenuto na ně ve smlouvě: cokoliv kdo, muž neb žena, za života svého neb při smrti neb kšaftem odkázal na movitosti převoru, kustodu, scholastiku a kapitule (kantor tu není jmenován), buď jednomu z nich neb všem společně, mělo se jim toho bez překážky dostati; co by však bylo odkázáno na pozemcích, ať již pozemky samy nebo platy z nich, mělo připadnout biskupovi. Odkazy všeho druhu, movitosti a nemovitosti, pokud byly učiněny uvnitř hradeb městských, mohla kapitula přijímat. Na důkaz vděčnosti odměnila se kapitula biskupovi bezplatným konáním bohoslužeb za něho (ač ve skutečnosti obdržela za to ves Pazuchu): jméno biskupovo zapsala do své pamětní knihy[78]) mezi dobrodince kostela s náležitým titulem a po smrti jeho zavázala se výroční den úmrtí oslavovat devíti lekcemi vigilií večer a ráno zádušní mší slavnou s jinými obvyklými obřady.

---

[76]) Důležité toto místo pro místopis Litomyšle zní v originále (Codex Mor. XII, 427): »ab uno latere contigua sacristie et ambitui ecclesie et ab alio latere respiciens plagam australem, incipiendo ab antiquo palacio, retro chorum ecclesie situato, omnibus inclusis habitacionibus et officinis, necnon orto prioris atque ambabus portis et aliis omnibus coherenciis et areis, prout ea omnia et singula murus magnus, inchoando a prefato magno pallacio quadrangulatim usque ad turrim ecclesie, in qua pronunc campana horologii pendet, ambit, circuit et includit, adiuncta eis eciam illa area, in qua olim balneum capituli fuit situm, nunc autem scole existunt, incipiendo a muris claustri et procedendo versus civitatem usque ad metam, que debet fieri et est, inchoando a columpna lapidea, que est sita in medio lateris capelle seu zacristie ecclesie sancti Clementis, sine preiudicio tamen cimiterii, directe ac proporcionaliter trahendo lineam versus fossatum et claustrum fratrum heremitarum; residuam vero partem dicte aree versus civitatem usque ad verticem montis dominus episcopus et sui successores habebunt inconvulse«. Český překlad Štěpánkův tohoto místa (Archiv m. L. str. 8, č. 16) není bezvadný.

[77]) »Aliam totam partem ex alio latere ecclesie versus septemtrionem, incipiendo a predicto antiquo pallacio, retro chorum ecclesie sito, ipsoque pallacio totaliter cum omnibus habitacionibus novis et veteribus, cum capella sancti Quirini, infra et versus civitatem descendendo cum muris ab ante et retro areis et porta magna, qua itur communiter de ecclesia et castro ad civitatem et e converso, que est sub domo, quam pro presenti officialis inhabitat, ipsaque tota domo et quadam parva area nunc deserta iacente inter domum officialis et cimiterium sancti Clementis.«

Hierarchické zřízení církevní stanovilo poměr mezi biskupem a kapitulou dosti přesně, přece však bylo tu několik sporných věcí. Nejprve o obsazování far: s počátku kanovníci neměli vůbec být faráři, potom od toho upuštěno, nyní pak smluveno, aby biskup ty fary, kde obyčejně měli svá beneficia kanovníci, na dále výhradně jen kanovníkům udílel; ostatní pak beneficia, obsazovaná obyčejně světským kněžstvem, aby tomuto propůjčoval. Právo obsazování far (a tím též místa kustoda a scholastika v kapitule) zůstalo ovšem biskupovi bez výhrady. O jmění kanovníků učiněna shoda: zemřel-li kanovník, měly jeho věci zlaté a stříbrné, též peníze být věnovány na stavbu kostela, knihy do kapitulní bibliothéky[79]), kalichy a ornaty do sakristie s vědomím biskupa neb jeho vikářů; jen šaty měly být rozdány podle vůle zemřelého neb podle nařízení převora. Co se disciplíny týče, směl převor ze své moci dovolit kanovníkům vyjíti, vrátili-li se ještě toho dne domů. Chtěl-li někdo z nich zůstati přes noc mimo dům, musil mít k tomu svolení biskupovo, jenž zase měl se ptáti na radu převora. Biskup konal v čas potřeby visitace a sice u kanovníků kathedrálního chrámu i u všeho kleru v celé diecési; na výlohy s tím spojené měla kapitula přispívat dvěma kopami gr. pražských za každou visitaci.

O berně a platy, pokud z biskupství se platily papeži, králi neb zemi, určeno takto: taxy pro kurii papežskou (desátek papežský), legáty apoštolské stolice a visitatory měly se platit s vědomím a svolením kapituly, mimo dobrovolný příspěvek (subsidium caritativum), jejž biskup podle kanonického práva mohl v čas potřeby žádat od svých poddaných. Byla-li v království českém provolána berně královská (steura seu berna regalis) pro komoru královskou, měla ji kapitula sebrat ze svých statků a lidí svými prokuratory neb jinými úředníky a odvést biskupovi 75 kop gr. pražských, jenž je měl zaplatit do komory královské.

Konečně učiněno usnesení i o archiv biskupství: všechny listiny (bully o založení biskupství, privilegia a j.), týkající se i biskupa i kapituly, měly být uloženy ve zvláštní schránce (carthophilaceum) v sakristii kathedrálního kostela, od níž pořízeny dva klíče, jeden pro biskupa a druhý pro kapitulu; v čas potřeby měly být bez překážky straně, jež toho žádala, vydány.

---

[78]) »In libro kalendarum.«

[79]) »Ad usum librarie.«

Tím spory mezi biskupem a kapitulou porovnány. Václav Králík z Buřenic, patriarcha Antiochenský a kancléř království českého, udělil potom 16. dubna 1401 kapitule jménem papeže Bonifáce IX. právo, aby si směla zvolit zpovědníka, jenž by kanovníky ode všech hříchů rozhřešoval, a bylo-li by třeba zadostučinění, aby v případě smrti mohl je uložit jeho dědicům neb přátelům[80]).

* * *

Karriera Jana Železného byla nepoměrně rychlá. Do r. 1390 neznámý muž, patrně ještě velmi mladý, brzo potom hraje velkou úlohu v dějinách celé říše. Původně vystupoval se stranou královou a neostýchal se ani přidržet se Václava IV. i proti jeho soku arcibiskupu Pražskému Janu z Jenšteina. Byl-li biskup zvolený r. 1388 opravdu již Jan Železný, vysvětlili bychom si to tím, že biskup vyšel z kanceláře královské. Když biskup Jan z Jenšteina v rozepři s služebníkem královým Dětřichem Hesem z Machova poddal se na rozsudek biskupa Litomyšlského, rozhodl tento ve prospěch Hesa, jemuž arcibiskup musil zaplatit 50 kop[81]). Král Václav r. 1390 opět daroval kathedrálnímu kostelu v Litomyšli les Napresy, aby kanovníci zpívali u hlavního oltáře ranní mši za rodiče jeho a královny Žofie[82]). Spor mezi králem a arcibiskupem nabýval však takových rozměrů, že nebylo lze biskupovi Janovi dlouho kolísati mezi stranami, z nichž arcibiskup v září 1392 byl u něho v Litomyšli. Utopení Jana z Pomuka v březnu 1393 bylo směrodatnou událostí. Jan Železný mimo to buď již tehdy neb brzo potom vstoupil v příbuzenství s stavem panským, stav se švagrem Jindřicha z Dubé a na Humpolci[83]). Když se páni spojili s arcibiskupem a krále roku 1394 zajali, nejmenuje se ještě biskup Jan mezi účastníky odboje. Když však král Václav, jenž ze zajetí vyprostil se velikými sliby pánům danými, nehověl panským choutkám tak, jak by si tito byli přáli, a když proto páni založili 10. ledna 1395 proti králi s markrabětem Joštem jednotu v Třeboni, přistoupil k ní též biskup Jan[84]). Odtud účastnil se horlivě všech jednání jednoty. Na důležitých aktech jmenuje se hned vedle markraběte Jošta (15. července 1395 v Soběslavi přijímají do jednoty bratra králova markraběte Jana[85]). V srpnu 1395 vypukla válka; o účastenství Janově v ní nevíme, jednalo se více o jižní Čechy, o statky Jindřicha z Rožmberka. Král pokoušel se všemožně, aby se s pány smluvil, pozval proto k sobě za prostředníka bratra svého Sigmunda, krále uherského. Ten učinil mezi stranami příměří, načež 2. dubna 1396 s markrabětem Joštem vynesl mocný výrok mezi králem a pány a sice proti králi. Král dostal k vládě zvláštní radu, jejímž členem měl být též biskup Jan[86]).

---

[80]) Brandl, Codex Mor. XIII, 110-1, s chybným udáním, že jest to výsada augustinianského kláštera.

[81]) Tomek, Děj. m. Prahy III, 364.

[82]) Dobner, Vindiciae sig. conf. d. Joan. Nepom. str. 10.

[83]) Archiv český II, 519. Jinde (Palacký, Documenta J. Hus str. 505) nazývá p. Jindřicha »sororius«.

[84]) Archiv český I, 54-5.

Nedlouho před tím r. 1396 přepadli dvořané a služebníci biskupa Jana blízko u Litomyšle dva kupce z Nového města Pražského, Václava Obešlo a Jana Haléře, a pobrali jim zboží. Že pozadí toho bylo politické, ukazuje další průběh sporu: konšelé Novoměstští ujali se svých sousedů a vznesli záležitost tu na krále. Král jim dovolil zabaviti v Praze dlící dva kupce Litomyšlské, biskupovi poddané, i s jejich zbožím. Zatím učiněno narovnání mezi králem a pány uvedeným rozsudkem Sigmundovým. Biskup Jan přijel tehdy do Prahy a ujal se svých poddaných, kteří však nechtěli vrátit kupcům Pražským zboží. Král Václav zastal se svých měšťanů a zvítězil: s jeho svolením prodali kupci Obešlo a Haléř zabavené zboží Litomyšlských kupců a z utržených 38 kop podrželi za své zboží 34 kopy a 4 kopy vrátili Litomyšlským kupcům[87]).

Brzo potom změnil se spor mezi králem a pány v pouhé pletichářství Joštovo. Zdá se, že biskup Jan v té době ustoupil poněkud do pozadí, aspoň se nikdy nejmenuje. Pokud známe biskupa Jana, byl to duch přímý, energický, bezelstný, proto asi nemohl schvalovat jednání jako bylo hanebné a zbabělé povraždění milců králových na Karlšteině 1397. K tomu přistoupily domácí zmatky v Litomyšlském biskupství, o nichž jsme vypravovali. Teprve když 1398 srovnal se s kapitulou a tak upevnil se v svém biskupství a když spor mezi králem a pány vypukl znova a sice ve velkém slohu, bez malicherných pletich a úskoků, vystoupil biskup opět na veřejné zápasiště. Stal se v té době přítelem známého spisovatele a pána Smila Flašky z Pardubic, též člena jednoty, jenž r. 1398 navštívil biskupa i v Litomyšli[88]). Bouře, jež vypukla r. 1399, obrátila se ne tak proti králi jako jeho bratranci markraběti Prokopovi, jenž za nepřítomnosti královy 1398 byl nejv. hejtmanem v zemi a po jeho návratu přičinil se o sesazení nejv. úředníků jmenovaných o velkonocích 1396. Tím ovšem byl postižen i biskup Jan. Odpor proti Prokopovi byl u biskupa Jana zdůvodněn i jinak. Na jaře (4. března) 1399 vydal Jindřich, opat škotského kláštera ve Vídni, klatbu na markraběte a jeho spojence pro uchvácení některých statků Olomoucké kapituly[89]). List exkommunikační adressován též Janovi jakožto biskupu Litomyšlskému. Bylo tedy nepřátelství Janovo proti Prokopovi podle tehdejších pojmů i jeho povinností[90]).

---

[85]) Archiv Česky I, 59—60.

[86]) Codex Moraviae XII, 286.

[87]) Z Liber sentent. aur. Tomek, Děj. m. Prahy III, 395.

[88]) Codex Moraviae XII, 432.

Z jara 1399 vypukla znovu válka mezi stranami v jižních Čechách, jež skončena 15. června příměřím, uzavřeným až do tří králů 1400. K obnovení míru zvoleno osm rozsudí: se strany pánů biskup Jan, Jindřich z Rožmberka, Ota z Bergova a Hynek Berka z Hohenšteina, se strany královy arcibiskup Pražský Olbram, patriarcha Antiochenský Václav Králík z Buřenic a bratří Heřman a Beneš z Choustníka[91]). Páni však nemyslili to s mírem do opravdy. Biskup Jan a Ota z Bergova jakožto mluvčí strany panské obrátili se ku králi Sigmundovi a markraběti Joštovi jakoby o pomoc proti markraběti Prokopovi, ve skutečnosti však proti králi Václavovi. Pracováno proti Prokopovi i se strany církevní: papež Bonifác IX. bullou 8. září 1399 nařídil biskupovi Janovi, opatu škotského kláštera ve Vídni a proboštu Šternberskému markraběte a všechny škůdce Olomouckého kostela stíhati církevními tresty[92]). Král Sigmund dal se proti Prokopovi lehko získati. Již na konci r. 1399 přijeli k němu o to do Budína markrabě Jošt, biskup Jan a Ota z Bergova[93]) načež konán velký sjezd strany v Jihlavě, kde 18. ledna 1400 král Sigmund, markrabě Jošt, biskup Jan a jiní páni uzavřeli novou jednotu proti markraběti Prokopovi a proti každému, kdo by chtěl rušit výpověď Sigmunda a Jošta z r. 1396, tedy i proti králi[94]).

Bylo to v době, kdy v Němcích falckrabě Ruprecht sahal králi Václavovi po koruně a kdy král se chystal ke korunovaci své manželky Žofie. Jošt a Sigmund se nabídli mu za prostředníky a smluvili ho s jednotou tak, že se král poddal požadavkům panským. Biskup Jan byl při této dohodě v Praze[95]). Současně konána 15. března 1400 korunovace králové Žofie. Přítomni byli slavnosti Sigmund, Jošt i jiná knížata, též biskup Jan, jenž po mši nesl s Václavem Králíkem, patriarchou Antiochenským a horlivým stranníkem královým, hlavu sv. Víta k líbání míru[96]). Biskup Jan zůstal potom delší čas v Praze; když král Václav 24. dubna dával Joštovi Branibory v léno, byl ještě v Praze a podepsal se na list ten za svědka[97]). Bylo v Praze té doby mnoho důležitého jednání zejména na sněmě, jenž se sešel 9. dubna. Král Václav zatím měl starosti o německé záležitosti; nespokojenost s jeho vládou vedla tak daleko, že 20. srpna byl od knížat sesazen. Král Sigmund užil této tísně královy k válce proti markraběti Prokopovi. Aby pak byl událostem blíže, ubytoval se Sigmund v Litomyšli u biskupa Jana. Když došla zpráva o sesazení Václavově do Prahy, chtěl se král smířit s bratrem i bratranci; jednaloť se o čest celého rodu. Poslal proto 30. srpna 1400 dvořenína svého Jana z Milheimu, zakladatele kaple Betlemské, do Litomyšle k Sigmundovi, aby přijel k bratru do Prahy, jiný posel pak jel pro markraběte Prokopa. Jošt byl v Praze a král ho žádal, aby též jel do Litomyšle pro Sigmunda. Jošt však otálel, proto pan Erhart z Kunštátu místo něho jel 2. září do Litomyšle prosit Sigmunda o pomoc[98]). Sigmund však, jemuž se asi v Litomyšli líbilo, otálel, až v polovici října odhodlal se k sjezdu s králem Václavem v klášteře Sedleckém, jenž však pro nenasytnost Sigmundovu rozešel se bez užitku. Z toho vznikla r. 1401 válka. Jednota panská, spojivši se s knížaty německými, oblehla krále Václava v samé Praze. Nevíme, byl-li biskup Jan ve vojsku, ač okolnost, že sám arcibiskup Olbram byl s lidem svým v ležení jednoty, zdála by se tomu nasvědčovat. Obležení skončeno narovnáním, jímž král dostal opět radu čtyř pánů jako r. 1396. Biskup Jan se však v této nikde nejmenuje, což spíše činí pravděpodobným, že se náš biskup nesučastnil této branné vzpoury; proto asi také 28. ledna 1401 vydal mu král privilegium pro město Litomyšl na nový výroční trh. Že však biskup s jednotou sympatisoval, o tom nelze pochybovat. Zdá se však, že biskupa Jana poutalo přátelství ne tak k jednotě jako ke králi Sigmundovi, jak nasvědčuje již dlouhý pobyt Sigmundův v Litomyšli. Král Sigmund neúčastnil se války proti Václavovi r. 1401, protože měl doma co dělat se vzbouřenými Uhry. Jakmile však byl s domácími záležitostmi hotov a mohl se na konci r. 1401 obrátiti do Čech, setkáváme se opět všude s biskupem Janem, jakožto věrným jeho spojencem. Hned na sněmu 18. února 1402 byl přítomen s jinými stranníky Sigmundovými[99]). Král Sigmund zajal r. 1402 krále Václava a 9. srpna odjel s ním z Čech. Správu země svěřil místodržícím, v jichž čele stáli biskup Jan, Jindřich z Rožmberka a Ota z Bergova. V bojích Sigmundovy strany proti straně královské, v nichž též přítel biskupa Jana Smil Flaška z Pardubic padl[100]), stál biskup ovšem věrně při Sigmundovi. Ve finanční nouzi Sigmundově půjčil mu biskup i peníze[101]). Proto osvobození královo a jeho návrat do Čech na konci r. 1403 nenaplnilo ho tou radostí, jež tenkráte chvátila celou zemi.

---

[89]) Codex Moraviae XII, 455-464.

[90]) G. Wolný, Excommunikation des Markgrafen Prokop, Arch. Öst. Gesch. VIII.

[91]) Dva zápisy z toho dne v Archivě Českém I, 61—65.

[92]) Codex Moraviae XII, 492.

[93]) Über Formelbücher II, 75. Codex Moraviae XII, 501.

[94]) Archiv Český I, 65-66.

[95]) Kopie z archivu Třeboňského v Diplomatáři archivu Musea Král. Českého,

---

[96]) Podrobný popis korunovace od současného svědka v Codex Moraviae XIII, 27.

[97]) Codex Moraviae XIII, 33—36.

[98]) Anonymní list z Prahy z 2. září 1400, Codex Moraviae XIII, 72—73.

V těchto zmatcích 1. května 1402 zemřel Pražský arcibiskup Olbram. Zvolený jeho nástupce dosavadní generální vikář Mikuláš Puchník zemřel 19. září 1402, dříve než mohl být vysvěcen. Sigmund, tehdy vladař v zemi, zasazoval se všemožně, aby stal se biskup Jan arcibiskupem. V té době byl biskup náš již tak pověstným, že jistě by byl došel stolce arcibiskupského, kdyby se byl nebyl tak příliš zapletl do strannických těch půtek. Papež Bonifác IX. musil si hleděti krále Václava, aby si ho na sebe nerozhněval, aby tento pak neuznal protipapeže za pravého papeže. Mimo to byl papež tehdy se Sigmundem ve sporu[102]). Proto papež tak rozhodného odpůrce Václavova a stranníka Sigmundova za arcibiskupa nepotvrdil, načež v září 1403 zvolila si kapitula dosavadního probošta Mělnického Zbyňka Zajíce z Hazmburka, osobu v půtkách neinteressovanou, jejž papež stvrdil. Nový arcibiskup byl oddán králi Václavovi a v jeho nepřítomnosti v zemi byl zemským hejtmanem. Biskup Jan po smrti Zbyňkově r. 1411 znovu se ucházel o arcibiskupství, avšak opět marně[103]).

Návratem krále Václava ze zajetí o vánocích 1403 končí se tato perioda veřejné činnosti biskupa Jana, kdy ve službách jednoty panské, neohlížeje se na prospěch země ani svůj vlastní, ukázal ne tak ušlechtilost jako spíše sílu své vůle a snažení. V témž čase, kdy jednota panská byla přemožena, povstával biskupovi Janovi úkol jiný, ne na poli čistě politickém[104]) jako dosud, nýbrž úkol čistě církevní, kde mohl uplatnit celou svou fanatičnost katolického preláta své doby, úkol stejně nesympatický, jenž ho však učinil pověstným katolickým českým hierarchou, jenž ho postavil v čelo našeho kleru v té době a přinesl mu i klobouk kardinalský. Do r. 1403 spadá veřejné vystoupení Husovo, jehož pravým protinožcem byl biskup Jan.

---

[99]) Archiv Český II, 359. Reliquiae Tabularum I, 394.

[100]) V boji proti Kutnohorským, držícím se krále Václava, 13. srpna 1403 (Staří letopisové čeští 7).

[101]) Král Sigmund vydal 15 (22?) května 1402 list Benešovi Silnému z Dubé, biskupovi Janovi, Otovi z Bergova a Jetřichovi z Náchoda a Janovic pod vlastní pečetí, že jim jest dlužen 800 kop, a slibuje jim dluh ten ještě před sv. Václavem zaplatit. Rukojemství za krále vzali na sebe Jan Michalec z Michalovic a Půta z Častolovic. (Archiv Český II, 207).

[102]) Král Sigmund nařídil 9. srpna 1403 z Prešpurka svým místodržícím v Čechách biskupovi Janovi, Jindřichovi z Rožmberka, Břeňkovi ze Skály a ze Švihova, Otovi z Bergova a Oldřichovi z Hradce i všem úředníkům, aby neposlouchali papeže Bonifáce IX. a nedávali mu žádných daní (Archiv Český III, 474).

[103]) Hus (Palacký, Documenta str. 132) praví, že biskup Jan »dvakrát o Pražské arcibiskupstvie tržil, ale jiní sú ho předkúpili«. Srovnej Tomek III, 419 a 505, V, 103.

* * *

Vysoká politika biskupa Jana měla pro dějiny Litomyšle nestejný význam a cenu. Tím, že se dostal biskup Litomyšlský tak do popředí, získalo rozhodně i biskupství, s tím pak i chrámy a jiné církevní instituce v Litomyšli. Čím slavnější byl prelát, tím hojnější byly tehdy nadace u jeho chrámu. Znepřátelení však s králem zapletlo biskupa do celé řady sporů s pány světskými, jež nebyly k prospěchu světským interessům města, zejména obchodu. Biskup mimo to byl osobně povaha neústupná, jenž takové spory spíše rozdmychoval a zaostřoval než mírnil. Při tom však třeba uznati, že staral se o prospěch města všemožně. Obrátíme se nejprve k tehdejším chrámům v Litomyšli a jich nadacím.

Nejvíce nadání obdržel ovšem kathedrální chrám P. Marie. Sám biskup Jan obohatil chrám znamenitým darem r. 1407. Neznámým způsobem dostal se v držení hradu Skály (Hrubé) i s poddaným městečkem Rovenskem a příslušnými vesnicemi, i daroval je se svolením krále Václava kathedrálnímu svému chrámu[105]). O něco později (16. dubna 1412) koupil převor kapituly plat 3 kop a 17 gr. ve vsi Voděradech a tři dvory tamtéž od Heralta z Chmelíka[106]), nevíme však, daroval-li je kostelu neb kupoval-li je pro svou osobu. Kustos kapitulní Martin Řepka dostal od biskupa Jana dvůr s osmi pruty pole, ležící na předměstí mezi pozemky Blažka Kužele a Jindřicha z Janštorfa, a sice na stavbu a opravu chrámu. Dvůr však mnoho nevynášel, proto kustos přednesl v kapitule žádost, aby směl dvůr prodati. Kapitula svolila, načež kustos dne 10. října 1418 prodal dvůr sousednímu majiteli Blažkovi Kuželovi a jeho manželce Ance v dědictví, kteří mu kupní sumu zaplatili hned hotovými[107]). Nejpodrobněji zpraveni jsme o nadaci, již učinil ke kathedrálnímu kostelu Jan Mladec z Branné. Tento šlechtic, úředník biskupský, vyvolil si hrobku v kostele biskupském za kůrem a založil na tom místě oltář sv. Kříže. Když se roznemohl, oznámil biskupovi Janovi a bratřím Petrovi a Přibíkovi z Hrochova Týnce a na Chroustovicích svůj kšaft z r. 1397 a biskupovi hned odevzdal na hotovosti 100 kop gr. čes., aby za ně po jeho smrti koupil statky, z nichž by ročně šel důchod 10 kop gr. č. Oltářníkem nového oltáře jmenoval Václava Hrušku z Březnice, dříve faráře v Dřevčicích, jenž za uvedený úrok povinen byl v prvním týdnu po výročním dnu jeho smrti sloužiti tři mše: v neděli, v pondělí (rekviem) a v pátek (o sv. kříži), v druhém týdnu mimo tyto tři čtvrtou v sobotu (o panně Marii), mimo to vždy v pátek o suchých dnech jednu mši zádušní; světlo, hostie a víno musil si opatřovat sám z úroku. Když Mladec skutečně zemřel, smluvili se 16. června 1402 uvedení bratři s biskupem Janem o provedení kšaftu tak, že vzali si sumu 100 kop a vykázali úrok z svých lidí v Hrochově Týnci a sice rozvrhli jej takto: mlynář Havel měl platit oltářníkovi 1 kopu 36 gr., jiný Havel a jakýsi Antonín každý po 1 kopě 24 gr., Vacal 1 kopu 16 gr., Jan Chřapek 58 gr., Tomaš 52 gr., Jiřík krejčí 32 gr., Zdeněk 28 gr., Kosořín 28 gr., Pavel 16 gr., Koník 16 gr., Blahoutek 12 gr., Macová 12 gr. a rektor školy 6 gr. Berní královskou měli platit tito lidé, pokuty z nich však nešly oltářníkovi, nýbrž bratřím z Týnce, jen menší pokuty věnovány na okrasu oltáře. Na to vše vzdělán list 18. dubna 1404, stvrzený pečetmi biskupa, generálního vikaře a bratří z Týnce. Notář biskupství Litomyšlského bakalář Šimon z Prahy obnovil 27. listopadu 1417 tento zápis[108]).

---

[104]) Ovšem jakožto přední prelát český zasedal i potom na zemském soudě a účastnil se veřejných jednání (na zemském soudě jmenuje se 15. května, 1. a 2. října r. 1410, Archiv Český II, 373—374).

[105]) Reliquiae Tabularum II, 45.

[106]) Reliquiae Tabularum II, 88.

Velmi oblíbeným byl farní kostel sv. Klimenta u zdí městských, jehož farářem byl kapitolní scholastik. Kupec Heinlín a a manželka jeho darovali kostelu tomu pro spásu svých duší dům se zahradou na předměstí mezi domy Stachovým a Mikuláše Šusleina. Scholastik a farář Petr a měšťan Jan Fišer[109]) prodali pak r. 1406 dům ten ševci Vavřincovi Hedvábnému a jeho manželce Bětce za 10 kop gr., z nichž biskup přijal 5 kop[110]). Brzo potom (r. 1411) pekař Ondřej Krčmář s povolením manželky své Markéty dal farnímu kostelu sv. Klimenta svůj pekařský krám ležící mezi druhým jeho krámem a krámem biskupovým[111], nejspíše na opravu kostelních oken[112]. Konečně z domu Jana kováře šel k této faře roční úrok 27 gr., avšak purkmistr a konšelé města se svolením biskupa a celé obce koupili 1. května 1416 za tento úrok masný krám, na straně proti špitálu u domu Heulemannova, avšak tak, aby krám držela obec a pronajímala jej, nájemce pak aby odváděl faráři půlletně 12 grošů (o sv. Jiří a o sv. Havle)[113].

---

[107]) Launský zápis v Liber inscript. civ. Lut. č. 115 str. 119 ad. Jelinek I, 260 uvádí zprávu o tom s datem 12. října 1414.

[108]) Originál zápisu z r. 1417 v archivě města Litomyšle č. 25 (Štěpánek, Archiv str. 10.)

[109]) »Vitricus eiusdem ecclesie Johannes Fischer« byl asi nějakým zádušním úředníkem.

[110]) Zápis o tom v Liber inscriptionum č. 115, str. 37.

Velmi důležitými a zajímavými jsou nadace, jimiž Vavřinec Toulovec obmyslil na začátku 15. století špitál pro chudé v Litomyšli. Kdo by muž ten byl, nevíme (o pověstech o něm viz dále). Byl měšťanem Litomyšlským[114], šlechticem asi nebyl[115], ač mívá přídomek »z Třemošné« podle statků, jež v okolí této vsi a ve vsi samé (Sebranicích) držel. Jeho osoba jest zahalena mlhou, ač máme několik listin jeho se týkajících. Všechny však týkají se jeho nadání k špitálu. První zmínku o špitálu v Litomyšli máme z r. 1347; tehdy držel špitál 15 prutů rolí již »od starodávna«. Vznik jeho náleží tedy jistě už 13. století[116]. Mimo to byla na začátku 15. století zvláštní chalupa za řekou na českém předměstí při cestě do Vysokého Mýta, kde leželi zejména nakažliví nemocní[117]. Avšak špitál v té době velmi upadal, takže prý tam chudí a nemocní ne tak nemocemi jako hladem umírali. Na ulevení této bídy přikoupeno a darováno 30 kop grošů pražských ročního úroku; protož šlechetný Vavřinec Toulovec daroval špitálu 17 kop bez 9 gr. ročního úroku ve vsi Trusnově (u Uherska za Vysokým Mýtem). Nadání jeho potvrdil král Václav IV. v Praze 1. května 1407 a sice tak, aby kaplan, jenž obstarával bohoslužbu v špitálním kostele sv. apoštolů, dostával z úroku 6 kop gr. ročně, ostatek aby připadl nemocným. Presentační právo kaplana vyhraženo konšelům města, kteří měli i úrok z Trusnova ve své správě. Pro lepší jistotu nařídil král Václav úředníkům desk zemských, aby toto nadání vložili do desk, biskupu pak Litomyšlskému, aby ho jako jiných církevních statků hájil[118]. Zapsání do desk provedeno hned 2. května, bylť Toulovec sám asi v Praze. Zapsáno, že se přiznal před úředníky pražskými, »že plat svuoj, totižto 17 kop bez 9 gr. platu ročního s dvory kmetcími ve vsi Trusnově s dědinami, lukami i se vší zvolí, což k tomu přísluší, v témž právě, jakož jest sám jměl a držel, a tak, jakož jest to od Vavřince z Mnětic koupil, nic sobě tu k nadepsanému platu nepozuostavuje, dal jest a dáti jest mohl dědičně a na věčnost«, při čemž i list královský vložen do desk[119]. Toulovec potom v biskupské kanceláři v Litomyšli na základě majestátu královského učinil nadání v tom smyslu, aby konšelé z uvedeného úroku 16 kop a 51 gr. dávali každou sobotu nemocným ve špitále po $10^1/_2$ groších, nemocným v chalupě před městem po 2 groších bez 3 haléřů a kaplanovi špitálnímu ročně 6 kop grošů. Na jeho žádost a na poručení biskupského officiála Jana z Kolína zdělal na to notář biskupský Matěj z Kladna list, k němuž Toulovec přivěsil svou pečeť. Svědky byli Petr farář z Morašic, Vavřinec farář z Abštorfa, Martin Šven a Mikuláš kantor, prokuratoři Litomyšlské kapituly a jiní[120]. Biskup Jan s kapitulou potvrdil nadání Toulovcovo zvláštním listem 8. července 1407[121].

---

[111] Zápis tamtéž str. 78.

[112] Nadání učiněno »parochiali ecclesie b. Clementis et vitrico eiusdem«. Farář a scholastik Petr jmenuje se též r. 1415 (Liber inscript. č. 115, str. 106).

[113] Tato německá listina z 1. května 1416 jest velmi podivná (text začátku viz zde na str. 12), zejména praví-li se o kostelu sv. Klimenta »die die erste ist im Böhmerland, geweiht vom heil. Cyrill und Method«. Proto nebyla bez podezření padělku Bočkovského, zdá se však, že jest pravá. V archivu Musea král. Českého jest její opis již z 18. stol. a sice pořízený z originálu, jak svědčí poznámka kopisty: »sigillum caret, quaerendum est in cista«. Jelínek I, 5 praví, že list jest v »archivu zámku Litomyšlského«, čímž snad myslil uvedený zde opis, jenž s celou zámeckou registratúrou dostal se do archivu musejního. Jinde praví Jelínek (I, 282), že list ten jest »in Ms. Memorab. Litomisl. Pessinae in bibl. Dux«. Podivno však jest, že Pešina ani v Mars Moravicus (str. 153) ani v Phosphorus Septicornis (str. 119) o této jistě zajímavé listině se nezmiňuje.

[114] R. 1412 sluje »concivis noster« v listině purkmistra a konšelů městských (Liber inscript. č. 115, str. 85).

[115] Král Václav IV. 1407 jmenuje ho prostě »Laurentius Tulowecz de Leithomyschl, fidelis noster dilectus« (archiv města Litomyšle č. 26.), kdežto měšťané ho titulují »discretus vir« (Liber inscript. č. 115, str. 85). Sluje »Vavřinec Túlovec z Třemošné jinak z Litomyšle«. Na své pečeti má nápis: »Sigillum Laurentii Tulonis« (archiv m. Litomyšle č. 24).

[116] Viz zde na str. 102.

[117] Listina v archivu m. Litomyšle č. 28. Jelínek I, 233, nevím z jakého důvodu, uvádí, že jest to nynější chalupa č. 406.

---

[118] Majestát králův, u něhož pečeť visutá utržena, chová se v archivu m. Litomyšle č. 26 (Štěpánek, Archiv č. 18).

[119] Reliquiae Tabularum II, 36—37 z Desk Zemských II, D, 22. Když desky 1541 shořely, vložen majestát krále Václava znova do desk v dubnu 1543 (záznam na rubu majestátu v archivu m. Litomyšle č. 26).

[120] Originál s pečetí Toulovcovou (ve znaku má toul) v archivu m. Litomyšle č. 24. (Štěpánek, Archiv č. 19).

[121] Originál s visutými pečetmi biskupa a kapituly čís. 27. (Štěpánek, Archiv č. 20).

Následujícího roku 1408 zlepšil Toulovec ještě své nadání. Přišed do rady městské[122]) oznámil konšelům, že pro spásu své duše a přátel svých ustanovil k špitálu městskému 23 kop bez 9 gr. a sice 17 kop bez 9 gr. ze vsi Trusnova a 6 kop ze vsi Mladočova a odevzdal je konšelům k správě. Ti měli z toho dávat 13 kop ročně 22 chudým v špitále a sice každou sobotu po 13 groších, tak aby čtyři dostali vždy po 2 širokých groších týdně; co zbude z 13 kop, mělo se vynaložit na opravu stavení a oken v špitále. Šest kop ročně připadalo kaplanovi (3 kopy o sv. Jiří a 3 o sv. Havle) na živobytí a oděv, mimo to 21 grošů na světlo k bohoslužbě (10½ gr. o sv. Jiří a 10½ gr. o sv. Havle). Šesti chudým v špitále měl být dán o sv. Havle postav rudého sukna na oděv za 80 grošů a 60 loket plátna za 40 grošů na 10 prostěradel na lože, loket po 8 halířích. Tři nemocní nakažliví v chalupě na českém předměstí dostali ročně půl druhé kopy, vždy v sobotu 2 groše bez 3 halířů, takže všichni tři obdrželi za 14 dní půl čtvrta groše širokého, týdně každý 7 haléřů. Poněvadž však v posledních dvou týdnech v roce bude chybět do počtu 6 haléřů, měli se nemocní v chalupě spokojit v těchto dvou týdnech třemi groši.

Nemocných a chudých v špitále mělo být vždy 22, v chalupě nakažliví 3 nemocní, ani více ani méně. Umřel-li by někdo v špitále, měl se na jeho místo dostat buď chuďas nebo slepec nebo nemocný. Kdyby z nakažlivých v chalupě jeden neb všichni zemřeli a nebylo nemocných, kteří by se sem musili uložit, měli konšelé vzít jiné osoby za to do špitálu s příjmem osob z chalupy. Kdyby pak zase se objevili nakažliví nemocní, měli být dáni do chalupy, dostat určené peníze a ze špitálu se mělo tolik nejsilnějších chudých propustiti. Kdyby se do špitálu dostala žena svárlivá a nepokojná, má být nahrazena jinou tichou a pokojnou. Z chudých a nemocných nesměl nikdo (mimo cizince) léhat v kostele špitálním, aby zápach z nich neobtěžoval lidi zde se modlící. Kdyžby však člen špitálu v kostele obdržel od někoho almužnu, mají se o to rozděliti všichni chudí v špitále. Tato společnost majetku rozšířena i na ostatní soukromý majetek špitálníků: měl-li někdo z nich oděv, peníze neb něco jiného, nesměl práva odkázat to jiným leč všem členům špitálu společně. Kdyby bylo v špitále méně než 22 chudých, měly se přebývající peníze schovat a s povolením konšelů vynaložit na opravu stavení.

---

[122]) Zasedali tehdy v ní: purkmistr Petr Švena, Matěj Zemebrok, Trojan, sladovník Vavřinec, pekař Niček, Petr Klecl, soukeník Martin, Jan z Chocně, Vavřinec [illegible] [illegible], švec Jan od rybníčka, kožešník Mikuláš a Blažek Chudý.

Kdyby se stalo, že by sedláci v Trusnově a Mladočově nechtěli úrok platit, měli je nejenom konšelé nutit právem světským, nýbrž i kaplan právem a tresty církevními. Kollatorem kaplanovým měla být městská rada, jí byl kaplan povinen poslušenstvím. Toulovec učinil zvláštní nadání špitálnímu kaplanovi, aby, avšak až po jeho smrti, dostal půl mlýna s polovinou zahrady a louky k témuž mlýnu náležejících, u Toulovcovy krčmy ve vsi Desné ležícího. Za to měl za něho kaplan sloužit mši každou středu ke cti sv. Mikuláše a mimo to z úroku odvádět $7^1/_2$ groše o sv. Jiří a tolikéž o sv. Havle na světlo věčné do kostela Mladočovského. Berni zemskou z tohoto mlýna měl z dobré vůle platit držitel hradu Richmburka. Kdyby však nechtěl, měl kaplan dávat těchto 15 gr. místo na světlo na berni a sice na Richmburský hrad. Když by kaplan ustanovené mše (v pondělí zádušní, ve středu o sv. Mikuláši, ve čtvrtek o těle Kristově, v pátek o umučení páně a v sobotu o panně Marii)[123]) zanedbával, měl platit pokutou jeden groš k dobrému všem špitálníkům společně. Po smrti kaplanově měli se ihned konšelé postarat o nového.

Důležito bylo ustanovení o vybírání a placení berně z Trusnova a Mladočova, odkud šel úrok ke špitálu. Z Trusnova nejen Petr z Uherska, od něhož ves byla koupena[124]), nýbrž již otec jeho Petr starý z Uherska platil berně 5 věrdunků grošů. Nyní ustanoveno žádat berníky listem samého biskupa, aby nedopouštěli Petrovi z Uherska platit berni za prodané poddané, nýbrž aby tito berni za sebe sami platili, leč by berníci sami jim berni slevili. Kdyby však se tak stalo a berníci berni odpustili, měli ji lidé z Trusnova platit biskupovi jakožto ochránci špitálních statků, konšelé pak měli prosit biskupa, aby těch pět věrdunků grošů věnoval na opravu špitálního stavení. Z Mladočova platilo se berně 3 groše z jednoho jitra, 54 grošů z 6 čtvrtí polí, 5 gr. z 2 prutů pustých polí a 5 grošů z pastýře. Kdyžby berníci královští ve Vysokém Mýtě vybírali berni, měl je prosit biskup o shovívavost k lidem poddaným špitálu, berni pak měli vybírat konšelé milosrdně a vlídně po $2^1/_2$ groši z jednoho prutu role. Toulovec pak své lidi v Trusnově i Mladočově osvobodil od odúmrtí, k čemuž se přiznali nyní i konšelé, aby do roka a do dne mohl se hlásit příbuzný zemřelého o dědictví. Nebylo-li by takového příbuzného, měla odúmrt spadnout na špitál. Právní pokuty z lidí těch náležely konšelům.

---

[123]) Listem biskupa Jana, uvedeným zde v pozn. 121, bylo ustanoveno, aby oběty při těchto mších připadly scholastikovi kapitulnímu, jenž byl farářem u sv. Klimenta. Z toho patrno, že kostel špitální náležel k této faře.

[124]) R. 1407 udával Toulovec, že koupil Trusnov od Vavřince z Mnětic (Reliquiae Tabularum II, 36), zde se jmenuje Petr z Uherska. Štěpánek, Archiv str. 9 uvádí chybně Petrova otce, Petra starého z Uherska, jako by od něho Toulovec koupil Trusnov. Nesrovnalost mezi dvěma údaji Toulovcovými nedovedeme vysvětlit, ač se zdá, že Petr z Uherska byl dřívější držitel vsi a tudíž toto udání jest asi správnější.

List purkmistra a konšelů na celé toto nadání vydán byl Toulovcovi 1. února 1408[125]) pod pečetí městskou[126]). V březnu potom 1408 vložen do desk zemských také tento zápis a sice zejména pro 6 kop z Mladočova, ježto úrok ze vsi Trusnova vložen do desk již minulého roku[127]).

Dobročinnost Toulovcova neobmezovala se jen na špitál, kdež jest nám ovšem nejsympatičtější. Duchu doby bylo bližší činit nadace ke kostelům, na mše, zpěvy a p. Toulovec měl mnoho statků ve vsi Mladočově, kde byl též farní kostel. Jako přední osoba ve vsi musil ovšem též zanechat po sobě památku při kostele tomto. Sjednal se o to s farářem Mladočovským Matějem a učinil nadání 36 grošů ročního úroku z koupeného půl lánu pole v Mladočově na spásu duše své, manželky své Anežky a svých rodičů. Farář, jenž měl tento úrok brát, měl za to každého roku o suchých dnech v pondělí 4 mše (jednu slavnou zádušní s třemi tichými současně) dáti po jednom groši, jim pak i sakristianovi vystrojit oběd a třem chudým dát po třech malých penězích almužnu; kaplan Mladočovský za mši a zpívání žaltáře měl dostat 2 groše, zvoníci a ministranti jeden groš. Officiálem biskupství Litomyšlského Janem z Řepník, děkanem Vysokomýtským, sepsána o to 15. května 1409 v Litomyšli nadační listina, jež potvrzena byla pečetmi Toulovcovou, faráře Matěje, biskupského officiála a obce městské[128]) u přítomnosti faráře z Újezda a faráře z Morašic[129]).

Nevíme, měl-li Toulovec účastenství též v koupi nějakých statků, jež špitálu Litomyšlskému v únoru 1412 prodal Petr z Morašic[130]). Zdá se, že toho roku Toulovec, patrně již vysokého věku, churavěl, proto provedena revise všech jeho dosavadních nadání ke špitálu, při čemž však Toulovec učinil i několik nových nadání. Jednáno o to v schůzi rady městské 27. května 1412, konané v domě Jana ševce[131]), a projednána tato nadání tak, jak je Toulovec v své poslední vůli určil. Toulovec byl jednání přítomen, chtěl asi míti zaručeno, že v té věci nenastane po jeho smrti zmatek. Správu špitálu tehdy zastupovali Petr Svena a Martin lékař. První byl znamenitý měšťan a člen městské rady, proto asi representoval celou obec ve správě špitálu, kdežto druhý byl asi vlastní správce a domácí lékař špitální. Oba sluli »ochráncové a komisaři špitálu«[132]) neb »správcové«[133]) neb »řiditelé a sběratelé úroku špitálního«[134]).

---

[125]) Listina jest datována »den před očišťováním panny Marie«, tedy 1. února. Jelínek I, 247 má chybně datum »nazejtří očišťování«, což by bylo 3. února.

[126]) Originál obšírné listiny jest v archivu města Litomyšle č. 28. (Štěpánek, Archiv č. 21). Překlad jeji Jelínek I, 235—247.

[127]) Reliquiae Tabularum II, 45. Po shoření desk 1541 vložen v únoru 1544 zápis ten do nových desk (250 F 9).

[128]) Patrně proto, že Toulovec byl měšťanem Litomyšlským a ne šlechticem.

[129]) Originál s zachovanými pečetmi v archivu m. Litomyšle č. 29. (Štěpánek, Archiv č. 22).

[130]) Reliquiae Tabularum II, 86.

První nadání, toho dne Toulovcem oznámené, týkalo se pobožnosti »Salve«[135]) v kostele špitálním a užitek z něho neměl vlastně špitál, nýbrž rektor školy, tehdy Tomáš. Toulovec věnoval jednu kopu ročního úroku z Desné rektorovi, aby s školáky každého dne po nešporách, než se žáci rozejdou, zpíval po celý rok antifonu »Zdrávas královno« a »Dona nobis pacem« o 2 verších za jeho duši i duše v očistci. Toto zpívání po škole mělo se díti v kapli špitální, před ním mělo být dáno znamení zvonem pro lid a po něm měl se rektor s žáky modlit obyčejné modlitby. Vyňaty z toho škaredá středa, zelený čtvrtek, velký pátek a bílá sobota, kdy se zpívá jitřní. V čas umučení páně od soboty před nedělí Judica (pátá neděle postní) do vzkříšení mimo jmenované čtyři dny měli zpívat ve špitále dvě uvedené antifony s 2 verši a 2 kollektami a mimo to jednu responsoř nebo hymnus Pange lingua nebo Vexilla regis, podle toho, která z nich se bude líbit správcům špitálu. Mimo to má rektor mít vždy po hotově jednoho žáka, jež zná ministrovat, aby mohl kdykoli posluhovat špitálnímu kaplanovi. Za každý zameškaný den měl se rektorovi srazit jeden groš a věnovat »na zbožnou potřebu«; kdyby však nedostal tohoto platu, měli žáci hned přestat zpívat. Plat rektorovi vyplácel buď kaplan neb kustos neb scholastik kapitulní. Rektor Tomáš přiznal v radě, že se podmínkám těm uvoluje, načež nadání zapsáno do městských knih[136]).

---

[131]) »Acta sunt hec in domo Johannis sutoris in estuario feria sexta ante festum s. Trinitatis a. d. 1412 in nostro maturo consilio, ubi omnia gesta nostre civitatis obtinent firmitatem« (Liber inscript. č. 115, str. 86).

[132]) »Tutores et commissarii hospitalis« (ibid. str. 87).

[133]) »Curatores hospitalis« je nejčastější titul (ibid. str. 85).

[134]) »Rectores census hospitalis et collectores« (ibidem).

[135]) Tato pobožnost, zvaná podle písně »Zdrávas královno«, zaváděna byla u nás v 14. století současně s roráty zejména soukromými nadacemi. Konána vždy odpoledne a trvala asi půl hodiny.

[136]) Liber inscriptionum č. 115, str. 85 - 86.

Druhá nová nadace toho dne učiněna Toulovcem lázním pro chudé. Koupání bylo tehdy daleko více rozšířeno než dnes, bylo počítáno k nejnutnějším potřebám člověka jako strava a oděv. I nejchudší vesnice mívaly své lázně. V Litomyšli bylo jich několik, hlavní byly české a německé (zvány podle předměstí, na nichž byly). Toulovec proto učinil nadaci, aby chudí i v těchto pěkných lázních se mohli vykoupat. Daroval 30 grošů ročního úroku ze vsi Mladočova pro lazebníka německých lázní v Litomyšli, aby za ně vystrojil koupel chudým obojího pohlaví a sice dvakrát ročně: v pondělí po neděli Cantate (čtvrtá neděle po velikonocích a v pondělí po Všech Svatých); v neděli před tím měl to pak dáti aspoň ve dvou kostelích městských provolat z kazatelny. Vousatým mužům musil při tom lazebník oholit zdarma bradu. Když by se konšelům zdálo potřebným přenésti toto nadání na jinou lázeň, měli míti k tomu právo[137]).

Konečně rozdělen definitivně úrok Toulovcem špitálu věnovaný ze vsí Trusnova, Desné a Mladočova. Z Trusnova šlo 17 kop bez 9 gr., z toho mělo připadnout chudým 9 kop bez 4 grošů (každý týden 12 halířů[138]), kaplanu špitálnímu 6 kop grošů (3 na sv. Havla a 3 na sv. Jiřího), půl kopy gr. na dříví k špitálu; 1 kopa a 2 gr. zbylo na různé potřeby špitálu[139]). Z Mladočova šel plat 6 kop bez 21 gr., z toho 3 kopy chudým (týdně 4 haléře) a půl druhé kopy o sv. Havle a 32 gr. o sv. Jiří na plátno[140]). Platy drobné (z Mladočova 7 gr., z Desné 6 gr., z Trusnova 1 kopa a 2 gr., úhrnem 1 kopa 15 gr.) měli rozdělit správcové sami. Byly totiž v Mladočově některé pozemky pusté, plat by z nich šel teprve tehdy, kdyby se vzdělaly a osadily[141]). Všeobecně určil pak Toulovec, aby, kdyby plat z Trusnova, Desné neb Mladočova přestal jíti, správcové špitálu složili se sebe zodpovědnost v ruce konšelů, chudí pak že by ničeho nedostávali[142]).

Téhož dne dostavil se do rady Trojan, farář v Janštorfě a představený kněžstva okolí[143]) Litomyšlského, a daroval též svůj úrok 3 kopy grošů pražských ze vsi Desné, deskami zemskými stvrzený, pro spasení své duše špitálu Litomyšlskému; po jeho smrti měl oltářník špitálské kaple dostat ročně 1 kopu a 15 gr., chudí ve špitále 1 kopu a 30 gr. a nemocní v chalupě za městem 15 grošů[144].

---

[137]) Liber inscriptionum č. 115, str. 87—88.

[138]) Zde učiněno několik možností podle změny mince, tak aby se kopy dělily vždy »juxta cursum terre«.

[139]) Liber inscriptionum č. 115, str. 87.

[140]) Ibidem str. 87.

[141]) Ibidem str. 88.

[142]) Ibidem str. 87.

[143]) Sluje »decanus in districtu Litomisliensi«.

Toulovec asi ještě r. 1412 zemřel, více se aspoň nepřipomíná. S jeho smrtí asi souvisí, že biskup Jan 4. ledna 1413 vydal čtyřicetidenní odpustky těm, kteří se súčastní pobožností za dobrodince špitálu Litomyšlského, v kapli tohoto špitálu ustanovených, a pomodlí se při tom 7 otčenášů[145]. Pohřben byl pravděpodobně v kostele špitálním, podle tradice u oltáře. Bohatství a štědrost jeho byla ovšem znamenitou pobídkou lidové fantasii, jež si Toulovce vyzdobila mnohými pověstmi, ovšem velmi romantickými. U oltáře, kde prý byl pohřben, vymalován jeho obraz: silný, starý muž v oděvu loveckém, s šípy a toulem po boku. Na pečeti své měl v znaku toul, s čímž souvisí i jeho jméno; proto asi tradice učinila z něho lovce. Jeho přídomek »z Třemošné« zavdal podnět pověsti, že se narodil ve vsi Třemošné (jmenuje se tu dokonce i nynější číslo 15. jako jeho rodiště), ze zbytků nějakých sklepů učiněny pak zbytky tvrze jeho. V mládí prý se svými druhy vyjížděl do okolí, zejména na Moravu, na lup a tím tak zbohatl, že si koupil vesnice Budislav, Jarošov, Mladočov a Desnou. Postižení Moravané však sebrali vojsko a táhli na smělého lupiče, Toulovec však skryl se jim v Budislavských skalách, načež vojsko vypálilo Proseč a odtáhlo. Toulovec dal prý Proseči za to les Chlum, jenž jí dosud patří[146]. Skály Budislavské, vodou to prorvané pískovce, jež tvoří na mnoha místech těžce přístupné rokle a srázy, dostaly pověstí tou jméno »Toulovcovy maštale«, jinde pak v okolí též jiná místa jeho jménem nazvána (»Toulovcovy stolice« u Jarošova). O sídle jeho jsou různé pověsti. Podle pravdy bydlil asi v Litomyšli, lid klade jeho tvrz do vsi Desné nad Desinkou[147]. O tomto svahu vypravuje se všeobecně známá povídka, jak Toulovec vešel v sázku s okolním zemanem, že dá sezvaným babám tolik jídla a pití, že již více si ničeho přáti nebudou: babky sezvány a dostaly vše možné, přece však na konec vytkly Toulovcovi, že jim nedal oříšků. Rozezlený Toulovec dal prý babky zabednit do sudu a se stráně skulit do řeky. Kam až v těchto pověstech o Toulovcovi sahá skutečné historické jádro a kde počíná lidová pověst, k romantice tak ráda se klonící, nelze rozhodnout. Historický Toulovec jest zbožný, mírumilovný měšťan, lidový Toulovec především loupežný rytíř, jenž svá nadání činí jen pro výčitky zlého svědomí. Zřídka kdy rozchází se historie s pověstí tak jako zde[148].

---

[144] Liber inscript. č. 115, str. 88—89.

[145] Originál v archivu m. Litomyšle č. 31 (Štěpánek, Archiv č. 24). Na visuté podlouhlé pečeti biskupské obraz panny Marie s Ježiškem, s postavou biskupovou, na pravém štítě kříž, na levo břevno, kolem nápis: »S(igillum) Johannis dei gratia epi(scopus) Luthomislensis«.

[146] Schaller, Topographie von Böhmen. Chrudimer Kreis str. 182.

[147] Na-místo dnešního hostince »na špejchaře«.

O kostelích v okolních vesnicích máme méně zpráv. Biskup Jan udělil 22. září 1391 čtyřicetidenní odpustky všem, kdo by na stavbu kostela v Morašicích něčím přispěli a v něm pobožnost vykonali. Arcibiskup Jan z Jenšteina, když byl v Litomyšli, tyto odpustky obnovil 10. září 1392[149]. Kostel Morašický, jenž se tehdy stavěl, dosud stojí. V sousední vsi Makově střídali se tehdy velmi často faráři. Farář Jan byl 29. ledna 1404 neznámo z jaké příčiny v Praze a účastnil se i jako svědek arcibiskupského soudu v rozepři mezi farářem Lideřem a klerikem Heřmanem z Králové Hradce[150]. Jednal tu snad sobě o jiné místo, neb 17. května 1406 stal se farářem v Orlici[151] v Pražské diecési, směniv faru s farářem Václavem. Tento farář měl v Orlici nájemníka Jana Horčice, jenž za něho obstarával bohoslužbu. Patron kostela Tvoch z Orlice chtěl nájemníka nyní vyhnati, ale farář Václav, ač již bydlil v Makově, zastal se ho, aby nájemník nebyl zkrácen, před soudem arcibiskupským, kde směna byla provedena[152]. Dlouho však farář Václav v Makově nepobyl; jeho nástupce Jiří již 26. května 1415 stal se farářem v Lično[153], po něm pak Jan farářoval tu sotva dvě léta, načež 7. dubna 1419 stal se farářem na Richmburce[154]. Nadaci Toulovcovu ke kostelu v Mladočově z r. 1409 za faráře Matěje již známe. Farář Matěj byl tu do 8. května 1417, kdy se stal farářem v Příbrami (u Žleb)[155]. V Litrbaších byl v té době farářem muž stavu urozeného Rudeš (Rudolf), bratr Petra Kdulince z Ostromíře. Věnovav se duchovnímu stavu vstoupil do řádu Praemonstrátského a tak dostal se na faru Litrbašskou, ježto tradice Praemonstrátské v Litomyšlském biskupství dosud nezmizely. Jeho bratr p. Kdulinec byl dlužen 150 kop kapitule Vyšehradské. Byl o to pohnán před arcibiskupský soud, kdež 30. dubna 1407 farář Rudeš s Martinem a Jindřichem bratřími ze Sobčic se za dlužníka zaručili[156]). Slovu svému však nedostáli, takže kapitula Vyšehradská po roce (29. dubna 1408) pohnala pro to před arcibiskupský soud samého faráře Rudeše a obdržela právo vymoci na něm dluh všemi prostředky, i tresty církevními[157]). V Heřmanicích na tvrzi seděl Tomáš Horka z Horky, jenž však nečinil nadace ke kostelu Heřmanickému, kde do 29. dubna 1419 byl farářem Martin (potom farářem v Pěčíně)[158]), nýbrž k farnímu kostelu v Chocni. Měl v tomto městečku lázeň, již 29. března 1407 daroval kostelu tamějšímu, při čemž mimo Jindřicha probošta augustinianského kláštera v Lanškrouně přítomni byli i vladykové Vaněk Sekyra z Heřmanic a Mikuláš z Tisové[159]). Před tím 17. března 1397 koupili zádušníci Chocenští pro svůj farní kostel od téhož Tomáše z Horky úrok půl deváta kopy v Heřmanicích a od Pešíka Koketa a Beneše z Němčic ve Sloupnici[160]). Téhož času (27. pros. 1397) Jan Krušina z Lichtenburka, poručník sirotků po Janovi Piknovi z Lichtenburka, prodal Hynkovi Hlaváčovi z Třebechovic Choceň s příslušejícími vesnicemi a s platy, mezi jinými též s platem z Horek[161]). V Sloupnici farář Kliment stal se 30. října 1400 farářem v Nezabudicích a sice výměnou s farářem Tomášem[162]).

---

[148] Pověsti ty zaznamenává, ač neúplně, Jelínek I, 251—253; též Hovorka Sebranice, v Poličce 1892, str. 31—32. Články o Toulovcovi napsané týkají se Toulovce z pověsti, historické události (nadace) jsou tu vedlejší. Nejlepší jest článek Fr. Jelínka, Toulovec, K historii města Litomyšle, Zlaté Klasy 1855, str. 341. — Komunista z XV. století a jak skončil, Lumír III, 1853, I, 125 jedná o náhrobku jeho. — F. Ventura, V Maštalích, Pernštýn V, 1884, č. 84—5. — J. J. Pícha, Toulovec, Historické Rozhledy III, str. 239. — Týž, V Budislavských maštalích, Jitřenka XVIII, str. 75 a j

[149] Originály na faře v Morašicích.

[150] Tadra, Soudní akta IV, 317.

[151] Emler, Libri confirmationum VI, 182.

[152] Tadra, Soudní akta V, 146.

[153] Emler, Libri confirmationum VII, 160.

[154] Ibidem VII, 288.

[155] Ibidem VII, 226.

* * *

Vlastní město Litomyšl nabývalo též s biskupem slávy a vzmáhalo se, ač církevní jeho politikou spíše trpělo. Biskup byl povaha i osobně asi značně svárlivá, jeho pře nemají konce. Pře se s kapitulou, králem, pány, sousedy, se svými faráři, jen o jeho sporech s městem Litomyšlí nevíme ničeho. Zdá se, že jich nebylo, že biskup svědomitě využitkoval každé příležitosti, aby městu pomohl. Když situace politická se tak obrátila, že měl vliv i na rozhodnutí krále Václava, vymohl od něho majestát (dán na Orlíku 28. ledna 1401), jímž král na biskupovu prý přímluvu udělil městu právo konat výroční trh a sice ode dne patrona biskupství i města sv. Viktorina

---

[156]) Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské V, 430—431.

[157]) Ibidem IV, str. 249.

[158]) Libri Confirm. VII, 290.

[159]) Balbín, Miscellanea, pars V, str. 258.

[160]) Ibidem str. 131. O týchž gruntech Sloupenských viz Pamětní knihu města Chocně str. 115.

[161]) Cop. v archivu Musea Král. Českého (Choceň).

[162]) Libri Confirm. VI, 30.

(5. září) po celý týden[163]). I v peněžních otázkách vládla mezi městem a biskupem shoda, jež asi záležela v tom, že město přejímalo aspoň s části dluhy biskupovy (obráceně tak sotva bylo). Biskup byl dlužen svému dvořenínu Mikuláši Slenkaufovi z Hrádku 39 kop gr., zaručili se však za něho i purkmistr a konšelé města. Podle kvitance z 10. listopadu 1400 (německé) přijal Slenkauf od nich na srážku dluhu 15 kop, což stvrdili Bernart Dachs z Fridlandu a Jan Stach starší z Chýnova[164]). Měl biskup Jan asi více dluhů: Vilémovi z Dolan, Juršíkovi z Mateřova, Janovi z Němkovic a Vilémovi ml. z Duban byl dlužen 81 kop gr., jež měl brzo zaplatit, nezaplatil je však do smrti. Ještě r. 1454 hlásil se Jan Dubánek o to za krále Ladislava při pořizování register[165]).

Ze sporů s mocnými rody panskými zabavoval biskupa Jana na samém počátku 15. století nejvíce spor s pány z Kunštátu. Boček z Poděbrad, hlava rodu toho, byl horlivým stranníkem panské jednoty proti králi Václavovi a tudíž politický přítel biskupa Jana. Neznáme předmět sporu, jenž potom mezi nimi vznikl, byl však asi rázu soukromého, ne politického. Město Litomyšl, zejména kupci pociťovali následky sporu dosti nepříjemně. Odvážný bratranec Bočkův Erhart Puška z Kunštátu vpadl s lidem svým až k samé Litomyšli a pobral tu kramáři Viktorinovi z Litomyšle zboží na 2 vozy a 9 koní[166]). Za prostředníka nabídl se sporným stranám Lacek z Kravař, nejv. hofmistr království českého, když pře nabývala většího rozměru. Páni totiž stáli při straně Bočkově a svým nálezem dali mu za právo proti biskupovi Janovi. Ten však zase obrátil se o pomoc k opatovi Škotského kláštera ve Vídni, od něhož si vymohl exkommunikaci proti Bočkovi. Prostřednictví pana Lacka se zdařilo a mezi oběma stranami učiněno narovnání v tom smyslu, že biskup Jan zřekl se církevních prostředků a zbraní vymožených proti Bočkovi, Boček pak zase panských nálezů proti biskupovi. Shoda potvrzena oběma stranami před soudem arcibiskupským 12. dubna 1407[167]). S tím souvisela i jiná pře biskupa Jana s paní Markétou Holickou ze Šternberka, jež skončena byla téhož dne před týmž soudem[168]. Drobné spory o to trvaly dále, zejména mezi postiženým kramářem Litomyšlským Viktorinem s Erhartem Puškou z Kunštátu. Viktorin pohnal pana Pušku před soud k cúdě Olomoucké 9. prosince 1407, kde Puška slíbil mu škodu nahradit. Viktorin cenil si koně na 40 hřiven gr., ale Puška mu nedal ničeho[169]. Viktorin měl s ním o to stání ještě 9. prosince 1412[170] a znovu 19. ledna 1414[171], zdá se však, že stále marně. Biskup Jan 15. května 1410 svědčil na zemském soudě v rozepři mezi Bočkem z Poděbrad a Janem Zdechovcem ve prospěch tohoto[172].

---

[163]) Originál latinského majestátu krále Václava v archivu m. Litomyšle č. 23. V »Copiarium dipl. Przemislaeum« (univ. bibl. Praž. VI A 7) na l. 34 zapsáno privilegium to podle registratury krále Václava. Privilegium stejného znění dáno bylo 17. března 1401 od krále Prachatickým (Čelakovský, Privilegia II, 949).

[164]) Originál německý v archivě m. Litomyšle č. 19. Druhý svědek tu sluje »Jan Stach der elder von Chynow«. Siebmacher-Kadich, Mähr. Adel str. 243 uvádí rod »Stachy von Grienau«.

[165]) Archiv Český II, 470.

[166]) Brandl, Libri Citationum II, 117.

[167]) Tadra, Soudní akta V, 405—406, 408—9, při tom jmenuje se též »Bonczo d. episcopi servitor«.

Po smrti Smila Flašky z Pardubic zdědil jeho statky Arnošt Flaška, ještě nedospělý. Poručníky jeho stali se biskup Jan a Odolen z Lipnice, kteří starali se zejména o statky, jež si vzali v správu. O mladého Arnošta starali se méně. Když Arnošt dostal se do sporu s Jakubem Bedou, farářem v Bedřichovicích, zastupoval ho před arcibiskupským soudem prokurator Slávek[173].

Když r. 1411 vypukl spor mezi Budějovskými a Jindřichem z Rožmberka o některé záležitosti ještě z roku 1394, vložil se do sporu nejen biskup Jan, nýbrž i kanovníci. Kanovník Dominik vyznal 9. prosince 1411 ve Svitavech českým svědectvím, že byl roku 1394 v kanceláři královské v čas, kdy za pobytu krále Václava IV. řídili správu země markrabě Jan a arcibiskup Olbram, ti pak tehdy u jeho přítomnosti srovnali Budějovské s Jindřichem z Rožmberka. Listy o to však nedokonány, ježto to odloženo bylo do příjezdu králova, z toho pak plynuly všechny spory. Biskup Jan učinil tomu konec svou výpovědí, o níž nám bližšího známo není[174].

Za to ještě za života Jindřicha z Rožmberka počal se velký spor, v nějž biskup Jan činně zasáhl a jenž propukl až v zjevnou válku. Švagr biskupa Jana Jindřich z Dubé na Humpolci byl u starého markraběte moravského Jošta oblíbenou osobou jakožto horlivý člen jednoty panské. Byl často na jeho dvoře, kde se stýkal s Petrem Malovcem z Malovic. Žili oba v dobrém přátelství, jež však smrt markraběte Jošta 17. ledna 1411 porušila. Nastaly spory, v nichž

---

[168] Tadra, Soudní akta V, 408.

[169] Brandl, Libri Citationum (půhony Olomoucké) II, 117.

[170] Ibidem II, 268.

[171] Ibidem II, 294.

[172] Archiv Český II, 373 (Reliquiae Tabularum II, 67); mezi svědky jmenuje se též Mikuláš Skála z Němčic a Petr z Radhoště. Zdechovice jsou ves u Přelouče, tedy v Litomyšlské diecési.

[173] Tadra, Soudní akta VI, 221, srv. str. 113.

[174] Archiv Český III, 275–276. Zachovala se jen kopie v archivu Třeboňském, originál byl zapečetěn »prstenem a signetem« kanovníkovým.

Jindřich z Rožmberka ujímal se Malovce jakožto mana svého. S ním držel též opat Zelivský a jmenovaný již Odolen z Lipnice. Malovec podával se pánu z Dubé na mocnou výpověď Jindřicha z Rožmberka, ten však odkázal jich spor na Čeňka z Wartmberka. Učinil tak snad pro nemoc, neboť hned r. 1412 zemřel. Poručníkem Rožmberským stal se Čeněk z Wartmberka, na nějž tím přešla i zodpovědnost za jednání Malovcovo. Pan Jindřich z Dubé upomínal proto 27. září 1412 pana Čeňka o nápravu[175], ale zdá se, že marně. Proto obrátil se na svého švagra, Litomyšlského biskupa Jana, jenž pak skutečně věci sám se chopil a vzal ji za svou. Bylo to však v době, kdy biskup Jan byl zaneprázdněn spory theologickými tou měrou, že nezbývalo mu mnoho času. V Praze u zemských desk v ulici u sv. Jiljí sešel se se svým švagrem a řekl mu, že Malovec se podal na jeho biskupovu výpověď, s čímž pan Jindřich ovšem souhlasil. Biskup zavázal prozatím obě strany k shodě, než by je přivedl k roku a spor jejich utišil. Tak bylo na konci r. 1412, kdy Malovec napadl znova lidi pana Jindřicha a zloupil je[176]. Toto porušení slibu Malovcovi značně uškodilo. Biskup Jan proti němu zakročil a ne bez účinku.

Biskup Jan poslal své dvořany švagru svému na Humpolec, aby pomáhali proti Malovcovi. S Čeňkem z Wartmberka, s nímž byl biskup v dobrém přátelství[177], smluvil sjezd v Jindřichově Hradci v neděli 5. února, ale pro pilné zaměstnání s věcí husitskou listem 2. února 1413 panu Čeňkovi odřekl, požádav ho »po panu Pískleti«, chce-li za Malovce státi a práv být čili nic[178]. Malovec obrátil se sice také k biskupovi, ten však žaloval na něho přímo králi, nejv. hofmistru a pánům zemským, jemu pak odvětil 3. února 1413 velmi důtklivě, jak může po tom všem pana Jindřicha vinit z bezpráví[179]. Páni z Kunštátu horlivě se sporu súčastnili a sice jako prostředníci. Erhart z Kunštátu a Boček z Poděbrad byli o to u biskupa v samé Litomyšli. Herart z Kunštátu přijel k České Třebové, kde se s ním biskup sjel. Pan Herart měl i jiné starosti pro spor s Lackem z Kravař, do něhož byl zapleten i Hanuš, kníže Ratibořský, jenž slíbil přijeti 12. února do Lanškrouna na rok stran. Biskup však chtěl, aby rok se konal v Litomyšli, neboť prý v Lanškrouně »takového způsobu« není. Biskup proto hned 7. února zval též Čeňka z Wartmberka, aby přijel do Litomyšle »jako do svého domu a zvláště pro sv. Viktorina« a prosil o rychlou odpověď, aby ještě 11. února (v sobotu před sjezdem) mohl dát zprávu panu Herartovi[180]). O záležitost Malovcovu poslal k němu svého purkrabího Bernarta hned 8. února, kdy dostal jakous zprávu po poslu z Humpolce. Purkrabí dojel až do Jindřichova Hradce, ale pana Čeňka nestihl, odjel někam z kraje, odpověděv biskupovi, že chce, aby byl mír mezi Jindřichem z Dubé a Malovcem podle výpovědi některého ubrmana. Biskup mu odpověděl 12. února, že s tím ovšem souhlasí, vždyť pan Jindřich vždy se na ubrmany podával, aby však mu Malovec na důkaz dobré vůle napřed vrátil, co mu vzal[181]). Spor mezi biskupem a panem Čeňkem, v jednání ne dost upřímným a horlivým, nebyl po chuti jich přátelům, kteří neradi viděli takové drobení strany někdy panské, jež hnutím husitským nabyla nového významu. Erhart z Kunštátu napomínal pana Čeňka z Litomyšle 15. února 1413, aby byl s biskupem za dobré, neb v něm má »velmi dobrého přítele«, jenž se mu hodí k jiným, znamenitějším věcem než Malovec. Již to by mohlo Čeňkovi škodit, kdyby ho biskup »zavedl v nepřízně a lecjaké řeči«, nabízí se, že strany smíří, ježto »hospodář zemský i rozliční jeho podruhové rádi by, aby jinak bylo mezi vámi«[18]). Sám král Václav IV., známý svým odporem proti šlechtické svévolnosti, zle se horšil na Malovce, ač Jan z Hradce se přimlouval za něho; jistě ne příliš horlivě, byl sám v nějakém sporu s Čeňkem z Wartmberka[183]). Tohoto upomínal biskup znovu 25. února o konečnou odpověď, neboť již se chýlilo k válce, když k násilí Malovcovu nikdo se neznal[184]). Čeněk téhož času poslal k biskupovi Bočka z Poděbrad, ten však zároveň 25. února mu psal, že nevydá-li zajaté vězně a uloupené zboží, že bude zle[185]). Král sám již 20. února nařídil biskupovi, aby sebral své vojsko proti Malovcovi, též jiným pánům; vojsko královské pak vytáhlo pod Vikéřem z Myšlína, purkrabím hradu Pražského. Vojsko královské, panské i biskupské mělo se strhnout 1. března u Načeradce a 2. března oblehnout Malovce na Pacově[186]). Čeněk z Wartmberka ospravedlňoval se u krále i nejv. úředníků zemských[187]), ale král Václav mu 3. března odpověděl odmítavě, že Malovce nutno potrestat, proto aby Vikéřovi z Myšlína postoupil Pacov, a sám aby se postavil před pány[188]). Podobně psal panu Čeňkovi biskup Olomoucký

---

[175] Archiv Český II, 520.

[176] Archiv Český II, 518—520.

[177] Biskup obstarával korrespondenci mezi p. Čeňkem a knížetem Hanušem Ratibořským (Archiv Český II, 521).

[178] Archiv Český II, 520—521.

[179] Ibid. II, str. 521.

---

[180]) Ibid. II, 522.
[181]) Ibid. II, 522—523.
[182]) Ibid. II, 523—524.
[183]) Ibid. II, 524—525.
[184]) Ibid. II, 525.
[185]) Ibid. II, 526.
[186]) Ibid. II, 525.
[187]) Ibid. II, 526—528.
[188]) Ibid. II, 528.

Kunrát z Vechty, že jinak král se nesmíří, též Jan z Hradce, hofmistr království Českého[189]. Biskup Jan psal Čeňkovi 11. března, že svůj vojenský lid na rozkaz králův poslal proti Malovcovi[190]. Více o tomto sporu nevíme. O rok později (1414) stal se Čeněk z Wartmberka nejv. purkrabím Pražským, tedy byl již zase v přízni královĕ.

O nejdůležitějších událostech města v této době promluvíme na jiném místě. Bylo to zřízení dvou nových cechů, nejprve ševcovského (5. května 1413), potom sladovnického (5. března 1415), jichž artikule složeny byly podle vzoru cechů v Králové Hradci, a vystavění radnice na obecní náklad. Obě tyto události byly jakousi protiváhou škod, jimiž trpělo město a jeho obchod pro politiku biskupovu.

Z hospodaření biskupa Jana Železného na statcích biskupských nejdůležitější jest osvobození vsí biskupských od odúmrtí. Nepřirozenost odúmrtního práva, podle něhož statek, o němž nebylo kšaftu, nespadal na pravé dědice, nýbrž na pána, zde tedy na biskupa, pociťována byla na konci 14. století velmi mocně, což vedlo k hojným a znamenitým sporům. Biskup Jan byl z prvních, kteří se přihlásili k humanní straně proti odúmrtí a sice nejen theoreticky, nýbrž i prakticky, rozhodným skutkem. Vydal 4. února 1412 privilegium s přivolením kapituly, jímž odpustil »všechny nápady všech statkův movitých i nemovitých, kteříž po smrti lidí poplatných našich na předky naše i na nás spadati obyčejně měly, lidem poplatným našim«. Privilegium, stvrzené pečetmi biskupa i kapitoly (v jejím čele převor Jan, kustos Martin, kantor Vavřinec, scholastik Jakub), vztahovaly se na tyto vsi: Oujezd, Osík, Litrbachy, Janštorf, Němčice, Dvořice, Svinau, Strakov, Kozlov, Třemošnou, Lezník, Karli, Květnou, Seč Vidlatou, Chotěnov, Morašice, Říkovice, Bohňovice, Sedlištky, Nedošín, Mikuleč, Semanín, Lačnov, Koclířov (Kecendorf) a Heřmanice, náležející »k biskupství a stolu« biskupskému[191]. Před tím již r. 1407 dal podobné osvobození od odúmrtí městu České Třebové[192], jež zbavil r. 1412 též robot k hradu Lanšperku náležitých. V toto druhé privilegium pojata i předměstí horní a dolní Párník a vesnice Ostrov,

---

[189] Ibid. II, 529.

[190] Ibid. II, 530—531.

[191] Originál latinského hamfeštu biskupova, u něhož pečet biskupova chybí, kapitulni však visí, chová se v archivě m. Litomyšle č. 30. Český překlad vydal Jos. Kalousek, Pam. Arch. X, 357-360 podle urbáře panství Litomyšlského z r. 1557. Jelínek I, 254 místo Heřmanic uvádí Hermerštorf.

[192] Originál v archivu m. České Třebové silně porušen (vídimovaný opis od rady m. Litomyšle z r. 1564). Srv. Pam. Arch. IX, 309.

Kunžvald, Helvíkov, Skuhrov, Rybník, Zhoř a Dlouhá Třebová. V náhradu za robotu měli lidé tu osedlí platit ročně z jednoho lánu 20 gr.[193]). V České Třebové náleželo biskupovi i fojtství[194]). Biskup Albert z Šternberka dal podobné privilegium svému městečku Dědicům už 29. června 1372[195]). Z jiných činů biskupových zmiňujeme se o prodeji svobodné rychty ve vsi Květné, již prodal 3. února 1416 Matějovi z Lubné za 90 kop grošů pražských[196]).

* * *

Konečně musíme si všímnouti duchovní správy biskupství a osob, jež vedle biskupa ji vedly. Při vybírání berně zemské byl biskup Litomyšlský vyňat z placení její spolu s statky komorními, arcibiskupem Pražským, proboštem Vyšehradským, pány z Rožmberka a klášterý[197]). Poměr diecése Litomyšlské k diecési Pražské byl velmi úzký. Arcibiskup Jan z Jenštejna oznámil biskupovi Litomyšlskému 31. srpna 1395, že Mikuláš Puchník stal se generálním vikářem[198]). Kněží volně přecházeli z jedné diecése do druhé, měníce své fary: 13. srpna 1392 Blažej farář v Lutobořicích Litomyšlské diecése stal se farářem v Poloni v Pražské diecési za jistý plat daný generálním vikářům[199]); farář Mikuláš v Ratibořicích Pražské diecése změnil 1. května 1392 s Chvalem farářem ve Svojanově[200]); Jan farář v Skořenicích změnil 19. března 1408 s Vítem, farářem v Nasavrkách.[201]) Nebylo ovšem žádnou výjimkou, dostal-li se kněz z Litomyšlské diecése na vynikající místo v diecési Pražské. O karrieře Mikuláše z Litomyšle a Mikuláše Cinka promluvíme jinde. Mikuláš z Prachovic stal se veřejným notařem (1407)[202]). Řídčeji stal se kněz Litomyšlské diecése přímo farářem v Pražské diecési beze směny, jako Jan praemonstrát z Litomyšle 28. dubna 1395 farářem v Nimburce[203]) a Hyncík kněz z Litomyšle farářem v Holohlavech 13. prosince 1395[204]). Často spory kněží Litomyšlské diecése soudil ne biskup, nýbrž soud arcibiskupský. Patřily sem soudy různého druhu: přirozeně náležel sem případ, když 9. května 1393 Matiáš, farář v Příbrami, postoupil své důchody věřiteli svému Václavovi knězi z Seče Litomyšlské diecése[205]). Jindy byl to spor faráře Litomyšlské diecése s šlechticem Pražské diecése, na př. spor Vavřince faráře v Slepoticích s Anselmem z Ronova 6. července 1407, jenž došel appellací až k římské kurii[206]), jindy obráceně spor faráře Pražské diecése s šlechticem Litomyšlské diecése, na př. Děvíka z Litětína s Václavem farářem v Krněvicích o nadání na pamět otce jeho Držka a manželky Elšky 30. května 1393[207]). Také přiznání dlužní konala se před tímto soudem a sice i když farář Pražské diecése přiznával se k dluhu člověku Litomyšlské diecéce (farář v Rovném Václav Kokeš 7. listopadu 1407 Šimonovi z Litomyšle a manželce jeho Kateřině na 75 gr.[208]) i obráceně když farář Litomyšlské diecése se přiznával člověku Pražské diecése (farář Jan v Smrčné 1. října 1406 spolu s Janem z Olbramovic studentem Mikulášovi měšťanu Pražskému u sv. Jiljí, od něhož koupili ornáty za 2 kopy gr.[209]). Někdy dostala se fara Litomyšlské diecése úplně do cizích rukou: fara v Chrudimi náležela klášteru Břevnovskému, jenž sem dosadil mnicha Jaroše. Ten však 14. prosince 1392 dosadil si sem nájemníka,[210]) brzo pak upadl o faru v spor s Janem z Mašova, farářem též Pražské diecése, což rozhodnuto bylo 21. října 1394 samým papežem Bonifácem IX.[211]). O stycích s diecesí Olomouckou nemáme tolik zpráv. Nejzajímavější jest udání Matiáše kněze Olomoucké diecése, že byl vysvěcen v Litomyšli.[212]).

---

[193]) Listina v archivu m. České Třebové, srv. ibidem.

[194]) Podle nejstarši gruntovní knihy m. České Třebové se zápisy od r. 1328 prodal Zdeněk z Postupic 1440 toto biskupské fojství. Srv. ibid. str. 310.

[195]) Codex Moraviae XIII, 541.

[196]) Urbář panství Litomyšlského z r. 1557.

[197]) Palacký, Über Formelbücher II, 138.

[198]) Borový, Libri Erectionum IV, 456.

[199]) Tadra, Soudní akta III, 74.

[200]) Ibid. III, 39.

[201]) Ibid. VI, 219.

[202]) Ibid. VI, 152, 207. Čelakovský, Privilegia II, 1130.

[203]) Emler, Libri Confirmationum V, 216.

[204]) Ibidem V, 242.

R. 1396 vypukl spor mezi biskupem Janem a Václavem farářem ve Vysokém Mýtě, tedy knězem Litomyšlské diecése, jenž též dostal se před soud arcibiskupský. Spor sám vznesen na rozhodnutí arcibiskupa Olbrama, jenž 28. července jmenoval za sebe mistra Jana Kbela, officiála Pražského arcibiskupství, vždy po čas své nepřítomnosti[213]). Biskupa zastupoval jeho prokurator mistr Petr. Jednáno na soudě konsistoře o to 15. srpna, 6., 13. a 19. září, avšak o předmětu sporu ničeho se nedovídáme[214]. Nastala však potom mezi stranami shoda, neboť farář Václav jmenuje se potom 19. srpna 1398 v Litomyšli mezi účastníky jednání biskupova s kapitulou[215].

---

[205]) Tadra, Soudní akta III, 131—132.

[206]) Ibid. VI, 29—30, 32. Podobný spor byl 3. ledna 1408 mezi Pavlem farářem v Žestokách Litomyšlské diecése a Václavem panošem ze Svatého pol (ibid. VI, 161).

[207]) Ibid. III, 136—137.

[208]) Ibid. VI, 119.

[209]) Ibid. V, 223.

[210]) Ibid III, 103.

[211]) Originál perg. v archivu Musea Král. Českého.

[212]) Tadra, Soudní akta III, 68 k r. 1392.

[213]) Ibid. III, 187.

Z církevních úředníků biskupství Litomyšlského nejvýše stáli officiálové, jichž známe několik. Pavel z Chocně, r. 1374 kanovník Vyšehradský[216], přijal faru v Poličce, ale r. 1385 resignoval na tuto prebendu. Jmenuje se té doby bakalářem dekretálního práva[217]. R. 1389 byl officiálem Litomyšlského biskupství, jak se jmenuje ve sporu augustinianského kláštera v Třeboni s farním kostelem v Lišově, v němž byl rozhodčím[218]. Po něm Jakub Bušek, též bakalář dekretálního práva, sluje r. 1397 officiálem biskupství Litomyšlského s titulem generálního vikáře »in spiritualibus«[219]. Opatřoval listiny pečetí »vicariatu dvoru Litomyšlského«[220]. Podobné místo zaujímal po něm Jan z Kolína jinak z Němčic, officiál a generální vikář biskupství Litomyšlského, jenž se jmenuje 30. října 1406[221]. Officiál biskupský Mikuláš řečený Kakabus obdržel 26. listopadu 1401 prebendu oltářníka u sv. Brikcí v kathedrálním chrámě v Olomouci, když jej byl k místu tomu navrhl patron oltáře a častý host v Litomyšli Jindřich, probošt augustinianského kláštera v Lanškrouně[222]. Officiál Jan z Řepník byl vedle toho děkanem ve Vysokém Mýtě (15. května 1409)[223].

Z notářů biskupských známe Víta syna Petrova z Lomnice s titulem »notarius publicus et notarius actorum curiae Lutomislensis et scriba causarum« (1397)[224], Šimona syna Mikulášova z Prahy (30. října 1406)[225]. Notář biskupův Václav soudil se s Filipem z Dačic jinak ze Znojma před soudem konsistoře Pražské, kdež 7. září 1408 učiněno mezi nimi příměří[226]. Šimon z Prahy, bakalář církevního práva (27. listopadu 1417), byl notářem na samém konci Litomyšlského biskupství[227]). Zvláštní postavení měl Trojan, farář v Janštorfě, jenž byl děkanem obvodu Litomyšlského[228]).

---

[214] Tadra, Soudní akta III, 192, 193, 199, 200.

[215] Brandl, Codex Mor. XII, 432.

[216] Tomek, Dějepis m. Prahy V, 150.

[217] Emler, Libri Confirm. III, 173.

[218] Borový, Libri Erect. IV, 356.

[219] Brandl, Codex Mor. XII, 337.

[220] »Sigillo vicariatus curie Luthomislensis«; zachována pečet na jeho vidimusu listiny augustinianského kláštera v Lanškrouně, daném 21. ledna 1397 (ibid.). Listina má »datum in consistorio Luthomislensi, ubi iura redduntur«.

[221] Brandl, Codex Mor. XIII, 485.

[222] Ibid. XIII, 160.

[223] Orig. v archivu m. Litomyšle č. 29 s pečetí jeho. Jelínek I, 200 jmenuje kustoda Martina Řepku officiálem, ale bez dokladu.

[224] Brandl, Codex Mor. XII, 338. Tadra, Kanceláře str. 143.

[225] Brandl, Codex Mor. XIII, 485.

[226] Tadra, Soudní akta VI, 336.

Z kapituly jmenují se převorové Jan (1398—1406)[229]) a Petr (1419)[230]), kustodové (faráři kathedrálního chrámu) Henslín (1398—1406)[231]) a Martin Řepka (1418—1419)[232]), kantor Libuše (1398—1406)[233]) a scholastik (farář u sv. Klimenta) Petr (1398—1415[234]), prokurator Petr (1406)[235]), Mikuláš (1419)[236]), kanovníci Blažej, Jan ze Sloupnice, mistr Záviš ze Zab, doktor práva církevního[237]), Petr farář v Svitavách (zemřel 1419), Václav farář v Morašicích 1419[238]), klerikové Blahut, Viktorin a Petr z Litomyšle (1406)[239]), Mikuláš z Prahy, bakalář svobodných umění, Jan ze Zábřeha, Štěpán ze Zábřeha (1397)[240]) a j. Rektor školy mistr Hašek se svou manželkou Markétou držel 1405 dům v městě[241]). Bližší zprávy mimo faráře u sv. Klimenta Petra máme o Martinovi Řepkovi, kustodovi kapituly a faráři kathedrálního chrámu. Řepka obdržel od biskupa Jana dvůr s 8 pruty role na podměstí mezi pozemky Blažka Kužela a Jindřicha z Janštorfa na opravu stavby kostela Litomyšlského, prodal jej však s povolením celé kapituly jmenovanému Blažkovi Kuželovi a manželce jeho Ance i jich dědicům, obdržev 10. října 1418 vše hotově zaplaceno[242]).

Služebníci a úředníci i dvořané biskupovi byli: kaplan Marian (1400—1403)[243]), Petr (1400)[244]) a kněz Jan ze Skutče (1397)[245]) maršálek Přibík (1403)[246]), purkrabí hradu Litomyšlskéh

---

[227]) Archiv m. Litomyšle č. 25. Nevíme, byla-li to táž osoba jako Šimo Mikulášův z Prahy.

[228]) Liber inscriptionum č. 115 str. 88.

[229]) Codex Moraviae XII, 431, XIII, 110, 133, 485.

[230]) Liber inscriptionum č. 115 str. 126

[231]) Codex Mor. XII, 431, XIII, 133, 485.

[232]) Liber inscript. str. 119, 126.

[233]) Codex Mor. XII, 431, XIII, 485.

[234]) Codex Mor. XII, 431, XIII, 485. Liber inscript. č. 115 str. 37, 106.

[235]) Codex Mor. XIII, 405.

[236]) Liber inscript. č. 115, str. 126.

[237]) Ibidem.

[238]) Memor. Pessinae in Dux, Jelinek I, 275.

[239]) Brandl, Codex Mor. XIII, 485.

[240]) Codex Moraviae XII, 338.

[241]) Liber inscript. č. 115, str. 34.

[242]) Liber inscriptionum č. 115, str. 115. Jelinek I, 200 cituje týž pramen, [illegible] před sv. Havlem (15. října) 1414.

[243]) Codex Mor. XIII, 32. Liber inscript. č. 115, str. 19.

[244]) Brandl, Codex Mor. XIII, 32.

[245]) Cod. XII, 338.

[246]) Liber inscript. č. 115, str. 19.

Purkart z Plotiště (1419)[247], komorníci Vaněk (1415) a Beneš z Luže (1419)[248], kuchař Vaněk (1405)[249], dvořané Jan Mladec z Branné (1397), Petr a Přibík bratří z Týnice a v Chroustovicích (1404), o jichž nadání ke kostelu kathedrálnímu viz nahoře, Mikuláš Dachs z Fridlandu dříve jmenovaný, Bernart Dachs z Fridlandu, jenž r. 1412 svůj dvůr v Starých Litrbaších postoupil Václavovi Miříkovi[250], a j. Biskup byl k svým lidem štědrý, dával jim domy v městě (služebníku Václavovi dům u rybníka)[251].

Tím přerušujeme vypravování o biskupovi Janu Železném, ponechávajíce zprávy o konci jeho biskupování k jinému místu. Ruch místních dějin byl za něho znamenitý, Litomyšl děkuje mu mnoho. Byla to však mohutná osoba historická, jež tehdy znenáhla stanula mezi nejpřednějšími lidmi u nás. Boj proti husitství je hlavní a životní úkol biskupa Jana Železného.

* * *

---

[247] Liber inscript. č. 115, str. 120.

[248] Ibid. str. 102 a 126.

[249] Ibid. str. 33.

[250] Ibid. str. 83.

[251] Ibid. str. 119.

VI.

Počátky husitství. Mikuláš z Litomyšle.

Stav církve. Význam panských bojů proti králi Václavovi. Jan Železný. Reforma duchovenstva. Nemravnost kněží. Mikuláš Cink z Litomyšle. Simonie. Oféry, odpustky, pouti, zázraky. Počátky kacířství, hloubání o velebné svátosti. Mikuláš z Litomyšle. Jeho činnost universitní (professor, děkan, rektor) i mimouniversitní. Jeho význam národní. Poměr k Husovi. Přívrženec Wiclifův. Jeho význam professorský. Předchůdce Husův. První přívrženci a odpůrci Husovi z Litomyšlska.

V dějinách Litomyšlského biskupství odráží se tehdejší stav církevní velmi názorně. Hierarchická síla její roste, nejvyšší klerus nabývá postavení suverénů, tvoří se církevní státy v politických státech. U nás Jan ze Středy zahajuje řadu takových biskupů-knížat, jimž jsou záležitosti státní a světské vůbec nad otázky mravů a víry; vrcholí pak tato řada v Janu Železném. Bezohledný, energický nepřítel vlastního krále, ustavičnými pletichami rozbíjející a zase utvářející politické strany šlechtické, při tom nádhery milovný a vojensky bojovný Jan Zelezný jest ideál preláta, jak byl po chuti tehdejším hlavám církve. Jest pak zajímavo, že tento prototyp předhusitského kleru u nás, jenž potom došel i klobouku kardinálského, nedošel Pražského arcibiskupství, na jehož stolci seděli lidé mnohem slabší, menší. Již to ukazuje změnu v náladě doby. Kdyby Jan Železný byl přišel jen o několik málo desítiletí dříve, byl by stoupal nepoměrně rychleji v své karrieře hierarchické a byl by došel zcela jinam. V době však, kdy žil, měl proti sobě dva činitele: krále a hnutí husitské. Ukázalo se pak, že v těchto činitelích byl zárodek pokroku historického, nikdy ničím nepřekonatelného. Zbývalo tedy Janu Železnému jen bojovat proti nim. Bojoval silně, ale nezvítězil, protože proti historickému proudu vůbec není možno zvítězit.

Boje panské jednoty proti králi Václavovi neuvádějí se v spojení s hnutím husitským tak, jak by zasluhovaly. Nebylo tu ovšem spojení příčinného mezi hnutím náboženským a stavovským, avšak již současnost jich uvádí je v souvislost. Opposice krále Václava proti duchovenstvu nevyvolala hnutí husitské, ale uspíšila jeho propuknutí. Snahám o reformu církve dána tu sankce nejvyšší hlavou státu. Trestání duchovenstva zmenšilo důvěru v jeho nedotknutelnost a vyvolalo přání nezastavit se jen u některých, nýbrž reformovat celek, ne-li po dobrém, tedy třeba i po zlém. Účastenství Jana Železného v těchto bojích proti králi má proto i svůj význam náboženský. Nemohl ovšem biskup vědět, co v brzké době nastane, ale instinktivně musil tušit nebezpečenství pro hierarchičnost církve. Odtud jeho úpornost v tomto boji, jenž přece stavovsky byl mu neb mohl mu být dosti cizí. Král v boji tom časem podléhal, zde se mohl Jan Železný těšit některými úspěchy; byly to však úspěchy velmi zevnější, zdánlivé. Jádro leželo hloub a toho biskup nezdolal.

Hnutí husitské hlásí se především snahou po reformě duchovenstva. Kněžstvo v 14. století upadlo velmi hluboko ne tak intellektuelně jako morálně. Úpadek jeví se nejrůznějšími směry. Neobmezená moc biskupů měla za následek zpyšnění, libovůli jich jednání; byl-li to muž silný, zdravý, prudký, stával se často skutečným vojákem (Jan Železný). Byl-li povahy měkké, ukazoval svou moc nádherou v rouchu i živobytí (Jan ze Středy). Oboje působilo na lid obecný velmi odpudivě. Když v té době šířily se překlady písma svatého v národních jazycích, mohl lid číst sám dojímavé líčení života Kristova a tu musil se ptáti: kde jest pokora, chudoba a láska Kristova u jeho »náměstků«, jak se biskupové nazývali? Nemravnost nakazila duchovenstvo od nejvyššího do nejnižšího. U nás nejvolnějších mravů byl Jan ze Středy, zjevně se hlásící k rozkoším prožitým s tou renaissanční otevřeností, s níž později papež Pius II. opěvá své dítě a papež Alexander VI. zjevně své syny chová na svém dvoře[1]). Jan ze Středy byl však muž geniální, světák ne tak zkažeností mravů jako prvním ovanutím nových ideí renaissančních, uvolňujících z těsnosti středověké obratem k antickému názoru na svět. Horší byl Petr Jelito, jenž pro své nemravy musil opustit Magdeburk. Opravdový zkažený duchovní, o jakých mluví reformatoři té doby, byl Mikuláš Cink, rodem z Litomyšle, jenž r. 1388 stal se kanovníkem Vyšehradským a byl jím do r. 1413[2]). Z nejhorších míst v Praze, kde se páchaly největší necudnosti, byl hampejs na faře u sv. Jana na Zábradlí, jejíž farář byl pověstný hráč, opilec a nemrava. Tuto faru navštěvoval též horlivě kanovník Cink. Když však konána důkladná visitace, vyneslo se to na něho udáním Prokopa, faráře u sv. Linharta na Starém městě Pražském[3]). Že by byl proto trestán, o tom neslyšíme, kanovníkem zůstal nerušeně dále. Chodilyť tehdy nevěstky do domů kanovníků a kapituly veřejně[4]). Lepší asi nebyl Pavel z Litomyšle, r. 1408 kanovník (vikář) u sv. Jiljí na Starém městě Pražském[5]).

---

[1]) Summa Cancell. (Tadra) č. 56, str. 42.

[2]) Tomek, Dějepis m. Prahy V, 151.

Že takoví duchovní o svěřený sobě kostel mnoho se nestarali, je samozřejmo. Počal-li pak kněz, o němž bylo známo, že si hledí jen pití, vrchcáb a ženin, kázat, pohnulo jeho slovo posluchači jistě velmi málo. Z toho všeho vyplynul zlořád, jenž musil duchovenstvo připravit o poslední zbytek autority. Úřady a beneficia duchovní obsazovala se vesměs simonisticky, totiž kněz, který chtěl nějaké obročí obdržet, musil platit na všechny strany, od papeže až dolů na písaře konsistoře. Proto když na př. kněz obdržel faru, mohl říci, že si ji koupil a proto první jeho starostí bylo, aby své peníze dostal zpět. Dřel osadníky platy nejen z pohřbů, nýbrž i za svátosti, nutil je k oférám a p., až své »ovečky ostříhal«. Nechtěl-li se s lidem mořiti, pronajal faru nájemníkovi a sám užíval světa, jak mu bylo libo. O nevážnosti lidu k takovému »nájemníku« netřeba se zmiňovat. Šimon, klerik z Litomyšle pronajal si tímto způsobem faru od faráře v Hovorčevsi 18. května 1403[6]). Týž Šimon naučil se brzo obchodovat s kněžskými důchody. S farářem v Kornicích Dominikem učinil 17. února 1404 smlouvu, podle níž mu měl dát farář 10 hřiven čistého zlata, začež mu Šimon slíbil opatřit od kurie Římské dvě »kommisse« v jeho appellační při. Šimon měl jít o to sám do Říma. Kdyby pak to z Říma nepřinesl, měl propadnout tehdy velmi lacinému trestu, klatbě, vyobcování z církve[7]). Tohoto prostředku užívali kněží tehdy velmi rádi: nezaplatil-li mu osadník dluh neb často i ne dluh, vyobcoval ho farář z církve.

Snaha po vymámení peněz zvrhla se často nejen v lakomství (u Jana ze Středy), nýbrž i v horší úkazy. V době, kdy církev vrhla všechnu svou energii na zvýšení pompy, zevnějšího lesku bohoslužby, užito bylo všech prostředků, aby lid tím byl omámen a aby tím více platil. Konány často oféry, při nichž lid skládal na oltář peníze, vydávány odpustky, jež se veřejně prodávaly (o jich udělení u nás bylo často zmíněno). Nemohly při tom chybět pouti, jež měli nejraději mniši. Poutníci nechávali v poutním místě mnoho peněz, i tím, co utratili, i tím, co na mše a oféru obětovali. Největší přitažlivost měla ovšem ta poutní místa, jež se mohla vykázat nějakými zázraky. Nebylo-li zázraků, opatřovaly se za každou cenu. Nejoblíbenější byl tehdy zázrak, že posvěcená hostie potila se krví, na znamení, že jest to pravé tělo Kristovo. Také v Litomyšlském biskupství, jak víme od nejvěrohodnějšího svědka, od samého Husa8), prováděny takové zázraky, ale podvodně. Když došlo k výslechu kněží při tom zúčastněných, vyznali, že sami vlastní krví hostii zkrvavili. Na kterém místě by se to bylo stalo, nevíme.

---

[3] Tomek, Dějepis m. Prahy III. 245—246.

[4] Tomek, Dějepis m. Prahy III. vylíčil tehdejší stav duchovenské nemravnosti [illegible] s klidem a nepředpojatostí sobě vlastní. Obraz ten, podle [illegible] [illegible] barvami opravdu křiklavými.

[5] Tomek, Děj. m. Prahy V. 162.

[6] Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské IV, 220.

[7] [illegible] II, [illegible]

Již tento život kněží byl by stačil k vyvolání reformního hnutí husitského. O reformu zasazovali se nejen lidé světští, nýbrž i, a to ještě více, lidé duchovní sami, kteří ovšem znali všechny neřesti ty nejlépe a nejtíže cítili úpadek svého stavu. Z kněžstva vyšel sám Hus, ale již před ním skoro po půl století ozývají se hlasy po reformě kněžstva. Také z Litomyšle a okolí vedle uvedených špatných kněží vyšli kněží dobří, ano vzácní, tím vzácnější, čím řídčejší byl tehdy zjev dobrého kněze. Promluvíme hned o nejlepším z nich, dříve však všimneme si i druhé stránky husitského hnutí.

Reformní hnutí, volající po nápravě mravů duchovenských, bylo hnutí lidové, v tom smyslu laické. Nešlo tu o reformu církve neb dokonce dogmatu, nýbrž jen o reformu kněží. Vedle toho však vane 14. stoletím u nás i v cizině jiný proud, odborně theologický, jenž jde v reformě dále, vidí souvislost úpadku mravů s církevními dogmaty a proto žádá důkladnou reformu ve všech směrech. Hlavní z nich byl v Anglii Wiclif, jehož spisy vyvolaly i u nás podobné myšlenky a snahy. Hus stojí mezi oběma proudy uprostřed, kloní se více k prvnímu, ale neuzavírá se druhému. Jednotlivé zjevy kacířství, jak církev nazývá odchylky od svých dogmat a předpisů, objevují se již v 14. století a též na Litomyšlsku. Matiáš Herex byl kněz Olomoucké diecése, přišel však do Litomyšle a zde byl vysvěcen. Dostal se potom do Kutné Hory za kazatele, brzo však pohnán byl před soud konsistoře Pražské pro bludné články, jimž prý na kázání učil. Při výslechu 24. července 1392 byl viněn z těchto bludných vět: 1) řekl prý, že processí o božím těle v Kutné Hoře slavené je ku poctě spíše ďábla než boží; 2) že kdo šli při processí, klaněli se čertu

---

8) Erben, Spisy M. J. Husi II. 183: »Jakož se přihodilo v mnohých miestech a zvláště v Litomyšlském biskupstvi, v němž sú byli kněžie krví svú oplatek zkrvavili; ale potom, když sú zkúšeni, přiznali sú sě, že sú to učinili«.

a ne bohu; 3) že při processí nesli ďábla; 4) že se kněží tu shromáždili jen pro peníze; 5) že svíčky o processí jsou pýcha ďábelská; 6) že prý se modlil, aby Bůh deštěm processí zkazil. Kněz Matiáš se hájil; druhou větu a třetí popřel docela, tvrdě, že věří, že při processí byl nesen Kristus; první větu opravoval, že řekl, že processí o božím těle je spíše pro pýchu a marnost než slávu boží; čtvrtou, že se kněží shromáždili pro prázdnou slávu; pátou, že jsou svíčky k lidské chvále[9]. Zdá se, že žaloba v něčem upřílišnila, že však kněz zase u výslechu něco upřel. Avšak i to, k čemu se přiznal, je na tehdejší dobu velmi silné. Hlásí se tu o slovo racionalismus, jenž znenáhla podkopával víru v přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní, až u Táborů padla docela. Litomyšlsko zůstalo odtud jevištěm všech věroučných sporů, všechny strany, zvláště radikální, zapustily tu své kořínky a uvidíme, jak věty, zde v katolickém 14. století pronesené, se nám vrátí v Jednotě Bratrské i v malých sektách, jež pod úhrnným jménem Adamitů dosud nezmizely z Litomyšlska. Uvidíme, že Litomyšlsko jest klassická půda náboženského racionalismu a tím sektářství všeho druhu.

Z vynikajících mužů strany reformní přišlo několik do styků s Litomyšlí. Jan z Milheimu, zakladatel kaple Betlemské a úředník královský, přijel 30. srpna 1400 do Litomyšle, kde tehdy bydlil král Sigmund, aby ho pozval ke králi Václavovi IV. do Prahy[10]. Nejznamenitější však muž této strany po Miličovi a před Husem vyšel přímo z Litomyšle.

Mikuláš z Litomyšle, učitel Husův, jeho přítel i horlivý přívrženec, jenž však na počátku hnutí Husem způsobeného zemřel, jest z nejzajímavějších a nejsympatičtějších postav v našich dějinách. Bohužel nemáme o něm tolik zpráv, aby jeho obraz mohl být vykreslen s tou podrobností, jíž by význam jeho zasluhoval[11]. Narodil se v Litomyšli brzo po r. 1350[12]. Hned v mládí odešel z Litomyšle a vstoupiv na universitu Pražskou, zůstal nejvěrnějším jejím členem až do své smrti. Poslouchal na fakultě svobodných umění zejména professora Blažeje Vlka (Lupus), 17. prosince 1374 podnikl examen bakalářský pod professorem Petrem z Loun[13]. Hned potom počal se připravovat na examen misterský spolu s Petrem z Litomyšle; v lednu 1378 stal se licentiatem a tudíž mistrem[14]). Začal hned přednášeti na fakultě, neboť už 16. května 1380 zvolen byl za examinatora z národa českého, což bylo dovoleno jen mistrům po dvouletém přednášení[15]). Znovu byl volen za examinatora, zastupujícího český národ, k bakalářskému examenu v prosinci 1381, v červnu 1382, v červnu 1383[16]). Z žáků, které examinoval v těchto prvních letech, jmenujeme Štěpána z Vlašimě (16. ledna 1380), Václava z Jičína (10. ledna 1381), Jindřicha z Dubé a Mikuláše z Kouřima (27. října 1381), Štěpána z Staňkova a Čeňka z Chrudimě (v prosinci 1381), Jiřiho z Budějovic a Mikuláše z Hory (5. března 1382), Mikuláše Pizera (12. března 1383), Mikuláše z Újezda (26. dubna 1383), Petra od Helmů (12. července 1383), Materna Lvova (16. října 1383), Mikuláše z Víchova (22. února 1384) z bakalářů[17]) a Štěpána z Kolína, potom kazatele kaple Betlemské, Matiáše z Domažlic, Milotu z Račedic (15. dubna 1383) z mistrů[18]).

---

[9] Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské III, 68.

[10] Brandl, Codex Moraviae XIII, 72.

[11] Ani v literatuře není o něm více psáno. Srv. můj článek v Ottově Naučném Slovníku.

[12] Václav IV. praví o něm, že »a iuventutis suae primordiis dies suos in predicto studio Pragensi continuat« (Čelakovský, Privilegia II, 1089). R. 1374 byl již bakalářem této university.

[13] Monum. Univers. Pragensis I, pars I, 162—163.

R. 1381 upadl mistr Mikuláš do sporu s Václavem Stodolou, prokuratorem biskupského dvoru, jehož předmět však neznáme. Pře vedena byla u soudu konsistoře Pražské. Přísežný posel dvoru arcibiskupského vyznal tu 22. dubna 1381, že pohnal mistra Mikuláše na žádost Václava Stodoly a žádal o stanovení lhůty na 8 dní. Mikuláš protestoval, že se neobjeví před Kunšem ze Zvole jako svým soudcem, a jmenoval za sebe mistra Vavřince, kdežto Stodola jmenoval mistra Jakuba (de Sicca)[19]). Po roce 5. února 1382 Mikuláš jmenoval za sebe universitního pedella Štěpána Červenku. Strážce vězení arcibiskupského Vítek vyznal, že pohnal mistra Mikuláše k prohlášení o při[20]). Avšak Štěpán Červenka hned 7. února zase žaloval tu na tvrdošíjnost Václava Stodoly, že nepodává zprávu o stavu pře, jak termin zněl[21]). O výsledku pře nevíme.

Na jaře 1384 stal se Mikuláš z Litomyšle děkanem fakulty svobodných umění a byl jím do podzimu téhož roku (do 15. října)[22]). Za jeho děkanování učiněno dvojí usnesení, týkající se řádu učení na fakultě: předně aby každý student neposlouchal více čtení (lectiones) než dvě z knih vztahujících se k gradům (examenům) a sice vždy z jiných v zimě a z jiných v létě, a po druhé aby se cvičení (exercitia) nekonala po večeři, nýbrž před večeří o 20. a 21. hodině, kdy se vůbec nemají konati čtení, načež pak 22. hodina aby v létě byla hodina večeře[23]). V době svého děkanství examinoval a promoval mistra Ondřeje z Olomouce (12. dubna 1384) a bakaláře Valtera z Eslingenu (30. května), Jindřicha Memingera a Konráda Arngova (5. června), Petra Kicingera a Jana Kreglinga (1. srpna), Demetria ze Sály (11. října) a poslední den (15. října) Mikuláše z Hrudence a Jakuba z Čáslavě[24]). Brzo po ustoupení z tohoto úřadu (10. prosince 1384) jmenuje se kollegiatem kolleje Karlovy[25]).

---

[14]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 180.

[15]) Ibidem str. 194.

[16]) Ibidem str. 202, 207, 213.

[17]) Ibidem str. 191, 196, 200, 202, 204, 210, 212, 214, 216, 219.

[18]) Ibidem str. 211.

[19]) Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské II, 97.

[20]) Ibidem II, 132. Srv. Monum. Univ. Prag. III, 28.

[21]) Ibidem II, 132.

[22]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 19, 221.

Rok 1384, kdy byl Mikuláš z Litomyšle děkanem, jest památný nejen v dějinách Pražské university, nýbrž v dějinách našich vůbec. Vzmáhající se uvědomění národní sdružilo tehdy poprvé mistry českého národa k boji proti německé převaze na universitě. Boj ten přenesl se potom i do radnice a na ulici a výsledkem jeho byl národnostně český ráz hnutí husitského. Zde Mikuláš z Litomyšle, z nejhorlivějších účastníků tohoto hnutí, poprvé se nám jeví jako skutečný předchůdce snah Husových. Rok 1384, kdy nadvláda Němců na universitě byla skutečně seslabena, byl nutnou přípravou k r. 1409, k plnému vítězství Čechů. R. 1384 jmenují se v čele professorů českého národa z kolleje Karlovy probošt Mikuláš z Rakovníka a mistři Mikuláš z Litomyšle a Petr ze Znojma, z kolleje krále Václava probošt Martin. Ti zastupovali též ostatní mistry 10. prosince 1384 na soudě konsistoře[26]) a skutečně vymohli na arcibiskupovi spravedlivější rozdělení míst kollegiátních mezi národy universitní.

Tyto boje nepřekážely mistru Mikulášovi v horlivé činnosti professorské. Z jeho žáků té doby, jež examinoval, uvedeme Mikuláše z Vodňan a Ondřeje z Želence (27. listopadu 1384), Jana Václavova z Prahy a Jiřího Hynkova (4. prosince), Petra z Kemnic a Martina z Pechláren (6. prosince 1384), Štěpána Vavřincova z Uher (1. ledna 1385), Václava z Jičína a Jana z Házovic (12. března), Štěpána z Stankova (13. března), Jakuba de Sicca (8. července), Filipa v Doecu (27. srpna), Mikuláše Jakubova z Alčic (30. září 1385), Mikuláše z Budějovic a Václava z Roudnice (16. ledna 1386), Matiáše z Poličky a Jiřího z Loun (18. ledna), Matiáše z Opavy (21. ledna)[27]).

---

[23]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 74 a 90—91.

[24]) Ibidem I, 1, str. 242—243.

[25]) Tadra, Soudní akta konsistoře Pražské II, 301.

[26]) Ibidem II, 301.

[27]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 224, 226, 229, 230, 231, 233, 235, 236.

Examinatorem bakalářským byl zvolen 11. března 1386[28]). Před tím 28. února 1386 examinoval Maurice z Bučiny, snad ze vsi u Litomyšle, kde byl svobodný dvůr a usedlá rodina zemanská[29]).

Vrchol karriery universitní přinesl mu hned rok 1386. Na jaře při obvyklém terminu (23. dubna) po přenesení kolleje z domu někdy Lazara žida do domu Rotlebova zvolen byl Mikuláš z Litomyšle za rektora[30]). Po složení úřadu opět na podzim 1386 byl r. 1387 zvolen za examinatora misterského i bakalářského, 1388 jen bakalářského, 1392 opět obojího, 1399 misterského[31]). Z žáků jeho nejznamenitější jsou Ondřej z Brodu (18. března 1387), pověstný potom nepřítel Husův, a Jan z Mýta (22. dubna 1387), krajan Mikulášův a horlivý potom člen university, mimo to Jan Janův z Prahy a Mikuláš z Veltevic (14. října 1386), Mikuláš z Kouřimě (18. března 1387), Mikuláš z Vodňan (22. dubna), Tilman z Gilgenburku (10. října 1387), Petr z Uher a Matiáš z Poličky (26. dubna 1388, mistři)[32]). Odtud examinoval jen zřídka (22. ledna 1396 Sigmunda Vilburka)[33]), mělť jiné důležitější práce a úkoly i úřady universitní. Z vlastní Litomyšle jen 12. září 1388 podnikl jakýs Jan z Litomyšle examen bakalářský[34]).

Po r. 1390 účastní se horlivě schůzí a jednání fakultních a sice jako přední člen fakulty. Spolu s M. Helmoldem zvolen byl 15. října 1391 za výběrčího peněz fakultních[35]). Na schůzi 22. listopadu 1392, svolané zvláště na jeho žádost, žádal mistry o 30 zl. uherských na zástavních statcích pro jistý čas, patrně k nějakým potřebám university. Fakulta svolila s jistou podmínkou o času a o zástavě v židech[36]). Na schůzi 8. července 1393 zvolena byla zvláštní kommisse, jež měla se starat o rozšíření universitních svobod a privilegií Do kommisse zvolen z každého národu jeden přední mistr, z českého Mikuláš z Litomyšle[37]). Kommisse požádala o vypracování některých artikulů starého učitele Mikulášova Blasia Lupa, děkana u Všech Svatých, s nímž mistr Mikuláš o to jednal, jak zní zpráva o schůzi 3. dubna 1394. Rektor za universitu zavázal se Lupovi dáti 60 zl. uherských, 30 zl. za práci a 30 zl. na výlohy[38]). Hned potom 5. dubna dostavili se rektor, kommisse i Blasius Lupus do světnice Mikuláše z Litomyšle a zde učinili mezi sebou u přítomnosti notáře smlouvu[39]). Po roce 7. dubna 1395 svolána o to kommisse i celá fakulta k velkému shromáždění do fakultní síně v kolleji Karlově, o jednání tom však nemáme zpráv[40]). Ještě 16. června 1397 radila se kommisse o zaplacení M. Jindřichovi Rue za opatření bull[41]). Hned 30. června 1397 zvolen byl Mikuláš z Litomyšle s M. Janem Winklerem, M. Janem Artsenem a M. Helmoldem do kommisse k určení výše platů odváděných a způsobu jich vymáhání. Usnesla se fakulta, aby každý mistr z kolleje Všech Svatých dával 16 gr., z kolleje Karlovy 12 gr. a z kolleje krále Václava 8 gr. Též usneseno na této schůzi svolat velkou schůzi universitní, oznámit obnovení privilegií a j. Mikuláš z Litomyšle horlivě se jednání zúčastnil[42]). Na schůzi 9. července zvolen mistr Mikuláš do kommisse s M. Janem Winklerem a M. Mensonem o jednání s mistry národa saského o opatření jich »konservatora«. Již 11. července oznámila kommisse výsledek svého jednání, jež se zdařilo[43]). Ve schůzi 24. července 1397 obnovena původní kommisse, aby bděla nad zachováváním universitních privilegií[44]), avšak po schůzi 18. srpna 1397 o téže věci[45]) jmenuje se kommisse bez mistra Mikuláše, jejž potom nějaký čas neshledáváme mezi účastníky schůzí fakultních. Teprvé 19. června 1400 nalézáme ho opět v shromáždění mistrů při volbě disputatora. Byl tehdy »vesperiatus«[46]).

---

[28]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 237.

[29]) Ibidem I, 1, str. 238.

[30]) Chronicon Univ. Pragensis, FRB V, 567.

[31]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 250, 253, 257, 274, 276, 337.

[32]) Ibid. I, 1, str. 247, 251, 255, 258.

[33]) Ibid. I, 1, str. 308.

[34]) Ibid. I, 1, str. 259.

[35]) Ibid. I, 1, str. 273.

[36]) Ibid. I, 1, str. 278.

[37]) Monum. Univ. Prag. III, 22.

[38]) Ibid. III, 25.

Mikuláš z Litomyšle po dosažení misterství svobodných umění počal studovat theologii; r. 1393 jmenuje se bakalářem církevního práva[47]), r. 1397 pak bakalářem theologie. Téhož r. 1397 (3. května) jmenuje se poprvé kanovníkem kostela Všech Svatých na hradě Pražském[48]). Když si r. 1402 vypůjčila kollej Všech Svatých od fakulty svobodných umění 80 kop gr., zaručili se k zaplacení dluhu mistři Albert Engelschalk, Mikuláš z Litomyšle a Ondřej z Brodu. Při té příležitosti sluje Mikuláš poprvé doktorem theologie[49]). Odtud sluje stále professorem theologie až do r. 1407, kdy o něm zprávy mizí[50]). R. 1402 byl pak vicekancléřem university[51]) (kancléřem byl vždy jen sám arcibiskup Pražský).

---

[39]) Monum. Univ. Prag. III, 26.

[40]) Ibid. III, 28.

[41]) Ibid. III, 30.

[42]) Ibid. III, 31—32.

[43]) Ibid. III, 34—35.

[44]) Ibid. III, 37.

[45]) Ibid. III, 39.

[46]) Ibid. I, 1, str. 351—352.

[47]) Viz zde na str. 191.

[48]) Monum. Univ. Prag. III, 37. Brandl, Codex Mor. XII, 359.

[49]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 131.

V letech devadesátých brán Mikuláš z Litomyšle za rozhodčího v různých sporech duchovenských, což svědčí o jeho vážnosti. Nejprvé byl 20. října 1393 zástupcem kapituly Litomyšlské v jednání s biskupem Janem o staky, což nejlépe dokazuje, že mistr Mikuláš vždy byl v nějakém styku s Litomyšlí a že se ani v Praze rodišti svému neodcizil[52]). Když farář od sv. Havla na Starém městě Pražském vedl spor s Vavřincem farářem v Lounech a Maršem řečeným Lup, sousedem téhož města Pražského, před soudem arcibiskupským 3. září 1396, byl tu mistr Mikuláš na soudě přítomen spolu s Mikulášem Puchníkem, Václavem z Radče a děkanem Bohuslavem, vesměs vlivnými to tehdy osobnostmi z českého kleru[53]). Hned potom 7. září byl na soudě arcibiskupském s Puchníkem, Petrem ze Znojma a Janem Kbelem[54]). Když Mořic farář v Hradišti soudil se u konsistoře s Svatkou, ženou z Prahy, poddal se 27. září 1397 přímo pod rozsudek Mikuláše Puchníka a Mikuláše z Litomyšle[55]). Též zvoleni za rozhodčí ve sporu kláštera Žďárského s Damianem farářem v Novém Městě na Moravě 3. května 1397, při čemž vrchním rozhodčím byl Adam, doktor theologie a arcijáhen Hradecký[56]). S Janem Salistou rovnal mistr Mikuláš spor mezi Protivou farářem v Lomnici a Jiřím klerikem, jenž 7. května 1397 žaloval svého faráře, že ho bil[57]), s Kbelem pak a děkanem Bohuslavem spor Hanka faráře u sv. Benedikta na Hradčanech s opatem Janem a bratrem Mikulášem z kláštera Strahovského 12. ledna 1398[58]). Potom již jen 15. září 1403 účastnil se soudu konsistoře Pražské, když mistr Mikuláš Velčin, lékař a farář v Sedlčanech, učinil ho s Dominikem z Budějovic, protonotářem arcibiskupského dvora, svým prokuratorem, odevzdav mu všechna práva[59]).

Poměr staršího Mikuláše z Litomyšle k mladšímu Husovi byl velmi přátelský, ovšem v této době, kdy Hus nebyl ještě v konfliktu ani s domácím duchovenstvem ani s kurií římskou. Od podzimu

---

[50]) Čelakovský, Privilegia král. měst II, 1089.

[51]) Monum. Univ. Prag. I, 1, str. 368.

[52]) Viz zde str. 191.

[53]) Tadra, Soudní akta konsistoře III, 192.

[54]) Ibidem III, 195.

[55]) Ibidem III, 204.

[56]) Brandl, Codex Mor. XII, 333, 359.

[57]) Tadra, Soudní akta III, 262.

[58]) Ibid. III, 315.

[59]) Ibid. III, 253.

1401 do jara 1402, kdy byl Mikuláš vicekancléřem, byl Hus děkanem fakulty svobodných umění. Že si oba mužové rozuměli dobře, pokud šlo o národní snažení na universitě, již víme. Mikuláš z Litomyšle však, ač náležel k starším mistrům, nelekl se ani novotářství, jež u nás vzbudily knihy Wiclifovy. Myšlenky anglického reformátora vznítily mysle i českých snaživců po reformě, knihy jeho se překládaly, vykládaly veřejně i soukromě. Mikuláš z Litomyšle také horlivě čítal tyto knihy. Nejlépe se to projevilo r. 1403. Kapitula Pražská, nepřejíc straně opravné, chtěla ji umlčeti výtkou kacířství, proto žádala rektora university, aby si od mistrů vyžádal dobrozdání o Wiclifových větách, již 1382 v Londýně synodou zavržených. Na schůzi 28. května čteno tedy oněch 24 článků synody Londýnské, k nimž přidal mistr Jan Hubner, rodem Slezák, dalších 21 vět z knih Wiclifových. Ve schůzi došlo k bouřím. Z nejhorlivějších zastanců Wiclifových byli Mikuláš z Litomyšle, Hus a Stanislav ze Znojma. Tento dokazoval, že to jsou články správné, neobsahující něco bludného neb kacířského, kdežto Hus a mistr Mikuláš společně dokazovali Hubnerovi, že takový smysl věty u Wiclifa nemají, že jsou vytrženy ze smyslu. Mikuláš z Litomyšle řekl Hubnerovi přímo do očí, že vytáhl artikule z knih lživě, křivě a nepravě, že tam tak nestojí. Nicméně ve schůzi články byly odsouzeny⁶⁰).

Po tomto jednání mizí opět zprávy o Mikuláši z Litomyšle. Živ byl ještě r. 1407 a sice u veliké vážnosti i u samého krále. Bylo to v době, kdy Hus byl vítaným hostem na dvoře arcibiskupa Zbyňka. Město Louny mělo povinnost odvádět do komory královské ročně 10 kop gr. R. 1407 nařídil král, aby tento plat dávali Lounští Mikulášovi z Litomyšle až do odvolání, a sice pro jeho professorskou činnost universitní. Král výslovně podotýká, že mistr Mikuláš hned od mládí působí na universitě Pražské a že mu dává plat ten proto, aby se nemusil starat o živobytí a tím horlivěji aby se mohl oddat professuře theologie⁶¹). Mikuláš z Litomyšle však brzo zemřel. Roku 1409, kdy Čechové zvítězili na universitě a kdy hnutí reformní propuklo v zjevný boj, se asi již nedočkal. Hus choval ho vždy v uctivé paměti. Hned r. 1409 karakterisuje jeho obzvláštní bystrost rozumu a jeho jako by otcovský poměr k hnutí husitskému

---

⁶⁰) Palacký, Documenta M. J. Hus str. 179 (v »Depositiones testium«). Mikuláš z Litomyšle řekl: »Tu false et inique et mendose extraxisti articulos de libris qui non stant sic«. Odsuzující akt podepsán též příslušníkem Litomyšlské diecése Pavlem synem Mikulášovým z Vysokého Mýta jako svědkem (Documenta str. 331)

⁶¹) Čelakovsky, Privilegia král. měst II, 1089.

případným epithetem »consiliarius perspicacissimus«[62]. R. 1414 pak nazývá ho Hus mužem »svaté paměti«[63].

Semeno jím zaseté se dařilo. Jeho žáci, především Hus, dovedli jeho snahám dáti ten důraz, jenž potom otřásal celou Evropou. Jeho jméno neuvádí se vedle Waldhausera, Miliče a Matěje z Janova a sice proto, že nebyl literárně činný, neb lépe řečeno, že se nám asi žádný jeho spis nezachoval, a že nebyl kazatel. Rozvažujeme-li však a oceňujeme-li jeho činnost professorskou, musíme ho při nejmenším stavět do stejné řady s uvedenými předchůdci Husovými, neboť výchova skoro všech kněží a kazatelů husitských jest nejen kvalitativně, nýbrž i kvantitativně rovnocenná vlastní činnosti literární a kazatelské. Jeho snahy o počeštění university vedly mistry mladší k boji o tři hlasy, jeho nadšení pro reformu církve probudilo jistě mnoho ohně v duších, jež by jinak byly zůstaly tím netknuty. Professor Mikuláš z Litomyšle jest z nejlepších předchůdců Husových.

O prvních přívržencích Husových z Litomyšlska víme velmi málo, čímž není řečeno, že jich nebylo. R. 1410 stal se jakýs Jan z Litomyšle bakalářem svobodných umění (19. října examinován od M. Soběslava z Rožnova)[64]. Z Újezda známe dva ctitele Husovy: Erasmus z Újezda byl 28. června 1415, tedy krátce před smrtí Husovou, ještě studentem universitním[65], kdežto Jeronym s Újezda jmenuje se 27. srpna 1414 klerikem Litomyšlské diecése. Toho dne totiž M. Jan z Jesenic, plnomocník Husův, hlásil se o slyšení u arcibiskupa, byl však odmrštěn od maršálka arcibiskupova Oldřicha Švába ze Švábenic, také patrně našeho krajana. Jan z Jesenic dal si to stvrdit osvědčením, jež vedle mistrů později tak slavných Šimona z Tišňova a Jana z Příbramě podepsal též Jeronym z Újezda s jinými kleriky Pražské diecése[66]. Známý odpůrce Husův, vážný mistr Jiří z Boru, doktor dekretalií, měl sluhu Valentina z Litomyšle, jenž mu byl však více než sluhou. Směl 27. září 1407 za svého pána přijmout 5 kop. gr., jež Diviš z Poličan položil pro klerika Petra syna Čeňkova z Prahy, ve sporu pak mistra Jiřího s děkanem a kapitulou chrámu sv. Víta na hradě Pražském jmenoval ho týž mistr spolu s Matiášem Hemlišem svým zástupcem[67]. V biskupu Janu Železném však vyrostl Husovi nejmocnější protivník.

---

[62] Tomek, Dějepis m. Prahy III, 437.

[63] Palacký, Documenta M. J. Hus str. 179.

[64] Monum. Univers. Prag. I, 1, str. 409 a 413.

[65] Ibidem III, 45. Erasmus tu svědčí před rektorem.

[66] Palacký, Documenta M. J. Hus str. 241.

[67] Tadra, Soudní akta konsistoře V, 379—80, VI, 84.

VII.

Boj Jana Železného proti husitství.

(1412—1418).

Papežské schisma. Hus. Poměr biskupa Jana k arcibiskupům té doby. Synoda kněžská r. 1413. Biskup Jan plnomocník papežský proti liknavým kněžím. Počátek koncilu Kostnického, příjezd biskupa Jana. Biskup v při Husově. Zpustošení biskupství. Biskup legátem koncilu. Návrat do Čech, bouře proti němu. Jeho činnost literární. Jan Železný vojákem. Jednota katolická. Jednota biskupství Litomyšlského s Olomouckým. Spor s Alšem z Březí o biskupství Olomoucké. Jan biskupem Olomouckým.

Boj biskupa Jana proti králi Václavovi byl v podstatě boj církevně-politický. Vynikající účastenství jeho v tomto boji postavilo ho v čelo našich reakcionářů té doby. Mimo nápravu mravů duchovenstva, o což usiloval především lid a nižší mravné duchovenstvo, šlo vyšším stavům o odstranění papežského schismatu. Od r. 1378 byli v církvi dva papežové: jeden v Římě, druhý francouzský v Avignoně. Nejhorlivější monarcha pro odstranění schismatu byl právě Václav IV., kdežto jednota panská již z opposice proti králi kolisala mezi oběma papeži. Tak král Sigmund 9. srpna 1403 zakázal biskupovi Janovi i jiným svým radám konat poslušenství a dávat berně papeži Bonifácovi IX.1), v jehož uznání spatřován tehdy nejlepší prostředek k potlačení rozkolu. Spor mezi králem, jenž horlivě agitoval pro papeže Římského, a mezi nerozhodným duchovenstvem urychlil vydání Kutnohorského dekretu 18. ledna 1409, jímž uzrálo ovoce, zaseté někdy Mikulášem z Litomyšle v myslích mladých studentů a mistrů: universita se počeštila, mladí nadšenci pro reformu nabyli vrchu. Hus postoupil v čelo hnutí, dav mu lidový jeho ráz.

V čele katolického kleru v prvním desítiletí 15. století u nás byl Pražský arcibiskup Zbyněk Zajíc z Hazmburka, muž nedostatečného vzdělání k rozsouzení a ocenění tehdejších proudů a událostí

---

1) Archiv Český III, 474.

světového významu, avšak přece takové energie, že dovedl kráčet cestou jednou nastoupenou, nehledě na nátlak shora (králův) ani s dola (lidového hnutí). Konečně však uznal svou slabost a odejel z Čech do Uher. Na cestě zastavil se v Litomyšli u biskupa Jana a odtud psal 5. září 1411 králi Václavovi památné psaní, v němž se ohražuje proti všemu, co se stalo na úkor církve v poslední době[2]. Brzo potom arcibiskup v Prešpurku zemřel. Jednalo se o nástupce. Král Sigmund opět chtěl dopomoci k arcibiskupství biskupovi Janovi, ale nestalo se tak. Lékař králův Albík z Unčova, slabý, k úřadu takovému neschopný člověk, stal se arcibiskupem. Proč biskupovi Janovi se místa toho nedostalo, nevíme. Hus to svádí na simonii, ježto prý jiní (tedy Albík) dali za to více než dával Jan[3]. Zdá se skutečně, že král neviděl tehdy v něm již svého nepřítele. Aspoň v dubnu 1407 byl biskup Jan z jeho obeslání s jinými pány v Praze[4], v prosinci 1411 pak zasedal biskup na soudě zemském[5]. Arcibiskup Albík při své slabosti proti rostoucímu hnutí husitskému nesvedl ničeho, jakož i jeho nástupce Kunrát z Vechty, jemuž dobrovolně beneficium postoupil. Oba byli oddaní sluhové krále Václava (Albík lékařem, Kunrát podkomořím), jemuž šlo o utišení sporů a očištění hany království pro kacířství za každou cenu. V této době přirozeně postoupil v čelo bojovného katolictví u nás biskup Jan.

Poprvé jmenuje se biskup Jan v zápase českého duchovenstva s Husem r. 1412, avšak jen pro svůj úřad a ne pro svou osobnost: po vydání klatby na Husa nařízeno vydat ho v moc buď arcibiskupa neb biskupa Litomyšlského[6]. Plně a sice osobou svou zasáhl v zápas ten biskup Jan na synodě kněžstva r. 1413, mimořádně svolané k utišení sporů, kde Hus měl podat vysvětlení o celém svém počínání a obě strany podat návrhy k smíru. Brzo před tím Albík postoupil arcibiskupství Kunrátovi z Vechty, ten pak své biskupství olomoucké královu milci Václavovi Králíkovi z Buřenic. Král Václav nařídil 3. ledna 1413 arcibiskupovi, aby svolal duchovenstvo na den 2. února do Českého Brodu, v čelo synody pak postavil Kunráta, dosud jmenovaného biskupem Olomouckým, a biskupa Litomyšlského Jana. Synodu svolal Kunrát jakožto správce Pražského arcibiskupství. Synoda se skutečně v určený čas sešla, ale ne v Českém Brodě, nýbrž v Praze. Biskup Kunrát předsedal, biskup Jan se nedostavil, byl v Litomyšli zaměstnán rovnáním sporu svého příbuzného Jindřicha z Dubé, jak jsme nahoře vypravovali. V pondělí 6. února předloženy jsou synodě dva návrhy a pamětní spisy, jeden doktorů theologie v zastoupení strany kněžské a druhý mistrů universitních strany Husovy. Druhý spis podával skutečné návrhy k smírné dohodě, kdežto první obsahoval pouhou polemiku a kaceřování strany protivné. Oba návrhy zaslány byly biskupovi Janovi do Litomyšle. Jeho dobrozdání mohlo ovšem dopadnout jen tak, jak dopadlo, proto je podal hned 10. února: návrh obrany Husovy zamítl, spis doktorů theologie schválil, ale zostřil jej ještě hned návrhem na trestání přívrženců Husových a zákazem českých knih. Své dobrozdání poslal Kunrátovi s listem z téhož dne, v němž ho nabádá k vytrvalosti a přísnosti proti mistrům[7]). Byla to však taktická chyba, jež stanovisko kněžské strany jen znesnadnila. Biskup Jan k synodě vůbec nejel, ještě 11. března byl v Litomyšli, o výsledku synody není nám však ničeho známo. Král, nedocíliv tím shody, jmenoval čtyry kommissaře k tomu účelu, vesměs lidi umírněné (biskupa Jana pominul). Když pak ani těm se to nepodařilo, vypověděl čtyry nejhorlivější theology strany katolické pro vyvolávání různic z Prahy.

---

[2] Archiv Český III, 292.

[3] Palacký, Documenta J. Hus str. 132.

[4] Archiv Český III, 387.

[5] Palacký, Documenta J. Hus str. 22.

[6] Chronicon Universitatis Pragensis, Fontes Rer. Boh. V, 575.

Tento katolíkům nepříznivý obrat dotkl se zvláště nemile kurie Římské. Papež Jan XXIII. doufal, že nyní katolický klerus u nás chopí se náležitých prostředků proti novotářům. Nestalo se však ničeho. V Klatovech nedlouho před tím 2. října 1412 utopili kněze, Žatečti pak v té době jednoho klerika upálili, jiného i s knězem utopili. Ani to nebylo potrestáno. Chopil se tedy věci sám papež; hlavní vinu dával netečnosti Pražského arcibiskupa Kunráta a Olomouckého biskupa Václava. V biskupu Janovi poznal však pravého muže, jakého tehdy potřeboval. Neohlédaje se na podřízené postavení biskupa Jana jakožto suffragana arcibiskupa Pražského, dal mu 30. dubna 1414 bullou rozsáhlé plnomocenství: měl napomenout svého představeného arcibiskupa i biskupa Olomouckého a inkvisitora haereticae pravitatis, aby v určité lhůtě vystoupili proti Husovi a jeho přívržencům s přísností a všemi prostředky, jež jim dávalo a poroučelo kanonické právo. Kdyby ho neuposlechli, měl právo veřejně prohlásit na arcibiskupa i biskupa trest, jaký byl vyměřen na biskupy nedbalé a kacířství přející, inkvisitora směl pak i sesadit a jmenovat jiného, schopnějšího. Na podzim pak 22. září 1414 dvěma bullami dal papež biskupovi právo exkomunikovat Klatovské a Žatecké a donutit je k zadostučinění; i v tom postaven biskup Jan, o němž papež praví, že má k němu v těchto i jiných věcech zvláštní důvěru, před arcibiskupa svého[8]). Odtud skutečně stojí biskup Litomyšlský stále v čele katolické strany až do své smrti, a sice v jednání theologickém (v Kostnici) i ve válce.

---

[7]) Akta této synody se zněním spisu biskupa Jana v Palackého Documentech M. J. Hus str. 472—506.

Zatím svolán byl k 1. listopadu 1414 koncil do Kostnice, čímž celé jednání nabylo jiného rázu. Spor přenešen z Prahy před zástupce celé církve. Biskup Jan však zůstal na svém místě v čele odpůrců Husových. Když se Hus uvolil odebrat se do Kostnice, aby se tu hájil, rozhodl se biskup, že půjde též jako hlavní žalobce. Duchovenstvo české sebralo zvláštní daň na cestu pro biskupa Jana, jenž se tím stal jakýmsi plnomocným zástupcem jeho[9]). V první době pobytu Husova v Kostnici, na konci r. 1414, vedl tu hlavní slovo proti němu Michal de Causis, farář od sv. Vojtěcha z Prahy, jehož přičiněním byl Hus uvězněn. Biskup Jan přibyl do Kostnice až na počátku r. 1415, kdy byl tu již i král Sigmund (od vánoc). Jemu k ruce dán mistr Pavel z Prahy[10]). Teprvé v květnu však víme o opravdové činnosti biskupa Jana proti Husovi. Počátek sporu dán byl 13. května prohlášením pánů českých a polských v koncilu, aby Hus byl z vězení propuštěn a aby sbor nevěřil utrhačům království. Ač při tom nikdo nebyl jmenován, vstal hned biskup Jan se slovy: »Ha, ha, toť se mne dotýče i mých« a odpověděl veřejně před sborem 16. května. Přiznal, že mu jde vždy a všude o vyplenění Wiclifického kacířství, v Čechách bujícího, a proto že přednesl své stížnosti na schůzi německého národa v koncilu (k němu patřily též Čechy). Popřel, že by mu šlo o hanění a utrhání království Českému (»vždyť i já sám jsem Čech«), ale o jeho napravení. Po bludu Wiclifickém rozmáhá se blud o nutnosti přijímání pod obojí způsobou, při čemž se dějí výtržnosti velmi hrubé: chování krve Kristovy v nesvěcených nádobách, neváżnost k kněžskému stavu a p. Žádal tedy sbor o přísné zakročení proti kacířům, ne pro potupu, ale pro dobré českého království[11]). Páni čeští a polští odpověděli mu 18. května skrze Petra z Mladenovic velmi ostře, že svá tvrzení nemůže dokázat, že podle dosavadních jeho skutků nemohou mu věřit, že by mu šlo o oslavu království českého a že jen z úcty k sboru nedají mu ostřejší odpověď. Jich předkové byli prý vždy pravověrní a katoličtí, což o jeho předcích neslyšeti[12]. Když Hus byl v měsíci červnu slyšen před koncilem, byl biskup Jan vždy přítomen. Sám Hus byl tím rozhořčen: biskup, jenž tržil o Pražské arcibiskupství dvakrát, má být jeho soudcem[13]; zejména však odsuzoval biskupovo rozšiřování pomluv proti Čechám[14]. Při veřejném výslechu 5. června děkoval Hus ironicky biskupu Janovi, jenž se na něho utrhl: »a co jsem tobě učinil?«[15]. Konečně dočkal se biskup ovoce svých snah: 6. července byl Hus upálen.

---

[8]) Krofta, Zur Geschichte der husitischen Bewegung, Drei Bullen Papst Johanns XXIII. aus dem Jahre 1414, Mitth. Inst. Öst. Gesch. XXIII, 1902, 598—610, uveřejnil text tří bull papežských s instruktivním úvodem.

[9]) Tomek, Dějepis m. Prahy III, 562.

[10]) Tomek, Déj. m. Prahy III, 566.

[11]) Petr z Mladenovic, Palackého Documenta str. 256—260.

Tím počíná nejslavnější doba v životě Jana Železného, v níž však biskupství Litomyšlské řítilo se v neodvratnou zkázu. Zpráva o smrti Husově přirozeně pobouřila mysle českých pánů i lidí; rozkvašený lid obrátil svůj hněv proti žalobcům Husovým, na prvém místě proti biskupovi Janovi, na něhož byl rozhněván král, páni i lid. Biskupství Litomyšlské bylo napadeno, biskupovy statky zpustošeny. Biskup znal asi dobře náladu lidu, jak svědčí jeho list ke králi Václavovi hned 11. července z Kostnice zaslaný. Chce se tu králi zalíbit, že vždy prý odpíral, kdykoli se v koncilu mluvilo o náklonnosti královĕ k kacířům, a radí mu, aby poslal své poselství na způsob jiných králů. Na konci listu přešel však k hlavní věci: žádá, aby král nevěřil pomluvám proti němu roztrušovaným, »ježto Tvá Milost dáli buoh jiného na mně neshledá, než jakož na svém věrném kaplanu a služebníku až do té smrti . . ., neb sě dáli buoh ze všech věcí počestně vyvésti chci před Tvú Milostí i před pány, ktož by mi z čeho vinu dal«. Tušil též, že statky biskupské nejsou v tak pohnuté době dost bezpečny: »a byloli by, že by mi kto tam překaziti a hubiti chtěl to chudé zádušie, rač toho Tvá Milost pro buoh nepřipúštěti, dokudž mne Tvá Milost nepřeslyší«[16].

Koncil Kostnický však nedbal mocného hlasu českého lidu a umínil si užít právě energie a srdnatosti biskupa Jana k svým účelům. Hned v listě z 26. července, kde oznamuje pánům českým upálení Husovo, chválí biskupovu horlivost v očišťování království z kacířství[17], ač to musilo v Čechách proti biskupovi jen líti olej do ohně. Téhož dne psal o něm koncil měšťanům Brněnským: »skutky toho biskupa došly by nemalé chvály, kdybychom zevrubně dali popsati, co on všechno ke cti krále a království českého a k zvelebení víry katolické učinil«[18]. Když došly do Kostnice zprávy o zpustošení biskupství Litomyšlského, obrátil se koncil 25. srpna k horlivému katolíku Janu mladšímu z Hradce se žádostí, aby vzal statky biskupské v biskupově nepřítomnosti v ochranu i jeho samého po návratu do Čech. Koncil mluví tu o biskupovi s největší pochvalou jakožto o jediném českém prelátu, jenž v koncilu vytrval[19]; vždyť po roce (v květnu 1416) nazýval koncil arcibiskupa Kunráta »nigromanticus, alchimista, simoniacus, negligens in officiis et dilapidator omnium bonorum«. Hned potom 31. srpna 1415 vydal koncil bullu přímo k biskupu Janovi, jímž mu dal plnou moc mimořádného legáta koncilu k vyhubení kacířství v Čechách. Koncil svěřuje mu těžký ten úkol pro jeho dosavadní horlivost v obraně víry a v důvěře v jeho opatrnost a rozmyslnost a dává mu právo stihat podezřelé z kacířství, jsou-li duchovního stavu, zbavením beneficií, světské pak zbavením všech lén, k čemuž mu rameno světské mělo být pohotově k pomoci. Kdyby tuto bullu nemohl dát prohlásit v Praze, měl tak učinit v Litomyšli neb jinde v Litomyšlské diecési, nejlépe přibitím na vrata kathedrálního chrámu[20]. Bullou z 2. září nařídil koncil kleru Pražské diecése, aby se podřídil rozkazům biskupa Jana, při čemž o arcibiskupu Kunrátovi se neděje ani zmínka[21].

---

[12] Mladenovic, Documenta str. 264—265. O rodu biskupa Jana mluví páni s velkým opovržením, snad že byl měšťanského stavu neb i z jiných ještě důvodů? Nabízejí se, že udaji svá jména i svých předků: »ipsius (episcopi) vero nomine inscribi non optant, cum bene sciant, quis et qualis ipse esset, quicunque fuerint ipsius progenitores« (str. 265).

[13] List Husův z 24. června, Documenta str. 132.

[14] List Husův z 26. června, Documenta str. 138.

[15] List Husův z 5. června, Documenta str. 105.

[16] Palacký, Documenta str. 563—564.

[17] Documenta str. 570.

V měsíci říjnu vrátil se biskup Jan do Čech, aby provedl rozkazy koncilu Kostnického, ale nalezl zcela jinou situaci. Nenávist proti němu, jevící se hned po smrti Husově, spíše stoupala než klesala. Česká šlechta v známém svém protestu ke koncilu z 2. září 1415 mluvila o biskupovi Janovi velmi silnými výrazy: kdo viní království české z kacířství, ať by byl jakéhokoli důstojenství, »lže v svú hlavu jakožto zlosyn najhorší a zrádce předepsaných království a markrabství a tak náš nešlechetný nepřítel, sám ovšem jsa kacíř nejškodlivější a vší zlostí a nepravostí naplněný, nébrž i syn ďáblův, jenž lhář jest a otec lži«[22]. Tato nenávist vnikala jestě více v lid. Jménem nám neznámý písař té doby nazývá ho v svých poznámkách »zrádcem«, jenž svůj původ vzal od biřice a každý den se večer opíjí, simonistou, opilcem, smilníkem a lupičem statků[23]). Že v takové náladě biskup nedůvěřoval doma nikomu, jest pochopitelno. Žádal proto krále Václava o gleit, jehož znění sám určil. Král mu ještě v říjnu gleit vydal a určil mu den sv. Martina (11. listopadu), aby mohl přednést poselství koncilu i aby se očistil z žalob proti němu vedených. Král hned 31. října pozval do Prahy k témuž dni též Čeňka z Wartmberka, tehdy hlavu pánů strany pod obojí[24]). K jednání však asi nedošlo. Ty dny vydán byl na Prahu interdikt, což vyvolalo novou bouři lidu: kněží a mniši, kteří interdikt zachovávali, byli vyhnáni a na jich místo dosazeni faráři podávající pod obojí způsobou. Biskup Jan musil asi ujet z Prahy, načež se odebral do Litomyšle. Tím jeho plnomocné legáctví koncilu vzalo za své, ukázalo se, že opposice v Čechách jest mocnější než aby se dala uhrozit bullami a kletbami. To vycítil i koncil, jak patrno ze slov Dětřicha von Niem: »biskup Litomyšlský byl od koncilu poslán do království českého, aby tu vyhubil kacířství; ač jest to muž vážný, výtečný, vládne prostředky i jazykem onoho království a ač se všemožně vynasnažuje, přece posud z toho, co si umínil, ničeho nemůže provést. Kacíři v své nenávisti tak se proti němu a jeho přívržencům spojili, že sotva si troufá vyjíti a o osobu i statky své musí se báti. A tak jsme velmi málo získali, když jsme ho poslali k zjednání blaha v národě, jenž Husa vychvaluje za apoštola a mučedníka slavného«[25]). Pro Dětřicha von Niem z toho plynulo poučení, že je nutno provést reformu církve a tím odejmout kacířům hlavní jich zbraň proti církvi. Biskup Jan však uzavíral jinak: církevní autorita nestačí, musí pomoci tedy síla, moc hmotná, světská, válka, meč. Církev má dva meče, duchovní a světský, nyní došlo na druhý. Z biskupa Jana stává se Jan **Železný**.

---

[18] Zemský archiv Brněnský (sbírka Ceroniho č. 358, str. 913), srv. ČMMor. IX, 38.

[19] Documenta str. 572—574. Biskup Jan tu sluje »obidentiae filius et athleta fidei ac regni ipsius Bohemiae, imo ferventissimus zelator«.

[20] Documenta str. 574—577. Biskup sluje opět »prudem et fortis athleta Christi«.

[21] Documenta str. 578—580.

[22] Archiv Český III, 192.

Biskup Jan hájil církev všemi prostředky: až do té chvíle platilo nejvíce jeho slovo. Byl znamenitý **řečník**, ovšem ne ve smyslu kazatele hnutí reformního. Nebyl lidový, ač vyšel z měšťanstva, byl muž vzdělaný, proto jeho řeči jsou učenější než aby svou elementárností strhly lid, jako to dovedli naši kazatelé od Miliče počínaje. Z **literární** jeho činnosti známe dva spisy »Liber salutis«

---

[23]) Poznámky ty připsány k opisu dekretu koncilu Kostnického, dávajícího biskupovi Janovi plnou moc legáta, v archivě kláštera Rajhradského (H. h. 12) a jsou z let 1415—1421. Zprávu o tom podal Brandl, ČMMor. IX, 39.

[24]) Documenta str. 602—603. Král tituluje biskupa stručně »dóstojný Jan biskup Litomyšlský«.

[25]) Von der Hardt, Magnum oecum. concil. Const. II, 425.

a »Exemplar salutis«[26]). Konečně byl voják, vedle božích bojovníků husitských bojovník církve. Jsa rodem měšťan Pražský, byl snad vychován a vycvičen i v řemesle válečném, jež mu nyní přišlo vhod. Víme, že r. 1413 měl své vojsko, jež vypravil tehdy proti Petrovi Malovcovi z Pacova. Nyní šlo o organisaci katolické strany k brannému odporu proti husitství.

Již 1. října 1415, snad ještě před příchodem biskupa Jana do Čech, ale jistě již s jeho vědomím a přičiněním, uzavřela katolická strana na sjezdu v Českém Brodě jednotu, v jejíž čele vedle arcibiskupa Kunráta stanul hned biskup Jan. Král Sigmund 21. března 1416 pochválil jednotu i oba preláty pro setrvání při církvi katolické, napomenul je však 30. března, aby hleděli zachovat mír země. Koncil Kostnický pak 27. března 1416 dával biskupa Jana katolickým pánům za vzor a žádal, aby ho jakožto legáta koncilu podporovali[27]).

Biskup Jan však poznal, že Čechy jsou už zachváceny příliš hnutím reformním, že proti tomu nutno hledat jinde pevné postavení, z něhož by boj byl zahájen. Patrno z toho, že i v biskupství Litomyšlském převládly tyto nové proudy. Biskup obrátil tedy zřetel na Moravu, především na biskupství Olomoucké, jež se od ostatních českých prelátství lišilo právě tím, co tehdy v očích biskupa Jana mnoho platilo: k biskupství tomu náleželo mnoho manů, kteří byli povinni sloužit biskupovi vojensky. Zde tedy mohl biskup Jan nalézt aspoň základ katolického vojska. Aby získal peněz, prodal 3. února 1416 rychtu ve vsi Květné[28]), načež 25. června 1416 uzavřel mezi biskupem a kapitulami i Litomyšlskými a Olomouckými smlouvu, podle znění na obranu, ve skutečnosti na výboj. Připomenuta násilí spáchaná od husitů zvláště na katolických kněžích (myšleno při tom jistě nejvíce na zpustošení biskupských statků Litomyšlských), protož obě strany slíbily brániti každého proti takovému násilí nejen mečem duchovním, nýbrž i světským, a sice potud, pokud kacířství to z Čech a z Moravy úplně vyhubeno nebude; šlo jim tedy o offensivu. Smlouva ta měla platit proti každému vyjma krále Václava a Sigmunda. Z Litomyšlské kapituly přihlásili se za kapitulu k smlouvě probošt Václav, kustos Martin, kantor Vavřinec a scholastik Petr[29]). Brzo potom 12. září 1416 smrtí Václava Králíka z Buřenic se biskupství Olomoucké uprázdnilo.

---

[26]) Srv. Brandl, ČMMor. IX, 37.

[27]) Všechny tři listy v Documentech str. 613—622.

[28]) Urbář panství Litomyšlského z r. 1557.

[29]) Orig. v archivě kapituly Olomoucké. Srv. Brandl, ČMMor. IX, 47—48.

diecésí Olomouckou. Tak 5. února 1418 poháněl odtud před se některé kněží z Moravy, obviněné z husitství. Připomeneme-li, že to byli kněží jistě ne jeho obedience a k tomu na př. až z Napajedel, domyslíme se, že se v Litomyšli před biskupem nestavěli.

Rozpor mezi králem Václavem a biskupem Janem tížil asi biskupa velice. Proto došlo jeho přičiněním k shodě a sice »na důkaz úcty ke králi«. Biskup Jan totiž r. 1418 podal králi několik pamětních článků, jak by mohla nastat shoda mezi spornými biskupy: v příměří, trvajícím až do svatého Havla, měl se Aleš zříci všeho vykonávání biskupských práv a držení statků na důkaz poslušenství k papeži, načež král měl poslat k papeži posly se žádostí, aby papež povýšil Alše na jedno biskupství, Olomoucké nebo Litomyšlské, a že biskup Jan na důkaz svolení pošle též své posly k papeži s touž žádostí. Tak se skutečně stalo: papež jmenoval biskupa Jana biskupem Olomouckým a Alše biskupem Litomyšlským, čímž byl spor ukončen. Biskup Jan odstěhoval se do Moravy, kde válčil s Husity až do své smrti[33]). R. 1428 byl jmenován od krále Sigmunda biskupem Vácovským, zemřel pak v Ostřihomě 9. října 1430, nejslavnější to biskup Litomyšlský, od r. 1426 kardinál svaté církve katolické (sub titulo C. Cyriaci de Thermis) a admistrator Pražského arcibiskupství.

---

[33]) O činnosti Jana Železného v této době vypravuje d'Elvert, Johann de Eiserne, Bischof von Olmütz, Hormayrův Taschenbuch 1826, 240—259.

VIII.

Biskup Aleš. Pád biskupství.

(1418—1421.)

Původ Aleše z Březí. Jeho náklonnost k husitství. Jan Sádlo ze Smilkova. Tažení Žižkovo r. 1421. Litomyšl dána Divišovi Bořkovi z Miletínka. Konec biskupství. Počátek nové doby.

Biskup Aleš byl pravým opakem biskupa Jana. Po energickém, temperamentním Janovi znamená měkký, poddajný Aleš úpadek v dějinách biskupství, ač jest několik rysů v povaze Alešově, jež nám ho činí osobou velmi sympatickou. Celkem možno říci, že Aleš byl první husitský biskup. Nepřihlásil se sice k čtyřem artikulům Pražským, nepoddával pod obojí způsobou, nezřekl se statků biskupských jako učinil potom arcibiskup Kunrát, nebyl tedy formálně husitou, ale jeho shovívavost k novým proudům hned v druhém desítiletí 15. století, kdy ještě vše věřilo v jich vyplenění a zkázu, ukazuje, že v nitru svém byl husitství mnohem dříve než neupřímný Kunrát. Jeho zásluhou pak neskončilo biskupství Litomyšlské krvavou katastrofou, nýbrž přirozenou smrtí: přestalo prostě, když ho nebylo již potřebí.

Aleš pocházel z rytířského rodu z Březí, jehož rodinné sídlo byl Hrádek Březí u Týna nad Vltavou. Podle osady Křtěnova, kde kde měl rod ten patronátní právo, zván byl Aleš z Březí též z Křtěnova. Rodinné zboží držel Alšův bratr Rynart z Březí[1]), kdežto Aleš asi hned z mládí určen byl k stavu duchovnímu. O jeho postupu nevíme ničeho, až r. 1413 jmenuje se kanovníkem kapituly Vyšehradské[2]), načež r. 1416 zvolen byl za biskupa Olomouckého, jak nahoře vypravováno. Zbývá nám všimnout si chování se jeho k husitství. Hned v prosinci 1416, kdy byl Aleš v Olomouci nastolen, odvážil se nějaký venského poddanského města stala se Litomyšl obyčejným poddanským městem panským. To mělo důsledky dalekosáhlé: váha města z institucí církevních přesunula se na instituce světské; výsady obvyklé statkům biskupským zanikly, Litomyšl přijímá povinnosti poddanství šlechtického, tehdy již znenáhle stoupající v ujařmení robotní a připoutání k půdě. Na druhé straně rozvoj strany husitské vyvrcholí v Jednotu Bratrskou, jejíž dějiny jsou nejkrásnějším květem v dějinách Litomyšle. Po rozkvětu katolického monarchismu a obřadnictví v 14. století uvidíme rozkvět demokratické církve Bratrské v následujících dvou stoletích. Pro to vše končíme rokem 1421 první díl těchto dějin, jež v dalším díle třeba vyvíjet z principů a proudů zcela jiných.

---

[1]) Dobner, Monumenta IV, 412.

[2]) Tomek, Dějepis m. Prahy V, 153.

Biskupství Litomyšlské zaniklo, s ním katolictví Litomyšlska. S jakými pocity dívali se katolíci v 15. století na toto místo, ukazuje nejlépe tento výlev z první polovice 15. století: »Po Praze Litomyšl druhé v Čechách biskupské město, avšak tuto obec nevěra husitů odcizila službě boží a učiněna peleší lotrů a lupičů, totiž Kostky (tehdejšího držitele Litomyšle), který kostel i biskupství drží, a kde někdy byl klášter a chrám řádových kanovníků, kde dlel sv. Viktorin, již jest učiněna ohrada koní a vepřů, a kde byl vystavěn oltář páně, již je obydlí kuchařů a lidí nebojících se boha, jak jsem sám na své oči spatřil!«13).

---

13) Připsáno k Pulkavově kronice, FRB V, 4.

Část IV.

Obraz Litomyšlska v době biskupské.

I.

Duchovenstvo.

Biskupové: *1. Zřízení:* diecése. Jmenování a volba biskupa. Poměr k metropolitovi, suffraganům, papeži a českému králi. Biskupova pravomoc nad kněžstvem. Výkony bohoslužebné. Znak a pečet. Patron biskupství. Biskupské hroby. *2. Konsistoř:* světící biskup. Officiálové a generální vikářové. Děkanové. Notáři a prokurátoři. *3. Dvůr biskupův:* hofmistr a maršálek. Purkrabí a rychtářové. Dvořané, kaplan, lékař, komorníci, kuchmistr, marštaléř, huntmeister, vrátný, sluhové. Umělci. *4. Statky biskupské:* majetek v městě, hrady, tvrze, města. Dům v Praze. Koupě statků. Odúmrtí a odkazy. Prodej statků. Důchody pravidelné. Právní pokuty. Clo. Berně. Dluhy. Vojenství.

Kapitula a její chrámy: *1. Zřízení:* volba kanovníků. Preláti: probošt, kustos, kantor a scholastik. Disciplina. Schůze. Strava a roucho. Vzdělání. Bibliothéka. Archiv, pamětní kniha. Pečet. *2. Statky a důchody kapitulní:* správa statků, prokuratoři a lantfojt. Odúmrtí, odkazy, prodej statků. Důchody: právní pokuty. Vydaje: berně, desátky, dluhy. Jmění soukromé kanovníků. Majetek převora a kantora. Beneficia kanovnická. *3. Kathedrála:* stavba chrámu. Chrám, jeho oltáře, kaple, věž, hroby. Bohoslužba, ostatky sv. Viktorina. Farář, oltářník, český kazatel a zvoník. Důchody a nadání. *4. Farní chrám sv. Klimenta:* poloha, hřbitov, sakristie. Farář. Důchody, zádušník. Desátek, oféry, nadání. Špitální kaple.

Kláštery: *1. Klášter Praemonstrátský v Litomyšli:* klášter Benediktinský. Hora Olivetská. Opat. Konvent a převor. Bohoslužba. Statky, nadání. Právní pokuty, odúmrtí, mlýny, krčmy, pitance. Vydaje, berně, válka. Klášter v době biskupství. *2. Augustinianský klášter v Litomyšli:* stavba kláštera. Konvent. Kaple panny Marie. Chrám Povýšení svatého kříže. Převor, podpřevor, prokurator. Sakristan, kněz, český kazatel. Schůze konventu. Knihovna. Bohoslužba, dřevo sv. kříže, rekviem, kázání. Statky, domy, dvůr Volšínský, Letná, Žbánice, Tešetice a Čechy. Peníze a klenoty. Nadání. *3. Kartusianský klášter v Tržku:* jméno. Refektář, celly. Kostel, sakristie. Kartousy. Převor, rektor. Roucha, knihy. Statky: Dolany, Tověř, Palonín, Moravičany. Dluhy.

Špitál a školy: *1. Špitál:* správcové, lékař. Chudí a nemocní. Nakažlivé nemoce. Důchody. Špitální kostel: zvonice, hrobka, kaplan, bohoslužba, nešpory, Salve, odpustky. *2. Školy:* místo, rektor.

Popis duchovenstva do r. 1421.

Hned od 11. století náleželo skoro celé Litomyšlské území různým vrchnostem duchovním. Nejprve byly tu kláštery různých řádů, jež prováděním kolonisace urychlily rozvoj vsi. V nich množí se duchovenstvo světské, farní. Konečně založením biskupství dostává se naší krajině i třetího druhu duchovenstva, biskupa s kapitulou.

Biskupové.

O založení i zřízení biskupství a o dalších změnách v jeho ústavě jsme obšírně vypravovali. Zde chceme shrnout stručně celkový obraz jeho[1]), jak se nám jeví asi kolem roku 1400, s pominutím tedy oněch zjevů, jež časem zase padly v obět změnám a zřízením jiným.

1. **Zřízení:** *Diecése* Litomyšlská vznikla sloučením některých dekanátů arcibiskupství Pražského a biskupství Olomouckého v nový církevní celek, a sice od prvního celých čtyř dekanátů, od druhého půldruhého dekanátu. Toto rozdělení v 6 dekanátů potrvalo i v Litomyšlském biskupství, takže Litomyšl činila zvláštní jednotku, jež nenáležela k žádnému dekanátu. Zřízení dekanátní odpovídalo zcela zřízení tomu v arcibiskupství Pražském. Mimo *děkany* těchto dekanátů poznáme však i jiné organisace farářů, o nichž promluvíme při těchto (106—120).

Biskup *jmenován* byl přímo papežem. Clemens VI. jmenoval 30. dubna 1344 Jana I. (97), Innocenc VI. 9. října 1353 Jana II. ze Středy (28). Albert z Šternberka jmenován papežem na přímluvu Karla IV. (140), též Petr Jelito (152). Teprve r. 1380 po smrti Albertově, jenž r. 1372 došel biskupství opět směnou (156), kdy papežské schisma otřáslo různými právy kurie, dobyla *kapitula volebního práva*. Jan Soběslav 31. srpna 1380 sluje poprvé »volený« biskup Litomyšlský (173). Právo to kapitule zůstalo, jak dokazuje nástupce jeho »volený biskup« Jan r. 1388 (184). Jakou právní formou dostal se na biskupství Aleš, nevíme. Ale poměry tehdy byly tak mimořádné, že by z toho pro pravidelné dosazování biskupa nic neplynulo (248).

Poměr k metropolitovi Pražskému: arcibiskup Pražský měl podle statut z r. 1350 právo biskupa Litomyšlského v svém kostele světit, přijímat od jeho soudu odvolání, dávat obecné zákony pro celou provincii, povolávat biskupa k dvěma synodám (o sv. Vítu 16. června a o sv. Lukáši 18. října) do Prahy (121). Víme však i o jiných právech: arcibiskup konal tu r. 1385 visitaci (182), neposlušného Jana Soběslava pohnal před svůj soud a konečně ho exkommunikoval (182), stvrdil smlouvu mezi biskupem a klášterem Zbraslavským o směnu panství Lanšperského (134). Úřad rozhodčího mezi biskupem a kapitulou r. 1358 byl asi čestný (136) a neplynul z práv metropolitních, ale úředně bylo třeba stvrzení od generálních vikářů arcibiskupství pro tuto dohodu (139). Podle privilegia z r. 1365 směl biskup na žaloby odpovídat jen před arcibiskupem (149). Kněží přecházeli volně z diecése Litomyšlské do Pražské a naopak (221) a soudy konaly se u konsistoře Pražské s příslušníky obou diecésí (222). R. 1374 vytýkalo se však Janovi, knězi z Provonína, že byl svěcen v Litomyšlské diecési. V té věci byl poměr Litomyšlského biskupství k arcibiskupství Pražskému mnohem užší a těsnější než biskupství Olomouckého k témuž. Osobní poměr k arcibiskupům měnil se ovšem podle osoby biskupovy. Jan ze Středy byl důvěrný přítel Arnošta z Pardubic, Jan Železný pak stál vlivem a konečně i právně od r. 1414 nad arcibiskupy Pražskými (240). To byla ovšem výjimka.

---

[1]) Pro celou tuto část IV. nalezneme hojně dokladů v části III. i dříve. Pro úsporu místa klademe zde prostě číslici v závorce jakožto odkaz na stranu této knihy. Druhý hlavní pramen »Liber inscriptionum« č. 115 v archivu města Litomyšle označujeme pismenou L s udáním stránky (na př. L 40 atd.).

Poměr k suffraganům, tedy především k biskupství Olomouckému, nevykazuje nic zvláštního. Biskup Litomyšlský podle statut z r. 1350 stál na roveň biskupu Olomouckému (121). Když se Albert z Šternberka vrátil z Magdeburku, přinesl si odtud titul a hodnost arcibiskupa, což ho povzneslo nad biskupa Olomouckého i jistými právy, zejména se mu dostávalo mimořádných plnomocenství k dispensím a p. (166). Kněz Olomoucké diecése směl být svěcen i v Litomyšli (222). O mimořádném poměru Jana Železného k biskupství Olomouckému viz na svém místě. Byl nejprve vrchní dozorce nad pravověrností biskupovou, potom administrator biskupství, konečně biskupem Olomouckým a při tom »poručník kostela Litomyšlského« (250).

Poměr k papeži: biskup platil kurii Římské desátek, jejž však papež často zapisoval a postupoval jiným osobám, zvláště Karlu IV. (122). Mimo vlastní desátek papežský odvádělo biskupství i taxy pro legáty apoštolské stolice a visitatory (198). S těmito platy prováděli papežové i jich legátové různé obchody (157). Bylo-li třeba, obracel se ovšem biskup přímo k papeži o radu neb pomoc, k čemuž byli zvláštní prokuratoři (139).

Poměr ke králi: Karel IV., zakladatel biskupství, choval se k němu s všemožnou péčí. Hned 18. ledna 1347 udělil mu velké svobody a sice všechna práva, jichž v poměru k moci světské užívali arcibiskup Pražský a biskup Olomoucký, zejména aby neměl biskup povinnost hostit krále, aby jeho poddané nesoudili krajští úředníci, aby právo popravní (ius advocatiae) provozoval tu sám král a j. (122). Od r. 1346 platilo biskupství císaři desátek, postoupený mu od papeže (123). Spolu s biskupy Olomouckým a Vratislavským assistoval biskup při korunovaci českého krále i královè (122). Jan Železný při korunovaci královè Žofie r. 1400 nesl s patriarchou Antiochenským hlavu sv. Víta k líbání míru (202). R. 1365 byl biskup vyňat z právomoci světské úplně a odkázán k arcibiskupu Pražskému (149). Karel IV. ovšem svým vlivem osobním zasahal často do jednání, kde práva k tomu neměl, zejména při vzniku biskupství, ale na štěstí všichni tehdejší biskupové Litomyšlští byli jeho osobní přátelé, s nimiž se radil a smlouval o dobro biskupství. Zcela opáčně utvářil se osobní poměr Václava IV. k Janovi Železnému v době jednoty panské, sporů Husových i koncilu Kostnického.

Správní moc biskupova: kapitula měla své představené, ale všechna větší provinění kanovníků (101) a jich poddaných lidí (137) náležela před biskupa. Chtěl-li kanovník strávit noc mimo dům kapitulní, musil mít též dovolení od biskupa (198). O pravomoci biskupově nad kláštery neslyšíme. Faráře dosazoval vesměs biskup, což prováděno tak důsledně, že mu dáno i ustanovení kustoda jakožto faráře kathedrálního kostela a scholastika jakožto faráře u sv. Klimenta (101). R. 1358 byl omezen v tomto právě jen potud, že na některé fary musil dosazovat jen Litomyšlské kanovníky (137). *Visitaci* prováděl biskup v celé diecési, od kapituly počínaje až k poslednímu duchovnímu. Kapitula mu dávala za každou visitaci 2 kopy gr. pražských (198). Vznikl-li spor o faru, soudil jej biskup (108, 182), též potvrzoval patronátní právo (108, 168). *Bohoslužebné* úkony biskupovy byly tehdy obvyklé: svěcení kněží, biřmování, svěcení kostelů, přisluhování arcibiskupovi při korunovacích a pohřbech českých králů atd.

Biskupství mělo svůj znak i pečet. *Znak* vyobrazen na prvním listě Pontificale Alberta z Šternberka a na oltáři v klášteře Admontském (170). Bylo v té věci však mnoho neustálenosti. Mladost biskupství zavinila přibírání cizích živlů do znaku. Tak Albert z Šternberk užíval obyčejně svého rodinného znaku. Tak bylo i s biskupskou *pečetí*. Nejčistší pečet biskupská jest u biskupů rodu nešlechtického, zvlášť Petra Jelita. Byla buď visutá nebo přitisknutá, tvaru podlouhlého z červeného vosku vtištěného do vosku bílého. Na pečeti byla biskupská postava, sedící pod baldachýnem s infulí na hlavě, v levé ruce drží pastýřskou berlu, pravou zvedá jako k žehnání dvěma prsty; z obou stran postavy jsou dva štítky, v pravém kříž, v levém hlava oslice. Nápis kapitálními literami byl »N. (Petrus) dei gracia episcopus Luthomuslensis«. Mimo tuto velkou pečet užíval biskup Petr někdy i malé pečeti, již přitiskoval ze zadu na velkou pečet do téhož bílého vosku též červeným voskem. Na této pečeti byl pták na způsob páva (srv. též Codex Moraviae XI, 204). Listiny důležité chovány byly v *archivě*: byla to pevná skříň zvaná »carthophilaceum«, jež stála v sakristii kathedrálního kostela a obsahovala listiny biskupovy i kapituly, proto obě strany měly od ní po jednom klíči (198).

Patronem biskupství byl sv. Viktorin, jehož ostatky získal pro Litomyšl biskup Albert (161). V jeho jméně dály se tu potom i zázraky (181) a biskupové nazývali podle něho i svou residenci a zvali k sobě jako k sídlu sv. Viktorina (218).

Zvláštní *hrobky* biskupské nebylo. První biskup Jan byl sice pochován v kathedrálním klášteře Litomyšlském (125), ale další obyčejně v chrámě toho augustinianského kláštera, jejž každý z nich založil: Jan ze Středy v Litomyšli (147), Albert z Šternberka v Moravském Šternberku (168) a Petr Jelito v Lanškrouně (156). Jan III. Soběslav i Jan Železný a Aleš zemřeli daleko od Litomyšle, poslední dva pak v době, kdy již v Litomyšli nebylo ani kathedrály.

2. **Konsistoř** sestávala z řady úředníků církevních, volených pravidelně samým biskupem z kterékoli diecése. Při tom zmíníme se o úřednících, jichž činnost s konsistoří úzce souvisela. *Světící biskup* vyskytuje se u nás výjimkou, bylať diecése dosti malá. Jedině za Jana ze Středy, jenž tolik meškal mimo diecési, byl světícím biskupem bratr jeho Matěj, biskup Triburský, řádu cisterciackého; r. 1361 dostal Matěj od svého bratra úrok 60 kop ročně z biskupských vsí Morašic, Říkovic, Sedlišť, Němčic a Dvořic (135), ale již r. 1362 stal se světícím biskupem ve Vratislavi (144). *Administratoři* biskupství vyskytují se také jen v této době Jana ze Středy. Jich titul byl »administratores in spiritualibus et temporalibus episcopatus Lithomislensis« a spravovali církevní věci i statky biskupské (143).

Hlavní stálí úředníci biskupství byli *officiálové*, kteří vyřizovali spory mezi duchovenstvem samým (189), mezi kněžími a laiky (158), tudíž o beneficia (182) i statky, na př. o hranice pozemků (151). Officiál mohl být kanovníkem neb prelátem i jiného kostela než Litomyšlského (176), nebo pouhým farářem neb dokonce jen oltářníkem (223) z různých diecésí a přecházel s biskupem z diecése do diecése, na př. s Albertem z Šternberka do Magdeburku a zase zpět (158). R. 1384 žaloval zdejší officiál na arcibiskupa u samého papeže (182). Při vykonávání svého úřadu užíval zvláštní pečeti (192, 210). Bydlil ve zvláštním domě na hradě nad branou k městu (197). S úřadem officiálovým byl velmi úzce spojen úřad *generálního vikáře*, jenž vyřizoval záležitosti nesporné a především duchovní (vicarius in spiritualibus), tedy nadační záležitosti a p. Měl též svou pečet (223). Úřad officiála i vikáře zastávala obyčejně jedna osoba a sice tak, že officiál někdy vykonával úřad vikářský i bez titulu vikáře, jako r. 1374 officiál Mikuláš z Jičína (157).

Děkanové nepatřili ke konsistoři, spravovali venkovské duchovenstvo. Byli bráni z okolních farářů. Známe děkany faráře v Janštorfě (212) a v Karlí (L 100), oba až z 15. století. Před tím r. 1374 jmenuje se farář v Heřmanicích ***prokuratorem kleru*** biskupství Litomyšlského (157), jenž se staral zvláště o finanční záležitosti venkovského duchovenstva, o berně, platy a p.

Službu kancelářskou obstarávala celá řada písařů (notarii). V čele jich a kanceláře konsistorní stál ***protonotář*** (170), po něm ***registrator*** a ***správce pečeti*** (144). Vlastní písaři biskupství sluli ***písaři aktů*** (notarii actorum), ***písaři při*** (scribae causarum) (223), neb prostě ***písaři*** (notarii). Od nich lišili se ***veřejní písaři*** (notarii publici), kteří nenáleželi k biskupské konsistoři, nýbrž na způsob dnešních advokátů neb notářů spisovali právní listiny atd. každému za zaplacení. Veřejným písařem směl být jen se svolením královým. Zvláštní písař, jenž se u jiných konsistoří nevyskytá, byl ***venkovský písař*** (notarius provincialis), jenž měl na starosti záležitosti biskupských statků a p. (L 29). S kanceláří souvisel úřad ***prokuratora*** biskupského, jenž zastupoval biskupa i jiné strany u konsistoře. Jiného druhu prokuratoři byli plnomocníci biskupovi při různých příležitostech (131). Nebyli to stálí úředníci, nýbrž jmenovaní biskupem vždy jen v určité záležitosti; na př. kanovník u sv. Víta Václav byl prokuratorem biskupovým r. 1363 v Římě (139), notář Jan z Litomyšle r. 1358 v Avignonu (144); Václav arcijáhen Boleslavský byl vykonavatelem kšaftu biskupa Alberta (168) a podobně.

3. **Dvůr biskupův** zřízen byl v Litomyšli na způsob jiných dvorů biskupských a sice dosti okázale, aspoň co se úřednictva a služebnictva dotýče. V čele jeho stál ***hofmistr***, ač snad jen v době Alberta z Šternberka. ***Maršálek*** byl z vlastních úředníků dvoru nejdůležitější. Obstarával různé záležitosti biskupovy i ve správě statků: prodával jeho jménem domy (L 24) i pole (L 20). ***Správcem důchodů*** biskupských, jenž se tak jmenuje r. 1374 (158), býval měšťan Litomyšlský (153). Týž úřad byl snad ***mistr*** (magister), jenž se jmenuje r. 1407 a jejž též zastával soused Litomyšlský (L 50). Vrchním správcem hradu a panství byl ***purkrabí***, jenž též hojně účastnil se jednání soudních (L 29), vykonával rozsudky, bral nápady jménem biskupovým (L 103), sám rozsuzoval někdy spory poddaných (L 110). Někdy užil ho biskup ovšem i k mimořádným službám, jako k posel-

ství (219) a p. Vedle Litomyšlského purkrabího byl též ***purkrabí v Tržku*** (L 18). Purkrabímu k ruce byl ***lantfojt*** (judex provinçialis, venkovský rychtář), jenž jmenuje se vždy vedle purkrabího při řízení soudním v záležitostech venkovských poddaných. Pro správu města byl tu ***městský rychtář*** (judex civitatis) v stejném poměru k purkrabímu (178), na lesy pak dohlížel ***lesní rychtář*** (judex silvanus) (178). Tito tři rychtáři byli úředníci biskupovi, ne rychtáři ve vlastním smyslu, proto nesměli prodávat pivo, jen víno, což bývalo právem vlastních rychtářů (179). Lantfojt měl pod sebou vlastní ***rychtáře*** po vsích, svobodné neb dědičné, lesní rychtář pak ***hajné*** zejména v jižním Litomyšlsku, ve velkém lese Janštoríském.

Pojem ***dvořana*** jest velmi neurčitý. Byli to nižší šlechtici, kteří byli na dvoře biskupském buď opravdu v poměru služebním (familiares) nebo dobrovolně. Známe velmi mnoho dvořanů tohoto druhého druhu. Shromažďovali se na biskupském dvoře v Litomyšli rádi šlechtici z nejvýchodnějších Čech, kteří tu hledali náhradu za bohaté dvory královský a arcibiskupský v Praze. Někteří získali v blízkém okolí majetek (Jan Sirotek dvůr na Zaháji) a byli tak stále biskupovi na blízku, jiní k němu vstoupili přímo do služby (Jan Mladec z Branné).

Pro svou potřebu osobní měl biskup u sebe celou řadu menších úředníků: ***kaplan*** býval zpovědníkem jeho a tím důvěrníkem, jenž ho provázel na cestách (139), ve válce (157), v případě potřeby ho zastal i na soudě (L 30) a j. Byl to někdy kněz prostý (139), jindy až kanovník (151). ***Lékař*** byl tehdy ovšem vždy duchovního stavu a brán byl podle osobní důvěry biskupovy z různých krajin (165). Osobní službu u biskupa obstarávali ***komorníci***, kteří za svou službu si vysloužili až dům v městě (L 102). Kuchyni biskupskou měl na starosti ***kuchmistr*** (magister coquinae) světského neb i duchovního stavu (L 29); jídla strojil biskupovi ***kuchař*** (225). Stáje a koně biskupovy obstarával ***marštaléř*** (L 44), kdežto ***huntmeister*** pečoval o psy; býval jím soused Litomyšlský, bydlící hned pod hradem (L 50). ***Vrátný*** byl důležitý úřad nižší; s počátku přivydělával si šenkováním, to mu však r. 1360 bylo zakázáno (141). Konečně jmenují se různí ***sluhové*** bez určitého označení jich působnosti; zakupovali se potom obyčejně ve vsích (123, 194).

Mimo dvořany táhli se k biskupskému dvoru i jiní lidé, hledajíce zde příznivé přijetí, tak ***umělci*** různého druhu. Nejvíce kvetl tím Litomyšlský dvůr za Jana ze Středy, kdy tu Mikuláš z Kroměříže vypěstoval illuminatorské umění k vzácné výši (147). Albert z Šternberka měl zase na svém dvoře umělce-řemeslníka Mikšíka (165).

4. **Statky biskupské** uvedli jsme podrobně na str. 192—194. Prostíraly se zejména po západní polovici Litomyšlska. V městě Litomyšli, jež mu náleželo celé, měl biskup i osobní majetek různého druhu, vedle lázní zvaných »českých« (164) zejména několik masných krámů (L 33) a ovšem i domy (L 24) a pole (L 20). *Hrady* měl dva, Litomyšl a Lanšperk, *tvrze* též dvě, Tržek u Litomyšle a Záběhlice u Prahy, *měst* pět: Litomyšl, Lanškroun, Ústí n. O., Českou Třebovou a Jablonné, ostatek byly vsi skoro vesměs na Litomyšlsku. Důležitý biskupův majetek byl *dům v Praze*, kdež biskup bydlil při pobytu na dvoře královském neb arcibiskupském nebo při zemských sněmech a soudech. Již opat Oldřich r. 1287 koupil v Praze dům u kláštera sv. Tomáše s lázní (75). Za biskupů Jan ze Středy první opatřil novému biskupství dům a sice u kostela sv. Mikuláše na Starém městě Pražském na starém kurném trhu na západní straně. Byl to osobní jeho majetek, neb jej prodal ještě za svého života; r. 137[illegible] byla v něm kollej Všech Svatých (147). Petr Jelito koupil v létech 1368—1370 dům v Praze od Beneše z Kravař na Malé Straně pod hradem na místě dnešního paláce Thunů Žehušických, kdež byla kaple sv. Kříže; v ní konali bohoslužbu Augustiniáni od sv. Tomáše (155[illegible] Dům tento byl skutečně biskupský, neb r. 1398 byl přiřčen biskupovi Janovi Železnému při dělení statků mezi biskupa a kapitulu (19[illegible] Mimo to však byl v Praze dům též biskupa Litomyšlského v ulici sv. Martina, jenž na počátku 15. století byl již v cizích rukou (Tomek II, 17[illegible])

Rozmnožovati statky *koupí* bylo ovšem biskupovi dovoleno, ač se dělo zřídka, biskup neměl na to peněz. R. 1410 prodal [illegible] Václav Miřík dvůr na podměstí (L 64), ale biskup neměl asi peněz, proto přiměl svého dvořana Bernarta Dachse z Fridlantu, aby r. 14[illegible]2 témuž Miříkovi postoupil svůj dvůr v Starých Litrbaších, začež [illegible] dal ovšem i jeho bratru Mikulášovi a sestře Kateřině nějakou náhradu (L 83). Hojněji rozmnožovány byly statky *odúmrtím:* nezanechal-li majitel domu ve městě (L 44) nebo statku ve vsi biskupské (L [illegible]5) právních dědiců, spadl majetek ten na biskupa. Nemanželské dítě nemělo práva dědičného (L 52). Mimořádným způsobem zvětšily se statky biskupské *odkazy* a nadacemi. Biskup vždy hájil zásadu, že odkaz všech nemovitostí, učiněný k biskupskému kostelu, náleží jemu, kapitula že smí přijímat jen penežité odkazy. To bylo uznáno smlouvou mezi ním a kapitulou r. 1358 (137) i 1398, kdy však k tomu bylo dodáno, že v městě, ač majetku biskupském, smí kapitula brát všechny odkazy (197). Biskup bral vedle statků ovšem i odkazy penežité i jiné dobrovolné postupy; na př. Jan Volroth z Bohňovic postoupil mu r. 1407 své právo k jakémus dluhu (L 45).

Prodat nebo *zastavit* statek směl biskup jen se svolením kapituly (105), neboť častým užíváním tohoto práva bylo by mohlo biskupství být velmi citelně poškozeno. Jen výjimkou biskup někomu statek daroval, obyčejně za zvláštní služby: za komornickou službu dal Joštovi r. 1407, co na něho spadlo odúmrtním právem v Újezdě (L 52), Vaňkovi dům v městě (L 102). Na oslavu kathedrály a na její stavbu a opravu dal kapitulnímu kustodovi, jenž tu byl farářem, dvůr na předměstí (L 119). Z neznámého důvodu daroval dům Mikšíkovi krejčímu, jenž na něho však potom zase spadl (L 44). Mimořádný důvod přiměl biskupa, aby zastavil svůj dům r. 1404 Janovi Tuklinovi skrze svého maršálka, aby totiž dům nestál pustý a prázdný (L 24). Rozumí se, že nápady nemohl si biskup podržet, proto je prodával a rozdával napořád (L 19, 45). Jen výjimkou prodával dům neb pole bez zvláštní příčiny (L 20).

Důchody a příjmy biskupovy byly rozdílné. Do *komory* biskupské, jak se říkalo po způsobu královské komory (L 29, 30), šly rozličné platy z vesnic biskupských i kapitulních, zvláště z mlýnů, krčem i některých statků, též z Lanškrouna 4 kopy o každých vánocích (190), ze Svitav 14 kop (194) a p. Stálý příjem měl biskup *z právních pokut*: bral jeden z tří dílů, na něž byly rozvrženy všechny pokuty a platy složené u práva v městě Litomyšli (141, 178) a obyčejně tolikéž neb i více od venkovských rycht. Soudil-li však městský rychtář při kapitulního člověka s městským, dostala pokuty kapitula (104). Při řízení právním i jinak pamatováno na komoru: r. 1405 učiněn smír mezi stranami v Láskově vsi, jehož porušení trestáno mělo být pokutou 5 kop do komory biskupovy (L 30). Též z prodeje domů dostával díly, na př. když Vavřinec Hedvábný švec koupil dům, dostal biskup celých 5 kop (L 37). Za visitaci dostával od kapituly 2 kopy (198). Mimořádný důchod bylo *clo*, jež Karel IV. dovolil biskupovi vybírat v Litomyšli, Lanškrouně a Ústí nad Orlicí na opevnění města, a sice z každého tažného koně a vola po 1 haléři (125). V čas potřeby směl biskup žádat od svých poddaných *dobrovolný příspěvek* (subsidium caritativum) (198).

Vydaje biskupovy mimo vydržování dvora nebyly tak velké: *berně* královské město neplatilo (178), za venkov pak je musili platit rychtáři (142). Na začátku biskupství zle tížily biskupy *dluhy*, památka to po starém klášteře praemonstrátském. Podle usnesení r. 1358 měli je splácet biskup i kapitula a sice podle toho, co kdo z nich zadluženého držel (137).

Vojenství bylo svěřeno úplně biskupovi. Hned podle narovnání r. 1347 měl biskup svou brannou mocí hájit oboje statky, své i kapitulní, začež mu ovšem zase kapitulní lidé musili sloužit vojensky (105). To potvrzeno i r. 1358 (137) a 1398 (196). Na venkově branná povinnost náležela především rychtářům; za propůjčení rychty musili sloužit obyčejně jedním pěším pacholkem s jednou kuší. Tak aspoň bylo u rychty Morašické (181) i Abštorfské (142). Tato povinnost ukládána byla i kapitulním rychtářům (196). O skutečných vojenských taženích biskupova vojska víme jen o dvou: biskup Albert vypravil r. 1373 své vojsko ku pomoci Karlu IV. ve válce s Branibory (157) a Jan Železný připojil svou brannou moc r. 1413 k vojsku královskému při obléhání výtržného Malovce v městě Pacově (219).

Kapitula a její chrámy.

1. **Zřízení:** Litomyšlská kapitula vznikla r. 1347 ze starého konventu klášterního jmenováním kanovníků z mnichů od biskupa Vratislavského Předslava. Vliv biskupa Litomyšlského na *volbu kanovníků*, ač ho při tomto prvním ustavení se kapituly nebylo, potom rostl. Podle snesení r. 1347 měli se kanovníci volit společně od biskupa a kapituly z starého konventu (101). Avšak již Jan II. ze Středy zaváděl tu principy tak monarchické, že žádal papeže, aby směl kapitulní místa udělovat prostě svým dvořanům (146). To asi ve skutek nevešlo. Arcibiskup Pražský Jan Očko z Vlašimě pečoval zase o právo kapitulní a nařídil r. 1378, aby biskup bez svolení kapituly neustanovil žádného kanovníka (164). *Kanovníků* podle nařízení z r. 1347 nesmělo být nikdy více než 28 (101).

V čele kapituly stáli čtyři *preláti* na způsob jiných kapitul. *Probošt* byl z nich nejpřednější: měl na starosti záležitosti duchovní a bohoslužbu, předsedal schůzím kapitulním, trestal menší provinění kanovníků, při nichž dbal o disciplinu (101). Dostávalo se jim různých vyznamenání; probošt Jan stal se r. 1394 papežským kaplanem (191). *Kustos* byl farářem kathedrálního kostela, proto býval jmenován biskupem a ne volen kapitulou (101). Z kustoda postupovalo se na proboštství (Dluhomil). *Kantor* pečoval o chrámový zpěv (101); uvádí se v řadě prelátů na místě třetím a teprve na posledním *scholastik*, ale ten byl farářem u sv. Klimenta, což více vynášelo, proto kantor rád se stal scholastikem (Sivold). Scholastik jako farář byl jmenován též biskupem (102).

O disciplinu mezi kanovníky pečoval biskup a probošt. Poměr k biskupovi tím byl někdy dost napjatý. R. 1363 žaloval biskup Jan ze Středy papeži na nesnesitelnou pýchu a zvrácenou kázeň kanovníků (139). Albert přel se ustavičně s kapitulou jednak o úrok z Abštoría, jehož se zmocnil, jednak pro klášter v Tržku, jejž bez jejího svolení založil (162). Větší provinění kanovníků trestal biskup, jenž měl též právo visitace (198), menší převor (101). Kanovníci nesměli z domu kapitulního bez svolení proboštova vůbec vycházet; chtěl-li některý být mimo dům přes noc, musil mít k tomu svolení od samého biskupa (198).

Schůze kapitulní byly dvojího druhu, menší a větší. Předsedal vždy probošt (101). Běžné věci vyřizovaly se na menších schůzích, důležité na velkých. Generální schůze (capitula generalia) konaly se pravidelně dvakrát ročně a sice 16. srpna (den po nanebevzetí panny Marie) a 3. února (den po hromicích) a trvaly 3 neb 4 dny (102). Bylo-li však třeba, svolávaly se i mimořádné schůze, často několik za sebou, dokud záležitost nebyla vyřízena (154). Tyto generální schůze konaly se v kathedrálním kostele v kapli sv. Jiljí (192), obyčejné asi v domě kapitulním. V čas potřeby svolala se schůze kapitulní, kde mimo kanovníky byl i biskup, členové konsistoře, preláti z diecése a j. (138).

Stravu dostávali kanovníci z tak zv. pitance, různých to platů z okolních vsí. Preláti dostávali dvojnásobnou stravu než obyčejní kanovníci (105). Kuchyni kanovnickou obstarával zvláštní *kuchmistr* (L 33). Též *roucho* prelátů bylo bohatší; kanovníkům bylo nařízeno, aby nosili od bílé soboty do sv. Michala kanovnický biret a kleriku, v zimě od sv. Michala do bílé soboty kápi (102). V *nemoci* dostal k obsluze prelát jednoho sluhu a jednoho bratra, prostý kanovník buď bratra nebo sluhu (105). Z řemeslníků jmenuje se zvláštní kanovnický *kovář* (L 79).

O *vzdělání* svých členů pečovala kapitula dost horlivě. Mladší kanovníky vzdělával scholastik (102). Byl-li některý zvláště nadán, vyslala ho kapitula i do ciziny na studie (164). O rozmnožení své *bibliothéky* starala se kapitula všemožně; obohacovala ji zejména zařaděním knih po zemřelých kanovnících (198).

Svá privilegia, jež si dala r. 1380 stvrdit od papeže Urbana VI. (172), a jiné důležité listiny chovala kapitula *v archivě* (cartophilaceum) v sakristii kathedrálního kostela, společném s biskupem (198). K archivu náležela též *pamětní kniha*, do niž se zapisovala jména zvláštních dobrodinců kláštera, za něž se potom sloužily mše (198).

Pečet kapitulní byla okrouhlá, z vosku bílého, obyčejně na proužku pergamenovém; na ní byl obraz panny Marie s Jezulátkem pod korunou a s diademem; na obou stranách obrazu zdvihala se cimbuří. Nápis zněl »sigillum capituli ecclesie Luthomuslensis« (srv. Codex Mor. XI, 205). Odlitek této pečeti jest ve sbírkách Musea Království Českého.

2. **Statky a důchody kapitulní:** statky kapitulní byly roztroušeny po celém Litomyšlsku (194—196) a záležely více v jednotlivých statcích, mlýnech, dvorech a p. než v celých vsích. Sluly úhrnně »*pitance*«. V městě náležely kapitule »německé« lázně (164), tři masné, dva pekařské krámy a mlýn, na venku zvláště dva rozlehlé lesy, Poličský a Lubenský (195).

V *správě* statků byla kapitula od biskupa úplně nezávislá (104). Vedli ji zvláštní úředníci zvaní *prokuratorové;* volila je ze sebe sama kapitula. Spravovali statky kapitulní a vypláceli z nich kanovníkům platy na roucho i stravu. Dvakrát ročně musili skládat kapitule účty, ta však měla právo v každou dobu účty žádat, a kdyby něco neshledala v pořádku neb uznala to za prospěšné, mohla je ihned sesadit a volit nové. Protože to byl úřad hospodářský, neměl k němu být volen probošt, aby nezanedbal bohoslužbu (105). Za to snad jiný prelát mohl být prokuratorem. R. 1418 připomínaný prokurator Petr (L 119) zdá se být totožný se scholastikem Petrem, jenž již r. 1410 zastával podobnou službu, zastupuje kapitulu ve při o 3 pruty rolí v Lezníku (L 76). Někdy dostával prokurator od kapituly zvláštní plnou moc (potens tutor et commissarius) (L 122). Protože jmění kapitulního nebylo mnoho a i to bylo většinou movité, neměla kapitula žádného purkrabího, jen svého *lantfojta* (121), jenž měl asi totéž právo jako biskupský lantvojt. Jemu podřízení kapitulní *rychtáři* ve vsích byli zcela poddáni kapitule, jen vojensky musili sloužit biskupovi (196).

Statky kapitulní rozmnožovaly se podobně jako biskupovy především *odúmrtím*, spadnutím statků na kapitulu pro nedostatek zákonného dědice (L 45). Též statky po úřednících kapitulních spadávaly na kapitulu, na př. pole v Chmelíku po Vaňkovi kuchmistrovi (L 76). *Odkazy* směly se dát kapitule jen movité (peněžité), ne grunty, vyjma město Litomyšl, kde mohla kapitula brát všechny odkazy (197). *Prodat* neb jinak statek odcizit bez svolení biskupova kapitula nesměla (105), avšak prodávala ovšem bez překážky zejména spadlé na ni statky (L 45).

Důchody vybírali pro kapitulu její rychtáři (105), zejména *právní pokuty*. Když i biskupův rychtář městský soudil kapitulního člověka, musil odvést pokutu kapitule (104). Z *vydajů* pravidelné byly královské *berně*: kapitula svými prokuratory sebrala berni u poddaných a odvedla biskupovi úhrnem 75 kop, jež biskup musil odvést do královské komory (198). *Taxy* pro kurii (papežský desátek), legáty a visitatory měly se platit jen se svolením kapituly, jež dávala též biskupovi 2 kopy za visitaci (198). O *dluzích*, převzatých po klášteře praemonstrátském společně s biskupem, již jsme jednali.

Kanovníci mohli míti i své *soukromé jmění*, což zejména u kanovníků šlechtického rodu bylo nutným; na př. kanovník Jan z Duban měl celou ves Slatinu u Chocně (144). Také movité jmění kanovníků mohlo být dosti značné, i zlaté a stříbrné šperky, hotové peníze měli, též své soukromé kalichy a ornáty, knihy i šatstvo. Za svého života vládl tím kanovník neobmezeně, ale po smrti to vše připadlo kapitule, jež šperky a peníze dala na stavbu kostela, ornáty a kalichy do sakristie a knihy do bibliothéky; jen šatstvo rozdáno bylo buď podle vůle zemřelého nebo podle rozkazu proboštova (198).

Někteří preláti měli též zvláštní jmění, jež souviselo buď s jich úřadem, někdy snad jen s jich osobou. Nevíme, byl-li majetek, jejž koupil *probošt* Litomyšlské kapituly ve Voděradech od Heralta z Chmelíka r. 1412 (3 kopy a 17 gr. a 3 dvory), osobním majetkem tehdejšího probošta nebo majetkem úřadu proboštského (204). Nějaký zvláštní s úřadem spojený majetek probošt jistě asi měl, neboť i *kantor* měl dva masné krámy v Ústí n. O. (195), ostatní pak dva preláti měli ovšem zvláštní důchody z svých far.

Beneficia farní byla hlavním zdrojem příjmů jednotlivých kanovníků. Již mniši praemonstrátského kláštera zastávali úřad faráře v okolních místech, jako v Svitavách (60) a v Širokém Dole (100). To však r. 1347 bylo zakázáno. Kanovník nesměl být farářem; byl-li, musil se místa toho vzdát (101). Tato reformační myšlenka biskupa Vratislavského Předslava byla však pro 14. století příliš radikalní. Kanovníkům šlo na prvém místě o získání prebend. Proto r. 1358 stalo se narovnání mezi kapitulou a biskupem, jímž kanovníkům dovoleno opět zastávat místo, t. j. brát důchody farářské, biskup pak se zavázal, že na fary, jež tu byly již před založením biskupství, bude dosazovat jen kanovníky, jakožto pravé dědice beneficií klášterních; ostatní fary nové a nově získané (na panství Lanšperském) směl osazovat podle svého zdání (137). R. 1378 vymohla si kapitula právo, aby směla některé své prebendy i odkazy prodat (164). Usnesení o obsazování far bylo v podstatě obnoveno r. 1398: kde dosud byli kanovníci faráři, měli býti vždy potom (198). Nejoblíbenější prebendou kanovnickou byla stále prebenda ve Svitavách, ač nenáležela k diecési Litomyšlské (165, 224). Na konci biskupství i Morašice (224) a j. měli farářem kanovníka.

3. **Kathedrála** vznikla z starého kostela klášterního (97), jenž však stále byl přestavován. *Stavba* kathedrálního kostela nebyla hotova ani do bouří husitských, takže biskupství vzalo za své dříve, než jeho kathedrála byla dokončena. Právě Jan Železný pečoval všemožně o opatření potřebných peněz k stavbě chrámu, v čemž s ním kapitula

závodila. Biskup dal faráři kathedrálního chrámu dvůr na podměstí s 8 pruty pole s výslovným určením zisku na stavbu (pro fabrica et structura) chrámu (L 119). Když kapitula prodala r. 1407 některé pozemky v Chmeliku, musil kupec mimo cenu 17 kop zaplatit celé 4 kopy na stavbu kostela (L 45). Podle usnesení r. 1398 pak všechno zlato, stříbro a peníze, po smrti některého kanovníka pozůstalé, připadly k témuž účelu (198).

Chrám kathedrální stál uprostřed hradu Litomyšlského na místě dnešního nádvoří (136). Přicházelo se k němu z města hlavní branou hradní (197). Proti hlavnímu vchodu stál *hlavní oltář* (199). Na jihovýchodní straně byla *sakristie* (196), kdež byly chovány kalichy i roucha mešní (198), též ve zvláštní skříni (carthophilaceum) biskupský archiv (198). Vedle sakristie blíže k vchodu byla *kaple sv. Jilji*, kde se konaly generální schůze kapituly (192). Podél této strany kostela táhl se *ambit;* k němu přiléhal dům kanovnický (198). U vchodu na této straně stála *věž*, na níž byl *orloj* (196). Na druhé, východni straně chrámu byl *kůr* někdy klášterní, potom kanovnický, s lavicemi pro kanovníky (196). Za kůrem byl ochoz, kde se pohřbívalo. Nad svou *hrobkou* založil tu Jan Mladec z Branné *oltář sv. Kříže* se zvláštním oltářníkem. *Kaple sv. Kvirina* stála mimo chrám za »starým palácem« a náležela biskupovi (197), bohoslužbu snad tu vykonával kaplan biskupův.

Bohoslužbu vykonával ovšem biskup, kanovníci i nižší duchovenstvo, péče o ni však náležela proboštovi (101). Slavné bohoslužby konaly se u hlavního oltáře, též ty, jež byly nadány vysokými osobnostmi; tak na př. kanovníci zpívali tu od r. 1390 ranní mše za rodiče krále Václava IV. a králové Žofie (199). U postranního oltáře sv. Kříže sloužil oltářník v první týden vždy po výročním dnu smrti zakladatele jeho (Jana Mladce z Branné) tři mše, totiž v neděli, v pondělí (rekviem) a v pátek (o sv. Kříži), druhý týden mimo to i čtvrtou o panně Marii v sobotu; v pátek o suchých dnech pěl vždy zádušní mši (205). Slavné asi zádušní bohoslužby byly za dobrodince kathedrálního chrámu (198). *Ostatky sv. Viktorina* byly hlavní chloubou tohoto chrámu. Přivezl je biskup Albert z Magdeburku nejprve do Moravského Šternberka (156), odtud pak r. 1376 do Litomyšle, kde hned byly vystaveny k veřejné poctě (161). V době úpadku církevního života využitkováno jich i k zázračným příběhům, jež potom shromažďovaly zbožné poutníky i zdaleka (181). O *zpěv* chrámový pečoval kantor kapitulní (101).

Farářem kathedrálního chrámu byl vždy kustos kapituly (101). Jemu k ruce přidáno bylo několik nižších kněží. *Oltářnici* měli na starosti jen svůj oltář a vydržováni byli nadáním na onen oltář (205). Kázalo se tu patrně německy. Avšak na konci 14. století, kdy v městě a konečně i mezi kanovníky probouzelo se národní vědomí, ustanoven byl zvláštní *český kazatel* (L 24). Ze služebníků chrámových, mezi nimiž jistě byli sakristani i ministranti, jmenuje se jen *zvoník*, jenž byl ženat (L 69).

Důchody kathedrálního chrámu byly rozmanité. Předně byly to vlastní důchody kapituly, jež chrám vydržovala. Farář (kustos) měl pravidelný důchod 5 hřiven ročně (101). *Nadání*, byla-li činěna přímo chrámu (199) neb faráři (L 119), byla ovšem nejlepší pramen výdělků. Někdy však i nadání dost veliké přineslo sice užitek chrámu, ale ne jeho správcům; to platí zejména o nadacích na zakládání oltářů a vydržování oltářníka. Jan Mladec z Branné dal na svůj oltář 100 kop s ustanovením, aby biskup za ně koupil statky s důchodem 10 kop ročně (205). Také českému kazateli odkázán byl pannou Anežkou dům v městě (L 24). *Oféra* byl znamenitý příjem farářův zvláště v té době, kdy při každé příležitosti zváno chrámové obecenstvo k oféře: za každé ukázání ostatků svatých, při každé mši, při nešporách, vždy musil věřící oférovat na oltář peníz. Z ofér opatřoval farář *světlo, víno* a *hostie* (101). Oltářník, jenž měl své příjmy, musil si tyto věci opatřovat sám ze svého (205). Když se v Litomyšli začal vzmáhat Augustinianský klášter, do jehož chrámu obyvatelstvo města chodilo potom raději než do kathedrálního, musil biskup za to dát farářům tohoto chrámu a u sv. Klimenta 130 kop (136). Rozumí se, že bez svolení kapituly nesměl farář ničeho z chrámového majetku odprodat (L 119).

4. **Farní chrám sv. Klimenta** vznikl asi při vzkvétání města, jemuž byl vlastním farním chrámem. Že byl zasvěcen právě tomuto svatému, nebylo bez tradice cyrillomethodějské (12). Stál na dnešní hoře Olivetské pod kathedrálou (102). U něho byl *hřbitov*, jehož u kathedrály nebylo (196), a *sakristie* s kamenným sloupem (196).

Farářem byl tu vždy scholastik kapitulní (102); o jiných duchovních se tu nedovídáme.

Důchody tohoto chrámu byly znamenité a rozmanité. Byl u obyvatel Litomyšle patrně velmi oblíben, ač i jemu Augustiniáni ukázali se mocnými konkurenty (136). Z konšelů jmenován byl k tomuto kostelu *záduší* úředník, jenž byl s farářem zodpovědný za náležitou správu důchodů (L 37). Pravidelný důchod farářův byl *desátek*, vybíraný asi ze všech nemovitostí kollatury; byl obyčejně placen v naturaliích. Když biskup Jan ze Středy daroval augustinianskému klášteru dvůr Volšínský na Lánech, osvobodil jej od tohoto desátku. Farář kostela sv. Klimenta však na to nepřistoupil; vedl se o to spor až do r. 1396, kdy výpovědí biskupského officiála dáno za právo faráři. Ustanoveno, aby farář bral desátek z jednoho lánu rolí u tohoto dvora a sice po korci žita a ovsa ročně, za ostatní pak 2 lány aby mu dal klášter jednou pro vždy $2^1/_2$ kopy, aby za ně mohl koupit pozemky s úrokem 2 korců žita a ovsa ročně (189). Nepravidelný důchod farářův byla *ofěra*, z níž měl r. 1347 povinnost opatřovat *knihy bohoslužebné* (102), z čehož patrno, že tehdy kostel ještě ani náležitě zařízen nebyl.

Nadání byla u tohoto kostela zvláště četná. *Dům* v městě odkázal kostelu Heinlín pekař a manželka jeho; farář a zádušník prodali jej však r. 1406 ševci Vavřincovi Hedvábnému za 10 kop gr. (L 37). Zdá se, že farář vůbec neměl rád domy, jež zaměňoval za jiné peněžité důchody. Z domu Jana kováře šel faráři úrok 27 gr. Konšelé prodali však tento úrok a koupili za to *masný krám* u špitálu a ustanovili, aby krám ten držela obec a aby jej pronajímala a nájemce aby platil faráři 24 gr. ročně (206). Tento pořádek se zachovával ještě r. 1420 (L 129). Pekař Ondřej Krčmář dal r. 1411 kostelu sv. Klimenta svůj *pekařský krám* (L 76). Již r. 1347 měl farář úrok 12 gr. ročně ze zahrady někdy Alžběty Tilonišové; 6 gr. z toho dáváno vždy o sv. Michalu na vosk, ostatní na jiné potřeby (123).

K farnímu kostelu sv. Klimenta náležela též *kaple špitální;* ofěry z mší zde *kaplanem* špitálním podle nadace Toulovcovy sloužených šly faráři svatoklimentskému (209).

Kláštery.

1. **Klášter Praemonstrátský v Litomyšli.** Dějiny i stav prvotního *kláštera Benediktinského* jsme vylíčili, jak bylo z chudých zpráv nám možno. Teprve založením Praemonstrátského kláštera dostáváme se z českého starověku v pravý český středověk. Klášter byl založen na vrchu přezvaném *Hora Olivetská*, kteréžto jméno dosud se udrželo, a osazen byl mnichy z kláštera Strahovského (50).

V čele kláštera stál *opat*, jenž řídil klášter po stránce církevní, disciplinární i finanční. Bylo to v 14. století výnosné beneficium, na něž papež vydával »milosti« (kollace) třeba několika osobám najednou (88). R. 1312 dostal Litomyšlský opat od papeže privilegium, aby 10 let po své volbě mohl užívat dřívějších beneficií (88). V 14. století byl jeden opat pro špatné hospodářství sesazen (89), jiný od nepokojného a nespokojeného mnicha pomocí světské moci vypuzen (90). Z toho patrno, že nebylo vždy snadno opatovi své právo skutečně uplatnit. Pro svou kancelář měl opat svého *písaře* (kancléře), někdy pošlého přímo z města Litomyšle (86), jenž také užíval opatovy

pečeti. Nejstarší zachovaná pečet opatova jest z r. 1326; jest visutá, vejčité podoby, v bílém vosku, s obrazem panny Marie, jež na levé ruce drží Ježíška a před níž klečí duchovní v klerice; nápis zní: »sigillum abbatis Litomislensis« (86).

Konvent měl důležité slovo ve správě kláštera i statků. Vše důležitější musil podnikat opat s vědomím jeho a svolával jej k řádným i mimořádným schůzím (79). R. 1305 dal si konvent svá privilegia stvrdit od papeže (83). ***Pečeti*** užíval podobné jako opat (»sigillum conventus ecclesiae Litomislensis«), jen panna Maria drží Ježíška na pravé ruce (86). Z konventu jmenují se mniši vyšší hodnosti ***převor*** a ***podpřevor***, jen výjimkou též jednou ***probošt*** (79).

O vlastní ***bohoslužbě*** nám není ničeho známo, leč o 3 zádušních mších, jež se sloužily za zakladatele a dobrodince kláštera (80).

Statky a důchody kláštera Praemonstrátského jsme popsali na svém místě (51—53, 59—60). Chceme z nich jen uvést ***město*** Litomyšl, jež ještě v 12. století bylo majetkem knížecím a teprve od 13. století jest v ruce kláštera (68), a ***dům v Praze*** na Malé Straně u sv. Tomáše, jejž r. 1287 koupil opat Oldřich (75). Opat směl klášterní statek ***prodat***, ač ne o své újmě; vždy žádal o svolení konvent klášterní (79), většinou však i krále neb i jiných opatů téhož řádu, zejména Strahovského, jindy dokonce mateřského řádu v Prémonté ve Francii (79). Klášter prodával i ***nadace*** a dary a sice ne staré, nýbrž třeba nedávno učiněné, jako r. 1202 prodal markraběti moravskému Vladislavovi kapli sv. Jana s užitky, již mu v letech 1397—1399 dal Břetislav kníže Břeclavský (56). První způsob klášterního hospodářství byl ***zemědělský***, šlo o vykácení lesa, zakládání polí a luk, o všemožné těžení z půdy. Teprve opat Oldřich pozvedl též ***finanční*** hospodářství s jměním klášterním (75). Své statky spravoval klašter svými ***rychtáři*** (89).

Z příjmů kláštera uvedeme nejprve ***právní pokuty.*** Ty byly v 12. a 13. století mnohem rozsáhlejší a tudíž výnosnější než potom v 14. století, kde zrušením některých právních principů staročeských výdělek ten klesl velmi nízko. Podle principu »poruky« platil pokutu buď provinilec neb celá obec, kde se zločin stal, takže vrchnost tu nikdy o soudní pokutu nepřišla. Nejhůře to bylo pod knížecími úředníky, kteří ovšem zvyšovali pokuty co nejvíce, majíce na tom osobní zájem a prospěch. Král Přemysl II. vyňal sice r. 1259 poddané kláštera úplně z pravomoci krajských úřadů (69) a Přemysl I. již r. 1226 osvobodil je od »hlavy« a Václav I. r. 1228 od »nároku«, »viselce« a »nářezu«, ale jen za sebe; opat však vybíral je pro sebe dále, takže se změnila jen osoba, kdo platy bral, ale ne kdo je dával a kolik dával (57). Vedle toho mnoho vynášelo právo ***odúmrtní,*** jež při některých věcech uplatňoval klášter i tehdy, byl-li tu právoplatný dědic (syn) ostatního majetku (86). Z venkova měl klášter užitek zvláště z *mlýnů* (70) a podle královského privilegia r. 1268 z 6 svobodných *krčem*, jež směl mít na svém panství (71). Mniši měli zvláštní příjmy z některých pozemků a živností, zvané »*pitance*«, z níž se jim dostávalo pravidelně každý den na jídlo a pití; celkem bylo pitance 13 kop (80). Na nemocné mnichy platil konvent 15¹/₂ hřiven stříbra, avšak potom uložil farním kostelům na svém panství, aby částku tu platily (72).

Povinností měl klášter velmi málo; *berně* neplatil ani on ani jeho poddaní a sice ani pravidelné berně ani mimořádné platy (90); markrabě moravský Přemysl osvobodil pak r. 1233 poddané kláštera od mýta po Moravě (58). Do *války* musil klášter poslat králi vozy, od čehož jej Václav II. na čas osvobodil (82). A přece při tom upadl klášter do tak velkých dluhů, že šlo o jeho existenci (89).

Když r. 1344 zřízeno bylo z kláštera Praemonstrátského *biskupství*, klášter i dále v podstatě trval. Z konventu bylo vybráno 28 kanovníků, ale mnichů bylo mnohem více, ti se postupně měli dostat do kapituly (101). Mnichům bylo r. 1347 nařízeno obsluhovat nemocné kanovníky (105). Biskup Předslav pak přímo nařídil r. 1347, že starší obyčeje kláštera Praemonstrátského, pokud neodporují novým zřízením biskupství, mají zůstat v plné platnosti dále i v biskupství (105). Stopy kláštera toho řádu jdou pak ještě celým 14. stoletím. Když r. 1358 smlouvali se kanovníci s biskupem o fary, hlásili se o ta beneficia, jež náležela někdy k praemonstrátskému klášteru (137). R. 1366 sluje kůr kathedrálního chrámu, kde kanovníci a mniši při mši zpívali, »klášterní kůr« (150). Ještě r. 1378 jmenuje se praemonstrát Mikuláš (170), r. 1398 pak mluví se ještě na hradě Litomyšlském o zahradě klášterního převora (197).

2. **Augustinianský klášter v Litomyšli** založen byl r. 1356 od biskupa Jana ze Středy. Jeho význam spočíval v tom, že stál přímo v městě, že tedy jeho chrám byl měšťanům bližší a tudíž hojněji navštěvovaný. Proto třebas potom klášter zanikl, stal se chrám jeho hlavním chrámem Litomyšle (dnes děkanský chrám), kdežto po starém chrámu praemonstrátském a po kathedrále není dnes ani památky.

Klášter povolen byl bullou papežskou r. 1356. Náklad na *stavbu* měl vést Karel IV., avšak hlavní břemeno spadlo na biskupa Jana ze Středy, jenž platil mnoho na ni i z Olomouce (130). *Stavitelem* kláštera i kostela byl mistr Jakub, jenž stavbu prováděl podle přání biskupových i potom, když Jan ze Středy odešel do Olomouce. Proto biskup Jan nedovolil biskupovi Albertovi, aby k urychlení stavby vzal jiného stavitele (158). Nejprve vystavěn vlastní klášter, kde bydlil ***konvent***. Budova, jež stála na místě dnešního děkanství, byla dokončena jistě velmi záhy (130). Pro první potřebu postavena asi u samého konventu ***kaple panny Marie***, jež byla asi klášterní oratoří a snad na místě, kde jest dnes kaple sv. Markéty v děkanství (159).

Stavba ***chrámu Povýšeni svatého kříže*** protáhla se několik desítiletí. V letech 70tých vyhnány byly stěny, načež s velikou pečlivostí a s nešetřením nákladu pořízen ze dřev kryt (158). U chrámu stála ***zvonice*** snad odděleně (130). V chrámu mimo ***hlavní oltář*** byl též ***oltář sv. Prima a Feliciana*** (189). Mniši pochováváni byli v ***hrobce*** chrámové (188); u zvláštního asi oltáře byl r. 1380 pohřben zakladatel kláštera, biskup Jan ze Středy (147), když i zakladatelé nadací obdrželi hrob u některého z prostranních oltářů chrámu (189).

Konvent klášterní byl složen z mnichů prostých a z představených kláštera. R. 1357 byli sem mniši i s svými představenými převedeni z kláštera sv. Tomáše v Brně (130). V čele kláštera stál ***převor*** s plnou mocí správní, disciplinární, bohoslužebnou i hospodářskou. Mohl se svého místa vzdát; býval od konventu volen. Jemu pomáhal ***podpřevor***. Vzrůstem jmění bylo třeba zvláštního jeho správce, jenž slul po příkladu kapituly ***prokurator***. Nižší služby v chrámě konal ***sakristan***, kdežto mnich zvaný prostě ***kněz*** měl asi na starosti běžnou bohoslužbu chrámu. Kázání se konala asi německy a jen výjimečně česky, k čemuž byl zvláštní ***český kazatel***. Mezi mnichy dostávali se znenáhla i synové Litomyšlských sousedů. Srv. spisek Cl. Janetschka Necrologia patrum et fratrum ordinis Eremitarum calceatorum S. Augustini in vicariatu Moraviae ab anno 1363—1388 defunctorum (v Brně 1894). Konvent konal ***schůze*** pravidelné i mimořádné, kde se radil o potřebné záležitosti (179). Celý klášter stál pod dohledem převora sv. Tomáše v Brně, jenž byl vikářem Augustinianského řádu na Moravě (179). Konvent měl též svou ***knihovnu*** (147); byliť mezi mnichy někteří i s universitními hodnostmi, zvláště s doktorátem theologie (188).

Bohoslužba v chrámu byla okázalá a nádherná. Jako kathedrála lákala lid ostatky sv. Viktorina, měl klášterní chrám úštipek ***dřeva svatého kříže***, k jehož cti celý chrám byl zasvěcen a pro nějž dostalo se mu hojných odpustků (139). I v kapli panny Marie sloužena mše každodenně (159). U oltáře sv. Prima a Feliciana sloužena v den týchž svatých (9. června) zpivaná mše, jinak dvě tiché mše týdně (189). Za dobrodince kláštera slouženy zvláště okázale ***zádušní bohoslužby***. Při rekviích za bratří z Fridlantu, kteří učinili klášteru nadaci, postavena do kostela rakev s černým aksamitovým příkrovem, jejž jeden z bratří daroval, kolem stála světla; kněz sloužil zpívané rekvie a po něm pěl žalmy. V neděli před tím oznámil s kazatelny lidu, kdy bohoslužba ta se bude konat. Mimo to vždy po *kázání* modlil se kněz za tyto dobrodince, o suchých dnech pak každodenně (189). Z toho všeho vznikly spory kláštera s farářem kathedrálním a u sv. Klimenta, neboť lid se hrnul k Augustinianům a kapitulní chrámy byly prázdné (136).

Statky kláštera Augustinianského byly většinou roztroušeny po Moravě. V samé Litomyšli dostal klášter r. 1360 od biskupa se svolením kapituly a města *domy* se zahradami na celém prostranství mezi hradním příkopem, zdí městskou za klášterem, horní branou a veřejnou cestou (141). Na Lánech daroval r. 1364 týž biskup Jan klášteru *dvůr Volšinský* s 3 lány polí, luk a pastvin. Biskup dvůr ten osvobodil od desátku 4 kop gr. ročně placených faráři u sv. Klimenta (142), ale farář své právo hájil, až r. 1396 musil se klášter zavázat dávat faráři desátek obilní (po korci žita a ovsa) z jednoho lánu a za druhé tři mu dát jednou pro vždy $2^1/_2$ kopy (189). Ves *Letná* na Moravě dostala se klášteru ve formě kšaftovního odkazu od Jana ze Středy a zapsána mu do desk (159). Klášter ji r. 1387 zastavil světícímu biskupovi Pražskému Hynkovi téhož řádu Augustinianského a sice na doživotí (180). Hynek však hned r. 1388 zemřel, načež ves připadla zase klášteru (188). R. 1377 koupil klášter ves *Žbánice* mezi Znojmem a Moravským Krumlovem, a sice 3 lány polí, malý dvůr, ovocnou zahradu, les a půl desátku z vinic (159). Užitek z této vsi byl většinou naturální (víno a obilí), což bylo obtížné dopravovat až do Litomyšle. Proto r. 1382 klášter ves tu prodal a vyžádal si od markraběte Jošta svolení, aby si mohl koupit za to jiný statek na Moravě (179). Ještě blíže k Znojmu u městečka Prostoměřic byla ves *Tešetice*, kde měl klášter též nějaké pozemky. R. 1383 prodal tu louku za 16 hřiven a s povinností platit vždy o sv. Havle 72 gr.; louka směla být prodána jen zase obyvateli Tešetic a to se svolením konventu (180). Markrabě Jošt dal klášteru r. 1384 ves *Čechy* v dluhu 360 hřiven, tak aby mohl ves tu do čtyř let vyplatit (180). Klášter měl i hotové peníze, jež *půjčoval* (159), též *klenoty*, jichž prodal markraběti Joštovi za uvedenou summu 360 hřiven (180). Když pak i *nadání* se vzmáhala (189), měl klášter opravdový blahobyt. *Odprodat* nesměl převor nic bez vědomí konventu a bez svolení převora u sv. Tomáše v Brně.

3. **Kartusianský klášter v Tržku** založen od biskupa Alberta z Šternberka r. 1378 v biskupově oboře nad řekou Loučnou a nazván »Keř panny Marie« (162). Vlastní klášter (claustrum) měl *refektář*,

úřední místnosti pro konvrše, hosty kláštera a jich služebnictvo, kuchyni, klenutý sklep i studni (162). Mniši podle příkazu řehole bydlili v zvláštních oddělených *cellách* na způsob pousteven, ale dobře krytých. Biskup dal r. 1379 zatím postavit 3 celly, měl jich pak postavit celkem 12 (162). Nevíme, stalo-li se tak, ale ještě r. 1389 mniši si stěžovali na špatné zařízení (186). U kláštera stál *kostel*, již r. 1379 z větší části hotový, patrně tedy dost malý, u něho *sakristie;* mimo to byl biskup povinen postavit zvláštní *oratoř* (kapli). Kostel byl zasvěcen Zvěstování Pána Krista, Janu Křtiteli a Všem Svatým. Celý klášter ohražen byl kamennou *zdí* (162).

Klášter (*kartous*) měl mít celkem převora, 12 mnichů a konvrše s jinými potřebnými lidmi. Generální kapitula řádu poslala sem však zatím *rektora*, dva mnichy a dva konvrše. O dalším počtu měla sama rozhodnout (162). Později přišlo sem více mnichů se samostatným *převorem* (188), počet jich však neznáme. Biskup musil opatřit mnichům nejen důchody, nýbrž i bohoslužebná *roucha*, kostelní ozdoby a přípravy (162) a *knihy*. Zdá se, že samo Pontificale Alberta z Šternberka souvisí s založením tohoto kláštera (169). Jistě však dal mu biskup »Liber victicus«; klášter však knihu tu po biskupově smrti prodal (170).

Statky kláštera ležely skoro vesměs na Moravě. Nejdůležitější z nich stala se ves *Dolany* u Olomouce, kde potom vznikl kartusianský klášter (186). Ves tu koupil r. 1378 biskup Albert a dal klášteru, jenž si ji r. 1380 dal vložit do desk cúdy Olomoucké (163). S ní připadly klášteru i vsi *Tovéř*, Moravičany a *Palonín*. V *Moravičanech* měl klášter dvůr a ovocné zahrady, avšak patronátní právo kostela podržel si biskup Albert pro sebe (163). Teprve když jeho nástupce biskup Jan Soběslav stvrdil 1381 klášteru tyto statky, postoupil mu i toto patronátní právo (176). Farář v Moravičanech však ještě na začátku 15. století zdráhal se uznat patronátní právo kláštera (188). Mimo to směl klášter od r. 1381 brát si dříví z biskupovy obory (176) a měl 25 kop platu ve vsích Trojovicích a Zájezdci (188). Než klášter dostal jmenované vesnice, musil mu biskup opatřit důchod 100 kop, polí na 4 popluží a lesy (162). To však potom asi klášter neměl. Klášter sice byl určen k životu postevnickému, ale přece o sklep a kuchyni se dobře staral (162), čímž upadl nejednou v *dluhy* (188).

Špitál a školy.

Podle středověkého názoru náležely k institucím duchovním i jiné ústavy, dnes světské, které tehdy byly jednak úplně ve správě, jednak pod vlivem kněží. U nás to byl zvláště městský špitál a školy.

1. **Špitál** stál na dnešním Toulovcově náměstí, jež však v lidu sluje »u špitálku« podle dnešního kostelíka zvaného »špitálek«. Špitál byl v Litomyšli již v 13. století (r. 1347 sluje »starodávný«) (102). V čele jeho na počátku 15. století stáli dva *správcové* s různými tituly. Byli bráni z městské rady a sice jeden byl zástupcem jejím, druhý špitálním *lékařem* (211). Správcové měli velkou moc nad zřízením špitálu, platy chudých i nad kostelem špitálním (211).

Ve vlastním špitále bylo 22 *chudých* a *nemocných;* méně jich mohlo být jen v zvláště mimořádném případě, nebylo-li nemocných, více jich však vůbec nesmělo být. Při tom nemocní měli přednost před chudými, takže bylo-li třeba vzít do špitálu nemocného a nebylo-li tu místa, byl nejsilnější chudý propuštěn. Umřel-li někdo, vzat na jeho místo chuďas, slepec nebo nemocný (208). *Příjmy* těchto chuďasů byly v 14. století velmi malé, takže se veřejně konstatovalo, že tu lidé umírají spíše hladem než nemocemi (207). Teprve Toulovec tomu odpomohl svými nadáními. Nemocní dostali potom každý týden 13 grošů (vždy v sobotu), o sv. Havle postav rudého sukna na oděv a 60 loket plátna na 10 prostěradel na lože (208). Bylo-li tu méně chudých než 22, připadl podíl ten na opravu stavení a oken, též zbytek, jenž zbyl z celé roční summy 13 kop (208). Mezi špitálníky byla i jinak *rovnost* majetku: co kdo dostal almužny, co po sobě zanechal oděvu neb peněz, to vše připadlo ostatním v rovný díl, celek dědil vždy po jednotlivci (208).

Pro *nakažlivé* nemocné byla na začátku 15. století *chalupa* na českém předměstí za řekou při cestě do Vysokého Mýta (206). Bylo tu místo jen pro tři nemocné, kteří dostali každou sobotu 2 gr. bez 3 halířů. Nebylo-li takových nemocných nakažlivých, měli konšelé vzít místo toho do špitálu jiné osoby, ale s příjmem osob z chalupy. Ti potom ovšem byli propuštěni, jakmile se nakažlivý nemocný objevil (208).

Důchody dostal špitál vlastně teprve Toulovcem. Před tím hned od počátku 14. století náleželo k špitálu 15 prutů *poli* v městě (102). Toulovec dal špitálu důchody zejména v *Trusnově* 17 kop bez 9 gr. a v *Mladočově* 6 kop (207). V Trusnově musili poddaní lidé platit za sebe berni, ač biskup měl prosit berníky, aby jim berni slevili (209). V Mladočově měl špitál i právo odúmrtní, tak že nebylo-li dědiců, připadlo jmění zemřelého špitálu (210). Koupí nabyl špitál statků od Petra z Morašic r. 1412 (210); téhož roku dal mu farář Janštorfský Trojan svůj úrok v Desné tři kopy (212). Biskup háj špitální statky stejně jako jiné duchovenské (207).

Špitální kostel byl již tehdy zasvěcen *Rozeslání svatých apoštolů* jako dnes (207) a stál na místě dnešního »špitálku«. U kostela byla *zvonice* (211), v kostele *hrobka*, v níž byl pochován nejlepší dobrodinec špitálu, Toulovec (213). Bohoslužbu obstarával špitální *kaplan*, proto kostel sluje někdy kaple. Kollator kaplanův byli konšelé, kteří uprázdněné místo měli po smrti kaplanově vždy hned obsadit (209). Farou náležel kostel ke kostelu sv. Klimenta, jehož farář bral odtud oléry (209). Kaplan z nadání Toulovcova měl příjem 3 kopy o sv. Jiří a 3 kopy o sv. Havle na živobytí a na oděv (208), vše ze vsi Trusnova (207). Po smrti Toulovcově dostal kaplan půl mlýna se zahradou a loukou v Desné (209). Z žáků školních měl kaplan svého stálého *ministranta* (211). Nemocní nesměli ležet v kostele, aby zápachem neobtěžovali přítomné, směli však přijímat almužny (208).

Bohoslužba byla tu po nadacích Toulovcových dosti bohatá a okázalá, protož i *odpustků* se kostelu dostalo (213). *Mši* byl kaplan povinen sloužit týdně pět: v pondělí rekviem za Toulovce, ve středu mši ke cti sv. Mikuláše, ve čtvrtek ke cti božího těla, v pátek o umučení božím a v sobotu ke cti panny Marie (209). Odpoledne konány *nešpory*, po nichž rektor školy s žáky zpíval »Salve« za duše v očistci. Před »Salve« dáno na věži znamení zvonem, při něm zpívaly se antifony »Salve regina« a »Dona nobis pacem« s 2 verši; od soboty před pátou nedělí postní až do úterka po květné neděli zpívány obě antifony s 2 verši a 2 kollektami, jedna responsoř nebo hymnus, buď Pange lingua nebo Vexilla regis podle přání správců špitálu. Od škaredé středy do bílé soboty se »Salve« nezpívalo (211). Zanedbal-li kaplan mši, musil zaplatit groš pokuty špitálníkům (209); zanedbal-li rektor »Salve«, srazil se mu groš z platu (211).

2. **Školy** podle obyčeje tehdejšího byly asi již při klášteře praemonstrátském a sice v klášteře samém. I v době biskupské stály školy *na hradě* a sice na prostranství ve velkých zdech, jež náleželo kapitule; dříve tu byly kapitulní lázně (196). Mladé kanovníky a snad i jiné lidi vzdělával kapitulní scholastik (102), ale vlastní správce škol byl *rektor škol*. Rektor býval bakalářem university, někdy i mistrem. R. 1405 byl Litomyšlský rektor Hašek ženat a měl v Litomyšli dům, kde bydlil; do škol tedy jen docházel (L 34). Byl to zámožný muž; jeho bratr Martin zdědil po něm drahý plášť dlouhý (L 71). Za rektora Tomáše dostalo se rektoru nadace Toulovcovy na zpívání »Salve« se žáky v kostele špitálním, jak nahoře pověděno, a sice jedné kopy z Desné (211).

Popis duchovenstva do r. 1421.

1. Biskupové.

Jan I. 1344—1353, od r. 1334 opat Loucký, zemř. 1353.

Jan II. ze Středy 1353—1364, nejprve farář ve Středě, 1347 písař král. kanceláře, 1349 kanovník Vyšehradský, 1350 kanovník Olomoucký, 1352 biskup Naumburský, 1353 biskup Litomyšlský, posvěcen 1354, 1364 biskup Olomoucký, 1380 Vratislavský, zemř. 24. prosince 1380.

Albert z Šternberka 1364—1368, kanovník Olomoucký, děkan téže kapituly, děkan kapituly Vyšehradské, 1357—1364 biskup Zvěřínský, 1368 arcibiskup Magdeburský do r. 1372.

Petr Jelito 1368—1372, mistr a doktor práv, auditor causarum u papežské kurie, 1355—1368 biskup Churský, 1368—1372 Litomyšlský, 1372—1380 arcibiskup Magdeburský, 1380—1387 biskup Olomoucký; zemř. 13. dubna 1387.

Albert z Šternberka 1372—1380 podruhé biskupem, zemř. 14. ledna 1380.

Jan III. Soběslav 1380—1387, naroz. 1352, 1368 probošt kapituly Vyšehradské, 1370 vysvěcen za jáhna, 1380 kanovník brněnský, 1380—87 biskup Litomyšlský, 1388 Olomoucký, 1387 patriarcha Aquilejský, zemř. 12. října 1394.

Protibiskup Hynek Kluk z Klučova, děkan Pražské kapituly 1379—1380.

Jan IV. Železný 1388—1418, 1418 až 1425 biskup Olomoucký, 1426 kardinál, 1428 biskup Vácovský, zemřel 9. října 1430.

Aleš z Březí 1418—1421, 1413 kanovník Vyšehradský, 1416—1418 biskup Olomoucký.

Světící biskup:

Matěj biskup Tribурský 1354—1362, potom světící biskup Vratislavský; zemř. 23. března 1370.

2. Konsistoř.

Generální vikáři:

Jan děkan Hlohovský 1358.

Jakub Bušek, bakalář dekretálního práva, zároveň officiál biskupství Litomyšlského 1397.

? 1404.

Jan z Kolína jinak z Němčic 1406, zároveň officiál Litomyšlského biskupství.

Officiálové:

Mikuláš Děpoltův z Pelhřimova, bakalář kanonického práva, domácí kaplan Karla IV., advokát pražské konsistoře, farář ve Středě, kanovník Vyšehradský (1355) a Pražský (1363), 1354 až 1368.

Mikuláš zvaný Miketa, farář v Jičíně, 1366—1368, potom s biskupem Albertem v Magdeburce, kanovník Magdeburský, 1372—1380 znova officiálem biskupství. Živ ještě 1382.

Pavel z Chocně, bakalář dekretálního práva, farář v Chlumci, 1371—1374 v Starém Kolíně, 1374—1385 v Poličce, 1370—1371 korrektor při konsistoři Pražské, 1373—1379 kanovník Pražský, 1377—1380 arcibiskupův vikář, 1374—1392 kanovník Vyšehradský; 1389—1392 officiálem Litomyšlského biskupství.

Vít mistr svobodných umění, bakalář práv, 1381—1404 kanovník u sv. Jiljí, 1383—1384 farář v Radňově, 1385—1386 advokát konsistoře Pražské, 1393 officiál.

Jakub Bušek, bakalář theologie, farář v Moravičanech (do r. 1406), officiálem 1396—1398; 1397 generálním vikářem.
Mikuláš řečený Kakabus, oltářník u sv. Brikcí v kathedrálním chrámě Olomouckém 1401.
Jan z Kolína jinak z Němčic, též generální vikář, 1406—1407.
Jan z Řepník, děkan Vysokomýtský 1409.

***Děkanové*:**

Trojan farář v Janštorfě 1412.
Herman farář v Karli 1414.

***Prokurator kleru*:**

Tomáš farář v Heřmanicích 1374.

Nejvyšší písař (protonotarius):

Jan z Jindřichova Hradce 1379.

***Registrator*:**

Jan Mikulášův z Litomyšle 1355—58.

***Správce pečeti*:**

Jan Mikulášův z Litomyšle 1353—58.

Písař aktů (notarius actorum):

Vít Petrův z Lomnice 1397.

Písař při (scriba causarum):

Vít Petrův z Lomnice 1397.

***Písaři* (*notarii*):**

Jan Mikulášův z Litomyšle, 1346 kanovník Brněnský, 1357 Olomoucký, 1355—1358 registrator a správce pečeti kanceláře Litomyšlské, 1367 až 1381 děkan u sv. Appolinaříše, 1374 doktor práva kanonického.
Řehoř Petrův z Žabovřesk 1358.
Jakub 1373.
Vít Petrův z Lomnice 1396.
Šimon Mikulášův z Prahy 1406.
Matěj z Kladna 1407.
Václav 1408.
Šimon z Prahy 1417.

Veřejní písaři (notarii publici):

Petr z Kasejovic 1366.
Vít Petrův z Lomnice 1393—1397.

Písař venkovský (notarius provincialis):

Jan kuchmistr 1405.

***Prokurator*:**

Jindřich řádu augustinianského 1355.

3. Dvůr biskupův.

***Hofmistr*:**

Markvart z Dobromilic 1378.

***Maršálkové*:**

(Jan z Nalenic 1371).
Přibek 1403—1404.

***Správce důchodů*:**

Bruno 1374 (1366 měšťan Litomyšlský).
Jan Benešovský (Beneschauer) mistr 1407.

***Purkrabí*:**

Otík z Říčan 1404.
Bernart (Dachs z Fridlantu) 1407—1418.
Purkart z Plotiště 1419.

***Purkrabí v Tržku*:**

Jan 1403.

***Lantfojt*:**

Hron 1404—1405.
Mikuláš z Janštorfa 1407.
Jošt před r. 1415.
Mrakeš 1416—1418.

***Dvořané*:**

Markvart z Dobromilic 1366.
Sezima z Bříště 1366—1372.
Štefek (Štěpán) z Vrbiny 1366—1372.
Jan Skřitek z Trpěnovic 1366—1372.
Vilém Křeš z Smrčku 1366.
Hanuš z Bělovic 1368.
Adam z Morašic 1368.

Vaněk z Slavětína 1368.
Jan Přilbice z Újezda 1368.
Hereš z Týnce 1368.
Štěpán z Žestok či z Orle 1368.
Štěpán z Ronova 1368.
Mareš z Buchova 1368.
Vilém z Knínu 1368.
Mikuláš z Malenovic 1372.
Jaroslav z Odlochovic 1372.
Jan Sirotek 1393—1398.
Jan Bláznice 1393.
Niček Kytlice z Zahrádky 1393.
Hron z Moravan 1393.
Jan z Doudleb 1393.
Jan Mladec z Branné 1397.
Mikuláš Dachs z Fridlantu 1398—1400.
Hrzek Krlín z Zahrádky 1398.
Beneš Brtím z Blanska 1398.
Jan z Morašic 1398.
Petr z Mirkovic 1398.
Jindřich Dachs z Fridlantu před 1400.
Bernart Dachs z Fridlantu 1400—1412.
Jan Dachs z Fridlantu 1400.
Mikuláš Slenkauf z Hrádku 1400.
Jan Stach starší z Chýnova 1400.
Vilém z Dolan 1400.
Juršík z Matcřova 1400.
Jan z Něnkovic 1400.
Vilém ml. z Duban 1400.
Petr z Týnce a Chroustovic 1404.
Přibík z Týnce a Chroustovic 1404.

Kaplani:

Fridrich 1359.
Václav kanovník Olomoucký a farář Benešovský 1366.
Archleb 1373.
Jan ze Skutče 1393.
Petr 1400.
Marian 1400—1404.
Trojan 1414.

Lékař:

Václav farář Olomoucké diecése po 1372.

Komorníci:

Vaněk 1415.
Beneš z Lužc 1419.

Kuchmistři:

(Boreš z Chylovic 1371).
Jan Czoppericz, měšťan Litomyšlský a notář venkovský 1404.

Kuchař:

Vaněk 1405.

Maršталéř:

Václav 1402—1407, 1410 byl mrtev.

Strážce psů (huntmeister):

Nicek měšťan Litomyšlský 1402—1408.

Vrátný (portulanus):

Jiří z Propastného před r. 1416.

Umělci:

Mikuláš z Kroměříže illuminator před r. 1364.
Mikšík řemeslník po r. 1372.

Sluhové:

Vavřinec 1349.
Odolen 1398.

4. Kapitula.

Proboštové:

Détmar 1347—1350.
Mikuláš 1358—1371.
Dluhomil 1374—1383.
Jan 1394—1406, roku 1394 papežský kaplan.
Václav 1416.
Petr 1419.

Kustodové (faráři kathedrálního kostela):

Vojslav 1347.
Walter 1350.
Jan 1355.
Vojslav 1358—1361.
Dluhomil 1364—1366, potom probošt.
Radimír 1371.
Jan 1377.
Řehoř 1379.

Mikuláš Vylant 1383.
Henslín 1398—1406.
Martin Řepka 1412—1419.

Kantorové:

Jan 1347—1358.
Sivold 1359, potom scholastik.
Ludvík 1360—1364.
Jan 1371—1377.
Jindřich 1379.
Libuše 1383—1406.
Mikuláš 1407.
Vavřinec 1412—1416.

Scholastikové (faráři u sv. Klimenta) :

Kunrát 1347—1350.
Petr 1358.
Sivold 1360—1361.
Siegfried 1364.
Sivold 1371.
Ondřej 1377—1379.
Václav 1383.
Petr 1398—1416.

Prokuratoři:

Petr 1406—1418.
Mikuláš 1419.

Kanovníci:

Dětmar 1347, probošt.
Jan 1347, kantor.
Vojslav 1347, kustos.
Kunrát 1347, scholastik.
Günther (Vintíř) 1347.
Jindřich Saxo 1347—1358.
Edmund 1347.
Bartoloměj 1347—1358.
Walter z Prahy 1347.
Petr Engilbertův 1347.
Kunrát Benešův 1347.
Ludvík z Vratislavě 1347—1358.
Jan Julianin 1347.
Jan Heinlinův 1347.
Roch 1347.
Jan z Duban 1347—1363.
Ješek Dlouhý 1347—1358.
Vilém 1347—1358.
Lev z Litomyšle 1347, 1358 kanovník Olomoucký.
Tilman 1347.
Oldřich 1347—1358.
Mikuláš od Rýna 1347.
Jindřich od Rýna 1347.
Jan od sv. panen 1347—1358.
Vojen 1347—1358.
Zdislav 1347.
Jan Opička 1347.
Mikuláš 1347, dříve farář v Širokém Dole.
Henslín 1358.
Geblín 1358.
Radimír 1358—1376, farář ve Svitavech.
Jan Pok 1358.
Kunrát Holý 1358.
Heřman Pflug 1358.
František 1358.
Jan Bartoš 1358.
Mikuláš praemonstrát 1378.
Mikuláš Škram 1383.
Václav Malý 1383.
Dětřich 1383.
Mikuláš ze Svitav 1383.
Křišťan 1383.
Pešík z Chlumce 1383.
Jakub z Ústí 1383.
Martin z Rosic 1383.
Václav z Heřmanic 1383.
Mikuláš Rejnuš 1383.
Řehoř 1383.
Tomáš 1383.
Jindřich z Ouštku 1383.
Václav Dlouhý 1383—1398.
Erhart Lev 1383.
Václav Masař 1389.
Henslín 1398.
Jan Stručar 1398.
Jakub řečený starší 1398.
Mikuláš Přilbice 1398.
Václav Sudlice 1404.
Viktorin Ocasův z Osíka 1407.
Dominik 1411.
Blažej 1419.
Jan ze Sloupnice 1419.
Mistr Záviš ze Záp 1419.
Petr, farář v Svitavech, zemř. 1419.
Václav, farář v Morašicích 1419.

Kuchmistr:

Vaněk 1403—1407.

***Kovář*:**

Pešík 1411.

Lantfojt (judex provincialis):

Velislav Kalus ze Strakova 1418.

5. Kathedrála.

***Faráři*:** viz kustodové kapituly.

Oltářník u sv. Kříže:

Václav Hruška z Březnice, dříve farář v Dřevčicích 1397—1417.

***Český kazatel*:**

Petr 1404.

***Zvoník*:**

Mareš zemřel před r. 1410.

6. Farní chrám sv. Klimenta.

Faráři viz scholastikové kapituly.

***Záduşník*:**

Jan Pišer, soused Litomyšlský 1406.

7. Faráři venkovských kostelů.

***Morašice*:**

Jaroslav 1364.
Petr od r. 1407.
Václav kanovník Litomyšlský 1419.

***Makov*:**

Vavřinec do r. 1398, potom farář v Vicemilicích.
Havel dříve farář ve Vicemilicích, od r. 1398.
Jan 1404—1406, potom farář v Orlici.
Václav dříve farář v Orlici, od r. 1406.
Jan do r. 1415, potom farář v Ličné.
Jan 1415—1419 dříve farář v Ličné, potom v Hohenburce.

***Mladočov*:**

Matěj 1409.

***Široký Důl*:**

Mikuláš před r. 1347.

***Třemošná*:**

Ondřej praemonstrát 1349.
Polák 1383.

***Újezd*:**

Václav 1398.

***Heřmanice*:**

Tomáš 1374.
Martin do r. 1419, potom farář v Pěčíně.

***Sloupnice*:**

Mikuláš do roku 1369, potom farář v Uhřinově.
Kliment do r. 1400, potom farář v Nezabudicích.
Tomáš od r. 1400, dříve farář v Nezabudicích.

***Janštorf*:**

Trojan 1412, děkan.
Zádušník: Martin Cvik 1402.

***Abštorf*:**

Vavřinec 1407.

***Karle*:**

Herman 1409, 1414 děkanem.

***Litrbachy*:**

Rudolf Kdulinec z Ostromíře praemonstrát 1408.

8. Praemonstrátský klášter v Litomyšli.

***Opatové*:**

Jan 1145—1158.
Deocarus 1160.
Jurata 1184.
Myslen 1185—1201.

Heřman 1221.
Walter 1225.
Otto 1231—1240.
Štěpán 1268—1269.
Oldřich 1278—1300.
Kunrát 1314—1326
Jindřich Calta 1336—1344.

Probošt:

Kunrát 1295, potom opatem.

Převorové:

Robert 1240.
Jan 1295.
Jan 1314—1326.
Jindřich 1339.

Podpřevor:

Jindřich 1295.
Šimon 1314.
Jan 1326.

Notář opatův:

Domaslav 1326.

Mniši:

Hildger 1339.
Lev Janův 1339.
Bartoloměj před 1344.

9. Augustinianský klášter v Litomyšli.

Převorové:

Mikuláš 1357—1374.
Eberhard 1382—1394.
Petr 1394—1400, vzdal se místa, zemř. 1406.
Filip od r. 1400.
Šimon poslední převor, zemř. 1441 v Brně.

Podpřevorové:

Jakub 1357—1373.
Jan 1382.
Vít 1394—1401.
Mikuláš od r. 1401.

Prokuratoři:

Jan Kartus zemř. 1377.
Šimon z Litomyšle zemř. 1378.
Mikuláš po r. 1400.

Sakristan:

Jakub po r. 1400.

Kazatelé čeští:

Ondřej zemř. 1399.
Jindřich od r. 1399.

Kněz:

Martin z Chocně zemř. 1398.

Mniši:

Kuneš syn Velclinův z Litomyšle 1356.
Petr doktor theologie zemř. po r. 1370.
Matěj Kartus zemř. 1389.
Mikuláš Kartus 1419.
Petr doktor theologie 1419.

10. Kartusiansky klášter v Tržku.

Převorové:

Jan z Lempachu z kláštera sv. Michala u Mohuče 1378—1379 rektorem.
Štěpán potom převor v Dolanech po r. 1400.
Stanislav r 1419.

Mnich:

Urban 1383.

11. Špitál.

Správcové:

Petr Svena konšel 1412.
Martin lékař 1412.

12. Školy.

Rektorové škol:

Mistr Hašek 1405, 1410 byl mrtev.
Tomáš 1412.

II.

Město.

Místopis: *1. Hrad Litomyšlský:* hradby a brány. Kathedrála, residence, kaple sv. Kvirina. Nový palác, sýpka, dílny, školy. Kostel sv. Klimenta, hřbitov. 2. *Město:* tvar města a jeho vznik. Hradby a brány. Domy »na hrádku«. Augustinianský klášter. Špitál s kostelem, masné a pekařské krámy. Soukenická ulice. Domy na náměstí. Mlýn městský. Radnice, její stavba. Jižní část města. *3. Německé předměstí:* domy a dvory. »Na hrádku«. Mlýny, lázně, pole. *4. České předměstí, Lány a Zaháj:* české lázně, špitální chalupa. Dvůr a mlýn na Lánech. Dvůr na Zaháji.

Zřízení obce městské: *1. Právo městské:* právo magdeburské. Privilegia. Měšťanské právo, přijímání do obce. Právo vystěhování. Předměstí. 2. *Správa města:* vrchnost. Rychtář. Konšelé: obnovení rady, purkmistr, schůze, posel městský. Kniha městská. Pečet a znak. 3. *Soudnictví:* vrchní soud. Vesnice. Zasedání práva. Proklamace. Rozhodčí a rukojmě. Trestní spory. Pokuty, konfiskace *4. Právo majetkové:* spůsob majetku, zapsání do knih. Nájem a dluhy. Prodej. Odúmrtí. Kšaft. Postup. Věno, právo vdovské. Sirotci: sirotčí truhlice, poručníci. Dědictví: podíly po otci a matce. Movitosti. 5. *Finance obecní:* právní pokuty a platy cechovní. Mýto a krčemné. Jmění zádušní a špitální. Sbírky a berně. Opevnění.

Řemesla a obchod: *1. Řemesla:* právo mílové, cechy. Pekaři, koláčníci, perníkáři, mlynáři, řezníci, sladovníci, sládci, olejníci. Soukeníci, tkalci, kráječi sukna, krejčí, tandléři, kloboučníci, kožešníci, koželuzi, ševci nového a starého řemesla, Zedníci, stavitelé, tesaři, pokryvači. Kováři, koláři, zámečníci. Stolaři, bečváři. Střelci, lučištníci. 2. *Obchod:* kupci, kramáři. Trhy. Zboží, ceny, peníze, váha, míra *3. Jiné živnosti:* krčmy. Lazebníci, ranhojiči, umělci, formani. Polní hospodářství, chov koní, zahradnictví, včelařství.

Měšťanstvo: *1. Počet a národnost:* lidnatost, vzrůst obyvatelstva. Stavy. Němci, Čechové. Židé. 2. *Rody měšťanské:* vznik příjmení. Tuklinové, Wicippové, Kartusové, Telčkové, Sedláčkové, Svenové. 3. *Život měšťanský:* titule. Domy. Oděv: mužský, ženský, klenoty.

Právo městské do r. 1421.

O životě městském jsme zpraveni zvláště v prvních 20 létech 15. století ze zápisné knihy městské stále citované. O 14. století máme jen něco roztroušených zpráv. Pohlédneme nejprve na zevnější tvar města, dále na jeho zřízení, na výživu obyvatelstva v řemesle a obchodu a konečně uvedeme několik zmínek o soukromém životě Litomyšlského souseda v této době.

Místopis.

1. **Hrad Litomyšlský** stál tu již v 10. století na svahu nad řekou Trstenicí (Loučnou). Opevnění hradu zůstalo, i když dovnitř do hradu postaven byl klášter, po němž vrch dostal jméno »Hora Olivetská« (50). Z kláštera pak některými přestavbami a novými stavbami stala se biskupská residence. Hrad celý byl obklíčen *hradbami* a příkopy, jež šly po nynějším židovském kopci k dnešní piaristské kolleji, podél pivováru až k Záhradskému náměstí, zpět pak za panskou zahradou a odtud dolů k poště. *Hlavní brána* byla na židovském kopci asi uprostřed. V ní byl *vrátný*, jenž si přivydělával též šenkováním piva, což mu ale r. 1360 bylo zakázáno (141). Hned u brány stál *dům officiálův* (197).

Proti bráně byla *kathedrála*, s věží a orlojem v předu, s ambity a sakristií po pravé straně a kůrem v zadu. Za ní byl tak zv. *starý palác*, zbytek to asi původního hradu knížecího. R. 1366 náležel kapitule (150), r. 1398 biskupovi (197). Nebydlil však v něm ani biskup ani kapitula. Biskup vystavěl si svou *residenci* severně od kathedrály asi na místě dnešního zámku s celou řadou stavení pro své služebnictvo a úřednictvo. U residence byla *kaple sv. Kvirina* snad na místě dnešní zámecké kaple. Celá tato prostora až k hradbám náležela biskupovi. Kapitula bydlila na druhé straně kathedrály. Protože pak biskupův majetek na hradě dotýkal se skoro všude hradeb, ohradila kapitula své pozemky zvláštní čtverhranou *zdí*. Ke kathedrále vystavěla si kapitula *nový palác*, jenž byl s ambity a sakristií přímo spojen. Za tím byl starý palác; od něho tedy šla ona zeď do zadu za *zahradu proboštovu*, odtud jižně k *sýpce*, již si biskup podržel (150), na západ podél *dílen* a *škol*, kde dříve byly lázně kapitulní, až ke kostelu sv. Klimenta, odtud pak severně k věži kathedrálního kostela (197). Jižní strana hradu měla dvě brány, jež obě náležely kapitule. Levá slula *scholastikova brána* podle domu hned u ní ležícího, v němž bydlil kapitulní scholastik. Za touto branou stál farní *kostel sv. Klimenta;* k severu mimo kapitulní zeď byl *hřbitov*, za nímž potom bylo jakési městiště až k domu officiálově u hlavní brány (197).

2. **Město.** Litomyšl město má *tvar dlouhé ulice;* samo náměstí není nic jiného než rozšířená třída města, k němu pak přiléhají dvě hlavní ulice: na severu dolní, na jihu Janštorfská. Na západ a na východ rozšiřuje se město nepočítaje předměstí nepatrně, takže podobá se úplně oněm silničním vsím, jež jsme poznali v době kolonisační. Jest to, pokud mi známo, v celých Čechách jediný doklad takového tvaru většího města. Příčiny toho jsou přirozené, avšak též historické. Litomyšl totiž leží v údolí řeky Loučné, jež na obou stranách uzavřeno jest dosti šikmými stráněmi. Avšak více než tato poloha působily na vytváření se půdorysu Litomyšle historické faktory.

Litomyšl má dvojí východisko historické. V Litomyšli samé stál hrad nahoře zmíněný. *Podhradí,* které tu vznikalo, vytvářilo se přirozeně v půlkruhu pod jeho svahem na řece Loučné, tedy od dnešního dolního náměstí k poště a severovýchodně k Zaháji. Proto také toto předměstí, dnes nejmenší z Litomyšlských předměstí, jest mnohem starší než veliká Záhraď. Druhé východisko Litomyšle stálo půl hodiny cesty odtud a to byl *Hrutov* s obchodním tržištěm. Toto tržiště se rozšiřovalo přirozeně směrem k Litomyšlskému hradu, s nímž bylo úzce spojeno, zvláště když v Litomyšli vzniklo pod hradem též tržiště. Tak vznikla mezi Litomyšlí a Hrutovem dlouhá ulice, z níž potom vzniklo město. Ulice ta byla delší než jest dnešní město. Benátky až do 16. století náležely k Litomyšlskému předměstí a přece jich odtržením od Litomyšle vznikla ještě veliká a dlouhá ves. Nad dnešními Benátky stál pak právě Hrutov. Zde Litomyšl neb lépe řečeno tržiště Litomyšlsko-Hrutovské připínalo se k Trstenické stezce, u níž šla nepřetržitá řada vsí až do Svitav. Že tento zvláštní zjev nedá se vysvětlit zakládáním vsí u řek, bylo u Trstenické stezky ukázáno. Tak jest tomu však i v Litomyšli, jež celá leží na pravém břehu Loučné a otáčí se od ní ještě více v pravo k Litomyšlskému hradu. Z Litomyšle šla Trstenická stezka dále po pravém břehu Loučné a i zde dlouhé předměstí Lány, ničím se nelišící od dlouhých silničních vsí, ukazuje její stopu.

K tomuto přirozenému vývoji Litomyšle dán byl nový faktor založením *augustinianského kláštera.* Jest zajímavo, že klášter, jenž trval něco málo přes půl století a po němž dnes ve městě není ani památky, stal se východiskem celé městské čtvrti na planině, na níž byl založen. Ovšem k založení této čtvrti nemohlo dojíti ještě v 14. století, proto o tom budeme jednat až v dalším díle. Avšak klášter augustinianský stavěl se právě v době, kdy vznikaly v Litomyšli *městské hradby.* Biskup a kapitula bydlili v opevněném hradě, šlo též o opevnění města. Klášter augustinianský však nebyl založen v samém městě, nýbrž na malém návrší, na němž stojí dnes děkanství. Aby klášter stál mimo hradby, bylo z důvodů válečných velmi nevhodno, proto klášter byl pojat do zdi městských. Tím však přibrány k městu pozemky, na nichž tehdy byla pole a zahrady, ba i něco lesů (196), a kde by byla jinak stěží vznikla nějaká čtvrt města. Na této planině mezi hradem a klášterem a odtud na východ založil pak Bohuš Kostka z Postupic tak zv. Nové město. Následek pojmutí augustinianského kláštera v městské hradby byl též ještě jiný: bylo přirozeno, že v Litomyšli v 14. století vše hledělo k hradu, kde byla biskupská kathedrála a všechno duchovenstvo i farní chrám sv. Klimenta. Postavením klášterního chrámu uvnitř hradeb naučilo se však obyvatelstvo vidět v tomto chrámě svůj městský chrám, čímž se město osamostatňovalo od vlivu hradu, což mělo na půdorys města velký vliv (pod klášterním kostelem vznikaly nové ulice). Tím se stalo, že třebas první husitská fara zřízena potom byla zase na hradě u sv. Klimenta, byla přece ještě v první polovici 15. století zrušena a přenesena k bývalému augustinianskému kostelu Povýšení sv. Kříže. Kathedrála i chrám sv. Klimenta potom zbořeny a proměněny v užitečnější vrchnosti budovy: pivovar, sladovnu, špýchary, úřednické byty a p.

Městské hradby zabíraly ovšem jen vlastní město bez předměstí. Asi u dnešního vchodu do prvního zámeckého nádvoří (na rohu dnešní piaristické zahrady) připojovaly se k hradbám hradu a šly po tak zv. panských valech za klášterem augustinianským dolů až pod svah, na němž dnes jest hřbitov, odtud k jihozápadu k řece asi někde za »Kakaskou«, odtud podél řeky, jež jim činila přirozený příkop, po dnešních městských valech až za panský mlýn a odtud na východ až zase k hradbám hradu za dnešní panskou zahradou. Na severu byla ***dolní***, na jižní ***horní brána*** (141), jimiž se vycházelo na předměstí.

Domy prostíraly se zejména na severní a západní straně hradeb, na jihu jen pokud se připojovalo »německé« předměstí, na východní straně hradeb jich vůbec nebylo, uvnitř pak víme jen o jedné řadě domů po celé východní části náměstí, asi v dnešních ulicích Smetanově a Kostelní. Ostatek zabíraly hojné ***zahrady*** (141).

Svah dnešního židovského kopce s pokračováním až k augustinianskému klášteru slul »***na hrádku***« (in acie). Na jeho počátku, asi tam kde dnes u pošty, byl ***rybníček***, u něhož měli dům 1. ***Jan švec*** r. 1413 (94), jenž byl r. 1408 konšelem (208), a 2. ***Petr pekař*** 1407 (L 50). Nad rybníčkem měl dům 3. ***Henrich bečvář*** r. 1407 (L 50), vedle něho 4. ***Nicek huntmeister***, služebník biskupův 1402 (L 18), jenž r. 1407 prodal svůj dům i s městištěm Anežce vdově po Janovi Benešaurovi, úředníku biskupském (L 50), ta pak jej r. 1415 dala Vaňkovi komorníku

(L 102). Soused jeho 5. ***Henslín kovář*** byl Němec; r. 1402 dal si svůj dům zapsat do městských knih (L 18). R. 1406 koupil si dvůr v Morašicích (L 42). Z jeho domu šel úrok 24 gr. ke kostelu sv. Klimenta (206). Bylo přirozeno, že v této části města osazovali se nejvíce úředníci biskupští neb jiní, kteří měli v hradě co dělat. Vedle Henslína kováře měl značné pozemky ***Jan kuchmistr*** kanovníků, a sice nejprve 6. dům r. 1404 (L 30), vedle pak 7. ***pivovar*** se sladovnou, stájem koní a ohraženou studní (L 30). Za pivovarem měl dům 8. ***Ulrich krejči*** (L 30), jenž se přel r. 1410 s Mikulášem Feilem o jeho dům, za nějž potom od Feila dostal 18 kop (L 67). Oldřichův soused byl šlechtic 9. ***Jan Štěrba***, jehož rod poznáme zvláště na venkově (v Morašicích). Domu tohoto nabyl darem od své manželky Markéty r. 1407, jež mu dala mimo to též tři pruty pole (L 46). Mimo to měl Štěrba kus městiště u mlýna na předměstí (L 66). R. 1417 zastavil lán pole Nickovi pekaři za 8 kop (L 117). Soused jeho 10. ***Jan z Chocně***, jenž měl dům r. 1404 (L 30), dal jej r. 1415 manželce své Anně (L 106). Sousední dům náležel rodině 11. ***Sedláčků***. Na počátku 15. století měl dům ten Mikuláš Sedláčkův, jehož manželka byla Marta s příjmím Matina. Dcery Marta, Kačka a Dorota, jimž r. 1404 vyplatil 4 kopy (L 30), nebyly jeho vlastní, nýbrž jeho manželky z prvního manželství s Janem Pijem; Sedláček jim byl poručníkem (L 51). Sousední dům náležel r. 1404 12. ***Mikuláši kožešníkovi*** (L 30), r. 1414 pak ***Nickovi Hebnoglovi***; byla-li to jedna osoba, neumíme říci. Hebnogl r. 1414 zapsal dům ten manželce své Markétě a dětem (L 98). Vedlejší dům držel 13. ***Pech***, jenž zapsal r. 1410 na něm věno 10 kop manželce své Anežce (L 74). Téhož času byl dlužen 8 kop, jež Pešek ze Strakova, snad tchán jeho, dal svým vnukům Káče, Vojtěchovi a Anně (L 75). Když Pech zemřel, vdala se vdova po něm Anežka za Ondřeje bývalého rychtáře v Semaníně; ještě r. 1419 držela tento dům (L 127). Pech svůj dům koupil asi r. 1406 od vdovy po Ješkovi Hornekovi (L 37). Soused Pechův 14. ***Jakub Erhardův*** neb též Erhard byl z Chmelíka. Dům držel od r. 1404 (L 25) aspoň do roku 1413 (L 94). R. 1406 byl konšelem (L 37) a purkmistrem (L 35). Téhož roku zapsal dům manželce své Káče (L 37) a prodal 3 pruty role Tomáškovi Ungarovi na předměstí (L 35). Sousední dům měl 15. ***Václav Bonuše*** do r. 1406 (L 37); r. 1403 byl dlužen Erhardovi z Chmelíka 12 kop, za něž mu zapsal svůj dům (L 22). Vedlejší dům náležel v 14. století 16. ***Enkerovi***, po jeho smrti byl však pust, proto maršálek biskupský dal jej r. 1404 jménem biskupovým ***Janovi Tuklinovi***, aby jej znovu vystavil (L 24). Sousedkou domu toho byla r. 1404 vdova po 17. ***Janu krejčím*** (L 24). Tento dům byl asi poslední v řadě domů »na hrádku« od rybníčka ke kostelu augustinianskému.

Od těchto domů k městským hradbám byly ***zahrady***, jež se r. 1360 dostaly ***klášteru augustinianskému***. Klášter ten stál na místě dnešního děkanství. Od něho k jihu až k horní bráně v městských hradbách byly též zahrady a několik domů (dnešní Nová a Kostelní ulice), které též r. 1360 dostal klášter (141). Podél celé této východní části Litomyšle šla ***veřejná cesta*** (141), tedy asi od dnešní kaple sv. Trojice ulicí Kostelní, Smetanovou a Podfortní k rybníčku u pošty.

Naproti domu Pechovu asi na místě dnešního č. 151 na rohu Toulovcova náměstí byl dům 18. ***Mikuláše střelce*** (L 74), jemuž byl Jan Tuklínův r. 1403 dlužen 5 kop (L 19). Potom se spolu dobře shodli, r. 1410 vzal si ho týž Tuklín za rozhodčího (L 83). R. 1407 postoupil Mikuláš Jakubovi Králi 10 kop, jež si dal zapsat na jeho dvoře na předměstí (L 61). Ve svém domě bydlil ještě r. 1419 (L 127). Soused jeho byl 19. ***Henslín řezník*** r. 1419 (L 127). Asi na severní straně dnešního Toulovcova náměstí stál ***špitál***, u něho ***špitální kostel*** Rozeslání svatých apoštolův. Na východní straně náměstí pod domy »na hrádku« (in acie) byl ***masný krám***, jejž pronajímala obec a z něhož úrok 24 grošů šel ke kostelu sv. Klimenta (L 129). Naproti tomuto krámu asi na jižní části náměstí byl dům 20. ***Michala slepého*** (L 129). Vlastní ***masné krámy*** Litomyšlských řezníků byly západně od špitálu. Již r. 1326 měl tu Michal masný krám, jenž připadl jeho dětem (86). R. 1398 rozdělili se biskup a kapitula o vrchnostenské masné krámy tak, že z nich dostala každá strana tři (192). R. 1403 měl uprostřed velkého krámu biskupova krám Vaněk kuchmistr kanovníků (L 19); potom však biskupův krám byl rozdělen v dva samostatné krámy (L 51). Vaněk svůj krám prodal r. 1407 Mikulášovi Feilovi (L 51). Mezi krámem Vaňkovým a biskupovým byl krám Jana Unbíra řezníka, jenž r. 1405 byl již mrtev. S jeho sirotkem Kachnou přel se o týž krám mladý Heinetlín (L 33).

V této části Litomyšle (od náměstí k východu) byly také někde ***pekařské krámy***, jež se připomínají dva již r. 1326 (86). R. 1398 měla tu kapitula dva krámy a biskup dva (192). R. 1411 vedle biskupova krámu měl dva krámy Ondřej Krčmář pekař, jenž jeden z nich postoupil kostelu sv. Klimenta (76). V jižnější části byla asi ***tkalcovská ulice***, jediná to ulice v Litomyšli v 14. století (už r. 1335) připomínaná. V ní stál dům Hankův, z něhož učinil Jindřich Vlk, manželka jeho a syn Matěj nadání na lázeň pro chudé (87). Konečně v této asi části a sice nejjižněji asi na konci dnešní Kostelní ulice ležely dva ***dvory***. Jeden z nich náležel 21. rodu ***Tuklínovskému***, nejznamenitějšímu to tehdy rodu v Litomyšli, o němž promluvíme jinde, druhý 22. ***Hermanovi Eckovi*** soukeníku. Michal Tuklín vystavěl si ve svém dvoře zeď, o niž se r. 1406 přel se svým sousedem, jenž při prohrál (L 39). R. 1410 Henslín z Tržku témuž Eckovi zapsal v dluhu jeden lán pole na předměstí (L 74).

Na místě dnešního náměstí i na sever odtud a snad i v jižní části mimo náměstí i v dnešních ulicích Kostelní a Nové byla celá řada domů, jichž obyvatele sice známe, avšak aspoň pro 14. století nedovedeme domy ty lokalisovat. Musíme se tedy spokojit pouze s jich výčtem: 23. ***Tomášek*** řečený ***Uher*** měl dům r. 1404 (L 25). R. 1406 koupil 3 pruty polí na předměstí od Jakuba Erharta. Manželka jeho slula Markéta (L 35). Jeho soused byl 24. ***Hašek z Vlčkova*** (L 25), tohoto pak 25. pekař ***Pertlín Totenteik*** (L 25), jenž hned r. 1404 postoupil svůj dům manželce Kateřině a dětem Anně a Jiřímu (L 31). Jeho dům byl asi velmi veliký, takže r. 1404 sousedily s ním tři domy; mimo jmenovaného Haška byl to s jedné strany 26. ***Šimon soukeník*** (L 31), s druhé 27. ***Lukáš***, r. 1404 konšel (L 31), jemuž r. 1406 náleželo též kus městiště u mlýna na podměstí (L 66). 28. ***Štěpán pekař*** měl dům r. 1413 (L 98), též 29. ***Vaněk z Chrudimě***, jeho soused, jenž toho roku zapsal svůj dům manželce Markétě (L 98). Jeho soused byl 30. ***Martin Boček***, švec, příbuzný rychtáře Jakuba z Nedošína (L 83). Ševci stejně jako soukenici bydlili pohromadě. 31. ***Obale švec*** měl dům r. 1411 (L 76). Jeho soused 32. ***Jan Telček švec*** byl opět z vážené rodiny Litomyšlské. Po jeho smrti poručník jeho dcer Markéty a Kateřiny Hrabě švec dal dům jich jménem Telčkově vdově Kateřině (L 76). Sousední dům držel v létech 1411 (L 76) až 1414 (L 99) 33. ***Šimon švec.*** Jeho soused 34. ***Řehoř Henych švec*** byl r. 1404 dlužen mladému ***Suchánovi ševci*** (L 26), nezaplatil mu však ani do své smrti. Vdova po něm Eliška postoupila za to věřiteli Suchánovi dům Henychův (L 99). Poslední pak v této řadě ševců nám známý byl 35. ***Václav Speta švec*** (L 99), jenž se oženil s Voršilou z Říkovic (L 99). Byla asi tato řada ševcovských domů v severní části náměstí a připojovala se k uvedenému domu Jana ševce u rybníčka. 36. ***Jan Křen*** byl soused 37. ***Blahuty sládka***, jenž byl r. 1410 již mrtev. Jeho vdova Anna prodala toho roku dům ***Pavlovi řezníkovi*** (L 72). Sousední dům měl 38. ***Štěpán kožešník*** (L 72), jenž byl v nějakém příbuzenství s Maršem kožešníkem, s jehož dcerami Markétou, Dorotou a Annou se r. 1420 smlouval (L 132). Nejznamenitější kožešník města byl však 39. ***Jiří kožešník***, jenž r. 1410 postoupil dům manželce své Elišce (L 71). Mezi 40. ***Petrem kožešníkem*** a 41. ***Sigmundem kožešníkem*** měl r. 1406 dům 42. ***Ondřej***, jenž jej zapsal manželce své Duchně (L 41). Vedle domu 43. ***Matěje*** bratra Václava kanovníka řečeného Sudlice (L 24) měl dva domy 44.—45. ***Řehák střelec*** (lučištník).

Dům vedle Matěje byl malý domek, jejž Řehák r. 1404 prodal panně Anežce za 5 kop. Ta odkázala domek Petru českému kazateli (L 24). Vedle 46. ***Jakuba stolaře*** měl dům 47. ***Nicek pekař***, jenž jej r. 1407 postoupil své manželce Barboře (L 46). R. 1417 zapsal témuž Nickovi Jan Štěrba 1 prut pole za 8 kop (L 117). Soused jeho byl 48. ***Matěj Bayer soukeník*** (L 46).

R. 1404 měla dům 49. ***Blažková pekařka*** (L 44). Sousední dům držel 50. ***Mikeš Hatinec krejčí.*** Dům ten náležel v 14. století ***Bartoloměji řezníkovi.*** Když jednou byl Bartoloměj pohnán k soudu, nedostavil se; za trest propadl dům, jenž připadl biskupovi. Ten dal jej Mikšovi. Mikeš byl r. 1404 již mrtev; vdova po něm Kateřina prodala dům Václavovi synu ***Tylonově*** (L 44) z staré rodiny, z níž již r. 1347 v Litomyšli pí. Alžběta měla zahradu (123). Vedle tohoto domu byl jiný dům 51. téhož Hatince, snad původní to jeho majetek (L 44). Tento dům drželi sirotci po něm až do r. 1408, kdy jich poručník Jakub rychtář z Nedošína se souhlasem všech příbuzných prodal jej ***Blažkovi chudému řezníku*** (L 55). Dlouho však dům nedržel, r. 1414 byl už mrtev. Vdova po něm Dorota smluvila se se svým synem Martinem tak, aby se dům prodal a peníze si rozdělili (L 98). Sousední dům náležel 52. ***Ondřejovi bečvářovi*** r. 1408 (L 55). Ondřej měl syna Jana a dcery Annu a Markétu. Po smrti své první manželky oženil se podruhé s Dorotou, jež ho přežila; r. 1417 byl Ondřej již mrtev. Obě jeho dcery se zatím vdaly, Anna za Hilbranta a Markéta za Erasma; r. 1417 vyplatila Dorota všem třem svým nevlastním dětem jich podíly (L 116). 53. ***Martin kulhavý soukeník***, jmenovaný již r. 1405 (L 29), měl r. 1409 dům vedle 54. ***Hyky řezníka***, jenž svůj dům postoupil manželce své Anně a svým dětem (L 62). Jeho soused byl 55. ***Mikuláš Haubenhar***, znamenitý soused a konšel města (L 62). Konečně měli domy: 56. ***Heinc zámečník*** postoupil 1406 dům svůj manželce Anně (L 46), 57. ***Šimon z Trpíka*** koupil r. 1417 dům s 3 pruty pole (L 107), 58. ***Hašek rektor škol*** dal 1405 dům manželce své Markétě za věno (L 34), 59. ***Petr tkadlec*** zapsal sobě a manželce Velce dům r. 1406 (L 39), 60. ***Mikeš*** soused dostal dům r. 1412 od své manželky Magdaleny (L 89), 61. ***Petr řezník*** zanechal dům své manželce Káče (L 102), soused jeho 62. ***Zdeněk krejčí*** dal r. 1415 dům své manželce Kateřině (L 102). 63. ***Ulrich Rumpler*** byl dlužen peníze ***Janu Kartusovi***, dal mu proto v zástavu svůj dům (L 68). 64. ***Hodek*** měl tu dům v 14. století i s jinými pozemky; dům svůj postoupil své manželce, jež ho přežila; r. 1403 byli již oba mrtvi. Syn jejich Martin Hodkův převzal dům, na němž podíl náležel sestře jeho Kačce provdané za souseda Henricha. R. 1403 Kačka i Henrich postoupili podíl ten Martinovi (L 21). 64. Vedle domu ***Jana Žoldněře*** (Soldner) měl r. 1404 dům 65. ***Hlavně krejči*** (L 26). R. 1409 byl již mrtev; zůstala po něm dcera Markéta. Vdova jeho vdala se za Matěje z Lezníka, vyplativši podíl Markétě (L 60).

Vedle domu 66. ***Štěpánova*** měl dům 67. ***Havlík Chysterka***. Ten prodal r. 1404 svůj dům Matějovi Rozrazilovi, ale nepochodil. Rozrazil neměl peněz na zaplacení, proto si vzal Havlík svůj dům zpět (L 22). Jeho soused 68. ***Jakub Roztočil*** byl r. 1404 živ (L 22); brzo potom však zemřel, načež vdova po něm Pavlina postoupila r. 1412 dům ***Václavovi Buchovi*** a manželce jeho Netě (L 90). Mimo to máme dvě zprávy, jež by se daly vztahovat na dům Havlíka Chysterky, ač mezi sebou se zase neshodují. R. 1415 měl dům ***Havlík sladovník*** (L 104). Nemáme sice zpráv, že by Havlík Chysterka byl sladovníkem, zdá se to však pravděpodobným, neboť r. 1414 jmenuje se 69. ***Jiřík Chysterka sladovník***, patrně bratr neb spíše syn Chysterkův (L 100). Že by Jiřík držel dům Havlíkův (snad po otci), tomu odporují data. Zdá se, že měl Jiřík jiný dům, o němž dovídáme se zajímavých podrobností. Jeho soused byl 70. ***Martin Špicbart***. Mezi oběma domy stála ***studně***, o niž se dostali sousedé do sporu, jenž byl rozhodnut tak, aby jí obě strany stejně užívaly. Mimo to přeli se o ***váhu***, jež byla ve zvláštním sloupu. Nařízeno, aby váha byla postavena na mezi řečené obecně ***»am reyn«*** (na mezi) mezi oběma domy a sice uprostřed místa zvaného ***»umschrot«*** (ohrada). Odtud měl jít plot (***»grenicz«***) s jedné strany až k Martinovým ***stájím*** koní, s druhé strany až k Jiříkově ***sušárně*** (L 100). Toto místo »am reyn« bylo všeobecně známé místo v Litomyšli, proto odtud se zovou r. 1347 i dva kanovníci Mikuláš a Jindřich »od reyna« (100), a snad i r. 1383 kanovník Mikuláš Rejnuš (179) sluje odtud, ač není-li to týž stařičký Mikuláš z r. 1347 (100). Vedle domu Havlíka sladovníka bylo 71. ***pusté městiště***. V 14. století stál tu ***kamenný*** dům, jenž náležel Janovi starému Duškovi, sousedu král. města Vysokého Mýta, jenž však snad po r. 1390 zemřel, načež dům spustl. Stál tak přes 20 let, až r. 1415 se obec nad místem tím smilovala a dala je ***Mikulášovi Feilovi***, aby městiště zřídil a dům znova vystavěl (L 104). Feil, jehož manželka slula Dorota, byl zámožný měšťan, proto se asi spuštěného městiště ujal. R. 1407 koupil si masný krám od kuchmistra Vaňka (L 51), r. 1410 měl tu jiný dům, o nějž se přel s Oldřichem krejčím, jemuž musil dát za dům 18 kop (L 67). Byl též velmi váženým měšťanem (L 94) a skoro ustavičně v městské radě. Vedlejší 72. ***městiště*** bylo také pusté. Náleželo kdysi starému rychtáři Mikulášovi (L 104).

Vrátíme se k místům, jež dovedeme buď přesně neb velmi pravděpodobně lokalisovat. V severozápadním rohu městských hradeb stál ***městský mlýn***, dnes zvaný panský. Mlýn ten náležel již r. 1347 biskupovi (102), v jehož moci byl i r. 1398 (192). R. 1383 nazývá se výslovně městským mlýnem (178), patrně proto, že stál, jak dosvědčuje zpráva z r. 1398, uvnitř městských hradeb. Všechny ostatní mlýny byly na předměstích mimo hradby.

Uprostřed náměstí na západní jeho straně byla až teprve r. 1418 postavena nová ***radnice***. Až dotud nebylo ani městského domu. Městská rada se scházela obyčejně u purkmistra (L 20). Protože však byl purkmistr každý měsíc jiný a každý neměl příležitou místnost, scházela se někdy i u znamenitějšího konšela. Zvláště dům Jana ševce u rybníčku byl oblíbeným místem schůze (211). Konečně r. 1418 přikročeno k stavbě radnice a sice hned velké i s věží. O stavbě jsme velmi podrobně zpraveni. ***Náklad*** na stavbu nemohl jít ze statků obecních, neboť těch tehdy město ještě nemělo. Učiněna tedy nejprve sbírka: konšelé dali každý půl kopy grošů, což činilo 6 kop; 46 sousedů dalo po jednom věrduňku (15 groších), což činí 11 a půl kopy gr., k čemuž jeden soused, Jan Křen, dal o 7 gr. více než ostatní. Sebralo se tedy 17 kop a 37 gr. K tomu vypůjčili si konšelé peníze od městských sousedů: od Petříka řezníka 7 kop a 10 gr., od Jana z Chocně 7 kop, od Adama zvonaře 1 kopu, od Jindřicha řezníka 1 kopu a od Alberta pekaře 12 gr., úhrnem 16 kop 22 gr. Dále vypůjčili si peníze z obecních truhlic: z pivní od Mikuláše Feila 12 kop, ze sirotčí od Havla ze Skuče 1 kopu a 45 gr., z peněz špitálních (z Trusnova) 4 kopy, úhrnem 17 kop 45 gr. Celkem tedy opatřila si obec 51 kop 44 gr., radnice pak stála 56 kop 14 gr. Odkud hrazen byl tento zbytek, nevíme.

Stavbu vedl ***mistr Kilián***, jenž za svou práci dostal 20 kop. ***Kámen lámal se*** k stavbě v Budislavi a sice zjednáni k tomu Kezwetter (dostal za to 2 kopy), Štěpán (též 2 kopy), Heřman a Petr Hlaváč (26 gr.). Z Budislavě do Litomyšle ***vozili kámen*** mlynář Martin, Martin šrotýř, Havlík šrotýř, Křišťan vozka, Mikuláš Hubal, Křišťan Deichselmann a bratr jeho Jan. V Litomyšli skládání kamene z vozu stálo 5 gr. Mikuláš sedlák, Martin Špicbárt a Petr Hlaváč vozili kámen kolový (10 grošů). ***Cihly*** dělal v Janštorfě Kříž (43 gr.) ***Dříví*** vozili mlynář z České Třebové, kdosi z Poličky a Mikeš z Člupku krajiny řečené »schwarten«, Gross z Janštorfa dřeva »streichhölzer«, jiný »rosthölzer« (21 gr.), jiný velké trámy na přikrytí zdi (8 gr.), Mikuláš tesař dodal »sperrholz« za 10 gr., jiný prkna na věž (12 gr.), něco Nicek hajný z Mikulče (10 gr.), něco hajný Král (8 gr.). Při stavbě bylo třeba různých věcí: Sestřenec dodal jakési válce (50 gr.), jež vozka Křišťan za 11 gr. přivezl. Bečvář Henrich udělal za 2 gr. dvě nádoby a sud za 3 gr. *Klíče* dělal Janek kovář za 4 kopy, klíčky Klimeš kovář za 13 gr. a Vaněk kovář za 1 kopu. *Vápno* koupené u Mikuláše Hubala stálo 15 gr. Kolář musil opravit dvě *kola* za 2 gr.

Základy kladly se do vlhké půdy, proto musily být vysušeny. Za jich vykopání a vybrání vody dostal Herman 50 gr. Při kladení základního kamene dostali *zedníci* »na poctu« 3 gr.; na lázně a na zavdanou dostali celkem v době stavby 4 kopy. Mikuláš za *přikrytí* radnice dostal 4 kopy. Měla pak radnice *kamennici* (camera lapidea) vyloženou prkny, venku pak *věž* se zvonem (campanile). Byla to malá radnice, jež potom v 16. století byla přestavěna (L 68 ad.).

Od radnice jižně známe několik domů: u *německé brány* (L 98) neb též horní brána zvané měl dům 73. *Petr Svena* z vážené městské rodiny již r. 1404 (L 25). R. 1409 zapsal dům ten své manželce Gertrudě (L 65). Na jedné straně jeho měl dům 74. *Mikeš Kanyra sladovník*, jenž jej r. 1414 dal své manželce Dorotě (L 98). Na druhé straně Petra Sveny měl dům 75. *Martin Svena* (L 65), jenž jej roku 1406 zapsal své ženě Kristině a dětem (L 36). Po jeho smrti dostala jeho dcera, provdaná za Janka ze Střenice, na domě tom podíl r. 1417 (L 117). Jeho soused byl 76. *Klime Telček řezník* (L 36), jenž r. 1406 za svou manželku Markétu dostal podíl od Hableny vdovy po Beníkovi ze Střenic z tamějšího dvora; byla asi manželka jeho odtud (L 40).

77. *Václav Miřik* měl dům v městě r. 1418 (L 122). Patrně se v něm usadil až na konec svého života; byl hospodářem. Měl na předměstí dvůr u polí Jana Stingswürstla a Henlína z Litrbach, jejž r. 1410 prodal biskupovi (L 62). Za to mu Bernart Dachs z Fridlantu na rozkaz biskupův musil postoupit dvůr v Starých Litrbaších (L 83). Mimo to měl nějaká pole u Pešlova mlýna na předměstí (L 66). Soused jeho byl 78. *Košák*, jenž r. 1407 dal podíl dceři Jana řezníka Kateřině (L 50). Potom prodal dům vdově po *Kuclínovi Wegenkopfovi*, jež ho hned r. 1418 prodala Martinovi (L 122). Vedlejší dům náležel 79. *Marešovi zvonikovi;* po jeho smrti však se v něm majitelé rychle střídali. Mareš zanechal po sobě vdovu Elišku, jež však tajně r. 1410 utekla, opustivši děti Káču a Řehoře. Sirotků se ujal bratr Eliščin Matěj a příbuzný její Frána illuminator z Prahy, kteří prosili obec, aby byl dům prodán. Beneš z Nedvídkova jménem obce prodal r. 1410 dům *Janovi Stingswürstlovi řezníku*. Ten však snad ještě téhož roku prodal dům Ance manželce *Jana ševce z Hradce*, jež ho r. 1411 zapsala svému muži a dětem, bude-li s ním jaké mít (L 77). Avšak již r. 1412 náležel dům *Šimůnkovi krejčímu* (L 92). Konečně

poslední dům v této řadě a sousední s Marešovým (L 69) byl dům 80. *Trojana zahradníka*, jenž mimo to koupil r. 1408 dům se zahradou u dvora Blažka Bohatého na předměstí při cestě do Poličky (L 42). Zahradu měl tu ještě r. 1412 (L 92). Byl horlivý pěstitel včel v Janštorfě (L 98).

3. **Německé předměstí.** Litomyšl v 14. století měla jedno vlastní veliké předměstí, jímž se rozumělo vše mimo hradby ležící vyjma Lány a Zaháj, které činily samostatná předměstí. Poněvač však město svými hradbami severní a jižní předměstí vlastně přeřízlo, počalo se v lidu říkat severnímu »české« (t. j. do Čech hledící) a jižnímu »německé« (tudy se šlo do německých vsí). Při tom však, mluví-li se o předměstí, rozumí se tím vždy jižní předměstí německé, neboť v severním bylo jen něco málo roztroušených stavení. Pro přehled držíme se lidového dělení na české a německé předměstí, ač to neodpovídá právnímu stavu té doby. Předměstí německé táhlo se daleko po pravém břehu Loučné v úzkém pruhu, jenž se u Litomyšlských hradeb šířil po obou jich stranách. U samé Litomyšle šířila se stavení ovšem i za řekou, kdež byla též pole předměstská, ač většina ležela na druhé straně (dnešní Libánky).

Na rozdíl od města jsou zde *domy* dost vzácné. Nebylo tu ulic ani pravidelných pořadí domů, nýbrž dvory, které stály často uprostřed svých pozemků, takže byla pole i v samém předměstí a blízko hradeb. Pokud se tu domy jmenují, zdá se, že stály bezprostředně u městských zdí, že snad byly staršího původu z doby před opevněním města a že teprve tehdy hradbou byly odříznuty od vlastní Litomyšle. Známe jen 7 domů na předměstí: 1. *Jan Stach* měl tu dům r. 1406 (L 37), hospodařil na polích, jež po něm držela r. 1412 vdova Dorota (L 91). Sirotků po něm ujal se sám biskup (L 131). Jeho soused byl 2. *Heinlín kramář*, z rodu jistě velmi zbožného, z něhož již r. 1347 vyšel kanovník Jan Heinlínův (100). Asi na konci 14. století postoupil Heinlín dům se zahradou se svolením své manželky kostelu sv. Klimenta. Farář tohoto chrámu a zádušník prodali však r. 1406 dům ten *Vavřincovi Hedvábnému ševci* a manželce jeho Bětě za 10 kop (L 37). Hedvábný byl vážený soused předměstský (L 26). Sousední dům náležel r. 1406 3. *Mikuláši Schussleinovi* (L 37). V téže řadě měl asi dům 4. *Ondřej kožešník* (L 96), naproti němu 5. *Kračo švec* a 6. *Jiřík perníkář*, jenž r. 1413 dal dům své ženě Ance (L 96). 6. *Mikšík olejník* dal r. 1409 část svého domu a městiště za roční plat *Klimšovi kováři* (L 62).

Z předměstí šlo se přes řeku do Osíka a do Poličky. Cesta šla patrně přes *most* a teprve za ním se dělila do obou míst (jako dosud). U cesty do Osíka leželo místo »***na hrádku***«, kdež na pravé cestě při cestě v polovici 14. století ležel 7. ***dvůr Mikulášův*** se zahradou, z níž kapitula dostávala úrok ročně půl kopy; r. 1361 postoupila úrok ten biskupovi (138). 8. Jiný ***dvůr*** blíže k řece náležel znamenité rodině ***Blažkově*** a měl u sebe celý lán polí. Starý Blažek zemřel hned na počátku 15. století, zanechav dva syny, Viktorina a Štěpána, a vdovu Markétu. Viktorin, snad totožný s kramářem, jemuž Erhart Puška z Kunštátu pobral vozy a koně v době rozepře s biskupem Janem (216), převzal se svolením své matky i Štěpána bratra dvůr r. 1406 (L 43), avšak hned počal se starat o jeho prodej. Hned r. 1406 odprodal ode dvora zahradu s domem sousedu Litomyšlskému Trojanovi (L 42), načež r. 1407 prodal celý dvůr ***Vaňkovi Dobrému z Říkovic*** (L 48). Z téhož rodu byl vážený soused 9. ***Blažek Bohatý řezník***, s nímž se ještě r. 1416 smlouval Štěpán Blažkův o dědictví (L 44). Blažek Bohatý koupil si r. 1408 dvůr snad hned v sousedství, neb ležel též u řeky na pravé straně při cestě do Poličky. Dvůr ten koupil od ***Petra z Myslína***, patrně šlechtického stavu (L 54). R. 1409 koupil si pole v Nedošíně (L 65). Manželka jeho slula Dorota (L 54). Sousední dvůr náležel 10. ***Jakubovi Královi***, jenž byl r. 1409 dlužen 10 kop Mikuláši střelci (L 61). Zdědil svůj dvůr asi po otci nedlouho před r. 1407 (L 47). Třetí dvůr v této řadě držel 11. ***Martin ranlékař*** (cyrologus, někdy též medicus, arzt) (L 61), bohatý soused, jenž si r. 1405 koupil dvůr v Starých Litrbaších (L 33). Žil ještě r. 1417 (L 122). Další dvory měli tu: 12. ***Martin Chmelnický*** (L 96), jenž byl r. 1413 dlužen podíl Valentinovi vnuku někdy Peška Chmelnického (L 94), po němž asi po r. 1403 dvůr převzal (L 20). 13. ***Blažek Kužel*** koupil r. 1418 dvůr, jejž biskup daroval kapitulnímu kustodu na stavbu a opravu kathedrály; kustos však se svolením kapituly dvůr prodal Kuželovi a manželce jeho Ance (L 119). Kužel měl pole na předměstí už r. 1408 (L 54). U jeho polí byla pole náležející k dvoru 14. ***Ondřeje Krčmáře pekaře*** (L 54). Krčmář měl ještě jiný dvůr, jejž před r. 1406 prodal 15. ***Petrovi*** synu vdovy po Svatoňovi. Pod cestou k tomuto dvoru bylo pole, o něž se r. 1406 přel Krčmář s Maršem Velkým (L 41). Krčmář měl v městě též pekařský krám, jejž r. 1411 se svolením své manželky Markéty dal kostelu sv. Klimenta (L 76). Vedle polí Krčmářových byl dvůr právě zmíněného 16. ***Marše***, jejž r. 1404 koupil od Jana Tuklína s 6 pruty polí, ležícími »v koutě« (L 29). Pocházel ze Strakova, kdež byl rychtářem (L 46). Na rozdíl od Mareše malého též na předměstí (L 103) zván byl Mareš Velký (L 41). Vedle polí Blažka Kužele byl dvůr 17. ***Ondřeje Cejpa*** s půl lánem polí, jejž Cejp r. 1412 zapsal manželce Kačce a dětem svým (L 91).

Proti dvoru 18. ***Pecoldovu***, jejž r. 1410 držela vdova po něm, byl ***mlýn Pešla ševce***, zvaného též Štolclín (L 66). Pešl byl již r. 1383 mrtev (178). Jest to dnešní »konšelský mlýn« a stál u samých hradeb. Výše na řece byl ***jeptišský mlýn*** se zahradami, jenž již r. 1347 náležel kapitule (104); ta držela jej i r. 1398 (195). Jest to asi týž mlýn, jenž r. 1383 sluje mlýn někdy Tuklínův (178). Mezi mlýnem někdy Pešlovým a jeptiščiným na řece byla ***německá lázeň***, zvaná podle předměstí a náležející kapitule, o níž viz dále.

U příkopu (náhonu) Pešlova mlýna bylo pusté 19. ***městiště*** někdy Pešla Štolclína, jež s polovice náleželo Janu Stingswürstlovi, druhá pak polovice s polovice Janu Štěrbovi a s polovice Lukášovi sousedu (L 66), jež oba již známe. U městiště byla pole Václava syna uvedeného Marše ze Strakova a dvůr 20. ***Jana Stingswürstla řezníka*** (L 64). Tento bohatý konšel města koupil si v Litomyšli samé dům po Maršovi zvoníkovi (L 69), ale hned jej zase prodal (L 77). Jaký majetek měl na předměstí ***Macek***, po němž vdova Běta vyplatila r. 1406 svým dcerám Markétě provdané za Šimona Sysla a Bětě provdané za Ondřeje jich podíly (L 39), nevíme.

Polí bylo na předměstí velmi hojně. Z vrchnostenských byly to zejména kapitulní, z čehož patrno, že tu klášter již před založením biskupství měl své pozemky. Kapitula tu měla celých 9 lánů a 3 pruty, jež se ovšem prostíraly z předměstí i k severu po obou stranách Litomyšle (195). Mimo to byly tu pozemky pitanční, dále půldruhého lánu polí kustodské prelatury a 15 prutů špitálních (192). Severně od předměstí za hradbami za klášterem augustinianským byly dva lány pole, jež biskupovi odkázala vdova po Albertovi měšťanu; od r. 1361 brala z nich kapitula úrok 4 kopy (138). Ležela tato pole asi na místě reálných škol a chudobince dále do Líbánek. Zde také někde byla role Lušnerovská, z níž r. 1361 biskup bral plat 1 kopu (138).

O soukromých majitelích polí jsme dosti podrobně zpraveni. Rozumí se, že u dvorů nahoře uvedených bylo hojně pozemků, o nichž se tu již zmiňovat nebudeme. U dvoru Jakuba Krále měl r. 1407 pole ***Henslín z Tržku*** (L 57). Vedle u dvora Blažkova byla pole dvorů Ondřeje Krčmáře a Marše Velkého, za nimi pak v koutě r. 1404 pole ***Jiříkova*** (L 29). Vedle Marešových měl pole ***Jakub Erhart*** purkmistr (3 pruty), jenž je r. 1406 prodal ***Tomáškovi Uhrovi***, majiteli domu v městě (L 35). Vedle Tomáška měl pole ***Václav vozka*** r. 1406 (L 35). Na druhé straně u Kuželova dvora ležela pole ***Jindřicha z Janštorfa***, biskupského lanfojta r. 1418 (L 119), a ***Jana Stacha***, majitele domu v městě (L 91). Mezi Maršem a Václavem vozkou měl 3 pruty pole ***Jan Štěrba*** (L 46), jenž držel i jeden prut pole u dvora Martina

Chmelnického, jejž r. 1417 zapsal Nickovi pekaři za 8 kop (L 117). Vedlejší pole měl *Mikšík Múdrý* (L 117), rodem ze vsi Seče (L 96), jehož nejstarší syn byl Václav (L 101). Vedle polí Chmelnického bylo pole zvané obecně »*niva*«, již r. 1403 koupil soused městský *Matěj Panoše* (L 20). Soused jeho byl *Klimeš* někdy rychtář v Hrušové (L 20). Vedle Mareše byla pole (3 pruty) *Lukáše z Litrbach*, jenž je r. 1406 prodal Vaňkovi synu starého Ulíka (L 41). Mladý Ulík byl Litrbašskému rychtáři už r. 1403 dlužen 8 kop, za něž mu zapsal svůj dům (L 22). V sousedství Lukášově měla pole Velka vdova po starém *Wicippovi* ze vzácného rodu měšťanského (L 41). Vedle zmíněných polí Tomáškových byla pole *Kunráta Deichselmanna*, jenž r. 1404 zapsal svým synům Michalovi a Křišťanovi půl lánu polí (L 27). Držel však pole ta ještě r. 1406 (L 38). Soused jeho *Mikuláš Hubal krejčí*, soused a konšel Litomyšlský (L 27), koupil k tomu r. 1406 4 pruty pole od *Maříka řezníka*, někdy tchána svého, za 21 kop (L 38). Za Hubalem měl r. 1406 pole *Křišťan*, syn Kunráta Deichselmanna (L 38). Nevíme, byl-li to týž Křišťan, jenž se potom jmenuje *Křišťan Slincbír* a jenž se r. 1410 přel s Václavem Faulosenem z Ústí n. O. (de Wilhelmswerd) o Augustina a Markétu sirotky po zemřelé Anně Slincbírové, někdy manželce své (L 71).

4. **České předměstí, Lány a Zaháj.** Řekli jsme již, že o *českém předmětí* nemůžeme mluvit v právním smyslu té doby, že bylo předměstí jen jedno a to se prostíralo na jih od Litomyšle. Aspoň podle všech udání místních »předměstí« v městských knihách jmenuje se vždy předměstí německé. To odpovídá ostatně i dnešnímu stavu města, kdy Dolní předměstí (české) obmezuje se vlastně na jedinou ulici (Dolní). Zdá se, že tehdy ani té ulice nebylo, neb že již odtud domy počítány k Lánům a k Zaháji, kteráž ležela bezprostředně u hradeb. Za první zmínku o českém předměstí můžeme počítat zprávu o *českých lázních*, jež r. 1378 měl tu biskup (164). Jako kapitula měla na německém předměstí německé lázně, měl zde biskup svoje, jež ovšem jen k vůli rozpoznání přezvány jsou české lázně. Byly asi u samých hradeb za městským mlýnem na místě dnešního domu č. 424 proti Karlovu. Druhá zmínka k r. 1403 je velmi nejasná; mluví se v městské knize o Květoňovi bydlícím »vně českého města« (»foris civitatem boemicalem«), což asi má znamenat též předměstí, ač je podivno, proč sluje »civitas« (L 20). Třetí a zřejmá zpráva o tomto předměstí jest k r. 1408. Za řekou při cestě do Vysokého Mýta na »českém předměstí« stála *chalupa*, kde leželi nakažliví nemocní ze špitálu (206). Stála asi někde za dnešním smutným mostem.

Buď hned u horní brány neb nedaleko od ní k severu počínalo dlouhé předměstí *Lány* (latinsky též Linea). Na Lánech stál veliký ***dvůr Volšinský*** s třemi lány polí, luk a pastvin; r. 1364 koupil dvůr ten biskup Jan ze Středy a daroval klášteru augustinianskému s osvobozenim ode všech platů (L 142). Avšak farář u sv. Klimenta hlásil se o desátek ze dvora. Spor rozsouzen r. 1396: klášter musil dávat faráři desátek z 1 lánu a sice po 1 korci žita a ovsa, za ostatní 2 lány dal faráři jednou pro vždy $2^{1}/_{2}$ kopy (189). Dvůr Volšínský stál dosti daleko na Lánech a udržel se v celosti až do konce 15. století. Jeho pozemky staly se pak hlavním základem pozdějšího Pernšteinského dvora. Jiný ***dvůr*** měl na Lánech ***Kunrát Deichselmann*** s celým lánem polí; r. 1415 dal Kunrát dvůr své manželce Markétě (L 102). Mimo to měl pole i na německém předměstí (L 27). Vedle jeho dvoru měl pole ***Jakub z Němčic*** (L 56, 102). Jeho syn Ješek se r. 1406 oženil a koupil si tu pole pro sebe, ženu i děti, bude-li jaké mít (L 38). Vedle něho měli pole na jedné straně Jan syn Deichselmannův (L 102), na druhé ***Mikuláš prodavač soli*** (L 38). Na řece asi na místě, kde dodnes, byl ***mlýn*** již r. 1358 a zván byl »u dubu« (136). R. 1383 poprvé sluje »na Lánech« (178). R. 1398 náležel biskupovi (192). ***Jíra švec*** byl příbuzný někdy Marše kožešníka v Litomyšli (L 99).

Zaháj byla snad nejstarší, jistě však nejsamostatnější předměstí, se zvláštním rychtářem i konšely. Ležela bezprostředně u hradeb hradu. Za klášterem a potom biskupskou residencí byla zahrada (dnes panská zahrada), za ní ***dvůr*** r. 1347 o jednom popluží, náležející kapitule (104). Stál asi na místě, kde dosud se říká »na tvrzi«. R. 1358 dala kapitula dvůr ten (s 3 lány bez 3 prutů) biskupovi (137), jenž jej dal v užívání svému služebníku Janu Sirotkovi (193). Obyvatel známe jen málo. ***Rychtu*** měl tu r. 1411 ***Pavel*** rychtář, konšely byli ***Matěj Chumle*** a ***Mikuláš Šant*** (L 79). ***Vach švec*** měl za manželku Ančku dceru Dománě ševce, od něhož dostal r. 1412 její dědičný podíl (L 90). Odtud byl též ***Mikuláš tesař***, jejž známe ze stavby radnice. Byl spolumajitelem mlýna v Osíku, avšak prodal jej r. 1407 (L 44). Po smrti ***Petrově*** vdova po něm Kristina vyplatila podíl jeho synu Mikulášovi (L 79).

Zřízení obce městské.

1. **Právo městské.** Litomyšl jest typem tržišť u zemských bran, vzniklých v podhradí pohraničných hradů. Tržiště, původně na Hrutově, bylo sem přeneseno asi v 11. století. Městského zřízení dostalo se obci r. 1259. Obec městská ustavena byla na základě

práva magdeburského, a sice v té formě, jaká byla v platnosti v ***Králové Hradci*** (69). Toto královské město zůstalo Litomyšli vzorem až do začátku 15. století, tedy po celou naši dobu. V 14. a 15. století byly cechy zakládány přímo podle vzoru cechů Hradeckých, konšelé ještě r. 1409 obraceli se k Hradci o radu ve věcech nejistých (L 61) a p.

Městské právo stanovila ***privilegia***, jež vydávali Litomyšli její pánové, v této době tedy biskupové. Bylo však mnoho práv, jež udělovat směl jenom král neb u nichž bylo potřebí aspoň stvrzení králova. Tak hned zakládací list města Litomyšle z r. 1259 (69) mohl vydat ovšem jen král, též privilegia na osvobození od cla i zase na vybírání mýta, právo na výroční trhy a p. Že král někdy potvrzoval všechna privilegia městská (80), plynulo z monarchického principu středověkého státu, v němž souhlas králův byl nutný i mimo vlastní obor královské pravomoci a majetku. Udělil-li pak 30. dubna 1344 papež Clemens VI. Litomyšli titul města (98), bylo to jistě jen jakési čestné vyznamenání se strany papežské pro nové sídlo biskupské, ne právní akt, z něhož by byla Litomyšli plynula nová práva. Skutečná práva v té věci mohl udělovat jen král, ne papež.

Právo, jež městská obec při svém vzniku dostávala, bylo trojí: vlastní právo městské, právo soudní a právo trhové. K právu soudnímu náležela též všechna ustanovení o právu majetkovém, tedy především o právu kšaftování a dědictví. O vlastním ***právu měšťanském***, jak bychom dnes řekli, máme jen málo zpráv. Obyvatelé byli tu dvojího druhu: vlastní sousedé čili měšťané (cives) a prostě osedlí, bez práva měšťanského. Sousedé měli různá práva, jichž osedlí neměli: směli být vzati do rady, směli provozovat živnosti některé jim přímo vyhrazené, na př. kupovat vlnu (141), a požívali všech výhod, jež vůbec městské zřízení poskytovalo. ***Do obce přijímala*** nové členy sama obec měšťanů (cives) a sice podle privilegia z r. 1383 musil přistěhovalý ukázat »svá práva« (sua iura) (L 4). R. 1413 žádán ***zachovací list***, totiž vysvědčení, že nový soused byl z řádného manželského lože splozen a že se vždy náležitě choval (L 7). Za udělení práva městského musilo se konšelům zaplatit 7 grošů a 7 halířů (L 7).

Trpět s městem, t. j. nést všechna břemena, jež obec jednotlivci ukládala, měl povinnost každý, kdokoli v městě bydlil, beze zření k tomu, byl-li měšťanem neb jen osedlým (L 4). Tomuto pravidlu těžko bylo se podřídit šlechticům i jich lidem v městě bydlícím, proto Karel IV již r. 1347 dal biskupovi privilegium, aby lidé šlechtičtí v městě nebydlili (122). Nalézáme sice tu i některé drobné šlechtice, kteří však se na počátku 15. století úplně assimilovali městu ([illegible]).

Chtěl-li se někdo z města *vystěhovat*, musil se zbavit všech závazků k němu. Jakým způsobem se to dělo, nevíme (v privilegiu r. 1383 se prostě praví: »qui non est iure gravatus seu astrictus, potest trahere, quo sibi placet«). Stěhovali se nejen osedlí neb chudí lidé, nýbrž i bohatí měšťané. Kuncmann stal se r. 1362 konšelem města Vysokého Mýta (143), Kunrát r. 1354 rychtářem ve Svitavách (143) Henslín r. 1385 konšelem Starého města Pražského (183) a p. O hojném stěhování se osob duchovního stavu bylo povědíno na svém místě (170); netýkalo se to přímo práva světského. Za to o vystěhovalcích v městě Litomyšli víme dost málo. Skoro všichni jsou z okolních vsí biskupských, ze vzdálenějších míst uvádí se jen Skuteč, z královských měst Chrudim, Vysoké Mýto a Polička, z poddanských Choceň. Nejživější v té věci styk byl s Českou Třebovou.

Právo městské vztahovalo se jen na vlastní město a neplatilo pro *předměstí*. Zde však nalézáme dvojí praxi, sobě dost protichůdnou. Nejprve musíme dělit vlastní tak nazývané »předměstí« od předměstí Lánů a Zahájе a zde zase Lány od Zaháje. Zaháj bylo nejsamostatnější předměstí, činilo zvláštní obec se svým rychtářem a konšeli (L 79). Lány byly již mnohem úže spjaty s městem, avšak mezi obyvateli města a »předměstí« (českého i německého dohromady) nečiněno v podstatě rozdílu. Ano právě hlavní osoby městské rady na počátku 15. století byli majitelé dvorů na předměstí. Zdá se však, že měli nějaký majetek, o němž nevíme, v městě a tím že požívali plného městského práva. Jisto tak jest při Janu Štěrbovi, jenž měl v městě dům a na předměstí dvůr. Jak na druhé straně přísně se dělilo město od předměstí, ukazuje nařízení cechu krejčovského z r. 1363, aby mistr ztratil právo řemesla, vystěhoval-li by se bez dovolení jen přes most z města (L 12), tedy na předměstí.

2. **Správa města.** Nejstarší *vrchností* Litomyšle byl kníže, nejprve Slavník, potom Přemyslovec Pražský. I když v Litomyšli stál klášter, náležela sama Litomyšl ne jemu, nýbrž zemskému knížeti. Teprve asi v polovici 13. století, tedy při samém založení obce městské, dostala se v moc kláštera (68), po němž přešla na biskupa. Biskup byl vrchností města v tom smyslu, jako byl král pánem královských měst (192). Nebylo tu oné vrchnostenské libovůle, jíž známe z doby starší i pozdější. Přesně v privilegiích vyměřená práva stanovila vzájemný poměr obou stran; biskup sliboval zachovávat privilegia města (177). Rada města byla autonomní. Víme o jediném případu, kdy biskup přišel do rady a nařizoval tu konšelům v záležitosti sirotků Stachových (L 131). K důležitějšímu jednání, týkajícímu se města (rozdávání pozemků v městě), potřeboval biskup svolení obce (141).

Zástupcem vrchnosti ve správě města byl ***rychtář***. Nejstarší rychtář městský připomíná se k r. 1336 (89), tedy ještě v době vrchnosti klášterní. Rychtář vykonával nařízení vrchnosti a konal soudy. V době biskupské soudil rychtář městský i pře lidí světských s kapitulními. Naposledy jmenuje se městský rychtář r. 1383 (179), potom mizí. Kdy a jakým způsobem rychta tu přestala, nevíme. Bylo to asi nějakou dohodou mezi biskupem a městem. Na soudě a v zápisné knize městské připomíná se jen purkmistr a konšelé, z úředníků biskupských purkrabí a lantfojt. Posledním rychtářem byl asi Matěj Panoše, jenž r. 1403 ještě byl živ a slul »bývalý rychtář« (L 20). Sluha rychtářův slul ***posel*** a vykonával rychtářovy rozkazy (L 15).

S druhé strany zástupci města a od konce 14. století vlastní vykonavatelé obecní správy byli ***konšelé***. Užívá se rozličných názvů a sice bez rozdílu a o týchž osobách v stejném roce: obyčejně slují buď consules neb scabini, mnohem řídčeji jurati, r. 1404 pak při německém zápisu v knize městské schepfen (L 26), někdy jurati consules (r. 1408) neb jurati scabini (L 17). Konšelů bývalo pravidelně dvanáct. Nalezneme-li někde menší počet, nevíme, není-li to nedostatkem zápisu. Za to více jmenuje se jich jen r. 1408, totiž třináct. Jakým způsobem dálo se ***obnovení rady***, nevíme, ale můžeme se toho domysliti podle příkladu jiných měst. Odstupující rada navrhla vrchnosti (biskupu) jistý počet osob, z nichž si biskup radu vybral. Sebe nesměli asi odstupující konšelé navrhnout, proto v jich seznamu střídají se dost pravidelně dvě jich skupiny, jež se navzájem navrhovaly a tak po sobě nastupovaly. Obnova se dála v červnu nebo v červenci pravidelně každého roku. Úřad podkomořího královských měst zastával v Litomyšli asi biskupův purkrabí.

V čele konšelů stál ***purkmistr*** (magister civium, bürgermeister), jenž byl ve svém úřadě jeden měsíc. Zdá se, že nebyl od konšelů volen ani od biskupa jmenován, nýbrž že již při ustanovení konšelů určen byl pořádek, v němž se v úřadě purkmistrovském střídali, takže za rok každý z 12 konšelů byl měsíc purkmistrem. Výjimku známe jen z r. 1406, kdy Jakub Erhardův byl purkmistrem v lednu (L 35) a hned potom zase v dubnu (L 38). Jistě nějaká mimořádná událost byla toho příčinou. Purkmistři se měnili asi uprostřed neb ke konci měsíce. Úřad přejímal purkmistr ne od určitého dne, nýbrž od dané hodiny, proto v zápisech městské knihy z téhož dne čteme při jednom zápisu jméno starého, při následujícím hned jméno nového purkmistra (L 27, 40), z čehož také určitě poznáváme datum změny v purkmistrovském úřadě.

Schůze městské rady konala se obyčejně v světnici purkmistrově (L 18). Bylo přirozeno, že některý dům se konšelům více líbil než druhý a proto konána schůze někdy i v domě konšelově. Zejména byl oblíben dům Jana ševce u rybníčka (211). Když byla r. 1418 vystavěna radnice, přestalo ovšem toto stěhování se městské rady po domích. Ze by se svolávala někdy celá obec, o tom neslyšíme, nýbrž o schůzi rady praví se výslovně r. 1412, že tam »omnia gesta nostre civitatis obtinent firmitatem« (211), tedy bez nějakého omezení. Při schůzi býval též *posel městský*, jenž asi konšely k radě svolával a při právu též činil různé vyhlášky (L 129). K udržování pořádku byl městský *biřic* (L 9).

Taktéž neslyšíme o městských písařích, ač jistě tu byli. Za to nejen máme zprávu, nýbrž přímo se nám zachovala *zápisní kniha městská* (archiv města Litomyšle č. 115), psaná na pergamenu, 29 cm vysoká a 21 cm široká, v původní vazbě v dubových deskách potažených koží a okovaných. S počátku jsou zápisy městských a cechovních privilegií, vlastní zápisy městské počínají rokem 1402. Knihy té se užívalo až do r. 1486. Nazývána byla tehdy prostě »liber nostre civitatis« a zápis v ní slul »intitulatio« (L 18) neb »intabulatio« (L 29). Zapisovalo se sem vše, co náleželo k městskému právu, tedy zápisy z města, předměstí i vsí biskupských; z kapitulních jen v tom případě, byla-li jedna strana biskupova. Po r. 1420 se to pak změnilo, o čemž jinde.

Nejstarší *pečet* městská zachována na listě z r. 1335 (87), avšak jest porušena k nerozeznání. Za to hned z r. 1346 máme městskou pečet úplně zachovanou, na níž vidíme jasně městský *znak*, lilii (123). Tento znak jest asi památka po klášteru Praemonstrátském a souvisí s názvem Hory Olivetské. Lilie zůstala znakem města až po dnešní dobu.

3. **Soudnictví.** Městské soudnictví mohlo vzniknout až po založení města. Před tím nemohlo být o soudu v podhradí řeči. Připravuje se však jeho vznik již v 13. století osvobozením obyvatel od břemen provinciálních, zejména poruky. Měšťané musili být nejprve vyjmuti z jurisdikce krajských úředníků (zeměpanských), než mohli nabýt vlastního soudnictví. Vzorem byl tu Litomyšli opět *Králové Hradec*, odkud v čas potřeby brána porada (allata sententia) (L 61). Že by bylo šlo z Litomyšle tam též odvolání, o tom v této době neslyšíme, rovněž ne, že by byl biskup přijímal appellace od soudu městského. Za to v době biskupské stala se *Litomyšl vrchním soudem* pro statky biskupské, k ní musily hledět vsi, městečka i města biskupská. I to bylo umožněno teprve privilegiem Karla IV. z r. 1347,

jímž nejen město Litomyšl, nýbrž i všechny biskupovy statky vyjmuty z jurisdikce krajských úředníků (122), načež r. 1360 privilegiem biskupa Jana bylo zřejmě ustanoveno, aby obyvatelé všech měst, městeček i vesnic na panství biskupském hledali právo a ortel u konšelského práva v Litomyšli (141). To obnoveno bylo i privilegiem r. 1383 s dodatkem, aby každý, kdo by byl právem města Litomyšle odsouzen (proscriptus et bannitus), byl za takového pokládán ve všech biskupských městech, městečkách a vsích (L 5). Tím se kompetence soudu městského ovšem znamenitě rozšířila. Mimo město musily se sem obracet i biskupské *vesnice* okolní, které sice mimo to měly i domácí své veské soudnictví, avšak zapisovaly do knihy městské. Rozsah zápisů těch rozšířil se ještě tím, že u soudu městského soudily se též pře měšťanů s poddanými kapitulními. Proto nalézáme v městské knize do r. 1421 zápisy z těchto vsí biskupských i kapitulních: Osík (poprvé 1402), Litrbachy (1402), Němčice (1403), Morašice (1403), Říkovice (1403), Janštorf (1403), Kornice (1403), Lubníček (1403), Lesník (1403), Květné (1403), Střenice (1404), Karle (1404), Újezd (1404), Nedošín (1405), Láskova ves (1405), Sedlištky (1405), Vidlatá Seč (1405), Lubná (1405), Chmelík (1405), Desná (1406), Strakov (1406), Heřmanice (1406), Bohňovice (1407), Lažany (1407), Pazucha (1407), Chotěnov (1408), Staré Litrbachy (1409), Člupek (1410), Propastné (1411), Střítež (1412), Třemošná (1415), Kaliště (1415), Abštorf (1415), Krasinova ves (1416), Cerekvice (1417), Sedliště (1419) a Vlkov (1420). Velmi hojně se ovšem zapisovalo z předměstí, též z Lán a Zaháje (podrobněji viz o tom A. Tomíčka popis městské knihy v Příloze k Věstníku okresu Litomyšlského 1900, č. 1, str. 4). Do knihy se zapisovala ujednání všechna i všech osob se týkající, patrně jen když byla jedna strana v městě neb ve vsi osedlá. Proto tam r. 1408 nalezneme i narovnání Jana z Boskovic jinak z Brandýsa, tedy stavu panského, s Rudlíkem z Litrbach o med (L 57).

Soudu městskému v starší době *předsedal* vždy rychtář, později jmenují se vždy jen purkmistr a konšelé, při čemž býval však často některý z úředníků biskupských, zvláště purkrabí nebo maršálek. Týkalo-li se záležitostí veských, býval přítomen lantfojt a rychtář s 2 konšely z oné vsi. Jen výjimečně r. 1418 praví se o lantfojtu, že předsedal městskému soudu (in nostro iudicio contestato) (L 121) a ještě výjimečnější byl uvedený případ, kdy biskup sám přišel k právu. Právo *zasedalo* každý pátek; připadal-li na ten den velký svátek neb bylo-li z jiných příčin nutno právo odložit, zasedalo hned příští pondělí po tom. Z právního řízení té doby víme velmi málo. Konalo se asi německy, ač i do knihy zapsány jsou i právní *terminy* české

(r. 1406 Herman Eck »odpovídá se« práva na zeď u dvoru Tuklínovského). Žádal-li někdo o přisvojení nějakého práva, bylo třeba *»proklamací«* a sice podle důležitosti předmětu bylo jich třeba více neb méně. Opakovaly se vždy na příštím soudě (L 129). Velmi hojně užíváno ve sporech *rozhodčích* (arbitri), kteří buď hned před započetím práva neb i před právem strany smluvili a smířili. Užíváno jich v nejrůznějších záležitostech, zvláště ovšem finančních. Nemusili být sousedy města, nýbrž mohli být bráni i z předměstí (L 38) a odjinud. *Rukojmě* (fideiussores) bývali pravidelně sousedé města (L 29). Za to svědkem mohl být opět kdokoli, r. 1414 i žena písaře Poličského (L 98).

O věcech *trestních* nedostává se nám zpráv, bylo to asi jako v Králové Hradci. Mimo městské práce trestaly se zločiny řemeslníků v jich cechu: tak sladovníci měli zakázáno *nosit zbraň* (meč nebo nůž) do schůze cechovní (L 11). Nejbujnější byli asi řezníci, kteří měli vyměřeny tresty na *nestydatost* v hovoru s ženskými osobami v krámě i na *krádež* (L 9). O menších proviněních jako utrhání na cti, o sbití a p. čteme zprávy jen z vesnic, ne z města, ač zde jich bylo jistě ještě více.

Pokuty byly ukládány v penězích. Jich výtěžek se dělil r. 1360 na tři části: jeden pro biskupa, druhý pro konšely a teprve třetí pro město, zejména na jeho opevnění (141). Avšak r. 1383 nastala ta změna, že díl konšelský dostala strana svorná (homines, qui consilium aut concordiam tenent), díl městský pak přímo určen na opevnění města. Díl biskupův zůstal ovšem nedotčen (178). Soudil-li v 14. století rychtář městský spor lidí kapitulních s městskými, brala z pokut díl kapitula (104). Z jiných trestů víme jedině o *konfiskaci domu* řezníkovi Bartolomějovi r. 1404. Tento přísný trest stihl Bartoloměje za to, že se nedostavil k soudu, když byl předvolán (L 44).

4. **Právo majetkové.** Svobodné držení majetku, zejména městských domů, bylo hlavní podmínkou rozkvětu měst a měšťanského stavu. Doba biskupská jest doba vzrůstu tohoto stavu, jenž potom v 15. století dochází plné váhy politické. Proto zde můžeme stopovat stále větší a větší volnost v držení městských domů, tím více pak mobilií. S tím souvisejí důležitá práva dědictví, kšaftování a p.

Majetek ve vnitřním městě měl být vždy spojován s nějakým majetkovým základem, jehož osud měly příslušející k tomu movitosti i nemovitosti sdílet. Takovým majetkovým základem byl podle privilegia z r. 1383 buď dům nebo zahrada (L 5). Toto právní rozlišování dělo se asi přísně: k r. 1406 zaznamenán jest prodej zahrady s domem (ne domu se zahradou); patrně byl dům vystavěn teprve po zapsání zahrady do městské knihy a proto základem této nemovitosti byla zahrada (L 43.) Cena domu byla rozličná: menší za 9—10 kop, větší za 18 kop. Když r. 1410 vznikl spor o dům mezi Mikulášem Feilem a Ulrichem krejčím, zaplatil tomuto Feil celou cenu domu (L 67)). Někdy náležela nemovitost několika pánům a sice v různých kombinacích: pusté městiště u mlýna proti Pecoldovu dvoru mělo 4 čtvrti, z nichž dvě náležely Janovi Stingswürstlovi, jedna Janovi Štěrbovi a jedna Lukášovi (L 66). Byla-li mezi domy společná zeď, mívali na ni sousedé společné právo a sice každý na část (porcio), jak patrno ze zápisu z r. 1406, kdy soukeník Eck vzdal se tohoto práva ke zdi Michala Tuklína (L 39). Právo majetkové upevňovalo se *zapsáním* do městské knihy (inscriptio, intabulatio).

O *nájmu* domu víme o jediném: olejník Mikšík pronajal Klimšovi kováři za roční plat r. 1409 část svého domu a městiště (L 62). *Dluhy* byly ovšem již tehdy rozšířeny a dostupovaly značné výše. Dluhy měli nejen malí sousedé, ale i majitelé dvorů (L 94), dokonce i sám Jan Tuklínův, nejpřednější té doby soused města (L 39). Některé dluhy vznikly nevyplacením podílů a nebyly to tedy dluhy v obyčejném dnešním smyslu (L 60), avšak jindy byl to skutečný dluh buď z vypůjčených peněz neb z nezaplaceného zboží (L 19). Právo k dluhu náleželo k dědictví a věřitel mohl je postoupit i jiné osobě (L 75). Nechtěl-li neb nemohl-li dlužník platit, zajišťoval si věřitel dluh zápisem na jeho majetku neb i úplným osobením si jeho zboží. Když Havlík Chysterka prodal Matějovi Rozrazilovi dům, avšak Rozrazil nemohl jej zaplatit, vzal si Havlík prostě svůj dům zpět (L 22). Měl-li dlužník větší majetek, vložil mu věřitel dluh prostě do knih, k čemuž však bylo třeba dlužníkova svolení. Tak si dal Jakub Králův vložit dluh 10 kop na svůj dvůr (L 61). Jiní bohatší sousedé ovšem raději postoupili věřiteli část svého majetku, zejména pole, třeba až celý lán (L 74). Neměl-li soused nic jiného a byl-li dluh větší, zapsal věřiteli celý dům (L 22). Při tom je zajímavo, že se odhadoval sousedský dům asi za tolik jako jeden prut pole; aspoň za dluh 8 kop zapsal mladý Ulík celý svůj dům (L 21), kdežto Jan Štěrba za touž sumu jeden prut pole (L 117).

Prodej domu dál se kupní smlouvou, jíž bylo přítomno vždy několik sousedů a jež byla stvrzována od práva i zapsána do knihy městské (L 25). Nabyl-li někdo plného práva k domu neb dvoru, měl právo jej též prodat: tak Viktorin Blažkův prodal z dědictví svého r. 1406 zahradu s domem u dvora (L 42), potom pak 1407 i dvůr sám (L 48). Právo koupě bylo pro souseda neobmezeno; soused mohl si koupit nejen dům, nýbrž i dvůr na předměstí (L 54), dvůr ve vsi (L 33), pole (L 35) i krám (51). Jménem sirotků neb vůbec dědiců prodával dům poručník (L 55); dostal-li se dům vdově, měla ovšem tato právo prodeje (L 72). Avšak i kupovat mohly si ženy domy, a sice nejen vdovy, jež domem potom samy vládly (L 50), nýbrž i provdané ženy, jimž pak zůstalo právo majetkové vyhrazeno (L 77). R. 1404 koupila si tu dům, třebas jen malý za 5 kop, dokonce svobodná dívka Anežka (L 24). Zvláštní poněkud případ jest koupě polí od Ješka na Lánech, při níž majitelé byli Ješek, jeho žena a děti, bude-li jaké mít (L 38); přenáší se tu tedy právo majetkové i na osoby dosud nežijící.

Zemřel-li majitel domu a nebylo-li tu vůbec osob, jež by měly právo k dědictví, spadal majetek jakožto *odúmrtí* na biskupa. Avšak toto právo bylo stále a stále zmenšováno svobodami měšťanů v příčině kšaftování. Stalo-li se, že dům *spustl*, ať jakýmkoli způsobem, bylo zase povinností obce jej osadit. Obyčejně konšelé takové pusté staveniště udělovali někomu z sousedů (L 24, 104). Jinak známe jedině nahoře uvedený příklad *konfiskace*, kdy jinou cestou spadl dům na biskupa neb obec (L 44).

Dědictvím spadal majetek v městě podle privilegia z r. 1360 na nejbližší přátelé zemřelého a sice především ve městě; nebylo-li jich ve městě, dědili i příbuzní z biskupského panství (141). Přední dědicové byli ovšem žena a děti. Aby přes to zajistil jim soused dědictví, zapisoval jim celý majetek do knihy městské a sice častěji ženě než dětem. Měla-li žena též nějaký svůj zvláštní majetek, zapsala jej obyčejně navzájem zase muži (L 72). Obyčejně takový zápis dál se prostě bez udání času, někdy však si manžel vyhradil, že právo postupu platí až po jeho smrti (L 98); stejně opatrná byla někdy i manželka (L 77). Tím již dostal takový postup ráz a platnost *kšaftu*. Práva volného kšaftování, jež bylo ovšem předem zaručeno městu od biskupa v privilegiu r. 1383 (178), dosahovalo se zvláštním aktem právním: kdo chtěl své statky úplně volně odkázat komukoli by chtěl, musil to ohlásit čtyřmi proklamacemi ve čtyrech soudech po sobě jdoucích skrze městského posla. Nenamítal-li nikdo ničeho proti tomu, dostal žadatel takové právo (L 121, 129). Kšaft mohl se vztahovat na movitosti (L 69) i nemovitosti, též na peníze (L 30). Bylo-li někomu kšaftem něco odkázáno, neměl podle privilegia z r. 1383 nikdo právo ani z příbuzných mu v užívání odkazu činit překážky. Proto ovšem mohlo se kšaftovat i ve prospěch kněží a p. Hned na počátku biskupství odkázala vdova po měšťanu Albertovi biskupovi dva lány pole za augustinianským klášterem (138). Podle srovnání z r. 1398 směla kapitula brát jen odkazy nemovitostí, avšak v městě výminečně mohla přijímat vše, co jí kdo kšaftem odkázal (117). Též nižší duchovní, jako český kazatel, dostávali kšaftem i celé domy (L 24).

Postup majetku děl se z různých příčin. Nejobyčejnější asi bylo, že manželka postoupila manželu svému svůj majetek; řidčeji se vyskytá obrácený případ, aby manžel postupoval majetek manželce (L 106). Markéta dala r. 1407 svému manželi Janu Štěrbovi dům i pole (L 46), Magdalena manželi Mikšíkovi krejčímu dům (L 89). Z příbuzenských asi příčin postoupila vdova po Jakubovi Roztočilovi dům Václavovi Buchovi a manželce jeho (L 90) a vdova po Řehořovi Henychovi ševci Suchanovi ševci (L 99).

Manželka své *věno* dávala si zapisovat obyčejně na domě svého manžela. Bylo různé výše; manželka rektora školního dostala 6 kop (L 34), manželka souseda Pecha 10 kop (L 74). Věno však zapisováno i mužským členům rodiny; bohatý Jan Tuklínův zapsal r. 1417 svému bratru Martinovi 30 kop věna (L 116). *Vdova* měla značné právo k dědictví; nebylo-li dětí, brala celý dům, s nímž potom jednala jako se svým (L 99). Byly-li děti nezletilé, vdova spravovala dům; někdy poručník jménem sirotků postoupil dům vdově (L 76). Stávalo se, že vdova dědila i po dalších příbuzných; na př. vdova po Janu Gopoldovi pekaři dědila po Magdaleně vdově po Mikuláši Gopoldovi, asi bratru Janově (L 94). Aby se nemusila starat o výživu, odkázala vdova obyčejně svůj podíl některému z dětí neb příbuzných, aby ji za to živili; vdova po starém Wicippovi všechno své jmění za doživotní výživu dala svým dvěma synům společně, kteří asi vládli dvorem nerozdílně (L 61), kdežto vdova po Pavlovi dala svůj díl svému zeti a jeho manželce, své dceři (L 31). V podstatě nepozbyla vdova dědických práv ani tehdy, když se vdala: když Markéta vdova po kováři Petrovi Gleclovi se podruhé vdala za soukeníka Pešlína a její dcera zdvihla proti ní nárok na jmění, podržela je Markéta i dále (L 11). Ovšem že takové druhé provdání vedlo tím častěji k právní při. Manželka Křišťana Slincbíra měla z prvního manželství dvě děti; po její smrti soudil se Křišťan s jich poručníkem o její majetek (L 71). Vdovy se mohly i vyvdat, jako vdova po Matějovi Zemebrokovi Kačka vdala se za Matěje Reimana do Poličky (L 124).

Sirotci byli vždy hlavním předmětem péče vrchnostenské; potřebovali toho také svrchovaně. Sirotkem zván byl každý, kdo neměl otce a nebyl ještě ženat (dívka provdána) neb jinak samostatným. *Biskup* jakožto pán města byl vrchním poručníkem všech sirotků, o něž se skutečně staral; r. 1420 k vůli sirotkům po Janovi Stachovi přišel osobně do rady městské (L 131). Před tím náležela tato péče klášteru a vykonávána stejně svědomitě, jak víme ze záležitosti sirotků Michalových z r. 1326 (86). Při obci byla zřízena

sirotčí truhlice, kdež chován jich majetek peněžitý pod správou jednoho z rady; r. 1418 byl tímto správcem Havel ze Skutče. S penězi těmi se obchodovalo a půjčovaly se zvláště k potřebám obecním (L 67). Zemřel-li otec, dostali sirotci svého ***poručníka*** (tutor, vitricus). První poručník u nás uvádí se hned k r. 1326 (86). Poručník spravoval jmění sirotčí dosti neobmezeně, třeba vždy s jménem sirotků. Hrabě švec dal r. 1411 dům sirotků po Janovi Telčkovi vdově téhož Telčka jménem sirotků (L 76). Tímto předáním nepřišel ovšem dům z rodu. Když však Jakub rychtář v Nedošíně, poručník sirotků po svém bratru Hatincovi, chtěl prodat jich dům řezníku Blažkovi Chudému, potřeboval k tomu povolení všech příbuzných (L 55). Někdy poručník ujal se úplně statku sirotčího asi s povinností živit sirotka, jemuž potom, když bylo potřeba, vyplatil jeho podíl (L 71). Někdy zdá se, že ujal se sirotků i někdo, kdo neměl právní moci poručníka. Když Křišťan Slincbír chtěl zkrátit své nevlastní děti po smrti jich matky a své manželky, ujal se jich proti němu Václav Faulosen z Ústí n. O. (L 71). Vdala-li se matka podruhé, měly děti přirozeného poručníka v svém otčímovi, při čemž nevedlo se jim vždy tak, jako u jmenovaného Slincbíra; Matěj z Leznika dobře se staral o děti po Hlavňovi krejčím, jehož vdovu si vzal za ženu (L 60).

Sirotci, měli-li slušnější podíl majetkový, rádi byli bráni do domu i od cizích lidí, kteří je z výtěžku podílu vychovávali. Obyčejně dostali se k příteli otcovu, skoro vždy stejného řemesla s ním. Když dorostli, dostávali svůj podíl od svého stravovatele zpět (L 50), nesmluvili-li se s ním jiným způsobem (L 132). Někdy si sousedé peníze od sirotků jen vypůjčovali, ovšem na náležité úroky (L 32). Zvláštní případ udál se po smrti Marše zvoníka: vdova Eliška, jež spravovala dům a měla dvě děti Řehoře a Káču, tajně utekla a sirotky i dům opustila. Na přání jejího bratra a jiného příbuzného (illuminatora z Prahy) ujala se domu obec a prodala jej Janovi Stingswürstlovi (L 69).

Sirotek ženského pohlaví zakoušel více útrap než chlapec, zejména potom, když šlo o vdavky, bylo-li děvče jen trochu zámožnější. V té věci i biskup užíval často nátlaku. Proto r. 1383 v privilegiu slíbil, že nedá sirotka dívku ani vdovu v manželství bez vůle příbuzných (L 5). Tím byla dívka chráněna sice před nátlakem vrchnostenským, tím více však vydána nátlaku příbuzenskému.

Dům městský přecházel po smrti sousedově na vdovu jeho neb děti a sice buď v společné jich užívání neb ve výhradný majetek jednoho z nich, při čemž ostatním připadly z dědictví ***podíly***. V té věci byla veliká neustálenost: nalézáme případy, kdy vdova prostě vládla domem (L 69), jindy nejstarší syn (L 129), jindy i mladší syn (L 82), jindy matka se synem společně (L 118) i jinak. Že by byla dcera přejímala dům, o tom zápisu nemáme, vždy mluví se jen o podílu jejím. Nevdala-li se, zůstala v domě a živil ji z podílu majitel domu; svolila-li, mohl ji dát majitel i s podílem jejím někomu jinému, jenž měl potom povinnost ji živit (L 19).

Ten, kdo převzal dům, vzal na sebe též povinnost vyplatit členům z něho ***dědičné podíly*** (portiones hereditariae). Tyto podíly nevznikaly teprve rozdělením dědictví po smrti hlavy rodiny, nýbrž byly právoplatny již za živobytí otcova, proto otec vyplácel je někdy již sám, a to nejen dceři, když se provdala, nýbrž i synu (L 72). Pravidelně však přece podíly vyplácely se až po otcově smrti, při čemž skoro všeobecně vyplácí je vdova. Nejvíce máme zápisů o podílech vdaných dcer, jež je dostávaly po smrti otcově od matky, a sice dvojím způsobem: obyčejně dostávala vdaná dcera podíl pro sebe, při čemž manžel její jmenuje se jen jako svědek (L 81), jindy bral podíl jménem jejím manžel (L 21). Bylo-li více dcer vdaných, vyplatila jim vdova podíly buď najednou (L 39), jindy po sobě v kratší (L 38, 39) neb i delší lhůtě (L 82). Ujala-li se vdova domu samostatně, vyplatila nejen dcery, nýbrž i syny, (L 38) někdy celou vícehlavou rodinu (L 116). V takovém případě musila vdova vyplatit i jiné závazné podíly, na př. bratru zemřelého (L 71). Někdy vdova vyplatila vdané své dceři a zeti podíl s podmínkou, že ji budou živit až do smrti (L 31). Oženil-li se soused s dívkou z vesnice, bral potom též podíl odtud (L 40). Jen o jediném případě víme, kdy provdaná dcera dostala podíl po otcově smrti přímo bez prostřednictví své matky (L 117). Zemřela-li vdova, dědily její děti opět podíly z jejího podílu i vlastního majetku, měla-li jaký (L 21).

Převzal-li dům syn zemřelého, vyplácel on podíly a sice nejen provdaným sestrám (L 82), nýbrž i bratřím (L 129). Za to asi výjimkou bylo, když matka dědila po své provdané dceři (L 67), což asi bylo v tom případě, neměla-li tato dětí (L 67). Rozumí se, že nebyla vyloučena ujednání všeho druhu, jimiž podíly se postupovaly jiné osobě, nejčastěji majiteli domu, tedy tomu, jenž je měl vyplácet (L 23). Smlouvaly se však strany i jinak (L 73). Nesmluvily-li se, vznikl spor o dědictví, opět všemožného druhu. Roku 1414 přela se matka se synem o dědictví po Blažkovi Chudém; smluvili se, aby se dům prodal a o peníze aby se rozdělili (L 98). Jindy zase přela se vdaná dcera s matkou a bratrem o hotové peníze po otci (L 118) a j.

Mimo nemovitosti dědily se též rozličné ***movitosti***, z nichž jmenují se ovšem hotové peníze (L 30 a j.), dále zlaté a stříbrné šperky

(L 72) a šaty, a to buď ženské, jež sluly »gerad« neb »ungerad«, (L 67, 69, 72) neb zvláštní roucha zvaná »scawengerad« (L 72); z mužských šatů jmenuje se jen dlouhý šedivý plášť (L 71).

5. **Finance obecní.** Obecního majetku po celé 14. století nebylo, útraty obecní musily se v Litomyšli hradit rozličnými důchody. Naproti městům královským byly to důchody dost malé, ježto mnoho užitků z města bral si biskup. Za to však zase, bylo-li potřeba, přispěl biskup městu ku pomoci. Vydání obecní byla však dosti malá. Nejdůležitější prameny příjmů byly asi tyto:

a) právní pokuty: podle privilegia z r. 1360 dostali jeden z tří dílů konšelé, druhý město (141), podle privilegia r. 1383 připadl městu jen jeden díl (178).

b) platy cechovní: konšelé byli vrchní instancí nad cechovním zřízením (141), jak dále uvidíme; za to brali různé platy: byl-li kdo na př. přijat do sladovnického cechu, musil zaplatit konšelům 2 groše (L 11).

c) mýto: r. 1351 privilegiem Karla IV. bylo povoleno vybírat mýto v Litomyšli, Lanškrouně a Ústí n. O. z každého tažného koně a vola po 1 haléři na opevnění města Litomyšle (125). Mýto potom zůstalo a privilegiem z r. 1383 určeno, aby ho měšťané vynakládali na opravu města, jak za dobré uznají (178). R. 1233 byli lidé kláštera Litomyšlského osvobozeni od placení mýta po Moravě (58).

d) krčemné: již klášter dostal r. 1268 privilegium na 6 svobodných krčem na panství klášterním (71). Potom biskup vybíral platy z krčem i pivovárů, avšak privilegiem r. 1383 se toho vzdal (L 5), načež plat ten vybíralo město. Na radnici byla zvláštní *pivní truhlice* pro tyto platy, jíž r. 1418 spravoval konšel a řezník Mikuláš Feil (L 67).

Mimo vlastní své důchody měli konšelé ve správě i jiné dvojí jmění.

a) zádušní jmění farního kostela sv. Klimenta: správu jich vedl z rady volený zádušní úředník, jenž spolu s farářem rozhodoval o nejlepším využití zádušního jmění; náležely k němu domy (L 37) i krámy (L 76). Jen výjimečně celá městská rada rozhodovala o tomto jmění (L 129).

b) špitální jmění: popsali jsme je podrobně na svém místě. Konšelé byli jeho správci a zároveň kollatoři kostela špitálního, kamž presentovali kaplana (207). Měli právo rozhodovat o přijetí do špitálu (208), určovat platy na opravu stavení (208), brát právní pokuty z Mladočovských statků špitálních (210). K správě špitálu volili konšelé ze sebe 2 správce, z nichž jeden byl lékař a tudíž asi stálý člen správy, druhý pak z předních sousedů města (211). Správcové rozhodovali i v příčině kostelních pobožností (211).

Jinde nebylo dovoleno dávat mlít (L 5). Tím způsobem dostaly mlýny ráz jakéhosi monopolu vrchnostenského, při němž vlastní řemeslo mlynářské nemohlo se zdárně vyvíjet.

4) *Řezníci* činili druhý z nejstarších cechů Litomyšle. Jich *cech* založen byl též biskupem Janem ze Středy 28. srpna 1357 (originál německého hamfeštu v archivu m. Litomyšle č. 10, český překlad L 9—11 a 13—14) podle vzoru Králové Hradce. Řezník byl zavázán sekat a prodávat jen maso čisté, »nezávrativé« (z nezávrativého dobytka), ne »vlkoryzené« (od vlků prokousané) ani ne »znohtilé« pod pokutou poprvé $1^1/_2$ věrdunku ($22^1/_2$ gr.), podruhé 3 kop a po třetí zbavení řemesla na rok a den. Také koupil-li a prodával-li řezník maso z kradeného dobytka, trestán byl touž trojí pokutou. Vzal-li řezník dobytek na dluh, směl maso z něho prodávat až na míli cesty od města, ne blíže, pod pokutou 3 věrdunků (45 gr.) a ztrátou téhož masa pro rychtáře. Kdyby někdo jiný než řezník opovážil se vysekávat maso, platil touž pokutu 3 věrdunků a propadl maso. Při porážení dobytka měli mistři určitý řád. Porušil-li jej někdo, nesměl 8 dní prodávat maso a zaplatil 1 gr. pokuty; kdyby se tomu vzpíral, zaplatil 9 gr. za trest. Prozradilo-li se, že řezník dobytek překoupil, a uznali-li to dva mistři, byl opět trestán.

Masné krámy, jež byly v Litomyšli hned na začátku 14. století (86), byly více než jen krámy v našem smyslu. Tvořily dohromady celek, v nichž vládli a hospodařili veselí řezníci někdy dost bujně. Majitelem krámu mohl být i jiný soused než řezník, též biskup měl tu tři krámy, jiné kuchmistr kanovnický (L 33) a p. Smělo se tu o trhu prodávat jen čisté maso, ne surové kůže s rohy; přišel-li na to rychtář, skonfiskoval kůže pro sebe a rohy dal biřici. Prodávat maso směl jen mistr; poslal-li na trh tovaryše, musil zaplatit 5 gr. pokuty. Pod jednu čtvrt masa nesměl řezník méně vyložit pod ztrátou téhož masa rychtáři. Kdyby se řezník dopustil nemravnosti a přivedl si ženu nějakou do krámu, platil 7 gr. pokuty. Byl-li jen prostořeký nebo mluvil-li nestydatě k paním, které přišly kupovat, stálo ho to 1 gr. trestu. Všechny pokuty se dělily na tři díly: jeden pro biskupa, druhý pro konšely a třetí pro cech.

Židé provozovali tu též řeznictví, avšak nesměli porážet dobytek, než jen vysekávat maso, jež směli koupit jen od domácích mistrů pod pokutou 1 kopy gr. a ztráty masa. Sekali-li závadný dobytek, musili platit z drobného kusu 2 haléře, z hovězího 6 haléřů pokuty. V postě, kdy ovšem tehdy řeznické řemeslo vázlo, směli židé sekat drobný dobytek bez pokuty.

5) ***Sladovníci*** byli v Litomyšli neobyčejně četní. Jich ***cech*** založil biskup Jan Železný 5. března 1415 vydáním artikulů podle vzoru jiných královských měst, zvláště Hradce nad Labem (český překlad L 11—12, vydal Tomíček, Věstník okresu Litomyšlského 1900, str. 39—40). Sladovníci však již dříve byli u nás; prvního známe z r. 1349 (124). Kdo chtěl být přijat do cechu, musil z města, z něhož přišel, přinést list zachovací. Za přijetí zaplatil 2 gr. do cechu, 2 gr. biskupovi, 2 gr. konšelům a 1 gr. kostelu u sv. Kříže. Sladovny zřizovány byly i v domech jiných řemeslníků a potom sladovníkům pronajímány. Určitě víme jen o jedné sladovně vedle pivovaru v řadě domů »na hrádku« (L 30). Důležito bylo, měl-li sladovník dům (L 72, 104). Kdo totiž domu neměl, nesměl pro sebe dělat sladů, a to proto, že jen majitel domu měl právo vařit si pivo, což pouhý sladovník nesměl pod pokutou 12 gr. Sladovník nesměl též najmout dvě sladovny, ale mohl pracovat v kterékoli sladovně, kde mu za to mzdu zaplatí. Od každého »maldru« t. j. 12 korců pšenice nebo ječmene měl vzít sladovník 6 gr. Ostatně slady sám pro sebe mohl si dělat každý majitel domu, avšak musil požádat cech sladovnický o vyměření míry, kolik sladu smí si dělat. Kdo by dělal špatný slad, měl dát od každého »maldru« 12 gr. a tomu, čí je slad, nahradit škodu podle vyznání konšelského a podle rady cechmistrů. Dal-li si objednavatel sladu vlastní dříví, dostal sladovník za svou práci jen $2^1/_2$ groše, byl pak povinen všem lidem, kteří mu dají dříví, dělat slad. Také sedlákům do vsi dělali slady, ale s přísnými podmínkami, aby tím netrpělo právo města: nesměl jim sladovník dělat méně než celý slad neb půl sladu a z každého sladu musil dát 2 groše (z půl sladu 1 groš). Co se pak schůzí cechovních týče, musil každý do schůze přijíti, kdokoli k cechu příslušel, pod pokutou 1 gr. Kdyby někdo přišel do schůze s mečem nebo nožem, platil též 1 gr. pokuty. Ve schůzi nesměl nikdo mluvit, kdo nedostal od mistrů dovolení (»vzíti odpuštění«) pod pokutou 3 gr. za každé přestoupení toho. Změniti tato cechovní ustanovení měl právo jedině biskup.

6) ***Sládci*** nečinili ani cechu ani zvláštního řemesla. Vařit pivo bylo právem každého majitele domu a při vzrůstu vesnic rozšířilo se i na statky ve vsi. Majitel domu směl si sám udělat slad a sám si uvařit pivo, ale jen pro svou potřebu. Mimo to byly však i zvláštní ***pivovary***, z nichž jeden stál v řadě domů »na hrádku« (L 30). V těchto pivovarech vařilo se pro krčmy, o nichž pojednáme dále. Město bralo toto domácí pivo v ochranu proti konkurenci cizích piv, ale vybíralo za to poplatek do »pivní truhlice« na radnici.

7) *Olejníci* připravovali olej; jakého druhu, není nám známo. Jmenuje se jedině olejník Mikšík na předměstí (L 62, 92).

Jiná skupina řemesel obstarávala obyvatelstvu oděv a obuv:

8) *Soukeníci* byli ze všech řemeslníků nejbohatší, mezi nimi nalézáme nejpřednější patricijské rodiny města, na př. Tuklínovy, kteří sami byli soukeníky i své dcery provdávali za mistry tohoto řemesla (L 39). Jich *cech* zřízen byl současně s nahoře uvedenými (cechovní artikule L 15 s chybným datem 1378). Soukeníci stejně jako pekaři a řezníci byli na polo řemeslníci, na polo obchodníci. Při výrobě suken dělili se o práci s tkalci, o nichž viz dále. Zejména přísně dbalo se na to, aby soukeníci nedělali sukna z výčesků čili floků, též ne z popelné vlny. Bylo-li někde zpozorováno takové sukno, musilo být ihned spáleno, a to i tehdy, když z něho byly již ušity šaty; soukeník, z jehož dílny takové sukno vyšlo, musil zaplatit celou hřivnu pokuty a nesměl čtvrt léta provozovat řemesla. Mistr směl si nakoupit jen tolik vlny, kolik mohl sám v roce spracovat. Kdo by byl sukno o 3 »klaváry« zkrátil, neb komu by se sukno na rámě přetrhlo a on by je byl předce na trhu prodal, neb kdo by byl zhotovil takové sukno, které by na kraji neb tam, kde je kupec ohledává, bylo lepší jakosti neb barvy než jinde, ten každý musil zaplatit 5 gr. Přísněji ještě zakázáno bylo sukno »přes roh« krájet (pod pokutou 2 věrdunků t. j. 30 gr.), ještě více sukno plechem opravovat. Krejčí nesměli sukno krájet na lokte. Soukeníci prodávali sukno v *krámech* (L 76). Podle privilegií z r. 1360 i 1383 směli prodávat jen vlastní výrobky; prodávali-li by sukna od jiného koupená, propadla polovice suken biskupovi a polovice obci (141, 178). Z toho patrno, že jich řemeslný ráz měl být přísně zachován, aby se z nich nestali výhradně obchodníci. V čele soukenického cechu byli čtyři *cechmistři*, jimž náležel dohled na ostatní mistry. Kdyby je byl některý z mistrů pohaněl, musil zaplatit 6 gr. pokuty; kdyby se to stalo v jich úředním výkonu při inspekci, platil neposlušný mistr $1^1/_2$ věrdunku ($22^1/_2$ gr.). Kdo chtěl být přijat do cechu, musil si přinést list o manželském svém zrození a původu, i když byl domácí. Přijímáni však byli do cechu i soukeníci okolní, na př. z Abštorfa (L 72). Pozdvihl-li kdo v cechu vádu, byl pokutován 2 groši. Pokuty se rozdělily na tři díly pro biskupa, konšele a cech.

9) *Tkalci* (textores) nebyli zcela to, co dnešní tkalci, nýbrž byli to soukeníci, kteří však »nekrájeli« sukna, nýbrž je jen dělali a jen v celku prodávali. Byl to asi původní způsob soukeníků. R. 1335 jmenuje se ulice takových soukeníků (platea textorum). Na začátku [illegible] století jmenuje se u nás jediný »textor« (L 39), jinak jmenují se samí soukeníci. Tkalci náleželi též do cechu soukenického

V městských privilegiích 1360 (141) a 1383 (178) kladeno jim zvlášt na srdce, aby učili dobře městské synky svému řemeslu. Bylo u nás spracovávání vlny výsadou každého souseda, jenž mohl vlnu kupovat na závaží nebo na kameny. Proto také v obou privilegiích bylo tkalcům zakázáno činit mezi sebou bez svolení konšelů nějaká statuta, aby tím nebyla zkrácena měšťanská práva. Přísně bylo též zakázáno, aby nikdo nedával tkalcům pivo, chleba neb co jiného na dluh za zástavu vlny; dověděl-li se to rychtář, sebral hned takovou vlnu bez výplaty.

10) ***Kraječi sukna*** prodávali a stříhali (krájeli) nová sukna; byli to tedy vlastně obchodníci a ne řemeslníci. Byli však v stálém úzkém styku s vlastními krejčími v dnešním smyslu.

11) ***Krejči*** šili šatstvo všeho druhu. Jich ***cech*** ustavoval se současně s pekařským, řeznickým a soukenickým cechem, avšak v platnost vešel až listem purkmistra a konšelů 10. března 1363 (L 11—13), kteří list ten vydali jakožto vyjádření vůle biskupské. Před tím máme jen ustanovení v privilegiu z r. 1360, aby krejčí, kteří dělají sukně, pláště a záplaty, neprodávali na lokte sukno, tedy aby nekazili řemeslo soukeníkům a kraječům sukna (141). Kdo chtěl být mistrem, musil napřed nabýt práva měšťanského. Aby toto příslušenství k městu bylo přísně zachováváno, nařízeno, aby mistr směl pracovat jen ve své dílně; kdyby byl bez dovolení z města jen přes most se vystěhoval, ztratil své právo mistrovské. Tím méně směl někdo provozovat řemeslo ve vsích na míli cesty od města na panství biskupském, při čemž rozuměl se vždy krejčí, jenž šil z nového sukna. Byl-li takový krejčí postižen, ztratil sukno a sedlák neb i rychtář, jenž by jej byl skrýval, upadl v pokutu. Zdá se, že u krejčího právo milové bylo nejpřísněji zachováváno. Známe aspoň krejčí až ve vzdálených vsích Chotěnově, Stříteži a Abštorfě. Jmenuje se sice též krejčí z Litrbach (L 22), ale ten snad jen z Litrbach pocházel, pracoval však ve městě. Po mistru dědil syn jeho celé právo, dcera jen půl.

Byl-li mistr přijat do cechu, zaplatil do něho věrdunk (15 gr.). Mimo měšťanské právo musil mít i zachovací list nejen o sobě, nýbrž i o svých rodičích. Na učení přijímali se chlapci za poplatek 1 kopu gr. a 1 libru vosku. Než byl do cechu přijat, byl krejčí vyzkoušen od cechmistrů, zná-li se náležitě v řemesle. Tolik podmínek k přijetí do cechu nenalezáme u žádného řemesla. Každý mistr musil potom na dané oznámení dostavit se do cechu pod pokutou 1 gr. Přišel-li pozdě, zaplatil $^1/_2$ gr.; přišel-li ve zbrani, musil dát celý groš. Pokuty se dělily na tři díly pro biskupa, cech a konšele.

Též o provozování řemesla jsme dostatečně zpraveni: zákaz prodávat nová sukna se stále opakuje (178). Podle cechovních artikulů neměl ten, kdo by chtěl sukno prodávat a na lokte krájet, být vůbec pokládán za krejčího a měl být vyloučen z cechu, nenapravil-li se po pokutě 1 věrdunku. Zejména o trhu krejčí rádi prodali s výdělkem kus sukna; proneslo-li se to však na něho, přišel o sukno. Sukna, z nichž krejčí šili, měla být napřed od cechmistrů ohledána. Byl-li někdo krejčímu dlužen a dal-li mu potom sukno, aby mu něco ušil, mohl si krejčí sukno za dluh nechat. Ale to směl učinit jen tehdy, byl-li to dluh za jeho práci a nesměl snad pro jiný dluh neb dokonce pro jinou osobu sukno zadržovat. Již tehdy měli krejčí nejvíce na pilno v noci před nedělí a svátkem, ale bylo přísně zakázáno v takové noci pracovat; jen v mimořádných případech udělovali cechmistři dovolení. Obyčejné výrobky krejčovské byly sukně (dnes prostě šat) a pláště (svrchní šat). Nevíme, jaké to byly »falšované kabáty«, jež nesměli krejčí šíti.

12) *Tandléři* byli vetešníci, kteří však nejen obchodovali s starým šatstvem, nýbrž byli to i řemeslníci, kteří šili z starého již obnošeného sukna (L 11). Takového druhu byli asi též potulní krejčí po vsích, kteří z nového šít nesměli, avšak nebráněno jim přešívat staré šaty, což ostatně tehdy na vsích jako až do nedávna bývalo pravidlem.

13) *Kloboučníci*: v Litomyšli jmenuje se jedině r. 1349 Kunlín kloboučník, konšel města (124).

14) *Kožešníci*: na začátku 15. století známe tu několik mistrů tohoto řemesla, z nichž Jiří kožešník byl asi znamenitý boháč (L 23).

15) *Koželuzi*: koželuh Nicek zemřel brzo před r. 1404, zanechav syna Petra snad téhož řemesla (L 23).

16) *Ševci noví*, to jest ti, kteří šili z nové kůže nové boty, zřídili si *cech* až v 15. století. Konšelé požádali ševce v Hradci nad Labem, aby jim dali výpis cechovních artikulů. Konšelé pak k těmto artikulům přidali některé nové zejména podle příkladu Vysokého Mýta a vydali pak 5. května 1413 o to list zdejším ševcům. Kdo chtěl být mistrem, musil si nejprve opatřit zachovací list, že jest zplozen z řádného lože manželského, dále nabyt městského práva. R. 1411 byl u nás Jan švec z Králové Hradce (L 77). Za přijetí do cechu musil dát nový mistr 16 gr. a 2 libry vosku do cechovní pokladnice, za městské právo 7 gr. a 7 haléřů konšelům. Byl-li to syn mistrův nebo domácí, avšak též osedlý (majitel domu), nepotřeboval ani zachovacího listu ani městského práva a zaplatil do cechu jen polovici platu jmenovaného.

U ševců nalézáme poprvé v Litomyšli celý obvyklý řád vyučení se, jak platil v dalších stoletích pro všechny cechy. *Učedník* vyvolil si mistra a sice pod pokutou 1 libry vosku s vědomím cechu. Za učení zaplatil mistru celou kopu gr. a do cechu dal libru vosku: pro sebe musil si opatřit 2 prostěradla, podušku a polštář, což po vyučení zůstalo mistru. Neměl-li učedník peněz, musil se učit bez platu 3 léta a při tom mistru ve všem sloužit. Když byl vyučen, stal se *tovaryšem*. Ti již směli chodit do cechu, ale měli se tu ctně chovati (to byl přídavek konšelů Litomyšlských, v pravidlech Hradeckých se o tovaryších nemluví). Chtěl-li být mistrem, musil zhotovit *mistrovský kus*, totiž příční škorně z teletiny, dvoje boty, nárty a střevíce; potom podle uznání cechu měl dát jistou část peněz k záduší (též artikul konšelský o mistrovském kuse, v Hradci toho nebylo).

V čele cechu byli *cechmistři*, volení každého roku s vědomím konšelů, jimž také nově zvolení dávali ročně »poctu« několika šilinků haléřů, co se prý mistrům asi zdálo. Každý přísežný mistr musil být osedlý; zdá se, že bydlili pohromadě v jakési »ševcovské« ulici, ježto známe několik sousedních domů vesměs od ševců obývaných (L 76). Jeden z cechmistrů měl být Němec, druhý Čech (tak podle artikulů Hradeckých). Kdo by v cechu učinil hrdou řečí »pych«, musil zaplatit každému mistru groš pokuty. Jakmile se cech zahájil, nesměl nikdo mluvit bez dovolení pod pokutou 1 gr. Všechny pokuty šly k záduší. Kdo žil v neřádném manželství, nebyl v řemesle trpěn (konšelský artikul).

Na nové dílo ševcovské, jež se nosilo na trh na prodej, nesměl švec dávat záplaty ani v předu ani v zadu. Knoflíky na střevících musily být dobře přišity a střevíce svrchu měly být obšity. Vše musilo být z dobré kůže a pevně ušito. Z Vysokého Mýta vzat artikul, aby nekupovali kůži z mrtvých hovad dřív, než by byly odřeny, a sice pod trestem věčné zápovědi řemesla. Žádný neměl šít z »hovaleho« ani z vetchého nášivku, knoflíků ani »stranlíků« kromě opatků. Na trh směl každý mistr nést 16 kusů »dlouhého« zboží (t. j. 8 párů bot), osmery škorně a 24 střevíců. Neměl-li dlouhého díla, mohl vyložit střevíců a dětské obuvi (»dětinského díla«) co chtěl.

17) *Ševci starého řemesla* byli vetešníci s obuví, kteří však též šili obuv, ale ne novou »mazanou«, nýbrž vetchou. Aby pak nemohli konkurrovat s pravými ševci, musili každý podšev uprostřed rozkrojit (L 8). V pozdější době říkalo se jim obyčejně *prtáci* (bez hanlivého smyslu), jméno ševců zůstalo ševcům nového řemesla.

Jiná skupina řemesel pracovala při stavbě domu, opatřovala jej nábytkem a p.

18) *Zedníci*: jmenují se při stavbě radnice r. 1418. Dostali za celou stavbu na lázně a na pití 4 kopy (L 70). O stavebním

materiálu viz popis této stavby. *Stavitele* známe v celé této době v Litomyšli jen dva, oba slují »mistři«. Mistr Jakub stavěl od r. 1358 augustinianský klášter a chrám Povýšení sv. Kříže a byl asi skutečný umělec (158), mistr Kilian stavěl r. 1418 radnici a byl asi jen venkovský, jak bychom dnes řekli, polír. Domy bývaly v městě asi dřevěné. Ještě r. 1415 jmenuje se dům někdy Jana Duška jako zvláštnost kamenným domem (L 104).

19) *Tesaři*: tesař Mikuláš pracoval též na radnici, kamž dodával dříví zvané »sperrholz«.

20) *Pokryvači*: Mikuláš pokryl radnici r. 1418 za 4 kopy.

21) *Kováři*: bývali dost zámožní, Jan kovář měl v Morašicích dvůr (L 42). Neměl-li vlastního domu, najmul si kovář část nějakého městiště pro kovárnu (L 62). Kanovníci na hradě měli svého kováře (L 79).

22) *Koláři*: bylo jich v Litomyšli té doby více, Pavlíček z nich byl i purkmistrem. Za opravu kola dostal kolář r. 1418 groš.

23) *Zámečníci*: r. 1407 jmenuje se tu sice zámečník Heinc (L 46), ale nezdá se, že by tu bylo toto řemeslo pevně se usadilo. Aspoň r. 1418 klíče k radnici zhotovili vesměs městští kováři; nebo snad chtěli mít konšelé klíče k radnici náležitě massivní a dali si je proto raději ukovat.

24) *Stolaři*: r. 1407 měl stolař Jakub dům v městě (L 46).

25) *Bečváři*: těch bývalo více v městě, bylo jich též tehdy mnohem více potřebí než dnes. Nejpřednější z nich zdá se byli Henrich bečvář, jenž svůj dům u rybníčka prodal r. 1407 (L 50), a Ondřej bečvář, jenž r. 1417 byl již mrtev (L 116).

26) *Střelci* zhotovovali zbraně; v Litomyšli byl na počátku 15. stol. Mikuláš toho řemesla, majitel domu a zámožný muž (L 61).

27) *Lučištníci* byli podobného řemesla. Z nich Řehák byl z předních osob města a majitel dvou domů (L 24).

2. **Obchod**. Litomyšl, vzniklá na místě starého tržiště, slula dlouho jako přední obchodní stanice. Úpadkem Trstenické stezky však upadal i její obchodní význam. Na konci 14. století sice obchodovalo se dále nejen v samém městě, nýbrž i se vzdálenějším místy, avšak zmínky o tom jsou velmi řídké a kusé.

Kupci byli asi to, čemu dnes říkáme velkokupci. Obchodova ve velkém, dojížděli do cizích míst pro zboží a zase vyváželi domá Podle přísných pravidel obchodních byli zdejší kupci povinni nakupo zboží jedině v Praze, kdež je také skutečně nalézáme. Když r. 13 zabavili v Praze zboží dvěma Litomyšlským kupcům, utrženo prodané zboží 38 kop, což na tu dobu jest summa dost slušná; vž zboží, jež zase Litomyšlští lidé zabavili dvěma kupcům Nového města Pražského, mělo ceny jen 34 kop (209). Z takových kupců u nás známe Viktorina na počátku 15. století. Jezdil pro zboží na 2 vozech a s 9 koni (216). Drobný obchod, tedy kupectví v našem smyslu, provozovali *kramáři*, kteří se u nás vyskytují již v 1. polovici 14. století (124). Na počátku 15. století byl z nich nejznamenitější Hereš zvaný Weigel, též purkmistr města.

Trhy Litomyšlské byly v rozkvětu v 13. století, kdy sem dojížděli kupci i z měst královských, zejména ovšem z Vysokého Mýta a z Poličky. Václav II. na to dal měšťanům Litomyšlským r. 1298 právo, aby směli dojíždět na trhy do královských měst a zde aby měli to právo, které mají měšťané těchto měst u nich (80). Skutečný *výroční trh* ve smyslu pozdější doby udělil městu Václav IV. r. 1401. Konal se na den sv. Viktorina (5. září) a trval celý týden (215).

O *zboží* na trhu prodávaném nemáme přímých zpráv, také ne o jeho *cenách*. Byly to však asi především výrobky domácích řemeslníků a můžeme si proto dobře takový trh představit podle toho, co bylo vypravováno o našich řemeslnících. Soukeníci a ševci byli asi nejdůležitější součástkou trhu. O cenách zboží jsme poněkud zpraveni při díle pekařském (viz nahoře) a o stavebním materialu (viz zprávy o stavbě radnice).

Peněz užíváno tehdy v zemi obvyklých: počítalo se na kopy grošů Pražských (denárů). Kopa měla 60 grošů, 15 grošů činilo jeden věrdunk (4 na kopu). Cena kop měnila se dost značně; podle toho (»juxta cursum terre«) měla se i u nás kopa dělit (212). Z jiných peněz jmenují se u nás jen polské hřivny (marca polonicalis) a sice i u domácích lidí: Jiří kožešník vyplatil v nich synu svému Viktorinovi podíl (L. 72).

Váha visela na zvláštním sloupě (L 109). Vážilo se na »závaží« neb na »kameny« (141). *Míra* obyčejná při měření sukna byl loket; malá míra slula »klavar« (L 15). V 13. století byla zvláštní míra a váha »Litomyšlská« (70).

3. **Jiné živnosti**. Zde chceme zmínit se ještě o takových živnostech, jež vyživovali část obyvatelstva, jež však podle tehdejších pojmů dala se těžko zařadit mezi řemesla i obchod.

a) *Krčmy* byly z nich nejvýnosnější. O přísných pravidlech při vaření piva jsme již mluvili, neméně přísně však dohlíženo na jeho čepování. Nejstarší zmínku o krčmách máme z r. 1268, kdy král Přemysl II. dovolil klášteru Litomyšlskému zařídit na svém panství šest svobodných krčem. Ty potom trvaly dále, i když právo krčemní na míli cesty od města dáno bylo samému městu. Na vsi obyčejně krčmářem byl rychtář, což se potom skutečně stotožnilo, tak že každý rychtář šenkoval pivo i bez práva krčemného kdekoli bydlil, tedy i ve městě. To bylo r. 1360 privilegiem městským zakázáno a sice i městskému rychtáři a lantfojtovi (141). Vedle rychtáře čepovali pivo též hajní a vrátný na hradě, což vše r 1360 přestalo. Privilegiem z r. 1383 sice znovu zakázáno lantfojtovi, rychtáři městskému i hajnému, aby neměli krčem, dovoleno jim však šenkovat víno (178). Přísně bylo zakázáno šenkovat cizí pivo a sice nejen veřejně v krčmě, nýbrž i soukromě v domě měšťanském (141, 178). V okolí města připuštěny byly r. 1383 jen ty krčmy, které se mohly vykázat listy o starém svém původu; všechny nové měly být zrušeny. Které krčmy pak zbyly, musily brát pivo jen z města (178). Víme o rychtě Cerekvické, že již r. 1366 brala pivo z Litomyšle (171). Konšelé vybírali pak z krčem plat, ukládaný do »pivní truhlice« (L 69).

b) ***Lazebníci***, kteří měli na starosti ***lázně***, byli trochu lehcí lidé, kteří u sebe v lázních chovali ještě lehčí osoby ženské. Nebyli proto počítáni mezi řádné sousedy. Lázně v Litomyšli byly majetek vrchnostenský. Nejstarší lázně byly německé, ležící na německém předměstí, pocházely jistě již z doby klášterní a dostaly se potom v majetek kapituly. Biskup Albert, jenž se s kapitulou často přel, založil si o své újmě na druhé straně města české lázně. Z toho vznikl spor, jejž arcibiskup Pražský narovnal tak, aby biskup nové lázně buď zrušil nebo aby dával za ně kapitule 2 kopy ročně (164.) Stalo se asi toto druhé, ač dlouho to biskup neplatil. R. 1398 držel je opět svobodně (192). Třetí lázně konečně byly na hradě pro kanovníky. Byly však potom zrušeny a na místě tom zřízeny byly školy (198). To, co bylo řečeno o lehkém živobytí v lázních, jež přece byly majetkem biskupa a kapituly, pochopíme snáze, vzpomeneme-li, že současně v Praze vydržovali faráři hampejsy neien v svém majetku, nýbrž přímo na farách. Koupání v lázních bylo nevyhnutelnou tehdy potřebou i nejjednoduššího člověka. Proto také pro nejchudší třídy založil Toulovec nadání při německé lázni: dvakrát ročně musil lazebník připravit chudým v městě lázeň a vousatým mužům při tom oholit bradu (212). R. 1364 byl u nás majitelem lázní Hanka (archiv m. Litomyšle č. 17).

c) ***Ranhojiči***: na dvoře biskupském byli ovšem lékaři vyššího vzdělání (165), avšak v městě opatřoval zdravotnictví ranhojič. Na počátku 15. století byl jim vážený soused Martin, jenž nazýval se někdy též lékařem (medicus, arzt). Měl na předměstí dvůr. Vedl něho v městě byl ranhojič Ondřej, menšího asi významu (L 41). Marti byl též správcem špitálu (211), při tom skoro stále seděl v městské rad *d) Umělci*: že by od domácích lidí bylo v Litomyšli pěstováno některé umění, o tom neslyšíme. Jmenují-li se u nás opravdoví umělci, jako byl stavitel chrámu Povýšení sv. kříže (158) nebo umělec (nevíme jaký) Mikšík (165), jsou to cizinci, kteří sem byli povoláni od biskupů jen k určitému úkolu neb jen na krátký čas. Věnoval-li se pak některý rodič zdejší umění, odešel obyčejně odtud do většího města. Tak příbuzný Marše zvoníka Frama byl illuminatorem, avšak provozoval své umění v Praze (L 69).

e) Formani: již r. 1347 jmenuje se v Litomyšli vozka Hynce (123), na počátku 15. století bylo jich tu několik. Latinský jich název (vector) nečiní však náležitého rozdílu mezi rozličnými druhy jich, takže nedovedeme ani určit, jaké bylo jich zaměstnání. Jistě někteří z nich byli tolik jako kočí, dávali se najímat zejména asi na biskupském dvoře. Jiní zase asi skutečně formanili, to jest za plat dováželi kupcům zboží (216), sváželi materiál k stavbě (L 67) a p. Mívali i nemovitosti v městě neb u města (L 35, 46).

f) Polní hospodářství bylo neposledním pramenem výživy Litomyšlských měšťanů, v čemž sám biskup byl svým poddaným příkladem (150). Byl-li soused majitelem dvora, bylo hospodářství jeho hlavní zaměstnání, ač často drželi dvůr i různí řemeslníci. Nejen u dvorů, i u jednotlivých domů v městě nalezli jsme mezi příslušenstvím též něco pole. Sousedé kupovali si pole i ve vsích (65). Někteří zvláště se tím zabývali, zřizujíce si stáje pro *chov koní* (L 30) nebo zase pěstujíce *zahradnictví* snad i pro výdělek. Takovým zahradníkem byl jistě Trojan, majitel veliké zahrady na předměstí, jenž při tom pěstoval také *včelařství* (L 98).

Měšťanstvo.

1. **Počet a národnost.** *Lidnatost* Litomyšle v době biskupské nedovedeme odhadnout číselně ani přibližně. Jen tolik víme, že tu bylo obyvatelstva hojně. Papež r. 1344 praví o ní, že je to místo velmi znamenité (locus nobilis et insignis) a hojně obydlené, i že oplývá dostatkem všech potřeb (97). To potvrzuje i papež r. 1356, že třetí velký chrám (augustiniánský) není pro tak velké město zbytečný (130). R. 1414 pak, když bylo jednáno o schůzi panstva v Lanškrouně, navrhována za místo schůze Litomyšl, ježto prý v Lanškrouně není »takového způsobu« jako v Litomyšli (218).

Obyvatelstvo *vzrůstalo* nejen přirozeným vzrůstem obyvatelstva, nýbrž i přistěhováním. Zejména skoro ze všech okolních vsí stěhovali se sem lidé, buď pro řemeslo neb z jiné příčiny. Tito přistěhovalci, což bylo velmi důležito, byli lidé skoro vesměs značné zámožnosti, bývalí rychtáři, majitelé dvorů a p. Méně nalézáme přistěhovalců, jak již nahoře bylo vyloženo, z okolních měst. Tím, že se do města vdávaly selské dívky, dostávaly se do města jednak peníze, jednak vzrůstal tu český živel.

Stavově bylo městské obyvatelstvo dost jednoduché; jádro tvořili sousedé, vedle nich byli chudší podruzi, dělníci a p. Šlechticů bylo tu velmi málo a to jen nejnižších a i ti se vyprodávali (L 54). V poddanském městě duchovenském nebylo pro ně místa. Rovněž tak sedláci, kteří se sem přistěhovali, nabývali městského práva a poměštili se. Jen málo výjimek známe od tohoto pravidla (L 74).

Národnostně byli původní obyvatelé města *Němci*, jimiž bylo město hned při svém založení v 13. století osazeno. Zdá se však, že přistěhování Němců do Litomyšle je ještě staršího data, asi již z 12. století, neboť kolonisace německá jde ruku v ruce s činnosti řádu Praemonstrátského u nás (67). V první polovici 14. století byli tu Němci stále v nepoměrné majoritě. Soudíme-li podle jmen, byli na př. konšelé r. 1347 vesměs Němci až na jednoho (124); z téhož roku máme však i seznam kanovníků, kde mají Němci stejnou převahu (101). Biskupové pak byli většinou německého původu. Proto na radnici vládla jen němčina. Hlavní privilegium města z r. 1383 jest německé, německy byly vydány i aktikule cechovní r. 1357. Avšak v právních aktech užívala obec výhradně *latiny*. V celé zápisné knize nejstarší jest jen něco málo zápisů německých a sice jen z r. 1404, když byl purkmistrem Ulrich krejčí (L 25). Že se řemesla jmenovala též po německu (schneider, weissgerber), je tím pochopitelno. Avšak tato vláda němčiny nebyla jen libovolná nadvláda nad živlem českým. I lid byl z velké části německý, místa ve městě měla lidové názvy německé (»am rein«), též šatstvo (»gerad«), dříví (»sperrholz«, »streichholz«) atd.

Česká minorita však znenáhla rostla, až po r. 1400 musila již nabýt značného procenta městského obyvatelstva. V celém 14. století neslyšíme o českém obyvatelstvu, až na samém jeho sklonku. Příliv obyvatelstva z vesnic do města, jenž byl u nás právě kolem r. 1400 velmi silný, počešťoval město tak rychle, že po malé době vlády husitské bylo úplně české. První, kdo si povšimli české minority a kdo užili toho k svým ovšem účelům, byli augustiniáni. Ti v kostele Povýšení sv. kříže jmenovali zvláštního českého kazatele, na jehož kázání jistě české obyvatelstvo se hojně hrnulo. První takový kazatel, jejž známe, slul Ondřej a zemřel r. 1399; po něm byl kazatelem Jindřich (188). Řevnivost mezi augustinianským chrámem a kathedrálním měla v této věci ten dobrý následek, že kanovníci v kathedrálním chrámě ustanovili též českého kazatele. Obyvatelstvo si kazatele tak zalíbilo, že r. 1404 jeden z nich obdržel odkazem i dům (L. 24). R. 1403 pak již mluví se o poli u města, jemuž lid říkal „niva" (L. 20), mezi sousedy pak r. 1404 nalézáme již Matěje Rozrazila, Jakuba Roztočila, Havlíka Chysterku (L. 22), 1410 Vávru Jestřába a j., o jichž národnosti již podle jmen jistě nemůže být sporu. Jako jinde tak asi i u nás počeštil teprve husitismus město: Němci odporovali reformě, stotožnili se s stanoviskem církevním, čímž náboženský boj nabyl národnostního rázu. Vítězství husitismu bylo pak zároveň vítězstvím české národnosti nad ultrakatolickým němectvím.

Židé byli třetí národností města, ovšem ne právoplatně rovnocennou s prvními dvěma. Máme o nich u nás zprávy velmi chudé, jen o jich sekáni masa, což však bylo pro zevnější jich poměr k křesťanům nemalé důležitosti: nesměli sekat jiného masa leč koupeného od domácích mistrů, v postě však směli řezat drobný dobytek bez pokuty.

2. **Rody měšťanské.** O rodech můžeme teprve tehdy mluvit, přibylo-li k původnímu označení osob pouhým jménem křestním též *příjmení*. Tato vznikala různým způsobem. Bývala to přezdívka různého původu. Při tom však v této době vždy ještě vlastní význam její udržuje se u vědomí lidu. Původem svým patrně řeznická rodina Telčků dává si latině jméno Kalbus (L. 25). Jiřík Mučený (L. 81) sluje jinde Jiřík Martirizatus (L. 26), při čemž křestní jméno zůstává beze změny. Podle řemesel vznikla německá příjmení Schusslein, Stingswürstel, Tötenteik a j. Jiná jsou Rumpler, Hebnogl, Deichselman, Slinzbier, Wegenkopf, Pozgelt, z českých Hubal, Chysterka, Sedláček, Rozrazil, Roztočil, Jestřáb, Hrabě, Suchý a j. Někdy zván soused podle polohy svého majetku (Mikuláš Abslach »z louky«). Křestní jména byla většinou německá: Kunrát, Hilbrant, Erasmus, Nicek, avšak též Vojtěch, Křišťan a p. Často stávalo se křestní jméno příjmením: Trojan, Blažek, Mikeš, Tomášek, Šimůnek a p. Více dokladů jmen nalezne čtenář v stati o místopisu i v dalším o městských rodech.

Abychom si učinili celkový pojem o předním obyvatelstvu města, uvedu tu jména všech pravých sousedů městských, kteří drželi tu domy r. 1418 (L. 67). Jest to sice seznam z jediného roku, avšak jistě karakteristický pro celý konec doby biskupství Litomyšlského; konšelé: Petr Svena purkmistr, Mikuláš Pozgelt, Mikuláš Feil, Tomáš švec, Blažek Bohatý, Mikuláš Hubal, Mikeš krejčí, Ješek Rek, Štěpán kožešník, Martin Tuklín, Mikuláš pekař a Martin lékař. Sousedé: Jan Křen, Trojánek, Hanuš švec, Nicek pekař, Sigmund kožešník, Blažek Chudý, Petřík řezník, Svach, Mikuláš Haubenhar, Šimůnek krejčí, Mařiček švec, Hereš kramář, Štěpán Hynkův, Mikuláš střelec, Havlík sladovník, Viktorin krejčí, Lukáš, Zemebroková (vdova), Henzel pekař, Vaněk z Chrudimě, Jan kovář, Václav Speta, Vaněk Ryšavý, Ješek Košata, Zikeš, Mikuláš vozka, Hanuš Pulec, Jan Kartus, Stojan, Blažek kovář, Sedláček, Štěrba, Jíra sladovník, Martin Kartus, Košák, Miřík, Petr Leicher, Krače švec, Petřík kožešník, Jindřich řezník, Martin Klára, Meissner, Pešlín soukeník, Slincbír, Albert pekař, Jiří kožešník.

Z rodů uvedeme jen nejpřednější:

a) ***Tuklínové*** byli nejpřednější rod v městě v druhé polovici 14. století. Nejstarší jich majetek nám známý byl mlýn na německém předměstí, jenž jim však již r. 1383 nepatřil (178). Na počátku 15. století drželi velký dvůr na jihu města (L 39). R. 1404 získali dům někdy Enkerův (L 24). Rodinným řemeslem bylo u nich soukenictví. Na počátku 15. století byl hlavou rodu Michal Tuklínův, u něhož žila neprovdaná jeho sestra Klára. Tu vzal si k sobě r. 1403 řezník Heinetlín a zavázel se dávat jí živobytí až do smrti (L 19). Roku 1410 byl Michal již mrtev (L 69). Manželka jeho Eliška ho přežila, vládnouc sama slušným jměním. Po otci však dvůr převzal syn jeho Jan, jenž však, nevíme z jaké příčiny, jmenuje se měšťanem Jevíčským (L 73). Tento Jan byl r. 1403 dlužen Mikulášovi střelci 5 kop (L 19), r. 1406 Jankovi synu Matěje Panoše 6 kop (L 39). R. 1404 získal však od města zmíněný dům Enkerův, r. 1410 pak přel se o 15 kop s Nickem Gisslerem z Bohňovic (L 73). S matkou žil v dobré shodě, takže tato r. 1410 odkázala všechny své šaty po své smrti jeho třem dcerám (L 69). Za to s bratrem svým Martinem se přel, patrně o podíl. R. 1417 musil mu vyplatit 30 kop (L 116), čímž však spor neskončil. Stará vdova Eliška stála při svém mladším synu Martinovi (L 118). Sestra obou bratří Dorota byla již 1406 provdána za Jana Veldochsa soukeníka z Abštorfa (L 39). R. 1410 přel se zeť i dcera s vdovou Eliškou o podíl dědictví (L 73). Téhož roku však Veldochs zapsal své jmění Dorotě, aby jí po jeho smrti připadlo, ona pak jemu zase své zlaté a stříbrné klenoty i šatstvo (L 72). Manželka Martinova Anna byla dcerou Jankovou a sestra Matěje Mumlera a Václava z Újezda (L 92).

Michal Tuklínův soukeník 1403 1410 mrtev m. Eliška 1417.	Klára 1403

Jan z Jevíčka soukeník 1403—1417 m. Dorota	***Martin*** soukeník 1412—1419 m. Anna	Dorota 1410 m. Jan Veldochs z Abštorfa, soukeník 1406.

Dorota 1410	Kateřina 1410	Markéta 1410

b) ***Wicippové*** byla starší rodina než Tuklínové, ale kolem r. 1400 již v úpadku. Hlavou rodu byl tehdy Matěj, jenž zemřel před r. 1406. Vdova po něm Velka byla váženou osobou v městě (»matrona«). R. 1406 vyplatila podíly svým dětem Jakubovi, Káče, provdané za Mikuláše Gebsena, souseda města (L 38), a Bětce, provdané za Štěpána (L 39). Jakub byl ženat s Ankou, dcerou Pavla z předměstí, po jehož smrti vdova Běta usadila se r. 1405 u Jakuba Wicippy a své dcery; dala jim za to své dědictví (L 31). Sama Velka dala r. 1409 své všechno zboží svým synům Jiříkovi a Janovi za doživotní výživu (L 61). Jiří byl r. 1412 asi v držení rodinného statku, neb vyplatil toho roku podíl své sestře Ance, provdané za Štěpána ze Sedlišť (L 82).

Matěj Wicippa
† před 1406.
m. Velka 1409.

Jakub	Jiří	Jan	Káča	Běta	Anka
1406 m. Anka Pavlova 1405	1409 1412	1409	1406 m. Mikuláš Gebsen	1406 m. Štěpán	1412 m. Štěpán ze Sedlišť.

c) ***Kartusové*** kvetli též asi více v 14. století, kdy z nich známe dva mnichy v augustinianském klášteře v Litomyšli, Matěje a Mikuláše (188). Na počátku 15. století byli tu dva sousedé z tohoto rodu, Martin a Jan, oba vážení členové rady. R. 1410 byl Ulrich Rumpler dlužen Janu Kartusovi peníze, dal mu za to v zástavu dům (L 68).

d) ***Telčkové*** byla asi česká rodina. Jméno její vzniklo z provozování řeznického řemesla a vyskytá se též latině Calbus (L 36). Na počátku 15. století bylo tu však několik sousedů z toho rodu, z nichž jen Klimeš Telček byl řezníkem (L 25). Oženil se s Markétou, dcerou Beníka ze Střenic, majitele selského dvora, po němž vdova Hablena vyplatila r. 1406 Klimšovi podíl ženin (L 40). Jan Telček za to byl švec; r. 1411 byl již mrtev. Dům jeho dostala vdova Kateřina a sice se svolením dvou dcer Markéty a Kateřiny a jich poručníka ševce Hraběte (L 76). Nejváženější byl však Mikuláš Telček, jehož řemeslo neznáme. Býval často v radě, v jeho domě r. 1403 konávala svá sezení městská rada (L 20), sám byl často brán za rozhodčího ve přích sousedů (L 94, 98, 118). Z toho rodu byl asi též Albert pekař. R. 1417 jmenuje se totiž rozhodčí Albert Telček (L 112), tím však v té době byl často Albert pekař (L 73, 118). Týž přel se r. 1413 s vdovou po Janovi Gopoldovi pekaři o jmění, jež zůstalo po Mikulášovi Gopoldovi a jeho manželce Magdaleně (L 94).

e) ***Sedláčkové*** byli menší rod, avšak rodinné toto jméno se u nich udržovalo. Na počátku 15. století byl tu z tohoto rodu Mikuláš

Sedláčkův, též Sedláček zvaný (L 98), jehož manželkou byla Marta řečená Matina, vdova po Janovi Pijovi, jež z prvního manželství měla tři dcery, Martu, Kačku a Dorotu (L 30).

f) *Svenové* počali kvésti teprve na samém počátku 15. století. Jich rod měl dva domy vedle sebe u německé brány. Jeden držel Martin (L 65), jehož manželka slula Kristina a dcera Dorota byla provdána za Jakuba ze Střenic (L 117), druhý Petr (L 65), zvaný též »ze skal«, jehož manželkou byla Gertruda.

Ostatní rodiny neměly stálého příjmení, ač již většina z jednotlivých osob měla své přezdívky. Zprávy o nich najde čtenář v stati o místopisu.

3. **Život měšťanský**: o tom jsme pro tuto dobu tak málo zpraveni, že se musíme spokojit nejchudšími drobty. O zvláštních *titulech* měšťanských neslyšíme. Sousedé se nazývali jen poctivými svými jmény, ač v listinách byli jim dávány různé attributy (providus, discretus). Z měštek slula stará vdova Wicippová latině »matrona« (L 61). Dívky titulovaly se latině buď »virgines« (L 30) nebo »puellae« (L 24). Spolužití bez řádného manželství se přísně stihalo (L 8).

Domy měšťanské, jak svrchu zmíněno, byly většinou dřevěné, někdy též kamenné. Hlavní světnice slula »stube« (stuba, L 18). U některých domů byla též zvláštní světnice jasně osvětlená, velká a vzdušná (estuarium), jako v domě Jana ševce u rybníčka, kde se proto scházívala městská rada (211). U domu bývala zahrada, menší dvůr, též stáj pro koně, někdy i sušárna. Studeň bývala uprostřed dvou domů, aby oba sousedé jí mohli užívat, z čehož ovšem vznikaly zase spory (L 109).

Oděv mužský byl především sukně, svrchní šat byl plášt (L 15), různé barvy; rektor školní nosil šedivý (L 71). Potrhal-li se šat, dal se buď zpravit záplatami (141) nebo dal se přešít vetešníkovi. Na nohou nosili muži »dlouhé« boty, škorně nebo střevíce, tyto však méně (L 7). Vous nosili i na bradě (na rozdíl od dob pozdějších) a dávali si jej holit v lázních u lazebníka (212). Ženský oděv slul »gerad« nebo »ungerad« (L 71), též »scawengerad« (L 72). Obyčejná ženská obuv byly střevíce, jež nosily též děti. O závojích a podobných toiletních drobnůstkách, jež tehda již byly velmi rozšířeny, u nás neslyšíme. Bohaté ženy nosily *šperky* ze zlata i ze stříbra (L 2). Poněvadž šat byl tehda mnohem trvanlivější než dnes, dědil se z generace na generaci, takže náležel k důležitým součástkám dědictví (L 67, 69).

Právo městské do r. 1421.

Rychtáři.

Kuncelín řezník 1346.
Jan 1347.
Martin 1349.
Ticzko 1356.
Jan Herbordův 1364.
Matěj Panoše na konci 14. století.

Konšelé.

1346 Gunther Bohatý.
Rudlín Velký.
Albert řezník.
Jenlín soukeník.
1347 Gunther Bohatý.
Kunrát švec.
Mikuláš Čitašer.
Heřman kramář.
Kunrát syn Rudolfův.
Kunrát Halprejniš.
Mikuláš syn Rudlinův.
Nodislav.
1349 Jan z Třebové.
Kunrát Halprejniš.
Tomáš.
Mikuláš syn Rudlinův.
Petr syn Albrechtův.
Mikuláš komorník.
Velclín pekař.
Kunlín švec.
Kunlin kloboučník.
Lipman sládek.
Heřman Appel.
Macek švec.
1356 Kunlín.
Jan z Třebové.
Kunclín švec.
Velclín pekař.
Mikuláš Anežčin.
Hodiš krejčí.
Macek švec.
Václav Kegl.
Kunlín kloboučník.
Dušek.
Ondřej pekař.
Mikuláš řezník.
1364 Mikuláš Anežčin.
Václav Kegl.
Václav Leuschner.
Heincman.
Petr Rudlín.
Velislav švec.
Mikuláš řezník.
Ješek švec.
Petr Kegl.
Hertlin kovář.
Henslin Rudolfův.
Řehoř.
1402 Hubal krejčí.
Petr Svena.
Mikšík.
Blažej Bohatý.
Mařiček řezník.
Matěj Wicippa.
Martin Kulhavý.
Jan Tuklinův.
Mareš kožešník.
Jan Meissner soukeník.
Šimon švec.
1403 do čce Petr Svena.:
Mikšík.
Jiří kožešník.
Matěj Wicippa.
Jan Meissner.
Šimon švec.
1403 od čce do čce 1404.
Ulrich krejčí.
Johánek Žoldnéř.
Ondřej Krčmář.
Henslin řezník.
Mikuláš Rejniš.
Mikuláš soukeník.
Křišťan Slincbír soukenik.
Martin lékař.
Jan otec Mařika řezníka.
Vavřinec Obalc švec.
Mikuláš kožešník.
Pavlovský.

1404 od čce do června 1405.
Lukáš.
Matěj Zemebrok.
Trojan Engelbrecht.
Michal krejčí.
Heinetlin starý soukeník.
Bayer soukeník.
Jan švec.
Herman Eck soukeník.
Jan Schonhar.
1405 od června do června 1406.
Blažek Bohatý.
Jiří kožešník.
Petr Svena.
Mikuláš Hubal.
Tomášek Uher.
Sedláček.
Jakub Erhardův.
Nicek pekař.
Hyka řezník.
Jan Meissner.
Jan Tuklínův soukeník.
1406 od června do prosince.
Hyka řezník.
Jakub Erhartův.
Martin Kulhavý soukeník.
Mikuláš Telček.
Blažek Bohatý.
Petr Svena.
1407 Jiří kožešník.
Heinetlin starý.
Mikuláš soukeník.
Petr Glecl.
Michálek krejčí.
Ondřej Krčmář pekař.
Jan švec.
Ondřej Cejp.
Blažek Bohatý.
Jan Kartus.
Petr Svena.
Jakub Erhartův.
1407—1408.
Petr Svena.
Erhard.
Matěj Zemebrok.
Nicek pekař.
Trojan.
Petr Glecl.
Vavřinec soukeník.
Vavřinec Jastřáb.
Jan švec u rybníčka.
Jan z Chocně.
Mikuláš kožešník.
Blažek Chudý.
Martin Kulhavý soukeník.
1408—1409.
Václav ze Seče.
Dětřich z Újezda.
Heinetlin starý.
Jan Štěrba.
Martin lékař.
Mikšík Magdalenin.
Mikuláš Hubal.
Jan Meissner.
Hyka řezník.
Mikuláš Feil.
Petřík řezník.
Mikuláš Voldan pekař.
1409—1410.
Pavel Kolář.
Jan švec.
Jan Stingswürstl řezník.
Matěj Zemebrok.
Herman Engelbrecht soukeník.
Michálek krejčí.
Jiří kožešník.
Blažek Bohatý.
Ješek Rek.
Mikuláš střelec.
Jindřich z Nevid.
Nicek pekař.
1410—1411 Mikuláš Feil.
Martin lékař.
Trojan.
Ondřej Krčmář pekař.
Vavřinec Jestřáb.
Mikuláš Hubal.
Jan švec u rybníčka.
Jan z Chocně.
Havlík sladovník.
Hyka řezník.
Janek kovář.
Petr kožešník.
1411—1412 Mikšík krejčí.
Vaněk z Chrudimě.
Henslín řezník.
Blažek Chudý.
Jan Kartus.

Michal soukeník.
Matěj Sedláček.
Albert pekař.

412—1413 Ješek Rek.
Petr Svena.
Blažek Bohatý.
Michálek krejčí.
Jiří kožešník.
Jan švec.
Mikuláš střelec.
Martin Tuklínův.
Mikuláš Voldán pekař.
Martin mladý Kartus.
Vaněk ze Skutče.
Klimeš ze Seče.

413—1414 Jan z Chocně (Chocenský).
Jan Štěrba.
Trojánek.
Blažej Chudý.
Jan Štěrba.
Jan švec u rybníčka.

414—1415 Sedláček.
Nicek pekař.
Mikuláš střelec.
Jan z Chocně.
Mikuláš Feil.
Petr Svena.
Engelbrecht soukeník.
Lukáš.

415—1416 Beneš Češko.
Martin lékař.
Janek kovář.
Mikuláš střelec.
Ješek Rek.
Václav Speta.
Vavřinec někdy rychtář v Němčicích.
Blažek Bohatý.
Martin Tuklínův soukeník.
Blažek kovář z Vysokého Mýta.

416—1417 Trojánek.
Nicek pekař.
Hanuš švec u rybníčka.
Sigmund kožešník.
Blažek Chudý.
Mikuláš Haubenhar soukeník.
Petřík řezník.
Šimon krejčí.
Svach ze Skutče.
Hereš Weigl kramář.
Štěpán řezník.
Maříček krejčí.

1417—1418 Petr ze Skal (Svena).
Martin lékař.
Mikuláš Feil.
Ješek Rek.
Blažek Bohatý.
Mikuláš Pozgelt.
Mikuláš Hubal.
Martin Tuklínův.
Mikuláš Voldan pekař.
Mikeš krejčí.
Štěpán kožešník.
Tomáš švec.

1418 Herman Engelbrecht.
Sedláček.
Ondřej Krčmář pekař.
Mikuláš Feil.
Petr Svena.
Mikeš krejčí.
Mikuláš Pozgelt.
Henslín řezník.
Lukáš.
Jan Kartus.
Martin lékař.
Mikuláš Meissner.

1418—1419 Matěj Sedláček.
Nicek pekař.
Henslín řezník.
Jan z Chocně.
Mikuláš střelec.
Jan Kartus.
Blažek Chudý.
Beneš Češko.
Křišťan Slincbír soukeník.
Vaněk z Chrudimě.
Zikeš.
Martin Klára.

1419—1430 Štěpán kožešník.
Janek kovář.
Blažek Bohatý.
Ješek Rek.
Martin lékař.
Mikuláš Feil.
Martin Tuklin.
Jiří kožešník.
Jan švec.
Martin Kartus.

Mikuláš Hubal.
Šimůnek krejči.
1420—1421 Šimůnek krejči.
Jan švec u rybnička.
Jan z Chocně.
Jakub Král.
Albert pekař.
Blažek z Mýta.
Lukáš.
Ješek Košata.
Křišťan Slincbir.
Mikuláš Haubenhar.
Zikeš.
Martin krejči.
1421 Václav Miřik.
Blažek kovář z Mýta.
Mikuláš Hubal.
Martin lékař.
Šimůnek krejči.
Jan kovář.
Zikeš.
Petřik řeznik.
Blažek Chudý.
Vaněk z Chrudimě.
Martin Klára.
Krače švec.

Zaháj.

***Rychtář*:**

Pavel 1411.

***Konšelé*:**

Matěj Chumle 1411.
Mikuláš Šant 1411.

III.

Venkov.

Rychty, soudnictví. Panské dvory. Rybníky, lesy. Řemeslníci. Mlýny, krčmy. Drobná šlechta. Němci. — ***Popis vsí***: Nedošín, Tržek, Cerekvice, Bučina, Hrušová, Džbánov, Vysoká, Lhota, Újezdec, Sedlištky, Morašice, Řikovice, Lažany, Makov, Chotovice, Vidlatá Seč, Chotěnov, Volšany, Jarošov, Mladočov, Pořičí, Zrnětín, Budislav, Rez, Desná, Zvole, Borová, Široký Důl, Střitež, Lesník, Sebranice, Třemošná, Pohora, Kaliště, Lubná, Újezd, Lubníček, Cíkov, Hraničky, Krasinova ves, Láskova ves, Propastné, Lysá, Žďír, Pazucha, Přibinova ves, Osík. — Kornice, Sedliště, Bohuňovice, Horka, Heřmanice (Švábenice), Tisová, Vratišovice, Zálší, Lhota, Valcmanice, Voděrady, Jehnědí, Řetová, Sloupnice, Vlčkov, Člupek, Zhoř, Svinná, Kozlov, Pazucha, Suchá, Dvořice, Němčice, Vlkov. — Strakov, Janštorf, Semanín, Abštorf, Sling, Dittersdorf, Kunzendorf, Mikulč, Květné, Karle, Chmelík, Střenice, Litrbachy, Staré Litrbachy.

Litomyšlsko mělo zvláště dva pány v této době: biskupa a kapitulu. Obě vrchnosti stály sobě ovšem tak blízko a byly v tak úzkém styku, že i poměry jich vsí byly si skoro úplně podobné. Mimo to však byly tu i jiné vrchnosti, duchovenské i světské, kde se poměry utvářily poněkud jinak. Tyto cizí statky šly dost hluboko k městu (Sloupnice). Nebyla to však souvislá panství, nýbrž jednotlivé vsi, stejně jako biskupské a kapitulní panství lze označovat jen jmény jednotlivých vsí a ne hraničnou čárou (proto nemohla být panství ta označena na přiložené mapě). Zprávy, jež máme o vsích z 14. století jsou samy o sobě kusé, tříští se však tímto rozdělením ještě více, takže spojení všech zpráv v jeden celek pro tuto dobu by dalo obraz nesprávný. Musili bychom si rozdělit celé Litomyšlsko v jednotlivá territoria a v těch uvést ty chudé zprávy, jež máme. Poněvadž však další 15. století budeme moci podat již zcela jinak a sice podle nově utvořeného panství Litomyšlského, vzniklého spojením biskupských a kapitulních statků, ponecháme si celkové líčení pro tuto dobu a zde podáme obraz venkova Litomyšlského podle jednotlivých vsí.

Předeslat chceme jen něco všeobecných informačních poznámek, k nimž doklady nalezne čtenář v dalším popisu vsí. Právně dělil se venkov na *rychty*. Když r. 1347 byli statky biskupské vyňaty z jurisdikce krajských úředníků, připadla jurisdikce biskupovi, jenž ji vykonával svými rychtáři. Rychta vznikala hned při založení vsi; prvním rychtářem býval podnikatel, jenž ves zakládal. Jeho úřad byl správní (konal nařízení vrchnosti) i soudní (richter, rychtář, judex, vogt). Na soudě rychtářském zasedal rychtář s 6 konšely (vždy scabini). Zápis však dál se do městské knihy, kamž zápis dával vložit před právem městským rychtář s 2 konšely. K tomuto soudu rychtářskému náležela jen menší provinění. Z pokut připadal jeden díl rychtáři, 2 díly vrchnosti (64). Lantfojt byl vyšší soud, avšak ne stálý, svolával soud jen několikrát v roce (L 121).

Každá ves neměla svou rychtu, nýbrž spojovalo se několik vsí v okres, jenž slul též prostě rychta. Konšelé pak bývali obyčejně každý z jiné vsi, takže při právu měla každá ves svého zástupce. Rychty byly u nás v Nedošíně, Cerekvici (k tomu Hrušová), Morašicích, Seči, Širokém Dolu, Lesníku, Pohoře, Třemošné, Újezdě, Osíku, Kornicích, (Bohňovicích), Pazuše, Němčicích, Strakově, Janštorfě, Semaníně, Abštorfě, Dittersdorfě, Koclířově, Mikulči, Květném, Karli, Chmelíku, Střenici a Litrbaších. O právu majetkovém a soudnictví nalezne čtenář v dalším dosti dokladů. R. 1412 osvobodil biskup své vesnice od práva odúmrtního (220).

Pro další vývoj hospodářský byly zvláště důležity ***panské dvory***. Již klášter měl své dvory, potom za biskupství se ještě rozmnožily. Biskup měl tyto dvory: na Zaháji, v Osíku o 4 poplužích, v Sedlištkách o půldruhém popluží, v Tržku o 4 poplužích a v Šternteichu. Kapitulní dvory byly v Hrušové o 2 poplužích, v Osíku o 3 poplužích, ve Vlkově o 3 poplužích a ve Strakově o 2 poplužích. Tak bylo r. 1398. Před tím však r. 1347 jmenují se nám i jiné dvory: v Koclířově o 2 poplužích byl kapitulní, avšak kapitula jej r. 1361 postoupila biskupovi (138), byl však již r. 1358 zastaven zemanovi Adamovi (137). Biskupský dvůr v Janštorfě byl r. 1347 zastaven a neby! snad vyplacen. Biskupovi náležel též r. 1347 dvůr v Újezdě o 3 poplužích. V Cikově byly 3 dvory, z nichž šel kapitule plat zdá se, že to byly jen selské dvory a ne panské. Ještě nesnadnějš je určit panské dvory jiných vrchností. Takové dvory měli šlechtic i měšťané. Bernart Dachs z Fridlantu měl v Starých Litrbaších dvů o $2^{1}/_{2}$ lánech polí. K tvrzi Morašické náležel dvůr, jejž v 14. stole náležel měšťanu Vysokomýtskému Rudlínovi. Týž koupil též dv v Újezdci od Jindřicha z Potenšteina, tedy jistě panský. Ještě mé[illegible]ně můžeme říci, jaké byly ony 3 dvory ve Voděradech, jež koupil probošt Litomyšlský r. 1412, neb kde stál kapitulní dvůr v Záhoří (na Zhoři?) o 2 poplužích.

Rybníky nalézáme u Nedošína veliký Košíř, dále v Sedlištkách, Osíku, Němčicích, více rybníků u Abštorfa a Vlkova, největší pak Šternteich. O hlavních třech komplexích *lesů* poučuje zhruba přiložená mapa. Lubenský a Poličský les náležel kapitule, Janštorfský biskupovi. Lidé jedné strany směli sbírat dřívi v lesích druhé vrchnosti jen od sv. Martina do vánoc a to bez hluku, zvláště bez psů (196). Chovala se v lesích zvěř, k jichž ochraně byli panští *hajní*. U Tržku byla i obora. Též bylo zakázáno pást v lese dobytek nebo sekat zelené stromy.

Mimo vlastní sedláky nalézáme na venkově též *řemeslníky* a jiné živnostníky, ačkoli právem mílovým bylo městu vyhraženo provozovat řemeslo na míli cesty od města. Podle privilegia z r. 1383 byli z práva toho vyjmuti kováři, jichž bylo na vsi velmi potřebí; jmenují se v Morašicích, Újezdě, Osíku, Janštorfě, Karli, Chmelíku a Litrbaších. V Janštorfě byl kolář. Krejčí byli v Chotěnově, Stříteži, Abštorfě a Litrbaších, ševci v Nedošíně, Cerekvici, Kornicích, Němčicích, Abštorfě, Květném, Chmelíku, Litrbaších; soukeníci v Abštorfě, tkalci v Lažanech a Osíku; pekaři v Abštorfě a Chmelíku, řezníci v Abštorfě. V Osíku jmenuje se tesař, v Janštorfě vozka. Dokonce nalézáme tu dva druhy řemesel, jež jsme ani v městě nenalezli: v Litrbaších byl *hrnčíř*, v Osíku *smolař*.

Mlýny byly na Litomyšlsku velmi hojny, jich majitelé pak činili jakousi vesnickou aristokratii spolu s rychtáři. V 14. století jmenují se mlýny v Tržku, Nedošíně, Hrušové, Sloupnici, Svinné, Němčicích, Abštorfě, Střenici, Litrbaších, Poříčí, Rzi, Desné, Újezdě, Hraničkách, Žďáru a Osíku.

Krčmy bývaly spojeny s rychtou, ač ne vždy a stejným způsobem. Podle práva městského neměly být v okolí města krčmy na míli cesty. Avšak hned r. 1268 dostal klášter privilegium, aby mohl mít na panství 6 svobodných krčem. Počet ten se potom množil, takže privilegium r. 1383 zakazovalo jich vzrůst a připouštělo jen ty krčmy, které se mohly vykázat nějakými listy o svém založení. Tím nebylo míněno jen oněch původních 6 krčem, neboť jich nalézáme na Litomyšlsku skoro dvakrát tolik, totiž v Cerekvici, Hrušové, Zrnětíně, Rzi, Desné, Osíku, Abštorfě, Karli, Chmelíku, Střenici a Litrbaších. Pivo braly veské krčmy z města (141). Při tom však sedláci měli právo sami sobě *vařit pivo*, ač ovšem prodávat je nesměli (L 12). Slad však sedláci nedělali, musili jej kupovat ve městě, a sice za určitý poplatek mimo kupní cenu placený k městu.

O *třídním* dělení obyvatelstva vesnického mluvili jsme v dobách nejstarších. Tehdy byli tu *otroci* (20), kteří pánům vzdělávali půdu. To kolonisací přestalo, vznikl pravý stav rolnický, protivy stavovské se vyrovnaly. Za to vzniká tu četná *drobná šlechta*, jež držívala vladycký dvůr ve vsi. Někdy nabyla práva vrchnostenského nad vsí, někdy ani toho nebylo. V 14. století byli u nás tito drobní zemané: z Nedošína, Prase z Tržku, ze Čbánova, z Morašic, z Jarošova, z Újezda, Horka z Horky, z Tisové, z Loučky, z Vlčkova, z Člupku, z Vlkova, z Chmelíka, z německých z Karlsbrunnu (z Karle). Nejznamenitější z nich byli vladykové z Heřmanic. Z panských rodů známe u nás jen pány ze Švábenic.

Do krajiny původně úplně české počali se na konci 12. století stěhovat *Němci*, kteří se tu udrželi až na naše dny. Celkem byl na konci 14. století národnostní stav u nás jako je dnes. Odchylky byly tyto: v některých vsích, jež jsou nyní čistě české, nalézáme německé menšiny, jako v Cerekvici, Osíku, Lesníku; v Bohňovicích měli snad Němci dokonce většinu. Obráceně dnešní německá ves Strakov byla česká, v Chmelíku byla velká část obyvatelstva česká, o něco méně v Litrbaších, v Janštorfě byla značná česká menšina. Skutečně německé vsi byly asi Abštorf, Dittersdorf, Koclířov a Karle. Národnost některých vsí, ležících na národnostní čáře (Semanín), nedovedeme dobře odhadnout.

Popis vsí.

K vůli přehlednosti rozdělíme si Litomyšlsko v tři oblasti, jež za sebou probereme. První je celé území od řeky Trstenice na západ, druhé je severní a severovýchodní část k jihu až po národnostní hranici, třetí pak jihovýchodní kout až k zemským hranicím, kdež sídlilo a sídlí dosud většinou německé obyvatelstvo.

Nedošín, v 14. století obyčejně *Nedešín*, ves biskupova 1347 (102) i 1398 (194), osvobozena r. 1412 od odúmrtí (220).

Šlechtici: bohatý zeman Jan z Nedošína (90) zemřel okolo roku 1354, manželka jeho Jarka, synové Ješek na Morašících a Dětmar na Pěšicích (142). Jan Stach starší z Vinař sídlil tu r. 1409 (L 65).

Rychtáři: Jakub (1408—1417), syn jeho Martin (1417—1419). *Konšelé*: 1409 Martin Kobík a Janek *švec*, 1419 Blažej a Jakub řečený Buk.

U rybníka *Košiře* stál biskupský *mlýn* (136, 194), pod ním *rychta* (1417 dvůr s 3 pruty role bez $^1/_4$ v ceně 18 kop gr.). Rychtář Jakub měl bratra sousedem v Litomyšli (L 55), manželka jeho byla té z města, příbuzná ševce Martina Bočka (L 83). R. 1417 prodal Jakub rychtu svému synu Martinovi (L 113), jenž mu ji hotově zaplatil a dal si ji vložit 10. března 1419 do knih (L 123). Sousední statek koupil po r. 1417 Vaněk ze Skutče *sládek* (L 123). U polí za rychtou šla cesta pro dobytek zvaná »*draha*« (L 123) k vrchu již tehdy zvanému *Hlavňov* (L 65), jehož jedna část slula *Olši* (L 65). Pod Hlavňovem byla t. zv. »*nová strouha*« na pozemcích zemana Jana Stacha staršího z Vínař, jehož pole pod Olším slulo »*niva*« (L 65). Zemanského rodu byl snad též Ješek z Nedošína, po němž r. 1414 byla tu vdova paní Markéta a nedospělý syn Martin (L 99). R. 1409 koupil si v Nedošíně pozemek soused města Litomyšle Blažek Bohatý za 16 kop (L 65). Martin Kartus, dlužník paní Markéty r. 1414, byl asi z rodu měšťan Kartusů (L 99). Mimo *jména* křestní čteme tu přezdívky Martin Kobík (L 66), Jan Černý (L 123), Mareš Zub 1407 (L 47) a Petr Smola 1405 (L 30). Podíly ze statků vypláceny obvyklým způsobem dcerám (neb sestrám) buď před svatbou neb i potom; Petr Smola 1405 vyplatil podíl sestře své Markétě, vdově po Václavovi ze vsi Chotěnova (L 30).

Pod rybníkem Košířem byla *louka* rychtářova, odtud dále směrem k Tržku kapitulní louka (104).

Tržek, ještě v 13. století *Tržkovice* (75), ležel v tak zvaných »dlouhých lukách«, kde byl most přes řeku (37). Klášter Litomyšlský nabyl tu půdy hned v 12. století darem i koupí (38), načež na konci 13. století pronajal pozemky ty mistru špitálu křižovnického u mostu Pražského za plat 7 hřiven stříbra, jenž za dům v Praze přešel na kapitulu u sv. Víta (75). Za biskupů Tržek znamenitě vzrostl. Svobodný *dvůr* s pastvisky a zahradami byl hned od r. 1347 biskupův (102, 161). Hlavní dobrodinec Tržku byl biskup Albert z Šternberka, jenž na *hrádku* Tržeckém rád bydlil a r. 1378 zde i kartusianský *klášter* založil. U hrádku byla *obora*, ohrazená plotem a příkopy, kde biskup Albert rád lovil. Klášter stál těsně u obory na vrchu nad řekou, kdežto na druhé straně obory (směrem k Cerekvici) stál dvůr u *veřejné cesty*, zbytku to snad staré Trstenické stezky (161). Pod klášterem stál velký biskupský *mlýn* o 4 složeních (102), kde podle privilegia města Litomyšle r. 1383 mleli i sousedé z města (178). Po smrti Albertově Tržek upadal, ale ještě r. 1403 byl tu zvláštní *purkrabí*, jenž asi jménem biskupovým spravoval ves. Proto nebylo tu nejen rychtáře, nýbrž ani ne konšel. Na samém počátku 15. století sídlil tu šlechtic Václav jinak Vaněk *Prase z Tržku*. Již r. 1396 jmenuje se mezi účastníky kupní smlouvy, jíž Sulík z Radkova prodal Augustiniánům v Jevíčku ves Bělou (Codex Mor. XII, 295). Podobně súčastnil se kupní smlouvy, jíž Artleb z Říčan 5. října 1402 prodal Štěpánovi

Holubovi z Modřic ves Manice (ib. XIII, 237), a 25. března 1403 svědčil témuž Sulíkovi z Radkova (ibid. 255). Jan Štěrba, šlechtic Morašický, měl tu r. 1410 nějaká pole (L 74). Sedlák Henslín bydlil r. 1410 v Litomyšli, ale nestal se sousedem městským (sluje dále colonnus) a podržel i své pozemky, jež zastavil soukeníku Heřmanovi z Litomyšle (L 74). Též Prokop z Tržku, jenž měl manželku Markétu z Osíka, usadil se před r. 1410 v Litomyšli (L 77). Soused Henslínův Jakub měl přezdívku »mladý král« (L 47).

Cerekvice, v 14. stol. obyčejně *Církvice,* jež náležela již v 12. století i s řekou klášteru Litomyšlskému (39), připadla r. 1347 s platem 30 kop kapitule (104). Biskup měl tu r. 1366 rychtu, postoupil ji však 1380 kapitule (175), takže r. 1398 byla celá ves i s rychtou kapitulní (194). Jen plat 6 gr. z nějaké louky zůstal i 1398 biskupovi (194); »dlouhá luka« přiřčena mu 1347 celá (102).

Rychtáři: Niklín 1366, Henslín před r. 1405, Matěj 1417. *Konšelé:* 1417 Jakub Patnáct a Václav Hinklman (L 112). Rychta byla tu již na počátku 14. století. Podle hamfeštu biskupa Alberta 1366 měl rychtář právo vybírat třetí peníz ze všech pokut. K jeho rychtě náležela Hrušová, 9 prutů pole a *krčma,* jež brala pivo z města (151). R. 1407 byl tu *švec* Mikuláš syn Bartoňův (L 49).

Fara připadla 1350 k dekanátu Poličskému (116); farář měl též nějaký pozemek ve vsi (L 112). R. 1358 dostal tu patronátní právo biskup (137).

Dvory selské měli tu Kříž (L 113), vedle něho Nikl řečený Šobr, od nějž koupil jej s 9 pruty pole a loukou jeho zeť Mikulec za 70 kop gr. (L 112). O jiný dvůr vedli spor dědicové po Pavlovi z Cerekvice, jenž 27. května 1418 narovnán tak, že dvůr dostala vdova Elška a synové její 5 kop; ostatní nápadníci se práva zřekli (L 120). Z jiných právních jednání zajímá postup dvora Křížova, jejž Kříž r. 1417 dal své manželce Bětce, dětem Markétě, Václavovi, Barboře a i dítěti, jež se z těhotné Bětky mělo teprve narodit (L 113). Ze vsi se nejen vdávaly dívky, nýbrž i stěhovali mužští. Bratr Trojanův Martin bydlil v Lezníku a dostal 15. října 1417 otcovský podíl od bratra (L 115). Dcera Křížova Markéta vdala se do Krasňovse za Bacha (L 109), jakási Anka za Blažeje do Říkovic (L 91), vdova po rychtáři Henslínovi Magdalena za Mikuláše řečeného Němce v Újezdě (L 29). Z přezdívek, jež se staly jmény, vidíme, že tu byla *německá* menšina (Hinklmann, Šobr).

Bučina, původně »Na Bučině«, dostala se 1167 klášteru Litomyšlskému, avšak již v 13. století byla mu odcizena a nebyla získána ani v době biskupské. V 13. století seděli tu *zemané* z Bučiny, z nichž r. 1244 jmenuje se Třich z Bučiny (59); jest to snad totožná osoba s Dyrskem z Bučiny, po němž r. 1293 jmenují se vdova Eliška a synové Čeněk a Mikuláš (78). R. 1350 byla tu *fara* dekanátu Vysokomýtského (114), kde r. 1374 byl farářem Vít. Z majitelů pozemků známe Nicka, syna Smila měšťana Vysokomýtského, jenž dával ke kostelu desátek 1 kopu gr., 9 korců žita a 6 korců ovsa. R. 1386 jmenuje se Mauric z Bučiny bakalářem Pražské university (233).

Hrušová, již r. 1167 klášterní majetek (51), byla na počátku 14. století zastavena. R. 1347 připadla biskupovi, načež hned 29. září 1348 zástava pominula (102). R. 1358 postoupil ji však biskup klášteru Zbraslavskému na srážku 40 kop ceny za panství Lanšperské v plný majetek (134). R. 1398 byla již zase biskupova (193). *Rychtou* patřila od starodávna k Cerekvici (151), což zůstalo i v době biskupské, ač Cerekvice byla ves kapitulní (195). R. 1403 bydlil v Litomyšli Klimeš, kdysi rychtář v Hrušové (L. 20). Snad se rychta na krátkou dobu tu osamostatnila. Kapitula měla tu znamenitý díl, jenž r. 1358 klášteru postoupen nebyl: *dvůr* allodialní r. 1347 o jednom (104), 1398 o 2 poplužích (195), dále *mlýn* o 3 složeních (104, 195), r. 1398 *krčmu* (195) a něco luk (135). Z obyvatel známe Jana s německým příjmím Císler z r. 1418 (L 120).

Džbánov, tehdy vždy *Čbánov*, dostal se r. 1304 klášteru Zbraslavskému (83), jenž si jej podržel i r. 1358 při směně panství Lanšperského (134). *Zemané* z Čbánova mizí hned na počátku 14. století. Havel či Havlík z Čbánova byl v letech 1307—1311 dvořenínem Vítka ze Švábenic na Heřmanicích (84, Emler, Regesta III, 20).

Javorník byla ves kapitulní r. 1347 (104) i 1398 (195).

Vysoká náležela 1086 klášteru Opatovickému (39).

Lhota, dnes zvaná Suchá, odváděla od r. 1347 biskupovi plat 8 kop ročně (103). Ves sama náležela Arnoštovi, Bohutovi, Smilovi a Vilémovi bratřím z Pardubic, z nichž arcibiskup Arnošt vykázal tu plat ke kostelu panny Marie v Kladsku na čtení mší. Vedle polí, luk, pastvisek a zahrad byly tu i štěpné sady a *rybníky* (Cancell. Arnesti VIII, č. 4, str. 437—41; srv. Balbín, Vita Arnesti 46).

Újezdec, kdež v 12. století byl dvůr »Na Újezdci«, náležející klášteru (53), dostal se potom Jindřichovi z Potenšteina, jenž jej prodal měšťanu Vysokomýtskému Rudlinovi s *dvorem* o 2 poplužích. Po jeho smrti držela ves manželka jeho Kateřina, po ní dcera Anna, manželka měšťana Mýtského Petra, jež o tom učinila 23. prosince 1370 zápis do desk (Reliquiae tabularum I, 438). Jedna část vsi slula »menší« Újezdec, kde kapitula dostala r. 1398 roční důchod 2 kopy (195). Petr syn Jakoubkův odstěhoval se na poč. 15. stol. do Říkovic (L. 90).

Sedlištky, v 14. století *Sedlisky*, dnes Malé Sedliště, v 14. století znamenitá obec. Na poč. 14. stol. náležela Bludovi z Morašic, jež se psal odtud též z Sedlištek (Reliquiae tabularum I, 43). O něco málo později koupil celou ves Sedlištky s lesy i *rybníky* zmíněný měšťan Vysokomýtský Rudlin, načež sdílely Sedlištky osudy Újezdce. R. 1398 dostaly se však biskupovi i s *dvorem* o $1^1/_2$ popluží (194). Biskup Jan Železný, osvobodiv je r. 1412 od odúmrtí (220), prodal je s dvorem o 2 poplužích a s úrokem 12 kop gr. za 130 kop gr. Michalovi z Dubu, po němž r. 1454 držel je Kuba z Jevišovic (Archiv Český II, 460).

Rychty v Sedlištkách nebylo, náležely k Morašicům (L 57), výminečně k Bohňovicům (L 94). *Konšelé*: 1409 Mikuleč a Vanček (L 59), 1413 Blažek Kartus a Jakub (L 94).

Dvory selské měli Michal Kuchař se 4 pruty pole (prodal jej Michalovi synu Lukášovu, L 94), Matěj řečený Rudinec, jenž bydlil v Sedlištích, s 13 pruty pole, (L122), Matěj řečený »Za valem« v malých Sedlištkách s $11^1/_2$ pruty pole (L 57). Z právních jednání uvádíme: Michal Lukášův zapsal dluh 19 kop na svém dvoře synům Vacka, bratra Michala Kuchaře (L 94). Děti Matiáše řečeného Kouta dostali r. 1413 své podíly na dvoře Martina Chmelnického na podměstí Litomyšlském (L 96). Syn Matěje řečeného »za valem«. Jirka vyplatil r. 1408 podíl matce své vdově Bětě a sestře Ance, provdané za Klobása (Koblasa) v Lažanech (L 57). Kateřina, dcera Jiříkova, prodala 15. února 1409 podíl svým bratřím Matějovi a Vítovi (L 59). Vystěhovalť se odtud Mach syn Jakubův do Střenice (L 127), Václav pak syn Jiříkův stal se sousedem města Heřmanova Městce (L 31). Prokop syn Ješkův byl příbuzný Matiáše Zahrádky, krejčího v Litrbaších (L 22). Z přezdívek jmenujeme ještě Havla Pávka a Štěpána Tchoříka (L 57).

Morašice, znamenitá ves, připadly r. 1347 biskupovi (103), jenž tu r. 1361 vykázal důchod světícímu biskupovi Matiášovi, bratru Jana ze Středy (135). R. 1412 osvobodil biskup ves od odúmrtí (220), kteréžto jeho právo se tu r. 1381 výslovně připomíná (181).

Zemané z Morašic byli nejznamenitější zemanský rod na Litomyšlsku v 13. století. Bydlili na *tvrzi* Morašické (85). Nejstarší člen toho rodu Blud jmenuje se r. 1201 svědkem na privilegiu Přemysla I. (65). Živ byl ještě r. 1233 (58). Jeho syn byl Viktor (57), snad syn tohoto Trojan 1293 (78), jehož syn Blud byl nejmocnější toho rodu. Vystaviv si tvrz na způsob hradu (»castrum«) a v ní oratoř, dostal v moc svou i ves Sedlištky. R. 1318 žaloval ho Přibek z Vlkova na zemském soudě pro škody učiněné mu na věnných dědinách v Budislavi a Desné. Alžběta . z Morašic, snad manželka Bludova, byla Přibíkovi dlužna 60 hřiven stříbra (Reliquiae tabularum I, 43). R. 1354 seděl na Morašicích Ješek, starší syn Jana z Nedošína. Na konci 14. století byli tu nejmocnější zemané Adam z Morašic (153) a po něm zvláště Jan Štěrba (177). Zeman Adam byl asi potomek starého rodu zemanského, neb dal r. 1386 ke kostelu úrok zvaný Bludovský ze vsi Pěšic (181). Jeho syn snad byl Jan z Morašic 1398 (192). Tvrz však s dvorem poplužním a podacím právem kostelním i 7 kopami platu a kmetcími dvory držel měšťan Vysokomýtský Rudlin a jeho dědicové (Rel. tab. I, 438).

Blud z Morašic
1201—1233
Viktor 1233
Trojan 1293
Blud z Morašic
a z Sedlištek 1318—1321
Jan z Nedošína 1354
m. Jarka.
Ješek z Morašic 1354 | Dětinar z Pěšic 1354
Adam z Morašic
1368—1386
Jan z Morašic.
1398.

Jan Štěrba držel r. 1381 svobodný dvůr s 4 lány polí, lesy, lukami, pastvinami, s právem lovit zvěř v lesích i ryby v potoku *Lukaři* od Říkovic k řece Desné a dolů až k mostu. Za to byl povinen sloužit biskupovi jedním pěším pacholkem s kuší (181).

Rychta svobodná připadla r. 1398 se vsí biskupovi (193). Byla to největší rychta na Litomyšlsku. Rychtář tu vykonával právo i v okolních vsích: Říkovicích, Lažanech a j., při čemž buď oba konšelé přítomni byli z oné vsi neb jeden z ní a druhý z Morašic. Rychtářem byl 1403—1419 Adam.

Konšelé: 1403 Jindřich a Klimeš, Mikšík Šiška, 1406 Martin a Mikuláš, 1407 Mikuláš, 1408 Petr a Mikšík Šiška, Mikuláš od valů, 1410 Petr řečený Pech, 1412 Jakub řečený Mistře a Vaněk, 1420 Matěj a Jakub. R. 1403 sporné strany dobrovolně přišly na konšele, aby je rozsoudili (qui adinvenerunt) (L. 22).

Fara: již r. 1321 byla na tvrzi Bludově oratoř, kde se sloužily mše a konala kázání (85). R. 1350 byla tu fara dekanátu Poličského (116). R. 1354 při kostele (sv. Petra a Pavla) za faráře Jaroslava založeno kaplanství s platem 2 kop z Pěšic (142). Kostel obdržel odpustky r. 1356 i 1360 (143). Adam z Morašic dal kostelu plat 4 kopy z Pěšic (181). Farář Petr (od r. 1407) prodal špitálu Litomyšlskému nějaké pozemky (207, 210). R. 1391 stavěl se znova kostel, k čemuž příspěvky se sbíraly pomocí plnomocných odpustků. Farář Václav byl r. 1419 kanovníkem Litomyšlské kapituly (224).

K tvrzi náležel poplužní *dvůr*, patřící v 14. století měšťanovi Mýtskému Rudlínovi. *Tvrz* byla silně opevněna příkopy i *valy*. Hned u valů byly selské statky (Mikuláš zvaný od valů 1408, L 54). Jiné *dvory* byly: Jana kováře s celým lánem polí (L 42) a konšela Jakuba řečeného Mistře s 9 pruty polí (L 77). Byly tu však i jiné znamenité statky selské. Na poč. 14. století bylo odtud několik řemeslníků, o nichž nevíme, provozovali-li řemeslo v Morašicích nebo v Litomyšli. Zmíněný Jan *kovář* přestěhoval se do Litomyšle a 19. listopadu 1406 svůj dvůr prodal (L 42); jeho syn snad byl Beneš kovář, připomínaný 1420 (L 130). Rychtář Adam, z nejvlivnějších osob na Litomyšlsku v létech 1400—1420, byl příbuzný Marše *kožešníka*, jehož syn Štěpán byl též kožešníkem (L 99). Z právních jednání uvádíme vyplacení podílu Benešovi kovářovi 26. července 1420 od bratra jeho Blažka; dohodli se hned o dědictví po Petrovi řečeném Pechovi, jenž r. 1406 koupil dvůr po Janovi kovářovi (L 130). Štěpán kožešník musil 15. října 1414 vyplatit podíl svému strýci (L 99). R. 1411 vyplatil Martin Augustinův, bydlící ve Čbánově, z svého statku podíl nejen svému bratru Janovi, nýbrž i jeho manželce Kateřině (L 91) i jiným vzdálenějším příbuzným (L 75, 77). O zakupování ve vsi víme z r. 1403, kdy 26. ledna koupila tu Vanka vdova po Duchkovi z Říkovic pro sebe a svého syna Matěje 8 prutů pole (L 18), r. 1404 dalších 8 prutů (L 25). Obráceně stěhovali se odtud Jan kovář do Litomyšle (L 42), Martin Augustinův do Čbánova (L 91), Kříž r. 1403 neb 1404 do Střenice (L 18). Vdaly se z Morašic Dorota za Řehoře z Litrbach (L 75). Petruše za Štěpána v Lubníčku (L 77), obráceně Kateřina z Osíka za Ondřeje Šiškova v Morašicích (L 36). Přezdívky: Petr řečený Pech (L 130), Mikeš či Mikšík řečený Šiška, jeho syn Ondřej Šiškův (L 36), Jakub řečený Mistře (L 91). Německých jmen mimo Ulricha (Oldřich?) tu není.

Říkovice, v 12. století ves knížecí, potom klášterní s dvorem a řekou Desnou (39), v sousedství již v 13. století snad vlivem kolonisace zaniklé vsi ***Křekovic***, dostaly se r. 1347 biskupovi s platem 14 kop (103); 1361 vykázal tu biskup Jan ze Středy důchod svému bratru Matlášovi (135). R. 1412 osvobodil biskup ves od odúmrtí (220).

Rychtou náležely Říkovice do Morašic. ***Konšelé:*** 1403 Oldřich, 1406 Jindřich a Jan, 1409 Václav Dobrý a Blažek, 1410 Svatoň Rek, 1411 Petr Bankač (Vellanus) a Martin Buben, 1412 Martin Buben a Petr Chroustek, 1413 Jiřík syn Oldřichův a Petr Zavadil, 1417 Martin Buben, Diviš a Klimeš, 1418 Martin Buben a Diviš, 1419 Matěj Duchkův a Jiřík Oldřichův.

Z míst jmenuje se jen část vsi ***»na hrádku«*** (»in acie«). ***Dvory*** selské tu měli konšel Oldřich s 8 pruty pole (L 79), po něm syn jeho Jiřík (»in acie«, L 78), Mikulec s 11 pruty bez $^1/_4$ polí (L 97), Bět manželka Buška z Zvoletic, jež 14. února 1403 odprodala 4 pruty pole Jakubovi Šlojkovi (L 18), Jindřich, jehož vdova Anka postoupila 19. února 1417 dvůr ten synu Jakubovi řečenému Kubíkovi (L 112), Vaněk s $3^{1}/_{2}$ pruty role (L 124). Z právních jednání nejzajímavější je spor mezi Vaňkem řečeným Dobrý z Říkovic a dětmi Košušovými z Morašic o pole v Říkovicích, při čemž strany samy směly se dohodnout o kompetenci soudu a poručili záležitost tu konšelům Morašickým (commiserunt ad consules in Morašic), ač jednání 16. listopadu 1403 účastnil se též jeden konšel z Říkovic (L 21). Když pak ujednán postup polí od Běty manželky Buška z Zvoletic Jakubovi Šlojkovi, vtělili smlouvu do knihy městské rychtář a konšelé jen z Morašic, při čemž svědky byli purkrabí Tržecký a jeden soused z Litomyšle (L 18). Mikulec vyplatil 27. října 1413 podíl do města Litomyšle Václavovi řečenému Septa ševcovi a manželce jeho Voršile (L 97), snad sestře své. Oldřich vyplatil 1. března 1409 podíl synu svému Václavovi za svého života (L 60). Syn Oldřichův Jiřík vyplatil 20. listopadu 1411 podíl z dvora své matce, bratru Martinovi však a sestrám dal zapsat úhrnem 25 kop 9 gr. na svém dvoře (L 79). Sestře Anežce teprve 23. prosince 1418 podíl skutečně vyplatil (L 123). Bohuněk slíbil 19. února 1417 sestře své Machně dát 22 kop a ze šatů zvláště 2 kopy (L 112). Téhož dne dostala Kateřina dcera Jindřichova podíl společně od matky své Anky a bratra Jakuba Kubíka (L 112). Táž vdova Anka však postoupila dvůr svému synu s podmínkou, že ji bude do smrti živit (L 112). R. 1417 též Diviš vyplácí podíl svému synu (L 115). Sirotci po Křížkovi z Říkovic vyplatili 1410 své matce vdově Markétě podíl, načež ona je zprostila vší povinnosti k sobě (L 68). R. 1412 Pavel Jakoubkův z Újezdce postoupil sirotkům po Blažejovi v Říkovicích svůj podíl (L 90). R. 1418 měl v Říkovicích pole Václav ***klerik*** (L 118), ač nevíme, není-li to přezdívka.

Z jiných vsí zakupovali v Říkovicích pozemky: Petr syn Staňkův z Chotěnova koupil tu celou usedlost (L 84), Havel z Lažan nějaké pozemky (L 21). Křížek kolem r. 1400 prodal rychtu v Osíku a usadil se v Říkovicích (L 55). Naopak Vaněk řečený Dobrý koupil si r. 1407 dvůr na podměstí Litomyšlském u řeky při cestě do Poličky (L 48), Vanka vdova po Duchkovi a syn její Matěj pole v Morašicích (viz nahoře), Martin syn Vaňka Dobrého usadil se v Litomyšli či v Chmelíku (zván Martin Chmelnický, L 115), Jakoubkův syn Pavel v Újezdci (viz nahoře). Vyvdala se odtud Markéta dcera Jindřicha z Říkovic do kláštera Sedleckého (L 84), do Říkovic se přivdala Vanka z Cerekvice (L 90), zejména však bohatá Markéta dcera Vavřince řečeného Smola z Kornic za Mikuláše řečeného Kuchaře; Markéta zůstala majitelkou svých pozemků v Kornicích (L 19—20). Z jmen mimo uvedená (vesměs česká) jsou zajímavy ještě přezdívky Vaňka řečeného Sopúch (L 112) a Jana řečeného Kartús (L 84).

Lažany dostaly se r. 1347 biskupovi (103), kapitula tu měla jen plat 10 kop (104), avšak 1398 přirčeny k pitanci kapitulní (195). Rychtou patřily k Morašicům. *Konšelé*: 1407 Vavřinec a Štěpán (L 52), 1408 Štěpán Cvirdichův (L 54), 1412 Jan Rožek (L 89), 1415 Řehoř a Štěpán (L 108). Mimo první a poslední datum jmenuje se vždy jen jeden konšel z Lažan a druhý z Morašic, i když se jedná o záležitost stran obou z Lažan (L 47). R. 1408 jmenuje se zemřelý Pešek *tkadlec* v Lažanech (L 54). *Dvory* měli tu Jan Rožek konšel (L 61) a vedle něho Matěj řečený Koblas (Klobás) s 12 pruty pole. Tento druhý dvůr převzal po smrti Matějově 1414 Jan řečený Krně, syn Marše řečeného Zuba, jenž 17. června 1412 svůj dědičný pozemek prodal svému bratru Havlovi (L 89); 24. ledna 1415 vyplatil vdově po Matějovi Koblosovi její podíl (L 108). Zajímavý právní spor vznikl r. 1409: dvůr Matějův *vyhořel*, při čemž chytil i dvůr Rožkův. Rožek žaloval Matěje o náhradu. Městské právo obrátilo se o *naučení do Hradce*, jež Matěje osvobodilo (L 61). Havel z Lažan zakoupil si pozemky v Říkovicích (viz nahoře). Přivdaly se do Lažan Anka z Říkovic za Vavřince (L 43), Anka z Sedlištek za Matěje Koblasa (L 57), naopak Gertruda dcera uvedeného tkalce vdala se za Řehoře řečeného Mazanec v Osíku (L 54). Z karakteristických přezdívek stačí uvést ještě Nedvěda řečeného Vytřasa (L 47), Václava Paráčka, Svatoňku (L 108).

Makov nenáležel k statkům biskupským ani kapitulním. *Fara* náležela k dekanátu Vysokomýtskému (114); faráři: Vavřinec do r. 1396, po něm Havel, dosud farář ve Vicemilicích (Pam. Arch. IX, 750), 1404 farář Jan, 1406 stal se farářem v Orlici, po něm Václav, 1415 Jiří farářem v Ličné, po něm Jan 1419 farářem na Rychmburce (214). Z obyvatel známe Jana řečeného Churák, Pešíka (L 110) a Hodka (L 28).

Chotovice, r. 1142 ves kláštera Sedleckého (39), měly farní *chrám* dekanátu Vysokomýtského (114).

Vidlatá Seč, dnes prostě Seč, byla klášterem Litomyšlským na doživotí zastavena; r. 1347 připadla biskupovi (103), též 1398 (193), jenž osvobodil ji r. 1412 od odúmrtí (220).

Svobodná *rychta* připadla r. 1398 biskupovi (193). Rychtářem byl tu Jan Jílkův, jenž r. 1417 byl již mrtev. Syn jeho mladý Jan Jílek zapsal r. 1417 na téže rychtě podíly sirotkům po starém rychtář (L 117). Bývalý rychtář ze Sečc Mikšík byl již r. 1413 v Litomyšl kde měl na podměstí dvůr (L 96); r. 1417 jmenuje se s přezdívkou Moudrý (L 111). *Konšelé*: 1405 Jiřík a Mach (L 31), 1411 Říha zvaný Muzika a Michek (L 80), 1413 Mikuláš a Hašek (L 97), 1417 Jiřík syn Bětčin a Václav řečený Barbora (L 117).

Z právních jednání nejzajímavější bylo jednání 19. června 1405, kdy po vyřízení sporu o dědictví po Štěpánovi z Vidlaté Seče byl složen soud (coram contestato iudicio), na němž vedle dvou konšelů na místě rychtářově byl měšťan Litomyšlský Mikuláš Telecko (L 31). Do Litomyšle mimo rychtáře Mikšika vystěhoval se též Klimeš z Seče, jenž r. 1413 byl purkmistrem.

Chotěnov připadl r. 1347 biskupovi, byl však tehdy zastaven (103); r. 1398 byl dán celý biskupovi (193), jenž jej r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220). Rychtou náležel k Vidlaté Seči. *Konšelé*: 1409 Zdich řečený Jiruš a Matěj řečený Mač (L 60). Nějaké pozemky měl tu Jakub *krejči* (L 97). Z jmen uvádíme Václava Helma, Petra řečeného Kostka (L 60).

Volšany dal r. 1167 probošt Hroznata klášteru Litomyšlskému (52).

Jarošov známe z pověstí o Toulovcovi (213). R. 1368 jmenuje se *rytíř* Albert z Jarošova (153). Ves jmenuje se až r. 1433.

Mladočov, střed statků Toulovcových, měl *farní chrám* dekanátu Vysokomýtského (114) pro celou tuto krajinu. Toulovec dal 1408 odtud plat 6 kop k špitálu městskému (228). Kaplan špitální musil dávat 7 $^1/_2$ gr. o sv. Jiří a tolikéž o sv. Havle na věčné světlo do kostela Mladočovského (209). R. 1409 byl tu farář Matěj, za něhož Toulovec učinil nadání 36 gr. ročně ke kostelu z půl lánu pole v Mladočově na 4 mše o suchých dnech postních. Fara byla značná. Jmenují se tu též kaplan, *sakristian* (kostelník) a *ministranti* (210). *Pečet* farářova zachována na listině v archivu města Litomyšle č. 29. Toulovec odtud dal 1412 mimo to platy 30 gr. ročně pro německé lázně v Litomyšli pro chudé a 6 kop bez 21 gr. a jiných 7 gr. k špitálu (212). *Toulovec* byl pánem vsi se všemi právy vrchnostenskými; osvobodil ji však od *odúmrti* (209). Některé pozemky byly tu za něho pusté (212). R. 1408 měla obec svého *pastýře* (210).

Poříčí, dnes Pořič, byla r. 1398 ves kapitulní (195); biskup měl tu dříve úrok 1 kopu 25 $^1/_2$ groše z *mlýna* ležícího ve vsi, r. 1361 postoupil však kapitule i tento úrok (138).

Zrnětín, o málo jižněji položený, připadl též kapitule (195), jíž biskup tu 1361 postoupil 3 kopy 30 gr. ročního úroku z *krčmy* a z lánu pole (138).

Budislav má jméno velmi staré, jež H. Jireček snad ne neprávem odvozuje od Budislava, syna Miroslava z Popova Dolu (Paměti Vysokomýtské str. 54). R. 1318 držel dědinu Budislav Přibek z Vlkova, jemuž ji zpustošil známý nám Blud z Morašic; musil se za to zodpovidat na zemském soudu. Přibek z Vlkova dostal Budislav věnem (Reliquiae Tabularum I, 43). Ves Budislav se nám potom neobjevuje mimo pověsti o Toulovcovi (213). O *lomu* kamenném v Budislavi viz zprávu o stavbě Litomyšlské radnice.

Rez stála blízko Budislavě, snad přímo na místě dnešní vsi Budislavě; v 15. století zmizela. Náležela již klášteru Litomyšlskému, od něhož nebyla zastavena, takže 1347 mohla svobodně připadnout biskupovi (103). R. 1361 postoupil tu však biskup kapitule úrok 15 gr., 36 kuřat a 13 kop vajec z pole, *krčmy*, z *mlýna* a *zahrady* ve vsi Rzi (138), načež 1398 celá ves přiřčena byla kapitule (195).

Desná stojí na východní straně této skupiny vsí, již u samého Újezda. R. 1293 jmenuje se *šlechtic* Čeněk z Desné (79), po němž dostal ves za věno Přibek z Vlkova, jemuž ji 1318 poškodil Blud z Morašic (viz nahoře). Na konci století byl pánem vsi Toulovec, jenž podle pověsti měl tu tvrz (213). Za Toulovce r. 1408 byl tu *mlýn*, z něhož polovici dostal kaplan špitálu Litomyšlského a z něhož *berní* platil z dobré vůle držitel hradu Rychmburka, kamž se z Desné berně odváděla (209), dále *krčma* hned u mlýna (209), *zahrady* a četné louky, z nichž jedna r. 1347 připadla biskupovi (103). Toulovec odkázal odtud plat z mlýna a krčmy špitálnímu kaplanu, 1 kopu ročně rektorovi v Litomyšli na zpívání Salve (211). Janštorfský farář Trojan 1412 dal svůj úrok 3 kopy gr. z Desné, zemskými deskami stvrzený, témuž špitálu (212). R. 1406 dostala Anežka vdova po Kochelovi podíl od svého bratra Marka z Hraniček (L 35).

Zvole, dnes ves *Sv. Kateřina*, jest nejjihozápadnější kout dnešního okresu Litomyšlského a celé oblasti Litomyšlska. Již v době klášterní byl to poslední bod rozsáhlých klášterních lesů (37). R. 1368 jmenuje se tu ves Zvole, opodál níž stál za potokem Borovnicí *kostel* sv. Kateřiny, jenž však v popisu biskupství Litomyšlského se nejmenuje (153).

Borová na potoku r. 1269 zvaném *Borovnice* (71) byla velká ves, obsahující dnešní Borovou i *Oldřiš* a slula proto Borová neb Oldřichova ves. R. 1350 byla tu *fara* dekanátu Poličského (116).

Široký Důl, jehož krajina byla ještě 1269 úplně zarostlá lesem (71), stál již na konci doby klášterní a dostal se r. 1347 v svobodné držení biskupovi (103). R. 1398 náleželo biskupovi jen půl vsí (193); nevíme proč a kdo druhou půli držel. Byla tu velká *rychta.* Na počátku 15. století byl rychtářem Nicek, po něm již r. 1415 syn jeho Jan. Ten 21. října 1415 vyplatil podíl sestře své Magdaleně, vdané za Henslina řečeného Klug, kováře v Poličce (L 105), 8. května 1418 pak podíl sestrám svým Markétě a Magdaleně (L 121). *Kostel* zdejši byl filiální do Třemošné (116), ač r. 1347 jmenuje se kanovník Mikuláš někdy plebán v Širokém Dolu (100).

Střítež připadla r. 1347 biskupovi v svobodné držení, kapitula pak dostala tu pozemky zastavené v $12^1/_2$ kopách (103). Později byla ves biskupství odcizena, r. 1404 jmenuje se pánem jejím probošt kláštera Lanškrounského, jenž odtud propustil dva své sirotky Petra a Dorotu po Maříkovi z Střiteže do Lezníka, vsi biskupské, na vychování u poručníka Jakuba a matky jich Běty; jakmile by pak sirotci dospěli, měli je Jakub a Běta propustit a vydat jim plat $19^1/_2$ kop gr. Jakub musil na zaručení zapsat svůj dvůr v Lezníku dvěma kaventům, kteří se za něho zaručili (L 22—23).

Konšelé: 1404 Henslín a Ondřej (L 23), 1412 Štěpán Doher a Štěpán, jinak řečený Štefan (L 92). R. 1412 byl tu *krejčí* Nicek (L 92). Soused Václav měl tu přezdívku Zaspal, Henslin zván Muž (ib). Patrno z toho, že Němec (Štefan) tu byl výjimkou. Syn Václava ze Střiteže byl Václav *klerik* r. 1415 (L 105).

Lezník, v 14. století obyčejně *Lesník*, stál již v 13. století. Okolo roku 1300 šel odtud klášteru důchod 1 kopa (81). R. 1347 připadla svobodná ves s platem biskupovi (103), zastavené pozemky v 4 kopách kapitule (104). R. 1358 šel odtud plat k pitanci kanovníků (136), avšak r. 1361 dala kapitula biskupovi úrok 2 míry obilí a 12 kuřat odtud (138), takže r. 1398 připadla biskupovi celá ves i s svobodnou rychtou (213). Roku 1412 osvobodil ji biskup od odúmrti (220)

Rychta byla tu již v polovici 14. století, r. 1398 připadla biskupovi. Rychtář Petr byl synem rychtáře někdy v Poličce; r. 1345 před právem města Litomyšle postoupil svůj statek své sestře Alžbětě, vdově po sedlákovi Jenlínovi, na 3 léta za 30 kop gr. č. Kdyby rychtář před tím zemřel, měl statek připadnout Bohuňkovi a Hrochovi z Vlčkova (123). R. 1411 byl rychtářem Václav (L 78). *Konšelé*: 1404 Václav Velčin a Vaněk Peškův (jurati L 27), 1406 Trojan a Matěj Blažejův (scabini) (L 37), 1407 Trojan Křížův a Matěj vnuk starého Rosta (L 47), 1409 Trojan Křížův a Michal Prudičův (L 61).

Na kopci, kudy se šlo do Poličky, bylo místo zvané *»na hrádku«* (»in acie«) (L 22). Kopec nade vsí, též osazený selskými statky, slul *Prudičov* (L 78). *Dvorů* selských byl tu značný počet. Největší byl asi Matěje, zvaného prostě »ze dvora«, dále Vaňka Tichavy, Michala řečeného Němec a jiného Michala z hory Prudičova (L 78), Mikšíka ze Seče, bydlícího na podměstí Litomyšlském s 1 lánem polí (L 111), Jakuba (Jakoubka) (L 22), jiného Michala s 9 pruty pole (L 37).

Právní jednání v této vsi nás o mnohém poučí. R. 1418 v březnu dostal se Matěj Rodkův s Martinem Svachovým z Lubné do hádky, v níž Matěj Martinovi *uťal ucho.* Právo uznalo, že to Matěj neučinil ze zločinnosti, proto ho nepotrestalo, Martinovi pak dalo vysvědčení, aby mu uťaté ucho nebylo k necti (L 119). Nějaký čas před tím odešel Šimek z Lezníka na *pouť do Říma* (ad limina sanctorum). Před odchodem dal Matějovi řečenému Mač v Střenici své peníze. Když však se dlouho nevracel, takže se myslilo, že již zahynul, žádali Šimkovi dědicové peníze zpět. Spor o to nepřišel před obyčejné právo, nýbrž srovnali jej prokurator kanovníků Petr, purkrabě Bernard a lantfoit (judex provincialis) Mrakeš. Nalezli, aby se sporné strany, totiž Mač, Václav zeť Dětmarův a Štěpán syn Šimkův, rozdělily o peníze, tak aby dostal každý 3 kopy; kdyby však se Šimek vrátil, měli mu všichni tři navrátit jeho peníze (L 119). Jinak vyřizovaly se spory před obyčejným právem (coram contestato judicio). O *poručníku* Jakoubkovi, jenž u sebe choval děti po Maříkovi ze Stříteže, již jsme mluvili. Musili se za něho zaručit Mikeš bydlící »in acie« při cestě do Poličky a Bartoš syn Vojtěchův, za to zase Jakoubek nesměl svůj dvůr ani prodat ani zastavit, dokud závazek ten trval (L 22). R. 1411 smluvili se o sirotky po Matějovi Blažkovu jich matka Dorota, poručník Václav řečený Petrušin a strýc Mikeš Sicher (jindy zvaný Mikeš na Sichrové), že jim má být otcovský podíl vyplacen, až dorostou (L 78). Ručitelé týchž sirotků byli Matěj řečený »ze dvora«, Vaněk Tichava, Michal řečený Němec a druhý Michal z hory Prudičova (L 78). Jan Šlibař postoupil svým dětem 1404 svá pole; musili ho za to živit (L 27). Michal postoupil 1406 celý dvůr svému synu Štefánovi, podržel si jen z 10 jeden prut pole na doživotí (L 37). Z *jmen* uvádíme ještě Ješka Šafra (L 20), Mateje Dvorského, Petra Prudkého (L 111), Václava řečeného Vencl, Jana Rodka (L 39). Již z uvedených jmen poznáváme, že tu byla dosti silná *německá* menšina.

Vysoký les, dnes jen *Hochwald*, v listinách »Alta silva« byl tehdy pouze *les*, jenž r. 1347 i 1398 připadl biskupovi (103, 194). Vedle ležící les, táhnoucí se až k Poličce, dostal se r. 1347 kapitule (104).

Sebranice jest dnes ves složená z několika vsí, které byly v 14. století samostatny a vesměs znamenitější než vlastní Sebranice. Tím vznikl mylný výklad jména vsi, jakoby znamenalo »sebrané« vesnice. Sebranice připadly již r. 1347 i 1398 biskupovi (103, 193). Jméno je rodové a vyskytá se dříve, než vesnice ty sebrány byly.

Ondřej odtud měl pozemky v Litrbaších (L 63). R. 1406 měl tu *dvůr* Matěj řečený Stařec, jenž vyplatil odtud podíl 18. června 1406 sestře své Mandě, vdané v Střenici (L 40). Srv. spis K. Hovorky, Sebranice a obce přifařené, v Poličce 1892.

Třemošná byla nejdůležitější z těchto vsí. R. 1347 připadla v svobodné držení biskupovi (103), též r. 1398 (193), načež ji biskup r. 1412 osvobodil od odúmrti (220). R. 1398 byla tu svobodná *rychta*, nedovídáme se však v této době o žádném rychtáři ani konšelu v Třemošné. Více víme o zdejší *faře*. R. 1350 přiřčena byla k dekanátu Poličskému a náležel k ní filiální kostel v Širokém Dolu (116). Farář Ondřej řádu praemonstrátského měl v Litrbaších pole, jež r. 1349 prodal a koupil od rychtáře tamtéž statek za 100 kop gr. (124). Roku 1358 dostal patronátní právo biskup (137). Roku 1383 byl tu farář Polák (177).

Již v této době nalézáme tu *rodinné jméno* Hettichů, jež dědil syn po otci. Byla to rodina zámožná, jež měla v okolních vsích rozpůjčené peníze; starý Hettich půjčil Jakubovi Kunclíkovi v Litrbaších 6 kop gr., jež zaplatil dlužník až po jeho smrti vdově Kateřině a mladému Pavlovi Hettichovi 24. ledna 1421. Téhož dne zaplatil témuž Matěj rychtář v Chmelíku dluh 5 kop gr. a zapsal mu zde i svou krčmu (L 132). Dvě dcery Matěje Těchonova z Třemošné dostaly r. 1408 dědičné podíly od Martina řečeného Macha z Litrbach (L 56). Konečně uvádím karakteristická jména Matěje řečeného Mumlera (L 84) a Oldřicha řečeného Cecík (L 105).

Pohora jmenuje se poprvé r. 1415 a sice mimo jakéhosi Vávru, jenž ku konci května 1415 vyplatil peníze sirotkům Václava ze Střiteže (L 105), známe tu z téhož roku *rychtáře* Václava (L 104). Byla to tedy již tehdy znamenitější ves, a jak z jednání soudního z r. 1415 vysvítá, asi ves biskupova neb kapitulní. Avšak ani r. 1347 ani 1398 se mezi takovými statky nejmenuje. Za to uvádí se tu biskupova ves, jež sluje **Sedlikova Hora** 103, (193), což Jelínek první vyložil na Pohoru. Není to nemožné, ač by proti tomu mluvilo to, že ještě r. 1398 jmenovala by se tato ves Sedlikova Hora a r. 1415 již Pohora, a dále že r. 1398 neuvádí se v Sedlikově Hoře rychta.

Kaliště byla i 1347 i 1398 ves biskupská (103, 193). Selské *dvory* drželi tu Řehoř syn Marše Malého z předměstí Litomyšlského (L 93), Doník a Jakoubek řečený Syrovina, jenž spolu s Světinou 1415 vyplatil podíl Hanuškovi Pulcovi, řezníku Litomyšlskému (L 101). R. 1413 postoupil jmenovaný Řehoř Vávrovi z Leznika 8 prutů pole »na třetinu«, čemuž lid prý obecně říkal *»an ein dritteil«*. Němčina dostala se sem patrně jen od konšelů Litomyšlských a ne že by v Kališti obecný lid mluvil německy. Mikuláš syn Petrův z Kaliště, *klerik* Litomyšlské diecése, stal se 2. listopadu 1405 oltářníkem chrámu Týnského v Praze (Emler, Libri confirm. VI, 160).

Lubná ležela v 14. století v Lubenském lese, kdež les *Leština* byl hranicí mezi statky Litomyšlské kapituly a kláštera Podlažického (L 153). Bývalý újezd »na Lubném« dostal potom jméno Újezd a jméno Lubná přeneseno na nově vzniklou ves (L 38). R. 1347 připadla Lubná biskupovi v svobodné držení (103), též 1398 (193), kapitule pak ves s včelami (104).

Selský *dvůr* měl tu Prokop řečený Proch s 5 pruty pole, jejž prodal 12. prosince 1410 Štěpánovi z Lubné (L 73), dále Jan z Lubné syn Křížíkův s 6 pruty (L 93). Z právních jednání známe nejstarší již z r. 1356, kdy Jirka se svou manželkou Kateřinou zapsal Markétě dceři někdy bratra svého Velíka z Lubné jeden prut pole u města Litomyšle, z něhož až do vyspělosti Markétiny měl odvádět 15 gr. ročně její bábě Zdence z Bořic (archiv m. Litomyšle č. 7.) Jan z Lubné a matka jeho Markéta vypůjčili si peníze *sirotků* po Maršovi zvonikovi v Litomyšli a zapsali je r. 1413 na svém dvoře v Lubném (L 93). Když vznikl spor r. 1415 mezi Jakubem Adamovým a Jakubem Jiříčkovým, zaplatil první druhému 8 kop podle *výpovědi rozhodčích* [illegible] (L 109). O sporu Martina Svachova s Matějem z Lezníka o ufat[illegible]é ucho mluvili jsme nahoře. Z Janštorfa měl tu Jakub Krabkův 5 prut[illegible]ů pole, na nichž svému bratru zapsal dluh 2 kopy a 8 gr. 16. řijn[illegible]a 1405 (L 33). Václav z Lubné oženil se s dcerou po Václavovi mar[illegible]rštaléřovi (L 44), vdova po Henslinovi z Lubné Běta vdala se za Pešík[illegible]a v Makově (L 110). Z jmen uvádím ještě Matěje zvaného Běl (L 93[illegible]3) a Václava řečeného Stařec (L 93).

Újezd vznikl z velkého újezdu »na Lubném«, proto obsahov[illegible]a hned v 14. století celou řadu míst s zvláštními jmény, o nichž p[illegible]o jednáme dále. R. 1347 dán byl biskupovi celý Újezd až k Chotěnov[illegible]vi se všemi právy a důchody i zástavy (Kornberk a Velislav měli zast[illegible]avené statky s platem 53 kop, Martin pozemky s 6 kopami) (103[illegible]3). Při směně o panství Lanšperské r. 1358 dal biskup úrok 100 ko[illegible]p z Újezda a Osíka klášteru Zbraslavskému, měl jej však do desíti l[illegible]et přenést na bližší kláštery statky a Újezd měl opět dostat zpět (132—134[illegible]4). Tak se stalo, takže r. 1398 náležel Újezd již zase biskupovi (19[illegible]3), jenž jej r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220).

Šlechtici: R. 1309 jmenuje se rytíř Lipolt z Újezda u Vít[illegible]a ze Švábenic na Heřmanicích (84). Jan Přilbice z Újezda svěd[illegible]il s jinými šlechtici r. 1368 (153). Jeho příbuzným byl asi kanov[illegible]k Mikuláš Přilbice z r. 1398 (192).

Fara: r. 1350 připadla k dekanátu Poličskému (116), právo podací od r. 1358 měl tu biskup (137). R. 1398 byl tu farářem Václav (192).

Rychta r. 1398 dostala se biskupovi se vsí (193), jen z jejich dvorů v Cikově šel plat kapitule (192). 1407—1416 byl rychtářem Michal. ***Konšelé*** byli obyčejně každý z jiné části Újezda: 1405 Václav prvorozený syn Paterův a Michek syn Kněžkův, oba z Újezda (L 34), 1410 Matěj Kyčel, Macek z Hraniček (L 73), Václav Rodkův (L 68). 1412 Maňas a Mařik oba z Újezda (L 81), 1416 Martin (L 110), Jakub z Lubníčka a Havel z Hraniček (L 110).

Z ***mlýna*** šel úrok kapitule, jež ho r. 1358 postoupila biskupovi (136). Z ***dvorů*** byl přední biskupský o 3 poplužích (103). Selský dvůr ve vlastní vsi měl Petr Velčin s 10 pruty pole (L 68). R. 1406 připomíná se tu Jan ***kovář*** (L 43). Z předních rodin byl asi rod Jana Oráče, jehož dcera Kačena vdala se za rychtáře Michala a syn Viktorin stal se ***kanovníkem*** (L 45). Na ***universitě*** Pražské nalézáme 1383 bakaláře Mikuláše z Újezda (231), 1415 studenta Erasma (237). Jeroným z Újezda 1414 byl klerikem (237).

Z ***právních*** poměrů a jednání uvádíme nejzajímavější: r. 1407 zemřel v Újezdě bohatý Zvirota (?), načež statek jeho spadl jako ***odúmrt*** na biskupa, neboť zanechal po sobě sice syna, ale ***nemanželského.*** Biskup dal statek ten svému dvořenínu Joštovi za jeho služby (L 52). Téhož roku Štěpán z Újezda a jeho manželka Kačka vinili Mikuláše Haubenhara a jeho manželku Markétu z nějakého dluhu a schovaných věcí; protože však jedna strana se k právu nestavěla, byla ***pětkrát obeslána,*** načež právo bylo přiznáno straně poslušné (ibid.). Podobně r. 1416 musila jedna strana svou proklamaci před právem 4krát opakovat (L 110). R. 1408 soudilo právo spor o ***zabití***: Pavel Kateřinin připravil o život Petra syna Duchkova, ale nerad a jen náhodou, pročež právo ho odsoudilo jen k náhradě 4 kop Duchkovi, manželce Anně a synu Vachovi (L 53). Sporů a jednání o ***dědictví*** bylo mnoho: Kateřina manželka Jana z Propastné zdědila po své sestře Ance v Poličce 8 kop gr., vydala proto po 4krát u soudu proklamaci, že má právo poručit tyto peníze, komu by chtěla; skutečně je dala Řehořovi z Újezda, svému synu, jenž jí za to měl u sebe vydržovat, dávat jí slušnou stravu i oděv až do smrti (L 110). Po smrti Václava řečeného Stříbrník dostali 19. ledna 1403 sirotci po něm Jan řečený Stříbrník, Kateřina a Anežka díl dědictví od Kříže z Litrbach (L 17). Z jednání o ***dluh*** jest poučné toto: Henslín někdy soused v Cerekvici koupil si s manželkou svou Magdalenou statek v Újezdě; zemřel však dříve, než jej mohl zaplatit. Magdalena vdala se podruhé za Mikuláše řečeného Němce z Újezda, muže váženého, jenž za ni dluh zaplatil, potom však těchto 40 kop gr. dal si na statek ten vložit. Při jednání o to 13. února 1405 byli lantfojt a písař venkovský (provincialis notarius) (L 29). Anna, dcera Jankova, vdala se za Litomyšlského soukeníka Martina Tuklínova, jenž r. 1412 se domlouval s jejími bratry Matějem Mumlerem a Václavem z Újezda o dědictví po otci Jankovi (L 92). Z karakteristických jmen ještě uvádíme Jakuba Kupce, Martina Helma, Martina řečeného Teplo, Maříka Kulhavého, Kříže Milušina, Vaňka řečeného Maňasa, Pavla Kalousa, Jakuba Spirého, Gotfrida, Mikše Ryšavého, Jílkovu vdovu a j.

Z jednotlivých částí Újezda jmenují se r. 1398 (103):

Lubníček náležel biskupovi jakož i všechny dále jmenované části Újezda. Proto když zemřel Lukáš syn Vlkošův z Láskovy vsi, jenž tu měl 2 pruty pole, spadl tento pozemek na biskupa, jenž ho skrze svého maršálka prodal Vávrovi z Lubníčka (L 19). R. 1416 (25. června) dostala Markéta, vdaná za Pavla v Střenici, od otce svého Matěje podíl 10 kop (L 110). Z jmen uvádíme ještě Jakuba Schystala (L 58). Jiný Jakub byl 1416 konšelem (L 110).

Cikov měl 3 selské *dvory*, z nichž šel kapitule plat 3 kopy 20 gr. ročně s obilím a kuřaty (L 195).

Hraničky byly z předních částí Újezda; odtud byl konšelem Macek r. 1410 (L 68, 73), Havel r. 1416 (L 110). R. 1398 byl tu *mlýn* (193).

Krasinova ves, dnes *Krásňoves*: Markéta dcera Kříže z Cerekvice, tehdy manželka Bachova, smluvila se r. 1416 se svým synem Oldřichem v Krasinově vsi podle výpovědi lantfojta Mrakše o *nápad* po druhých dětech jejich Mikulášovi a Kateřině, jež měla s Mikulášem z Krasinovy vsi, ale jež zemřely; Oldřich musil dát matce podíl 10 kop gr. (L 109). R. 1417 dostala Markéta od druhého syna Velíka podíly obou zemřelých dětí (L 115).

Láskova ves dnes již neexistuje a nelze její polohu určit. Pravděpodobně ležela v okolí dnešní Vísky. Byl tu *dvůr* s 9 pruty pole, náležející r. 1412 Tomášovi synu Gotfridovu, jenž ho prodal svému bratru Šimonovi za 44 kop (L 81). R. 1405 musilo právo rovnat nářek z *krádeže*: jmenovaný Šimon vinil Markétu vdovu Blahenovu, jejího syna Václava Beneše zvaného »*z hrádku*« pro jeho syna Mikuláše z krádeže pšenice. Právo nalezlo, aby byli dobří přátelé, Šimon že je nemá hanět a oni jeho pod trestem 5 kop gr. do komory biskupovy (L 30). Soused Šimonův slul Petr Motýl (L 81). R. 1421 byl již Šimon mrtev, zanechav syna Václava (L 133).

Propastné taktéž zmizelo beze stopy. Řehoř z Propastné byl 1416 vrátným hradu Litomyšlského (L 110). Velka vdova po Maršovi odtud soudila se jménem svých dětí s Jakoubkem z Seče o některé pozemky 1411 (L 80).

Lysá jest třetí dnes zmizelá část Újezda, již Jelínek kladl na místo dnešní Vísky, ač tam pravděpodobněji bychom položili Láskovu ves. Mařan řečený Tvrzený měl tu pozemky vedle Jiříka Vrabcova (L 34).

Žďár, kde r. 1398 byl *mlýn* (193) sice dnes také neexistuje, ale jméno »Žďárská strana« dosud ukazuje, kde stál.

Pazucha stojí do dnes na samém konci Dolního Újezda.

Přibinova ves (Přivinova ves), dnes Přibiňoves, má k r. 1412 v městské knize zápisů samostatný zápis o vyplacení dědičného podílu Matějovi synu Michalovu od bratra jeho Petra (L 82).

Osík, v 14. století obyčejně *Osek*, vyskýtá se až na konci 13. století, kdy šla odtud 1 kopa platu k pitanci mnichů Litomyšlských. Klášter potom ves na doživotí zastavil. R. 1347 připadl zastavený Osík s 3 kopami platu, dvorem a mlýnem biskupovi (103), kdežto kapitule dostal se zastavený dvůr Markvartův (104). Při směně o panství Lanšperské 1358 připadl Osík v zástavu klášteru Zbraslavskému, byl však vyplacen. R. 1398 s celým příslušenstvím připadl biskupovi, jen dvůr zmíněný, jeden mlýn a 4 zahrady dostaly se kapitule (193). R. 1412 osvobodil biskup ves od odúmrtí.

R. 1398 byla tu biskupova svobodná *rychta*. Nejstarší nám známý rychtář slul Petr, jenž zemřel na konci 14. století (L 53), po něm Křížek, jenž však usadil se potom v Říkovicích a rychtu prodal Pavlovi. Rychtář Pavel jmenuje se r. 1406 (L 36), ale r. 1408 byl již mrtev. Toho roku (23. dubna) žaloval Křížek jeho syny Jana a Štěpána, že mu otec jich rychtu ještě plně nezaplatil (L 55). Rychtáři se tu rychle střídali: 1406 Štěpán (L 40), 1411—1413 Vilém (L 79, 95), 1415 Petr (L 103). *Konšelé*: 1406 Štěpán syn Mařanův a Pešek řečený Ryšavý (L 36), 1408 Petr Masař a Jírek (L 48), 1411 Jakub Novák a Václav Sterchl (L 79), 1413 Jírek Moudrý a Matěj Lačbův (L 95), 1414 Jírek a Václav (L 101).

Z míst jmenují se *»na kačí hoře«* již v 12. století, *»na hrádku«* (L 36), *»kanovnický vrch«* (L 44). *Dvorů* bylo tu velmi mnoho. Největší o 4 poplužích náležel po celé 14. století biskupovi (103, 193). Kapitula měla tu dvůr o 3 poplužích, zastavený jakémus Markvartovi r. 1347 (104). Po něm držela dvůr 1358 v zástavě jeho vdova (137), takže ještě r. 1398 sluje dvůr Markvartův (193). U dvora tohoto byla louka řečená »*Desná*« a něco pastvisk (195). Selské dvory měli tu Vavřinec s 9 pruty pole »in acie« (L 36), Jošt kdysi lantfojt v Litomyšli (L 103), Řehoř řečený Mazanec s 9 pruty pole (L 95). Václav s 7 pruty (L 70), Anka vdova po Heřmanovi Sejcovi s 5 pruty (L 47), Beneš řečený Hrdlo s 18 pruty (L 17), Václav řečený Rubač (L 116).

Mlýny slul Osík již tehdy jako dosud. Již kolem r. 1300 stál tu mlýn, z něhož šel plat klášteru Litomyšlskému (80). R. 1347 dostal biskup mlýn o 3 složeních (103), což stvrzeno i r. 1358 (136). R. 1398 měl mlýn ten již jen 2 složení (193). Kapitula měla tu r. 1398 jiný mlýn (193). Jeden mlýn stál pod kanovnickým vrchem a náležel s polovice Velíkovi Křížovi a s polovice Mikulášovi řečenému Rubač ze Zahájí; patřil k němu *rybník*, zahrada i louka. Majitelé prodali 3. ledna 1407 mlýn ten se svolením někdejšího *mlynáře* Vaňka Václavovi z Lubné za 16 kop gr. (L 44).

Krčmu měl tu r. 1405 Petr a manželka jeho Anka (L 28). Z jiných osob jmenujeme r. 1406 *smolaře* Vavřince (L 36), *tkalce* Beneše (L 40), ač nemůžeme o něm určitě říci, byl-li v Osíku bytem neb měl-li tu jen pole. Nad ostatní vsi vynikal tehdy Osík svými *zahradami*. Vedle mlýna Vaňkova, kdež byla též zahrada, měl pozemky *zahradník* Ondřej (L 44). Kapitulní mlýn měl 4 zahrady hned pod Markvartovým dvorem (193). Kunc Kezwetter měl tak velkou zahradu, že na ní mohl zapsat r. 1406 dluh $3^1/_2$ kop gr. (L 36). Jinou zahradu měl Mikeš a syn jeho Viktorin (L 82).

Z důležitějších *právních jednání* uvádíme: R. 1406 Burian Dlouhý pekař *urazil na cti* Jakuba řečeného Ničalův, musil slíbit před soudem, že to odčiní (L 35). Když Křížek z Říkovic žaloval 23. dubna 1408 syny rychtáře Pavla o zaplacení dluhu za rychtu, soudilli to »*staří konšelé*« (L 55). Jinak soudilo se u obvyklého soudu, »coram judicio contestato« (L 47). Blažek syn Ješka Boháče z Osíka koupil dědictví *sirotků* po Klimšovi z Osíka, z něhož měl ještě platit 30 kop gr. Slíbil 31. prosince 1406, že tyto peníze dá konšelům v Osíku, kteří je měli chovat u sebe, až by sirotci ti dorostli (L 36). Anka *vdova* po Heřmanovi Sejčovi postoupila 10. června 1407 svůj dvůr svému synu Václavovi, jenž ji za to musil do smrti živit (L 47).

Bratr Mařanův Pešík byl r. 1411 *kovářem* kanovníků (L 79), Václav *maršťalířem* (L 70). Ondřej Zbyšek koupil si pozemky v Litrbaších (L 56). Z jiných jmen uvádíme: Duchoň řečený Lukvice, Jakub řečený Rubač, Václav Hodeš, Ješek Lánský, Blažej Kulhavý, Petr Vyprávčí, Jakub Kyselo, Nicek Šterchl a j. Z jmen patrno, že tu byla dosti značná část obyvatelstva *Němců*. R. 1404 Nikl syn Heřmana Sejče (Nyckel der Hermain Seyczyn son) učinil do knih zápis po německu (L 27).

Od Osíka k Tržku táhne se údolí Osecké, jímž protéká řeka již tehdy zvaná **Desná.** R. 1347 dána byla až k svému vtoku do Loučné kapitule (104). Od Říkovic dolů lovil ryby od r. 1381 Jan Štěrba v Morašicích (181). Tehdy někdy dostala řeka *nové řečiště*, s čímž asi kapitula nebyla srozuměna, proto když r. 1398 Desná prohlášena byla za společný majetek biskupa i kapituly, bylo svoleno, aby kapitula ji směla uvést v staré řečiště (195).

Tím dostali jsme se opět k Litomyšli a k Loučné, probravše území ležící od Loučné k západu. Východní část Litomyšlska (pravý břeh Loučné) probereme ve dvou skupinách: český kraj severní a německý jižní.

Kornice jsou první vesnice od Litomyšle k severu. Původně stála tu ves *Domašice*, jež však v 13. století zmizela. R. 1167 jmenuje se pole u této vsi »na Kornicech«, což je nejstarší zmínka o jméně této vsi (41). V 13. století vznikly dnešní Kornice a připadly klášteru Litomyšlskému, jenž je v 12 kopách zastavil. Takto zastavené připadly r. 1347 kapitule (104), jež je držela do konce století (194). R. 1380 dal biskup zdejší *rychtu* též kapitule (175), avšak ani o rychtářích ani o konšelích se nedovídáme. Jen r. 1403 jmenovaní Václav syn Vrabcův a Michal Šimonův byli snad *konšelé* (L 29). Selský *dvůr* s $5^1/_2$ pruty pole měl tu Ondřej řečený Syrový, jenž asi r. 1403 zemřel. Dvůr převzal po něm syn jeho Havel *švec*, jenž r. 1404 vyplatil svým bratřím Mikulášovi a Matějovi a sestře Kateřině otcovské podíly (L 22). R. 1405 (13. prosince) prodal však Havel švec s jich svolením dvůr svému bratru Filipovi (L 35). Ten pak dostal se r. 1410 do sporu s bratrem svým Matějem, jenž urovnán výpovědí rozhodců, podle níž musil dát Filip svému bratru ještě 2 kopy, načež Matěj zřekl se $4^1/_2$ prutů pole v Kornicích (L 74). Jiný bohatý muž byl tu Vavřinec řečený Smola, jehož dcera Markéta vdala se za Mikuláše Kuchaře z Říkovic, spravovala však své statky v Kornicích (L 19). R. 1403 vzdal se Martin Král v Janštorfě nápadu, jenž na jeho manželku Anku spadl po smrti Štěpána řečeného Vrabec (L 21).

Sedliště, dnes Velké, jmenují se až r. 1412 (L 82). Matěj řečený Rudinec odtud měl r. 1418 dvůr v Sedlištkách (L 123).

Bohuňovice, dnes Bohňovice, dostaly se klášteru Litomyšlskému hned v 12. století (52). Klášter je na doživotí zastavil a nějaký pozemek zvlášť za 9 kop gr. R. 1347 takto zastavené Bohuňovice dostaly se biskupovi (102), jenž je držel nepřetržitě (193) a r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220). Byla tu *rychta*, jež se však r. 1398 nepřipomíná. Na počátku 15. století byl rychtářem Václav (L 73, 94). Byl to asi prudký muž, jenž z hádek nevyšel. R. 1410 pohádal se s sousedem Bohuňovickým Ničkem řečeným Zess a hrozili si tak, že se to dostalo před právo (L 70). Téhož roku měl podobnou při se syny Martina Kobíka z Nedošína (L 66). Selský *dvůr* s $14^1/_2$ pruty polí měl tu Jan řečený Volroth, jenž r. 1407 soudil se s biskupem o dědictví po svém bratru Pavlovi (L 45). R. 1410 přel se zdejší soused Nicek Gissler s Janem Tuklinovým, měšťanem z Jevíčka, o dluh 15 kop, k čemuž zvoleni byli zvláštní rozhodčí, též rychtář Václav (L 73). Již z uvedených jmen (mimo ně známe Henslina Zorgela, Nička Pecha) patrno, že Bohuňovice byly velkou většinou *německé*, takže když se tu osadil Václav české národnosti, dostal přezdívku Václav Čech (L 45).

Horka nenáležela k biskupským ani kapitulním statkům. Plat odtud šel pánům z Lichtenburka k panství Chocenskému, jež r. 1397 koupil Hynek Hlaváč z Třebechovic. Odtud pocházeli *zemané* z Horek, z nichž jmenuje se 1397—1407 Tomáš z Horek seděním na Heřmanicích (srv. Archiv Český I, 394).

Heřmanice a **Švábenice** byla nejznamenitější osada okolí Litomyšlského na začátku 14. století. Švábenice potom zanikly (jen některá místní jména dosud na ně pamatují), Heřmanice pak podržely své vynikající postavení do dnes; v 16. století byly dokonce městečkem.

Z obou osad jsou *Švábenice* starší, dostaly se již r. 1167 klášteru Litomyšlskému (36). *Heřmanice* vznikly až v době kolonisační, jak již jméno ukazuje. Poměr obou osad nelze dobře rozlišit, co však o nich víme, nasvědčuje tomu, že to byla jedna osada a sice, že na místě starých Švábenic kolonisací vznikly nové Heřmanice. Jméno Heřmanice vyskytá se poprvé r. 1226, kdy se psal odtud Svatoslav z Heřmanic (57). Bylo to v době, kdy v Litomyšlském klášteře byl *opat Heřman*. Zdá se mi nepochybné, že tehdy Heřmanice (vlastně jich jméno) vznikly. Páni ze Švábenic asi drželi se starého jména Švábenic, proto r. 1309 mluví se o farním kostele v Švábenicích (131), ač tehdy o této vsi již není památky, kdežto v seznamu far z r. 1350 uvádějí se jen Heřmanice (114). Proto máme za to, že jest to osada jedna, jež do počátku 13. století slula Švábenice, v 13. století někdy tak, někdy Heřmanice, odtud pak již jen dnešním jménem.

Heřmanice náležely v 13. století pánům z Švábenic, kteří se tu udrželi asi do polovice 14. století. Za nich r. 1310 byla ves zle poškozena *povodní* (85). R. 1398 byla to ves biskupova (193), jenž ji r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220), ale na tvrzi v té době seděl Tomáš z Horek. Selské *dvory* měli tu farář, starý Ulík a Václav Sekyra (L 39). R. 1397 prodal Tomáš z Horek odtud plat $8^1/_2$ kopy záduší Chocenskému (215).

Fara zdejší náležela r. 1350 k dekanátu Vysokomýtskému (114). Již r. 1309 postoupil Vítek z Švábenic patronátní právo klášteru Zderazskému, což bylo ještě r. 1356 potvrzeno (131). R. 1374 byl zdejší farář Tomáš prokurator kleru v Litomyšlské diecési, jenž sbíral platy pro kollektora apoštolské stolice (157). R. 1406 měl tu farář dvůr (L 39). Do r. 1419 byl farářem Martin, jenž se stal potom farářem v Pěčíně (215). R. 1383 jmenuje se Václav z Heřmanic kanovníkem Litomyšlské kapituly (179). Nevíme, byl-li tu farářem neb rodem odtud.

Páni z Švábenic byl jediný panský rod (již tehdy moravský), jenž v té době udržel se na Litomyšlsku uprostřed mocných soupeřů duchovenských. Avšak i ten jmenuje se tu jen do doby biskupské. Nejstarší z vladyk z Heřmanic jmenuje se uvedený již Svatoslav r. 1226 (57), jehož syn snad byl Oldřich z Heřmanic, známý z r. 1263 (70). Jeho potomek (snad syn) byl asi Petr z Heřmanic, jenž bydlil v České Třebové; jeho syn byl Ulman, syn tohoto Lipolt stal se rychtářem v České Třebové (87). Zdá se, že to byla vladycká rodina, jež potom se poměštila. Současně s Oldřichem z Heřmanic v polovici 13. století jmenuje se nejstarší známý člen rodu pánů z *Švábenic*, Jiljí, jenž neměl ještě Heřmanice. Teprve syn jeho Vítek sluje z Švábenic a na Heřmanicích. Patrně tedy teprve tento Vítek buď koupí neb jinak Heřmanice získal. Podle Palackého (I. 2, str. 320) měl již Jiljí za manželku dceru Všebora Hrabišice, s níž dědil po něm statky ve východních Čechách. Hrabišici jsou zakladatelé kláštera Zderazského, odtud náklonnost Vítka z Švábenic k tomuto klášteru. V Heřmanicích jsou dvě tvrziště. V ovocném sadě u panského dvora se říká dosud »na tvrzi«, toto však jest mladší. Starší tvrziště jest na dnešním »Plchovu kopci«, kde tvrz již r. 1513 byla zříceninou (Sedláček, Hrady a zámky I, 25). Toto tvrziště máme za původní *tvrz* Heřmanickou 13. a 14. století. Sedláček vykládá, že tvrz Heřmanice vznikla až za pánů z Švábenic, což je asi správné, pokud se týče opevnění a stavby tvrze. Sídlili-li zemané z Heřmanic třeba jen na vladyckém dvorci, měli páni z Švábenic jistě tvrz neb hrad, jenž slul Švábenice. Bylo to v době, kdy si rody dávaly jména podle rodinných hradů.

O nejmocnějším pánu ze Švábenic, Vítkovi, jenž vládl celou touto krajinou na počátku 14. století, jsme již vypravovali (81). Bydlil na Heřmanicích, měl v své službě i okolní zemany (Havlíka z Čbánova), držel vsi Voděrady, Oucmanice, Zálší, Sv. Jiří, Sloupnici a j. Za hrobku, již si zřídil v klášteře Zderazském, dal tomuto klášteru na svých vsích mnoho platů a důchodů. Podáme ještě ***rozrod*** pánů z Švábenic (doklady viz v Regestech a v Brandlově Codexu, srv. Palacký, Dějiny I, 2. str. 320):

Jilji z Švábenic 1254—1274
manželka Markéta 1260
bratří: Milič z Náměšti a Slavibor z Drnovic.

Vitek z Švábenic a na Heřmanicích 1260 podkomoři a maršálek moravský, komorník cúdy Olomoucké, zemř. před 1315. 1. manž. Anežka hraběnka z Berneku 1277 až 1293. 2. manž. Berchta 1303—1328. Bratr její: Záviš.	Všebor 1254—1297.	Hrabiše 1254—1307

Hrabiše:

Jiljí 1283	Všebor 1283	Mikuláš 1283—1311.

Vítek:

Boček 1283—1311	Všebor 1290—1311	Gerhard 1283--1311	Jan 1297—1326	***Vitek*** 1301—1309	Markéta 1290—1293	Hedvika 1290—1293.

Vítek 1301—1309:

Jan 1356 zemř. před 1359 manž. Markéta 1356—1375	Hereš 1356—1361

Jan:

Mikeš 1355—1363, stavu duchovního.	Albert 1361—1375	Jan 1361—1375

Hereš:

Oneš 1390	Hereš 1390

Tisová měla též dvůr ***zemanský***, kde r. 1407 jmenuje se vladyka Mikuláš z Tisové (215).

Vratišovice, dnes Vračovice, náležely zemanům Petrovi a Přibkovi bratřím z Týnce odjinud z Chroustovic, kteří je 4. listopadu 1403 postoupili bratřím Mikulášovi Dykovi a Ondřejovi z Rosic. Za to musili jim sloužit s 2 koni a 2 brannými. Jakmile by však tito bratří chtěli své zboží zpět, mají jim je bratří z Rosic vrátit, ale bez koní, nábytku, obilí, šatů i všeho svršku, kdežto bratří z Rosic měli jim dát vědět půl léta napřed. Smlouvu, uzavřenou na Chroustovicích, stvrdili Petr z Štěpánova, Petr z Bořic, Tomáš z Horek a Oldřich z Holišovic (Archiv Český I, 393—394). R. 1350 byla ta ***fara*** dekanátu Vysokomýtského (114).

Zálší náleželo pánům z Švábenic, z nichž Vítek r. 1307 dal tu plat klášteru Zderazskému (84). R. 1292 náleželo klášteru Zbraslavskému (78).

Lhota jinak ***Prostřední Lhota*** jinak ***Lhota u kostela sv. Jiří***, dnes ves Svatý Jiří: ***kostel*** sv. Jiří založil tu šlechtic Jiří, jehož příbuzný Saul arcibiskup Kuločský dal mu r. 1199 40tidenní odpustky

(Regesta I, 444). R. 1350 byla tu fara dekanátu Vysokomýtského (114), při níž farář Matěj změnil r. 1393 místo s Janem, farářem v Žamberce. R. 1292 ves dostala se od krále Václava klášteru Zbraslavskému (78), potom však byl tu pánem Vítek ze Švábenic, jenž r. 1307 odevzdal patronátní právo klášteru Zderazskému (84).

Valcmanice, dnes Oucmanice, založeny byly v době kolonisační od jakéhosi Valcmana (Walcemanni villa). Ještě v 16. století slují Valcmanice (Volcmanice.) R. 1292 připadly klášteru Zbraslavskému (78), jenž je však už r. 1304 neměl (83). R. 1307 náležely Vítkovi z Švábenic, jenž z nich dal plat klášteru Zderazskému (84).

Voděrady byly r. 1292 dány klášteru Zbraslavskému (78), brzo přešly na pány z Švábenic, z nichž Vítek dal z nich plat klášteru Zderazskému r. 1307 (84). R. 1412 koupil tu probošt kapituly Litomyšlské plat 3 kopy 17 gr. a 3 *dvory* od Heralta z Chmelíka (204).

Jehnědí připadlo r. 1292 klášteru Zbraslavskému, též **Loučka** (78), kde sídlili vladykové z Loučky.

Řetová, dnes Malá a Velká, slula tehdy jedna prostě Řetová, druhá Česká Řetová. Obě dostal klášter Zbraslavský r. 1292 (78) a držel je i r. 1304 (83) v době, kdy kraj ten připadl pánům z Švábenic. R. 1350 byla tu *fara* dekanátu Lanškrounského (117).

Sloupnice jest ves kolonisační. V 12. století tak potok (dnes Sloupnický potok), podle něhož potom nazvána ves (36). R. 1292 dostala se klášteru Zbraslavskému (78), potom Vítkovi z Švábenic, jenž ji 1309 dal s polí, loukami, pastvinami i vodami klášteru Zderazskému (84). Proto po celé 14. století nedostala se v majetek ani biskupa ani kapituly. Petr z Heřmanic, soused města České Třebové, měl tu *půllán*, dal z něho roční úrok 40 gr. chudým v České Třebové na lázeň; jeho syn přidal k tomu úrok z *mlýna* placený o velkonocích a o sv. Michalu (87). R. 1397 Pešík Koket a Beneš z Němčic prodali úrok ze Sloupnice záduší Chocenskému (215). R. 1408 dostal syn Oldřichův Václav dědičný podíl od Tarasovy vdovy v Němčicích (L. 55).

R. 1350 byla tu *fara* dekanátu Vysokomýtského (114). R. 1369 farář Mikuláš odtud stal se farářem v Uhřinově, r. 1400 farář Kliment směnil s Tomášem faru v Nezabudicích (215). R. 1419 stal se Jan ze Sloupnice kanovníkem Litomyšlské kapituly (224). Syn Jakubův Jan ze Sloupnice, duchovního stavu, dostal se v milost u samého císaře, jenž mu pomohl k několikerému obroči; nejprvé dostal kanovnictví kostela Týnského, potom faru u sv. Ondřeje, na zvláštní pak žádost císařovu udělil mu papež kanovnictví Olomoucké (z archivu Vatikánského, srv. Tadra, Kanceláře, str. 40.).

Vlčkov připadl r. 1292 se Sloupnicí klášteru Zbraslavskému (78). V polovici 14. století byli tu *zemané*, z nichž bratří Bohuněk a Hroch z Vlčkova byli v nějakém příbuzenství s Petrem rychtářem v Lezníku, po jehož smrti měli dědit rychtu (123). Hašek z Vlčkova byl r. 1404 sousedem Litomyšlským (L 25).

Člupek jmenuje se poprvé r. 1410, kdy tu bydlil *zeman* Václav Stach mladší z Vinař (L 66).

Zhoř byl nejprve újezd zvaný »na Zhoři« v 12. století (40), jenž připadl klášteru Litomyšlskému. V 13. století ves spustla a takto pustá dána byla r. 1292 klášteru Zbraslavskému (78, 83). R. 1358 připadla biskupovi Litomyšlskému při směně panství Lanšperského (133). R. 1412 osvobodil biskup ves od odúmrtí (220). Nevíme, byl-li r. 1398 jmenovaný *dvůr* v *Záhoří* o 2 poplužích s 6 zahradami, jenž náležel k pitanci kapitulní, ve Zhoři neb někde jinde (195).

Svinná platila úrok kapitule Litomyšlské, jejž tato r. 1358 dala biskupovi (136). R. 1398 náležela celá Svinná biskupovi mimo jednu kopu úroku ročního a *louku*, což náleželo kustodu Litomyšlské kapituly (193). R. 1412 osvobodil biskup ves od odúmrtí (220). Zeman Václav Stach mladší z Vinař měl pod vsí u *mlýna louku*, již postoupil 31. ledna 1410 na 4 léta mlynáři Němčickému Ondřejovi za $2^1/_2$ kopy (L 66). Nicek syn Oldřichův z Svinné měl za manželku Markétu, dceru Blažeje z Chmelíka, pro niž dostal 28. června 1406 dědičný podíl od Mače z Litrbach (L 40).

Kozlov náležel po celou dobu trvání biskupství biskupovi (103, 193), jenž jej r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220).

Pazucha byla od starodávna ves biskupská, r. 1398 dal ji biskup k pitanci kapitulní (196). Byla dána asi scholastikovi, neb alespoň ten r. 1415 ohlašoval při právě záležitosti Pazušské (L 106). Téhož r. 1415 jmenuje se tu *rychtář* Macek (L 106). *Konšelé*: 1415 Matěj Hlávka a Lukáš (L 106), 1416 Václav jinak Vach a Václav Ančin (L 107). Z míst jmenuje se pole »*u valu*« (L 107). Selský *dvůr* měl tu r. 1407 se 7 pruty pole Kříž Milušin (L 50). Manda nejstarší dcera Mikuláše řečeného Kožíšek dostala 21. října 1405 otcovský podíl od svého otce, totiž 3 kopy gr. a jednu krávu (L 106). Z karakteristických jmen ještě uvedeme Václava Halara (Halíře), Klimše Kozla, Peška Ryšavého, Václava syna Ocasova.

Suchá jmenuje se jen v 12. století, kdy Olomoucký biskup Jan dal klášteru Litomyšlskému újezd za Suchou a *Vodnou* (52).

Dvořice, dnes zaniklá ves v okolí Němčic, vznikly kolonisací klášterní. Klášter Litomyšlský je v 14. století zastavil a takto zastavené připadly r. 1347 biskupovi (103), jenž je podržel i r. 1398 (193) a r. 1412 je osvobodil od odúmrtí (220). R. 1361 Jan ze Středy vykázal odtud plat bratru svému biskupovi Matiášovi (135).

Němčice byla znamenitá ves blízko města. Založeny byly v 13. století, na konci jeho šel odtud klášteru plat 42 gr. (80). Potom klášter ves zastavil, načež r. 1347 připadla biskupovi (103). Jan ze Středy dal tu r. 1361 plat svému bratru Matiášovi (125). Biskupovou vsí byly Němčice i r. 1398 (193), načež r. 1412 byly osvobozeny od odúmrtí (220).

Svobodná *rychta* připomíná se tu poprvé r. 1398 (193). Roku 1403 byl rychtářem Vavřinec (L 17). V létě r. 1412 byl ještě týž Vavřinec rychtářem (L 82), ale již 12. listopadu téhož léta byl tu zvláštní *nařízený rychtář* Pavel (judex commissarius) (L 91). Vavřinec totiž odstěhoval se do Litomyšle, kde též již r. 1412 sluje »bývalý rychtář Němčický« (L 92). R. 1416 byl purkmistrem. Naposled se připomíná r. 1417 (L 114). Další rychtáři v Němčicích byli: 1415 Petr Beba (L 109), 1418 Jaroš (L 120), 1420 Petr (L 128). *Konšelé*: 1405 Matěj mlynář a Jan Karáskův zeť (L 29), 1408 Machek, Duchek (L 55) a Ondřej (L 59), 1412 Havel řečený Stříž, Jakub syn Křížův (L 82), Pavel zeť rychtáře Pavla a Duchoň (L 91), 1415 Pavel řečený Šal, Pavel Rubač, Jiří Mráz a Havel Stříž (L 109), 1416 Jiří Mráz a Jakub syn Křížův ze Starých Litrbach (L 107), 1418 Tomáš (L 120), 1420 Pavel Šal, Prokop (L 130), Tomáš (L 128) a Martin (L 130).

Nejdůležitější byly Němčice svými *mlýny*. Již v 13. století zmíněný plat 42 gr. šel klášteru z Němčického mlýna (80). R. 1361 dala kapitula tento plat biskupovi (138). R. 1358 dostal biskup úrok z tří zdejších mlýnů (136). Na počátku 15. století známe tu 4 mlynáře. Tak zvaný »dolejší« mlynář slul Jakub, jehož dcera Anka dostala od Květona řečeného »pod síní« dědičný podíl r. 1410 (L 75). Na druhé straně vsi byl asi mlýn Ondřejův, jemuž zeman Václav Stach z Vinař postoupil r. 1410 louku od svého mlýna pod Svinnou (L 66). Mlynář Mikuláš byl r. 1405 již mrtev, jeho sirotkům byl dlužen Jan, mlynář v České Třebové, $6^{1}/_{2}$ kop gr. (L 32). Mlynář Matěj byl r. 1405 konšelem (L 29). R. 1398 jmenuje se tu též *rybník* (193).

Selské *dvory* měli tu Pavel řečený Rubač, jenž jej 8. května r. 1418 odkázal svému synu Petrovi (L 120), Ješek Taras s 1 lánem polí (L 58), Jaroš Vaňkův od r. 1416 s 9 pruty pole (L 107). R. 1418 měl tu Řehoř řečený Nedomasta *sýpku* (L 119). Pole Mirákovo slulo *»níva«* (L 32).

Z řemeslníků nalézáme r. 1410 Martina *ševce*, syna Havlova z Němčic, (L 75). Markéta, vdova po Štěpánovi z Němčic, měla dva syny, Maříka a Václava, oba ševce (L 119).

Z právních jednání uvedeme několik poznámek o *dědictví*. Když zemřel bohatý Ješek Taras, byla tu celá řada dědiců. Na jaře 1408 vyplácela podíl z statku vdova po Ješkovi Kuna (L 55), 26. října již syn Ješkův Řehoř (L 58), r. 1420 Petr řečený Taras, druhý syn Ješkův (L 130). R. 1405 dostala Kachna vdova Peška Durase podíl po smrti syna svého Václava od Duchka syna Křížova (L 29). R. 1420 dostala Kateřina, dcera Šimona Sysla, provdaná v Střenici, podíl v polích i věcech (L 128). R. 1416 (13. ledna) smluvil se Jaroš Vaňkův s Alžbětou matkou, Václavem bratrem a Markétou sestrou o převzetí dvoru (L 107). Soudy děly se pravidelně před právem (coram iudicio contestato).

O stěhování se obyvatelstva máme tu dosti zpráv: dcera Šimona Sysla Kateřina vdala se za Řehoře v Střenici (L 128), Alžběta Ješkova dcera za Blažka řečeného Kartus (L 130), její sestra za Bernarta kováře, měšťana Chocenského (L 58), dcera Václava řečeného Vyčiněc za Václava Ocasova v Pazuše (L 91). Beneš z Němčic bydlil v Sloupnici (215), Jakub z Němčic usadil se v Litomyšli na Lánech (L 56). Jména sousedů mimo uvedená: Řehoř Sobek, Václav Halas, Štěpán Pecnův, Václav Pravdův, Beneš Hrdlo. R. 1402 byl v Litrbaších Mikuláš Němčický (L 17). Jména jsou tu vesměs *česká*. R. 1415 praví se sice, že lid říká »gerad« svrškům, jest to však patrně jen výrok německých konšelů v Litomyšli (L 109).

Vlkov jest pouhý dvůr mezi Litomyšlí a Němčicemi. R. 1347 připadl tu kapitule *dvůr* s pastvinami, zahradami a rybníkem (104), též 1398 o 3 poplužích s 10 zahradníky a *rybníky* (195). *Zahrada* u Vlkovského dvora připadla kapitule r. 1358 (137). Dvůr ten byl asi staré sídlo vladycké, z něhož vyšel r. 1318 jmenovaný *zeman* Přibek z Vlkova (Reliquiae Tabularum I, 43). R. 1415 byla to však ves, neb jmenují se tu *konšelé* (L 102). R. 1420 (22. ledna) Václav z Vlkova prosil na právě o rozhodnutí, smí-li své *statky dáti*, komu by chtěl. Uznáno, že musí se učinit 4krát proklamace na 4 soudech poslem městským; odkázal potom své statky manželce své Bětě a ona zase jemu (L 129).

Třetí část Litomyšlska jest jihovýchodní cíp od Litomyšle k hranicím moravským, jenž i tehdy i dnes ještě osazen jest s větší části Němci.

Strakov vznikl v 13. století. Klášter Litomyšlský zastavil ho na počátku 14. století na doživotí, načež zastavený připadl r. 1347 biskupovi (103). Biskup držel ves i r. 1398 (193) a osvobodil ji r. 1412 od odúmrtí (220).

Rychta nejmenuje se při dělení statků r. 1398, ač tu v té době již byla. R. 1406 jmenuje se tu poprvé rychtář (L 41). Byl to Mareš, jenž snad hned r. 1406 zemřel (L 38). R. 1409 byl již jistě mrtev. Statek převzal po něm asi Havel, jenž 23. prosince 1409 vyplatil podíl bratru svému Václavovi, bydlícímu v Starých Litrbaších (L 63). Rychtářem se však nestal, neboť téhož roku 1409 jmenuje se jím Jan (L 64), r. 1416 Mařík (L 107), r. 1420 Řehoř (L 132). R. 1418 byl Velislav řečený Kalus ze Strakova *lantfojtem* kanovníků řádu praemonstrátského v Litomyšli (L 121). *Konšelé*: 1409 Mikuláš řečený Lipovec a Pavel řečený Chmelík (L 64), 1420 Viktorin Šimek (L 130), Petr řečený Opršal a Václav Rochovec (L 132).

Veliký *dvůr* náležel tu kapitule Litomyšlské hned od r. 1347 (104). R. 1358 byl zastaven šlechtici Buškovi z Geršperka (137). R. 1398 byl o 2 poplužích, s 10 zahradníky, loukami, pastvisky a s *potokem* (195). Selské *dvory* tu měli r. 1409 Václav řečený Žid s 9 pruty pole bez $^1/_4$ (L 64), r. 1420 Tomáš řečený Král s $5^1/_2$ pruty pole a s hrází či návozem zvaným od lidu »*niva*« (L 132). R. 1409 sluje Petr ze Strakova »*colonus*«, sedlák (L 67).

R. 1418 žádal lantfojt Velislav Král, aby směl *postoupiti statky* své, komu by chtěl. Dovoleno mu to po 4 proklamacích na 4 soudech, chtěl-li by tomu někdo odpírat. Velislav provedl proklamaci tu městským poslem a odkázal potom jmění své manželce Ance a ona jemu 8. května 1418 (L 121). R. 1420 Jan řečený Šad po týchž 4 proklamacích na soudě postoupil jmění manželce Ance (L 130). Václav ze Strakova měl pozemky v Litrbaších (L 81), Václav syn rychtáře Marše tam bydlil (L 63). Vít syn Vaňka Krále v Janštorfě (L 114), Markéla dcera Staňkova vdala se do Janštorfa (L 84), obráceně Manda z Litrbacha za Martina do Strakova (L 81). Z *jmen* uvádíme ještě Martina Řeháka, Mařika Malého.

Strakov v té době byla *česká* ves. Sluje v listinách i zápisech městských vždy po česku Strakov, nikdy Strokele neb pod. R. 1406 sami němečtí konšelé v Litomyšli zapisují právní termin po česku (L 38), též r. 1420 lidový název »niva«; téhož r. 1420 jmenuje se v latinském zápise »Jan« Šad ze Strakova místo Johannes (L 130).

Janštorf (nikdy ne Janov) připadl r. 1347 biskupovi (byl zastaven v 40 kopách) s platem 10 kop z prostě zastaveného pozemku, dvorem a lesem (103), r. 1398 se svobodnou rychtou, s novým osazením a lesem (193). Biskup osvobodil ves r. 1412 od odúmrtí (220). Kapitula měla tu některé *platy* a úroky: r. 1347 3 kopy svobodného platu a 10 kop »z jiného Janštorfa« (in alio Jonsdorf), asi z jiné části vsi (104). R. 1358 byl plat 3 kop kapitule ponechán s ujednáním, že si biskup může tento plat ze své vsi vyplatit, dá-li kapitule za každou kopu 10 kop (137). R. 1361 dala kapitula skutečně plat ten biskupovi (138), r. 1398 pak i plat 10 kop z »jiného Janštorfa« (196).

Na *rychtě* r. 1398 jmenované byl r. 1420 rychtářem Beneš (L 128, 129). *Konšelé* r. 1420: Hanuš (Henslín) Metler, Martin Cvik a Václav Polan (ib.). Jindřich z Janštorfa byl *lantfojtem* a měl pozemky v Litomyšli (L 45, 119).

Dvůr o 2 poplužích náležel r. 1347 biskupovi (103). Selské dvory měli tu Mikuláš řečený Schuster s 7 pruty polí (L 118), Šimon řečený Šidlo (L 18) a Dětmar, po něm syn jeho Štěpán s 7 pruty (L 128). U tohoto dvora šla *dobytčí cesta* (L 128). R. 1407 byl tu *kovář* Henslín (L 45), r. 1420 *vozka* Václav a *kolář* Václav (L 129). R. 1414 kaplan biskupův Trojan dal své *úly včel* v Janštorfě dětem Vaňkovy vdovy Markéty (L 98). Byly hned za Janštorfem jako dosud rozsáhlé *lesy* (103).

Farní *kostel* náležel r. 1350 k dekanátu Poličskému (116). Farář Trojan sluje r. 1412 děkanem obvodu Litomyšlského; dal tehdy svůj úrok ve vsi Desné špitálu Litomyšlskému (212). R. 1402 byl *zádušním* úředníkem Martin Cvik, r. 1420 konšel (L 18).

Z právních jednání o *dědictví* uvedeme některá: po smrti Šimona Šidla spadl na syna jeho Havla podíl půl dvoru a 2 pruty pole; Havel hned svůj díl prodal (L 18). R. 1403 držel Duchoň řečený Krabl půllán spolu se svým synem Jakubem (L 21). R. 1418 smluvili se manželé Mikuláš řečený Schuster a Gertruda o *věno* 8 kop gr., jež jí musil Schuster zapsat na svém dvoře (L 118). R. 1420 projednávána pozůstalost po Dětmarovi; syn jeho vyplatil sestrám podíly. Bratr jich Jan nebyl v domově, proto určeno, aby, vrátí-li se, dostal 4 kopy (L 128). R. 1420 vdova po Václavovi vozkovi Alžběta prodala 5 prutů pole, k nimž její děti neměly žádného práva (L 129).

Z jmen uvedeme ještě Kunce Winklera, Klimenta Saula, tedy jména německá. Podle jmen můžeme soudit, že Janštorf byla ves národnostně velmi smíšená, ano snad s českou majoritou, ač jméno vsi uvádí se vždy v *německé* formě. Uvedli jsme, že rychtář slul Beneš, majitel dvoru Šidlo, jiní Ješek Strnad, Tomášek, Pešek, Vaněk a p. Jak se obě národnosti prostupovaly, patrno na př. na jméně Ješek Hornek. Jistě tu působilo též stěhování (Vít syn Vaňka Krále ze Strakova) a sňatky (manželka Martina Krále Anka byla z Kornic).

Semanín slul v listinách latinských po německu *Sermerzdorf* (villa Zirmeri), ale v městské knize k r. 1419 stojí po česku »Semanín«. Svobodná ves tato připadla r. 1347 biskupovi (103), jenž ji držel i r. 1398 (193) a 1412 osvobodil ji od odúmrtí (220).

Svobodná *rychta* připomíná se r. 1398 (193); r. 1419 jmenuje se »starý rychtář« ze Semanína Ondřej, jenž se oženil v Litomyšli s vdovou souseda Pecha (L. 127). *Fara* nejmenuje se tu v seznamu r. 1350, ale již 1358 uvádí se mezi těmi, na nichž biskup dostal patronátní právo (137).

Ves *Malín* byla v této krajině. Lippert ji stotožnil s Semanínem. Nasvědčovalo by tomu, že Malín, jenž r. 1304 připadl klášteru Zbraslavskému (83), byl r. 1358 postoupen biskupovi s panstvím Lanšperským (134) a že potom r. 1398 nejmenuje se Malín, nýbrž jen Sermerzdorf. Vadí tomu však ta okolnost, že »villa Zirmeri« už r. 1347 náležela biskupovi (103).

Abštorf, nikdy Opatov, vznikl v době kláštera Litomyšlského. Jméno dalo podnět k vzniku místní pověsti o zdejším klášteře (Tykač, České povídky atd. z Litomyšle, Ústí n. O., České Třebové i okolí, II, v Praze 1882, str. 24). Poprvé jmenuje se Abštorf až r. 1347, kdy byl dán v majetek kapitule (104). Albert z Šternberka zmocnil se tu *úroku* z kuřat a obilí, odváděného kapitule (152), ale biskup Petr jej kapitule vrátil 1369, a aby kapitula nemusila platit úrok z vlastní vsi, osvobodil ves ode všech dávek biskupovi (153). Též r. 1398 připadl Abštorf s celým příslušenstvím kapitule (194).

Fara r. 1350 přiřčena k dekanátu Poličskému a k ní filiální kostel v Dittersdorfu (116). R. 1358 dostal tu patronátní právo biskup (137). R. 1407 byl tu farářem Vavřinec (207).

O *rychtě* jsme spraveni tak jako o žádné jiné na Litomyšlsku. R. 1347 jmenuje se tu rychtářova louka (104). R. 1349 byl tu rychtářem Werner, jehož manželka Anežka prodala nějaké pozemky v Litrbaších Vavřincovi (123). Werner zemřel bez potomků, rychtu koupil rychtář Folprecht a zaplatil ji hotovými. Biskup Jan dal mu na ni 2. března 1364 hamfešt: k rychtě patřil mlýn, 23 prutů pole, krčma, louka, třetí peníz ze všech *pokut* na soudě složených (prominul-li biskup pokutu, musil rychtář prominout též svůj třetí peníz. Povinnosti a závazky jeho byly: bez vědomí biskupova neměl rychtu prodat, biskupovi sloužil *vojensky* s 1 kuší, platil *berni* královskou jako jiní rychtáři (platy nedával žádné). Mimo to měl tu chovat 4 řemeslníky (142). R. 1380 postoupil tu biskup Jan Soběslav rychtu i rychtáře kapitule (175), takže r. 1398 byl Abštorf kapitulní i s rychtou (194).

Na *potoku*, náležejícím kapitule (194), byly kapitulní *mlýny* (194); rychtářův *mlýn* o jednom složení byl ve vsi (142). V okolí Abštorfa bylo hojně *rybníků* též kapitulních (194); o založení největšího viz dole. K rychtě r. 1364 patřila též sobodná *krčma* (142), z níž r. 1398 šel kapitule na pitanci úrok 1 hřivny (195). Mimo to měl tu rychtář po jednom *řezníku*, *ševci*, *pekaři* a *krejčím* (142). Ves byla úplně *německá* (jména Hofmann, Feldoch a p.). *Soukenník* Jan Feldoch bydlil v Litomyšli od r. 1406—1417 (L 39, 72, 107), snad též *soukeník* Pešlín (L 115).

Sling (?), ves nyní zaniklá na řece mezi Abštorfem a rybníkem Šternteichem, tedy dnešní severní část Abštorfa. Abštorf sám náležel kapitule, ale Sling (úrok) biskupovi. Ves Sling náležela k rychtě Abštorfské, ale *rychtář* (kapitulní) musil pokuty odtud odváděť biskupovi. Řeku od hranic vsi Sling až k rybníku Šternteichu držel služebník biskupův Odolen (195).

Šternteich, největší *rybník* na Litomyšlsku, založen byl od biskupa Alberta z Šternberka (podle jeho rodinného znaku »hvězdy« také nazván) po r. 1372 a sice na půdě kapitulní, což potom budilo zlou krev mezi ním a kapitulou (163). Biskup Jan Soběslav v náhradu dal r. 1380 kapitule rychtu (176), takže r. 1398 patřil biskupovi celý tento rybník a k tomu *dvůr*, též Šternteich zvaný.

Dittersdorf (Jetřichova ves), *německá* ves ve výběžku Schönhengstském, náležela klášteru Litomyšlskému, jenž ji nezastavil, takže r. 1347 svobodná připadla kapitule (104). R. 1380 postoupil biskup kapitule i zdejší *rychtu* (175), takže r. 1398 náležela celá ves kapitule (194. Byl tu *kostel* filiální, náležejíci do Abštorfa (116).

Kuncendorf (r. 1350 Kuncdorf, r. 1412 již Kecendorf), dnes německy Kötzeldorf a česky Koclířov, připadl r. 1347 z jmění klášterního biskupovi nezastavený (103). R. 1398 náležel mu i s svobodnou *rychtou* (193), načež r. 1412 osvobodil biskup ves od odúmrtí (220). Kapitula měla tu *dvůr* o 2 poplužích a plat 5 kop hned r. 1347 (104), ale oboje postoupila r. 1361 biskupovi (138). Dvůr držel r. 1358 v zástavě *zeman* Adam (137). Biskup zase držel *lesy* zdejší (103, 194). Farní *kostel* r. 1350 náležel k dekanátu Poličskému (116). R. 1358 dostal tu biskup patronátní právo (137). Byla to úplně *německá* ves.

Mikulč, též *německá* ves (Nickl), dostala se r. 1347 též biskupovi (103), jenž ji držel r. 1398 i s svobodnou *rychtou* (193) a osvobodil ji r. 1412 od odúmrtí (220). Kapitula měla tu *louku*, z níž šel plat k pitanci kanovnické (104). R. 1358 dostal biskup od kapituly úrok z 2 lánů role v Mikulči (136), r. 1398 pak i onu louku, za níž dal kapitule polovici svého mlýna v Litrbaších (195). R. 1350 *fara* se tu nejmenuje, ač hned r. 1358 dostal zde biskup patronátní právo (137).

Květné (dnes Květná, Blumenau) jest nejjižnější ves celého okresu. Při dělení statků r. 1347 byla zastavena a přiřčena biskupovi (103), též r. 1398 (193); biskup ji r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220). R. 1350 byl tu *kostel* filiální, náležející do Karle (116).

Svobodná *rychta* jmenuje se tu r. 1398 (193). R. 1416 prodal ji biskup Matějovi z Lubné (221). *Konšelé*: 1404 Matěj Král, Jakub Mikulášův (L 23), 1405 Václav Syřen a Jakub Mikulášův (L 32), 1406 Jacek a Jakub Mikulášův (L 42), 1408 Václav syn Janův a Václav syn Mikulášův (L 54), 1410 Matěj Hodíkův a Jakub (L 69).

Selské *dvory* měli tu Nickel s 5 pruty, o nějž se jeho děti podělily 30. června 1408 (L 69), a Michal řečený Vladyka s $4^{1}/_{2}$ pruty, po jehož smrti Václav syn vyplatil podíly 5. listopadu 1406 (L 42). Vedle tohoto dvora měl pozemky Štěpán *švec* (L 42). R. 1404 přijal Václav Syřen od Velky vdovy po Martinovi Ruostovi 5 kop na penězích a pět rodů *včel*, za něž ji měl živit a do smrti a potom dát oboje jejím dětem. *Rukojmě* (fideiussores) za něho byli Matěj Král a Vaněk syn Martinův (L 23).

Květné byla osada *česká* úplně neb velikou převahou. Německé jméno Blumenau se nikde nevyskytá (též ne český tvar Květná), v latinských listinách se píše »Quietne«. Jména ukazují též českost vsi: mimo uvedená ještě Tomáš Cejp, Vaněk Maňas, Miroslav, Mařík řečený Jez, Václavek, Vavřinec Vrabec. R. 1404 praví se o včelách, že tu lid obecně říká »patero včely« (L 23).

Karle či *Karlsbrunn* (oboje v 14. století) byla německá ves, náležející k německému kraji Schönhengstskému. Podle pověsti vznikla za Karla IV. (87), avšak to jest jen etymologická pověst. Karle stála již v 13. stotetí, na jehož konci šel odtud klášteru plat 1 kopa 72 gr. (80). R. 1346 svobodná ves připadla biskupovi (103), též 1398 (193), jenž ji r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220). Kapitula měla odtud platy k své pitanci (136), r. 1361 však dala úrok 1 kopu 72 gr. a 6 měr obilí i 6 kuřat biskupovi (138). R. 1336 jmenuje se tu *zeman* Kunrát z Karlsbrunnu (89).

Fara r. 1340 náležela k dekanátu Poličskému s filialním kostelem v Květné (116); r. 1358 dostal tu biskup patronátní právo (137). R. 1409 byl tu farář Herman (L 62), jenž r. 1414 jmenuje se *děkanem* patrně Poličského dekanátu (L 100).

Svobodná *rychta* jmenuje se r. 1398 (193). R. 1404 byl tu rychtářem Jan (L 28), r. 1408 Petr (L 55). O »starém rychtáři« Janovi mluví městská kniha i dále 1414, kdy vyplácel podíl své sestře Anně (L 100) a r. 1416, kdy se svou manželkou Kateřinou dostal dědičný podíl z Litrbach (L 108). *Konšelé*: 1404 Kunat řečený »pei wiesa«

(z louky) a Henslin Werner (L 28), 1408 Pecold Werner a Hons kovář (L 55), 1409 Henslin Werner a Ulm řečený Libischer (L 62), 1414 Petr Stolzmann a Bartoloměj (L 100).

Krčma byla tu již na konci 14. století, kdy šel z ní Litomyšlskému klášteru plat 1 kopa (80). R. 1361 připadl plat ten biskupovi (138). R. 1408 jmenuje se tu Hons *kovář* (L 55). Z jmen vsi i obyvatelů (též Henslin řečený »im grunt«) patrno, že to byla ves úplně *německá.*

Z právních jednání uvedeme spor mezi farářem Hermanem a Henslinem řečeným Pozencipsl ze Svitav o 10 kop gr.; peníze ty měl Tomáš řečený Laik, ten vydal farářovi teprve po *uvěznění* 8 kop, z nichž ho farář 5. července 1409 kvitoval (L 62). Ulm řečený Libischer vydal se r. 1408 na *pouť* do Říma; svůj majetek odevzdal manželce své a dětem (L 54).

Chmelík, též *Chmelník* (latinsky Villa Humuli, nikdy Hopfendorf) vznikl v 13. století, již r. 1314 byla tu rychta. Při dělení statku r. 1347 dostal biskup plat 13 kop (103), kapitula 22 kop (104). Biskup r. 1361 dal kapitule svůj úrok 13 kop i obilí a kuřata jemu odváděná (138), takže r. 1398 připadla celá ves kapitule (194).

R. 1314 prodal klášter *rychtu* Jirsovi a jeho dědicům na věčné časy s příslušenstvím: 3 pruty role, krčmou, řemeslníky třemi a příjmem třetího peníze ze všech pokut; klášterní konvent směl pokuty odpouštěl. Prodat směl rychtu jen se svolením konventu. Jirsa prodal rychtu Jindřichovi, jenž odprodal od ní pole »*nad zmolemi*« kupci Blahotovi (85). R. 1380 dal biskup rychtu kapitule (175). R. 1398 jmenuje se tu svobodná rychta (194). R. 1405—1409 byl tu rychtář Jan (i latině Jan) (L 34), jenž 1410 se jmenuje rychtář Velík (L 76). Ten se potom odstěhoval do Litrbach; po něm stal se rychtářem Matěj již aspoň r. 1413 (L 97), ale Velík prodal mu rychtu s *dvorem* a pozemky »se souhlasem příbuzných« v dědičné držení za 80 kop teprve 5. ledna 1417. Matěj rychtu hned hotově zaplatil (L 111). Rychtářem tu byl ještě r. 1421 (L 132). *Konšelé:* 1405 Prokop, Jakub, Mařík řečený Hrdina a Martin Mráz (L 34), 1413 Kříž a Blažek (L 97). 1415 Blažek a Martin (L 103), 1418 Jakub řečený Šart a Ješek syn Ottův (L 119).

Krčma již r. 1314 náležela k rychtě (85); rychtář Matěj zastavil ji r. 1421 mladému Pavlovi Hettichovi z Třemošné (L 132). K rychtě náleželi též řemeslníci *pekař*, *kovář* a *švec* (85). R. 1404 byl tu Martin *krejčí* (L 23). Selské *dvory* měli tu Blažek Tabach a manželka jeho Magdalena, kteří bydlili ve Skutči, s 9 pruty pole a *zahradou*, ti prodali dvůr r. 1409 Michalovi Drlikovi za 62 kop (L 65), dále Vaněk kuchař kanovníků (L 76), Pavel řečený Hrdina s 5 pruty (L 103). Jan lesní, jenž ho prodal r. 1417 za 52 kop svému bratru Václavovi (L 116), Václav (Vacek) řečený Pšenička s 5 pruty, jejž koupil r. 1407 po Jakoubkovi (L 45). Z místních jmen ještě uvedeme pozemek zvaný »*Forberk*« (L 34).

Právní pře se vyřizovaly u obvyklého soudu (coram iudicio contestato). *Odúmrt* spadala na Litomyšlské kanovníky. R. 1410 část dvoru a polí po Vackovi kuchařovi spadla na kapitulu, jejímž jménem prodal Petr scholastik díl ten Mackovi Kuchtinkovu (L 76); též dvůr Jakoubkův spadl r. 1407 na kapitulu (L 45). Jmen českých je tu taková převaha, že měl Chmelík jistě *českou* většinu; jmenujeme ještě Víta Hynkova, Martina Tyksu, Velíka Peškova, Jana Synka.

Zeman Heralt z Chmelíka prodal tři dvory ve Voděradech převoru kapituly Litomyšlské (204). Z Chmelíku mnoho lidí se stěhovalo. V Litomyšli sídlilo několik osob s příjmím Cmelnických, jinde Chmelík a p. Měšťan Litomyšlský Václav Bonuše byl dlužen Erhardovi z Chmelíka 12 kop a dal mu do zástavy svůj dům (L 22).

Střenice (latinsky Strinicz) připadla r. 1347 celá i s důchodem 18 kop kapitule (104), též r. 1398 (194). R. 1350 byl tu filiální *kostel* náležející do Litrbach (116). *Rychtu* dal tu biskup kapitule r. 1380 (175). R. 1417—1421 jmenuje se rychtář Řehoř (L 114, 122, 131). *Konšelé*: 1416 Blažej a Vavřinec (L 111), 1417 Staněk řečený Hofrecht a Jan Beníkův (L 114), 1418 Kříž a Jan Beníkův (L 122), 1419 Matěj bratr Petra lesního a Václav Jankův (L 127), 1421 Václav Jankův, Pavel Hacký (od hatí) a Václav Bětčin (L 133).

Selské *dvory* tu měli Staněk řečený Hofrecht (L 133), Beník a po něm jeho vdova (L 40), Kříž syn Štěpána Židova s 11 pruty pole (L 82), Matěj Mach syn Jakuba ze Sedlištěk s 7 pruty (L 127), Štěpán Boršův s $6^1/_2$ pruty (L 133). *Mlýn* náležel k pitanci kapitulní (195). *Krčmu* měl r. 1421 krčmář Řehoř (L 133). Petr *lovec* (venator) byl asi hajným v okolních lesích (L 133). R. 1421 měl tu pozemek Viktorin *klerik* (ib).

Před *právem* jednán spor mezi Vackem ze Střenice a Kostečkou z Litrbach o nějakou *svádu*, jenž skončil na řízením, aby Kostečka proti Vackovi nic nechtěl činiti (L 35). R. 1418 prokurator Petr jménem kapituly dal dědictví sirotků po Řehořovi Matějovi synu Jakubovu, aby je spravoval až do jich zletilosti (L 122). Týž Mach však hned r. 1419 dvůr svůj, na němž dědictví to musil zapsat, prodal (L 127). Přivdaly se sem z Němčic Kateřina dcera Šimona Sysla za Řehoře (L 128), z Lubníčka Markéta dcera Matějova za Pavla (L 110), z Morašic Dorota dcera Velíkova za Kříže (L 25), z Litomyšle Dorota dcera Martina Swena za Janka (L 117). Z jmen ještě uvedeme Matěje Hase, Viktorina Mařenu, Jana Ottova, Jakuba *Kuchtu* (L 80).

Litrbachy (Luterbach) vznikly v 13. století, na jehož konci měl tu klášter Litomyšlský plat 54 gr. z mlýna a $1^{1}/_{2}$ kopy z 10 prutů pole, z kovárny 14 gr., z Tuklinovy role 40 gr. (80). R. 1347 dostal biskup celou ves a úrok (pšenici, žito, ječmen, zvěřinu, sýr, vejce) již »od starodávna« placený a půl mlýna (103), kapitula druhou polovici mlýna (104), r. 1358 též úrok k pitanci 136; avšak již r. 1361 dala kapitula biskupovi úrok 34 gr. z mlýna, 14 gr. z kovárny, $1^{1}/_{2}$ kopy z 10 prutů pozemků, 5 měr obilí a 5 kuřat (138). R. 1398 dostal biskup celou ves mimo kapitulní mlýn (194), načež ji r. 1412 osvobodil od odúmrtí (220). R. 1406 jmenuje se Mach z Litrbach výslovně »člověk kanovníků« (L 40).

Rychta svobodná jmenuje se tu r. 1398 (194); 1407—1417 byl tu rychtář Adam (L 52—111), jenž se oženil s Kateřinou dcerou Jana Weiganta (L 108); r. 1403 byl rychtáři Litrbašskému dlužen měšťan Ulík 8 kop, za něž mu zapsal svůj dům (L 21). *Konšelé*. 1402 Herman Prentler a Henslin Gerhardův (L 17), 1405 Beneš, Nikuš syn Elščin, Mikeš Těhel a Herman Počva (L 37), 1408 Herman Pučina, Jakub Kunclík (Jehně) (L 58), Dytlin Uroš a Jan Schirmer (L 59), r. 1409 Mikuláš Cejpovec a Pavel Chmelík (L 63), 1413 Martin Vácha, Petr kovář (L 93) a Pavel řečený »od váhy« (L 95), 1416, Henslin Wurm, Jakub Kuclinův, Henslin Egerer a Mikuláš Schirmer (L 108), 1417 Petr Reimann a Mikuláš Schirmer (L 111).

Farní *kostel* byl r. 1350 přidělen k dekanátu Poličskému s filialním kostelem v Střenici (116). R. 1408 byl tu farářem Rudolf řádu praemonstrátského, bratr Petra Kdulince z Ostromíře (214).

Selské *dvory* tu měli: Křišťan syn Heince ševce, po němž jej koupil Henslin kovář z Janštorfa (L 45), Řehoř syn Velislavův (L 51), Jan řečený Weigant s 1 lánem a $^{3}/_{4}$ prutu pole (L 95), Mikeš řečený Těhel s 15 pruty (L 96), Pešlin Schirmer s 9 pruty, jejž postoupil Mikulášovi svému synu (L 108), Matěj Bolek s $8^{1}/_{2}$ pruty (L 58), Václav Chmelík s 10 pruty (L 63, 81), Mikeš řečený Krch s 7 pruty, jenž jej koupil r. 1410 od Kateřiny vdovy po Filipovi Kycinkovi (L 74), Pešek mlynář s 10 pruty (L 76), Blažej Ondřejův za krčmou s 9 pruty (L 63), Vavřinec Soldan s 8 pruty (L 17). *Mlýn* velký stál tu již v 13. století; klášter Litomyšlský bral z něho úrok 54 gr., jejž r. 1361 postoupila kapitula biskupovi (138); tomu připadla r. 1347 celá polovice mlýna (103), druhá pak kapitule (104), ale r. 1398 biskup ji dal kapitule, takže tato měla celý mlýn o 3 složeních (195). Roku 1410 mlynář Pešek měl tu dvůr, na němž zapsal dluh sirotkům po Petrovi ze Strakova (L 76). R. 1413 žila tu vdova po Litrbašském mlynáři Nickovi (L 93). *Krčma* stála právě naproti dvoru Mikšíka Krcha (L 74); krčmář Hlon byl r. 1415 již mrtev, krčmu měl po něm asi syn jeho Vaněk, sotva mladší syn Kříž (L 101). R. 1405 měl tu pozemky Vít *sládek* (L 37). Z jiných řemeslníků tu nalezáme Heince *ševce* r. 1407 (L 45), r. 1413 Petra *kováře* (L 93) asi v kovárně, z níž šel kolem r. 1300 klášteru Litomyšlskému a potom kapitule úrok 14 gr. (80), jejž potom dostal biskup r. 1361 (138), Beneše *hrnčíře* r. 1410 (L 76), Martina Zahrádku *krejčího* r. 1403 (L 22). V lese Oberzar se pěstovaly r. 1347 *včely* (103). U vsi byl též *kamenný lom* (197).

Z právnich jednání uvedeme některá o *dědictví:* půl dvoru po Křišťanovi synu Heince ševce spadlo na biskupa, jehož jménem prodali nápad purkrabí a lantfojt 4. února 1407 (L 45). R. 1406 Martin Beníkův přijal $5^{1}/_{2}$ kopy od sirotka Kateřiny po Pavlovi synu Velislavovu, až do jejího dospění; zemřel-li by, měl ji živit jeho syn Vaněk (L 37). R. 1408 zavázal se Martin Mach živit Hodiše do smrti za přijatých 8 kop (L 57). K jednání o pozůstalosti a sirotcích Mikuláše řečeného Modrejch přibrán 9. ledna 1413 mimo rychtáře a 2 konšele jako právní osoba i Henslín Wurm jakožto »přítel sirotků« (L 93). Též Mikuláš Weigant a Pavel Hilbar byli jako »příbuzní k tomu povolaní« při jednání o sirotcích po Nicku Weigantovi (L 95). Mikeš Těhel před právem (coram nostro bannito judicio) odkázal 10. října 1413 polovici svého jmění (půl dvora, $7^{1}/_{2}$ prutů polí, polovici *dobytka* a bravu i polovici svršků) svým sestřencům Barboře, Vaňkovi a Hedvice »z pouhé lásky«, ovšem až po své smrti (L 96). Řehoř syn Velislavův zapsal 14. října 1407 manželce své Dorotě *věno* 30 kop na svém dvoře (L 58). Když r. 1349 koupil si tu pozemky sluha biskupův Vavřinec, učiněna kupní smlouva před biskupem, fojtem i městským právem (123). Dvůr po starém Soldanovi připadl »dědičným právem« na jeho vdovu Annu a dcery Magdalenu, Elišku a Barboru, jež ho prodali r. 1402 nejstaršímu synu Soldánovu Vavřincovi za 36 kop (L 17).

Z jmen tu uvádím ještě Kostečku, Jeníka syna Nedvědova, Jana Smutka, Henslína Henreicha, Henslína Voldánka, Mikuláše Potnera, Václava Raclavina, Klimše, Šilhána, Vaňka Kuřana, Tomáše Omrdu, Kupce. Z toho patrno, že Litrbachy, ač celkem byla to asi ves *německá*, měly velkou část *českého* obyvatelstva. Proto také styk obyvatelstva odtud byl hlavně s českými vesnicemi: Kateřina vdala se odtud za Jakoubka na Lezník (L 20), Dorota z Morašic do Litrbach za Řehoře (L 75).

Staré Litrbachy dnes neexistují, aspoň ne pod tímto jménem. Byla to asi část Litrbach a sice blíže k městu, tedy na místě dnešních Benátek. R. 1398 praví se, že biskup dostal ves Litrbachy a druhou polovici vsi (194), čímž rozuměly se patrně Staré Litrbachy, neb vlastní Litrbachy měl biskup už od r. 1347, kdy se Staré Litrbachy nejmenují. Jest to asi jen název místní, ne samostatná obec. V městské knize sice uvádějí se zápisy pod zvláštním titulem »Staré Litrbachy« (Antiqua Luterbach), ale jinde záznamy o týchž statcích jsou jednou pod »Litrbachy« a jindy pod »Staré Litrbachy« (srv. L 105 a 120).

Dvůr s $2^1/_2$ lány polí měl tu ***šlechtic*** Bernart Dachs z Fridlandu, jenž jej r. 1412 na rozkaz a souhlas biskupa Jana postoupil Václavovi řečenému Miřkovi za náhradu, již od biskupa dostal Bernart i jeho bratr Mikuláš a sestra Kateřina (L 83). Hned u tohoto dvora měl ***dvůr*** selský Jan Čistek a po něm vdova Anka, která jej 13. listopadu 1405 prodala Martinovi ranhojiči z Litomyšle (L 33). Z hlavních usedlých rodin byli tu Klimíkové, mimo to Beneš Hrdlo, Václav ze Strakova, Mikuláš Hubal, Tomášek. Pozemky tu měl z města švec Holý (L 105). Syn Křížův Jakub byl konšelem v Němčicích (L 107).

Pečeti biskupů Litomyšlských.

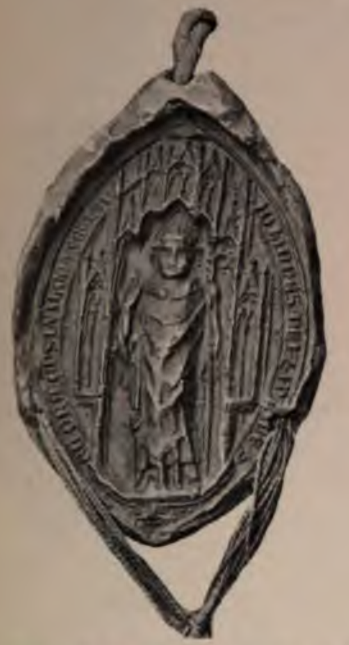

Pečet biskupa Jana ze Středy z r. 1361.

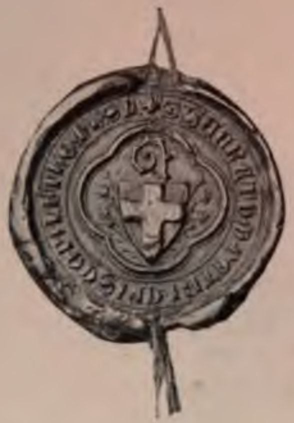

Pečet (sekret) biskupa Petra (1368—1372).

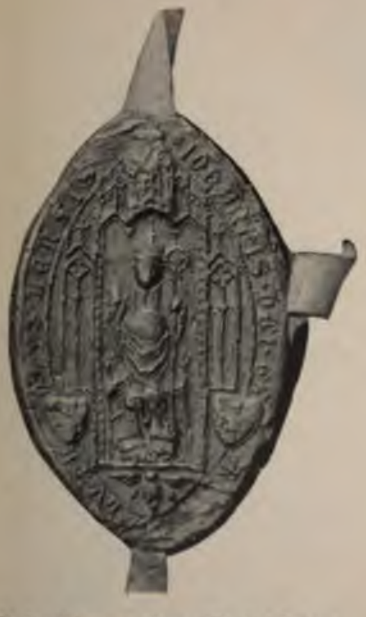

Pečet biskupa Jana III. Soběslava z r. 1383.

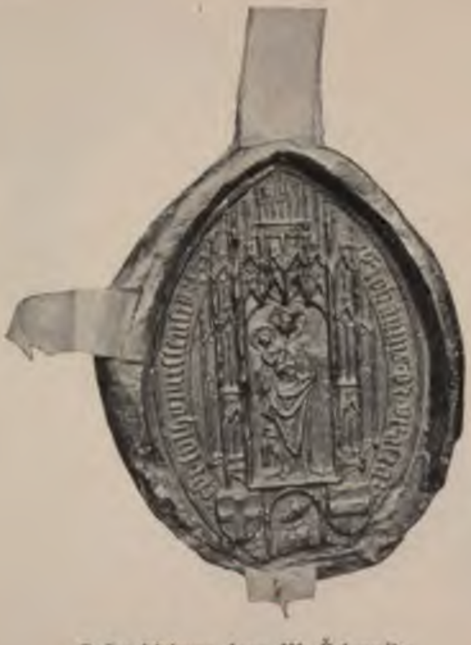

Pečet biskupa Jana IV. Železného z r. 1413.

Pečeti kapituly Litomyšlské.

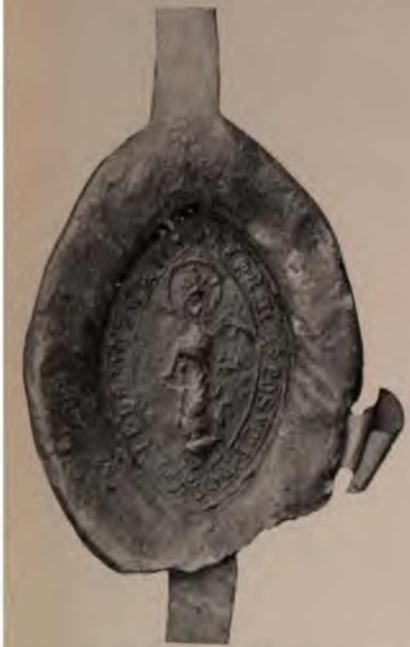

Pečet officiála biskupství Jakuba Buška z r. 1398.

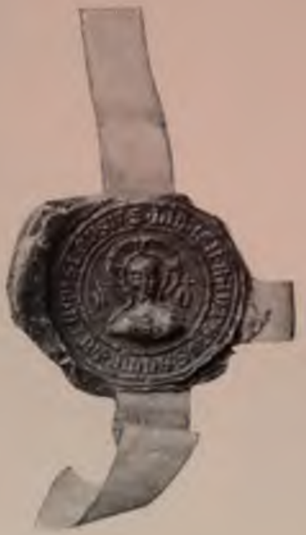

Pečet Libuše kantora z r. 1398.

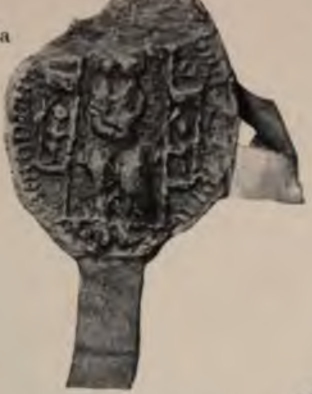

Pečet převora Jana z r. 1398.

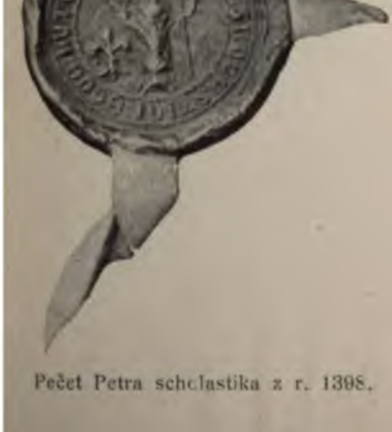

Pečet Petra scholastika z r. 1398.

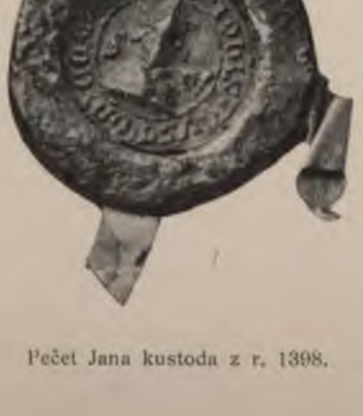

Pečet Jana kustoda z r. 1398.

Litomyšl v době biskupské.

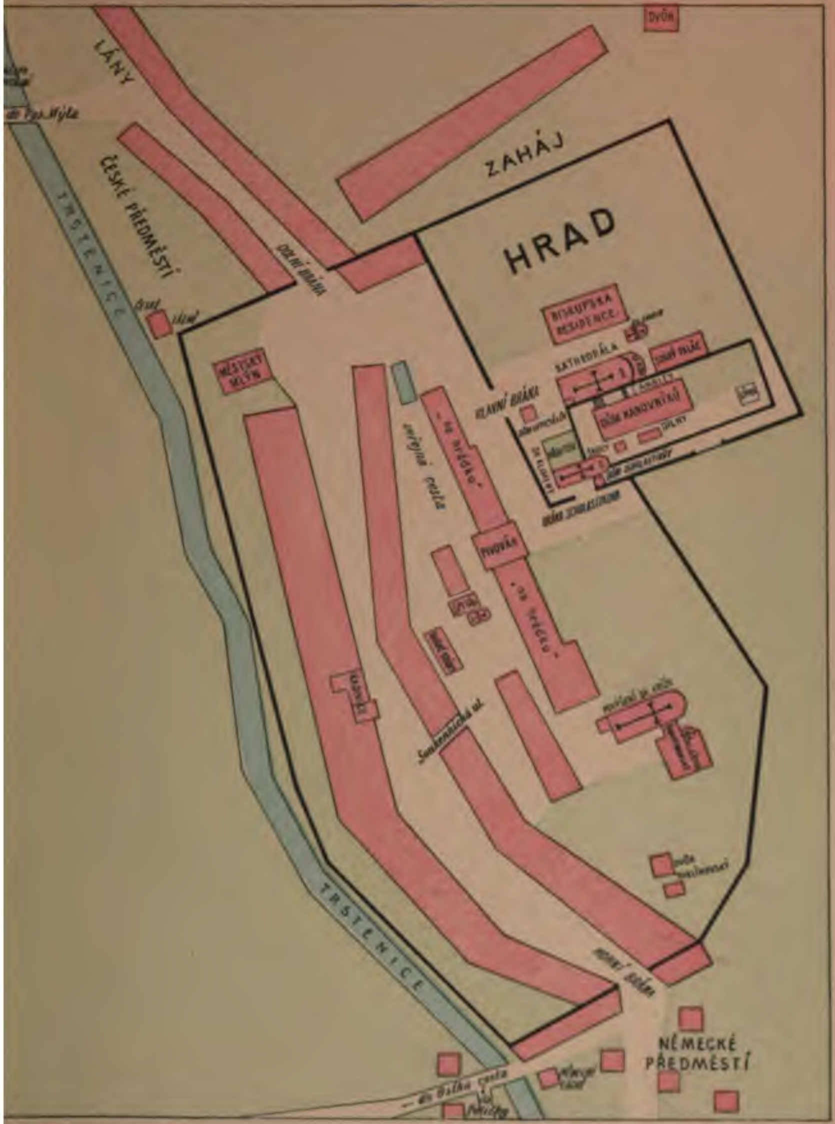
DVŮR
LÁNY
ZAHÁJ
ČESKÉ PŘEDMĚSTÍ
TRSTENICE
HRAD
DOLNÍ BRÁNA
MĚSTSKÝ MLÝN
BISKUPSKÁ RESIDENCE
KATHEDRÁLA
STARÝ PALÁC
HLAVNÍ BRÁNA
DŮM KANOVNÍKŮ
DÍLNY
veřejná cesta
„na hrádku"
PIVOVÁR
„na hrádku"
Sukennická ul.
TRSTENICE
HORNÍ BRÁNA
NĚMECKÉ PŘEDMĚSTÍ
— do Osíka cesta

Tiskem V. Augusty v Litomyšli.

OKBINDING CO
53 005 BD

DB 879 .L63 .N4 C.1
Dejiny mesta Litomysle a okoli
Stanford University Libraries
3 6105 036 566 185

DB
879
L63

DATE DUE

[illegible]

Stanford University Libraries
Stanford, Ca.
94305